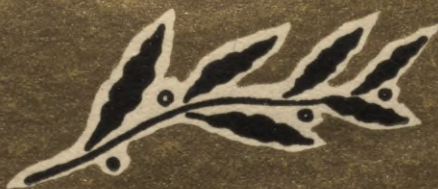

LIELAS
PERSONĪBAS

TAUTU
VADONI

VALTERA UN RAPAS Ē

1850

L 89-4
135 T

olybl-
10p

Lielas personības

Tautu vadoņi

Perikls — Jūlijs Cēzars — Kārlis Lielais
Viesturis — Vitauts — Kromvels
Vašingtons — Franklins — Bismarks
Klemanso — Pilsudskis — Masariks
Kronvalds — Olavs — Ulmanis

Prof. A. Dauges

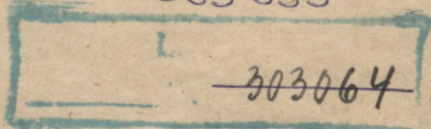
redakcija

Rīgā, 1935

Valtera un Rapas akc. sab. izdevums

0309065355

~~68304~~

Valtera un Rapas
akc. sab. grāmatpiestuve
Rīgā, Brīvības ielā 129/133

levadam

Kad gremdējamies cilvēces vēsturē, tad mūsu dvēselē mostas vislielāko un cēlāko raksturu tēli. Tas mūs pašus dara stiprus un palīdz mums cīnā ar visu, kas dzīvē ļauns un nejēdzīgs. To mēs pārvaram, un tad mūsu pateicīgā doma atkal vēršas uz viņiem, uz šiem mūsu gaišajiem paraugiem.

Plutarchs.

Mūsu doma par dzīvi, kā par atsevišķu cilvēku, tā arī par visas tautas un visu tautu dzīvi ir izgājusi caur stingru skolu, caur smagiem pārbaudījumiem un ir nākusi pie pavisam jaunām atziņām. Ja tā senāk ne tikai nedzīvāajā dabā, bet arī cilvēku garīgajā un dvēseles dzīvē redzēja valdām tikai vienus un tos pašus nelaužamos mēchaniskos likumus, ja tā visu, ko cilvēki domā, jūt, grib un dara, turēja par iespējamu izskaidrot kā nenovēršamas šo mēchanisko likumu rosības sekas, ja tā visā cilvēces vēsturē — dzīvo cilvēku gara dzīvē — neredzēja nekā, kā nebūtu arī nedzīvāajā dabā, tad tā tagad arvienu skaidrāk saprot, ka gara pasaulē valda arī vēl citi spēki, kurus nebūt nevar izprast un izskaidrot ar to pašu metožu palīdzību, kā parādības fizikā, ķīmijā vai mēchanikā.

Ar to nav sacīts, it kā gara pasaulei nebūtu ne kaut kādu sakaru ar materijas pasauli. Tā nav. Viss garīgais mūžīgi kaut kā ir saistīts ar materiālo, viens ar otru ir saaudies, savijies, saplūdis tā, ka stingras robežas te daudzreiz nemaz nav velkamas. Bet arī tad, ja mēs visu, kas ir, ja arī to, ko mēdzam saukt par materiju, uzskatīsim par aparātu, tad tomēr gars savās visaugstākās manifestācijās nav tvejams, aprēķināms, sverams un mērāms tā, kā to darām dabas zinātņu laborātorijās ar dabas dotajām vielām.

Pirmos lielos panākumus zinātne guva novērojot un pētot dabu. Šinī darbā tā arī izveidoja savas pētīšanas metodes. Un tāpēc, ka pētot dabas priekšmetus, iespējama ļoti liela eksaktība un stingra noteiktība, arī šīs metodes izveidojās stingri noteiktas, eksaktas. Tāpēc, ka ar šo metožu palīdzību izdevās izskaidrot arvienu vairāk un vairāk parādību, gūt arvienu plašākas un drošākas atziņas, šīs metodes sāka uzskatīt par nemaldīgām, visspēcīgām un sāka tās lietāt visu, arī visarežģītāko garīgās dzīves parādību noskaidrošanā.

Šeit tās tomēr izrādījās par bezspēcīgām un viņu filozofiskais pamatojums par nepietiekošu.

Jau pētot vispārīgās bioloģiskās parādības, zinātne arvienu vairāk attālinājās no pirmatnējā dogmatiskā materiālisma, kas visu esošo centās izskaidrot par cēlušos no materijas, par materijas darbības un rosības izpausmi.

Pirmatnējais materiālisms visu esošo uztvēra kā kaut ko ķermenisku, kā ar zināmiem spēkiem apveltītu vielu. Viss kosms tam šķita pastāvam no materijas, vielas, kurā rosās ķīmiski, magnētiski, elektriski, termiski spēki.

Par šo pirmvielu jeb pasaules pamatvielu, sastāvošu no atomiem, kas kustas un rosās, domāja, ka tā var pieņemt dažādu veidu un dažāžādus stāvokļus. Arī viss dvēselīgais un garīgais likās esam ķermeniskas dabas, visi psihiskie procesi likās izskaidrojami tīri fizikāli. Dvēselīgais un garīgais — tā domāja — nekādā ziņā nav kaut kas īpatnējs pasaules uzbūvē, un tanī nevalda ne kaut kādi citi, kā tikai visā kosmā rosošies mēchaniskie likumi. Gars vispār ir materijas izpaudums, un visa tā esamība, būtība un rosība izskaidrojama mēchaniski — materiālistiski.

Jau agrākajā grieķu filozofijā valdīja materiālistiska domāšana, kā kosmogoloģisko, tā bioloģisko un psiholoģisko parādību novērošanā un iztulkošanā. Tad, daudz vēlāk, septiņpadsmitā gadu simtenī, filozofs *Thomas Hobbs*, savā grāmatā „*De Corpore*“ savu, arī tīri materiālistisko, viedokli pamatoja ar sengrieķu materiālistu argumentiem.

Daudzi franču 18. gadu simteņa filozofi ne tikai visu tā saukto nēdzīvo dabu, bet arī dzīvnieku dabu lūkoja izskaidrot mēchaniski-materiālistiski, šo viedokli tad vēlāk pārnesot arī uz cilvēka dabas izskaidrošanu, kā to sevišķi radikāli darīja *Lametrijs* savā grāmatā „*Cilvēks-mašīna*“ („*L'homme-machine*“). Franču materiālisma „bībele“ tad bija *Holbacha* „*Dabas sistēma*“ („*Systeme de la nature*“), kurū savā laikā *Götte* nosauca par šaušalīgu un izteicās, ka viņam, šo grāmatu lasot, esot tā, it kā viņš redzētu drausmīgus spokus.

Vācijā materiālisms izplatījās vēlāk, tikai vēl 19. g. s. Tas izcēlās un nostiprinājās galvenokārt cīņā pret *Hēgela* radikālo ideālismu. To pārstāvēja pirmā laikā un pirmā kārtā dabaszinātnieki-medikī. Sevišķi slavens viņu starpā kļuva *Kārlis Fogts*, kas kādā grāmatā bija izteicis domas, ka tāpat kā aknas, žults un nieres atdalot urīnu, tā smadzenes atdalot domas. Dvēsele, tā viņš izteicās, neesot nekas cits, kā organizētās materijas produkts.

Līdzīgas mācības pauda *Molešots*, *Feuerbachs*, tad it īpaši radikālā veidā ārsts *Būchners*, kurā grāmata

„Spēks un viela“ ir pārtulkota visās kultūrtautu valodās un kurai bija ļoti daudz piekritēju arī inteliģentās aprindās.

Vēlāk filozofiskajam materiālismam radās mērenāki, rāmāki, inteliģentāki pārstāvji. Bet visi viņi tomēr principā apgalvoja to pašu, proti, ka pirmatnējais esot materiĶa, ka tā arī esot mūžīga, bet gars, samērā ar materiĶu, dzīvojot tikai īsu laika sprīdi, ka tikai samērā ļoti mazā bezgalīgās materiĶas daļiņā un tikai īsu laiku esot novērojama šī „brīnišķīgā fosforiscēšanās parādība, ko mēs par garu sauĶam“. Gars — tā ticēja — ir materiĶas izpaudums, visādā ziņā un katrā veidā atkarīgs no tās, saistīts ar savu nesēju - materiĶu tāpat, kā ziedu smarša ar ziedu, kā liesma ar sveci: kā svece izdeg un apdziest, tā apdziest gars.

Tik vienkārši, tik primitīvi mēĶaniski gan uz gara dzīves parādībām, uz visu dzīvību mūsu dienās vairs neskatās arī dabaszinātnieki. Visu to izskaidrot kā materiĶas tiešu, īpatnēju izpausmes veidu, pašlaik gan reti kāds nopietns zinātnieks tur par iespējamu. Pašlaik notiek liela pārorientēšanās arī visās dabaszinību nozarēs. Ja šeit arī nekur vēl nav iespējams rast pēdējo skaidrību, teikt galavārdu, tad tomēr mēs vairs nevaram paiet garām tādām kustībām dabas zinātnē, kā bioloģiskajam un psiholoģiskajam vītālismam, kas pilnīgi noliedz iespēju dzīvības parādības līdz galam izskaidrot kā mēĶaniski-ķīmiskus procesus, bet visur redz rosāmies un mērķtiecīgi darbojamies garīgus faktoros.

Ja ar seno dogmatisko materiālismu tagad mums jau vairs nepietiek bioloģisko parādību iztulkošanai, tad tas pavisam nepieņemams ir tur, kur gribam noskaidrot sarežģītus dvēseles un garadzīves procesus, kad p. p. cenšamies izskaidrot cilvēces vēstures notikumus un parādības.

Tā sauktais vēsturiskais materiālisms, kurā nodibinātājs ir Kārlis Marks, lūkoja visu cilvēces vēsturi izskaidrot „materiālistiski“, visus vēstures notikumus iztulkojams kā izrietošus no saimnieciskās ražošanas formām. Vēsture, pēc viņa domām, nav nekas cits, kā saimnieciskās dzīves formu evolūcija, kā ražošanas veidu attīstība, kas atzīstama arī par visas garīgās dzīves pamatu. Visas garīgās kultūras formas uzskatāmas tikai kā „uzbūve“ uz šīs materiālās „bazes“. Visa gara dzīve, arī atsevišķo vēsturisko personību dzīve, domas, centieni, darbi ir saprotami un izskaidrojami vienīgi kā saimniecisko spēku un pretstatu sadursmju un cīņu izpaudums.

Pēc šī vēsturiskā materiālisma teorijas vēsturē lielām personībām nav nekādas nozīmes, no viņu domām, mācībām, darbiem vēstures gaitā nekas nemainās, jo tās virzienu noteic zi-

nāma laika ražošanas iekārta, tā sauktie „saimnieciskie apstākļi“. Cilvēku garīgās intereses, viņu pasaules uzskats, viņu ētika un reliģija, viņu sociālās un politiskās pārlicības un arī paši cilvēki, vēstures personības, nav nekas cits, kā šo saimniecisko apstākļu „produkti“. Cilvēki šos apstākļus nevar grozīt, bet viņu pašu garīgā dzīve grozās, mainās atkarībā no šiem materiālās dzīves nenovēršamiem likumiem.

Vēsturē nav nekādas jaunradīšanas, bet viss ir jau determinēts, visam ir jānotiek tā, kā to atļauj un noteic ārējie materiālie apstākļi, kas savukārt nenovēršamā mēchaniskā likumībā par tādiem kļuvuši un citādi nemaz nevar būt.

Cilvēks, dzīvais cilvēks, ir pilnīgi kā izkausēts šinī vēstures likumu svelmē, viņš ir kā mazs burbulītis, kas izceļas no dziļas dzelmes, kā puteklītis, ko vējš nes, pūš un aizpūš, kam nav nekādas nozīmes, nav spēka, nav ne mazākās brīvības domās, jūtās, gribā un darbībā. Viņš nav nekas vairāk, kā akmens, kas krīt, kā ledus, kas kūst, kā ūdens, kas izgaro, kā lapa, kas no koka rīst.

Šis mēchanistiskais determinisms, kas cilvēka brīvās gribas un patstāvīgās darbības lomu pielīdzina apaļai nullei, ir absolūti nepareizs. Tā nepareizību mums pierāda vienkāršā pieredze: Jo vai tad tiešām nav nekādas starpības starp kādu dabas vielu, kaut vai akmeni un dzīvu cilvēku? Vai akmens, kas ilgi gulējis lauka malā, var nolemt aizvelties uz citu vietu, tāpēc ka viņam apnikusi vecā? Bet cilvēks taču līdzīgus lēmumus var taisīt un arī izpildīt.

Bet ja šī starpība ir, tad tā arī jāatzīmē un arī īpašā vārdā jānosauc.

Tas tiesa: arī cilvēks nav un nevar būt pilnīgi brīvs, arī viņš ir atkarīgs no pāri viņam visā kosmā valdošiem mēchaniskiem likumiem; arī viņa domu, jūtu un gribas rosmēs ir daudz tāda, kas mostas, izpaužas un rosās viņam pašam neapzinoties, plūst no tādām sfairām, kurās viņš ir bezspēcīgs. Ja tā, tad arī cilvēka garīgajā un dvēseles dzīvē daudz kas ir jau nenovēršami determinēts, tad tomēr tanī ir arī daudz tāda, kas nāk no viņa paša, kā kas jauns, un arī kā jaunu radošs, kas savukārt dzīvi var veidot un pārveidot.

Un kā ir starpība brīvības ziņā starp akmeni un cilvēku, tā ir starpība starp vienu cilvēku un otru. Viens ir vairāk, otrs mazāk atkarīgs no ārējiem faktoriem, pār vienu „apstākļi“ valda un viņš tiešām vairāk ir „apstākļu produkts“, otrs pats stipri ietekmē, veido un pārveido šos pašus „apstākļus“. Tas atkarās no katra cilvēka kvalitātes. Tas, kas ir gudrāks, kas vairāk zina un saprot, kam ir dziļāka īstenības izjūta un izpratne, kam stiprāka griba, stingrāks raksturs, tas būs daudz

neatkarīgāks no visa ārējā, tā tad daudz brīvāks visā savā rīcībā, nekā aprobežotais, nevarīgais, glēvais. Un pirmajam būs daudz lielāka iespēja ietekmēt, veidot un pārveidot dzīvi, gan šaurākos, gan plašākos un pat ļoti plašos apjomos. Cilvēks, kas garīgi stāv ļoti augstu, kam plašs horizonts, kas pazīst dzīvi un cilvēkus un kam stingra, neatlaidīga griba, var dzīvē radīt lielas un dziļas pārgrozības. Tāds cilvēks kādas tautas visā dzīvē var iezīmēt pavisam jaunu posmu, var tautu vest pa jauniem, vēl nekad nestaigātiem, neparedzētiem ceļiem.

Tam visam neticēja minētā vēsturiskā materiālisma pārstāvji. Viņi noliedza un apsmēja šādu „lielo personību kultu“, uzskatīja to par nezinātnisku, par miglainu romantiku, par pilnīgu dzīves īstenības izpratnes trūkumu.

Tās tautas aprindas un šo aprindu vadoņi, kas stāvēja aiz šī vēsturiskā materiālisma, kas nāca viņa vārdā, nekā negribēja dzirdēt par vēstures lielajām personībām, lielajiem vadoņiem un varoņiem. Viņi atzina, redzēja un cildināja tikai lielās masas, vēstures likteņus redzēja atkarīgus no šo masu rīcības, un to savukārt atkal atkarīgu no saimniecisko apstākļu evolūcijas. Viņi no šām masām sagaidīja, ka tās sagraus pastāvošo saimniecisko iekārtu un nodibinās savas šķiras valdību, kas tad visu dzīves iekārtu pašos pamatos pārgrozīs. Viņi ticēja, ka tiklīdz šās radikālās pārmaiņas saimnieciskā dzīvē būs notikušas, nodibināsies arī jauna garīgā dzīve, jo garīgā dzīve tiem šķita esam saimnieciskās dzīves tieša atspulga.

Visu vēsturi viņi izskaidroja par šādu „šķiru cīņu“ vēsturi, šīs šķiru cīņas tiem bija visas vēstures īstais saturs, bija visas dzīves istā jēga. Stāvokli ieņemt šinīs cīņās, to viņi turēja par katra cilvēka īsto dzīves uzdevumu. Dzīvot patiesi vērtīgu un ideāli cilvēcīgu dzīvi viņiem nozīmēja šīs cīņas organizēt un tanīs ņemt dalību.

Kad tagad pārlasa marksistu rakstus par vēsturi, sākot ar paša Marksa vēsturiskiem apcerējumiem, tad dzīvu cilvēku, kas kaut kā būtu vēstures dzīvē kaut ko ienesuši no sevis, šinīs aprakstos nav. Saimnieciskie apstākļi visur ir sākums un pirmcēlonis visām kustībām. Visi kari, visas revolūcijas, reformācijas, restaurācijas, arī visas kustības un strāvas filozofiskā domā, literātūrā, mākslā, reliģijā tiem bija saimnieciskās dzīves, saimniecisko vajadzību un interešu tieša vai netieša izpausme. Viņu vēsture patiesībā bija „vēsture bez cilvēkiem“, bet bija ārējo, materiālo apstākļu evolūcijas vēsture. Kur viņi minēja dzīvu cilvēku vārdus, tur šie cilvēki nebija nekas cits, kā zināmu materiālu interešu pārstāvji. Viņu mā-

cībās arvienu, ja arī ne katru reizi apzināti, izpaudās zināmu sabiedrisku aprindu materiālās vajadzības. Viņi nevienā filozofiskā sistēmā, nevienā mākslas darbā, nevienā ētikas vai reliģijas mācībā neprata saskatīt kaut ko citu, kā tikai arvienu kaut kādas zināmas sabiedriskas šķiras ideoloģiju. Viņi paši, pārstāvot vienu noteiktu sabiedrisku šķiru — proletāriātu — un cīnoties pret pilsoniskām aprindām, pret „buržuaziju“, apkaņoja arī visas garīgās vērtības, kas viņiem likās dzimušas šo ienīsto aprindu pasaulē, apkaņoja „pilsonisko“ mākslu, reliģiju, morāli, pedagogģiju, politiku, bet it īpaši „pilsonisko“ saimniecības iekārtu, uz kuņas, pēc viņu domām, balstījās arī visa šo aprindu garīgā dzīve. Viņi tāpēc pirmā kārtā lūkoja graut šos saimnieciskās dzīves pamatus, pārliecībā, ka līdz ar to tiks sagrauta arī visa šo aprindu ideoloģija, visa „garīgā virsbūve“.

Cīnoties pret „buržuazijas“ materiālās un garīgās dzīves formām, viņi apkaņoja arī pašus šo aprindu garīgos darbiniekus, domātājus, māksliniekus, politiķus. Un tāpēc, ka viņi taču visnār neatzina lielu personību, tie ilgos gados sistēmātiski ir grāvuši cieņu pret lieliem cilvēkiem, pret īstām autoritātēm, ir grāvuši izpratni un godbijību pret cilvēcīgu diženumu.

Viņi tādā kārtā ir nāvējuši to, kas sevišķi jauna cilvēka dvēselē ir visskaistākais, viskošākais, proti godbijību, pietāti pret tiem, kas ir lielāki un labāki par viņiem pašiem.

Šī pietāte, šī spēja godināt un dievināt istu gara, dvēseles un rakstura celumu un diženumu, dievināt lielus cilvēkus, redzēt viņos gaišus paraugus un gribēt viņu garā dzīvot, ir visdrošākā garantija, ka jaunais, augošais cilvēks dzīvē ko sasniegs. Nekas cits dzīvē tā neaudzina, tā necel uz augšu, kā labu un lielu cilvēku piemērs un paraugs un apzinīga, sirsnīga sekošana tiem. Nekādas skolas, ne grāmatas, ne visgudrākās pamācības nevienam tik daudz dzīvē nevar dot, kā jauku un diženu cilvēku personīgs iespaids.

Var droši apgalvot, ka neviens cilvēks dzīvē nav nekā sasniedzis, ko vērts būtu cienīt un godam pieminēt, kas nav ilgi dzīvojis liela cilvēka, lielas personības tiešā tuvumā, vai viņa iespaids sfairā, kas, kā Nīčše saka, viņam nav „izlauzies cauri“. Lielākā nelaime jauna, augoša cilvēka dzīvē būtu tas, ja viņa likteņos ne kaut kāda loma nebūtu piešķirta kādam liela rakstura cilvēkam, no kuņa bagātā gara un bagātās dvēseles viņš būtu varējis smelt spēkus, gaišumu, aicinājumu uz priekšu un arvienu uz priekšu iet. Kā noziegums pret jaunatni, pret visu tautu jāuzskata tādu mācību izplatīšana, kas lielu cilvēku nozīmi cenšas mazināt, kas neļauj viņus ieraudzīt, iemīlot un smelt no viņu gara svaigiem avotiem. Tas ir, it kā visas ugu-

nis būtu apdzēstas, kas sildīja un gaismu deva. Šis zināmu mācību sludinātāju karš pret lielu cilvēku, diženu personību kultu bija un ir „grēks pret svēto garu“, ir gara slepkavošana.

Kas mēs visi būtu, ja mums nebūtu to lielo „mūžīgo pavadonu“, bez kuriem mēs ceļu nazaudētu savās dzīves gaitās? Kur mēs lai gūtu padomu, kas lai mums radītu mērķus, kas palīdzētu meklēt un atrast visai dzīvei dziļāko jēgu un attaisnojumu?

Lieli cilvēki, diženi un cēli raksturi, stipri un varonīgi savā dvēselē, kā lasām kādā lielā poemā par varonību, ir kā vareni milzu koki, kas uzauguši augstāk par visiem citiem kokiem, kas visu apkārtni krāšņu padara. Viņu košums visus iepriecē, viņu pavēnī visi meklē un rod atpūtu, viņu paspārnē atrod drošu mieru, lai varētu krāt spēkus dzīves darbam un cīņām.

Cilvēku visu domu, centienu un ilgu augstākais mērķis dzīvē arvienu taču ir pats cilvēks, cilvēki, cilvēce un cilvēcība. Bet kā lai mēs zinām, kas ir īsts cilvēks un kas ir augstākā cilvēcība, ja mums nav paraugu, ja mēs nemaz nepazīstam īstus un lielus cilvēkus, ja tādus nemaz nemeklējam, ja pat neticam, ka tādi vispār ir?

Vēsturiskā materiālisma mācība sistēmātiski ir grāvusi šo ticību. Šī mācība ir zaimi, tā ir rupja neslavas celšana par cilvēku, tā grauj ticību cilvēkam un cilvēka gara spēkam un diženumam.

Nu ir modusies reakcija pret šo garam naidīgo mācību. Nu gara cieņu un godu nāk aizstāvēt tie, kas tam tic. Viņi nāk kā patiesi „svētā gara brunnieki“, nāk ar saviem karogiem, uz kuriem lielo personību, lielo garu vārdi mirdz. Viņi grib izpirkt grēku, kas nodarīts cilvēka idejai, garīga diženuma, īsta dvēseles heroisma idejai. Viņi nāk ne tikai sajūsmā un ticībā, bet nāk arī apbruņoti ar stingras zinātnes neatspēkojamiem argumentiem. Viņi nāk un pierāda, ka šī materiālistiskā mācība ir arī zinātniski nepareiza. Un ja tā neiztur kritiku objektīvās zinātnes priekšā, tad vēl mazāk augstu ētisku ideālu priekšā. Jo tiešām: ja cilvēks nav nekas cits, kā „apstākļu produkts“, ja viņš ir bezspēcīgs „apstākļus“ grozīt, veidot un pārveidot, un ja viņš tiešām tic ārējo, materiālo, galvenām kārtām saimniecisko apstākļu visvarenībai, no kurienes viņš lai tad smel ticību, pašātvību un drosmi bagāti aktīvai dzīvei? Ja viņš pats nav nekas, un ja saimnieciskās dzīves formas ir viss, tad viņam vienkārši jāpadodas šo dzīves formu mēchaniskai likumībai, pasīvi jāiekļaujas šīnī nenovēršamā attīstības procesa gaitā, jāļauj sevi nest šai plūsmei.

Bet tas taču galu galā ir tīrais fatālisms, kas grauj garī-

gās enerģijas, uzņēmību, iniciatīves drosmi. Tāda ticība cilvēku tad tiešām arī var padarīt līdzīgu lapai, kas krīt no koka un kas, vēja dzīta, aizlido tur, kur viņu nes, līdzīgu akmenim, kas krīt, lietum, kas līst, stādam, kas aug tur, kur nokritusi sēkla un kas izaug tāds, kādam tam jāizaug pēc negrozāmā dabas likuma.

Šādi radošās enerģijas graujošai viltus mācībai jāstāda pretim cita. Un vislabākā mācība šeit būs — pati dzīves īstenība, kas ik uz soļa pierāda pretējo. Tā rāda, ka cilvēks ir vairāk nekā dabas viela, kas klausā tikai dabas mehāniskiem likumiem, bet ka cilvēkā mājō dzīvs gars, un ka, jo stiprāks šis gars, jo gaišāka doma, jo varenāks gribas spēks, jo plašāks skats par dzīvi un dziļāka cilvēku dvēseles izpratne, jo vairāk viņš spēj.

Neviens cilvēks, protams, nav visvarens, neviens nestāv pāri laikam un telpai, katrs galu galā ir tikai cilvēks, katrs sava laika bērns, katram savas robežas, kur izbeidzas viņa vara.

Bet šīs robežas var būt tālas un plašas, un var kļūt arvienu plašākas, jo lielāka izaug viņa dvēsele, jo vairāk norūdās viņa gribas spēks, jo plašāks kļūst viņa garīgais apvāršnis.

Dzīve būs tik liela, cik paši būsīm lieli. Tāpēc mums nevis nevarīgi jāpakļaujas apstākļu aklai varai, bet garā un dvēselē jāaug, jātop stipriem.

Un nekas tā nedomina gribu augt, uz augšu stiepties, spēkus krāt, nekas nedomina un nenostiprina ticību cilvēka svētās gribas varenībai, kā lielu un stipru personību dzīvēs aizraujošais piemērs.

Tādus piemērus un paraugus mēs rādām šinī grāmatā. Tādi mums visiem vajadzīgi, it īpaši tagad, kad visas dzīves pamati dziļi satricināti, kad seni ideāliem vairs nevaram ticēt, kad dzīve jāceļ uz jauniem pamatiem, un kad tādēļ vajadzīga visu dzīvo garīgo spēku mobilizācija.

Elpojot varonīgas dzīves gaisu, smelsim spēkus, vērojoties varonīgu un valdonīgu cilvēku darbos, smelsim ticību, ka ar stipru gribu var „kalnus pārcelt“.

Ka tā var, ka tas patiešām iespējams, par to runā un to rāda arī šī grāmata.

Lai tā daudziem taptu par spēka un ticības avotu cīņā un darbā par mūsu tautas labāku nākotni un par mūsu valsts varu un godu. Tautas un valsts likteņi vis nav atkarīgi tikai no tiem spēkiem vien, kas liek upēm plūst, saulei spīdēt, lietum līt, bet tie galvenām kārtām atrodas mūsu pašu rokās, tie mums pašiem jākaldina.

A. D a u g e.

Perikls

Perikls bija grieķis, senās Grieķijas jeb, pareizāk sakot, vienas tās valstiņas, proti Atēnu, ievērojamākais valstsvīrs, kuŗa valdīšanas laikā Atēnas sasniedza vislielāko uzplaukumu tiklab saimnieciskā un politiskā, kā kultūras laukā.

Tā kā viņš bija valstsvīrs, tad viņa, kā vispāri valstsvīru dzīve, bija cieši saistīta ar visas valsts, šinī gadījumā Atēnu un, pā daļai, visas Grieķijas dzīvi un notikumiem. Tāpēc, runājot par Periklu, ir nepieciešami jāmet skats uz visas Grieķijas vēstures attīstības gaitu, jo tikai tādā kārtā kļūst saprotami tie mums tik tālie notikumi, kas saistās ar Perikla vārdu.

1.

Senie grieķi pēc savas izcelšanās piederēja pie tās pašas, tā saucamās indoeiropiešu pirmtautas, pie kuŗas piederam arī mēs un citas Eiropas tautas. Tā kā šīs pirmtautas atrašanās vieta nav skaidri zināma, tad nav zināms arī, no kurienes senie grieķi ir izgājuši. Ir tikai zināms, ka senie grieķi, spiezdamijs no ziemeļiem, ap otro gadu tūkstoti priekš Kristus dzimšanas ienākuši tagadējā Balkānu pussalā, kur jau dzīvojušas kādas tautas. Ap 12. g. s. grieķu ciltis devās tālāk. Tesāliešu cilts, kas līdz tam laikam dzīvoja Epeirā, iekaroja Ziemeļu Grieķijas līdzenumu, bet no turienes izspiestā doriešu cilts devās uz Vidus Grieķiju un tālāk uz Peloponnesas pussalu, kur iekaroja pussalas austrumu un dienvidu daļas. Daļa iekaroto apgabalu iedzīvotāju padevās iekarotājiem, daļa atkāpās. Pēc kāda laika vēlās otrs grieķu cilšu kolonizācijas vilnis, kas Peloponnesas līdžšinējos iedzīvotājus piespieda ieņemt Aigeja jūras salas un Mazāzijas rietumu piekrasti. Grieķu tautas dzīvē tagad iestājās tā saucamie „viduslaiki“. Šai laikā grieķi bija jau saskaldījušies daudzās sīkās patstāvīgās valstiņās — pilsētās. Viņus tomēr vēl vienoja kopīga valoda, ierašas, dievi, svētnīcas un nacionāli svētki. Apzinādamies savu nacionālo vienību, grieķi ar 7. g. s. sāka saukties par „hellēņiem“, apzīmējot visas citas tautas par „barbariem“. Grieķu valstiņu priekšgalā sākumā atradās karalis, kas bija kara vadonis, augstākais tiesnesis un priesteris; tas

valdīja saziņā ar augstmaņu jeb vecāko padomi. Svarīgākos lēmumus paziņoja tautas sapulcē. Ar laiku no augstmaņu vidus izvēlētās amatpersonas (efori, archonti) kļuva arvien neatkarīgākas, līdz beidzot 7. g. s. gandrīz visās grieķu valstiņās monarhija izbeidzās un nostiprinājās aristokrātijas valdība. Spēcīgākā grieķu valstiņa tolaik bija Sparta, ko nodibināja dorieši Eurotas upes ielejā. Paši dorieši sastādīja Spartas valdītāju kārtu, kamēr zemes agrākie iedzīvotāji kļuva vai nu par beztiesiskiem „periokiem“, vai arī par valsts vergiem. Spartiati, pārtikdami no valsts piešķirtiem un vergu apstrādātiem zemes gabaliem, visu mūžu palika par kareivjiem, kas, dzīvodami ļoti vienkāršos apstākļos, pastāvēja vingrinājās kara mākslā. Izveidodamies par labākiem Grieķijas kareivjiem, spartieši centās iegūt varu pār visu Peloponnesu, kas tiem arī beidzot izdevās, noslēdzot pēc tam ar uzvarētām valstiņām t. s. Peloponnesas savienību. No 8. līdz 5. g. s. Grieķijā vēlās trešais kolonizācijas vilnis, kad grieķu izcelotāji nodibināja savas nometnes gandrīz visā Vidus un Melnās jūras piekrastē. Līdz ar šo kolonizācijas vilni notika lielas saimnieciskas pārmaiņas: blakus zemkopībai daudzās grieķu valstiņās attīstījās rosīga rūpniecība un tirdzniecība. Līdz ar to notika pārmaiņas arī Grieķijas valstiņu iekārtā. Pret līdzšinējo augstmaņu valdību uzstājās plaukstošā tirgotāju un rūpnieku šķira, ko atbalstīja arī mazāk turīgās un nemantīgās tautas aprindas (dēms). Cīņas beidzās ar augstmaņu neierobežotās valdības gāšanu, pie kam jaunās šķiras ieguva līdznoteikšanu valsts dzīvē. Tomēr augstmaņi centās atjaunot savu varu. Tas deva iespēju daudzām godkārīgām personām, uzstājoties par tautas aizstāvjiem un vadoņiem, iegūt varu, kļūstot par tiranniem. Tirannu valdība tomēr nepastāvēja ilgi, jo daudzi no tiem ar savām varmācībām ieguva tautas ienaidu, un tauta, kopā ar augstmaņiem, gāza viņu valdību. Tirannijas vietā nostiprinājās vai nu mērena aristokrātijas vai arī dēмократijas valdība. Tirdzniecības un rūpniecības uzplaukšanas laikmetā Grieķijas valstiņu starpā arvien vairāk sāka izcelties Atēnas. Sākumā arī te bija ķēniņu valdība, kas 8. g. simtenī izbeidzās, kad varu ieguva augstmaņi ar saviem katru gadu pārvēlamiem archontiem un vecāko padomi. Plaukstošā tirgotāju un rūpnieku šķira, vienkāršās tautas atbalstīta, uzstājās pret augstmaņiem, panākot to, ka izdeva likumus, kas ierobežoja augstmaņu patvaļības. Svarīgas pārgrozības Atēnās izveda valstsvīrs Solons: viņš atvieglināja parādnieku stāvokli un sadalīja Atēnu pilsoņu pienākumus un tiesības, saskaņā ar viņu mantas stāvokli. Daudzi nebija ar šīm Solona reformām apmierināti. To izmantoja augstmanis Peisistrats, kļūdams ap

Perikls (terma Vatikanā).

19

12

170

11

12

1

12

560. g. par Atēnu tirannu. Viņš daudz darīja Atēnu saimnieciskā, politiskā un kultūrālā stāvokļa pacelšanai. Pēc tirannijas izbeigšanās tautas partijas vadonis Kleistens izveda Atēnās jaunu administratīvu sadalījumu, vēl vairāk ierobežoja augstmaņu un archontu varu un ievēda tā saucamo „ostrakismu“, kas pastāvēja iekš tam, ka tautas sapulcē ikviens sapulces dalībnieks varēja uz māla šķēpeles (ostrakon — gr. šķēpele) uzrakstīt valsts iekārtai, pēc viņa domām, bīstama pilsoņa vārdu, nodot šo šķēpeli sapulces vadītājam, lai tas izraidītu no valsts uz 10 gadiem to, par kuŗu nodots vairāk kā 6000 balsu. Ar šīm reformām Kleistens lika pamatus nākošai Atēnu demokratiskai iekārtai. 5. g. s. pirmā pusē notika grieķu karš ar persiem. Tam par iemeslu bija Mazāzijas grieķu pilsētu sacelšanās pret persiem 500. g. Nemierus persi apspieda un, atriebdamies par dumpinieku atbalstīšanu, uzsāka pret Eiropas grieķiem karu. Sākumā persiem neveicās, bet trešā kara gājienā jau daudzas Grieķijas valstiņas padevās. Pārējās valstiņas Spartas vadībā turpināja cīņu uz dzīvību un nāvi. Beidzot grieķiem izdevās persus sakaut 480. gadā jūras kaujā pie Salaminas un 479. g. sauszemes kaujā pie Platajas. Tā kā Atēnām bija spēcīgākā flote un Spartas ķēniņš bija kļuvis par nodevēju, tad kara vadība pārgāja Atēnu rokās, pie kam Atēnas noslēdza ar daudzām grieķu jūras valstiņām tā saucamo Dēlas savienību. Grieķu un persu karš izbeidzās 449. gadā ar to, ka persi atteicās no valdības pār Aigeja jūru un Mazāzijas grieķu pilsētām.

Pēc šī kara Atēnas bija kļuvušas par galveno Grieķijas tiklab saimniecisko un tirdzniecisko, kā arī politisko centru. No jauna sākās cīņa starp tautas un augstmaņu partiju. Par cīņas iemeslu bija jau pieminētā Kleistena laikā uzsāktās un vēlāk vēl vairāk padziļinātās reformas par labu zemākām aprindām. Jau slavenais grieķu kara vadonis Aristids, tūlīt pēc atgriešanās no persu kara, panāca, ka turpmāk valsts amatus varēja ieņemt visi pilsoņi, neatkarīgi no viņu mantas stāvokļa. Tālāk tautas partijas vadonis Efialts panāca vēl lielāku areopaga — valsts vecāko padomes — un archontu varas ierobežošanu, sevišķi tiesu lietās. Līdz tam laikam Atēnas archonti nodarbojās ne tikai ar valsts lietām, bet arī tiesāja, izdarīja tiesas izmeklēšanu un uzlika sodus. Tam līdzīga vara piederēja arī areopagam. Efialts tagad panāca, ka archonti un areopags varēja uzlikt tikai nelielu naudas sodu, kamēr visa galvenā tiesāšanas lieta pārgāja tā saucamo „dikastu“, t. i. pilsoņu izvēlēto zvērināto rokās; to bija 6000, no kuŗiem 1000 palika rezervē, bet pārējos sadalīja 10 maiņās vai dekurijās. Archonta pienākums tagad bija nevis tiesāt, bet sasaukt tiesāšanai vienu no dekurijām, kuŗu — to noteica lozēšana.

Šīs reformas sacēla augstmaņu kārtā dziļu nemieru, jo līdz tam laikam augstmaņu kārtā bija vienīgā, no kuŗas vidus vēlēja archontus un areopaga locekļus. Augstmaņi nevarēja samierināties ar to, ka viņu iespaidu un varu ar šīm reformām tik ievērojami samazināja. — Tāds, lūk, bija politiskais stāvoklis Atēnās priekš Perikla parādīšanās valsts dzīvē.

2.

Perikls dzimis starp 500. un 490. gadu pr. Kr., piederēja tā tad tai paaudzei, kas auga un veidojās, baudīdama no tiem augļiem, ko grieķiem bija devušas pirmās lielās uzvaras pār persiem. Viss, liekas, solīja Periklam spīdošu nākotni. Viņa laika biedri pat zināja stāstīt, ka pirms viņa piedzimšanas tā māte redzējusi sapni, it kā būtu dzemdējusi lauvu, un pēc dažām dienām piedzima Perikls. Pēc savas izcelšanās Perikls piederēja Atēnu aristokratijai, vienai no slavenākām un iespaidīgākām ģimenēm. Viņš bija Ksantipa, persu uzvarētāja pie Mikales, dēls. Viņa māte Agarista bija augstāk minētā Kleistena brāļa meita. No mātes puses tā tad tas cēlies no Alkmeonīdu dzimtas, kuŗai vairāk paaudžu laikā Atēnu vēsturē bija bijusi liela loma un kuŗai bija daudz sakaru ārpus Atēnām. Ar daudziem citiem dižciltīgiem Perikls bija vai nu rados vai arī ļoti tuvās attiecībās. Jau tas vien atklāja Periklam politiskas darbības lauku, jo Atēnās, ar visu viņu demokrātismu, dižciltībai un senču nopelniem bija liela nozīme; par stratēģiem parasti izvēlēja personas no vairāk vai mazāk dižciltīgām turīgām ģimenēm, un arī tautas vadoni, tā saucamie dēmagogi (dēmos — gr. tauta, ago — gr. vedu) līdz pat Perikla nāvei nāca no dižciltīgiem.

Perikla bērnība un jaunība iekrita grieķu cīņu laikā ar persiem, un tā pacilātība, kas bija cēlusies sakarā ar grieķu uzvarām, atstāja dziļu iespaidu uz jauno apdāvināto Ksantipa dēlu. Tas bija brīdis, kad Atēnas kļuva par Helladas skolu un galvu, par tās kultūrālo centru, kad turp no visām malām saplūda filozofi, dzejnieki, mākslinieki. Perikla audzinātājs mūzikā, kas ietilpa ikviena grieķa izglītībā, bija kāds Pitoklids un Damons. Pēdējais bija arī filozofs, sofists, kā toreiz sauca cilvēkus, kas par naudu mācīja runāšanas un tiesu procesu vešanas mākslu. Filozofs Aristotels to uzskata par Perikla padomdevēju un iedvesmotāju; par to Damonu vēlāk izraidīja ar ostrakisma palīdzību. Par Perikla skolotājiem min arī filozofus Zenonu un Anaksagoru. It sevišķi pēdējais ar savu cēlo filozofiju, pēc kuŗas pasaules valdītājs ir prāts, esot atstājis uz Periklu lielu iespaidu. Ar šā filozofa iespaidu izskaidro to domu dziļumu, ar kuŗu bija sla-

venas Perikla runas; ar to pašu izskaidroja Perikla runāšanas paņēmienus, pat viņa politiskos centienus, viņa aukstasinību un mieru. Līdzīgi tam, kā Anaksagors mēģināja visu izskaidrot ar dabiskiem cēloņiem, tāpat to darīja arī Perikls. Tā reiz, kad Perikls iekāpis kuģī, lai dotos jūrā, notikusi saules aptumšošanās. Stūrmanis sabijies un negribējis braukt. Tad Perikls viņam acu priekšā turējis savu mēteli: „Vai nu ir tumšs?“ Jā. „Vai tu turi to par brīnumu?“ Nē. „Nu, ar sauli ir tāpat, tikai tur tas mēteli ir lielāks.“ Tā viņš stāvēja mierīgs un izglītots augstu pāri mānticīgajam pūlim, neļaudamies iebaidīties ne no kādiem māņiem. Viņš neatzina arī Delfu orākulū un paklausīja tikai savam prātam. Viss tas viņam piešķīra pašapziņu un drošu izturēšanos, kas atstāja iespaidu. To aprīnoja kā kādu izcilu būtni. Kā dienvidnieks tas nebija bez straujuma, bet prata to apvaldīt un izlietot pēc vajadzības. Kā runātājs viņš varēja mest zibeņus, tāpēc to sauca par „olimpieti“, t. i. Zevu — zibeņu metēju; bet ikreiz, kad tas kāpa runātāju tribīnē, viņš lūdza papriekš dievus, lai tam nenaspriektu neviens vārds, kurū tas iepriekš nebūtu pārdomājis. Savas runas tas tomēr neuzrakstīja, viņam pietika ar pārdomāšanu.

Savu karjēru Perikls uzsāka kā kaņavīrs, bet sabiedriski-politisko darbību starp 469. un 467. gadu. Kaut gan viņš, kā redzējam, bija aristokrāts pēc izcelšanās un arī viņa daba bija aristokrātiska, viņš tomēr pieslēgās tautas jeb demokrātijas partijai. Tas izskaidrojams pa daļai ar to, ka viņa tēvs arī bijis demokrātiskās partijas vadonis, pa daļai ar to, ka viņš redzēja, ka ir pienācis demokrātijas valdīšanas laiks, un ka viņš ar pēdējo, kā stiprāko partiju, kapā ejot spēš nodibināt Atēnām vislielāko labklājību. Pievienodamies tautas partijai, viņš līdz ar to pievienojās šīs partijas, par viņu vecākam, vadonim, pieminētam Efialtam. Viņu abu galvenais pretinieks bija aristokrātu partijas vadonis Kimons, kura iespaids toreiz Atēnās bija ļoti liels, jo tas nesen atpakaļ bija panācis spīdošas uzvaras pār persiem. Šo iespaidu viņš centās pavairot vēl ar dažādiem mākslīgiem paņēmieniem. Tā viņš lika saviem vergiem ģērbties labās drēbēs un, viņu pavadot, pārmainīt šīs drēbes ar nabadzīgi ģērbtiem pilsētas iedzīvotājiem; viņa īpašumi un dārzi bija pastāvīgi tautai atklāti, arī savu kara laupījumu viņš atdeva nabadzīgiem pilsoņiem un pilsētas izdaiļošanai. Ar to viņš uzpirka tautas labvēlību. Viņš bija arī liels Spartas draugs. Kad viņa kareivji nebija pietiekoši moši, tad tas mēdza teikt: „Spartieši, tie ir citādi vīri nekā jūs!“

Pret šo vīru tā tad bija jācinās Efialtam un Periklam. Bija jāmēģina to nogāzt. Drīz, tiešām, radās pirmā izdevība. Proti,

pēc tam, kad Kimons bija uzvarējis Tasas salu, kas bija sacēlusies pret Atēnām, to apvainoja, ka viņš ticis uzpirkts, un tāpēc palaidis gaŗām izdevīgu brīdi un nav ielauzies Maķedonijā. Viņa apvainotājs tiesā bija Perikls, tāpēc pirms tiesas pie Perikla ieradās Kimona māsa Eupinika, lai lūgtu par brāli. Perikls atbildējis ne visai laipni un mazliet divkosīgi: „Tu, Eupinika, esi par vecu, lai šādā gadījumā kaut ko panāktu!” Bet viņš smaidījis pie tam. Pierādījumu trūkuma dēļ tiesa Kimonu atļaisnoja.

Drīz radās otrs gadījums cīnīties par varu valstī. Sparta bija tikko, proti 464. gadā, pārcietusi lielu zemes trīci, kas bija tādā mērā izpostījusi pilsētu un padarījusi spartiešus cīņai nespējīgus, ka šo gadījumu izlietoja vergi un iedzīmtie zemnieki un sacēlās pret saviem verdzinātājiem. Nevarēdama pati saviem spēkiem tikt ar šo sacelšanos galā, Sparta griezās pēc palīdzības pie Atēnām. Kimons, kā Spartas draugs, un citi augstmaņi, aizkustināti turklāt no spartiešu sūtņa Erikleida, kas bāls purpura tērpā, pēc palīdzības lūdzo, sēdēja Atēnās pie upurtraukiem, bija par to, lai Spartai sūta palīdzību pret dumpiniekiem. Dēmokratiskā partija ar Efialtu un Periklu priekšgalā uzstājās pret palīdzības sniegšanu Spartai. Tautas sapulcē Kimons, aizkustinājis tautu ar atgādinājumu par neseno kopējo Atēnu un Spartas cīņu pret persiem, panāca, ka Atēnas nolēma sūtīt Spartai palīgā 4000 vīrus ar pašu Kimonu kā vadoni priekšgalā. Bet tiklīdz šis ar savu kara pulku bija ieradies Spartā, spartieši viņam vairs neuzticējās; viņi baidījās, ka Kimons varētu nostāties dumpinieku pusē, un tāpēc atēniešus atļaida, sacīdami, ka tie viņiem vairs neesot vajadzīgi. Kimons paklausīja un atgriezās atpakaļ. Atēnās viņu, kā šīs ekspedīcijas galveno ierosinātāju, saņēma ar īgnumu. Sasauktā tautas sapulcē ar ostrakismu Kimonu izraidīja no Atēnām. Līdz ar to visa augstmaņu partija bija zaudējusi savu iespaidu, tās vietā tagad sāka valdīt tautas partija ar saviem vadoniem Efialtu un Periklu. Atriebdamies par sava vadona izraidīšanu, kā arī par archontu un areopaga tiesību ierobežošanu, augstmaņi drīz Efialtu nogalināja. Par tautas partijas vienīgo vadoni palika Perikls.

3.

Ar Perikla nākšanu pie varas iekšējās cīņas Atēnās zaudēja savu asumu. Visu savu enerģiju atēnieši Perikla vadībā tagad izlieto savas varas nostiprināšanai un paplašināšanai. Pārmijus atēnieši tagad karo ar labiem panākumiem gan gar Grieķijas krastiem, gan pie Āzijas krastiem, gan pie Kipras, gan Nīla iete-

kas. Viņš cenšas apvienot Grieķiju zem vienas varas. Tai pašā laikā uz Perikla ierosinājumu viņi ceļ tā saucamos „Gaŗos mŗrus“, kas padarŗtu Atēnas par neieņemamām arī no Atēnu vāŗākās puses, no sauszemes. Šis apcietinājums bija domāts cŗņai ar Spartu, ar kuŗu nākotnē bija sagaidāms karš. Un tiešām, kad 457. gadā Vidus-Grieķijā ieradās spartieši palŗgā savai agrāķai dzimtenei Doridai pret Fokidas valsti, tad atēnieši, kas nevarēja vienaldzŗgi noraudzŗties, kā spartieši ieķaucas Vidus-Grieķijas lietās, nogrieza spartiešiem ceļu atpakaļ kā no sauszemes, tā jŗras. Ar to karš bija sācies. Spartieši nekavējoties noslēdza savienŗbu ar Tēbu pilsētu, un uzsāķa ar atēniešiem izšķŗrošu cŗņu pie Tanagras, kur atēnieši, kopā ar saviem sabiedrotiem, bija sapulcinājuši 14.000 vŗru lielu karaspēķu. Iesāķās sŗva cŗņa. Iļģi uzvara svārstŗjās te vienā, te otrā pusē. Te Atēnu sabiedroto tesāliešu jātnieķi cŗņas laikā pārgāja spartiešu pusē; ar to cŗņa izšķŗrās spartiešu labā. Tā kā zaudējumi arī uzvarētāju pusē bija ļoti lieli, tad spartieši, noslēģuši ar atēniešiem 4 mēneši ilģu pamŗeru, atgriezās Peloponnesā. Kas pie Tanagras bija atēniešu vadonis, vai tas bija Perikls vai kāds cŗts, nav skaidri zināms, bet gan ir zināms, ka Perikls šai cŗņā ir cŗnŗjies ar neparastu dedzŗbu, savu dzŗvŗbu netaupot, un tā visu starpā izcēlies ar savu varonŗbu.

Ievērojot draudošās ārēķās briesmas, abas Atēnu viena otrai naidŗgās partŗjas uz laiku izlŗģst, pie kam augstmaņi panāķ izraidŗtā Kimona atgriešanos. Pa daļai to panāķa pats Kimons, kas pirms Tanagras cŗņas bija lŗdzis atēniešus atļaut viņam cŗnŗties viņu rindās; kad atēnieši viņam, kā izraidŗtam, to bija lieģuši, tad viņš bija lŗdzis savus draģus drošsirdŗgi cŗnŗties un pierāŗdŗt, ka atēniešu aizdomas valsts nodevŗbā pret viņu, Kimonu, ir nedibinātas. Kimona draģi šo viņa lŗģģumu uzticŗģi izpildŗja: visi viņi, skaitā 100, kŗita šai kaujā. Šŗ Kimona draģu varonŗba tad arī panāķa, ka Kimonam atļāva atgriezties Atēnās.

Nekādas smagas sekas Tanagras kauķas zaudēģums atēniešiem nesagādāja. Joproķām viņi palŗķa stipri, ielauzās Beotijā, sakāva tur viņiem naidŗģos tēbiešus, piespŗda padoties Eģģinu, devās ekspedŗcijā uz Peloponnesas krastiem, nobeidza gaŗo mŗŗu ceļšanu. Pats Perikls ar floti un 1000 smagi apbrunotiem karavāŗiem devās Sikionas apģabalā un smagi sakāva sikoniešus. Pēc tam ar tiem pašiem spēķiem viņš devās uz Akarnāniju, izpostŗja tās zemi un, iedzŗnis ienaidnieķam bailes, ar baģātu kara lauvŗģģumu atgriezās Atēnās.

Pēc šŗ Perikla ekspedŗcijas, kas uz visu Grieķiju bija atstājuši ļoti lielu iespaidu un vēl vairāķ nostiprinājuši Atēnu varu,

Atēnas 451.—50. gadā noslēdza ar Peloponnesas savienību, kurās priekšgalā stāvēja Sparta, mieru uz 5 gadiem. 449. gadā Periklam, kas tagad Atēnās bija noteicējs, izdodas noslēgt arī mieru ar Persiju. Seno laiku vēsturnieks Plutarchs atrod, ka Perikls ir darījis pareizi, noslēgdams ar persiem mieru un aizturēdams atēniešu spēkus Grieķijā, kur cīņa pilsētu - valstiņu starpā varēja uzliesmot kuŗu katru brīdi no jauna. Tā arī notika. Drīz vien izcēlās strīdus starp Fokidu un Delfām par Delfu tempļa piederēšanu. Strīdū pirmie iejaucās spartieši, atņemdami templi fokiešiem un nododami to saviem sabiedrotiem delfiešiem. Bet tiklīdz spartieši bija atstājuši Vidus-Grieķiju, ka Perikls, atēniešu karaspēka priekšgalā, devās kara gājienā, atņēma delfiešiem Delfu templi un atdeva atpakaļ fokiešiem. Drīz pēc tam atkrita Beotija. Tās atpakaļ iegūšanai un pārmācīšanai atēnieši nosūtīja kara spēku kara vadona Tolmida vadībā. Šis ar iebrukšanu pārsteidzās, nepietiekošu spēku dēļ bija spiests griezties atpakaļ un tika smagi sakauts pie Koronejas, pie kam arī pats kaujā krita. Tad atēnieši pasteidzās noslēgt mieru. Šī atēniešu neveiksme pamudināja sacelties pret atēniešiem arī citas valstiņas, kas atradās zem Atēnu varas. Tā, pēc īsa laika, sacēlās Eubejas sala, kuŗas paturēšana Atēnām bija dzīvības jautājums. Tikko Perikls bija devies apspiest šo sacelšanos, ka pienāca ziņas, ka arī kaimiņu Megara sacēlusies pret Atēnām, izkaudama atēniešu garnizonu un pievienodamās Peloponnesas savienībai. Kļuva zināms, ka arī spartieši gatavojas uzbrukt Atēnām. Periklam tagad nekas cits neatlika, kā atlikt Eubejas ekspedīciju un doties pretim visbīstamākajam atēniešu ienaidniekam — spartiešiem. Spartieši pa to laiku tiešām jau bija iebrukuši atēniešu zemē Atikā un to postīja. Perikls rīkojās ļoti uzmanīgi. No izšķirošās cīņas izvairīdamies, viņš panāca, ka spartiešu karaspēks atkāpās. Stāstīja, ka Perikls šo atkāpšanos esot panācis ar to, ka par 10 vai 20 talantiem uzpircis spartiešu kara vadoni. Kā arī tas būtu bijis, Perikls tagad varēja doties no jauna iekarojot un pārmācīt Eubeju. Šoreiz viņš devās turp ar 50 kuģiem un 5000 smagi apbruņotiem karavīriem un viegli pārvarēja eubejiešus. Drīz pēc tam, proti 445. g., Atēnas noslēdza ar Spartu, kā Peloponnesas savienības galvu, tā saucamo 30 gadu jeb Perikla mieru. Kā rāda nosaukums, šis miers bija Perikla nopelns, un viņa nopelns līdz ar to bija tas, ka tagad reiz iestājās Atēnām miera laiks, kuŗu atēnieši tagad varēja izlietot savas valsts un kultūras tālākai izkopšanai. Vienīgais, kas šo miera laiku, kuŗu sauc par Perikla laikmetu, sākumā traucēja, bija jaunais aristokrātu partijas vadonis Tukidids. Viņš asi

pārmeta Periklam, ka tas Atēnu savienības kasi, kas kara laikā bija pārcelta no agrākās atrašanās vietas Delas uz Atēnām, izlietojot celtni celšanai un Atēnu izdaiļošanai. Izlietojot karā paredzēto savienības naudu Atēnu izgreznošanai, Atēnas aplājot sevi ar kaunu. Tās kļūstot līdzīgas uzpūtīgai sievietei, kas sevi apkaŗ ar dārgiem akmeņiem, statujām un tūkstoš talantu dārgiem templiem, kļiedza tautas sapulcēs Tukidida aģitatori. Uz šiem kļiedzieniem Perikls mierīgi atbildēja, ka atēniešiem nav jādod sabiedrotiem norēķins par savienības naudas izlietošanu, jo atēnieši cīnās viņu vietā un aizsargā tos no barbariem, kamēr sabiedrotie piegādā tikai naudu; šī nauda tādā kārtā jau nepieder vairs tam, kas to dod, bet tam, kas to saņem, ja vien pēdējais izpilda to, ko apņēmis. Un „tā kā pilsēta ir pietiekoši apgādāta ar visu, kas karā nepieciešams, tad pārpalikums jāizlieto tādai lietai, kas sagādās Atēnām nemirstīgu slavu, izplatīs iedzīvotājos labklājību, izsauks dažādu darbību un dažādas vajadzības, atdzīvinās visādus amatus un mākslu, aizņems visas rokas, tā ka gandrīz visa pilsēta saņems algu, pati sevi greznojot un tai pašā laikā uzturot.“ Šis Perikla uzskats beigu beigās guva vispārēju piekrišanu; Tukididu pēc tam izraidīja no Atēnām.

Perikls tagad kļuva par vienīgo valdītāju valstī, kas, kā seno laiku vēsturnieks Tukidids saka, „vārda pēc bija demokrācija, bet patiesībā — pirmā pilsoņa valdīšana“. Pēc kāda komiska dzejnieka vārdiem atēnieši nodevuši Perikla rokās visu: „ir sabiedroto pilsētu nodevas, ir pašas pilsētas — vienus, lai saistītu, otras — lai atlaistu, un akmens mūrūs — vienus, lai celtu, citus, lai atkal izpostītu, un līgumus, spēku, varu, mieru un bagātību, un laimi.“

4.

Kā tas varēja notikt, ka Perikls ieguva tik lielu varu? Vispirmā kārtā, zināms, tāpēc, ka Perikls no paša sava darbības sākuma no gada gadā ieņēma Atēnās ļoti svarīgā kara vadona jeb, kā grieķi sauca, stratēga posteni. Otrkārt tāpēc, ka viņš pārvaldīja arī celtni celšanu un viņam, tā tad, bija liels iespajds finanču lietās. Un tomēr, nevis viss tas bija galvenais, kāpēc Perikls ieguva tādu varu, bet gan tas, ka viņš bija Perikls, kā ir izteicies angļu vēsturnieks Frimans. Viņa vareņības, pievilcības noslēpums slēpās viņa paša personībā.

Perikls atšķīrās no citiem slaveniem Grieķijas darbiniekiem ne ar ārkārtīgām dāvanām vienā vai otrā laukā, bet gan ar to, ka viņā neparasti harmoniskā kārtā apvienojās visdažā-

dākie talanti un īpašības. Perikls bija gan valstsvīrs, gan kara vadonis, gan orātors, un viss tas savienojās ar nevainojamu godīgumu un neuzpērkamību, ar cēlu prātu, vienkāršu dzīves veidu, plašu izglītību un māksliniecisku gaumi, beidzot ar skaistu, majestātisku ārējo izskatu.

Visvairāk Perikls izcēlās ar savu orātora talantu. Taisni šī sava talanta varenībai Periklam ir jāpateicas par to iespaidu, kādu tas atstāja uz saviem laika biedriem. Viņa tiešās runas nav zināmas, jo viņš savas runas, kā teikts, neuzrakstīja. Bet atsauksmes par Periklu kā slavenu orāturu jau senatnē bija vienprātīgas; viņa runas varenību atzina pat viņa ienaidnieki, pat komiķi, un viņi sauca Periklu, kā jau augstāk teikts, par „olimpieti“. Pēc šīm atsauksmēm viņa runas izcēlušās ar savu nopietnību, spēku, domu dziļumu. Tā nebija parastā dēmagoga daiļrunība, kas rēķinājās ar neizglītotās masas kaislībām un instinktiem. Majestātisks miers Periklu neatstāja arī uz orātora tribīnes. Arī šeit viņa sejas panti bija nopietni, balss skaņa mierīga, nekad tā nepārgāja kliegšanā; rokas vienmēr atradās zem kārtīgi uzliktā uzoletna; nebija to straujo kustību, nepieklājīgo žestu un izsaucienu, nebija tās ar nodomu radītās nekārtības apģērbā, tās mākslīgās aizraušanās, ar ko izcēlās citi dēmagogi. Un tomēr Perikls ar savām runām, atstāja dziļu iespaidu; par viņu teica, ka viņš met zibeņus, ķer ar savu vārdu kā ar pērkonu un zibeni, ka „patī pārliecība mīt uz viņa lūpām“. Savas runas Perikls rūpīgi sagatavoja un pārdomāja. Bet viņš bieži nerunāja: pa lielākai daļai viņam patika darboties caur saviem draugiem un piekritējiem, kas nāca ar priekšlikumiem, un tikai sevišķi svarīgos gadījumos Perikls parādījās orāturu tribīnē. Tāpēc viņu salīdzināja ar „Salaminiju“, valsts kuģi, kuŗu lietoja tikai svarīgos gadījumos.

Par kara ģeniju Periklu nevar saukt. Kā kara vadonis viņš neapzīlbināja ar spīdošiem kara gājumiem, bet viņam piemita nevainojama personīga drosme, augstasinīga apdomība un piesardzība, viņam bija liela kara piedzīvojumu bagātība. Viņš mācīja izlietot visādus jaunievedumus kara mākslā, tā, piemēram, viņš kādā karā sāka lietot jaunas aplenkšanas mašīnas.

Vispār pazīstams bija Perikla godīgums un nesavtīgums. Tik daudz gadus valdot pār valsti, pārvaldot celtnes un turot savās rokās tik lielas naudas summas, viņš ne par vienu drachmu nepavairoja savu īpašumu, kuŗu bija dabūjis no tēva. Personīgā dzīvē Perikls bija taupīgs un aprēķinīgs; tas tomēr netraucēja viņu palīdzēt daudziem nabadzīgiem pilsoņiem. Lai saimnieciskas rūpes neatrautu viņam laiku, savas saimniecības

pārvaldīšanu viņš nodeva sava uzticamā verga Enangela rokās. No muižas katru gadu iegūtos produktus pārdeva visus reizē, bet pēc tam pēc vajadzības visu nepieciešamo pirka tirgū.

Vispāri, Perikla dzīves veids bija vienkāršs un mērens. Gandrīz visu savu laiku Perikls veltīja valsts lietām. Uz ielas Periklu varēja redzēt ejot — savā parastā lēnā un mierīgā gaitā — tikai pa vienu ceļu, proti, uz tautas sapulci vai padomi. Parastās izpriecas viņš nepazīna. Dzīrās viņš nepiedalījās. Tikai vienu reizi viņš piedalījās kāda sava radnieka kāzās, pie kam arī tad nepalika līdz beigām, bet gan, tiklīdz bija upurējuši dieviem un bija sākušās pašas dzīras, tūlīt aizgāja prom. Vienīgais laika kavēklis un izklaidēšanās Periklam bija sarunas mājā ar tuviem draugiem, pie kuriem piederēja toreizējās Grieķijas talanti un izcilas personas. Tas Periklu atsvaidzināja. Šeit viņš atpūtās no savas sasprindzinātās darbības, no rūpēm un domām par valsti; šeit viņš paplašināja sava prāta aploku, smēla jaunus spēkus un idejas, nāca ciešā sakarā ar sava laika labākiem garīgo un māksliniecisko centienu pārstāvjiem. Visi, kas izcēlās tā laika atēniešu sabiedrībā, piederēja pie Perikla pulciņa. Viņa mājā sapulcējās gan filozofi — kā Anaksagors, Zenons, Protagors, jaunais Sokrats — gan pareģis Lampons, gan vēsturnieki, kā Herodots, gan dzejnieki, piem., Sofokls, gan mākslinieki, kā Fidijs vai arhitekts-filozofs Hipodāms. Un ne tikai vīrieši vien esot nākuši Perikla mājā: daži šeit ieradušies arī ar savām sievām. Šī pulciņa jeb, kā mēs teiktu tagad, salona dvēsele bija talantīgā, izglītotā Aspazija.

Aspazija bija cēlusies no Milētas. Viņa bija spilgta tās sieviešu izglītošanās kustības pārstāve, kas radās šai Grieķijas apgaismības laikmetā. Atēnās, Grieķu jaunajā gara dzīves centrā, Aspazija ieradās ap 5. g. s. vidu un ieņēma šai sabiedrībā izcilu stāvokli. Mēs viņu redzam Perikla mājā; Perikls izšķīrās ar savu pirmo sievu, ar kuŗu viņam laikam bija maz kas kopējs, un sadraudzējās ar Aspaziju. Vēlāk viņš to, kā liekas, ir apprecējis. Šo laulību tomēr neuzskatīja par pilnīgi likumīgu, jo Aspazija nebija atēniete, un šādu laulību bērni, pēc paša Perikla likuma, nevarēja iegūt Atēnu pilsoņu tiesības. Kā arī tas būtu, Periklu un Aspaziju saistīja nopietna, maiga mīlestība, kas dibinājās uz centienu un interešu līdzības, uz prāta attīstības līmeņa vienādīguma. Aspazija bija Perikla īstā dzīves draudzene, viņa padomdevēja, viņa iedvesmotāja un uzmudinātāja. Bagātīgi apdāvināta, mirdzot ar savu skaistumu, ar dziļu un augsti attīstītu prātu, ar labām runas dāvanām,

Aspazija Perikla pulciņā ieņēma pirmo vietu. Te ar viņas līdzdalību un varbūt ar viņu kā ierosinātāju veda sarunas par visdažādākiem tematiem: par politiku, folozofiju, laulību un ģimenes laimi, izglītību un audzināšanu.

Perikla ģimenes dzīve tomēr nebija bez bēdām un nepatīkšanām. Viņš nebija laimīgs ar bērniem, vismaz ar dēliem no pirmās laulības. Vecākais no viņiem, Ksantips, jau precējies, bija nemierā ar tēvu un pamātes iespaidu. Pie tam viņam patika vaļīga, bagāta dzīve, kamēr Perikla mājā, kā mēs redzējām, valdīja vienkāršība, noteiktība un stingra taupība. Tas bija par cēloni biežām sadursmēm starp Periklu un dēlu. Dēls nekautrējās zoboties par tēvu un nekaunējās pat izplatīt par viņu visādas nekrietnas tenkas. Šādas attiecības turpinājās līdz pašai Ksantipa nāvei un sarūgtināja pēdējos Perikla dzīves gadus.

Perikla daba nebija demokratiska. Viņš nemācēja viegli un nepiespiesti tuvināties tautai; viņš nebija „populārs“. Otrādi, viņam pārmeta augstprātību un pārmērīgu atturību. Viņš vienmēr saglabāja dzižu mieru un aukstasinību. Nekādi apvainojumi nevarēja satricināt viņa nosvērto noskaņojumu. Viņš nepazina sīku dusmu jūtas. Atrazdamies savas varas augstumos, Perikls neizlietoja savu varu ļaunos nolūkos, tā ka nāves brīdī viņš varēja teikt, ka viņš nav nevienu piespiedis nest sēru zīmes.

Atēnu demokrātijai ar vairāk tūkstošu lielo tautas sapulci, šai valstij, plašas savienības galvai, kurai bija plaša politika, bija nepieciešama varas savienošana kādā pastāvīgā vadītājā. Šādam „dēmo vadītājam“, dēmagogam, ļoti iespaidīgai personai vajadzēja nākt, lai valsts varētu sekmīgi darboties. Šādu stāvokli Atēnās varēja sasniegt tikai tas, kas prata iespaidot tautas sapulci, dabūt to savā varā, kas bija orātors. Šāds orātors un „dēmagogs“, šī vārda īstā nozīmē, tas ir, dēma vadītājs bija Perikls, kas vienā un tai pašā laikā apvienoja savās rokās arī kara spēka vadību un karošānu.

5.

Kļuvis par vienīgo faktisko valdinieku, Perikls, kā izteicies vēsturnieks Tukidids, valdīja „brīvi“, bet tai pašā laikā arī „mēreni“. Brīvību un vienlīdzību Perikls centās savienot ar likuma un kārtības valdīšanu. Šai ziņā Perikls ir īsts grieķis, kas ar lepnumu mēdza teikt: „Helleņi ir brīvi“. Bet no grieķu viedokļa „likums ir visu valdnieks, tiklab mirstīgo, kā nemirstīgo; ar valdošo roku tas piešķir uzvaru taisnībai,“ saka grie-

ku rakstnieks Pindars. Arī filozofs Aristotels saka: „Kur nevalda likums, tur nav valsts iekārtas“. Perikls ievēroja šos grieķu uzskatus un, atbalstīdamies uz tautas, viņš tomēr nevaldīja vienai šķirai vien par labu, bet gan, aizstāvēdams tautas intereses, viņš neizlaida no acīm arī visas valsts labumu. Tāpēc arī daudzi aristokrāti izturējās pret Perikla valdīšanu piekrītoši.

Stādamies pie valdīšanas, Perikls vispirmā kārtā centās panākt, lai tiesā un valsts pārvaldīšanā ņemtu dalību visa tauta, ne tikai bagātie vien. Tai nolūkā Perikls vispirms atņēma dažas tiesības areopagam, kādas, tas nav mums skaidri zināms. Otrkārt, un tā bija Perikla galvenā un raksturīgākā reforma, Perikls ieveda atlīdzības maksāšanu par valsts pārvaldīšanas un tiesas vešanas pienākumiem, ko visu līdz tam laikam izpildīja par brīvu. Perikls nu ieveda algas maksāšanu zvērinātiem padomes locekļiem, karaspēkam, flotei un arī valsts vīriem, pat archontiem (izņemot stratēģus). Šīs algas nebija lielas, bet tās bija nepieciešamas, lai valsts darbā saistītu arī tās iedzīvotāju šķiras, kas savas mazzurības dēļ nespēja šim nolūkam savu laiku ziedot.

It sevišķi nepieciešama šī atalgošana bija karaspēkam un flotei, jo pastāvīgo karu dēļ karavīri nespēja vairs paši sevi uzturēt. Mazturīgo iedzīvotāju labā Perikls ieveda arī tā saucamo teorikonu, t. i. izrāžu naudu, kuŗu izmaksāja trūcīgiem iedzīvotājiem, lai arī tie varētu apmeklēt svētku un teātru izrādes. Tālāk, treškārt, Perikls nodibināja ārpus Atēnām tā saucamās kleruchijas, t. i. Atēnu pilsoņu nomešanās vietas, kas atšķirās no parastajām kolonijām ar to, ka kleruchiju iedzīvotāji nezaudēja Atēnu pilsoņu tiesības. Šādu kleruchiju Perikls nodibināja labu tiesu. Ar to Perikls palīdzēja nabadzīgajām šķirām uzlabot savu dzīvi, nostiprināja Atēnu iespaidu dažādās vietās, veicināja Atēnu tirdzniecības attīstību. Ap 444. gadu Perikls nodibināja Itālijā pat veselu jaunu grieķu kolonistu pilsētu. Beidzot Perikls izdeva likumu, kas ierobežoja jaunu pavalstnieku ieplūšanu, proti, viņš izdeva likumu, kas Atēnu pavalstniecību piešķīra tikai tiem, kuŗu abi vecāki ir bijuši tīri atēnieši.

Tādas bija Perikla galvenās reformas, — reformas, kas vareni nostiprināja demokrātiju un ļoti lielā mērā uzlaboja plašāko tautas slāņu labklājību. Tas bija ļoti daudz, bet tas it kā pazūd tā priekšā, ko Perikls panāca mākslas un celtniecības laukā, visas Grieķijas garīgās kultūras laukā. Vispirms Perikls pabeidza pilsētas apcietināšanu: uz viņa priekšlikumu uzcēla jau bez minētiem diviem „garjiem mūrjiem“ vēl trešo,

kas no sauszemes Atēnas darija pilnīgi nepieejamas. Pilnīgi par jaunu Perikls lika pārbūvēt ļoti svarīgo Pirejas ostu. Tur pēc noteiktā plāna izbūvēja platas ielas, laukumus, saveda labā kārtībā arsenālus, kuģu būvētavas, atstāja kara ostu no tirdzniecības ostas, pēdējā ierīkoja 5 labības noliktavas.

Tai pašā laikā Akropolē, kur atradās Atēnu svētnīca, viena pēc otras pacēlās jaunas lieliskas celtnes, statujas, jauni veco celtnu izgriezumi. Pie Akropoles ieejas no rietumu puses uzcēla Propilejas, marmora kolonādi ar jumtu, ar lieliskām marmora kāpēm, kas bija monumentāla ieeja Akropolē. Pašā Akropolē laukumā uzstādīja milzīgu dieves Atēnas, Atēnu pilsētas aizsargātājas, bronzas statuju, slavenā skulptora Feidija darinātu; runāja, ka tās šķēpa galu un bruņu cepures virsu saulē mirdzot varēja redzēt jau no (apmēram 100 kilometru tālā) Kuniijas raga. Akropoles dienvidus daļā uz paaugstinājuma, pirms persu kara iesāktā un nepabeigtā tempļa vietā uzcēla slaveno Partenonu, Jaunavas Atēnas templi, no marmora. Tajā atradās dieves statuja, arī Feidija darbs; pati statuja bija ziloņa kaula, bet tās apģērbs — zelta. Kā no ārpuses, tā iekšpusē Partenona tempļa atsevišķās daļas bija izgreznotas ar dažādiem marmora kalumiem. Vienā no tādiem bija, piemēram, attēlota svinīga svētku procesija Lielo Panafinēju svētkos, dievei Atēnai par godu. Tai pašā laikā blakus Propilejām iesāka celt Atēnās Uzvarētājas templi, bet to, un vēl dažas celtnes, nobeidza pēc Perikla nāves.

Ārpus Akropoles Perikla laikā uzcēla tā saucamo „Tesejona“ templi, kas labi uzglabāties līdz mūsu laikiem un mūzikas sacīkstēm paredzēto Odeonu ar teltij līdzīgu jumtu. Ievērojamus tempļus cēla arī citās Atēnu valsts vietās.

Perikls bija visu šo darbu iedvesmotājs. Viņš lika priekšā tautas sapulcei celtnu projektus, aizstāvēja tos, iedziļinājās visos sīkumos, bija celtniecības komisijas galva, mācēja izvēlēties attiecīgus projektu izpildītājus. Pēdējo bija daudz, bet viņa labā rokā bija Feidijs, kuram bija uzticēta visu celšanas darbu vadīšana un uzraudzība. Tā pacēlās pieminekļi, vēsturnieka Plutarcha vārdiem runājot, „lieliski savā milzīgumā, nepakaļdarināmi savā skaistumā,“ „celti visīsākā laikā, bet mūžīgai pastāvēšanai“, — pieminekļi, kuriem „laiks nav pieskāries, it kā kāds būtu viņos iepūtis mūžīgi ziedošu dzīvību un nenovecojošu dvēseli.“ Šie pieminekļi skaisti liecina ne tikai par Perikla kultūrāliem centieniem, bet arī par visu atēniešu tautu, kas pratusi cienīt skaistumu. Perikls pilnīgi sasniedza savu lielo mērķi: ar šīm slavenajām celtnēm — mākslas darbiem viņš tiešām bija devis darbu „visiem vecumiem un pro-

fesijām“, uzlabojis iedzīvotāju labklājību, un, tai pašā laikā, viņš tiešām bija Atēnas padarījis par galvas pilsētu, „Helladas skolu“, „Helladas Helladu“. Tā laika Grieķijā Atēnas bija pati pirmā un apdzīvotākā pilsēta. Pat Atēnām naidīgās valstiņas Beotijas dzejnieks Pindars tās slavināja: „Mirdzošās, vijolītēm pušķotās, apdziedātās, slavenās Atēnas, Helladas atbalsts, dievišķā pilsēta.“ Perikla laikā Atēnas bija savienības galva, varēnas valsts galvas pilsēta, grieķu pasaules prātnieciskais, mākslinieciskais, tirdzniecības un rūpniecības centrs. Šeit saņāca un dzīvoja daudzi citur, pat ļoti tālās zemēs, dzimušie tirgotāji, amatnieki, jūrnieki. Šurp saplūda cilvēku bari, kas ceŗēja taisni Atēnās un to ostā Pirejā atrast ātru un labu peŗņu. Šeit varēja sastapt visdaŗādāko profesiju un visdaŗādāko tautu pārstāvjus, „visu helleņu un barbaru sajaukumu“, kā izsakās kāds aculiecinieks. Atēnās bija sastopami arī citu pilsētu filozofijas un mākslas pārstāvji. Laukumos un ielās, vēŗšot uz sevi vispāŗejo uzmanību, parādās jauna figūra; tas ir no pilsētas uz pilsētu klejojošs gudrības un daiŗrunības skolotājs, tā saucamais „sofists“, kas bagātās purpura drēbēs tēŗpies, sekotāju, klausītāju vai vienkāŗši ziņkāŗīgo pavadīts, staigāja pa pilsētu un noturēja priekšlasījumus. Svinīgu svētku gadījumos Atēnās ieradās sabiedroto sūtniecības gan ar nodevu maksājumiem, gan ar upuru dzīvniekiem, gan ar upuru augļiem. Nekur Grieķijā nebija tik daudz svētku, svinīgu gāŗjenu, upurēšanu un izrāŗu. Sevišķi izcēlās teāŗtra izrāŗes. Tas bija laiks, kad tikko bija beidzis savu darbu slavenais traŗģēdiju rakstnieks Aischils, kad darbojās Sofokls un Euripids — abi slaveni traŗģēdiju rakstnieki. Ļoti bieŗi tagad izrāŗdija teāŗtros arī komēdijas. Šādās izrāŗdēs daŗreiz bija klāt līdz 30 000 skatītāju.

Visam tam, visam šim Atēnu spoŗumam, valsts ierēdņu, kara spēka un flotes atalgošanai u. t. t. vajadzēja daudz naudas. Ar visu to, Perikla laikā Atēnu finances atradās spīdošā stāvoklī: valstī ne tikai vien nepietrūka naudas visu šo lielo izdevumu segšanai, bet arī vēl palika pāŗi atlikums. Šādu valsts kases stāvokli Perikls panāca ar to, ka ieveda stingru norēķināšanos par visiem izdevumiem, kā arī vispāŗi labi nostādīja visu naudas ieplūšanas un izdošanas lietu. Viņš arī centās rīkoties stingrās valsts budŗeta robeŗās, kuŗu pieņēma tautas sapulce. Līdz ar valsts labklājību arī Atēnu pilsoņu labklājība bija sasniegusi augstu stāvokli. Valdot pāŗ jūŗu, atēnieši valdīja arī pāŗ tirdzniecību. „Viss, kas ir labs Sicilijā vai Itālijā, vai Kiprā, vai Ēģiptē, vai Lidijā, vai Melnās jūŗas krastos, vai Peleponnesā, vai kādā citā vietā,“ saka kāds vecs autors, „viss tas saplūst vienā punktā — Atēnās.“ „Pilsētas lie-

luma dēļ," teicis pats Perikls, „šurp sanāk no visas pasaules un mēs varam baudīt citu zemju labumus tik pat viegli kā savas zemes labumus.“ Atēnām bija tirdznieciski sakari ar austrumiem un vakariem, tās bija par starpnieku starp Vidusjūras austrumu un rietumu daļu, par galveno Grieķijas tirdzniecisku centru.

6.

Vēl pirms lielo ceļšanas darbu sākšanās, tūlīt pēc kara ar persiem, Perikls nodomāja sasaukt priekšstāvjus no visām Grieķijas pilsētām, lai apspriestos „par templiem, kuŗus nodezinaŗuŗi barbari, par upuŗiem, kas bija apsoliŗi dieviem persu kara laikā, bet kas vēl nebija izpildiŗi, par miera ievēroŗanu un par visiem droŗu kuŗoŗanu jūrā...“ Izvēlēja 20 sūtņus, vecākus par 50 gadiem un sastādija no tiem 4 sūtņiecības pa 5 cilvēki katrā. Šīm sūtņiecībām vajadzēja katrai savā rajonā aicināt Grieķijas pilsētu pārstāvņus uz ŗo kopējo sanāksmi. Šis Perikla projekts tomēr nepiepildiņas, jo spartieŗi, baidīdamies no Atēnu iespaيدا pieaugŗanas, tam pretoņās. Šis projekts tomēr rāda Perikla prāta lielumu un cēlumu, rāda, ka Perikls spēja pacelties pāri ŗauram Atēnu patriotismam, lai radītu visas grieķu tautas kopdarbību.

Kas attiecas uz Perikla ārējo politiku vispāri, tad tā pastāvēja galvenā kārtā iekŗ tam, ka viņŗ centās arvien stiprāķ nostiprināt Atēnu iespaidu un varu pār visām grieķu pilsētām un sagatavoties paredzamajam karām ar Spartu. Tai nolūķā viņŗ atturēņas no tādām ekspedīcijām, kas prasītu no Atēnām pārāķ lielu kara spēķa un līdzekļu izŗķieŗanu. Tāpēc viņŗ noteikti pretoņās tiem, kas aicināja uz karu ar persiem, uz Sicīlijas vai pat Kartagas iekāroŗanu. Tai vietā Perikls sarīķoja ekspedīciju uz Melnās jūras krastiem, no kurienes Atēnas dabūja kvieŗus, sālītas zivis, linus, kaņepju ŗķiedras, darvu, kokus, ādas, vasku, medu, pat vergus un kurp Atēnas izveda māla traukus, eļļu, greznuma lietas, mākslas priekŗmetus. Ekspedīcijas nolūķs bija parādīŗ Atēnu varenību un tā vēl vairāķ nostiprināt ŗeit Atēnu iespaidu. Perikls tad arī ieradās ŗeit ar lielu un varenu floti, izturēņas labvēlīgi pret grieķu pilsētām, izpildiņdams to, ko tās vēlēņas, bet barbaru tautām parādīņa, cik bezbailīgi un droŗi ir atēņieŗi, kas kuŗo, kur tiem patīķ un iegūst varu pār visām jūrām. Starp citu ŗai ekspedīcijā viņŗ nogāŗ un padzen Sinopes tirannu Temiselaju, kuŗa īpaŗumus vēlāķ viņŗ nodeva 600 atēņieŗu — izceļotāju rīķībā.

Ar visu ŗo savu varenību Atēnas tomēr nevarēja panāķt ka laiku pa laikam pret tām nesaceļas kāda sabiedrotā pilsēta

Tā tas arī notika 440—39. gadā, kad sacēlās autonomā Samas sala. Par sacelšanās cēloni bija tas, ka Sama atteicās izšķirt savu strīdu ar Milētas pilsētu Atēnās, pie kuņām Milēta bija griezusies. Tad Perikls ar 40 kuģiem ieradās pie Samas, nogāza tur valdošo aristokrātiju, nodibinādams tās vietā demokrātisku iekārtu, paņemdams 50 ķīlniekus, kurus novietoja Lemnas salā, kur atradās kāda Atēnu kleruchija. Bet Samas aristokrātijas partija ar to nesamierinājās. Dabūjusi no persiem palīgā 700 vīru lielu karaspēka nodaļu, tā nogāza Perikla iecelto demokrātiju, atbrīvoja savus ķīlniekus, sagūstīja atēniešu garnizonu un ierēdņus un nodeva tos persiem. Tā jau bija atklāta sacelšanās, kas ierosināja sacelties vēl citas valstis, vispirmā kārtā Bicanti. Atēniešu stāvoklis ar to kļuva nopietns: Samai bija liela flote, un Bicante varēja noslēgt Atēnām dažus jūras šaurumus. Tāpēc atēnieši nekavējoties nosūtīja uz Samu 60 kuģu lielu floti ar Periklu priekšgalā. Notika sadursme ar samiešu floti, uzvarētāji bija atēnieši. Viena samiešu flotes daļa tomēr izlauzās caur atēniešu kuģiem un paguva paglābties Samas ostā. Dabūjis papildu spēkus, Perikls aplenca pilsētu un aizsprostoja ostu. Tai brīdī pienāca ziņa, ka foinīkiešu flote nāk Samai palīgā. Tad Perikls, atstājis vienu flotes daļu un sauszemes karaspēku pie Samas, pats devās pretim gaidāmai foinīkiešu flotei. Vēsts par foinīkiešu flotes palīgā nākšanu izrādījās maldīga, bet samieši, izmantodami vienas atēniešu flotes daļas aizbraukšanu, uzbruka pārējai daļai un to uzvarēja. 14 dienas samieši valdīja pār jūru un saveda pilsētā lielus pārtikas krājumus. Tad Perikls atkal atgriezās pie Samas un ielenca pilsētu no jauna. No Atēnām bija pienākuši arī jauni pastiprinājumi. Samieši tomēr nepadevās, tikai pēc 8 mēnešu ilgas aplenkšanas Perikls viņus piespieda to darīt. Sama tagad apņēmās izdot savu floti, norakt mūrus, dot ķīlniekus un samaksāt atēniešiem kontribūciju. Pēc tam padevās arī Bicante. Neatkarotas palika tikai dažas pilsētas Karijas apgabalā.

Tā beidzās Samas sacelšanās, kuņas apspiešana bija prasījuši no atēniešiem krietnas pūles un arī cilvēku upurus. Pie svinīgas kritušo apbedīšanas Perikls, saskaņā ar parašām, turēja runu, kas pēc Tukidida bijusi apmēram sekoša: „Kritušo vecākiem, viņš teicis, ja tie ir vēl jauni, jādomā par pēcnācējiem un jāpriecejas par tiem nākotnē; jo nevar līdzī spriest mūsu valstī tas, kam nav bērnu, bet gan tas, kam ir bērni un kas par bērnu nākotni nes atbildību. Turpretim tiem vecākiem, kas jau sasnieguši sirmu vecumu, jāpaciļā savas sirdis, dzirdot par savu mirušo dēlu slavu, jo slava nenoveco, bet ve-

cums priecājas par slavu. Citādi tas ir ar kritušo brāļiem; tiem jātop no mirušo piemēra pamudinātiem uz sacensību; mirušos neviens neapskauž, kad tos slave, bet gan apskauz dzīvo, kas kļūst slavēns. Un beidzot sievas? Sievu slava būs jo lielāka, jo mazāk vīrieši par viņām runā. — Par Atēnām kritušie atdeva savu dzīvību, un tiešām ir verts par Atēnām mirt. Jo mums ir valsts iekārta, kas ir kļuvusi par piemēru visiem ārzemniekiem. Pie mums valda pati tauta un pilsoņu kopums; ikvienam ir līdzīgas tiesības, un visi goda amati ir katram pieejami. Mēs esam liberāli ne tikai valsts lietās, bet arī sadzīvē. Tā ir brīvība. Nekādus asumus, nekādas skābas sejas vienam pret otru; bet likuma priekšā valda bīšanās un godbijība. Arī citādā ziņā mēs esam liberāli: ikviens iecelotājs ir mūsu pilsētā mums tīkams, un mēs neslēpjam ne no viena mūsu apbruojumu un mūsu būtību. Mēs esam arī skaistuma un zinātnes draugi; bet skaistums nedara mūs uzpūtīgus, un zinātne mūs neizlutina. Mēs esam bagāti, bet arī priecīgi uz darbu. Nav kauns būt nabagam, bet slinkam: tā mēs domājam, Tam klāt valstiskā audzināšana: viens un tas pats pilsonis rūpējas par savu māju un savām lietām, un arī par viņam uzlikto sabiedrisko amatu; arī kas apstrādā uz laukiem savu lauku, saprot tai pašā laikā arī valsts lietas. Kas ir nevalstiski noskaņots, ir sapuvis locēklis valstī. Ar to stāv sakarā mūsu runāšanas māksla. Iekams ar drošsirdību var darboties, ir jāspēj dot padomus un apspriesties. Tikai pilnvērtība drošsirdīgajam ļauj saprast briesmas. — Mūsu pilsēta parāda, brīvi domājot, arī labdarību, daudz un bieži; mēs to nedarām, gaidīdami uz labumu, bet mēs nebaidāmies arī no nepateicības. — Un tā Atēnas ir kļuvušas par visas Helladas skolu. Jā, arī varas ziņā tās pārspēj visas citas pilsētas un iet droši pretī savu spēku pārbaudīšanai. Kuŗu mēs uzvaram, tam nevajag kaunēties; jo tas nav uzvarēts no necienīgā. Mēs arī neprasām pēc kāda Homera, lai viņš mūs apdziedātu, jo visās mākslās ir atrodami pieminekļi tam, ko mēs esam veikuši. Ši ir tā tēvija, par kuŗu mūsu dēli krita.“ Ši runa, kā vispāri Perikla runas, atstājusi uz tautu milzīgu iespaidu. Daudzi raudājuši, un sievietes steigušās appuškot Periklu ar lauriem, un viņš nokāpis no runātāja tribīnes „appuškots vaināgiem un goda zīmēm kā atlēts — uzvarētājs“.

Kā jau pieminēts, uz Atēnu varenību, spožumu un lielo iespaidu ar skaudību un naidu raudzījās Sparta. Bet šī Atēnu varenība nebija Spartas naida vienīgais cēlonis. Sparta ienīda Atēnas arī to demokrātiskās iekārtas dēļ, jo Spartā visu laiku turpināja valdīt augstmaņi. Tādā kārtā starp Spartu un Atēnām bez jau pieminētā naida cēloņa pastāvēja vēl otrs naida

cēlonis — šķiru naidis. Visam šim naidam agrāk vai vēlāk vajadzēja izlauzties uz āru. Bet Sparta vēl kavējās, gaididama izdevīgu brīdi. Pēc nedaudz gadiem šāds brīdis tiešām pienāca. Un Grieķijā uzliesmoja vēl līdz tam laikam nepieredzēts vispārējs savstarpējs karš. Šī, tā saucamā Peleponnesas, kara uzliesmojuma pirmā dzirksts bija Atēnu un Korintas pilsētas sadursme. Lieta bija sekoša: Korinta bija iesākusi karu ar Korkiras salu. Pēdējā, nevarēdama viena pati tikt ar Korinti galā, aicināja palīgā atēniešus. Perikls ilgi nevarēja izšķirties pieņemt šo uzaicinājumu vai nē, jo viņš redzēja, ka pieņemot šo uzaicinājumu, Atēnas neizbēgami nonāktu karā ar Korintu un tās sabiedrotiem, bet noraidot Korkiras lūgumu, Atēnas zaudētu paredzamā karā ar Spartu Korkiru kā spēcīgu sabiedroto. Beigu beigās Atēnas izšķīrās par labu Korkirai. Lai parādītu Korintai, ka Atēnu nodomi ir tomēr miermīlīgi, Atēnas nosūtīja palīgā Korkirai tikai 10 kuģus, pie kam tiem pavēlēja uzsākt cīņu tikai tai gadījumā, ja korintieši korkiriešiem tieši uzbrūk. Drīz vien Atēnas tomēr nosūtīja korkiriešiem palīgā vēl 20 kuģus. Šie kuģi pienāca pie korkiriešiem taisni tai brīdī, kad pēdējie izcīnīja jūras kauju ar korintiešiem. Ar savu ierašanos atēniešu kuģi izšķīra kauju par labu korkiriešiem. Ar to 433./32. g. bija sācies Atēnu un Korintas karš. Drīz arī notika sadursme pie Potidejas pilsētas, kurai atēnieši, kā Korintas sabiedrotai, bija pieprasījuši tās mūru nojaukšanu un ķīlniekus. Korintieši devās Potidejai palīgā, un tad pie tās mūriem notika cīņa, kurā uzvarēja atēnieši. Tai laikā Atēnas nonāk asā naidā ar Megāras pilsētu, kurū atēnieši apvainoja sava sūtņa nogalināšanā. Atriebdamies par to, Atēnas uz Perikla priekšlikuma pašludināja pret megāriešiem nesamierināmu ienaidu, kā arī Atēnu tirgus un visu Atēnu un to sabiedroto ostu slēgšanu megāriešiem. Tā kā Megāra un tās zeme bija kalnaina un neauglīga un maizi pastāvīgi ieveda, tad ar Atēnu lēmumu tai draudēja bads. Jaunam karājam vajadzēja atkal kuŗu katru brīdi sākties.

Pa to laiku Perikla stāvoklis Atēnās bija pasliktinājies. Kopš viņa valdīšanas laika demokrātiskā partija bija kļuvusi kreisāka, t. i. tā prasīja tautai vēl lielākas tiesības. Tā kā nu Perikls joprojām palika mērens, tad viņš demokrātijas partijas kreisāko daļu vairs neapmierināja, un tā gaidīja viņa krišanu. No otras puses, viņa krišanu gaidīja arī aristokrātiskā partija. Bez tam ar Periklu bija neapmierināta viena tautas daļa par to, ka viņš aizstāvēja jauno izglītību, kas mēģināja sagāzt vecos tautas uzskatus un ticējumus. Tādā kārtā pret Periklu Atēnās radās stipra opozīcija. Šī opozīcija vispirmā kārtā iz-

paudās komiķu Perikla izzobojumos. Starp citu viņu izzobāja par viņa galvas kausa formu, kas bija tiešām uz augšu izvelvēta un izskatījās līdzīga ķirbim. Šī defekta dēļ Perikls pastāvīgi nēsāja uz galvas bruņu cepuri. Par to tad arī komiķi viņu izsmēja, sacīdami: „Viņa galva ir tik gara kā 11 zofāju, kurus izlieto dzīrās un viņa pakausī ir tādēļ pastāvīgi tāds troksnis, it kā tur atrastos vesela dzīru sabiedrība.“ Vēl daudz jūtāmāk izpaudās opozīcija pret Periklu vairākos tiesas procesos, kurus ievadīja pret viņa draugiem un palīgiem. Tā starp citu tiesas vajāšanu ievadīja pret slavēno skulptoru Feidiju par to, ka viņa nolaidības dēļ notikusi Atēnas statujai paredzētā zilonkaula zādzība. Tāpat vajāja par brīvajiem uzskatiem Perikla skolotāju filozofu Anaksagoru, tā ka pēdējam beigu beigās Atēnas vajadzēja atstāt. Pat pret Aspaziju ievadīja par kaut ko tiesas vajāšanu, pie kam Perikls, kā stāsta, ar asarām acis lūdzis tiesnešus viņa draudzeni attaisnot.

Tāds bija Perikla stāvoklis, kad spartieši, izšķīrušies par karu, sāka sūtīt uz Atēnām sūtniecības ar dažādām prasībām. Vispirms spartieši prasīja, lai atēnieši izraida no Atēnām Alkmeonīdu dzimtas pēctečus, jo šī dzimta bija kādreiz lauzusi vārdu un svētā vietā izlējusi asinis. Tā kā arī Perikls bija šīs dzimtas pēcnācējs, tad šī spartiešu prasība zīmējās arī uz Periklu, kuŗa izraidīšana būtu viņiem padarījusi karu ar Atēnam vieglāku. Šo prasību atēnieši noraidīja. Pēc tam ieradās jauna sūtniecība ar prasību pārtraukt Potidejas aplenkšanu, dot neatkarību Eginai, atcelt lēmumu par Megāras boikotēšanu. Arī šīs prasības atēnieši noraidīja. Beidzot spartieši atsūtīja 3 sūtņus, kas paziņoja, ka Sparta grib mieru un tas būs, ja atēnieši dos brīvību visiem saviem sabiedrotiem. Ar šo prasību spartieši gribēja iegūt sev par labu Atēnu sabiedroto simpatijas. Šīs spartiešu prasības apspriešanai sasauca tautas sapulci. Viena atēniešu daļa, proti, zemkopji, bija pret karu, jo karš draudēja izpostīt viņu laukus un īpašumus; otra daļa, pilsētas iedzīvotāji, bija ar mieru arī karot, jo ar karu viņi neko nezaudēja. Pats Perikls tieši neizteicās ne par karu, ne pret karu, bet viņš ieteica nepiekāpties spartiešu prasību priekšā. Šāda piekāpšanās, pēc Perikla domām, būtu padošanās Spartai bez cīņas. Ar savu piekāpšanos atēnieši panāktu to, ka spartieši uzstādītu arvien jaunas vēl smagākas, prasības. Pēc tam Perikls centās pacelt pilsoņu dūšu, iedvest viņiem pārliecību, ka viņiem uz uzvaru ir ne mazākas izredzes kā pretiniekiem. Viņš aizrādīja uz to, ka ienaidniekiem trūkst sekmīgai kara vešanai vajadzīgās centralizācijas, ka viņiem nepietiekoši liela flote, ka viņiem trūkst plašu naudas līdzekļu. Arī par zemes

nopostīšanu, — viņš teica, — nevajaga baidīties, jo atēnieši, savukārt, var postīt Peleponnesu. Beidzot viņš lika priekšā dot spartiešiem sekošu atbildi: „Megāriešiem atēnieši atļaus lietot tirgu un ostas, ja, savukārt, spartieši neizraidīs no savām zemēm atēniešus un viņu sabiedrotos; sabiedrotām pilsētām atēnieši dos neatkarību, ja tās ir bijušas autonomas līguma slēgšanas laikā un ja spartieši savām pilsētām atļaus pašām par sevi valdīt kā tās vēlas, bet ne, kā tas ir izdevīgi spartiešiem; atēnieši ir gatavi nodot strīdu šķīrējtiesai saskaņā ar līgumu; viņi paši karu nesāks, bet ar tiem, kas to uzsāks, cīnīsies.“

Ar to sarunas starp Atēnām un Spartu izbeidzās. Karš bija neizbēgams, un abas puses centās sev iegūt sabiedrotos, Visa Grieķija sadalījās 2 daļās: viena nostājās Atēnu, otra Spartas pusē. Abas puses meklēja sev sabiedrotos arī barbaru starpā. Sparta domāja par savienību ar persiem, atēnieši — par savienību ar trakiešu ciltīm. Abiem pretiniekiem bija katram savas vājās un savas stiprās puses. Atēnas bija stipras ar savu floti, Sparta — ar savu sauszemes karaspēku; visumā abu naidīgo pušu spēki bija puslīdz vienādi.

7.

Karš sākās ar Spartas sabiedroto tēbiešu uzbrukumu Atēnu sabiedrotai pilsētai Platejai 431. g., ar ko skaita Peloponnesas kara sākumu. Tai pašā laikā liels spartiešu un viņu sabiedroto kara spēks, spartiešu ķēniņa Archidama vadībā, tuvojās Atēnu zemēm. Pirms iebrukšanas tajās Archidams nosūtīja uz Atēnām vēl vienu sūtņi, cerot, ka atēnieši būs palikuši piekāpīgāki, bet atēnieši sūtņi nemaz nepieņēma, sacīdami tam, ka viņi jaunās sarunās ielaidīsies tikai tad, ja spartiešu kara spēks atgriezīsies savā zemē. Tad Archidams iebruka Atikā, kā saucās apgabals, kurā atradās Atēnas un to zemes.

Pa tam Perikls bija nolēmis atklātā cīņā uz sauszemes ar ienaidniekiem neieļauties, bet gan kopā ar visiem lauku iedzīvotājiem ieslēgties nepieejamos „garažos mūros“ un pilsētā. Tāpat aizsargājama bija arī Pirejas osta. Visa pārējā zeme bija atstājama ienaidniekam par laupījumu. Šo lēmumu, cik grūtas tas arī bija, Atikas iedzīvotāji centās izpildīt.

Lopus viņi aizsūtīja uz Eubeju un citām salām, bet paši ar sievām un bērniem pārcēlās uz pilsētu, paņemdami līdz arī kādas mantas. Atēnās daudziem pietrūka dzīvokļu, tiem vajadzēja palikt zem klajas debess pilsētas tukšās un neapdzīvotās vietās vai arī tempļos un svētnīcās, gan tikai tajos, kas nebija aizslēgti. Daudzi apmetās pilsētas mūru torņos, daudzi arī ap-

metās starp „garajiem mūriem“ un Pirejām. Pa to laiku Archidams jau bija pienācis pie pašām Atēnām un viņa karaspēks atēniešu acu priekšā postīja viņu zemi. Ar to Archidams cerēja atēniešus izvilināt uz kauju, un tiešām, daudzi, it sevišķi atēniešu jaunatne, bija tais domās, ka jāiet ienaidniekam pretī un nav jāļauj bez cīņas postīt savu zemi. Pret Periklu cēlās nemiers. Viņam pārmeta, ka viņš neved karaspēku atklātā cīņā. Komīki viņu sauca par bailīgu. Perikls tomēr palika nesatricināms. Līdzīgi stūrmanim, kas jūrā vētrai uznākot, visu nokārtojis kā vajag un nolaidis buras, rīkojas pēc savas mākslas likumiem, neievērojot pārbaidīto un no jūras slimības nomocīto pasažieru asaras un lūgšanas, tā arī Perikls, — saka Plutarchs, — aizslēdzis vārtus un novietojis aizsardzību, palika pie sava plāna, nepiegiežot nekādu vērību pilsoņu neapmierinātībai un kļiedzieniem. Izlietodams savu stratēģa varu, Perikls nepielaida tautas sapulces sasaukšanu, baidīdamies, ka šajā briesmu un neapmierinātības brīdī tā varētu iznest kādu nepārdomātu lēmumu. Viņš aprobežojās ar to, ka izsūtīja pret ienaidniekiem jātniekus, kas nelāva tiem pienākt pilsētai pārāk tuvu.

Spartieši, ka viņiem neizdodas izaicināt atēniešus izšķirošā kaujā, atstāja Atēnu pilsētu un drīz arī visu Atiku, jo vairāk tāpēc, ka pašai Spartai draudēja briesmas no atēniešu flotes. Pēc ienaidnieku aiziešanas atēnieši nodibināja īpašu neaizkarāmu fondu pilsētas aizsargāšanai un devās pārmācīt dažus spartiešu sabiedrotos. Tā viņi uzbruka Eginas salai, izdzina no turienes visus tās iedzīvotājus un nometināja viņu vietā atēniešu izceļotājus. Ne mazāk bargi atēnieši pārmācīja arī Megāru, izpostīdami visu tās zemi. Pēc tam, saskaņā ar parašām, atēnieši atkal sarīkoja svinīgu kritušo karavīru apbedīšanu. Atkal runāja Perikls, slavēdams ne tik daudz tieši kritušos, kā valsti, par kuŗu tie krituši: Viņš, Tukidida vārdiem runājot, teicis: „Mums ir valsts iekārta, kas necenšas pakalparīt kaimiņu likumiem, bet kas pati ir par paraugu un pakalparināšanas priekšmetu citiem. Tā saucas demokrātija, jo tā dibinās nevis uz mazākuma, bet uz vairākuma. Privātās lietās pēc likuma pie mums visiem ir vienādas tiesības; kas zīmējas uz nozīmi, tad ikvienam, ja to par kaut ko slavē, valsts darbā ir lielāks gods nevis aiz piederības kādai šķirai, bet aiz drosmes. Pat nabagam viņa neievērojamais stāvoklis netraucē izdarīt valstij pakalpojumu, ja viņš tam ir spējīgs. Mēs brīvi valdām valsti un mēs neturam viens pret otru ikdienas dzīvē aizdomas, ne naidu pret kaimiņu, ja pēdējais kaut ko par daudz ir atļāvies, ne pat īgnumu, kas nekaitē, bet uz kuŗu tomēr ir grūti skatīties. Brīvi satiekoties vienam ar otru privātos sakaros, mēs

sabiedriskās lietās nepārkāpjām likumu visvairāk aiz godbijīgām bailēm, paklausām pastāvošai valdībai un likumiem, sevišķi tiem, kas domāti to aizsardzībai, kam tiek pāri darīts; šie likumi, kaut gan nerakstīti, apkauno sabiedrībā to, kas šos likumus pārkāpj. Garam mēs sagādājam biežu atpūtu no darbiem ar sacīkstēm un upurēšanām, kas seko vienas otrai cauru gadu... Mēs mīlam skaistumu, kas savienots ar vienkāršību, mēs mīlam izglītību bez izludināšanās. Bagātību mēs izlietojam vairāk kā darbības līdzekli nekā lielības priekšmetu, un mums nav arī kauns atzīties nabadzībā; lielāks kauns ir to nepārvarēt ar darbu. Vienas un tās pašas personas pie mums rūpejas kā par mājas, tā valsts lietām, un arī tie, kam kāda cita nodarbošanās, pārzina valsts lietas. Tikai mēs vienīgie neskaitām par brīvu no darbiem, bet par nederīgu to, kas neņem dalību valsts darbā. Un mēs paši lemjām, vai arī pareizi apsveram lietas, neturot vārdus lietai par kaitīgiem, bet domādami, ka lielāks ļaunums ir papriekš neapsprieties, iekams ķerties pie izpildīšanas... Ar vārdu sakot, visa mūsu pilsēta — Helladas skola, un pie mums, man liekas, ikviens visdažādākos darbības laukos var būt apmierināts, izpildīdams visu augstākā mērā izveicīgi un ar grāciju...“ Tā bez ievērojamiem rezultātiem beidzās Peloponnesas kara pirmais gads.

Nākošā gadā spartieši tā paša Archidama vadībā no jauna iebruka Atikā. Un tad, ienaidniekam pilsētas vārtu priekšā esot, Atēnās izcēlās briesmīga nelaime: parādījās mēris, kas acīm redzot, bija ievazāts no austrumiem. Ārkārtīgais cilvēku sablīvējums, tautas nospiestais gara stāvoklis, sanitāro līdzekļu trūkums, viss tas veicināja ātru slimības izplatīšanos. Baigas izskatījās tad Atēnas. Slimība plāva cilvēkus milzīgā daudzumā, tā ka nebija iespējams apkopt ne saslimušos un mirstošās, kas slāpju mocīti rāpās pa ielām pēc ūdens, ne arī apbedīt mirušos, kas mētājās turpat uz ielas, kļūstot nereti par upuri putniem un suņiem. Pat svētnīcas un tempļi, kur mitinājās bēgļi, bija liķu pilni. Sērga turpinājās 3 gadus, aiznesdama atēniešu labākos spēkus. Tā iedarbojās postoši arī uz visu sabiedrisko dzīvi, radīja izmisumu, garīgu pagurumu un tieksmi baudīt dzīvi, kamēr vēl nav pienākusi neizbēgamā nāve. Šādos apstākļos bija grūti karot; Perikls tomēr turējās pie sava plāna: sauzemes kaujā ar ienaidniekiem neielaidās, bet rīkoja floti, lai uzbruktu Peleponnesai. Ar šo floti Perikls arī uzbruka ienaidnieku pilsētām, tās izpostīdams. Pa to laiku Archidams, baidīdamies no šīs flotes tālākiem uzbrukumiem, kā arī no mēra, atstāja Atiku.

Atēniešu garastāvoklis bija ļoti nospiests. Viņi kurnēja pret

Periklu, apvainoja viņu visās nelaimēs un bija gatavi lūgt spartiešiem mieru. Tad Perikls sasauca tautas sapulci un teica runu, kurā pārmetot atēniešiem mazdūšību, centās attaisnot savu rīcību, pacelt atēniešu dūšu, deva padomu nepadoties nelaimēm, aizmirst valsts labā personīgās bēdas un pārtraukt miera sarunas ar Spartu. Atēnieši sekoja Perikla padomam. Tomēr neapmierinātība neizzuda: pret Periklu uzstājās kā dēms, tā arī aristokrati. Periklu atcēla no galvenā stratēga pienākumiem un nodeva tiesai. Viņu apvainoja valsts naudas izšķiešanā, pat kukuļu ņemšanā. Apvainojums bija smags, un lieta esot grozījies ap Perikla dzīvību un nāvi. Tiesa piesprieda Periklam tomēr tikai 50 talantu lielu naudas sodu, lai kam par to, ka viņa norēķini nav bijuši pilnīgā kārtībā. Tādā kārtā Periklam, pēc daudz gadiem valsts darbā, vajadzēja atgriezties privātā dzīvē. Arī šeit viņu nomāca sitiens pēc sitiena. Nomira viņa vecākais dēls, māsa, daudzi radnieki, un draugi, viņu palīgi valsts darbā; nomira arī pēdējais viņa likumīgais dēls Parals. Stāsta, ka Perikls, kas līdz tam laikam nekad nebija zaudējis pilnīgu savaldīšanos, uzliekot uz mirušā dēla pieres vaiņagu, pirmo reiz dzīvē raudājis.

Pa to laiku atēniešu īgnums pret Periklu sāka rīties. Izrādījās, ka bez viņa lietas gāja vēl sliktāk; un tauta sāka vēlēties, lai Perikls atgriežas pie valdīšanas. Turklāt Perikla ģimenes bēdas izsauca pret viņu līdzjūtību, samierināja ar viņu. Un tā Periklu no jauna izvēlēja par stratēgu un piešķīra viņam lielas pilnvaras. Tā kā viņam bija palicis viens dēls no Aspazijas, kas saskaņā ar paša Perikla likumu nebija pilntiesīgs Atēnu pilsonis, tad uz tēva lūgumu šim viņa dēlam piešķīra Atēnu pilsoņa tiesības. Ilgi pēc tam vairs Perikls tomēr nevaldīja. Arī viņš saslima ar mēri un mira 429. g. rudenī.

*

Mums, kas dzīvojam vairāk kā 2000 gadu pēc šiem notikumiem, nav iespējams pārzināt tā laika notikumus un apstākļus visos sīkumos un nav iespējams līdz ar to pilnīgi nemaldīgi un noteikti spriest par Perikla un viņa darbības nozīmi, jo vairāk tāpēc, ka jau tajos laikos atsauksmes par Periklu ir bijušas dažādas: vieni to slavējuši, citi nopēluši. Valdošs ir tomēr uzskats, ka Perikls ir tiešām bijis goda vīrs, dūšīgs un piedzīvojis kara vadonis, apdomīgs un tālredzīgs valsts vadītājs, kā to apstiprina Tukidids, sacīdams: „Stāvēdams valsts priekšgalā miera laikā, viņš valdīja mēreni un sargāja tās drošību. Atēnas viņa laikā sasniedza augstāko varenību. Kad izcēlās karš, tad izrādījās, ka viņš jau iepriekš bija sapratis tā nozīmi...

Bet kad Perikls nomira, tad vēl vairāk kļuva redzams, cik pareizi viņš bija visu paredzējis par šo karu, jo viņš apgalvoja, ka atēnieši paliks uzvarētāji, ja izturēsies mierīgi, ja rūpēsies par floti, necentīsies kara laikā paplašināt savu varu, sagādājot ar to valstij briesmas. Bet atēnieši visur rikojās taisni otrādi... Perikls, stiprs ar tikumisko cieņu un prātu un neuzpērkams augstākā mērā, brīvi valdīja par masu, un ne tik daudz šī valdīja viņu kā viņš to, tāpēc ka viņš bija ieguvis varu, neizlietojot necienīgus līdzekļus un nebija spiests tāpēc glaimot pūlim, bet, izlietodams savu cieņu, varēja arī tam asi pretim runāt. Tā, kad viņš redzēja, ka atēnieši nelaikā ir drošsirdīgi, viņš tajos modināja bailes un, otrādi, redzot, ka tie bez pamata zaudē dūšu, viņš tiem iedvesa drošsirdību.“ Tāds bija Perikls, viens no labākiem helleņiem, kā viņu mēdz dēvēt.

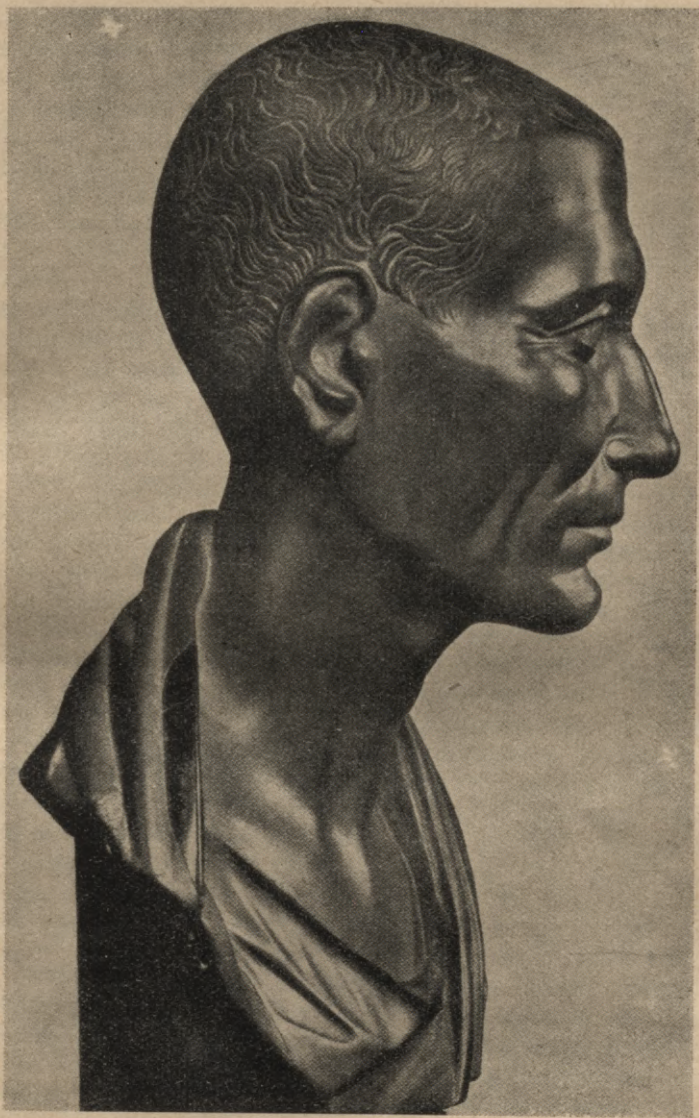
Jūlijs Cēzars

Ap 100. gadu pr. Kr. Roma no kādreizējās nelielās pilsētas bija jau kļuvusi milzīga lielvalsts, kuŗas robežas, apņemdains lielus zemes apgabalus gar Vidusjūras krastiem, stiepās no Gibraltaras līdz Āzijai. Suverēnā vara un pilnas pilsoņu tiesības šai valstī tomēr piederēja tikai Romas un tuvākās apkārtnes iedzīvotājiem, un arī to starpā tikai istajiem romiešiem, kamēr svešniekiem, nerunājot jau nemaz par vergiem, pilsoņu tiesības, protams, nebija.

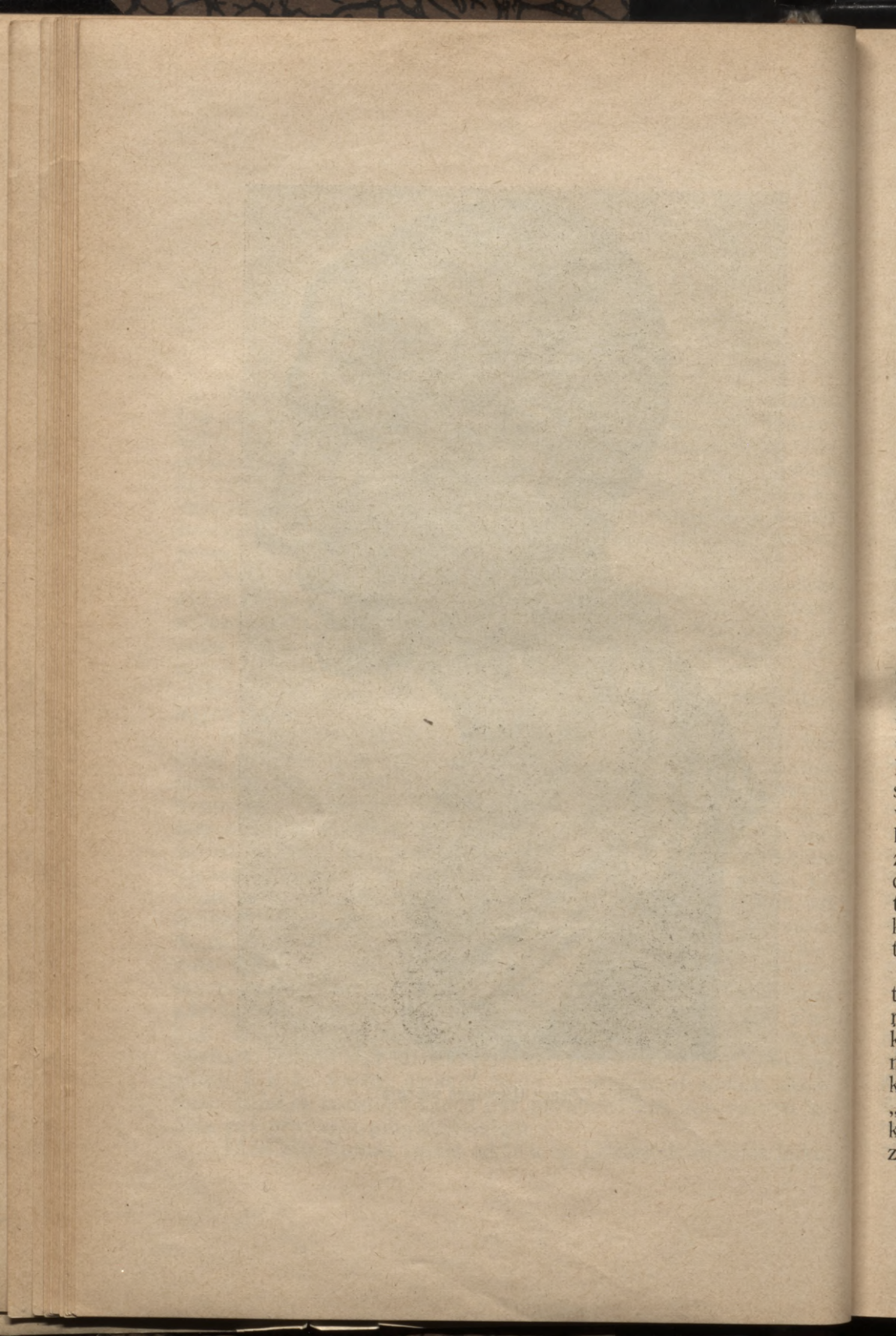
Kopš Romas dibināšanas laikiem Romas pilsoņi sadalījās divās šķirās: vienkāršās tautas jeb plebeju šķirā un dižciltīgo, aristokratu jeb patriciešu šķirā. No pirmās vidus ar laiku izauga tautas jeb demokratiskā partija, no otras — optimātu (labāko) partija, pie kuŗas piederēja vēlāk arī bagātie plebeji un „jātnieki“, kā sauca tos, kas savas turības dēļ spēja piedalīties kuŗos jāšus.

No patriciešiem sastādījās 300 vīru lielais senāts jeb vecāko padome, kas galvenā kārtā apsprieda likumu projektus, nododot tos dažreiz tālākai apspriešanai tā saucamai kuriju komisijai — plašākai patriciešu sapulcei. Galīgā veidā likumus pieņēma jeb noraidīja tautas sapulce. Tautas sapulcei piederēja arī nosodīto personu apžēlošanas tiesības un tā vēlēja vienam gadam divus konsulus, kuŗu rokās atradās valsts izpildu vara. Konsuliem bija palīgi — prētori, kas izpildīja arī tiesnešu pienākumus, līdzīgus pienākumus izpildīja kvestori. Konsula pavēles izpildīja liktori. Kad valstij draudēja briesmas, tad vēlēja diktātorus, parasti — sešiem mēnešiem. Pilsētas pārvaldīšanu pārzināja kurijas edili. Likumu izpildīšanu pārraudzīja cenzori, kas noteica arī pilsoņu mantas cenzu. Plebejs vēlēja tautas tribūnus, kuŗu uzdevums bija sargāt pleba tiesības; tribūni bija neaizkuŗami un viņiem piederēja veto tiesības, t. i. tie varēja aizliegt (veto — aizliedzu) senāta lēmumus. Bijušos konsulus sauca par prokonsuliem, tos parasti iecēla par provinču pārvaldniekiem.

Tāda bija Romas valsts iekārta ap Cēzara dzimšanas laiku.

Jūlijs Cēzars (Berlīnes mūzeiā).

1.

Gaijs Jūlijs Cēzars dzimis 100. gadā pr. Kr., celdamies no vecas patriciešu dzimtas. Par viņa bērnību gandrīz nekas nav zināms. Ir tikai zināms, ka Cēzara māte bijusi gudra, maiga un rūpīga sieviete, kas visus savus spēkus veltījusi Cēzara audzināšanai. Kāda šī audzināšana bijusi, nav zināms. Valodas Cēzaram mācījis kāds mācīts galls Marks Antonijs Gnifons. Vai Cēzars ir mācījies arī matemātiku, vēsturi, jurisprudenci, filozofiju, arī nav zināms. Vispāri tomēr var teikt, ka viņa izglītība ir bijusi tīri romiska, ar citzemju izglītības elementiem nesajaukta.

16 gadu vecumā Cēzars zaudē tēvu, kas kādu laiku bija bijis par prēturu. Nākošā gadā Cēzaru iecēla par Jupitera priesteri. Ka Cēzars tik jauns izvēlēts tik svarīgam postenim, izskaidrojams ar to, ka Romā tai laikā noteicošā vara piederēja no plebeju vidus izvēlētajam konsulam Marijam, kas bija apprecējis Cēzara tēva māsu. Marijam drīz radās spēcīgs pretinieks otra, patriciešu šķiras veltētā, konsula Sullas personā. Abu savstarpējais naidis noveda pie atklātas sadursmes, kuŗā galu galā virsroku guva Marijs; pēc tam pilsētā notika Sullas piekritēju slepkavošana un izlaupišana. Pēc Marija nāves marijaniešu priekšgalā nostājās konsuls Kornelijs Cinna. Tai laikā Sulla, dabūjis palīga spēkus, atgriezās Romā, kur savukārt sakāva marijaniešus; tagad notika vēl briesmīgāka marijaniešu izkaušana. Tā kā Cēzars pa to laiku bija apprecējis Cinnas meitu un uz Sullas pavēli negribēja no tās šķirties, tad arī viņš nokļuva Sullas „proskripcijās” — nogalināšanai nolemtu personu sarakstos. No Sullas izrēķināšanās bēgdams, Cēzars devās Sabinu kalnos. Stāsta, ka Sullas aģenti viņu gan atraduši, bet viņš no tiem atpircies ar lielāku naudas kukuli. Beidzot Cēzara draugi un radnieki panāca, ka Sulla viņu apžēloja. To darīdams, Sulla izsauca: „Lai uzvara paliek viņu pusē (tas ir to pusē, kas lūdza Cēzara apžēlošanu); ja tikai viņi zinātu, ka tas, par kā glābšanu viņi tā rūpējas, kādreiz gāzīs bojā optimātu partiju... Jo viens Cēzars ir daudzu Mariju vērts.”

Cēzaram tomēr nepatika dzīvot Sullas diktatūras varā, un tāpēc Cēzars 81. gadā devās uz Āziju pie turienes romiešu karavadoņa Municija Terma, lai tai pašā laikā iepazītos arī ar kara mākslu. Šeit Cēzars sekmīgi veica dažus uzdevumus, ņēma dalību Mitilenu pilsētas ieņemšanā, pie kam izglāba kādam kareivim dzīvību; par to viņš dabūja goda zīmi, tā saucamo „pilsoņa kroni”. Pēc tam kādu laiku Cēzars piedalījās Kilikijā karā pret pirātiem. Bet tad, tiklīdz Cēzars 79. gadā saņēma ziņu, ka Sulla miris, viņš nekavējoties atgriezās Romā, kur op-

timāti viņu saņēma ar neuzticību un naidu, jo viņi baidījās, ka Cēzars mēģinās atjaunot marijaniešu partijas varu. Brīdis likās esam izdevīgs: demokratiskās, t. i. tās pašas marijaniešu partijas jaunais vadonis konsuls Marks Emils Lepids kopā ar dižciltīgo Marku Jūniju Brutu Gallijā patlaban bija sapulcējuši karaspēku, lai dotos uz Romu gāzt optimātus un Sullas laikā ieceltos ierēdņus. Bet Cēzars redzēja, ka šī sacelšanās ir slikti sagatavota, tāpēc tajā nepiedalījās. Un tiešām, optimātu partijai radās vadonis Gneja Pompeja personā, kas dabūjis no senāta lielas pilnvaras, devās pret Lepidu un Brutu, kuŗu armiju sakāva un pašus nogalināja.

Pilnīgi atteikties no aktīvas līdzdalības politiskā dzīvē Cēzars tomēr nespēja. Viņš gribēja kaut kā kļūt tautā populārs. Tāpēc viņš izlietoja līdzekļi, ko jau daudz citi populāritātes alkstoši jaunekļi bija izlietojuši tās iegūšanai, proti, kādas personas publisku apvainošanu par kādiem pārkāpumiem. Cēzars šai nolūkā izvēlējās bijušo konsulu Dolabellu un karavadoni Hibridu, apvainojot tos viņiem padoto provinču izsūkšanā. Tā kā tiesneši sastāvēja no senāta aristokratijas, tad ir Dolabellu ir Hibridu attaisnoja. Cēzars ar šo procesu radīja optimātos pret sevi vēl lielāku naidu, toties demokrātu aprindās viņš tiešām guva jau zināmu populāritāti.

Pēc šī procesa Cēzars devās uz Rodas salu, lai tur papildinātos daiļrunāšanā pie slavenā daiļrunāšanas skolotāja Apolonija Molona. Uz turieni braucot, Cēzars nokļuva pirātu rokās. Pirāti pieprasīja viņam, lai viņš sūta savus pavadoņus pēc izpirkšanas naudas. Stāsta, ka pirāti prasījuši divdesmit talantus; Cēzars par to skaļi smējies, sacīdams, ka viņi laikam nezina, kas par vīru kritis viņu rokās, un apsoliījis viņiem dot piecdesmit talantus. Kamēr viņa pavadoņi un kalpi braukuši meklēt tos piecdesmit talantus, tikmēr Cēzars brīvi pastaigājies starp pirātiem, piedalījies viņu izpriecās, lasījis viņiem dzejas un, kad tie par dzeju lasīšanu viņam nav aplaudējuši, saucis tos par nezglītotiem muļķiem un solījis viņus vēlāk katrā ziņā notvert un sist krustā. Pirāti šos Cēzara vārdus uzskatījuši, protams, tikai par joku. Bet Cēzars domāja citādi. Tiklīdz viņš bija kļuvis brīvībā, viņš dabūja dažus kuģus, panāca pirātus un izpildīja savu piedraudējumu.

Pie Molona Cēzars ilgi nepalika. Viņš turēja par savu pienākumu doties pret austrumu ķēniņu Mitridatu, kas bija uzbrucis Romas sabiedrotiem Āzijā. Savervējis ar paša līdzekļiem nelielu armiju, viņš uz paša atbildību devās karā. Vairākās kaujās viņš sakāva ienaidnieka karaspēku un tā pasargāja romiešu sabiedrotos. Tūlīt pēc tam dabūja zināt, ka viņš ir ie-

celts sava mirušā tēvoča Aurelija Kottas vietā par priesteri, Cēzars atgriezās mājās.

Romā tai laikā galvenā persona bija Pompejs. Pompejs, nomanīdams pret sevi zināmu vēsumu dižciltīgo pusē, sāka taisīties klāt demokrātijai, kas vēl nebija paguvusi atjēgties no Sullas sitieniem. 70. gadā Pompeju izvēlēja par konsulu. Par pēdējo būdams, Pompejs mēģināja izvest dažas reformas, kas vājinātu valdošo aristokratiju. Šī nodoma izvešanā viņš atrada enerģisku palīgu Cēzara personā. Ar Cēzara palīdzību viņam izdevās atjaunot visas tās tribūnu tiesības, kuŗas Sulla bija atcēlis; tāpat viņam izdevās panākt amnestiju Lepida piekritējiem un atbrīvot tiesas no pārmērīgā senāta iespaida, sadalot tiesnešu sastāvu starp senātu un jātniekiem. Tā kā šo reformu izvešanā nēnīa dalību arī Cēzars, tad viņš ieguva ar to iespaidīgu draugu Pompeja personā un plašu populāritāti tautā. Sekas bija tās, ka nākošā gadā Cēzaru ar lielu balsu vairākumu izvēlēja par kvestoru, kas bija pirmā pakāpe republikas ierēdņu hierarchijā. Viņa rokās un pārzināšanā nāca Tālā Spānija, tagadējā Portugale un Andalūzija. Izbraukšanu uz šo vietu Cēzaram vajadzēja kādu laiku atlikt sakarā ar sievas Kornelijas un krustmātes Jūlijas nāvi. Pēdējo apbedot, Cēzars, saskaņā ar parašu, noturēja runu, kuŗā slavēja kā Jūliju, tā arī tās vīru, slavēno Mariju, demokrātijas draugu un aizstāvi. Viņš dižojās arī ar savu izcelšanos. „No mātes puses manas krustmātes Jūlijas cilts ceļas no ķēniņiem, no tēva puses tā stāv sakarā ar nemirstīgajiem dieviem, jo no Anka Marcija ceļas Marciju Reksu cilts (reks — ķēniņš), bet tas bija manas krustmātes mātes vārds; Jūliju cilts, pie kuŗas nīeder mana ģimene, ceļas no Veneras...” Tauta, kas bija lielā skaitā sapulcējusies šais bērēs, ar sajūsmu aplaudēja Cēzara runai; tās sajūsma vēl vairāk pieauga, kad ar Cēzara pavēli svinīgā procesijā iznesa Marija tēlus, kas kopš Sullas laikiem nekur vairs nebija redzami. Ar to Cēzars kļuva par dienas varoni, un viņš mierīgi aizbrauca savā provincē, pārliecināts, ka tauta neaizmirsīs viņa varoņdarbu.

Spānijā Cēzars bija apmēram gadu. Stāsta, ka viņš tur Hadesā, ieraudzīdams Aleksandra Lielā statuju, smagi nopūtīes, bēdādamiēs par to, ka viņš vecumā, kad Aleksandrs jau bija iekārojis visu pasauli, nav vēl nekā izdarījis.

Kad Cēzars atgriezās Romā, viņu ievēlēja par slavenā Apīija ceļa pārzīni. Zīnādams, cik ļoti tauta šo ceļu cīena, viņš neskopojās ar tā uzlabošanu un izdaiļošanu, izlietodams šim nolūkam ne tikai paredzētās valsts summas, bet vēl lielākas summas no paša kabatas. Ar to Cēzars iestīga milzīgos parā-

dos, bet viņš zināja, ka agrāk vai vēlāk tie atmaksāsies ar uzviņu. Tad pat viņš nonāca rados ar savu jauno draugu Pompeju, apprecēdams kādu viņa tuvu radniecī.

Pa tam Romā nemiers pret optimātu valdīšanu kļuva arvien lielāks. Arvien kļiedzošāka kļuva senāta provinču pārvaldītāju rīcība, kas briesmīgi izsūca provinču iedzīvotājus. Optimātu valdība netika galā arī ar pirātiem, kas ar katru dienu kļuva pārdrošāki, aizprostojojot labības pievešanu Itālijai. Tad tautas tribūns Gabinijs lika priekšā tautai piešķirt Pompejam, kas tikko bija guvis spīdošas uzvaras Spānijā, diktatora tiesības un varu pār visu Vidusjūras baseinu, lai viņš iznīcinātu pirātus un dotos uz austrumiem karavadoņa Lukulla vietā, kas nespēja tikt galā ar Mitridatu. Aristokratija šim priekšlikumam sīvi pretojās, bet beigu beigās bija spiesta piekāpties. Šī priekšlikuma izvešanai liels nopelns bija atkal Cēzaram.

Pompejam piešķīra pirātu iznīcināšanai diktatora tiesības trim gadiem, bet savu uzdevumu viņš veica trijos mēnešos. Pirātu kuģus viņš sagūstīja, viņu apmešanās vietas izpostīja, bagātības sagrāba, tā ka Roma atkal bez traucējumiem varēja dabūt lēto maizi no Sicīlijas un Ilīrijas. 66. gadā Pompeju ar tādu pat cīņu ievēlēja otrreiz par diktatoru — šo reizi tieši kaņam ar Mitridatu.

2.

Cēzara stāvoklis tagad bija drošs. 65. gadā viņu izvēlēja par kūrijas edilu, kā uzdevums bija rūpēties par pilsētas izdaiļošanu ar jaunām sabiedriskām ēkām un par publisku svētku, mielastu un spēļu sarīkošanu. Šis amats prasīja milzīgas naudas summas, bet Cēzaram tai laikā, izņemot parādu, nekā cita nebija. Pēc vēsturnieka Plutarcha, Cēzara parādi sniegušies līdz 1300 talantiem, tā ka vietējie auglētāji noteikti atsacījās viņam turpmāk vēl naudu aizdot. Cēzaram par laimi, aristokrāti deva viņam par palīgu kādu Bibulu, paskopu, bet ļoti bagātu cilvēku. Ar šā kapitāliem Cēzars tagad sāka rīkoties, savā vārdā ceļot jaunas celtnes un izdaiļojot foru un Kapitolu ar statujām un bildēm. Bibulam, protams, šāda Cēzara rīcība, ar kurā viņš sev vienam piešķīra godu, kas pienācās viņiem abiem, nepatika; nereti viņš sūdzējās par savu likteni, salīdzinādams to ar Polluksa likteni, kam Romā bija templis, veltīts viņam un Kastoram, bet kurā parasti sauca tikai pēdējā vārdā; bet Bibuls nekā nevarēja darīt, baidīdamies, ka viņu neapvaino skopumā un skandībā pret savu kollēgu. Bet kollēga, t. i. Cēzars, lieliski izmantoja apstākļus, saistot tautas locekļu sirdis ar spēlēm, kurās piedalījās līdz 320 gladiātoru pāri, sudraba bru-

nās tērpti; to pašu viņš panāca ar cirka izrādēm, kurām viņš zrakstīja neredzētus zvērus no tālām zemēm. Kādu rītu Romas tauta bija pārsteigta ar marmorā un zeltā mirdzošām Marija statujām, kas naktī bija uzstādītas Kapitolā. Tā bija milzīga sensācija; tauta veseliem pūļiem devās skatīties sava elka attēlus. Neviens nezināja vārdu drošsirdim, kas bija uzdrošinājis pārkāpt likumu; bet katrs pats to uzminēja un katrs slavēja Cēzaru. Marija veterāni asarotiem vaigiem un kvēlošām acīm pulcējās Kapitolā, raugoties sava dārgā vadoņa sejā un klieodzot, ka Cēzars ir vienīgais radnieks, kas varenā cilvēka cienīgs. Senāts bija saniknots līdz augstākai pakāpei. Tas sapulcējās ārkārtējā sēdē, un vecais Lutacijs Katuls noturēja runu pret dēmagogu, sacīdams, ka tas ne tikai slepeni rokas republikas pamatos, bet pat atklāti to posta ar tarāniem. No šiem uzbrukumiem tomēr nekas neiznāca: Cēzars veikli aizsargājās un „ķēniņu sapulce“ neuzdrošinājās viņu aiztikt. Tā atriebās vienīgi ar to, ka izgāza viņa priekšlikumu tautai iecelt viņu par emisāru Ēģiptē.

Nākošā gadā, kā bijušais edils, Cēzars palīdzēja pilsētas prētoram tiesāšanā un bija par priekšsēdētāju kriminālās izmeklēšanas lietās. Viņš enerģiski vajāja Sullas proskripciju izpildītājus, diviem no viņiem piespriedams nāves sodu. Bet sevišķi notikumu bagāts bija 63. gads, kad aristokratu pusē nostājās konsuls Cicerons, kas gadu iepriekš bija stāvējis par demokrātiju. Cicerons ķērās pie demokrātiskās opozīcijas iznīcināšanas un tā starp viņu un viņa neseno sabiedroto Cēzaru uzliesmoja cīņa. Pirmā sadursme notika sakarā ar tribūna Servija Rulla likuma projektu, kas paredzēja desmit cilvēku izvēlēšanu Kampanijas zemju iepirkšanai un sadalīšanai trūcīgākiem iedzīvotājiem. Cēzars enerģiski uzturēja šo priekšlikumu, bet Cicerons uzstājās pret to un pēc dažām runām piespieda Rullu ņemt savu projektu atpakaļ. Tad Cēzars atrada citu, izdēvīgāku cīņas iemeslu. Trīsdesmit sešus gadus atpakaļ Marija cīņas biedrs, tautas tribūns Saturnins cieta cīņas zaudējumu Romas ielās un iebēga ar draugiem Kapitolā; tā kā ūdensvadi bija pārgiežti, tad viņiem drīz vajadzēja padoties. Viņus noveda senāta ēkā pagaidu ieslodzījumā līdz tiesas izmeklēšanai. Bet zelta jaunatne neapmierinājās ar savu tēvu ricību: uzkāpusi ēkas jumtā, tā izlauza jumtu un ar dakstiņiem nosita ieslodzītos. Šo jaunekļu starpā sevišķi aktīvi bija darbojies kāds K. Rabirijs, nesot pa ielām Saturnina galvu; tagad, 63. gadā, viņš bija kļuvis par nopietnu senātoru, kas bija pilnīgi iestidzījis šķiru aizspriedumos un pretojās katrai reformai; un, lūk, uz Cēzara lūgumu tribūns Tits Labiens uzsāka pret Rabiriju tiesas izmek-

lēšanu, apvainojot viņu valsts nodevībā. Lietu izmeklēja divi tiesneši, no kuriem viens bija Cēzars un otrs viņa radnieks, Rabiriju, protams, notiesāja; bet tad apellēšanas laikā tautas sapulcē, prētors lika noņemt no Janikula, tā saucās Romas sardzes postenis, karogu; tas senāk nozīmēja, ka Romai draud briesmas un tautas sapulces dalībniekiem jāizklīst, lai ķertos pie ieročiem; tautai šis prētora paņēmieni likās asprātīgs un tā mierīgi izklīda, smiedamās par to, kā tā piemulžota; bet Rabijs bija glābts.

Ap šo laiku nomira augstākais priesteris Metells Pijs. Pēc likuma, kuŗu bija izdevis Sulla, šai ļoti svarīgā postenī vēlēja pati priesteru kollēģija kādu no sava vidus. Tagad nu tautas partija, vēlēdamās dabūt šo posteni savās rokās, ienesa priekšlikumu, kas paredzēja, ka turpmāk augstāko priesteri vēlēs pati tauta. Aristokrati šim priekšlikumam sīvi pretojās, tomēr to pieņēma. Par kandidātu uzstādīja Cēzaru, kuŗu ar lielu balsu vairākumu arī ievēlēja. Aristokrati mēģināja pierunāt Cēzaru, lai viņš atsakās no šī amata, solot samaksāt visus viņa parādus; bet Cēzars šo piedāvājumu noraidīja.

Dažus mēnešus vēlāk Cēzaru ievēlēja arī par prēturu 62. gadam. Drīz pēc tam atklājās dēмократiskās partijas vadoņa Katilinas sazvērestība, kas bija paredzējusi optimātu izkaušanu un valsts varas sagrābšanu. Sazvērniekus apcietināja un sodīja ar nāvi, kaut gan Cēzars pret to enerģiski protestēja. Optimāti mēģināja Cēzaru iepīt šai sazvērestībā, bet tas viņiem neizdevās. Kad senāta sēde, kuŗā Cēzars deva savus paskaidrojumus, ievilkās gaŗumā, pie sēžu nama sapulcējās milzīgs pūlis, kas draudēja sagāzt visu ēku, ja ar Cēzaru kaut kas notiktu.

62. gadā par abu partiju cīņu iemeslu bija dēмократiskās partijas tribūna Metella uzstāšanās pret Ciceronu, kuŗu tas apvainoja savas varas robežu pārkāpšanā, kas notikusi Katilinas sazvērestības dalībnieku nogalināšanas gadījumā. Izcēlās milzīgs troksnis, kuŗā Cicerons tikai paguva apzvērēt, ka viņš izglābis republiku. Skaliem aplausiem šo viņa paziņojumu uzņēma optimāti un jātnieki, kas bija sanākuši milzīgā daudzumā. Tā Cicerons izglābās. Tad Metells pieprasīja vienu dienu, lai pārspriestu jautājumu par to, vai nevajadzētu no austrumiem atsaukt Pompeju, kas pārtrauktu senāta nelikumības un sodītu vainīgos. Aristokratija bija pārsteigta; tā domāja, ka republiku apdraud jauns Mārijs Pompeja personā. Tāpēc aristokratijs nolēma Metellu nepielaist nemaz pie vārda. Sapulces dienā tiešām optimāts Katons izrāva rakstvedim no rokām Metella priekšlikuma rakstu un saplēsa to gabalos. Tad Metells sāka norunāt priekšlikumu no galvas, bet trešais tribūns, visiem sme-

joties, ar roku aiztaisīja viņam muti. Tas bija signāls kautiņam; Katonu ar viņa ļaudīm izsvieda no sapulces; bet tas vis nepalika mierā. Atgriezies lielas un labi apbruņotas bandas priekšgalā, viņš savukārt uzbruka Metellam un viņa draugiem un izklīdināja sapulci. Senāts nekavējoties nolēma dumpīgo tribūnu un prētoru, t. i. Metellu un Cēzaru, atcelt no amata. Tad Metells sabaidījies aizbēga pie Pompeja paziņot par notikušo nelikumību. Cēzars, turpretim, turpināja sava amata izpildīšanu, kamēr senāta apbruņotie sūtņi viņu ar varu nenovilka no katedras. Vakarā pie Cēzara mājas sapulcējās milzīgs pūlis, kas viņam lika priekšā iet uz senātu. Cēzars pūli nomierināja, apgalvodams, ka cienījamie senāta tēvi paši apdomāsies. Un tiešām, demonstrācijas sabaidīts, senāts pēc divām dienām atcēla savu lēmumu, nosūtot pie Cēzara delegātus ar lūgumu piedot un ierasties kūrijā.

61. gadā Cēzaram, kā bijušam prētoram, vajadzēja doties pārvaldīt kādu provinci. Ar senāta lēmumu viņam krīta tā pati Tālā Spānija. Viņam bija turp jāizbrauc nekavējoties, bet daudzie kreditori negribēja viņu laist, kamēr viņš nedabū sev galvinieku par 800 talantiem. Tādu viņam izdevās dabūt bagātnieka M. Krasa personā. Vasaras sākumā viņš devās ceļā. Braucot Cēzaram gadījās pārnakšņot kādā sādžā. „Kā tu domā, — jautājuši Cēzaram viņa pavadoņi, — vai te notiek tāda pati dzišanās pēc varas un goda, kā Romā?“ „Es šaubos, — atbildējis Cēzars, — bet es vēlētos labāk būt pirmais šeit nekā otrs galvaspilsētā.“ Spānija, kur viņš nobrauca, bija tikko pārcietusi kara gājienu, un tāpēc izpostīta; to nomāca arī pārmērīgie nodokļi un naturālās nodevas. Lai uzlabotu Spānijas saimniecisko stāvokli, Cēzars vispirms atlaida dažus nodokļus un ievada dažas priekšrocības nodevu maksātājiem. Viņš atcēla arī daudz lēmumus par īpašumu izūtrupēšanu nodokļu nesamaksāšanas dēļ. Viņš aizliedza kreditoriem parādnieka maksātnespējas gadījumā atņemt tam zemi, lopus vai inventāru. Viņš aizliedza arī par parādiem darīt kādu par vergu. Ar šiem rīkojumiem Cēzars tiešām uzglabāja provinces stāvokli, tā ka no šī laika sākās Spānijas labklājība, kas dažas no tās pilsētām, piem. Hadesu, padarīja par visziedošākām visā valstī. Tai pašā laikā Cēzars sekmīgi karoja gar provinces robežām: viņš iekaroja Lūzitānijas kalnu ciltis, ieņemdams viņu galvenās nomietnes un sāgrābdams viņu bagātības. Kareivji izsludināja viņu par imperatoru. Bet pats galvenais bija tas, ka viņš, 60. gadā atgriežoties Romā, bija ieguvis Spānijā tik daudz naudas ka varēja nomaksāt visus savus parādus.

Romā tai brīdī bija pienākušas konsulu vēlēšanas. Arī Cē-

zars uzstādīja savu kandidātūru. Bez viņa kandidēja vēl demokrats Lukkejs un aristokrats Bibuls, Cēzara bijušais kollēga. Optimāti izlietoja visus līdzekļus, lai Cēzaru izgāztu. Vēlētāju uzpirkšanai viņi nodibināja pat ipašu kasi. Bet viņu pūles bija veltīgas. Cēzaru ar milzīgu balsu vairākumu ievēlēja par konsulu. Vienīgais, ko optimāti paguva izdarīt bija tas, ka viņam par biedru ievēlēja savu paklausīgo kalpu Bibulu.

Ap to laiku Romā atgriezās Pompejs, spīdoši nobeidzis karu ar Mitridatu. Senāta bažas izrādījās bija bijušas veltīgas: Pompejs neatgriezās vis kā otrs Marijs, nepasludināja sevi par diktatoru, bet mierīgi atlaida savu armiju un ieņēma savu veco vietu kūrījā. Senāts uzelpoja vieglāk un tūdaļ Pompeja uzticību atmaksāja ar to, ka atteicās apstiprināt viņa rēķinus Āzijā un solījumu piešķirt atlaistiem karavīriem zemi. Ar to senāts atgrūda vienīgo cilvēku, kas varēja būt tā aizstāvis. Pompejs nožēloja, ka viņš, nepaklausīdams draugu brīdinājumam, bija izlaidis varu no savām rokām un nolēma turpmāk būt uzmanīgāks un gudrāks. Pēc tam Cēzars, Pompejs un Krass noslēdza draudzību un radīja tā saucamo triumvirātu, kas drīz vien sagrāba savās rokās visu valsts varu.

Sākās Cēzara konsula darbība. Vispirms viņš ievēda likumu, ar kuŗu padarīja obligātorisku senāta protokolu publicēšanu, lai tādā kārtā senātu padarītu vairāk atkarīgu no tautas. Tas bija solis demokrātijas virzienā, un senātoriem tas stipri nepatika. Pēc tam, saskaņā ar visu triju vīru lēmumu, Cēzars lika priekšā Pompeja veterānu labā pieņemt agrāru likumu. Pēc šī projekta bija nozīmējama divdesmit vīru komisija ar neprobežotām zemes iepirkšanas un Kampanijas zemju sadalīšanas tiesībām nabadzīgāko pilsoņu starpā, — galvenā kārtā to starpā, kuŗiem bija ģimenes ar 3 un vairāk bērniem. Senātoros šis projekts sacēla šausmas un viņi, protams, projektu izgāza. Tad Cēzars to pārnesa kommicijās. Balsošanas dienā forā ieradās visa aristokratija. Ieradās arī Bibuls, kas bija zvērējis, ka kamēr viņš ir konsuls, šo likumu nepieņems; ar apbruņotu aristokrātu pulciņu viņš sāka izklidināt balsot atnākušo tautu. Katons, kas atkal bija par tribūnu, pievirzījās runātāju tribīnei un centās pārkliegt tos, kas runāja projekta labā. Tad Cēzars, redzēdams, ka ar labu te nekas nav panākams, pavēlēja saviem liktoriem novilkēt Katonu no tribīnes ar varu, bet Pompeja veterāniem, kas bija ieradušies ar ieročiem zem drēbēm, viņš lika uzbrukt Bibulam un viņa ļaudīm. Notika īsta cīņa un dažam labam ielauza ribas un galvaskausu. Vecais aristokrats un karavadonis Lukulls tikko nezaudēja dzīvību un izgābās tikai ar to, ka metās Cēzaram pie kājām un raudot lū-

dza žēlastību. Dēmokrati uzvarēja un likumu ne tikai pieņēma, bet arī visam senātam vajadzēja zvērēt, ka tas šo likumu svēti ievēros. Tikai viens cilvēks nemeta mieru. Tas bija Bibuls. Sapulcējās nākošā dienā senātu, viņš lika pasludināt Cēzara agrāro likumu par spēkā neesošu; bet viņa kollēgas, kas labi atcerējās iepriekšējās dienas kautiņu, klusēja. Tad Bibuls aizgāja mājās un no tā brīža tautā vairs nerādījās. Jokdari šo gadu nosauca tāpēc par konsulu Jūlija un Cēzara gadu. Pēc tam Cēzars bez lielas opozīcijas panāca vēl citu likumu pieņemšanu, piemēram, Pompeja Āzijas rīkojumu apstiprināšanu, pilsoņa tiesības piešķiršanu Kapujai u. t. t. Vissvarīgākais likums, kuŗa pieņemšanu viņš panāca savu draugu interesēs, bija likums par austrumu provinču nodokļu atpirkšanas summas samazināšanu par vienu trešo daļu. Ar to Cēzars pakalpoja Krasam un jātniekiem, kas šos nodokļus bija atpirkuši; pēdējie līdz ar to no senāta piekritējiem kļuva par Cēzara piekritējiem.

Līdz šim triumvirāts bija darbojies galvenām kārtām Pompeja un Krasa labā; tagad pienāca Cēzara rinda. Pēc tā laika parašām, katrs konsuls pēc viena gada dabūja pārvaldīšanai kādu provinci, kur varēja rīkoties kā neatkarīgs administrātors, iegūstot naudu un slavu. Tā kā šoreiz tāda province pienācās arī Cēzaram, tad senāts, lai viņam atriebtos, pieņēma rīkojumu, ar kuŗu nākošajā gadā nokalpojušam konsulam tika paredzēta vienīgi pārzināšana pār Itālijas mežiem un muižām. Cēzars, protams, ar tādām izredzēm nevarēja apmierināties, tāpēc viņš lika tribūnam Vatinijam nākt tautā ar priekšlikumu nodot viņam, Cēzaram, pārvaldīšanā šaipus Alpu Galliju un Illiriju ar trim leģioniem pieciem gadiem. Šis priekšlikums bija pret paradumu, jo parasti provinces piešķīra tikai vienam gadam. Bet ievērojot to, ka Pompejs bija dabūjis diktatora tiesības trim un vēlāk pat desmit gadiem (karam ar Mitridatu), tad arī Cēzaram bija zināms pamats uzstādīt augstāk minēto prasību. Senāts, protams, oponēja, bet beigu beigās bija spiests padoties un turklāt uz Pompeja priekšlikumu pielikt vēl klāt viņus Alpu Galliju ar vienu leģionu.

Tagad Cēzaram atlika doties uz savu jauno provinci. Bet dažas lietas viņu vēl kādu laiku aizkavēja Romā. Jaunie konsuli Kalpurnijs Pizons un A. Gabinijs abi bija triumvirāta piekritēji; toties prētori bija optimātu partijas biedri. Šo uzbrukumu senātā Cēzaram vajadzēja vēl atsist, kas viņam arī izdevās. Pieredzējis vēl Cicerona pa daļai piespiestu, pa daļai labprātīgu aiziešanu trimdā, Cēzars devās uz Galliju.

3.

Nokļuvis pēc astoņām dienām uz Gallijas robežām, Cēzars dabūja zināt, ka gallu cilts helvēti, kas apdzīvoja tagadējo Šveici, taisās emigrēt uz vakariem, un tai nolūkā grib iet caur provinci. Cēzars lika viņiem pateikt, lai viņi atsakās no šī nodoma un meklē citu ceļu. Tad helvēti dabūja atļauju no kaimiņiem sekvaniem iziet caur viņu zemi; skaitā ap 368.000, no kuņiem 90.000 spēja nest ieročus, viņi izgāja cauri sekvanu zemei un uzbruka eduju ciltij, kas bija draugos ar Romu. Tad Cēzars sapulcinājis pavisam piecus leģionus, dzinās helvētiem pakal. Pie Bibraktas upes notika asiņaina kauja, kas turpinājās no pusdienas līdz vakaram un kas beidzās ar pilnīgu helvētu sakaušanu. Viņi mēģināja bēgt, bet viņus aplenca un viņi visi padevās. Cēzars lika viņiem atgriezties vecā dzīves vietā.

Cēzara slava ātri izplatījās, un eduju vadonis Divitiāks lūdza Cēzaram palīdzību pret ģermāņu valdnieku Ariovistu, kas viņiem darija visādas pārestības. Kad Ariovists, kas bija no romiešu senāta dabūjis valdnieka un sabiedrotā tituli, nepaklausīja Cēzara lūgumam pārtraukt eduju vajāšanu, Cēzars devās pret viņu kara gājienā un drīz viņu pievarēja, piespiezdams to bēgt pāri Reinai. Pēc tam Cēzars novietoja leģionus ziemas nometnēs, bet pats aizbrauca uz šaipus Alpu Galliju, lai ķertos pie provinces pārvaldīšanas lietām.

Nākošā 57. gadā Cēzars atjaunoja kara darbību ar astoņiem leģioniem. Šoreiz viņam vajadzēja karot ar belģu ciltīm, kas dzīvoja starp Sevenniem un Reinu. Apvienojušies viņi sastādīja 300 tūkstoš cilvēku lielu masu. Vajadzēja viņus kaut kā saskaldīt. Cēzars to panāca ar to, ka vienu karaspēka daļu nosūtīja postīt viņu zemi. Isā laikā Cēzars viņus sakāva un devās tūlīt pret visspēcīgāko nerviju citi. Sākumā Cēzars cieta neveiksmes un reiz kādā mežainā apgabalā viņa karaspēks tikko negāja bojā; bet beigu beigās Cēzara lielās karavadoņa spējas un drošsirdība ņēma pārsvaru un nerveji cieta briesmīgu zaudējumu: no 60.000 dzīvi palika tikai 500 cilvēki. Viņiem palīgā gan devās kaimiņu aduatiki, bet, dabūjuši zināt par notikušo, viņi atgriezās atpakaļ un ieslēdzās savā cietoksnī. Cēzars pieprasīja padoties. Sākumā viņi atteicās, bet tad, ieraudzījuši romiešu milzīgās mūru graužamās mašīnas, saprata savu neprātību un atvēra vārtus. Bet izrādījās, ka tā ir bijusi tikai vilība: tai pašā naktī viņi mēģināja pēkšņi uzbrukt gulošajai romiešu nometnei; bet viņu mēģinājums neizdevās; sodot viņus par šo nodevīgo uzbrukumumu, Cēzars visus viņus, skaitā 53.000, pārdeva verdzībā. Tai pašā laikā legāts P. Krass sekmīgi bija iekarojis vēl dažas ciltis, tā ka vasaras beigās visa ziemeļu

vakaru viņpus Alpu Gallijas puse atradās Cēzara rokās. Kara spēku viņš novietoja pārziemošanai pie eduiem, bet pats aizbrauca uz šaipus Alpu Galliju. No turienes viņš nosūtīja uz Romu ziņojumu par savām uzvarām. Senāts, Cēzaru godinādam, pasludināja par viņu piecpadsmit dienu ilgu aizlūgšanu, kas bija pirmā tik gara aizlūgšana Romas vēsturē.

56. gada pavasarī Cēzars pārdzīvoja lielas rūpes. Pompejs un Krass bija sākuši savā starpā strīdēties, tāpēc konsula amata kandidāts Domicijs Agenobarbs, cerot uz triumvirāta izīršanu, piedraudēja atņemt Cēzaram viņa provinces un leģionus. No jauna pret Cēzaru sāka uzstāties Cicerons, kas tikko bija atgriezies no trimdas; aprīlī viņš noturēja spīdošu runu, kurā pieprasīja revidēt likumu par Pompeja veterāniem, t. i. citiem vārdiem sakot, pieprasīja zināmā agrārā likuma atcelšanu. Tad Cēzars, saticies iepriekš ar Pompeju, uzaicināja abus kollēgas Lukkas pilsētā uz apspriedi. Noteiktā laikā tur ieradās Krass un Pompejs, bet viņiem līdz ar uzticības apliecinājumiem dižciltīgo lielākā daļa: 200 senātori un daudzi maģistrāti. Cēzars samierināja abus ienaidniekus un viņi norunāja, ka viņi abi nākošā gadā kļūs par konsuliem, lai pēc tam Krass saņemtu pārvaldīšanā bagāto Siriju, bet Pompejs — abas Spānijas. Par to Cēzara pilnvaras bija pagarināmas vēl par 5 gadiem, bet kara izdevumi bija sedzami no valsts. Milzīgās Gallijā salaupītās bagātības bija vajadzīgas pašam Cēzaram, lai uzpirktu dažādas amata personas, senātorus, tiesnešus u. t. l. Sekas bija tās, ka Cicerons, dabūjis no Pompeja stingrus aizrādījumus, publiski nožēloja savu uzstāšanos, nosauca sevi par ēzeli un noturēja senātā dedzīgu slavinājumu Cēzaram.

56. gada vēlā pavasarī Cēzars atkal devās pie kara spēka. Nesen iekarotā Gallijas ziemeļu-vakaru daļa līdz pašai jūrai bija noslēgusi savienību un sacēlusies. Cēzaram vajadzēja vest karu četros punktos. Kara laime bija atkal Cēzara pusē: dumpīgās ciltis viņš sakāva un dažas no tām pārdeva verdzībā. Tādā kārtā pēc triju gadu kara visa Gallija bija pie Cēzara kājām; tomēr līdz galīgai nomierināšanai pagāja vēl labs laiks.

55. gadā piepildījās Lukkas sanāksmes lēmums: Pompeju un Krasu ievēlēja par konsuliem, pēc tam viņiem piešķīra Spāniju un Siriju, un Cēzaram pagarināja pilnvaras līdz 49. g. martam.

Šai gadā Cēzars agri atstāja Itāliju, jo viņš dabūja zināt, ka ģermāņu uzipešu un tenkteru ciltis pārgājušas Reinu un no metas Gallijā. Cēzars, piegājis klāt ar kara spēku, lika tām atkāpties. Sarunu laikā uzipešu jātnieki uzbruka vienai Cēzara jātnieku daļai un to sakapāja gabalos. Nākošā dienā ģermāņu

vadoņi atnāca pie Cēzara ar atvainošanas, bet viņš lika tos aizturēt un pārtrauca sarunas. Ar veiklu manevru viņš aplenca nelaimīgos barbarus no visām pusēm un tos briesmīgi sakāva. Lai varētu panākt pār Reinu aizbēgušo ienaidnieku daļu, Cēzars desmit dienu laikā uzcēla pār Reinu tiltu, pārcēlies ģermāņu zemē, Cēzars nopostīja dažus tās apgabalus. Vasaras beigās viņš ar diviem leģioniem pārcēlās pār Lamanšas kanālu Britanijā, kur uzbruka turienes iedzīvotājiem, tos viegli uzvarēdams; tomēr pēc dažām dienām uzvarētie, redzēdami, ka vētrā ir gājusi bojā ievērojama romiešu flotes daļa, sacēlās; Cēzars atkal viņus uzvarēja, nosodot viņus tikai ar to, ka paņēma sev līdz divreiz lielāku ķīlnieku skaitu. Šī gada Cēzara panākumi nebija diez cik spīdoši, tomēr senāts, vēlēdamies atzīmēt to, ka romiešu leģioni ielauzušies jaunās zemēs, pasludināja divdesmit dienu aizlūgšanu. Kā vienmēr, nemierā bija Katons, kas apgalvoja, ka uzpetu sūtņa apcietināšanas dēļ Cēzaru vajadzējis nevis apbalvot, bet sodīt ar nāvi. 54. gadā Cēzars pēc īsas ekspedīcijas Ilīrijā un treveru nomierināšanas atkal pārcēlās Britanijā, šoreiz ar pieciem leģioniem, kas ātri sakāva britu spēkus. Paņēmis ķīlniekus un noteicis ikgadīgu meslu lielumu, bet neatstājis ne garnizonus, ne cietokšņus, Cēzars vasaras beigās atgriezās Gallijā. Neražas dēļ Cēzars bija spiests armiju novietot vairākās vietās. Izmantodamas šo gadījumu, dažas gallu ciltis atkal sacēlās, pie kam daži leģioni cieta smagus zaudējumus; bet Cēzars laikā piesteidzās ar palīga spēkiem un sadumpojušās ciltis nomiernāja. Tomēr visu šo ziemu Cēzaram vajadzēja palikt Gallijā, lai apspiestu atsevišķas sacelšanās. Arī visu nākošo vasaru Cēzaram vajadzēja apspiest vairāku cilšu sacelšanās, tā ka viņam pat vajadzēja aizņemties vienu leģionu no Pompeja. Galu galā visas sacelšanās aplāpējis, Cēzars leģionus novietoja Belģijā, bet pats atgriezās šaipus Alpu Gallijā.

Nākošā 52. gadā Cēzara kara gaitās iestājās kritisks brīdis: drošsirdīgā un ģeniālā vadoņa Vercingetoriksa vadībā sacēlās visas iekaroņās Gallijas ciltis. Cēzaram klāt atradās tikai neliels karaspēks, kamēr galvenie spēki atradās Gallijas vidū dumpīgo cilšu ielenkti, un tāpēc no Itālijas nogriezti. Ar veikliem manevriem Cēzaram izdevās savienoties ar galveniem spēkiem, pēc tam, uzbrūkot ienaidniekiem vairākās vietās, Cēzaram izdevās aplenkt Vercingetoriksu Alezijas pilsētā. Bet te aplenkšanas laikā pašu Cēzaru ielenca 300.000 liels gallu karaspēks. Tas bija Cēzara visbīstamākais stāvoklis visā Gallijas iekarošanas laikā; bet viņa ģenijs viņu izglāba: viņš sakāva gallus, pēc tam ieņēma pilsētu un sagūstīja arī pašu

Vercingetoriksu. Sajūsminātais senāts pasludināja viņam par godu divdesmit dienu aizlūgšanu.

Sacelšanās tādā kārtā bija apspiesta. Tomēr šur un tur cēlās nemieri, tā ka Cēzaram visu 51. gadu vajadzēja nodarboties ar Gallijas galīgu nomierināšanu. Viņam atkal vajadzēja karot ar karnutiem, belovākiem, kardukiem, akvitāniem; pēc tam viņš ziemu pavadīja Beļģijā. Paredzot, ka viņam būs drīz jāatgriežas Itālijā, viņš mēģināja salabt ar iekarotām tautām, iznīcinot sacelšanos un nesaprašanos iemeslus. Viņš vairs neuzlika lielas nodevas, piešķīra daudzām pilsētām pašvaldības tiesības un bagātīgi apdāvināja vadoņus. No pēdējo gadu rūgtiem piedzīvojumiem izmācīti un redzēdami Cēzara mīksto apiešanos ar viņiem, galli tagad galīgi nomierinājās un bez kurnēšanas pieņēma romiešu likumus un romiešu administrāciju. 50. gada pavasarī Cēzars atgriezās savā šaipus Alpu Gallijā un ar bažām novēroja drūmos mākoņus, kas sāka parādīties Romas politiskajā apvārsnī. Dažu gadu laikā bija notikušas ievērojamas pārmaiņas. 54. gada septembrī bija dzemdībās nomirusi Jūlija, Cēzara meita un Pompeja sieva, bet 53. gadā karā pret partiešiem bija gājis bojā Krass. Pompejs un Cēzars palika vienīgie valsts valdnieki. Bet viņu attiecībās vairs nebija agrākās draudzības. Pompejs, kādreizējais austrumu uzvarētājs, kas vēl nesen skaitījās par sava laika pirmo kara vadoņi, sāka just, ka Cēzara kara slavai pieaugot, viņa slava nobāl un viņa iespaids mazinās. Pompejs, kaut gan nebija tālredzīgs, tomēr nebija arī tik akls, lai neredzētu, ka viņu, kā dēmkratiju, tā aristokratiju, cienī tikai tāpēc, ka redz viņā kandidātu diktatūrai. Viņa prestižam mazinoties, atkristu ir viņa kandidātūra, ir partiju cieņa. Tāpēc, lai glābtu, kas vēl glābjams, Pompejs paklusām pārgāja optimistu pusē. Apstākļi tam bija ļoti labvēlīgi. 54. gads pārgāja nepārtrauktās jukās, kas aizkavēja vēlēšanas, tā ka 53. gada konsulus izvēlēja tikai tā paša gada vasarā. 52. gada janvārī senāta kandidāts konsula amatam, Milons, nogalināja dēmkratu Klodiju; tautas sašutums izvērtās dumpī: pūlis nodedzināja senāta ēku un ielenca Milonu viņa mājā. Tad optimātu oligarchija, priecādamās par Pompeja atgriešanos viņas pusē, pasludināja pilsētā aplenkšanas stāvokli un iecēla Pompeju par vienvaldīgu konsulu. Tā bija kļedzoša likumu pārkāpšana, tomēr Pompejs savu iecelšanu pieņēma. Nomierinājīs ar bruņotu spēku „suverēno tautu“, Pompejs piecu mēnešu laikā vareni nostiprināja senāta stāvokli. Par savu kollēgu Pompejs izvēlēja savu jauno sievas tēvu aristokratu Scipionu. No šī brīža Pompejs pret Cēzaru sāka piekopt divkosīgu politiku. Tai laikā Cēzars, negribēdams pēc savu piln-

varu notecēšanas palikt par privātu personu, gribēja uzstādīt savu kandidātūru 48. gada konsula amatam. Bet tā kā viņš pats vēlēšanu laikā nevarēja būt klāt, tad viņš lūdza ar tribūnu starpniecību darīt viņam izņēmumu un pielaist viņu kandidēt viņam pašam vēlēšanās klāt neesot. Pompejs piekrita šā izņēmuma došanai Cēzaram, bet drīz vien viņš apstiprināja likumu, kas paredzēja, ka prokonsuls var uzstādīt savu kandidātūru konsula amatam ne agrāk kā pēc pieciem gadiem pēc prokonsula amata nolikšanas. Ar to Cēzaram izrādītā pretimnākšana bija iznīcināta. Tad Cēzara aģenti panāca, ka likumam pieņēma papildinājumu, ar kuŗu tas uz Cēzaru nebija attiecināms. 51. gadā konsuls Marcellus lika priekšā atsaukt Cēzaru un neatļaut viņam uzstādīt savu kandidātūru konsula amatam. Tā kā Pompejs neprotēja, tad senāts nolēma nākošā gada 1. martā formāli apspriest jautājumu par jaunu provinču pārvaldītāju iecelšanu. Pa to laiku Cēzars vis negulēja. Ar prāvām naudas summām viņam izdevās uzpirkt savā labā konsulu Emiliju Paulu un tribūnu Kurionu, tā kā kad pienāca 1. marts, Kurions ienesa pretpriekšlikumu, ar kuŗu pieprasīja, lai abi sāncenši, Pompejs un Cēzars, noliek savas pilnvaras un atlaiž leģionus. Senāts ar šo priekšlikumu bija pārsteigts un neko neizlēma. Pēc dažiem mēnešiem jautājums pacēlās no jauna. Šoreiz bez kādām pārrunām optimāti lika priekšā iecelt Cēzaram pēcnācēju. Bet Kurions teica savu veto, atkārtoja savu likuma pārlabojumu un ar savu spēcīgo runu panāca, ka ar 370 balsīm pret 22 viņa priekšlikumu pieņēma. Uzvara bija spīdoša, un pūlis, kas bija sapulcējies pie kūrijas, apsveica tribūnu uzvarētāju ar vētrainiem aplausiem un nokaisīja viņa ceļu mājās ar pukēm. Kā redzams, Cēzars zināja, ko viņš uzpērk!

Bet ar to lieta nebeidzās. Pompejs, kas pēdējā senāta sēdē nebija bijis klāt, atgriezies Romā, tagad jau tieši no savas puses lika priekšā tomēr iecelt Cēzaram pēcnācēju, apgalvojot, ka Cēzars pēc tik daudz gadiem gribot atgriezties Romā. Bet Kurions arī šo uzbrukumu atsita. Tomēr, lai kaut kā Cēzaru vājinātu, senāts pieprasīja, lai ikviens no prokonsuliem dotu pa leģionam kaŗam pret partiešiem. Ar to Cēzars zaudēja divus leģionus — vienu paša, otru no Pompeja aizņemto. Nodoms bija pilnīgi skaidrs. Cēzars pavēli tomēr izpildīja: kareivji bagātīgi apdāvināti, atgriezās no Gallijas. Tomēr uz austrumiem viņus neaizsūtīja, bet novietoja ap Kapuju.

Tagad Cēzars vairs nešaubījās, ka strīdīgo jautājumu izšķirs tikai ieroči. Tāpēc, atstājis savu armiju ziemas nometnēs Beļģijā un eduju zemē, viņš ar vienu leģionu nonāca šaipus Alpu Gallijā un novietoja netālu no Ravennas pilsētas, no kurienes

viņš varēja ērtāk sazināties ar saviem draugiem Romā un vienā pārgājienā nonākt Itālijā. Gada beigās Cēzars nosūtīja senātam vēstuli, kurā rakstīja, ka ir ar mieru nolikt savas pilnvaras, ja to pašu dara Pompejs. Vēstuli lasot, sacēlās tik briesmīga kņada, ka nekas neiznāca. Tad Cēzars nosūtīja senātam otru vēstuli, kurā viņš lūdza atstāt viņam tikai šaipus Alpu Galliju un Illiriju ar diviem leģioniem. Daži senātori tam piekrita, bet Pompejs pretojās, un tad senāts pieņēma lēmumu, lai Cēzars noteiktā dienā noliek pilnvaras un nodod Gallijas pārvaldīšanu jaunaļiem pārvaldniekiem Domicijam Agenobarbam un Servilijam Nonianam. Šis lēmums līdzinājās kara pieteikšanai. Cēzara draugi, tribūni Antonijs un Kurions, baidīdamies no represijām, bēga pie Cēzara. 6. janvārī senāts pasludināja aplenkšanās stāvokli, bet 7. janvārī, sapulcējies aiz pilsētas, iecēla Pompeju par visu valsts kara spēku virspavēlnieku gadījumam, ja Cēzars nepaklausītu un uzsāktu kara darbību.

Liktenīgais solis bija izdarīts, un 11. janvārī Cēzars jau dabūja zināt par notikušo. Patlaban viņam klāt bija tikai ap 5000 karavīru. Bet viņš zināja, ka drīzā laikā viņam var pienākt palīgā visi deviņi Gallijā palikušie leģioni. Tāpēc, dabūjis sava leģiona piekrišanu un nosūtījis pavēli pārējiem leģioniem neka vējoties doties viņam palīgā, Cēzars 15. janvārī nosūta uz priekšu dažas kohortas, bet pats ar pārējiem tos panāk nakti netālu no Rubikona upes. Aiz šās upes sākās senāta īpašumi, kuŗos prokonsuliem bija aizliegts ieiet. Šai vietā Cēzars, kā stāsta kāds apšaubāms anekdots, apstājies pārdomās šaubīdamies, vai atgriezties atpakaļ, kamēr nav par vēlu, vai iet uz priekšu. Beidzot viņš nolēmis un, sapurinājis galvu, iesaucies: „Žerbiņi ir mesti!“ un pirmais iejājis upē. Bez kavēšanās viņš devās uz Ariminu, nelielu pilsētu Adriatijas jūras krastā, un sasniedza to rīta ausmā, ieņemot pilsētu bez kaujas. Šeit viņš sastapa Antoniju un Kurionu, kā arī sūtni no Pompeja ar vēstuli, kurā divkosīgais draugs izteica vēlēšanos slēgt mieru. Ar to Pompejs gribēja iemantot laiku, tomēr Cēzars, vēlēdamies parādīt savu miermīlību, atbildes vēstulē paziņoja, ka viņš ir ar mieru nolikt pilnvaras, ja to pašu darīs Pompejs. Ziņneši ar vēstuli drāzās atpakaļ pie Pompeja, bet Pompeja jau sen vairs nebija Romā. Tiklīdz bija izplatījusies ziņa, ka Cēzars pārgājis Rubikonu un ieņēmis Ariminu, ka visus optimātus pārņēma nāvīgas bailes un visi viņi kopā ar savu vadoni metās bēgt uz dienvidiem, aizmirzdami steigā pat paņemt līdz valsts kasi. Viss Appija ceļš bija pilns dižciltīgo, kas bēga gan jāšus, gan nestuvēs uz Kapuju, kur stāvēja divi leģioni. Saņēmis Cēzara vēstuli, Pompejs atbildēja, ka miera sarunas varot sākties tikai tad, ja Cēzars

nolikšot savas pilnvaras un atlaidīšot karaspēku. Uz šo vēstuli Cēzars atbildēja ar daudzu jaunu svarīgu punktu ieņemšanu.

Tā sākās pilsoņu karš, kas noveda republikānisko iekārtu bojā. Drīzā laikā visa Apenīnu pussalas ziemeļu daļa bija Cēzara rokās; pēc tam Cēzars negāja vis uz neaizsargāto Romu, bet uz Kapuju, lai aizkavētu Pompeja iespējamo bēgšanu uz austrumiem, kur Pompejam vēl bija vecā slava. Cēlā uz Kapuju Cēzaram nācās sadurties ar pirmo pretošanos Korfinijas pilsētā, kur bija aizbēguši viena optimātu daļa. Pēc septiņām dienām pilsēta kapitulēja. Visi pilsētas krājumi, arsenāli un aristokrātija krita Cēzara rokās; bet viņš aiz augstsirdības, pa daļai aiz aprēķina, visus pretiniekus atlaida brīvībā, atdodot viņiem pat pilsētas kasi. Ar to Cēzars daudzus pārvilka savā pusē, jo līdz tam daudzi baidījās, ka viņš rīkosies tikpat nežēlīgi kā kādreiz Marijs vai Sulla. Tādā kārtā Cēzaru tālāk saņēma ar sajūsmu un pilnīgu padevību. Kad Cēzars pienāca pie Kapujas, viņš dabūja zināt, ka Pompejs ar saviem leģioniem atkāpies Brindizas ostā, no kurienes nosūta savu karaspēku uz Epeiru. Cēzars ar sešiem leģioniem metās uz turieni ar neparastu ātrumu; viņš ielēna pilsētu un gribēja vest ar pretinieku sarunas, bet tas atteicās, aizbildinādami ar senāta un konsulu trūkumu. Drīz pēc tam Pompejs atstāja pilsētu, aizbraukdam ar sava karaspēka pēdējām daļām uz Grieķiju. Cēzars, kuŗam nebija neviena kuģa, nevarēja viņam sekot; bet Itālijā Cēzaram vairs nebija neviena ienaidnieka.

Tādā kārtā pēc diviem un pusmēnešiem pēc Rubikona pāriešanas Cēzars iegāja Romā kā tās neaprobežots valdnieks. Tā kā konsuli bija no Itālijas aizbraukuši kopā ar Pompeju, tad tribūni sasauca ārpus pilsētas senāta sēdi, lai noklausītos Cēzara ziņojumu par pēdējā laika darbību. Tā bija nožēlojama sapulce, kas sastāvēja pa daļai no Cēzara uzpirktajiem senāto-riem, bet galvenā kārtā no pompejiešiem, kas bija atgriezušies atpakaļ un tagad bailīgi klausījās Cēzara miermīlības un patriotisma apgalvojumos. Pilnvarojusi Cēzaru uzsākt ar Pompeju miera sarunas, sapulce mierīgi izklīda, bet Cēzars, paņēmis kasi un iecēlis Lepidu par pilsētas prefektu, pēc divām nedēļām atstāja Romu.

Cēzars devās uz Vidusjūru, kur daudzi svarīgi punkti atradās pretinieku rokās. Tādi punkti bija Romas maizes krātuves Sicīlijā un Sardinijā, kuŗas bija ieņēmis Katons; tāpat pretinieku rokās atradās maizes bagātā Illīrijas province un Spānija, kur atradās septiņi Pompeja leģioni, kas kuŗu katru brīdi bija gatavi doties palīgā savam vadonim. Tāpēc Cēzars nosūtīja uzticīgo Kurionu ar četriem leģioniem uz Sicīliju pret Katonu, Kv. Vale-

riju uz Sardiniju un K. Antoniju uz Iliriju. Pats viņš devās uz Spāniju. Ceļā viņam izrādīja pretošanos Massilijas pilsēta. Nevarēdams šo pilsētu tik drīz ieņemt, Cēzars pilsētas aplenkšanu atstāja savu palīgu rokās, bet pats steidzās tālāk. Pirmo reiz Cēzaram vajadzēja karot ar armiju, kas apmācības, disciplīnas un kara mākslas ziņā bija līdzīga viņa armijai. Tāpēc sākumā Cēzars cieta smagas neveiksmes, tomēr pamazām viņa karavadoņa ģenialitāte ņēma virsroku un Pompeja leģioni padevās. Leģionu vadoņus viņš palaida brīvībā, tāpat atlaida arī jaun-kareivjus, bet labāko armijas daļu pievienoja savējai. Tādā kārtā pēc četrdesmit dienām, spīdoši nobeidzis gājienu, Cēzars atgriezās Itālijā. Tai pašā laikā Kurions bija izdzinis no Sicīlijas Kātonu, un Valerijs bija iekarojis Sardiniju; vienīgi K. Antonijs bija sakauts un sagūstīts Ilirijā. Pa to laiku bija padevusies Massilija. Cēzars atkal, negribēdams sacelt pret sevi nevajadzīgu ienaidu, Massilijai nenodarīja nekāda ļaunuma. Bet ar to bija nemierā kareivji, kas bija cerējuši uz lielu kara laupījumu. Sakarā ar to daži leģioni sadumpojās, izsakot savam vadonim pārmetumus un pieprasot samaksāt algu. Tad Cēzars devās turp un bija ar mieru uz vietas ar visiem norēķināties. To paziņodams, Cēzars šos kareivjus nosauca par „kviritiem“, t. i. par vienkāršiem pilsoņiem, kas nav karā bijuši. Šim vārdam bija niaģisks efekts. Kareivju gods bija aizkarts, un dumpīgie kareivji ar nožēlošanas saucieniem metās pie Cēzara kājām, lūdzot viņiem piedot un no jauna pieņemt savā kara spēkā. Cēzars ilgi atsacījās, bet beidzot piekāpās, sodīdams tomēr ar nāvi divpadsmit galvenos dumpja cēlējus.

Pēc tam Cēzars atgriezās Romā, kur prētors Lepids viņu izsludināja par diktātoru. Šis diktatora tiesības Cēzars tomēr nolika jau pēc vienpadsmit dienām — tiklīdz bija sanākušas kommicijas un viņš pats kopā ar kādu Serviliju Vettiju ievēlēts par 48. gada konsulu. Pēc tam Cēzars devās uz Brindizas ostu.

Brindizā viņu gaidīja daži transporta kuģi un karaspēks. No šejienes Cēzars pārcēlās uz Epeiru, kur bija sapulcējušies Pompeja galvenie spēki, 15.000 kājnieku un 600 jātnieku. Nākošo Cēzara kareivju transportu ceļā iznīcināja Pompeja flotes komandieris Bibuls, tā ka Cēzara stāvoklisniecīgā karaspēka dēļ bija ļoti kritisks. Viņš tomēr gāja uz priekšu, uzdurdamies uz Pompeja spēkiem netālu no Opsas upes. Šeit abi pretinieki nostāvēja viens pret otru vairākus mēnešus, neizšķirdamies uz sākt kara darbību. Cēzars gribēja uzsākt sarunas, bet T. Labiens, kas tagad bija pārgājis senāta pusē, šo pasākumu izjauca. Pa tam Cēzars ar nepacietību gaidīja Antoniju ar floti. Beidzot maijā, kā Cēzara, tā pretinieka karapulki ieraudzīja Antonija

floti tuvojamies. Tai brīdī tās ceļā metās Pompeja flote, bet uznākušā vētra to izklidināja un sadragāja, pie kam visi flotes laudis krita Cēzara rokās. Tāpat kā iepriekšējās reizēs Cēzars atlaida savus ienaidniekus, nekā ļauna tiem nedarījis. Antonijs pa tam laimīgi ar savu floti piestāja kādā nelielā līcī, apm. septiņdesmit kilometru uz ziemeļiem no tās vietas, kur atradās abas pretinieku armijas. To redzēdams, Pompejs devās uz ziemeļiem, lai aizkavētu Cēzara karaspēku savienošanos. Bet Cēzars apgāja Pompejam apkārt un savienojās ar savu palīga armiju, kamēr Pompejs velti gaidīja Antonija armijas parādīšanos. Cēzars tagad gribēja uzsākt kauju, bet Pompejs izvairījās, ieņemdamus kādus augstumus, Cēzars mēģinātu viņu bloķēt, uzceļot viņa karaspēku piecpadsmit kilometru garu valni. Bet ar to Cēzars izsvaidīja savus spēkus, un Pompejs, izdarījis izlaušanos, Cēzaru smagi sakāva. Bet Pompejs nemācēja izlietot gadījumu un ļāva Cēzaram aiziet vēl galīgi nesakautam. Pēc tam Cēzars savienojās ar palīga spēkiem, kurus bija atkal atvedis Antonijs, bet Pompejs savukārt savienojās ar palīga spēkiem, ko bija no austrumiem atvedis viņa sievas tēvs Scipions. Abas pretinieku armijas nostājās viena otrai pretī Parsalās līdzenumā. Pompejs joprojām izvairījās no atklātas kaujas, jo viņš baidījās, ka viņa jaunkareivji neizturēs Cēzara veterāņu spiedienu. Bet beidzot dižciltīgo piespiests, Pompejs 9. augustā uzsāka ar 50.000 vīru lielo karaspēku kauju; Cēzaram bija tikai 22.000 vīru un 1000 jātnieku. Vidū Cēzars nostādīja savu labāko desmito leģionu, pie kam pavēlēja šķēpus nemest, bet sist ar viņiem pretiniekus tieši sejā. Arī pats viņš palika pie šī leģiona, uzsākot uzbrukumu ar pirmām divām leģionu rindām. Šai brīdī Pompeja jātnieki uzbruka šim leģionam. Kad nu Cēzara karavīri sāka šiem jātniekiem sist sejās, tie neizturēja un metās bēgt. Pompeja karaspēkā izcēlās jukas un Cēzars, izsūtījis kaujā trešo rindu, vairākiem spiedieniem salauza pretinieku. Sākās bēgšana un slaktiņš; ap 15.000 vīru, to starpā 10 senātori un 40 jātnieki palika guļot uz kaujas lauka. Cēzars, turpretim, bija zaudējis tikai ap 200 vīru. Tāpēc ar divkāršotu enerģiju Cēzars uzbruka ienaidnieka nometnei, kur telti sēdēja Pompejs, dziļi nogrimis domās un nezinādams, ko iesākt. Izdzirdis uzbrukuma troksni, viņš piecēlās un, pavēlējis pūst atkāpšanos, ar dažiem pavadoņiem bēga uz Larisas pilsētas pusi. Cēzara rokās krita visa nometne ar visiem krājumiem un amuniciju, bet nākošā dienā bez cīņas viņam padevās 20.000 cilvēku. Uzvarētājs atkal izturējās ar gūstekņiem augstsirdīgi, tos apmīlodams un atlaizdams brīvībā. Tad pat viņam lūdza žēlastību arī Marks Bruts; Cēzars viņam piedeva, to silti apskaudams un padarīdams par sev tuvu cilvēku.

Parsalas cīņa izšķīra valsts likteni. Tiklīdz ziņa par Cēzara uzvaru pienāca Romā, Cēzaru izsludināja par diktatoru vienam gadam un piešķīra tribūna tituli visam dzīves laikam. Viņš tomēr negāja uz Romu, bet nosūtījis uz turieni Marku Antoniju ar armijas daļu, pats, neliela jātnieku pulka un viena leģiona pavadībā, devās pakal Pompejam, kas bija aizbēdzis uz Ēģipti. Viņš izgāja cauri Tesālijai līdz Amfipolei, bet no turienes gar krastu līdz Helespontam, pār kuŗu pārcēlies, izgāja cauri visai Mazāzijai. Pieņēmis šīs provinces padevības apliecinājumu, nodibinājis tajā kārtību, viņš ar 3200 kājniekiem un 800 jātniekiem pārgāja uz Ēģipti un izkāpa Aleksandrijā. Pompejs tai brīdī jau bija miris: viņu nodevīgā kārtā bijis licis nogalināt Ēģiptes ķēniņš Ptolomejs XII, gribēdams ar to iegūt Cēzara labvēlību. Tomēr, kad Cēzaram pēc tam svinīgi pasniedza viņa gālvu, kuŗas priekšā kādreiz drebēja visi austrumi, viņš novērsās no šī skata ar riebumu un lika apglabāt Pompeja pīšļus ar viņam piekrītošo godu. Ēģiptē tai laikā notika iekšējas jukas: par Ēģiptes troni cīnījās mirušā karaļa divi bērni, 17 gadu vecais Ptolomejs un 19 gadu vecā skaistule Kleopatra. Cēzaram ierodoties, abi pretendenti mēģināja iegūt viņa atbalstu. Cēzars kā liels skaistā dzimuma draugs, ar visu to, ka Ptolomejs bija viņam izdarījis pakalpojumu, nogalinot Pompeju, priekšroku deva Kleopatrai. Ēģiptieši ar to nebija mierā un aplenca Cēzaru. Tad Cēzars piekāpās, atdodams brīvību Ptolomejam, kuŗu bija turējis gūstā. Ar to sacelšanās tomēr nebeidzās. Tāpēc Cēzars bija spiests pārņemt savā varā pilsētas galvenos punktus, kamēr pienāk palīga spēki no austrumiem; tad pat viņš aizdedzināja floti, kas stāvēja pie Taras salas; uguns pārmetās uz Aleksandriju un iznīcināja slaveno Aleksandrijas bibliotēku ar 400000 sējumiem.

Pa visu šo notikumu laiku, ar visām draudošajām briesmām, Cēzars, Kleopatras savaldzināts, jautri pavadīja laiku tās sabiedrībā. Dienu un nakti viņš rīkoja spožas dzīras un nepārtrauktus svētkus ar uguņošanu un teātra izrādēm. Stāsta, ka viņš krāšņas flotilijas priekšgalā gribējis kopā ar Kleopatru doties līdz Nilas iztekai, bet šis projekts palicis neizpildīts. Stāsta arī, ka dēls, kas pēc tam piedzima Kleopatrai un kas saukts par Cēzarionu, esot bijis Cēzara dēls; cik tas atbilst patiesībai, to gan neviens noteikti nezina.

Beidzot pienāca Cēzaram palīga spēki un viņš pie Nilas sakāva Ptolomeja karaspēku. Aleksandrija nomierinājās un par ķēniņieni kļuva Kleopatra kopā ar savu jaunāko brāli. Atvadīties no skaistās ķēniņienes, Cēzars devās caur Siriju uz Pontu, kur briesmīgi sakāva ķēniņu Farnaku. Šo gājienu viņš veica

piecās dienās, tā ka viņš tiešām varēja sūtīt uz Romu savu slaveno ziņojumu: „Atnācu, ieraudzīju un uzvarēju!”

Tagad Cēzaram atlika vēl iekarot Afriku, kur atradās Scipions un Katons. Bet pirms tam viņam steidzīgi bija jādodas uz Romu, jo taisni tai laikā bija sadumpojušies daži viņa leģioni, to starpā arī viņa labākais desmitais leģions. Ieradies Romā, Cēzars, pēc tam, kad bija apstiprināts vēl reiz par diktatoru vienam gadam, bezbailīgi izgāja preti dumpīgajiem leģioniem. Kad leģioni pateica, ka viņi prasa izlīdzināties un samaksāt apsolīto, Cēzars lika viņiem samaksāt, kas viņiem pienākas, pie kam atkal nosauca viņus par „kviritiem”. Atkal kareivji jutās aizkartī savā godā un lūdza Cēzaram piedošanu, kļiedzot, ka viņi ir viņa kareivji un ir gatavi iet viņam visur līdz. Cēzars piedeva, atņemdams musinātājiem vienu trešdaļu no tā, kas viņiem pienācās. Pēc tam Cēzars devās uz Afriku, kur sākumā cieta neveiksmes, bet beigās tomēr galīgi sakāva kā Scipionu, tā Katonu. Pēdējais, negribēdms pārdzīvot republikas bojā iešanu, beidza dzīvi pašnāvībā, pārdurot sev vēderu.

5.

Atgriezies Romā, Cēzars uz vecām valsts drupām sāka celt jaunu valsti uz citiem pamatiem. Zinādams tomēr, cik dārgas ir tautai vecās tradīcijas, vecās valsts formas, Cēzars šīs ārējās formas gandrīz neaizkāra, toties ielēja tajās pavisam jaunu saturu. Senāts, magistrātūras un kommicijas tāpat kā agrāk palika par valsts kārtības pamatelementu un izpildīja savus agrākos uzdevumus. Bet pāri šīm iestādēm pacēlās tagad Cēzara griba, kas atņēma tām reālo nozīmi. Senāta locekļu skaitu Cēzars pavairoja līdz 900; ar to Cēzars panāca, ka senātā tagad ietilpa jaunas, viņam uzticīgas personas. Prētoru skaitu palielināja līdz 16, kvestoru līdz 40, edilu līdz 6, konsuli palika tāpat 2, bet viņus tagad vēlēja tikai sešiem, trim, vai pat diviem mēnešiem. Ar to konsulu autoritāte bija iznīcināta, jo vairāk tāpēc, ka, partijām izbeidzoties, kommicijām atlika vēlēties paša Cēzara ieteiktos kandidātus. Tā Romas suverēnā tauta, saglabājusi vecās valsts iekārtas formas, tomēr bija zaudējusi to iekšējo jēgu.

Arī sava stāvokļa leģitimēšanai Cēzars neienesa nekā jauna. Viss, ko viņš šai ziņā bija darījis, pastāvēja dažādo amatu paplašināšanā un apvienošanā paša personā. Tā viņam vispirms piešķīra konsula varu desmit gadiem, lai viņš varētu sasaukt un vadīt senāta un tautas sapulces sēdes, būt par valsts karaspēka virspavēlnieku kara gadījumā. Tālāk, kā jau teikts,

viņš bija ievēlēts par mūža tribūnu, tā ka viņš varēja kommcijās nākt ar likumprojektiem un protestēt pret katru senāta vai amata personas lēmumu. Tāpat viņu iecēla par mūža cenzoru, piešķirot viņam līdz ar to tikumu prefekta tituli, lai viņš varētu kontrolēt senāta personīgo sastāvu, nepielaižot tajā neuzticamus elementus. Cēzaru tālāk pasludināja par mūža imperātoru jeb, citiem vārdiem sakot, par augstāko provinču un tur esošo kara-spēku valdnieku. Beidzot viņu iecēla par mūža diktātoru; ar to zeme bija nostādīta pastāvīgā aplenkšanas stāvoklī un Cēzars padarīts par neierobežotu likteņa lēmēju. Juridiski Cēzars tādā kārtā bija it kā pirmais starp līdžīgiem; tomēr padevīgais senāts darīja visu, lai parādītu godu, kas viņam pienācās pēc viņa istā stāvokļa. Tā senāts piešķīra viņam tēvijas tēva tituli un atļāva viņam pastāvīgi valkāt triumfatora purpura drēbes un turēt galvā lauru vainagu. Tālāk senāts viņam piešķīra gvardiju, kas sastāvēja no dižciltīgākiem jaunekļiem un pasludināja viņa personu par neaizkaramu. Viņa krēslu senātā nolika starp konsulu krēsliem nelielā paaugstinājumā; viņa zilonkaula statuju novietoja Kapitola Jupitera templī starp dievu tēliem, bet otru statuju no bronzas novietoja Kvīrina templī ar uzrakstu: „Neuzvaramai dievībai.“ Mēnesi, kurā viņš bija piedzimis, viņam par godu pārdēvēja par jūliju un uz Romas naudas gabaliem sāka parādīties viņa profils.

Stājoties pie valdīšanas, Cēzara pirmā doma bija nomierināt zemi, iznīcināt ienaidu un strīdus, kas bija radušies pēdējā pilsoņu karā. Tāpēc no paša sākuma viņš piekopa pret pompejiešiem miera politiku, gandrīz visus viņus apžēlodams. Nebija ne vēsts no tiem briesmu darbiem, kas bija notikuši Marijam un Sullam pie varas nākot. Pat Pompeju Cēzars rehabilitēja ar to, ka lika atjaunot viņa statujas, kuŗas Antonijs bija nogāzis pēc Trasalas uzvaras. „Ar to, — teicis Cicerons, — Cēzars ir uz-cēlis mūžīgu statuju pats sev.“

Darīdamš visu, kas bija viņa varā, lai samierinātu opozīciju, Cēzars galveno vērību tomēr piegriezta tās partijas interesēm un vajadzībām, pie kuŗas viņš piederēja no paša sākuma un kas bija atbalstījusi viņa politisko karjēru. Kā zināms, tā bija demokrātiskā partija. Tāpēc, pasludināšanas amnestiju pompejiešiem, viņš tai pašā laikā ļāva atgriezties no trimdas visiem, kas bija cietuši Sullas diktatūras un Pompeja vienvaldības laikā; viņš piešķīra šīm personām atkal pilsoņu tiesības, atdeva viņiem mantu un bagātīgi atlīdzināja zaudējumus. Vienīgi Milonu, kas bija nogalinājis demokrātiskās partijas vadoni Klōdiju, viņš neapžēloja. Tauta bija par to sajūsmināta, un Cēzars gādāja šo noskaņojumu nostiprināt ar svētkiem un mielastiem. Tā, tūlīt

pēc atgriešanās no Afrikas, viņš katram leģionāram iedeva divdesmit četrus tūkstošus sesterciju un gabalu zemes, un tai pašā reizē katram trūcīgam pilsonim 400 sesterciju. Divas reizes viņš pacienāja iedzīvotājus ar pusdienām, un 200.000 cilvēku dzīvoja pie 22.000 galdiem, dabūdami virs tā vēl 110 mērus labības, 10 mārciņas eļļas un atbrīvošanu no dzīvokļu maksas gada laikā. Bet tas viss bija nieks, salīdzinot ar tām reformām, kuras Cēzars izveda oikonomiskās un sabiedriskās dzīves laukā.

Vispirmā kārtā te ir minams rikojums, kas atvieglināja pārdnieku stāvokli. Ar šo rikojumu Cēzars aizliedza par naudas aizdevumiem ņemt vairāk kā 12% gadā, kā arī ņemt procentus no nenomaksāto procentu summas; par aizdevumu kļūda ielikts zemes Cēzars lika aprēķināt pēc cenām, kādas bija priekš pēdējā pilsoņu kara; tai pašā auglētāju darbības ierobežošanas nolūkā aizliedza turēt tirā naudā vairāk par 60.000 talantu. Tālāk, lai iznīcinātu proletāriātu un atjaunotu zemniecību kā zemes oikonomiskās dzīves pamatu, Cēzars izveda plašu kolonizācijas darbu. Sešas nelielas izceļotāju kolonijas Cēzars nodibināja pašā Itālijā, un divas milzīgas kolonijas 80,000 cilvēkiem viņš nodibināja Kartāgā un Korintā. Tas tik bija emigrācijas izvešanas plāna sākums, bet jau ar to vien personu skaits, kas par brīvu saņēma maizi, kritās no 320.000 uz 150.000. Tai pašā laikā, lai mazinātu brīvo strādnieku un vergu darba konkurenci, Cēzars izdeva likumu, kas prasīja, lai viena trešdaļa no fermu strādniekiem būtu brīvie strādnieki un tikai divas trešdaļas vergu. Lai mazinātu pēdējā laikā valstī pārmērīgi radušos greznošanās kāri, kas nelietderīgi aizplūdināja uz citām zemēm lielas naudas summas, Cēzars izdeva likumu, ar kuŗu ierobežoja purpura, zelta un dārgakmeņu krājumu, kas drikstēja atrasties vienas personas rokās, nosacīdams arī izdevumu maksimumu uzturam un būvēm. Viņš arī bija nodomājis nosusināt Ponta purvus, paplašināt Ostijas ostu, izrakt kanālu Korintas šaurumā un izdot valsts un civīlo likumu krājumu.

Ļoti daudz Cēzars izdarīja arī provinču labā, kuŗas līdz tam laikam pārmērīgi izsūca Romas pārvaldnieki. Tā Cēzars nostādīja labākā stāvokli provinču tiesas, pamazināja nodokļus un pārgrozīja nodokļu iekasēšanas kārtību. Tiesības ievākt tiešos nodokļus vairs nevarēja iegūt privātās personas, bet tos tagad iekasēja pati valsts. Netiešos nodokļus gan vēl joprojām iekasēja atpircēji, tomēr to lielumu un skaitu Cēzars ievērojami samazināja. Tālāk Cēzars daudzām provincēm un pilsētām piešķīra pilsoņu tiesības. Tās pašas viņš piešķīra arī viņpus Alpu Gallijas leģionam un brīvo profesiju piekopējiem: ārstiem, filozofiem, māksliniekiem u. c. Pēdējais liecina, ka Cēzars ir rūpē-

jies arī par izglītības veicināšanu. Beidzot jāpiemin, ka Cēzars pārstrādāja ģomas kalendāru, iedalot gadu 365 dienās un 6 stundās, kamēr priekš tam iedalījums bija sarežģītāks un ļāva priesteriem izdarīt ar kalendāru dažādas machinācijas.

Ar Cēzara reformām vispirmā kārtā bija nemierā lielle muižnieki un citi bagātņieki, kuŗu tiesības Cēzara reformas ierobežoja. Bet atklāti cīnities ar Cēzaru viņi nespēja, jo Cēzara pusē bija visas tautas masa. Vajadzēja gaidīt brīdi, kad tautas simpatijas mazināsies. Izdevīgs moments pienāca jau 45. gadā, kad Cēzaram bija jādodas uz Spāniju, lai apspiestu tur sacelšanos, ko bija noorganizējuši Pompeja divi dēli. Sacelšanos Cēzars ātri apspieda. Atgriežoties Romā, Cēzars, pretēji paradēm, nosvinēja triumfu ne tikai pār spāniešiem, bet arī pār Pompeja dēļiem un to piekritējiem. Tas bija pret Romas tradīcijām, jo tās neatļāva svinēt triumfu pār Romas pilsoņiem, kas šinī gadījumā bija Pompeja dēli. Tāpēc tauta šoreiz, kaut gan senāts pasludināja Cēzaram par godu 50 dienu aizlūgšanu, bija ar Cēzaru nemierā. Pa tam diktatora tieskmes kļuva arvien skaidrākas. Kādu rītu viņa statuju, kas atradās blakus runātāju tribīnei, ieraudzīja ar ķēniņa lentu ap galvu. Tas bija it kā izmēģinājuma balons, lai izzinātu, ko teiks tauta. Tauta izturējās noraidoši un vētrāini aplaudēja tribūniem, kas šīs lentes norāva. Pēc kāda laika, kad Cēzars devās kādās nacionālās svinībās, pūli dažas balsis viņu sveicināja kā ķēniņu; tauta atkal sašuta, sagrābjot klieudzējus un aizvedot tos cietumā. Pats Cēzars, redzēdams, ka lieta neiet, bija spiests ar cieņu paziņot, ka viņš nav karalis, bet Cēzars. Vēl noteiktāk Cēzara draugi mēģināja rīkoties tā paša gada Luperkaliju svētkos, kas bija Romas karnevāls. Sēdot zelta krēslā, Cēzars vēroja, kā aristokrāti, gandrīz kaili, ar zariem rokās skraidīja pa ielām un foru, sitot ar zariem pretim nākošas sievietes, lai ar to, pēc tautas ticējuma, pasargātu tās no neauglības. Šīs jocīgās ceremonijas pašā karstumā pie Cēzara pieskrēja Antonijs, toreizējais konsuls, un pāsniedza Cēzaram diadēmu kā „tautas dāvanu“. Apkārt stāvošā pūli atskanēja pareti aplausi, bet tā kā visumā tauta klusēja, tad Cēzars piedāvājumu noraidīja, ar ko izsauca aplausu vētru. Piedāvāšanas atkārtojums nedeva labākus panākumus, tā kā Cēzars lika diadēmu aiznest Kapitolā pie Jupitera tēla.

Redzot šādus skatus, opozīcijas niknums nezināja robežu. Cerot uz tautas piekrišanu, tā nolēma rīkoties. Atklātu cīņu vest nebija iespējams: tam nepietika ne spēka, ne vīrišķības; atlika sazvērestība — un šo ceļu tad arī izvēlēja. Šai sazvērestībā piedalījās ap 60 cilvēku, no kuŗiem lielākā daļa sastādījās no bijušiem pompejiešu dezertieriem, kuŗiem Cēzars bija

piedevis un pat daudz laba darījis. Tāds bija, piemēram, K. Trebonijs, kuŗu diktātors bija tikko iecēlis par provinces pārvaldnieku, tāds bija par tribūnu ieceltais P. Kaska; tādi bija arī sazvērestības vadoņi K. Kassijs Longips un M. Jūnijs Bruts. Pirmo, kas bija dziļš aristokrāts un Pompeja biedrs, Cēzars nemīlēja, sacīdams par viņu, „man ir bail no šiem bāļajiem un vājiem cilvēkiem“; tomēr viņš parādīja Kassijam visādas uzmanības zīmes, ieceldams viņu starp citu par prētoru un apsolīdams viņam 43. gadā bagāto Sirijas provinci. Otru, t. i. Brutu, Cēzars, kā jau redzējam, toties sevišķi mīlēja. Jūtot šo Cēzara sevišķo labvēlību pret sevi, viņš ilgi nevarēja izšķirties par pievienošanās sazvērestībai. Bet beidzot, kad viņš atrada bieži uz sava sola nicinošas un tomēr glaimojošas zīmes, tādas kā: „tu guli, Brut?“ vai „tu neesi Bruts“, ar ko bija domāts tas Bruts, kas bija bijis republikas dibinātājs, tad viņš neizturēja un pievienojās sazvērestībai.

Tai laikā Cēzars gatavojās karagājienam pret partiem. Tā kā kādās svētās grāmatās bija rakstīts, ka partus var uzvarēt tikai ķēniņš, tad diktatora draugi nolēma marta idās, t. i. piecpadsmitā martā, pacelt senātā jautājumu par to, vai nevajadzētu Cēzaru izsludināt par ķēniņu, kaut vai tikai ārpus Itālijas. Pēc tam, zināms, vajadzēja sekot Cēzara pasludināšanai par ķēniņu arī Romā. Tad sazvērnieki nolēma šai dienā izpildīt savu nodomu. Baumas par to, ka gatavo uzbrukumu Cēzaram, bija jau izplatījušās arī tautā, to bija saklausījuši arī pareģi, un tāpēc tie brīdināja Cēzaru no 15. marta; bet pašapzinīgais diktātors nepiegrieza tam nekādu vērību un pat atlaida savu gvardi. Stāsta, ka 14. marta vakaru viņš pavadījis pie vakariņām kopā ar saviem draugiem. Tā kā viņam bijis daudz darba, tad viņš iegājis blakus istabā un nodevies papīru un vēstulu lasīšanai. Savā darbā viņš pēkšņi izdzirdis, ka viņa draugi apspriež jautājumu, kāda veida nāve ir vispatīkamākā. „Negaidīta!“ viņš kļiedzis viņiem pa pusatvērtām durvīm, un draugi, līdz kuŗu ausīm arī bija nonākušas baumas par sazvērestību, samulsuši no šī vārda, klusēdami izklīda. Liktenīgās dienas rītā Cēzara sieva ne par ko negribējusi viņu laist senātā; neskaidro baumu iespaidota, viņa bija nakti redzējusi ļaunu sapni un, uzskatīdama to par dievu balsi, viņa lūdza vīru palikt mājās. Cēzars, kas arī pats nejuties tai rītā visai labi, bija jau nolēmis viņai paklausīt, kad istabā ienācis D. Bruts un pārlicinājis viņu doties uz kūriju, kur senātori nepacietīgi gaidot viņa atnākšanu. Tādā kārtā kopā ar D. Brutu Cēzars devās uz senātu. Stāsta, ka ceļā viņš saticis vienu no pareģiem, kas viņam bija devis padomu sargāties no 15. marta. „Redzi, —

teicis viņam Cēzars, — Idas jau ir pienākušas, bet nekas nav noticis.“ „Ir atnākušas, bet nav pagājušas,“ atbildējis pareģis. Bet Cēzars tikai nosmīnējis un turpinājis savu ceļu. Netālu no kūrijas kāds nepazīstams cilvēks izlauzās caur pūli un iespieda viņam rokās papīru ar sazvērnieku vārdiem un viņu darbības plāna sīku attēlojumu; šis cilvēks, palūdzis Cēzaru nekavējoties izlasīt papīru, tūlīt pazuda; bet Cēzars, kas bija paradis tādā kārtā saņemt dažādus lūgumus, ielika papīru starp citiem papīriem, kas viņam bija rokā, ar nolūku to izlasīt vēlāk. Viņš iegāja senātā un, sasveicinājies ar tā locekļiem, ieņēma savu parasto vietu pie Pompeja statujas. Nekavējoties pie viņa piegāja sazvērnieks Cimbers, lūdzot brālim piedošanu; kopā ar Cimberu pamazām ap Cēzaru sapulcējās pārējie sazvērnieki, it kā lai atbalstītu Cimbera lūgumu. Tai laikā sazvērnieks K. Trebonijs aizveda Cēzara uzticamāko draugu M. Antoniju istabas tālākā kaktā, mēģinādam ar sarunu novērst viņa uzmanību no tā, kas notiek ap Cēzaru. Cēzars pa tam noteikti noraidīja sazvērnieku lūgumu, un Cimbers it kā lūdzot satvēra viņu aiz togas, velkot to uz leju kopā ar rokām, kas bija zem tās. Cēzars mēģināja atbrīvoties, bet tai brīdī no muguras pielīdušais Kaska ar dunci iedūra viņam pakausī. Ievainotais abgriezās: „Kaska, nelieti, ko tu dari!“ viņš iekliedzās, satverdam dzelzs stīlu, ar kuŗu viņš parasti rakstīja. Bet viņa acīs jau atspīdēja citu sazvērnieku dunči un turpmākā pretošanās bija veltīga. Ieraudzījis uzbrucēju starpā arī savu miluli Brutu, Cēzars paguva ar pārmetumu izsaukties: „Arī tu, Brut!“ un, aplājis galvu ar togu, viņš spēra dažus soļus un nokrita bez dzīvības pie Pompeja statujas pamata, sadurts ar 23 dunču dūrieniem.

*

Cēzars nomira, bet viņa, kā liela ģeniāla cilvēka, slava dzīvo vēl līdz šai dienai. Viņš tiešām bija liels karavadonis, diplomāts, valstsvīrs, jurists, orātors. Viņš bija arī ievērojams rakstnieks, kas sarakstījis plaši pazīstamo darbu „Piezīmes par Gallijas karu“ un mazāk pazīstamo grāmatu „Par pilsoņu karu“. Šo grāmatu valodu uzlūko par labāko latīņu valodas prozu, ko vēl tagad lasa visās Eiropas skolās.

Kārlis Lielais

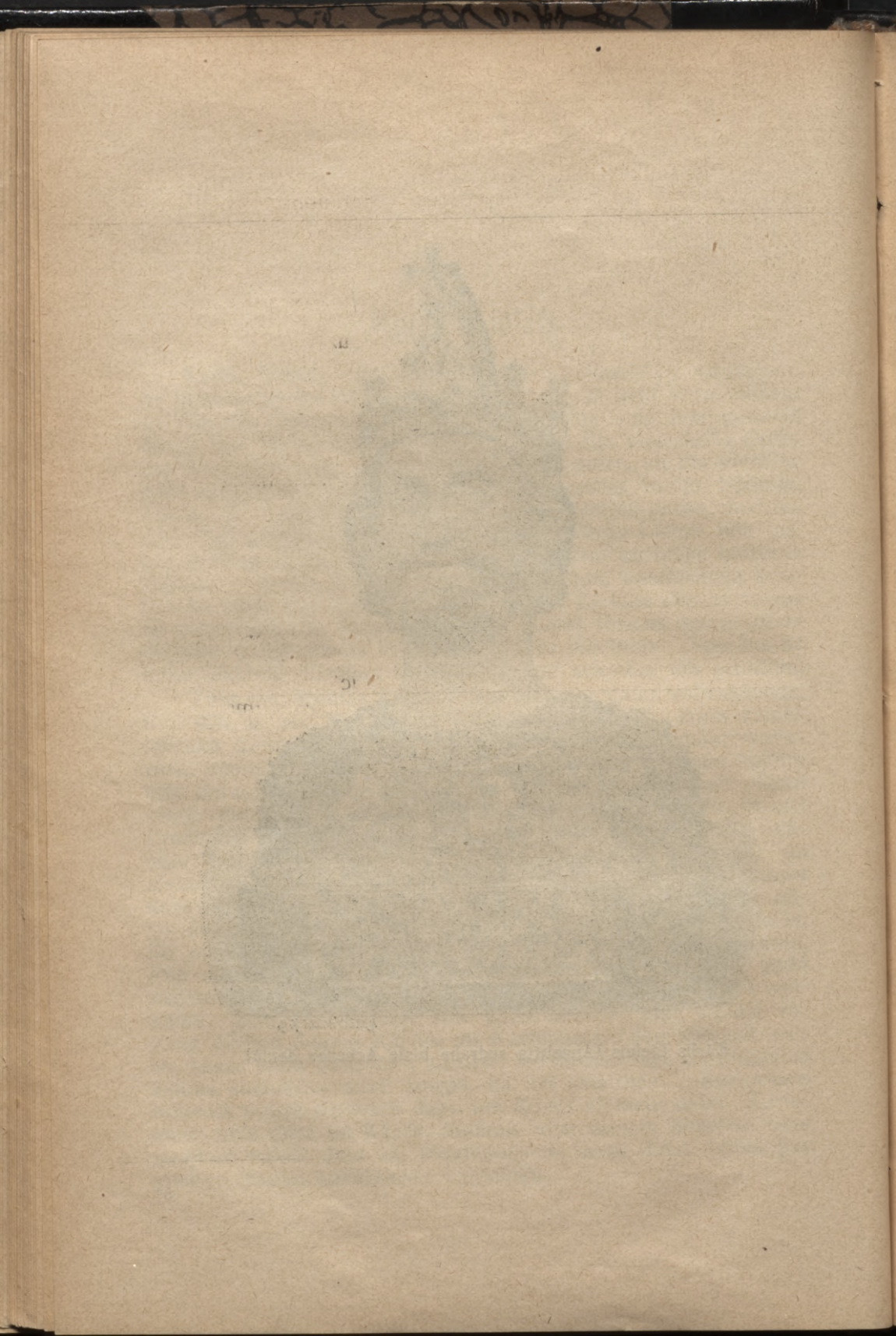
Kārlis Lielais bija ievērojamākais viduslaiku valdnieks. Ar lielu izveicību un saprātību, tāpat — ar lielu kara mākslu un izturību viņš radīja valsti, kas lieluma ziņā bija gandrīz tikpat liela kā senā Romas ķeizarvalsts. Šis viņa mūža darbs gan drīzi gāja bojā. Viņa milzīgā valsts saira, un tās vietā ar laiku nodibinājās daudzas valstis, kā Francija, Itālija, Spānija, Vācija. Un tomēr viņa darbs, kā katrs vērtīgs darbs, nav zudis. Tas pastāv visā mūsu kultūrā, jo Kārlis Lielais bija tas, kas paglāba no galīgas bojā ejas vienu svarīgu mūsu kultūras pamatu — senās Romas kultūru, ievērojami nostiprināja kristīgo baznīcu, kas tais laikos bija vienīgā garīgās dzīves nesēja un uzturētāja, un, beidzot, uz sabrukušās Romas ķeizarvalsts drupām radīja jaunas valstiskas dzīves sākumus. Viss tas ar laiku iekļāvās Eiropas kultūrā, teicami sekmēja tās attīstību.

Tūlīt pēc Romas ķeizarvalsts rietumu daļas sabrukšanas, t. i. 476. g. pēc Kr., un pa daļai jau arī agrāk, tauts zemēs iebruka ģermāņu ciltis: franki, burgundieši, allemāņi, bāvārieši, vandāļi, langobardi un goti — ciltis, kas līdz tam laikam bija dzīvojušas uz ziemeļiem no Reinas un Donavas. Gotu viena daļa, tā saucamie vestgoti, noietās Gallijas (tagad Francijas) dienvid-vakarū daļā, no Luaras upes līdz pat Spānijai; Gallijas dienvid-austrumu daļā noietās burgundieši; uz ziemeļiem no Luaras līdz Reinai, pēc uzvaras pār romiešu karavadoni Siagriju, apmetās franki; arī pārējās ģermāņu ciltis noietās dažādās sabrukušās Romas ķeizarvalsts daļās. Šo cilšu starpā kā stiprākā cilts drīz vien izvirzījās franki. Pēc dažām savstarpējām iekšējām cīņām šī cilts 752. gadā augstmaņa Pipina Īsā vadībā apvienojās un kļuva par karaļvalsti. Kad Pipins Īsais 768. gadā nomira, viņš atstāja saviem diviem dēliem Kārlim un Karlomanam jau spēcīgu valsti, kuŗas gallu un franku tautības iedzīvotāji bija jau paguvuši krietni sajaukties savā starpā, kā arī kristīties. Karlomans mantoja valsts dienvidu daļu, bet Kārlis ziemeļu daļu. Karlomans drīz mira un Kārlis, atņēmis viņa diviem bērniem viņu mantoto valsts daļu un, pievienojis to savai daļai, kļuva par vienīgo franku karaļvalsts valdnieku.

23250 7. 1848 X. 9.

Kārlis Lielais (Apzeltīta sudraba biste Achenas domā).

Kārlis, saukts vēlāk Kārlis Lielais, dzimis 742. gada 2. aprīlī, kur tieši, tas nav skaidri zināms, bet domā — kādā no Pipina beļģu zemes muižām. Par Kārļa jaunību tikpat kā nekas nav zināms. Spriežot no tā, ka viņš, jau vecāks vīrs būdams, nav pratis labi rakstīt, viņa izglītība nav bijusi diez cik pamatīga. Toties lieliski viņš jaunībā bija attīstījies fiziski: jau pavecis vīrs būdams, viņš vēl daudzus pārspēja jāšanā un peldēšanā. Ļoti agri viņam tēvs uzdevis reprezentēšanās pienākumus, kuŗus viņš gudri un izveicīgi pratis izpildīt; tā, piemēram, 754. gadā viņš sagaidījis pāvestu Stefānu; tāpat jau laikus tēvs viņu iepazīstinājis ar valsts pārvaldīšanas kārtību; 20 gadus vecs viņš jau bija pildījis vairākus grāfa amatus (grāfi bija karaļa pārvaldnieki).

Kļuvis par karali, Kārlis tūlīt ķērās pie kara turpināšanas ar kaimiņu Akvitāniju, ar kuŗu bija uzsācis karot jau viņa tēvs. Ar savu enerģiju un neatlaidību viņš Akvitāniju drīz vien uzvarēja un pievienoja savai valstij; pie tās pašas reizes labprātīgi atzina viņa varu arī Gaskonijas hercogs.

*

Pēc šī kara ar Akvitāniju Kārlis devās karā pret langobardiem, kas bija nometušies Itālijā. Šai karā Kārli aicināja Romas pāvests Adriāns, kuŗam bija uzbrucis langobardu ķēniņš Desiderijs, postīdams pāvesta zemi un aplenkdam Romu.

Kārlis paklausīja šim pāvesta aicinājumam, pirmkārt, tāpēc, ka turēja pāvesta aizstāvēšanu par savu goda lietu (arī viņa tēvs Pipins bija to darījis), otrkārt — tāpēc, ka pie Desiderija atradās mirušā Karlomana atraitne ar saviem diviem dēliem, kuŗus Desiderijs gribēja izsludināt par franku karaļiem un apdraudēt tādā kārtā Kārļa vienvaldību. Šāda Desiderija rīcība, liekas, ir bijusi par iemeslu tam, ka Kārlis šķīrās no savas sievas — Desiderija meitas, aizsūtīdams to atpakaļ pie tēva. Uzmanīgi, vērodams ārējās formas, pat tad, kad viņš gatavojās lielam uzbrukumam, Kārlis ar īpašiem sūtniem mēģināja Desideriju piedabūt, lai viņš izlīgst ar pāvestu. Bet saņēmis no Desiderija noraidošu atbildi, viņš tūlīt ķērās pie lietas, sasauca franku sapulci un, nolēmis doties uz Itāliju, devās ceļā ar divām armijām. Vienai no tām vajadzēja pāriet Alpus caur Sent-Bernāru; otru pats Kārlis veda caur Mon-Senisu. Teika stāsta, ka pa šo grūto kalnu ceļu, starp aizām un nepieejamām virsotnēm, Kārļa kaŗaspēku izvedis kāds klejojošs mūzikants, kuŗam vēlāk par šo pakalpojumu Kārlis piešķīris tik daudz zemes, cik tālu bijis dzirdams viņa taures pūtiens. Kaut gan langobardi sīvi pretojās, Kārlis tomēr viņus sakāva

un piespieda kopā ar viņu ķēniņu Desideriju ieslēgties Pāvijas pilsētā. Sākās Pāvijas aplenkšana. Aplenktais pilsētas karavīri un iedzīvotāji un pats Desiderijs, kā kāds chronists mūks stāsta, pārdzīvojuši lielas bailes. Pie Desiderija tai laikā bijis kāds Kārļa biedrs Ožjē Dānis, kas tobrīd bijis ar Kārli sanīdies. Kad Didjē (Desiderijs) un Ožjē, — stāsta mūks, — dabūja zināt, ka tuvojas briesmīgais monarchs, viņi uzkāpa ļoti augstā tornī, no kurienes varēja redzēt tālu uz visām pusēm. Sākumā viņi ieraudzīja kara mašīnas. „Vai Kārlis neatrodas kopā ar šo lielo armiju?“ — jautāja Didjē. „Nē,“ — atbildēja Ožjē. Ieraudzījis pēc tam milzīgu vienkāršu kareivju pūli, kas bija salasījis no monarchijas visām malām, Didjē teica: „Bez šaubām, Kārlis sviniģi tuvojas šī pūļa vidū.“ „Nē vēl, viņš tik drīz nenāks,“ atbildēja otrs. — „Ko tad lai mēs darām,“ turpināja Didjē, kas jau sāka uztraukties, „ja viņš atnāks ar vēl lielāku kareivju skaitu?“ — „Jūs viņu ieraudzīsīt tādu, kāds viņš ir, kad viņš atnāks,“ atbildēja Ožjē, „bet kas ar mums notiks — nezinu.“ Kamēr viņi tā sprieda, parādījās miesas sargi, kas nekad nepazīst miēra; tos ieraudzījis, langobards bailēs iesaucās: „Šoreiz gan tas ir pats Kārlis!“ „Nē vēl,“ atbildēja Ožjē. Pēc tam parādījās bīskapi, abati, galma baznīcas mācītāji un grāfi; tad Didjē, kuŗam vairs nebija spēka paciest dienas gaismu un skatīties nāvei acīs, vaidēdams izdvesa: „Noslēpsimies zemes iekšienē, tālāk no šāda briesmīga ienaidnieka niknuma!“ Tad drebošais Ožjē, kas zināja no labāku laiku piedzīvojumiem, kas ir Kārļa spēki un varenība, sacīja: „Kad jūs ieraudzīsīt, ka laukos raža vilņosies aiz šausmām, ka tumšā Po un Tičino upe pārplūdinās ar saviem ūdeņiem pilsētas sienas, tad varat ticēt, ka tuvojas Kārlis.“ Nepaguva viņš izteikt šos vārdus, ka vakaru pusē parādījās melns mākonis, kas pārvērtā gaišo dienu briesmīgā tumsā. Bet, samērā ar to, kā monarchs arvien vairāk tuvojas, ieroču mirdzēšana cilvēkiem, kas bija ieslēgti pilsētā, apgaismoja dienu, kas bija tumšāka par katru nakti. Beidzot, parādījās pats Kārlis, šis cilvēks no dzelzs, ar galvu, kas bija klāta ar bruņu cepuri, dzelzs cimdiem rokās, dzelzs krūtīm un dzelzs bruņām uz marmora pleciem, augsti turot kreisā rokā dzelzs pīķi, bet labajā — savu neuzvaramo šķēpu. Pat gurni, no kuŗiem citi noņēma siksnas, lai varētu labāk uzkāpt zirgā, Kārlim bija pārklāti ar dzelzi. Ko man teikt par viņa apaviem? Visai armijai bija dzelzs zābaki; viņa zirgam bija dzelzs spēks un izskats. Visi, kas gāja monarcham pa priekšu, blakus viņam vai aiz viņa, visai armijas galvenai daļai bija šāds apbruņojums, ciktāl to atļāva katra līdzekļi. Dzelzs pār-

klāja laukus un lielceļus. Asi dzelzs gali spīdēja saules staros. Šo cieto dzelzi nesa tauta ar vēl cietāku sirdi. Dzelzs spīdums izplatīja pilsētas ielās šausmas: „Cik daudz dzelzs, ak! Cik daudz dzelzs!“ Tā kļiedza pilsoņi. Mūru un jaunu cilvēku stiprums sagriļojās, ieraugot šo dzelzi, un dzelzs atņēma veiciem viņu gudrību. To, ko es, nabags, bezzobains un neveikls rakstnieks, mēģināju attēlot šai gaŗā aprakstā, Ožjē ieraudzīja ar ātru skatu un sacīja Didjē: „Lūk tas, ko jūs meklējiet ar tādām grūtībām“, un, izsacīdams šos vārdus, viņš nokrita gandrīz bez dzīvības.

Šis mūks chronists ir bijis tomēr netaisns pret Didjē un viņa tautu: viņi bija izturīgāki un drošsirdīgāki nekā viņš tos attēlo; viņi sīvi pretojās Kārlim un atsita viņa pirmos uzbrukumus, tā kā Kārlis bija spiests sagatavoties uz daudz ilgāku aplenkšanu, nekā viņš to bija sākumā paredzējis. Kārļa noņemne pārvērtās par veselu pilsētu; viņš ataicināja pie sevis savu jauno sievu Hildegardi un galmu, uzbūvēja baznīciņu, kur nosvinēja ziemsvētkus, bet 774. gada pavasarī pilsētas aplenkšanu atstāja savu karavadoņu zināšanā, bet pats lielas un spīdošas svītas pavadīts, devās uz Romu, kurp viņu neatlaidīgi sauca pāvests.

Tieši pirms Lieldienām Kārlis sastapa, 3 jūdzes no Romas, pilsētas karogu un amata personas, kuŗas viņam pāvests bija izsūtījis pretī; pēc tam viņu sagaidīja visas pilsētas korporācijas un skolu skolnieki ar palmu zariem rokās un himnas dziedot, bet pie pilsētas vārtiem viņu gaidīja ar krustu, kuŗu parasti iznesa pretī tikai patriciešiem un eksarhiem. Kārlis nokāpa no zirga, kājām iegāja Romā, uzkāpa uz vecās svētā Pēterļa bazilikas trepēm, uz katra pakāpiena pa lūgšanai skaitīdams; augšā viņu sagaidīja pats pāvests. Ap viņu uz ielām dziedāja: „Slavēts, kas nāk tā Kunga vārdā!“

Romā būdams, Kārlis parādīja lielu dievbijību un cienību pret baznīcas galvu. Pēc svētceļotāju parašas viņš apmeklēja visas bazilikas un svinīgi gāja pie dievgalda Santa-Maria-Madžiore baznīcā. Pēc tam, pāriedams pie pasaulīgām lietām, viņš lika atnest un nolasīt sava tēva Pipina zemju dāvinājuma rakstu pāvestam Stefānam II; viņš pats nodiktēja šī dāvinājuma apstiprinājumu, pie kam vēl pievienoja šim dāvinājumam klāt dažus langobardiem atņemtus apgabalus. Pāvests Adriāns no savas puses parādīja viņam visādu godu un pakalpojumus, kas varēja vienā un tai pašā laikā apmierināt un paugstināt kā ķēniņu, tā pirmo priesteri. Pāvests iedāvināja Kārlim grāmatu, kas saturēja visus kanonus, kuŗus bija uzrakstījuši pāvesti no paša baznīcas sākuma. Viņš centās pārlie-

cināt Kārli uzvarēt līdz galam un kļūt par langobardu ķēniņu, bet neieteica pievienot uzvarēto ķēniņu valsti franku valstij, sacīdams, ka viņam jāsaucas par „franku un langobardu ķēniņu“, lai neapvainotu uzvarētās tautas lepnumu. Kārlis saprata un pieņēma šo gudro padomu: viņš zināja mēru godkāribā un uzvarā.

Nokārtojis savas lietas Romā, Kārlis atgriezās pie Pāvijas, kas tikko bija padevusies. Langobardas grāfi un hercogi apzvērēja viņam savu padevību un uzticību, tāpēc viņš tos atstāja vecās vietās; vienīgi pašu ķēniņu Disederiju viņš paņēma līdz kā gūstekni un ieslodzīja klosterī, kurp sūtīja savu pretinieku lielāko daļu, lai tādā kārtā tiktu no viņiem valā, savas rokas ar asinīm neaptraipīdams. Kārļa rokās krita arī Karlomana atraitne ar bērniem; kas ar viņiem noticis — nav skaidri zināms; viens no viņiem esot kļuvis par Niccas bīskapu. Kārļa rokās krita arī visas Disederija bagātības. Tādā kārtā Kārlis ar langobardu ķēniņa titulu un lielu kara laupījumu atgriezās Francijā.

Šī kara lielie panākumi, kā arī lielais gods, ko viņam parādīja Romā, bija atstājuši lielu iespaidu. Kārlim patika viss lielais, senais, ko bija svētījis laiks un visu godināšana; viņš saprata šādu sabiedroto nozīmi. Un tā viņš atgriezās mājās ar stingru nodomu nostiprināt un izplatīt franku un kristīgo monarchiju vēl citās daļās.

*

Pēc trim gadiem, t. i. 777. gadā, kopējā šapulcē Padebornā, Vestfalijā, „ieradās“, kā stāsta Kārļa Lielā biografs Eginhards, „saracins Ibn-al-Arabi. Viņš bija atbraucis no Spānijas ar citiem saracīniem, lai atdotos franku karaļa varā ar visām pilsētām, kurās saracīnu karalis uzdevis viņam apsargāt.“ Jau sen rietumu kristīgie par saracīniem sauca musulmaņus — arabus un citus. Ibn-al-Arabi bija Saragosas pilsētas valdnieks un piedalījās, kopā ar citiem Spānijas arābu valdniekiem, sazvērestībā pret Abderrahmanu, omojādu pēdējo kalifu, kas bija iekarojis Spāniju. Lai kļūtu savas zemes un tautas nekārtību laikā par uzvarētāju, Ibn-al-Arabi aicināja palīgā franku ķēniņu.

Kārlis, cerēdams sev iegūt jaunu zemi un jaunus kristīgos, nekavējoties pieņēma šo uzaicinājumu, un nākošā gada pavasarī viņš devās uz Pireneju kalniem. Viņš sadalīja savu kara spēku divās daļās, no kurām vienai, paša Kārļa vadībā, vajadzēja doties uz Spāniju caur Ronsevalas ieleju, rietumu Pirenejos, un iet uz Pampelunas pilsētu; otrai armijai, hercoga

Bernarda vadībā, vajadzēja iekļūt Spānijā caur austrumu Pirenejiem un satikties ar pirmo armiju pie Saragosas, kurū Ibn-al-Arabi bija apsolījis nodot frankiem.

Šo gājienu pār Pirenejiem kāds chronists salīdzina ar Pompeja un Hanibalā gājieniem pār šiem pašiem kalniem. Šos kalnus, viņš raksta, kas asu klinšu izroboti un drūmu mežu pārklāti, ar savām virsotnēm sniedzas gandrīz līdz debesīm, un kurū pāriešana šauru ceļu dēļ ir grūti veicama ne tikai veselam kaŗaspēkam, bet arī atsevišķiem gājējiem, ar Dieva palīgu Kārlis laimīgi pārgāja. Pampeluna drīz vien krita, un Kārlis devās uz Saragosu, kur viņš savienojās ar otru kaŗaspēka daļu. Aplenktie sīvi aizsargājās; aplencējiem trūka pārtikas, viņu starpā izplatījās slimības; arī no ārpusē viņus pastāvīgi apdraudēja; no mājām pienāca ziņas, ka no jauna sacēlušies sakši, kas dzīvoja ap Reinu. Kad nu arabi izteica vēlēšanos uzsākt sarunas, un lai pārliecinātu franku ķēniņu pārtraukt aplenkšanu, viņi, kā stāsta chronisti, piedāvāja „lielu zelta daudzumu“, ķīlniekus un uzticības solījumus, tad Kārlis tam piekrita.

Ārējās formas tādā kārtā bija ievērotas, un Kārlis varēja teikt un pat domāt, ka viņš ir nogājis kā uzvarētājs līdz pašai Ebro upei; tāpēc viņš nolēma atkāpties, un visa armija devās atpakaļ uz Pirenejiem. Nonācis līdz Pampelunai, Kārlis lika nojaukt šīs pilsētas mūrus, lai „ši pilsēta nevarētu sacelties“ pret viņu. Armija iegāja tai pašā Ronsevalas ielejā, kurai cauri tā bija izgājusi dažas nedēļas iepriekš. „Kamēr nu armija, raksta Eginhards, iedama caur šauru ieleju, bija spiesta iet uz priekšu garā rindā, baski, kas bija paslēpušies kalnu biezajos mežos, dodas no kalna lejā un pēkšņi uzbrūk vezumiem un arjergarda nodaļām un iedzen tās ielejas dziļumā. Te izcēlās cīņa, kurā visi franki līdz pēdējam gāja bojā. Baski, aplaupījuši vezumus, izlietoja uznākušo nakti, lai ātri izklīstu. Par savām sekmēm viņiem bija jāpateicas sava bruņojuma vieglumam un to vietu stāvoklim, kur norisinājās darbība; franki, turpretim, pārāk smagi apbruņoti un nostādīti neizdevīgā stāvoklī, cīnījās nelaimīgi. Eginhards, ķēniņa nama priekšnieks, krita šai cīņā. Nebija iespējams šai brīdī atrietties par uzbrukumu, jo ienaidnieks tik ātri izklīda, ka nevarēja iegūt nekādus norādījumus par to vietu, kur viņus vajadzētu meklēt.“

Vēsture neko vairāk nesaka par šo cīņu, bet tautas poēzijā tā ir atradusi nemirstīgu atspoguļojumu pazīstamajā franču epā „Dziesmā par Rolandu“, kas vienkāršā un spēcīgā

valodā attēlo, kā Rolands un viņa draugi varonīgi līdz pēdējam elpas vilcienam cīnījušies ar ienaidnieku pulkiem.

Pēc šīs nelaimes Kārlis lika pakārt Akvitānijas hercogu, kā nodevība bija šīs nelaimes cēlonis; no Akvitānijas, t. i. no dienvidu Francijas viņš radīja atsevišķu valsti, kas ietilpa franku monarchijā, bet kuŗai, tāpat kā Italijai, bija zināma patstāvība un uzdevums — aizsargāt zemi pret arābu uzbrukumiem. Kārlis tādā kārtā, ar gudru ziņu, piešķirdams Akvitānijai it kā patstāvību un glaimodams ar to tās nacionālajam godam, padarīja to sev par uzticamu kalpu.

Ar laiku Kārlis guva Spānijā ne tikai šķietamus panākumus vien. Izmantodams arābu savstarpējās ķildas, viņš iekaroja Geronu un Barselonu; ar pēdējās ieņemšanu Kārlis iznīcināja apmešanās vietu pirātiem, kas mēdza aplaupīt franku valsts ostas; pēc kāda laika krita arī Tortosa, un franku valsts tādā kārtā tiešām stiepās līdz pašai Ebro upei.

*

Kārlim nācās karot arī ar bavāriešiem, kas dzīvoja tur, kur tagad atrodas Bavārija. Bavārieši gan bija vēl Pipina laikā zvērējuši franku valstij uzticību un padevību, tomēr galīgi padoties negribēja. Tā, kad Kārlis aicināja bavāriešu hercogu Tasilo uz kādu sapulci, viņš neieradās. Viņa sieva, kas bija uzvarētā Desiderija meita un kas gribēja atriebties par savu tēvu, sakūdīja Tasilo pret Kārli vēl vairāk. Tad Kārlis devās pret viņu karā. Tasilo tūlīt padevās un, pēc tam, kad bija devis savu dēlu un vēl citus par savas uzticības ķīlniekiem, dabūja savu valsti atpakaļ. Īstenībā hercogs tomēr negribēja Kārlim padoties. Viņš bija godkārigs un varaskārigs. Viņš esot teicis, ka viņš neturēšot Kārlim doto solījumu, kaut viņam arī būtu desmit dēlu, un visiem viņiem vajadzētu dzīvību zaudēt, jo labāka par šādu dzīvi esot nāve. Tāpēc viņš noslēdza draudzību ar avāriem un kūdīja pret Kārli savus pavaslniekus. Tad atkal Kārlis devās pret viņu ar karaspēku un viņu sagūstīja. Pēc likuma viņam draudēja nāve, bet Kārlis viņu apžēloja, tikai ieslodzīja klosterī, kur viņš kopā ar savu ģimeni arī mira.

Pēc Bavārijas galīgas pievienošanas Kārlim padevās vēl dažas ciltis, un tā Kārlis kļuva par kaimiņu pieminētiem avāriem, kas bija no hunņu cilts un kopš 6. g. s. dzīvoja Panonijā, tagadējā Ungārijā. Kaut gan kādreiz lielā avāru valsts bija kļuvusi stipri vājāka un mazāka, tā tomēr bija bīstams kaimiņš, kuŗam Kārlis neuzticējās. Šī avāru zeme, stāsta kāds chronists, bija apjozta deviņiem riņķiem, it kā deviņiem žo-

giem; „katrs riņķis,“ viņš raksta, „bija tik liels, t. i. aizņēma tik lielu apgabalu, kā no Cīriches līdz Konstancei; siena bija darināta no ozola, skābarzda un priedes koka, tik bieza, ka no vienas malas līdz otrai bija divdesmit pēdas un tikpat augstumā; iekšējais tukšums bija pildīts ar akmeņiem un māliem, bet vaļņa virsus bija pārklāts ar biežām velēnām. Gar malām bija iestādīti sīki krūmi; šos krūmus, kā varēja redzēt, apcirta un izklāja pa zemi, tā kā tie deva jaunas ataugas. Aiz šāda žoga atradās miestīņi un sādžas viens no otra cilvēka balss attālumā. Pretim katrai sādžai šai nepieejamā sienā bija ierīkoti šauri vārti, pa kuriem varēja iziet uz laupīšanu. Tālāk, starp otro riņķi, kas bija celts līdzīgs pirmajam, un trešo bija desmit vācu jūdžu attālums, un tā tālāk līdz devītam. No vienas sienas līdz otrai bija apcietinājumi un dzīvokļi tādā attālumā viens no otra, ka bija sadzirdama signāla taure. Lūk, šajos apcietinājumos viņi (avāri) 200 gadu laikā un pat ilgāk savilka visas rietumu bagātības. Ar visu to, nobeidz chronists, uzvarošais Kārlis viņus astoņu gadu laikā nomierināja tiktāl, ka no viņiem nepalika ne mazākās pēdas.“ Par šo pašu karu Eginhards pastāsta, ka Kārlis personīgi izdarījis pret avāriem tikai vienu karu gājienu, pārējos — viņa dēls Pīpins un viņa apgabalu pārvaldnieki. „Cik daudzas cīņas bija notikušas, cik daudz bija izliets asiņu, — viņš saka, — var spriest no tā, ka Panonijā nepalika neviens dzīvs cilvēks, bet vietu, kur bija ķēniņa Kagana mītne, tā izpostīja, ka nepalika pat cilvēku dzīves pēdas. Visi huņņu dižciltīgie gāja bojā šai karā. Visa nauda un ilgā laikā sakrātās bagātības izlauzīja, tā kā neviens neatceras, ka frankiem būtu pieteikts kāds karš, kurā viņi būtu vairāk ieguvuši un bagātāki kļuvuši. Līdz tam laikam franki skaitījās par gandrīz nabagiem, bet tagad viņi ķēniņa pilī atrada tik daudz zelta un sudraba un kaujās ieguva tik dārgu laupījumu, ka pēc taisnības var teikt, ka franki likumīgi atņēma huņņiem to, ko agrāk huņņi nelikumīgi bija atņēmuši citām tautām.“

*

Vissīvāko, visasiņaināko un visilgāko karu Kārlim nācās izcīnīt ar sakšiem, kas dzīvoja uz ziemeļiem no Reinas un ap Elbu līdz Oderai. Sakšu laupīšanu dēļ tos vairākkārt pārmācīt bija jau devies Kārļa tēvs, tomēr par viņu pakļaušanos frānku varai nevarēja būt ne runas. Sakšu zeme sadalījās novados, kuŗu priekšgalā stāvēja pašu izvēlēti fīrsti; no viņiem kara laikā ar lozi izvēlēja kopēju karavadoni jeb hercogu. Tauta sadalījās trīs šķirās: dižciltīgos, brīvajos un kļaušu

laudis. Dižciltīgo jeb brīvo ļaužu kara apbruņojumu nedalītu mantoja vecākais dēls. Tā kara laikā arvien bija labs kara-spēka kodols, kuram pievienojās no visas zemes saaicinātie. Virsnieki nāca tikai no dižciltīgajiem. Jaunatne zvērēja vadonim uzticību līdz nāvei. Tauta sīksti turējās pie veciem tikumiem un parašām. Priesteru šķiras sakšiem nebija.

Šis tautas pakļaušanu savai varai Kārlis iesāka jau 772. gadā. Pirmais gājiens veicās labi: isā laikā Kārlis ieņēma sakšu apcietinājumus, ar uguni un zobenu postīja viņu zemi, iznīcināja svētā birzī viņu milzīgo elka koku Irminsaulu, kas, pēc tautas ticējumiem, turēja nasaules visumu; tāpat Kārļa karaspēks nolaupīja bagātības, kas bija apslēptas šī koka tuvumā.

Šāda Kārļa karaspēka rīcība bija dziļi aizvainojusi sakšu nacionālo lepnumu. Atriebdamies viņi nākošā gadā ielauzās franku zemēs, izpostīja tās savu kārtu un, atmaksādami ar apvainojumu pret apvainojumu, nodēdzināja baznīcu, kuŗu bija uzcēlis sv. Bonifācijs Friclarā. Ar šo brīdi cīņa pieņēma jaunu raksturu: nu cīnījās ne tikai sakši ar frankiem, bet arī kristīgā ticība ar pagānu ticību.

Pēc trim gadiem, t. i. 775. gadā, Kārlis atkal devās pret sakšiem, kas tāpat kā pirmo reizi, gan beigu beigās padevās, bet jau nākošā gadā sacēlās no jauna. Kārlis, kas bija tikko atgriezies no kara ar Desideriju Itālijā, devās tos vēlreiz pārmācīt un pakļaut savai varai. Šoreiz viņa panākumi likās lielāki esam: sakši deva ķilniekus, daudzi dižciltīgie pieņēma kristīgo ticību. Bet velti. Palika atkal kāds, kas Kārlim nepadevās. Tas bija sakšu karavadonis Vidukinds, kas bija paspējis aizbēgt pie dāņiem. Viņš no jauna sakūdīja sakšus, kas nekavējoties iebruka līdz pašai Reinai, nopostīdami visu, kas tiem ceļā gadījās. Pēc diviem gadiem Kārlis atkal devās pret sakšiem. Atkal Kārlis viņus sakāva, atkal tie padevās. Šoreiz Kārlis sakšu zemē ierīkoja vairākus bīskapu un abatu mitklus un nosacīja visai sakšu zemei jaunu kārtību un jaunus likumus. Ar šiem likumiem baznīca turpmāk saņēma no valsts nodokļiem un sodu naudām desmito daļu. Tāpat baznīcai pienācās desmitā daļa no iedzīvotāju peļņas un īpašuma; bez tam katrai baznīcai pienācās pa vienai saimniecībai un pa vienam puisim un kalponei no katriem 120 cilvēkiem. Bija stingri pavēlēts ieturēt svētdienas mieru. Katra varmācība pret baznīcu un priesteri bija sodāma ar nāvi, tāpat — galās ēšana gavēņa laikā un izvairīšanās no kristīšanās. Ar naudas sodu bija sodāms tas, kas, kaut gan kristību pieņēmis, turpināja pielūgt un upurēt svētās birzīs. Ar nāves sodu bija so-

dāma cilvėku un raganu sadedzināšana, tāpat — uzstāšanās pret karali vai viņa kristīgiem pavalstniekiem. Vispārējas saulces bija sasaucamas tikai uz karaļa sūtņu pavēli, tiesas saulces — ar grāfu kā priekšsēdētāju, garīdznieka uzraudzībā.

Driz Kārlis pārliecinājās, ka sakši joprojām vēl nav viņam uzticīgi. Izdzirdis, ka kāda slavu cilts ielauzusies Saksijā un citās apkārtējās zemēs, Kārlis izsūtīja pret šiem iebrucējiem sakšus. Šie nu, ne tikai, ka nevērsās pret iebrucējiem, bet uzbruka pašiem frankiem. Tā kā pēdējie nebija šādu uzbrukumu gaidījuši un atradās neizdevīgās pozīcijās, tad viņi cieta smagu zaudējumu: divi franku karavadoni, vairāki grāfi un dižciltīgie franki krita šai kaujā. Uzvarējis sakšus jaunā karagājienā, Kārlis tos sodīja ar briesmīgu sodu: Verdenā bez žēlastības vienā dienā nocirta galvas 4500 sakšu vīriem. Daudzus saistītus aizveda uz franku zemi. Pats sacelšanās vadonis Vidukinds atkal aizbēga pie dāņiem.

Kārļa bargā rīcība nelīdzēja. 783. gadā notika jauna sacelšanās, pēc kāda laika vēl viena un tā, pārmaiņus ar Kārļa uzvarām, ilgāku laiku. Lai būtu vienmēr sakšu tuvumā, Kārlis pat pārgāja dzīvot kādā Saksijas pilī. „Beidzot,“ stāsta Eginhards, „dabūjis zināt, ka Vidukinds un Abbions (otrs sakšu vadonis) atrodas viņpus Elbas, Kārlis sūtīja pie viņiem sakšu vēstnešus, lai pārliecinātu viņus uzticēties viņam bez šaubīšanās. Bet viņi, apzinādamies savu noziegumu, sākumā neuzdrošinājās karaļa vārdam ticēt; tikai, saņēmuši no Kārļa solījumu, ka viņus nesodīs, kā arī ķilniekus, kas nodrošināja viņiem drošību, viņi ieradās ķēniņa pilī un pieņēma kristību“. Kārlis ne tikai piedeva Vidukindam, bet arī iecēla viņu par sakšu hercogu. Vidukinds, no savas puses, atteicās no cīņas, nepārkāpa jaunus solījumus un dzīvojis tik kristīgu dzīvi, ka daži chronisti viņu dēvē pat par svētu. Tagad dažus gadus valdīja miers. Tad atkal notika jauna sacelšanās. Kad ieradās Kārlis, sakši kā parasti padevās. Šoreiz Kārlis neapmierinājās ar dažiem ķilniekiem vien, bet paņēma no sakšiem viņu vīriešu iedzīvotāju trešo daļu, ap 7000 vīrus, kuŗus novietoja franku zemē. Tomēr arī turpmāk notika arvienu jaunas sakšu sacelšanās. Vēl 804. gadā Kārlis ar lielu karaspēku ieradās sakšu zemē un paņēma līdz lielu sakšu skaitu. Tikai tagad, pēc vairāk kā trīsdesmit gadiem, izbeidzās Kārļa karš ar sakšiem, kas tiešām turpmāk vairs nesacēlās.

Karodams ar sakšiem, Kārlis sastapās arī ar dažām slavu ciltīm, kuŗas atsevišķās kaujās gan viegli uzvarēja, bet pilnīgi sev pakļaut un piegriezt kristīgai ticībai nespēja. Arī ar dāņiem Kārlim iznāca dažas sadursmes.

„Lūk tie kari,“ — saka Eginhards, — „kuŗus ķēniņš izkaŗoja savu zemju daŗādas daļās ar vislielāko saprātību un laimi 47 gadu laikā, — taisni tik daudz gadu viņš valdīja. Ar šiem kariem franku ķēniņvalsti, kuŗu viņš bija dabūjis no sava tēva Pipina jau lielu un spēcīgu, viņš bija tā paplašinājis, ka, var teikt, viņš tai bija pielicis klāt gandrīz pusi... Ar šiem pieminētiem kariem Kārlis ieguva vispirms Akvitāniju, Gaskoniju, visu Pireneju kalnu grēdu līdz pat Ebro upei, kas iztek no navariešu apgabala un, apūdeņodama Spānijas visauglīgākos apgabalus, ietek Balearas jūrā; pēc tam viņš iekāŗoja visu Spāniju, kas stiepjas no Aostas pilsētas līdz Kalabrijas robeţai, kas ir tūkstoš un vairāk jūdŗu gaŗumā; pēc tam viņš iekāŗoja Saksiju, kas sastāda ievērojamu Vācijas daļu un, kā domā, platumā ir divreiz lielāka nekā franku zeme, bet gaŗumā tai līdzīga; tālāk viņš iekāŗoja abas Panonijas, Daķiju, Istriju, Liburniju, Dalmāciju... Beidzot Kārlis iekāŗoja visas barbaru un meŗoņu tautas, kas apdzīvo Vāciju starp Reinu un Vislu, ņkeanu un Donavu.“

2.

Ar šiem sekmīgiem kariem Kārļa valsts bija guvusi ārkārtīgu svaru un nozīmi. Kārļa vārds bija kļuvis pazīstams pa visu pasauli — no rietumiem līdz austrumiem, no dienvidiem līdz ziemeļiem. Viņa zemes tagad pieskāŗās lielu un spēcīgu kaimiņu valdnieku zemēm.

Ar gudru ziņu Kārlis ar šiem kaimiņu valdniekiem uzturēja draudzīgas attiecības. Viņš apmainījās ar tiem savstarpējiem draudzības apliecinājumiem, dāvanām un sūtniecībām. Tālu pazīstams bija viņa kā kristietības aizstāvja vārds. Jeruzālemes patriarchs, lai iegūtu viņa iespaidu, sūtīja viņam svētā kapa relikvijas, svētā kapa, Jeruzālemes pilsētas un Cīānas kalna atslēgas. Šiem padevības apliecinājumiem Kārlis atbildēja ar bagātām dāvanām, ar ziedojumiem Jeruzālemes draudzēm, baznīcām un patversmēm. Lai atvieglotu austrumu kristīgo stāvokli, Kārlis sūtīja sūtniecību pie slavenā Bagdades kalifa Harun-al-Kašid'a, kas sūtņus laipni uzņēma un godināja Kārli ar to, ka nosūtīja viņam retas un krāšņas dāvanas. Šo starpā atradās kāds zilonis, kas, kā līdz tam pilnīgi nepazīstams dzīvnieks, ar savu neparasto lielumu vērsa uz sevi franku zemē vispārēju uzmanību un kuŗa nāvi piemin chronists Eginhards kā ievērojamu notikumu. 806. gadā kalifs arī no savas puses atbildēja Kārlim ar sūtniecību, atsūtīdams viņam atkal bagātas dāvanas: telti no krāsotas vadmalas, zīda drānas, balzāmus, nardes, zālbes, kvēpināmas smar-

šas. Visapbrīnojamākā dāvana bija kapara ūdens pulkstens. Stundu notecēšanu rādīja mazas bumbiņas, kas krita metalla bļodā, to ieskandinādamas. Pēc divpadsmit stundu notecēšanas no pulksteņa iekšpuses iznāca 12 jātnieki caur tik pat daudz durvīm, apjāja pulkstenim apkārt un pa tik pat daudz durvīm pazuda pulksteņa otrā pusē. Vēl lielāku prieku par šīm dāvanām Kārlim sagādāja apziņa, ka kalifs atļāvis viņam tiešu satiksmi ar Jeruzālemes kristīgiem.

Visu malu kristīgie redzēja viņā, un ne Bicantes ķeizarā, savu aizstāvi un palīgu nebaltā stundā. Tāpēc nav jābrīnas par to, kas notika 800. g. ziemsvētkos Romā, kur Kārlis bija atkal ieradies, lai aizstāvētu pāvestu pret pārestībām, ko tam darija kāda sazvērnieku grupa. Jau iebraucot pilsētā Kārlim parādīja lielu godu: „tai brīdī“, stāsta chronists, — „kad viņš kāpa no zirga, pats pāvests viņam iznāca pretī. Pēc tam, nākošā dienā, stāvot uz sv. Pēterļa bazilikas kāpēm, visiem skali dziedot, pāvests Kārli ieveda sv. apustuļa svētnīcā, slavējot Dievu un pateicot par šo laimīgo notikumu.“ Dažas dienas pagāja izmeklējot pāvestam nodarītās pārestības. Tad, 25. decembrī „mūsu Pestītāja dzimšanas dienā, — saka Eginhards, — ķēniņš ieradās sv. Pēterļa bazilikā, lai piedalītos messā. Tai brīdī, kad viņš, stāvot altāra priekšā, bija noliecis galvu, lai lūgtos, pāvests Leons III uzlika viņam galvā zelta kroni, un visa Romas tauta uzgavilēja saukdama: „Ilgu dzīvi un uzvaru Kārlim Augustam, Dieva kronētam, lielajam un mieru nesošajam Romas ķeizaram!“ Pēc tam pāvests noliecās viņa, kā dievības, priekšā, sekojot paradumam, kas bija radies seno impēriatoru laikos. „Kārlis, — saka Eginhards, — sākumā juta lielu riebumu pret šo godu un apgalvoja, ka viņš, ja būtu paredzējis pāvesta nodomu, nebūtu iegājis baznīcā, kaut arī bija lieli svētki.“ Tas esot bijis tāpēc, ka Kārlis negribējis nonākt sadursmē ar Bicantes ķeizariem, kam vienīgiem piederēja Romas ķeizara gods. „Un tiešām šis notikums, — turpina Eginhards, — izsauca Konstantinopoles ķeizaru skaudību, — viņi, kā redzams, bija neapmierināti; bet Kārlis viņu nelabvēlību atmaksāja ar lielu pacietību, un ar savu augstsirdību, ar ko viņš augsti pacēlās tiem pāri, pārvarēja viņu stūrgalvību.“

821 Kā arī tas būtu bijis, kopš tā laika Kārlis saucās par ķeizaru un, kaut arī pats Romā nedzīvoja, bija īstais Romas valdnieks. Kārļa pastāvīgs sūtnis viņu tur reprezentēja, un Romas tautai un pāvestam vajadzēja Kārlim zvērēt uzticības zvērustu. Pāvesta izvēlēšana bija gan brīva, bet likumīga tā kļuva tikai ar ķeizara piekrišanu. Ķeizaram bija arī tiesības

pārraudzīt pāvesta valdišanu un tiesas darbību. Kārlis uzskatīja sevi ne tikai par pāvesta aizsargātāju, bet arī par viņa pavēlētāju. Viņš nedomāja, ka par kronēšanu viņam pāvestam jāpateicas un jāklūst no tā atkarīgam. Viņa dēls Ludviķis, piemēram, uzlika sev pats kroni galvā. Ar vārdu sakot, ne pāvestu, bet sevi Kārlis uzskatīja arī par baznīcas valdnieku. Tas redzams, starp citu, no tā, ka viņš uzskatīja par savu svētāko pienākumu rūpēties par baznīcu un visādos veidos veicināt reliģisko dzīvi. Viņa sūtņiem, piem., vajadzēja pārraudzīt un pārbaudīt baznīcas apstākļus pēc viņa noteiktiem priekšrakstiem. 802. gadā valsts sapulcē Achenā visiem garīdzniekiem pasniedza baznīcas likumu un pāvesta dekrētu sakopojumu, klosteru priekšniekiem pavēlēja turēties pie sv. Benedikta noteikumiem. Jo stingri Kārlis nostājās pret t. s. „maldu mācībām“. Kārlis visur un vienmēr gribēja saglabāt ticības vienību un dogmu neaizkaŗamību. Tāpēc, kad spāņu bīskaps Felikss Urgels un virsbīskaps Elipands uzstājās ar mācību, ka Kristus, kā jaunavas Marijas miesīgais dēls, nav Dieva dēls, bet tikai pieņemtais dēls, Kārlis noteikti nostājās pret šo mācību un panāca, ka to atsauca.

Ja Kārlis tādā kārtā pāvestam baznīcas dzīvē piešķīra tikai otro vietu, tad tomēr, kā jau redzējām, viņš arī visādi par pāvestu rūpējās, aizstāvēdams viņu pret tā ienaidnieku uzbrukumiem un pārestībām un bagātīgi apdāvinādams ar plašiem zemes apgabaliem.

3.

Savu ķēniņa amatu Kārlis turēja par tikpat augstu, cik plašu. Viss un visi, pēc viņa domām, atkarājās no viņa. Tiklab pasaulīgajās, kā baznīcas amata personās viņš redzēja tikai savus kalpus. Nevienam nebija uz viņa kāds lielāks iespaids. Viņš uzskatīja sevi par Dieva izvēlētu valdnieku, kam jāvada zem viena ziļļa apvienotos kristīgos kā pasaulīgās, tā baznīcas lietās. Viņš pilnīgi piekrita tam angļu-saksim, kas viņam rakstīja, ka viņam, kā valdniekam no Dieva žēlastības, ir pakļauta ikviena cilvēka grība un ka viņa uzdevums ir ievērot taisnību, neraugoties uz personu, cik iespējams neapgrūtināt tautu, atalgot labos un sodīt ļaunos; viņš piekrita arī tam, ka ķēniņa īpašībām jābūt devībai, daiļrunībai, pacietībai un patiesībai.

Kārlim šo īpašību netrūka. Kā jau redzējām, viņš tiešām bija arī pacietīgs, ir patiesīgs, ir devīgs. „Kārlim piemita, — raksta Eginhards, — arī liela daiļrunība, un viņš varēja viegli izteikt visu, ko vien vēlējās. Viņš neaprobežojās ar dzimte-

nes valodu un daudz pūlējās pie svešvalodu iemācīšanās; starp citu, viņš tik labi prata latīņu valodu, ka varēja tajā izteikties kā savā mātes valodā; bet grieķiski viņš vairāk sa-prata nekā runāja.“

Kārļa ķeizarvalsts no Romas un Bicantes pieņēma tikai ārējo pusi, ceremonijas, un arī tās ievēroja tikai atsevišķos gadījumos. Tā tikai vienu reizi Kārlis uz pāvesta lūgumu apģērbās romiešu drēbēs — tunikā un karpēs. Parasti, turpretim, viņš ģērbās franku nacionālā tērpā: audekla veļā, biksēs, zīda stripām apšūtā kamzoli; ar audekla autiem aptītās kājās viņš āva zābakus; ziemā kamzoļa vietā viņš valkāja ūdra un Sibīrijas caunes ādas svārkus; bez tam viņš valkāja zaļu uzpletni, un vienmēr viņam bija apjozts zobens, kuŗa rokturis bija no zelta vai sudraba. Svinīgos gadījumos un svētkos viņš valkāja ar zeltu izšūtas drēbes un apavus ar dārgiem akmeņiem izrotātus, uzpletni, kas bija aizsprādzēts ar zelta sprādzi, zelta kroni ar dārgiem akmeņiem un tāpat akmeņiem izrotātu zobenu.

Pastāvīgas galvas pilsētas Kārlim nebija. Visvairāk viņš dzīvoja Ingelheimā un Achenā, kur viņš bija uzcēlis greznas pilis. Viņa galma iekārta bija piemērota viņa cieņai. Pirmā galma amatpersona, kuŗai bija uzticēta visa mājas saimniecība, bija tā saucamais „senešalks“, tad sekoja dzērienzinis, staļļu pārzinis, mantzinis, galvenais durvju pārzinis, istabu pārzinis, mednieku un vanagu pārzinis. Ministra amatus izpildīja pilsgrāfs, kas bija arī ķēniņa tiesas priekšsēdētājs, pasaulīgo lietu vadītājs, un augstākais kanclers, kam bija padoti citi kancleri un notāri, kuŗu uzdevums bija izgatavot dokumentus un tos apzīmogot. Baznīcas lietu ministrs bija kapellāns, kas stāvēja priekšgalā ķēniņa kapellai, kuŗā uzglabāja ķēniņa svētās lietas un relikvijas. Kā kapellāns, tā kanclers bija garīdznieki. Garīdzniekiem tādā kārtā galmā bija liela loma, jo vairāk tāpēc, ka viņi tais laikos vienīgie bija labi izglītoti. Arī galma skolas skolotāji, ārsti, ķēniņa celtni vadītāji bija garīdznieki. Kārļa padomē viņiem bija svarīga vieta: ar viņiem viņš apspriedās, kopā ar viņiem sastādīja valsts sapulcei priekšā ceļamo likumu projektus.

Valsts sadalījās novados; novada priekšgalā bija grāfs, kā amats un gods nebija mantojams. Kā ķēniņš viņu iecēla, tā varēja atkal atcelt. Grāfa vara savā novadā bija ļoti plaša. Viņš bija karavadonis, tiesnesis, policijas ierēdnis, pārvaldnieks un baznīcas lietu pārraugš. Grāfa pirmā amata persona bija tā saucamais „centenārs“ — simt zemes īpašnieku pār-

stāvis; tad nāca vikārs — apgabala pārstāvis. Krimināllietās tiesāja pats grāfs, civilās lietās par priekšsēdētājiem varēja būt arī viņa apakšnieki. Grāfa tiesu varēja noturēt pēc vajadzības dažādos novada apgabalos. Grāfa tiesas lēmumus varēja pārsūdzēt ķēniņa sūtņu tiesai, kas sanāca četras reizes gadā. Pār šo tiesu stāvēja vēl ķēniņa tiesa, kurās priekšgalā atradās pilsgrāfs vai pats valdnieks. Valsts un baznīcas tiesa bija šķirta. Bīskaps ar ķēniņa ierēdņu piekrišanu izvēlēja fogtu un viņa vietnieku tiesas spriešanai. Par garīdzniekiem tiesu sprieda viņu priekšnieki, tikai krimināllietās ar bīskapa ziņu viņus tiesāja pasaulīgā tiesa. Augstākos garīdzniekus tiesāja sinodes vai ķēniņa tiesa.

Pasaulīgā tiesa sastāvēja no priekšsēdētāja un septiņiem zvērinātiem, kas deva spriedumu. Katrs apsūdzētais bija tiesājams pēc savas cilts tiesībām. Publiska apvainotāja (prokurora) un aizstāvja nebija. Protokolu parakstīja grāfa notārs. Prāvinieki vai apsūdzētie saņēma no grāfa uzaicinājumu ar rakstu vai vārdiem; neierodoties uz otro uzaicinājumu, viņiem bija jāmaksā naudas sods. Kā pierādījums derēja zvērests, Dieva spriedums, kas parasti pastāvēja krusta vai auksta ūdens pārbaudījumā un divcīnā, ko lietoja apvainojumos par tēvijas nodevību. Daudzus noziegumus sodīja ar naudas sodu. Noziegumus pret sabiedrību sodīja ar nāvi. Nepatiesus zvērētājus un naudas viltotājus sodīja ar labās rokas nociršanu; laupītājiem nogrieza degunu, dumpiniekiem atņēma acu gaismu. Noziegumus pret karali sodīja ar īpašumu atņemšanu un izraidīšanu. Ar rīkšu sodu sodīja tikai dzimtlaudis, ar brīvības atņemšanu — tikai nabagus un vazaņkus.

*

Bez ķēniņa iestādēm un ierēdņiem liela loma valsts pārvaldīšanā piekrita valsts sapulcēm. Šinīs sapulcēs, kurās piedalījās augstāko šķiru pārstāvji un kas sanāca divreiz gadā, karalis lika priekšā dažādus likumu projektus. „Saņēmuši šos paziņojumus (t. i. par likumu projektiem), raksta kāds laika biedrs, viņi (t. i. sapulces dalībnieki), apsprieda tos divas vai trīs dienas, vai vairāk, skatoties pēc lietu svarīguma . . . Kamēr sapulce noturēja sēdes, pats karalis bija aizņemts ar to, ka pūļa vidū, kas bija ieradies uz sapulci, pieņēma dāvanas no ievērojamākām personām un tās apsveicināja, sarunādamies ar tiem, kurus viņš reti redzēja, izrādot vecākajiem uzmanību un labvēlību, jokodamies ar jaunākiem, kā ar garīdzniekiem, tā pasaulīgajiem. Bet ja tie, kas apsprieda viņiem priekšā likumprojektus, vēlējas, tad Kārlis gāja pie vi-

ņiem un palika tur, cik ilgi tas bija vajadzīgs; viņi bez kautrēšanās stāstīja viņam, ko viņi par visu to domā un kādi draudzīgi strīdi ir izcēlušies viņu starpā. Ja laiks bija labs, tad viss notika zem klajas debess, ja nē — tad sapulcējās atsevišķās ēkās, kur iegāja tikai pašas ievērojamākās personas. Sapulču vietas bija tā sadalītas, ka biskapi, abati un citas personas varēja sapulcēties atsevišķi no pasaulīgajiem. Grāfi un citas valsts amatu personas no paša rīta tāpat atšķīrās no pārējā puļa; sapulcējušies viņi devās viņiem nozīmētās telpās, kur viņiem jau bija sagatavoti sēdekļi... Otrs ķēniņa uzdevums bija izzināt no katra, kas viņam ir sakāms par to valsts daļu, no kurās viņš atbraucis. Ne tikai tas bija visiem atļauts, bet pat uzdots sapulču laika starpbrīžos ievākt ziņas par to, kas notiek valstī un ārpus tās; viņiem vajadzēja par to uzzināt no ārzemniekiem un saviem tautiešiem, no draugiem un ienaidniekiem, ar saviem sūtniem, nekautrējoties ar līdzekļiem, kā šīs ziņas iegūt. Karalis gribēja zināt, vai kādā viņa valsts daļā nav manāms nemiers, un kas ir šī nemiera cēlonis, vai nav kādas nekārtības, par kurām vajadzētu spriest kopējai sapulcei. Sapulču laikā pils ziņneši uzklaušīja sapulces dalībnieku jautājumus un pienesa viņiem karaļa atbildes. Nevienš, kas nebija sapulces dalībnieks, nenāca sapulču vietas tuvumā, kamēr apspriežu rezultātu varēja celt priekšā karalim, kas ar gudrību, no Dieva saņemtu, pieņēma lēmumu, kuram visi paklausīja.“

Šos karaļa apstiprinātos likumus sauca par kapitulāriem. Kārļa laikā izdoti pavisam 65 kapitulāri ar vairāk kā tūkstoš pantiem. Visvairāk ir tādu kapitulāru, kas attiecas uz politisku, kriminālu un kanonisku likumdošanu; šiem kapitulāriem ir pavēles vai aizlieguma raksturs; jo daudzi to starpā attiecas uz policijas un administrācijas darbību; daži atkal mēģina noteikt preču cenas, maizes augstāko cenu un ierobežot nabagošanu. Par nabagiem, piemēram, kāds pants skan: „Satiekot tādus nabagus, un ja viņi nestrādā ar savām rokām, lai nevienam neienāk prātā viņiem kaut ko dot.“ Par pārtikas līdzekļiem: „Mūsu visdievbijīgākais valdnieks, karalis, noteica ar svētās sinodes piekrišanu, lai nevienš, ne garīdznieks, ne pasaulīgais, nepārdotu ne pārpilnīgā laikā, ne trūkuma laikā pārtikas līdzekļus dārgāk par nesen noteikto cenu...“ Par kārtību pilī: „Mēs vēlamies un pavēlam, lai nevienš no kalpotājiem mūsu pilī neatļaujās pieņemt cilvēkus, kas meklē mūsu pilī patvērumu un grib tanī paslēpties no soda par zādzību, slepkavību, laulības pārkāpšanu vai kādu citu noziegumu. Ja brīvs cilvēks pārkāps mūsu aizliegumu un paslēps tādu no-

ziedznieku mūsu pili, tad viņam vajadzēs nest to uz saviem pleciem uz laukumu, un viņu tur piesies pie viena staba ar noziedznieku.“ Par reliģiskām lietām: „Sargaities godināt viltus mocekļu vārdus un apšaubāmu svēto piemiņu.“ — „Lai neviens nedomā, ka Dievu var lūgt tikai trijās valodās, jo Dievu var godināt visās valodās, un cilvēka lūgšana piepildās, ja viņš lūdz par taisnām lietām.“

Daži kapitulāri attiecas uz tikumību: „Skopums pastāv iekš tam, ka vēlas to, kas pieder citiem, un neko nedod no tā, kas pieder pašiem; pēc apustuļa vārdiem, tā ir visu ļaunumu sakne.“ — „Jābūt viesmīlīgam.“ — „Ir nepieciešams, lai katrs pats cenšas labi uzvesties pēc sava prāta un līdzekļiem, kalpojot Dievam un ejot pa viņa norādītiem ceļiem, tāpēc ka kungs ķeizars nevar uzraudzīt katru atsevišķi ar pietiekošu uzmanību un noturēt katru likuma robežās.“

Kā redzams no šiem kapitulāriem, Kārlis nebija parastais likumdevējs; viņa likumi norāda, ka viņš ir bijis ārkārtīgi vērigs un daudzpusīgs cilvēks, kas par visu gribēja domāt un rūpēties, visur ienest dzīvību un kārtību.

*

Kaŗa klausība Kārļa valstī dibinājās uz zemes īpašniekiem, uz brīvajiem ļaudīm. Viņi bija zemessargos vai arī kalpoja ārpus robežām. Savas valdīšanas pēdējos gados Kārlis ierīkoja pastāvīgu sargu dienestu ostās un upju grīvās. Šai laikā viņš atviegloja arī karaklausību tai ziņā, ka pieprasīja tikai no četrām zemes īpašuma vienībām pa karavīram, bet ne no katras, kā tas bija viņa valdīšanas sākumā. Katram, kam bija zeme, kaut arī tas būtu dzimtcilvēks, vajadzēja pildīt kara klausību. Karaklausībā iesaucamo vārdus ieveda sarakstos, sapulcēšanos nokārtoja kēniņa sūtņi vai grāfi. Par neierašanos draudēja naudas sods.

Franku karaspēka kodolu sastādīja jātnieki. Tas izskaidrojams ar to, ka Kārļa kara gājieni ļoti bieži notika apgabalos, kas atradās tālu projām no centra. Kājniekiem bija vairogs, šķēps un loks, jātniekiem bez tam vēl zobens vai duncis. Bruņu cepuri un bruņas valkāja tikai augstmaņi. Augstākā vadība karaspēkā piederēja karalim, kādam viņa dēlam vai grāfam. Parasti grāfi komandēja sava novada ļaudis. Lielas kaujas notika reti. Pārspēks vai izveicīgs uzbrukums sagādāja uzvaru; nereti franki uzvarēja arī tāpēc, ka viņiem bija labāks apbruņojums nekā ienaidniekiem. Algu karavīri nesauņēma. Viņiem pašiem vajadzēja rūpēties par apģērbu un ieročiem vienam pusgamam. Tāpēc valstij karš daudz neizmaksāja. Arī ci-

tādā ziņā valsts izdevumi nebija lieli, jo arī ierēdņi algu nesaņēma. Sabiedriskas celtnes bija jāceļ, ceļi un tilti jālabo privātām personām. Pārtiku un zirgu barību, kad ķēniņa galms ceļoja pa zemi vai ķēniņš devās karā, iedzīvotājiem vajadzēja dot par brīvu. Tāpat, kad zemē ieradās sveši augstmaņi un sūtņi, arī par viņu uzturēšanu un labklājību vajadzēja rūpēties iedzīvotājiem. It sevišķi tas bija ķēniņa ierēdņu un garīdznieku pienākums. Tiešu nodevu nebija, toties bija daudz netiešu, kā arī daudz muitas nodevu; pēdējās ņēma ne tikai pie robežas un iebraukšanas, bet arī daudzās citās vietās. Krastu un ostas nodevas, ceļu un tirgus nodevas ņēma dažādos lielumos; ostās tās sniedzās līdz desmit procentēm. Brīvi no nodevām bija svētceļotāji, garīdznieki un daži, īpaši Kārļa aizgādībā stāvošie tirgotāji. Karaļa meži un muižas deva galvenos valsts ienākumus; pirmos pārraudzīja mežziņi, pie kam viņiem vajadzēja vairāk rūpēties par medībām nekā par koku stāvokli; muižas atradās nomnieku rokās vai arī tās pārvaldīja karaļa ierēdņi. Saimnieciskais gads beidzās ap ziemsvētkiem. Norēķināšanās notika sekojošā gavēņu laikā. Muižās bez provianta pārziņiem, pagrabu uzraugiem, saimes inspektoriem un muitas ierēdņiem, dzīvoja amatnieki, to starpā zelta un sudraba kalēji un ziepju vārītāji.

Kārlis rūpējās arī par dažādām labierīcībām un valsts izdaiļošanu ar celtnēm. Tā viņš savā laikā izbūvēja vairākus tirdzniecības ceļus, uzcēla viesnīcas un tiltus. Pēdējo starpā minams 813. gadā nodegušais pieci simti pēdu garais koka tilts pār Reinu pie Maincas. Bez šādām tīri praktiska rakstura celtnēm Kārlis uzcēla arī daudz baznīcu un pilu. Tā Achenā viņš uzcēla Marijas baznīcu, kuŗas krāšņais iekšējais izgreznojums pa daļai nāca no Itālijas: veseli stabi nāca no Ravennas un Romas, gleznas un mozaikas no Ravennas karaļa pils. Kārlis izbūvēja arī turpat blakus baznīcai esošo pili: virs kalpotājiem paredzētā apakšstāva pacēlās stāvs ar karaļa istabām un valsts zāli, uz kuŗu no ārpuses veda kāpnes; jumta austrumu pusē bija redzams ķeizara vara ērglis ar izplēstiem spārniem. Arī Ingelheimā un Nimvegenā pacēlās pilis; Ingelheima pili kāds gleznotājs bija uzgleznojis notikumus no Kārļa dzīves, to starpā kādu viņa uzvaru pār sakšiem.

Kārlis rūpējās arī par metalla naudas izkalšanu. Visvairāk viņš izlaida sudraba naudu. Monētu vienība tomēr nepastāvēja: dažādiem apgabaliem bija dažādas monētas. — Pastāvēja arī svaru un mēru pārbaudīšana, tāpat — dažādi tirgošanās noteikumi. Pastāvīga tirgošanās bija atļauta tikai tirgos; pastāvēja arī nedēļas un gada tirgi. Pastāvēja arī pasts tai

ziņā, ka grāfu un citu ierēdņu pienākums bija sūtīt tālāk vēstules un ziņojumus.

Kārlis bija arī dedzīgs izglītības draugs. Viņš līdz mūža beigām nebeidza izglītoties pats un lika izglītoties arī citiem. Viņš lika dibināt pie lielām baznīcām un lieliem klosteriem skolas garīdznieku un brīvo ļaužu bērnu izglītošanai; pie tās pašas reizes viņš ieteica garīdzniekiem skolās kopā ar brīvo ļaužu bērniem mācīt arī dzimtļaužu bērnus. Cik augsti Kārlis vērtējis izglītošanos, redzam no sekoša nostāsta: „Kad Kārlis, — stāsta kāds autors, — iesāka savu vienvaldību pasaules rietumu zemē, bet zinātnes bija nonākušas gandrīz visur aizmirstībā, kādēļ visi bija kļuvuši auksti patiesā kalpošanā Dievam, notikās, ka divi skoti no Irijas kopā ar bretoņu tirgotājiem izkāpa Gallijas krastos; tie bija cilvēki, kas augstākā mērā labi pārzināja kā pasaulīgās zinātnes, tā svētos rakstus. Viņi neizlika laukā nekādu pārdodamu preci, bet, kad ap viņiem sapulcējās uz pirkšanu kārs pūlis, tad viņi kļiedza: „Kas vēlas iegūt gudrību, lai nāk pie mums un dabū; taisni pie mums to var nopirkt...“ Viņi kļiedza tik ilgi, kamēr neatradās ļaudis, kas par to brīnījās, vai arī noturēja tos par trakiem un darīja zināmu karalim Kārlim, kas arvienu rādīja lielu mīlestību un lielu ceņšanos pēc gudrības. Viņš ataicināja tos nekavējoties pie sevis un jautāja, vai ir taisnība, ka viņi ved sev līdz gudrību. Tie atbildēja: „Jā, mums tā ir, un mēs esam gatavi to darīt zināmu katram, kas Dieva vārdā cienīgā kārtā mums to lūgs.“ Un kad Kārlis tālāk jautāja, ko viņi par to prasīs, tad viņi atbildēja: „Ērtas telpas un zināt kārus skolniekus, un līdz ar to, kas ir nepieciešams katram ceļiniekam, proti, ēdienu un apģērbu.“ Dabūjis tādu atbildi, Kārlis ļoti nopriecājās un no sākuma noturēja tos kādu laiku pie sevis, bet vēlāk, kad viņam vajadzēja doties karagājienā, viņš pavēlēja vienam no viņiem, vārdā Klimentam, apmesties Gallijā un nodeva viņa uzraudzībā lielu vairāk vai mazāk dižciltīgu vecāku zēnu skaitu, un tāpat no vienkāršiem ļaudīm... Kad nu uzvarētājs Kārlis, pēc ilgākas prombūtnes, atgriezās Gallijā, viņš atsauc pie sevis skolniekus, kurus bija nodevis Klimentam, un pieprasīja viņu domrakstus un citus darbus. Nabago un zemās kārtas bērni parādīja viņam savus darbus, kas bija, negaidītā kārtā, gudrības gara pilni, bet dižciltīgiem bija jāierodas ar tukšu un nederīgu preci. Kārlis, šis gudrais ķēniņš, rikojās šai gadījumā līdzīgi mūžīgajam soģim; viņš atdalīja uzcītīgos, nostādīja viņus par labo roku un runāja šādi: „Saņemiet lielu pateicību, mani bērni, par to, ka jūs esat centušies pēc saviem spēkiem izpildīt manu jūsu labā doto pavēli. Ceņšaties tāpat pēc pilnības,

un tad es jums došu labākās bīskapijas un klosterus; un es jūs arvien godāšu.“ Pēc tam viņš grieza savu nepatikas pilno seju pret kreisā pusē stāvošiem un samulsināja viņus ar dusmīgu skatu un drīzāk nodārdināja nekā izrunāja sekošus dusmu pilnus vārdus: „Jūs, augsti dzimušie, jūs, augstmaņu bērni, jūs izskatā košie ļautiņi, kas cerē uz savu izcelšanos un savu bagātību, jūs, nicinot manas pavēles un savu dižo cilti, likāt novārtā zinātnes un laimīgi pavadījāt savu laiku spēlēs, nedarbos un tukšvārdībā.“ Pēc šī ievada Kārļis pacēla uz debesīm savu augsto pieri un vēl neviena neuzvarēto labo roku un stiprā balsī izrunāja savu parasto zvērestu: „Zvēru pie debesu Dieva, ka daudz nedošu par jūsu dižo izcelšanos un skaistajām sejiņām; par to lai priecājas citi. Bet zinait vienu: ja jūs nekavējoties neatmaksāsīt savu agrāko slinkumu ar divkāršu centību, tad jums no Kārļa nav nekā laba ko gaidīt.“

Ar Kārļa gādību tādā kārtā nodibinājās valstī šādu skolu krietns skaits. Šais skolās audzēkņi mācījās lasīt un rakstīt, kā arī dziedāt dievkalpojumos dziedamās dziesmas; bez tam viņiem mācīja ticības pamatus — tēvreizi un ticības apliecinājumu. Apdāvinātākos audzēkņus sūtīja augstākās skolās. Šajās viņi mācījās pazīstamās septiņas viduslaiku zinības: gramatiku, retoriku, dialektiku, aritmētiku, ģeometriju, mūziku un astronomiju.

Ap Kārli viņa galumā pulcējās arī tā laika ievērojamākie mācītī vīri, sastādīdami t. s. „galma skolu“ jeb „akadēmiju“. Ievērojamākais no šiem vīriem bija Alkuins — šīs skolas vadītājs un Kārļa uzticības persona un padomdevējs. „Ja visi sekotu jūsu dedzībai, — sacīja viņš reiz Kārlim, — tad Francijā rastos varbūt jaunas Atēnas, daudz lieliskākas nekā senās, — Kristus Atēnas“. Otrs ievērojams vīrs šai akadēmijā bija augstāk vairākkārt pieminētais Eginhards. Viņš bija sākumā sabiedrisko darbu priekšnieks, bet pēc tam Kārļa Lielā vēsturnieks un viņa dēla Ludviķa padomdevējs. Ievērojams vīrs bija arī Pauls Diakons. Citi galma skolas mācītī vīri — Angilberts, Leidrads, Adolgars, Teodulfs — bija vai nu abati vai bīskapi. Akadēmijā, kur viņi visi, Kārli neizslēdzot, brīvi satikās savā starpā, par visdažādākiem jautājumiem sarunādamies, viņi katrs saucās kāda ievērojama senatnes vīra vārdā. Alkuins saucās par Flakku, Angilberts par Homēru, Teodulfs par Pindaru, pats Kārļis par Dāvidu un Eginhards par Veseleilu.

It sevišķi Kārļis interesējās par teoloģiskām zinātnēm un tādām pat strīdiem. Tā viņš, piem., izšķīra ļoti aso svētbilžu piekritēju un svētbilžu pretinieku strīdu Frankfurtē 794. g.

Ņemdams tādā kārtā dalību baznīcas dzīvē, Kārlis dažkārt bēdājies par garīdznieku neizglītību. „Kaut man būtu, — viņš teicis, — tikai 12 tādu garīdznieku, kas tā pārzinātu visas zinātnes kā Hironīms un Augustīns.“ Par to gan viņš dabūjis dzirdēt no Alkuina, kam nepaticis šis Kārļa izteiciens, sekošu piezīmi: „Debess un zemes radītājam nebija vairāk kā šo divu tēvu, bet tu gribi, lai tev būtu divpadsmit?“

Kārlis lika rediģēt vai arī pats rediģēja pirmo vācu gramatiku. Viņš lika uzrakstīt nākamām paaudzēm senās barbaru teikas un dziesmas, kas apdziedāja seno karaļu karus un varoņdarbus. Viņš deva divpadsmit gada mēnešiem vācu nosaukumus. Viņš deva arī divpadsmit atsevišķu vēju nosaukumus, kamēr agrāk bija tikai četri nosaukumi. Kārlis ļoti interesējās par astronomiju; viņš uztraucās, neieraudzījies kādu reizi pie debess vienu no pazīstamām planētām un rakstīja Alkuinam: „Ko tu domā par Marsu, kas pagājušā gadā bija Vēža zvaigznājā, bet kurū tagad saule aizklāj no cilvēku acīm? Vai tāda Marsa kustība ir pareiza? Jeb tas ir saules iespaids? Jeb tas ir brīnums? Vai tiešām tas divu gadu laikā ir izdarījis viena gada ceļu?“ —

4.

No Kārļa ārēja izskata attēlojumiem ir saglabājusies kāda statuete, kur Kārlis attēlots jāšus uz zirga. Pēc Eginharda Kārlis bijis platas un stipras miesas būves; viņam bijusi uz augšu noapaļota galva, ļoti lielas un dzīvas acis, deguns lielāks par mērenu; viņa galvu seguši skaisti sirmi mati, seja bijusi jautra un smaidīga. Viss tas lielā mērā palielinājis viņa izskata un cieņas pievilcību. Kārļa gājiens bijis stingrs, miesas izskats vīrišķīgs, balss kaut gan skanīga, bet ne gluži atbilstoša aušuma lielumam; viņam bijusi arī ziedoša veselība, izņemot pēdējos četrus dzīvības gadus, kad viņš bieži cietis no drudža un pat uz vienas kājas klibojis. Savas veselības kopšanā viņš vairāk rīkojies pēc sava prāta, nekā paklausījies ārstiem, kurus viņš neieredzējis par to, ka tie ieteikuši viņa mīļākā ēdiena — ceptas gaļas — vietā lietot vāritu gaļu.

Kārlim ļoti patika karstu avotu vannas. Taisni pēdējo dēļ viņš dzīvoja Achenā — šo avotu atrašanās vietā. Peldoties viņš uzaicināja to pašu darīt ne tikai savus dēlus, bet arī dižciltīgos un draugus, dažreiz arī miesas sargus un pavadoņus, tā kā gadījās, ka peldējās simts un vairāk cilvēku reizē.

Kārlis visur centās ieturēt mērenību. Lielas viesības viņš rīkoja reti, bet ja rīkoja, tad saaicināja lielu viesu skaitu. Parastās pusdienas sastāvēja no četriem ēdieniem, izņemot ce-

peti, kuŗu mednieki parasti paŗi pasniedza tieŗi uz iesma. Pie pusdienāŗ Kāŗlis klausijas mūziku vai priekŗā lasīŗanu: viņam parasti lasīja par senatnes vīriem un arī sv. Augustīna darbus. Vīna un citu dzērienu lietoŗanā Kāŗlis bija tik atturīgs, ka pie pusdienas galda dzēra ne vairāķ kā trīs reizes. Vasarā pēc pusdienāŗ viņŗ apēda daŗus ābolus un tad izģērbies atdusējās divas, trīs stundas. Naktī viņŗ vairāķas reizes modās, pie kam pat cēlās no gultas. Œādās bezmiega naktīs viņŗ daŗreiz ņēma tāfelī vai burtnīcu un vingrinājās rakstīŗanā. Ģērbjoties viņŗ pielaida savā istabā tikai draugus, bet daŗreiz, kad pilsgŗāfs nevarēja izŗķirt kādu tiesas strīdu, arī prāviniekus, kuŗus uzklausīja, deva savu spriedumu, it kā sēdētu tiesneŗa krēslā; tāpat ģērbjoties viņŗ deva rīķojumus par to, kas tai dienā darāms.

Kāŗlis, kā jau teikts, bija ļoti dievbijīgs un ievēroja visus ticības priekŗrakstus. Viņŗ dedzīgi apmeklēja baznīcu kā rītos, tā vakaros, naktī un pusdienas laikā, cik vien to viņam atlāva veselība, un raudzījās uz to, lai viss baznīcā noritētu saskaņā ar baznīcas cieŗu. Achenas baznīcu viņŗ apdāvināja ar zelta trauķiem un zelta apģērbjiem tik lielā daudzumā, ka pat vienkārŗiem apkalpotājiem bija grezni apģērbī. It seviŗķi Kāŗlis rūpējās par labu baznīcas dziedāŗanu un prasīja, lai visi zinātu dziesmas no galvas. „Ģadījās reiz — lasām kādā nostāstā, — ķeizaram ieiet kādā baznīcā un tur kāds sveŗŗ garīdznīeks, nezinādams Kāŗļa disciplīnu, neaicināts ieķaucās korī; bet viņŗ neķo tamlīdzīgu nebija mācījies, un tāpēc palīķa mēms un apmulķots stāvot citu dziedātāju vidū. Koŗa vadītājs pacēla savu zīli un draudēja viņam, ja tas negrib dziedāt. Tas, nezinādams ķo darīt, sāķa plaŗi plātīt muti, lai izskatītos, it kā viņŗ dziedātu. Neviens nevarēja atturēties no smiekliem, tikai dūŗīģais ķeizars, kuŗa sejas mierīģumu nevarēja uztraukt daudz svarīģāķi apstākļi, izlikās, ka neredz viņa piespiestās grimasas... Pēc dievķalpojuma beigām viņŗ piesauķa Œo nelaimīģo un teīķa: „Saņem, labāis cilvēķ, manu vislielāķo pateīķību par savu dziedāŗanu un pūlēm...“ un lika viņam izsnīģēt mārķīņu sudraba. Kāds cits nostāsts stāsta, ka Kāŗlis kādam nabadzīģam vientiesīģam galma baznīcas garīdznīekam pieŗķīris bīskapību par to vien, ka tas kāda aiz pārdzerŗanās iztrūķstoŗa bīskapa vietā nodziedājis vajadzīģo dziesmu.

Kāŗlis bija vairāķas reizes precēģies un viņam bija daudz bērnu. Savus bērņus Kāŗlis audzināja tā, ka tiklab viņa dēli, kā meīķas sākumā, tāpat kā viņŗ pats to, ģan vēlāķos ģados, bija darīģis, izņēma augstāķ minētās viduslaiku zinātnes jeb „brīvās mākslas“, kā tās citādi sauķa. Pēc tam, pēc franku

parašām, viņš lika apmācīt dēlus jāšanā, ieroču lietošanā un medībās, bet meitām lika mācīties vērpt un aust un citus saimniecības darbus. No viņa bērniem pirms viņa nāves nomira divi dēli un meita. Dēla dēlam viņš piešķīra tā tēva mantojumu. Mājās būdams, viņš nekad neēda pusdienas bez saviem bērniem un nekad viņš bez tiem neizbrauca ceļā: dēli sekoja jāšus, bet meitas brauca, un viņus apsargāja miesas sargu pulks. Meitas bija skaistas, bet viņš nevienu no tām neizdeva pie vīra, sacīdams, ka viņš bez tām nevarot dzīvot.

Kārlis milēja svešzemniekus un parādīja tiem arvienu lielu godu un ļoti rūpējās par tiem; viesu daudzums esot bijis apgrūtināošs ne tikai galmam, bet arī visai valstij. Kārlis tomēr savas devības dēļ neesot ņēmis to vērā.

Kārlis bija viegli pieejams arī draudzībai; draugiem arvienu palika uzticīgs un svēti saglabāja cieņu pret tiem, ar kuriem reiz bija nonācis tuvās attiecībās.

Pēc kariem un citiem darbiem Kārlis sava mūža vakaru pavadīja Achenā. Vecs palicis, viņš savas parašas tomēr negrozīja. Tai pašā laikā viņš neizvairījās no domām par nāvi un gatavojās tai ar lielu gara stiprumu. Viņš uzrakstīja savu testamentu, grozot un papildinot to vairākas reizes; trīs gadus priekš nāves viņš sadalīja savas bagātības, savu naudu, savas drēbes un citas mantas savu draugu un augstāko ierēdņu klātbūtnē, lai tie, kā liecinieki, raudzītos, ka izpilda viņa sadalījumu; savas vēlēšanās šai ziņā viņš izteica ar rakstu, sadalot šai dokumentā visas savas bagātības trijās daļās. Divas pirmās daļas bija sadalītas 21 daļā, kas bija paredzētas 21 virsbīskapijai. Aizzīmogojis šīs divas daļas, trešo daļu viņš gribēja izlietot dzīves laikā. Pēc viņa nāves šī daļa bija sadalāma četrās daļās, no kurām viena bij pievienojama baznīcām paredzētām 21 daļām; otra daļa bija saprātīgi sadalāma starp viņa bērniem un bērnu bērniem; trešā daļa bija nododama nabagiem; ceturtnā daļa bija sadalāma galma kalpu un kalpoņu starpā. Par grāmatām, kuŗu viņam bija liels daudzums, viņš nolēma, ka tās varēs iegūt katrs par naudu; iegūtā nauda bija nododama nabagiem.

Savedis, tādā kārtā. savas personīgās lietas kārtībā, viņš sāka rūpēties, lai arī valsts lietas pēc viņa nāves atrastos kārtībā. Viņš atsauca no Akvitānijas savu trešo dēlu Ludviki, kuram vajadzēja no viņa mantot valsti. Viņš sasauca piecas vietējās baznīcas sapulces, kuŗām bija jāizved nepieciešamās baznīcas reformas ar ķeizara atļauju. Pāriedams pēc tam pie valsts lietām, viņš sasauca Achenā kopēju bīskapu, abatu, grāfu, citu dižciltīgo un tautas pārstāvju sapulci un, apspriezda-

mies ar galveniem no tiem, lika viņiem priekšā Ludviķi atzīt par karali — ķeizaru. „Tam viņi, — stāsta chronists, — piekrita, sacīdami, ka viņiem tas patik.“ 813. g. Kārlis, ar kroni galvā, kopā ar Ludviķi devās baznīcā, nolika uz altāra otru kroni un, noskaitījis lūgšanu, griezās pie dēla ar pamācību par viņa pienākumiem pret Dievu un baznīcu, pret ģimeni un savām tautām; tad Kārlis jautāja viņam, vai viņš ir stingri apņēmis šos pienākumus pildīt un, saņēmis viņa atbildi, lika viņam no altāra ņemt kroni un pašam sev uzlikt galvā; Ludviķis to izpildīja, visiem klātesošiem saucot: „Lai dzīvo ķeizars Ludviķis!“ Tad Kārlis pasludināja Ludviķi par ķeizaru un nobeidza šīs svinības ar vārdiem: „Esi slavēts, Kungs Dievs, kas ļāvi man savām acīm redzēt manu dēlu manā tronī!“ Ludviķis tūlīt pēc tam aizbrauca uz Akvitāniju.

Savu tēvu vēl reiz redzēt viņam vairs nebija lemts. Pēc dēla aizbraukšanas Kārlis devās uz medībām Ardenas mežā un visu rudeni dzīvoja savu parasto dzīvi. Bet 814. g., pēc Eginharda vārdiem, viņš saslima ar stipru drudzi, kas viņu piespieda likties gultā. Viņš tūlīt ķērās pie līdzekļa, ko parasti lietoja pret drudzi, — atturējās no katra ēdiena; bet drudzim pievienojās vēl sāpes sānos, slimība, ko grieķi sauc par plevrītu; ķeizars tomēr turpināja atturēties no ēdiena un uzturēja sevi tikai ar dzērieniem. Septītā dienā, pieņēmis sv. sakramentu, viņš mira ar vārdiem „Tavās rokās, Kungs, nododu savu garu.“ Tas bija 814. g. 28. janvārī, septiņdesmitā dzīvības gadā.

Viņa mirstīgās atliekas, visai tautai dziļi sērojot, pārnesa viņa paša celtā baznīcā; virs viņa kapa uzcēla zelta velvi ar viņa attēlu un uzrakstu: „Šai kapā atdusas lielā un pareizi ticīgā ķeizara Kārļa miesas; viņš ar slavu paplašināja franku valsts robežas un laimīgi valdīja pār to četrdesmit septiņu gadu laikā. Viņš mira 70 gadu vecs, Kunga 814. gadā.“

* * *

*

Tāda bija Kārļa Lielā dzīve. Kā katra cilvēka dzīvē, arī Kārļa dzīvē bija, protams, savas ēnas puses. Nevienu reiz vien Kārlim, kā redzējām, nācās apspiest sacelšanās, būt pie tam nesaudzīgam, briesmīgam. Bet, kā mēs redzējām, viņam netrūka arī daudz labu īpašību, kas viņam piešķīra gandrīz labsirdīga cilvēka slavu. Dziļi reliģiozs, taisns, devīgs, par visām lietām — liels humānitātes, izglītības, kultūras draugs, viņš bija katrā ziņā, un tas arī ir, kas viņa vārdu ir padarījis cienījamu, kamēr pastāvēs Eiropas kultūra.

Viesturis

Par mūsu tautas dzīvi vēsturisko laiku sākumā drošu, vēsturisku ziņu mums ir gaužām maz. Gandrīz vienīgais šo ziņu avots ir t. s. „Latviešu Indriķa“ un „Rīmju“ chronikas — tās pašas diezgan neskaidras. Un tomēr ir šais chronikās dažas lapas puses, ar kurām mēs varam lepoties. Tās ir tās, kurās sastopams Zemgales virsaiša Viestura vārds.

Tas bija vairāk kā priekš 700 gadiem. Gar Lielupes lēzenajiem, zāļainajiem krastiem — no Jaunpils līdz Bauskai un no Daugavas līdz Šauiem — dzīvoja brīvā zemgaliešu ciltis.

Tā kā šis apgabals, tāpat kā vēl šodien, bija visauglīgākais visā Baltijas jūras piekrastē, tad zemgaļi ar labām sekmēm nodarbojās ar zemkopību un lopkopību. Ar divlemešu arklu zemi apstrādājuši, viņi sēja miežus, auzas, kviešus, ievākdami rudeni bagātu ražu. Ne par velti jau toreiz Zemgali sauca par Dievzemīti un Maizeszemīti.

Kā pie visām latvju ciltīm, lielā cieņā pie zemgaliešiem bija arī dravniecība. Zemgales ziedošajās pļavās bites atrada sev bagātīgu darba lauku. Meža zvēru bagātība ļāva ar panākumiem nodarboties arī ar medniecību. Piekopa arī zveju.

Zemes bagātība un pašu čaklums darīja zemgaļus par bagātu cilti. Viņu vai svešzemnieku kuģi, ar medu, vasku, zvēru ādām, liniem, kaņepājiem, taukiem piekrauti, peldēja no zemgaliešu ostas, kas atradās apmēram tur, kur tagad Sloka, pa Lielupi uz leju līdz izejai jūrā t. s. „Zemgales Vārtiem“ (Porta Semigallorum) un tālāk pa jūru uz svešām zemēm līdz Krievijai, Zviedrijai, Gotlandes Visbi pilsētai u. c. No turienes šie kuģi atgriezās ar sāli, vadmalu, dārgiem metalliem, bronzu, dzelzslietām, mākslas izstrādājumiem un naudu. Tā, šurp un turp braukdami, tirgotāji drīz vien izplatīja par Zemgali bagātas zemes slavu.

Zemgalieši, tāpat kā citas latviešu ciltis, dzīvoja ģimenēs, kas apmetās vai nu atsevišķās mājās vai arī ciemos. Radniecīgām saitēm saistītas ģimenes veidoja dzimtu. Katrai dzimtai bija savs vecākais, kas rūpējās par dzimtas kopējām lietām. Kāda lielāka vai mazāka apgabala dzimtu vecākie saņāca kopējās sapulcēs, kur apsprieda kara un miera jautāju-

Viesturis
(N. Struška akvarelis)

11
12
13
14
15

16
17
18
19
20

mus, vēlēja virsaišus, lēma par kopējas pils celšanu. „Atra-
duši kāda kalna galā, divu upju sadekā, vai purvainā apkārtnē
derīgu vietu, virsaiši uzaicināja visus savus ļaudis nādžīgi ķer-
ties pie darba. Apzīmētai vietai, kurā bija nodomājuši celt
pili, apraka, ja pēdējā nebij diezgan sargāta ar grāvām un krau-
jām, dziļus, platus grāvjus, zemes samezdami augstos vaļņos,
kuŗu virsotnē uzcēla cietu sētu no milzīgiem ozola stādagiem.
No stādagiem ieslēgto un apsargāto laukumu nosauca par pil-
sētu, kuŗa dažu reizi bija diezgan ievērojama lieluma, tā ka vai-
rāki simti cilvēku varēja še atrast patvērumu un pajumti līdz
ar saviem lopiem un mantām, ja kuŗa briesmām tuvojoties,
vajadzēja atstāt ciematus un bēgt turp ar savu piederumu. Bet
vēl vairāk nekā pilsētu pūlējās apcietināt pašu pili, lai, ienaid-
niekam pilsētu ieņemot, ļaudis ar vajadzīgo pārtiku spētu vēl
glābties. Pili tādēļ arī nošķīra no pilsētas ar dziļu grāvi, pār
kuŗu ietaisīja viegli ieliekamu un ātri noņemamu tiltu. No
tilta gala veda šaurs, šaurs celiņš, ko mazs pulciņš kuŗavīru
varēja aizsargāt, gar stāvajām kalna malām griezdamies uz
augšu līdz pils vārtiem, kuŗas aizšāva ar smagu koka vārsti.
Šie vārti bija vienīgā ieeja pilī, jo kalnu, kuŗā pēdējā atradās,
apjoza no visām pusēm gluda sēta. Pāri par vārtiem pacēlās
stāvi gaisos pati ozola pils ar daudzajiem lūkiem, no kurienes
aizsargātāji meta visādas kaitīgas lietas uz ienaidniekiem, pū-
lēdamies tos atstāt atpakaļ, ja pēdējiem kādu reizi bija lai-
mējies nokļūt līdz vārtiem, kas nebūt nebija viegls darbs, jo
ceļam ap visu kalnu griežoties, pils sargi varēja nomētāt ie-
naidniekus ar šķēpiem un akmeņiem nevien no pils lūkiem,
bet arī no pagalmā tuvu pie sētas ierīkotām luktām. Pils
pagalmā, lai gan tas nebija nekāds lielais, atradās vairākas
ēkas, gan dzīvojamās, gan pieliekamās, gan arī tādas, kur ie-
vietot mazumu lopu, lai neizceltos pili bads, kad ienaidnieks to
aplenktu uz ilgāku laiku. Līdzīga iemesla dēļ izraka pagalma
vidū arī akas, par kuŗām vēl tagad teikas stāsta, ka viņas
stāvēt sakarā vai nu ar upi vai ezeru, kas atrodas pie pils
kalna. Varētu pat būt, ka no šejienes dažām pilīm bija slepena
izeja, caur kuŗu varēja saziņoties ar ārpusauli un sadabūt
palīga spēkus.“ (V. Olavs, Latvijas vēst. līdz 17. g. s. b.). Tā
radās un izskatījās arī Dobeles, Tērvetes, Mežotnes, Dobe-
nes, Sidrabenes un citas zemgaliešu pils. Šīs pils bija novada
kopīpašums, bet pastāvīgi tur dzīvoja virsaitis ar savu saimi,
kas pa lielākai daļai sastāvēja no kuŗā sagūstītiem ienaidnie-
kiem.

Kuŗam ar ienaidniekiem zemgaliešiem bija kājnīeku un
jātnīeku kuŗaspēks. Kuŗam sākoties „virsaiši pavēlēja aizde-

dzināt nodarvotus un ar salmiem aptītus stabus, kas bija ierakti kalnu galos un citās redzamās vietās. Liesmām uzšaujoties, visi novada ļaudis zināja, ka jāmet māju darbi pie malas un jāķeras pie ieročiem. Spēcīgie vīri steidzās no malu malām gan jāšus, gan kājām uz virsaiša pili, kurā visiem vajadzēja sanākt, pirms devās ienaidnieka zemē. Pilsētā sapulcējušies karavīri vēlreiz pārlūkoja savus ieročus, cits izmēģināja nopuškotā kumeliņa žiglumu, cits vicināja smago vāli, dažs asināja šķēpu, dažs trina zobenu; tikai retumis kāds bagātnieks, tērpies bruņu ķiverē, bezbēdīgi noskatījās uz rosīgo dzīvi. Kara taurei atskanot, viss, dažreiz pat vairāk tūkstošu lielais, karaspēks devās gavilēdams ceļā uz ienaidnieka novadiem, sūtīdams jātniekus pa priekšu, kas lai izlūkotu, vai pretinieki jau neglūn kādā slepenā vietā. Ja izrādījās, ka ceļš brīvs un ka ienaidnieki vēl nav dabūjuši ziņu par tuvējām briesmām, tad visi, izklīdzdami pa ciematiem, sāka laupīt, ko vien spēja, gan cilvēkus, gan lopus, gan citas mantas. Ar savāktu laupījumu karavīri steigšus riezās mājās, nevēlēdamies ielaisies lielākā, atklātā kaujā ar ienaidniekiem; tikai kad pēdējie slepeni aizkrustoja ceļu, bija gribot negribot jāuzsāk cīņa, kuŗu pa lielākai daļai izkaroja kājnieki. Ja šādās reizēs izdevās pārspēt ienaidniekus un laimīgi pārnākt dzimtenē ar laupījumu, tad visi mājnieki, pat sievas un bērni, devās bariem uz virsaiša pili, lai skandinātu laimīgiem karavīriem slavas dziesmas un svinētu priecīgus uzvaras svētkus“ (ibid.). Bez augstāk pieminētiem ieročiem zengaliešiem bija vēl rungas, sitamās un metamās, vairogī, bruņas un cepures. Viņi prata arī šaut no stapiem (lokiem) ar bultām, pie kam pēdējās bija ar visu aso galu no viena gabala; ar tām zengali it sevišķi lepojušies. Zengaliešiem bijušas arī piļu graužamās mašīnas: „metamās“, ar kuŗām meta pilis akmeņus un citas lietas; „eži“ jeb „cūkas“, ar kuŗām paraka pils kalnus. Ienaidniekiem pašu zemē ielaužoties, zengalieši nolīda mežus, lai aizkavētu ienaidnieku virzīšanos uz priekšu.

Tāpat kā citas latvju ciltis, arī zengalieši lielā godā turēja senču ticību. Viņi pielūdza Debesstēvu, Zemesmāti, Sauli, Mēnesi, Dieva dēlus, Saules meitas, Mēness dēlus, dažādas Mātes, kā Vēja māti, Uguns māti, Meža māti, Lauku māti u. c. Sakarā ar savu ticību tauta svinēja svētkus: pavasara svētkus, Līgo svētkus, rudens jeb veļu svētkus un ziemas svētkus, kuŗos it visos netrūka ne dziesmu, ne jautrības. Tās netrūka arī parastās svētdienās un pat darba dienas, jo zengalieši, kā visa latvju tauta, bija dziedātāja un dzīves priecīga tauta.

Tā čakli strādādami, medīdami, pa laikam ķaŗodami, tir-

godamies, savus dievus godinot, dziesmas skandinot dzīvoja senā zemgaļu cilts. No IX līdz XIII gadu simtenim visvecākās chronikās nav nekādu ziņu, ka zemgalieši kādreiz būtu uzvarēti. Otrādi, kāda krievu chronika stāsta, ka Polockas kņazs Boriss 1107. gadā gājis ar lielu kaŗaspēku pret zemgaliešiem, bet pēdējie viņu smagi sakāvuši, pie kam krituši ap 9000 polockiešu. Ar labām sekmēm zemgalieši ap šo laiku cīnījušies arī ar skandinaviešiem, kas, malā izcēlušies, viņiem šad un tad uzbrukuši.

1184. gadā Daugavā kopā ar vācu tirgotājiem, kas jau sen te bija braukājuši, iebrauca katolu priesteris Meinards, lai sludinātu vietējām pagānu tautām kristīgo ticību. Pirmie, ar kuriem Meinards nāca sakarā, bija lībieši, kas dzīvoja ap Daugavas lejas galu. Viņš tiem uzcēla Ikšķilē papriekš baznīcu, bet pēc tam, pēc kāda leišu uzbrukuma, arī pili, kurā lībieši varētu patverties ienaidnieku uzbrukuma gadījumā. Lībieši kristīgo ticību tomēr pieņēma ļoti gausi, un daudzi, pēc tam kad Meinards bija viņiem uzcēlis vēl otru pili — Salaspili, pat pavisam atkal no kristīgās ticības atkrita. To redzēdams, Meinards, kas pa tam bija kļuvis par bīskapu, ar pāvesta atļauju izsludināja pret visām vietējām ciltīm krusta kaŗu. Bet krustnešus nesagaidījis, viņš 1196. gadā nomira. Nākošais bīskaps Bertolds gan atveda no Vācijas 200 krustnešus, bet visus tos lībieši pie „Vecā kalna“ 1198. g. 24. jūlijā apkāva, pie kam pašu Bertoldu nodūra viņu virsaitis Imanta. Zemgalieši visu to vēroja, uzbruka pat kādas reizes jaunceltajām Ikšķiles un Salaspils pilīm, bet sevišķu uzmanību abu bīskapu atnākšanai nepiegrieza, jo pagaidām tā viņiem ne ar ko nedraudēja.

Trešais bīskaps — Alberts — jau ieradās Latvijā ar daudz lielāku krustnešu pulku 23 kuģos. Tas bija 1200. gadā. Noslēdzis draudzību ar lībiešu virsaiti Kaupo un nodibinājis 1201. gadā Rīgu, Alberts panāca, ka pāvests, draudot ar lāstiem, aizliedza kristīgajiem tirgotājiem apmeklēt Zemgales ostu, lai tādā kārtā vājinātu zemgaliešu saimniecisko labklājību un veicinātu Rīgas tirdzniecisko uzplaukšanu. Tas bija jūtams trieciens zemgaliešu tirdzniecībai. To it labi saprazdami, zemgalieši uzbruka Salaspilij, nopostīja tās baznīcu un nodedzināja visu ciemu. Kaut gan Albertam tagad jau bija pastāvīgs kaŗaspēks, proti Zobenbrāļu ordenis, kuŗu viņš 1202. gadā bija dibinājis, tomēr viņš, pareizāk sakot, viņa palīgs mūks Teodorichs, atrada par labāku 1205. gadā slēgt ar zemgaliešiem mieru, atceļot zemgaliešu ostas apmeklēšanas aizliegumu. Ap šo laiku tad arī chronikās sāk parādīties zemgaļu virsaiša Viestura vārds. „Septītajā gadā ap gavēņu laiku, — raksta

chronists Latviešu Indriķis, — kad šīs tautas visvairāk mēdz izriķot savus karus, izgāja kādi 2000 leišu karā pret igauņiem. Tiem ejot pa Daugavu uz leju pilsētai garām, iegriezās tur kāds no viņiem, Svelgate vārdā, bagāts un ļoti varens vīrs, līdz ar saviem pavadoņiem. Starp citiem pilsoņiem, kas leišiem no pilsētas pretim ar mieru izgāja, pasniedza viņam kāds pilsonis, Mārtiņš vārdā, malku miestīpa. To izdzēris, Svelgate gāja aizejošam karaspēkam pakal un uzrunāja šādi savus kara vīrus: „Vai jūs redzējāt, kā rīdziniekiem rokas trīcēja, kad pasniedza mums miestīpu? Viņi gan laikam no valodām sadzirdējuši mūsu atnākšanu, un tāpēc, no bailēm pārjēmti, nav vēl nostājušies drebēt. Šimbrīžam lai vēl atliekam pilsētas izpostīšanu, bet kad būsim aizsnieguši apgabalus, uz kuŗiem dodamies (t. i. igauņu zemi), tad sagūstījuši un izdeldējuši ienaidniekus, iznīcināsim šo pilsētu, jo šīs pilsētas pīšļu tikko pietiks mūsu ļaužu dūrēm.“ Kādas dienas vēlāk atnāca steigšus uz Rīgu kāds Zemgales vecākais, **V i e s t u r i s** vārdā; sadzirdējis leišus ejam kara ceļu, pārmeta rīdziniekiem, ka viņi atļaujot ienaidniekam iet mierā caur savām robežām, jo izzinājuši vietas apstākļus, tie varot vēlāk iznīcināt pilsētu līdz ar visiem iedzīvotājiem. Bet rīdzinieki negribēja aiz sava mazā skaita iesākt karu, iekams bīskaps nebija atgriezies no Vācijas. Tad tas pats Viesturis, kā jau kara kāriģs vīrs, aizdeva viņiem patikšanu kauties, apsolīdams tiem atvest jo daudz zemgalešu palīgā un prasīja dot viņam karu pratējus vīrus, kas piedalītos karā un saprastu kauties. Dzirdēdami viņa pastāvību, rīdzinieki sacīja, ka gribot piekrist viņa padomam, bet tomēr tikai tad, ja viņš apsolītu no katras Zemgales pils pa vienam galvīniekam, kuŗus viņi izvēlētos. Ar tādu atbildi Viesturis palika mierā un atgriezās uz savu zemi. Un viņš pajēma norunātos galvīniekus un sapulcināja pietiekoši lielu karaspēku un nāca uz Rīgu.“ Tālāk chronists stāsta, kā Viesturis kopā ar vācu karaspēku apmetušies kādā pakalnā un gaidījuši leišus nākam, izsūtot iepriekš izlūkus, kas paziņotu par leišu tuvošanos. Tā kā Viesturis bija ieradies ar savu karaspēku bez pārtikas krājumiem, tad viņš, kā rūpīgs karavadonis, devās uz Rīgas pilsētu, kur savāca savam karaspēkam vajadzīgo pārtiku. Beidzot pienāca ziņa, ka leiši tuvojas. „Atgriezdami ar gauži daudz sagūstītiem un neskaitāmu pulku salaupītu lopu un zirgu, leiši, ienākuši Lībijā (tā saucās toreiz Rīgas apgabals), gāja pamazām no ciema uz ciemu, nogriezās beidzot uz Kaupo pili un pārgulēja tur nakti, paļaudami uz mieru ar lībiešiem.“ Izsūtītie izlūki nākošā dienā paziņoja, ka leiši taisās iet pa Ropažu ceļu uz Ikšķili. Viestura

un vāciešu karaspēks šo ziņu uzņēma ar gavilēm un sagatavojās uzbrukumam: „Nākdami nu ar visu laupījumu un sagūstītiem, kuŗu skaits gāja pāri par tūkstoti, leiši bija sadalījuši savu karaspēku divās daļās, nostādot sagūstītos vidū; dziļā sniega dēļ viņi visi gāja pa vienu ceļu cits pakal citam.“ Bet tad, ieraudzījuši sniegā svešu cilvēku pēdas un no uzbrukuma bīdamies, leiši apstājās, sagaidīja pakalējo karaspēka daļu un nostājās ķīlī. Tagad, redzot leišu lielo pulku, tiklab vāciešu, kā zemgaliešu karaspēks pirmā acumirkli samulsa. Beidzot visi tomēr sadūšojās un uzbruka leišiem. Pēdējie, izbijušies no vāciešu ieroču spīduma, zaudēja cīņas drosmi un līdz ar to pašu cīņu. „Visam karaspēkam vienojoties, — nobeidz chronists, — leiši kļuva izkaisīti pa ceļu kā aitas; un kādus 1200 no viņiem noguldīja ar zobena asmeni. Kāds no bīskapa ļaudīm, Ditriķis Šiliņš, atrada Svelgati, kas bija teicies iznīcināt pilsētu, un redzēdams viņu sēžam uz ragavām, viņš to nodūra no sāniem ar šķēpu. Kādi zemgalieši, ieraudzījuši viņu nāvē raustāmies, nogrieza tam galvu un aizveda to uz Zemgali, uzlikuši uz savām ragavām, kuŗas bija piekrāvuši vienīgi ar leišu galvām... Kāds priesteris, Jānis vārdā, kuŗu tai laikā turēja Lietuvā sagūstītu, stāstīja, ka savu vīru nāves dēļ pakārušās kādas 50 sievas, jo tām tāda ticība, ka dzīvošot ar viņiem atkal drīz citu dzīvi.“ Sadalījuši savā starpā kuŗa laupījumu, kā zemgalieši, tā vācieši atgriezās katrs savās mājās.

Spriežot pēc šī chronista stāstījuma, Viesturis šai laikā būs bijis jau pusmūža vīrs. Šādam pieņēmumam zināmā mērā par labu runā arī kāds norādījums, no kuŗa redzams, ka 1219. gadā kaujā pie Mežotnes krīt viņa māsas dēls — jau pieaudzis cilvēks.

Par Viestuŗa bērniību, par viņa vecākiem, dzimšanas gadu un vietu, par viņa jaunību nav mums zināms it nekas. „Bet, — saka V. Olavs, — domājams, ka Viesturis būs dzimis un uzaudzis Tērvetē, varbūt pat, ka viņš ir turienes virsaiša vai kāda vecākā dēls, kas, vīra gadus nākot un agrākam virsaišim mirstot, kļuvis par visa novada valdnieku. Tik daudz gan mēs vispārīgi zinām, ka Viestuŗa jaunības laikā leišu-latviešu vienība jau sen irusi, ka vecā Rāmava sen grimusi pīšļos, ka daudz citas svētnīcas stājušās viņas vietā, bet ka neviena nav spējusi iegūt veco vispārīgo cienību pie leišu-latviešu ciltīm; jo katra cilts, katra novada iemītnieki mēģināja nodibināt savā vidū kādu svētnīcu, ap kuŗu tie varētu pulcēties. Netālu no katras pils pacēlās elku kalns, uz kuŗa virsaiši visa novada labā ziedoja dieviem, izpildīdami vismaz daļai agrāko krīvu uz-

devumus un pienākumus. Šādā veidā savienoja virsaiši savās rokās tiklab reliģisko, kā arī politisko varu, bet kad nu nebija neviena augstāka, kas par viņiem būtu pavēlējis, un katrs no virsaišiem vēlējās būt pirmais, tad zināms, izcēlās skaudības dēļ mūžīgas ķildas pašu virsaišu starpā, kuŗas dažreiz izšķīra tikai vienu vai otru novadnieku ieroči. Ķildām pašu mājās vēl pievienojās nemitīgi kaŗi ar kaimiņu tautām, kas pa lielākai daļai kāroja tikai pēc bagāta laupījuma. Šādos apstākļos, zināms, katru dienu varēja sagaidīt kaŗa tauri atskanam, vai nu lai atgaiņātu inaidniekus, vai arī lai atriebtos kādam kaimiņam par padarītām pārestībām. Vecākiem pienācās tādēļ jauno paaudzi jau no mazotnes norūdit un apradināt ar kaŗu un viņa briesmām. Lai nu gan zemgaļi bija zemkopju tauta, tad tomēr varam droši sacīt, ka arī Viesturis jau bērnā gados būs mēģinājis rīkoties ar ieročiem, lai vēlāk, par jaunekli un vīru pieaugdams, droši un bezbēdīgi varētu stāties ienaidniekiem pretim. Ar šādu rīcību, protams, iesakņojās jaunekli drošsirdība un vīrestība, tā ka viņš it labi zināja, ka viņa gods būs visas tautas gods, ka viņa kauns darīs kaunu arī piederīgiem un vecākiem. Vecāki, kā domājams, deva Viesturim arī vēl dažas citas mācības, kuŗas tam varēja noderēt vēlākajā dzīvē. Par visām lietām tie viņam būs mācījuši cienīt tēvu tēvu dievus, mīlēt savu tēviju, ar kuŗu tie saprata laikam tikai to novadu, kuŗā paši dzīvoja. Neaizmirsā varbūt arī jaunekļa priekšā allaž slavēt jauko viesmīlības tikumu, atgādināja joprojām, ka draugs jāmīl un vecāki jāgodā, bet ka nāvīgs ienaidis un mūžīga atriebība pienākas pretiniekam un naidniekam.“

Pēc 1205. gada kopējā uzbrukuma leišiem, Viestura draudzība ar vāciešiem vēl vairāk nostiprinājās. Viesturis krustnešos bija atradis spēcīgus sabiedrotos, un viņš gribēja arī noskatīties vācu kaŗa mākslu. Šo Viestura draudzēšanos ar vāciem ņēma ļaunā libieši, kas jau sen ar zemgaliešiem dzīvoja naidā. Sekas bija tās, ka 1205./1206. gadā libieši padzina savus vāciem draudzīgo ķēniņu Kaupo kā nodevēju un noslēdza draudzību ar Polockas ķņazu, vāciešu izdzīšanas nolūkos. Juzdamies apdraudēts, bīskaps Alberts, šoreiz no savas puses, griezās pie Viestura pēc palīdzības.

Viesturis paklausīja Alberta uzaicinājumam un ieradās pie pēdējā ar 3000 bruņotu vīru lielu kaŗaspēku. Nogājuši līdz Gaujai viņi sadalīja kaŗaspēku divās daļās. Vienai daļai par vadoni palika Kaupo, otrai — Viesturis. Pirmais devās uz savu Turaidas pili, kur atradās viņa radi un draugi. „Ieraudzījuši negaidot un piepeši kaŗaspēku nākam, — saka Indriķis, —

tie izbijās, un mazums vien viņu sakāpa apcietinājumos cietoksnī aizstāvēt. Lielākā viņu daļa izbēga pa cietokšņa pakalpusi un meklēja patverties mežos un kalnajos. Bet kristīgie, sirdīgi apkarējuši cietoksnī, uzkāpa beidzot vīrišķīgi augšā, un pārspējuši ienaidniekus un aizdzinuši no apcietinājumiem, viņi iejēma cietoksnī... Pajēmuši tad bagātas mantas un lielu laupījumu, viņi aizdedzināja daudzas cietokšņa ēkas.“ Pa tam Viesturis savukārt bija jau pienācis klāt lībiešu Siguldas pilij. „Redzēdami pacelamies uguni un dūmus no Kaupo cietokšņa, Dabriela (Siguldas) cietokšņa lībji sagatavojās otrpus Gaujas savā cietoksnī, bīdamies, ka viņiem un viņu cietoksnim nenotiek tāpat; un tie sagaidīja ienaidniekus sakāpuši apcietinājumos, un turējās tiem nākot sirdīgi pretim. Jo tos iestiprināja viņu kungs Dabriels un aizdeva tiem sirdību, kā reiz vīlistiešiem, sacīdams: Turieties, vīlistieši, sirdīgi un kaujieties, ka nekalpojam žīdiem.“ Bet zemgalieši un krustneši apkarēja cietoksnī visu dienu, bet to neieņēma. Cietoksnis bija stiprs un neieņemams, un viņi no tā atkāpās un, izlaupijuši to apgabalu, atgriezās uz savu zemi. Tad viņi nāca ar visu kara spēku pie Rīgas un rīdziniekiem deva daļu no laupījuma. Un bīskaps, Dievu teikdams, svētīja zemgaliešus, un tie ar prieku gāja uz savu zemi.“

Ar šiem kara gājieniem Viesturis zemgaliešos guva lielu slavu un līdz ar to arvienu lielāku varu pār visiem zemgaliešu novadiem. Indriķis tagad viņu vairs nesauc par vecāko, bet vadoni.

1207./8. gadā kristīgo ticību pieņēma sēļi un visi latgalieši. Vienīgi zemgali joprojām paliek pie savas senču ticības. Ar visu to Viestura draudzība ar Zobenbrāļu ordeni tomēr turpinājās, jo viņi viens otram pagaidām bija vajadzīgi: bīskapam — lai nostiprinātos visā Daugavas labajā krastā, Viesturim — lai nostiprinātos dažos leišu zemes apgabalos.

Šim mērķim sekodams, Viesturis 1208. gadā aicina vācus palīgā pret leišiem. Paklausot šim uzaicinājumam, Alberts nosūtīja Viesturim piecdesmit izmeklētus jātniekus un dažus zobenbrāļus ar priesteri Danieli. Viesturis, kas pa to laiku bija no visas Zemgales sapulcinājis lielu kara spēku, uzņēma vāciešus jo laipni. „Un nogājuši Lietuvas tuvumā, — saka hronists, — viņi dusēja nakti un dusēdami izprasīja savus dievus par nākotni, un izlūdās no viņiem labvēlību un izmeklēja, vai vēstis par viņu atnākšanu aizskrējušas priekšā, un vai leiši sapulcējušies ar viņiem karot. Uzminējums bija tāds, ka vēstis izgājušas un ka leiši gatavi uz karu... Bet zemgalieši palaidās uz savu lielo kara spēku. Lai gan stiprs lietūs visu pār-

plūdināja, tomēr viņi sirdīgi iebruka Lietuvā un izdalīja kara-spēku pa novadiem, bet atrada visus ciemus tukšus un visus vīrus aizbēgušus līdz ar sievietēm un bērniem. Pajēmuši laupījumu, zemgaļi salasījās atkal kopā un sagatavojās neko neka-vēdamies iet atpakaļ. Bet leiši lidoja kara-spēkam visapkārt uz saviem ātrajiem zirgiem un jādīja pēc sava ieraduma šurpu un turpu, te bēgdami, te atkal no malas uzbrukdami un ievai-noja dažus ar saviem šķēpiem un savām lingām. Jo slikti iz-gāja vāciešiem, kas no zemgaļu kara-spēka bija atšķīrušies sav-rup. Viņus leiši paguva ielenkt un viņu lielu daļu apkaut un sagūstīt; tikai neliela daļa glābās ar bēgšanu. Ar to vien leiši neapmierinājās. Sapulcinājuši papildu spēkus, viņi devās uz Zemgales robežām, lai savkārt tās zemes postītu. Bet zem-gaļi ar dūšību stājās viņiem pretī un tos sekmīgi atsita, nokau-jot jo lielu leišu skaitu. No iegūtā kara laupījuma Viesturis vienu daļu nosūtīja bīskapam. Bet tas bija stipri nobēdājies par savu kara-vīru likteni un pārmeta Viesturim, ka viņš nav pietiekoši labi cīnījies. Līdz ar to Alberts nolēma turpmāk ar zemgaliešiem nekādos kopējos kara-gājienos neielasties. Un ne tikai to vien, bet viņš arī sāka domāt par to, kā pašus zem-galiešus pakļaut savai varai, jo, visām apkārtējām tautiņām kristīgo ticību pieņemot, viņam zemgaliešu palīdzība vairs ne-bija vajadzīga.

Notikās, ka daži apstākļi pašā Zemgalē radīja šī nodoma izvešanai izdevīgus apstākļus. Proti, pašu zemgaliešu starpā sāka parādīties šķelšanās: radās kāda zemgaliešu grupa, kas bija ar mieru kristīties. Tie bija galvenā kārtā mežotniešu bajāri. Pieņemot kristīgo ticību viņi cerēja gūt lielāku varu pār saviem zemniekiem, kā arī atbrīvoties no Viestura virs-valdības, kas dažreiz bija visai jūtama, jo Viesturis bija zinā-mos gadījumos bargs valdnieks un neļāva apspiest nabadzī-gākos tautas slāņus. Mežotnieši cerēja arī, ka padodoties bī-skapam, pēdējais aizsargās viņus arī pret leišiem, kas, turpat kaimiņos dzīvodami, bieži viņiem uzbruka.

Viesturis, protams, šos mežotniešu nodomus drīz vien sāka manīt. Starp viņu, citiem vārdiem sakot, starp Tērveti un Mežotni sākās nesaskaņas, kas nonāca pat līdz naidīgām sa-dursmēm. Beidzot, redzēdami neapšaubāmu Viestura pār-svaru un no leišu uzbrukumiem ciezdami, mežotnieši 1219. gadā griezās pēc palīdzības pie bīskapa. „Mežotnes zemga-lieši, — saka Indriķis, — sūtīja uz Rīgu pie bīskapa Alberta vēstnešus, uzaicinādami bīskapu piedalīties karā pret leišiem. Un bīskaps sacīja: „Ja gribat likties kristīties un piejemt Kristus mācību, tad iešu pie jums un būšu ar jums brālīgā sa-

biedrībā.“ Un vēstneši atbildēja: „Likties kristīties gan nedrikstam citu zemgalešu un leišu negantības dēļ, bet tad, kad sūtīsi pie mums uz mūsu pilsētu savu karaspēku un gribēsi ar mums kopā turēties pret viņu uz māksanos, palikdami tad pie mums, tavi priesteri var izdarīt kristības sakrāmentu un mācīt Kristus likumu.“ Un bīskapam līdz ar Rīgas lībiešiem patika mežotniešu valoda un viņš sūtīja tiem līdzīgi savus pilnvarniekus, lai dabūtu visu Mežotnes bajāru piekrišanu. Tad nāca atkal mežotniešu vēstneši uz Rīgu un apstiprināja līgumu. Tad sacēlās beidzot bīskaps ar saviem ļaudīm (lībiešiem un latgalešiem) līdz ar Saksijas lielkungu un ar dažiem citiem svētceļotājiem un nogāja uz Zemgali. Un apmeties visā mierā blakus Mežotnes cietoksnim, viņš lūdza pie sevis Mežotnes novada bajārus. Turēdami līgumu, kā solījušies, tie nāca pie bīskapa un, sajēmuši evaņģēlijuma mācību, likās nokristīties kādi trīs simti, neieskaitot viņu sievas un bērnus. Tad bīskaps atstāja pie viņiem Mežotnes cietoksnī savus vīrus līdz ar dažiem svētceļotājiem, citus viņš sūtīja uz Rīgu, lai atvestu ar kuģi dažas vajadzīgas mantas. Bet pats viņš atgriezās līdz ar tiem citiem uz Rīgu.“

Viesturis, izdzirdis Tērvetē par mežotniešu kristīšanos, lauza miera līgumu ar ordeni un, sapulcinājis lielu kara spēku no visām Zemgales malām, devās uz Mežotni pārmācīt atkritējus. Mežotnieši, dabūjuši zināt par Viestura tuvošanos, ieslēdzās savā stiprajā pilī. Viesturis velti tos mēģināja izkūpināt ar uguni un dūmiem. Mežotnieši nepadevās. Cīņa kļuva arvienu sīvāka. Starp citu, mežotniešu bultas ķerts krita sākumā pieminētais Viestura māsas dēls. „To redzēdams, — saka chronists, — Viesturis ļoti noskuma.“

Pa tam Viesturim izlūki pavēstīja, ka Rīgas lībieši un vācieši nāk pa Lielupi ar kuģi Mežotnei palīgā. To izdzirdis, Viesturis steigšus nosūtīja tiem pretim kara pulku, kas tos sastapa kādā šaurā un seklā Lielupes vietā. Te Viestura vīri viegli sagūstīja rīdzinieku kuģi, apkaujot kādus 30 viņu vīrus; pārējie glābās bēgot. „Dzirdēdami nu par savējo nokaušanu, — saka chronists, — tie rīdzinieki, kas bija Mežotnes cietoksnī, izbēga no cietokšņa un nogāja uz Rīgu... jo Viesturis prasīja mežotniešu pilnīgu padošanos un rīdzinieku aizdzīšanu.“ No saviem sabiedrotiem atstātiem, kā arī Viestura neatlaidību redzot, mežotniešiem tagad nekas cits neatlika kā padoties. To viņi arī nekavējoties izdarīja. Viesturis pieņēma mežotniešu padevības apliecinājumu un lika pāriet atpakaļ senču ticībā visiem, kas bija kristījušies.

Pēc šī notikuma Viesturis, redzēdams bīskapa Alberta div-

kosību un viltību, pilnīgi grozīja savu politiku: viņš nekavējoties orientējās uz leišu pusi, noslēdzot ar tiem kara sabiedrību. Pēc tam, sapulcējies Mežotnē lielu kara padomi, Viesturis pierādīja kā mežotniešiem, tā citiem zemgalešiem, cik bīstama Zemgales brīvībai ir vāciešu iespēšanās Mežotnē un zemgaļu nevienprātība. Viestura pārliecināti zemgaleši tagad kopējiem spēkiem atjauno un nostiprina Mežotnes pili, kā arī nolēmj bez kavēšanās doties karā pret bīskapu. Sapulcējuši krietnu kara spēku, viņi, Viestura vadībā, iedami gar Daugavu, iebruka Lībijā, galīgi izpostot Iksķiles un Salaspils novadus. Pēc tam ar bagātīgu laupījumu zemgaļi atgriezās mājās.

Bīskaps Alberts šādu zemgalešu rīcību, protams, nedomāja atstāt neatriebtu. Paļaudamies tam, ka viena mežotniešu bajāru daļa, kaut gan pārgājusi atpakaļ senču ticībā, tomēr slepeni stāv viņa pusē, bīskaps nolēma vēl tai pašā gadā rīkot pret Mežotni karu. „Pēc ziemas svētkiem (1219. g.), — saka Indriķis, — sanāca Rīgas valsts kungi kopā un pieteica kara gaitu tai atkritīgai ciltij, kas bija sapulcējusies Mežotnē. Nosvētījuši Sv. Jaunavas Šķīstīšanās dienu (2. febr.) tie sauca no Lībijas un Latgales lielu kara spēku. Priekšgalā stājās pats cienījamais Rīgas bīskaps līdz ar Saksijas lielkungu, svētceļotājiem un zobenbrāļiem. Un jēmuši 8000 kara vīrus, tie nogāja uz Salaspili, nesdami līdz lielu kara mašīnu un citas mazākas un citus cietokšņa aplenkšanas rīkus. Un gājuši visu nakti un sakārtojuši pie Misas upes kara spēku, viņi nonāca pie cietokšņa un apmetās tai pilsētā, kas tur klātu bija, sajēmās laupījumu un apsēda cietoksni un apkaŗoja to daudzas dienas. Daži taisīja kara torni, citi uzcēla patereles (šķēpu metamās un akmeņu un ugunsrodu sviežamās mašīnas), citi rīkojās ar stopiem (šāva dzelzs lodes līdz 300 soļu tālumā un 200 soļu tālumā cauri bruņām), citi taisīja ežus un sāka cietokšņa valni un sienas aizrakt no apakšas; citi pildīja ar sesto malku grāvi ap cietoksni un uzstūma tur virsū kara torni, un citi raka tur pa apakšu. Daudzi zemgaleši cietoksni tika ievainoti ar akmeņu sviedieniem, daudzi ar bultām un daudzi tapa nokauti no kara torņa ar lībiešu un latgalešu šķēpiem. Bet dumpīgie mežotnieši tomēr nenostājās karot pretī. Beidzot uzcēla lielāko mašīnu un sāka cietoksni sviest lielus akmeņus, kas ārdīja dažas apcietinājumu koka daļas un nosita laudis. Un cietokšņa laudis nogāja no augšējiem apcietinājumiem drošākās vietās, bet tā apkaŗojušies tie lika priekšā noslēgt pamieru, kuŗu arī noslēdza. No cietokšņa nokāpa Madis un Gardis (ievērojamākie Mežotnes bajāri, cietokšņa pārvaldnieki), līdz ar citiem bajāriem zemē. Tiem lika priekšā, lai no-

dod cietoksni ar visu, kas iekšā, ar labu, paturēdami savu dzīvību un īpašumu. Tādu mieru viņi nepieņēma un atgriezās cietoksnī, un kaŗošana kļuva vēl stiprāka. Visas kaŗa mašīnas jēma lietošanā. Kareivji aplika bruņas un uzkāpa ar Saksijas lielkungu uz vaļņa un gribēja ieņemt apcietinājumu augšmalu, bet zemgalieši atsita viņus atpakaļ. Pēc tam sakrāva daudz malkas, pielika uguni un apkaŗoja meŗotniešus visādā kārtā.“

Pēc kādām dienām tā meŗotniešu daļa, kas jau agrāk bija kristījusies un slēgusi ar bīskapu mieru, atkal uzsāka ar bīskapu sarunas par padošanos, prasot vienīgi labākus padošanās noteikumus. Kaut gan Viesturim uzticīgie bajāri bija pret padošanos, pirmie tomēr ņēma virsroku un nodeva pili bīskapam. Viesturim atriebdamies, bīskapa ļaudis tagad pastrādāja pie meŗotniešiem neģēlīgu darbu. Neskatoties uz to, ka meŗotnieši bija noslēguši ar bīskapu mieru, bīskapa ļaudis sagrāba Viesturim uzticīgos bajārus, skaitā ap simtu, un visus viņus nogalināja. Vēlāk bīskapa ļaudis aizbildinājās ar to, ka šie bajāri esot uzturējuši slepenus sakarus ar Viesturi, kas kopā ar leišiem jau taisījies nākt meŗotniešiem palīgā. Pa daļai tā bija taisnība. Viesturis tiešām bija uzaicinājis leišus palīgā, bet tie pusceļā, varbūt bīskapa uzpirkti, atgriezās atpakaļ. „Pie Meŗotnes, — saka Olavs, — leiši atriebās Viesturim par Svelgates nāvi. Ar sirdsēstiem Viesturim vajadzēja piedzīvot, ka viņa jaunais nodoms, dabūt Meŗotni savās rokās, izput. Līdz ar to izputēja arī viņa cerība savienot Zemgali zem viena valdnieka varas un tādā ziņā radīt vāciešiem nepārspējamu pretinieku. Pie Meŗotnes ir Viestura darbības un politikas traģiskais gals.“

Pēc Meŗotnes padošanās bīskapa ļaudis, kuŗos ietilpa arī latgalieši un libieši, saņēmuši bagātu laupījumu atgriezās uz Rīgu. Meŗotnieši savu cietoksni tagad paturēja jau kā bīskapa apakšnieki. Tai pašā laikā meŗotnieši zināmā mērā tomēr atzina arī Viestura virsvaldību, t. i. skaitījās par piederīgiem pie Zemgales valsts. Kā šis Viestura un bīskapa tiesības saskaņotas, nav zināms.

1225. gadā Rīgā iebrauca ar daudz pavadoņiem pāvesta sūtnis Modenas bīskaps Viļums. Viņš uzaicināja pie sevis vietējo tautu pārstāvjus. Pēc vairākkārtīgiem ielūgumiem pie viņa atnāca arī Viesturis. Ilgi un gaŗi bīskaps viņam skaidrojās par kristīgo ticību, uzaicinot arī viņu kristīties. Bet — Viesturis nav bijis pierunājams. Viņš atļāvis bīskapam vienīgi sūtīt uz Zemgali savu priesteri, labi zinādams, ka zemgalieši paliks neiespaidojami.

Pēc tam, ap 1228. gadu, Viesturis, kā stāsta Daugavas Grīvas klostera, Vartberga un Rīmju chronikas, noslēdza sabiedrību ar kaimiņiem kuršiem, kas vēl dzīvoja patstāvīgā valstī, ne bīskapa, ne kristīgaš ticības nepazīdami. Sabiedrībā ar kuršiem zemgalieši ieņēma Daugavas grīvas klosteri, nonāvējot daudz mūku. Izmantodama bīskapa neveiksmi, no bīskapa tūlīt pēc tam atkal atkrita Mežotne. Viesturis tagad pārvaldīja visu Daugavas ieteku, apdraudot tādējādi Rīgas un visas Livonijas valsts pastāvēšanu. Tāpēc bīskaps izlūdās no pāvesta jaunu karaspēku, kas kopā ar lībiešiem un latgaliešiem nekavējoties devās pret Viesturi. Pēdējais bija pret šo uzbrukumu jau sagatavojies. Ar lielu karaspēku viņš stājās iebrucējiem pretim. Iesākās karī, kas turpinājās 3 nedēļas. Abi karaspēki cīnījās ar niknumu. Pavisam krita 4000 vīru, to starpā 1600 zemgaliešu. Beidzot bīskapa karaspēks bija spiests atkāpties, ne drusku nespēdams Zemgalē ielauzties. Vienīgi Daugavas vīru bīskaps atkal dabūja savās rokās. Kuģošana pa Daugavu tomēr palika joprojām nedroša, jo zemgalieši apdraudēja kuģus tiklab pie Aizkraukles, Sērenes, kā no Zemgales Vārtu puses.

1230. gadā Viesturis atkal rīko kara gājienu pret bīskapu. Viņš sapulcina lielu karaspēku Zemgales austrumos, negaidot pāriet pie Aizkraukles Daugavu un krietni noposta lībiešu un latgaļu zemi, saņemot bagātu laupījumu.

Par Aizkraukles pilsungu tai laikā bija kāds ordeņa brālis Markvarts. No Aizkraukles izbēdzis, viņš uz ātru roku sapulcināja karaspēku un dzinās pakal zemgaliešiem, kas ar visu laupījumu un vaņģiniekiem jau bija pārgājuši pār Daugavu Zemgalē. Viestura karaspēkam klusu pa mežiem pakal dzīdamies Markvarts uzdūrās kādai nelielai zemgaliešu nodaļai, kas apsargāja vaņģiniekus. Izcēlās nikna cīņa. Pēc chronista ziņām zemgalieši cīnījās varonīgi, tomēr ienaidnieka milzīgā skaitliskā pārsvara dēļ nespēja uzbrukumu atsist, zaudējot daudz karavīru. Šai sadursmē piedalījies arī pats Viesturis. Atgaiņādamies no paša Markvarta uzņēmšanās, Viesturis pakēris kādu lielu pagali un izsitis Markvartam „dažu labu zobu“. Pēc tam Viesturis ar pārējo karaspēka daļu savkārt uzbrūk Markvarta karaspēkam, to smagi sakauj, pašu Markvartu ievaino. Atriebies ienaidniekiem, Viesturis vienu karaspēka daļu atlaiž mājā, ar otru paliek kādā pilī, Zemgales robežas sargādams.

Pēc šiem notikumiem Viestura vārdu chronikās vairs ne-

sastopam; no tā varam spriest, ka Viesturis ap šo laiku, t. i. ap 1230. gadu, būs miris.

*

Tādas ir ziņas par Viesturi. Cik turūcīgas tās arī būtu, tās tomēr pietiekoši gaiši liecina, ka latvjiem ir bijis šai laikā vīrs, kas, kaut arī varbūt pavēlu, sapratis ienācēju vāciešu īsto nolūku, sapratis latvju vienības nepieciešamību un uzskatījis par labāku iet bojā nekā nodoties svešnieka jūgā.

Vitauts Dižais

Spriežot pēc leišu tautas un valsts pašreizējā lieluma, var likties neticami, ka šī mūsu mazā brāļu tauta kādreiz valdījusi pār milzīgiem apgabaliem, kas stiepušies no Baltās līdz pat Melnajai jūrai. Bet tā tas tiešām ir bijis. Un Vitauts Dižais bija tas leišu tautas vadonis, kas šo milzīgo valsti radīja. Vitauta Dižā dzīves gājums ir tādā kārtā viena no spilgtākām leišu vēstures lapas pusēm un tai pašā laikā arī spilgts piemērs tam, ko spēj sasniegt arī neliela tauta, ja tai ir ģeniāls vadonis.

1.

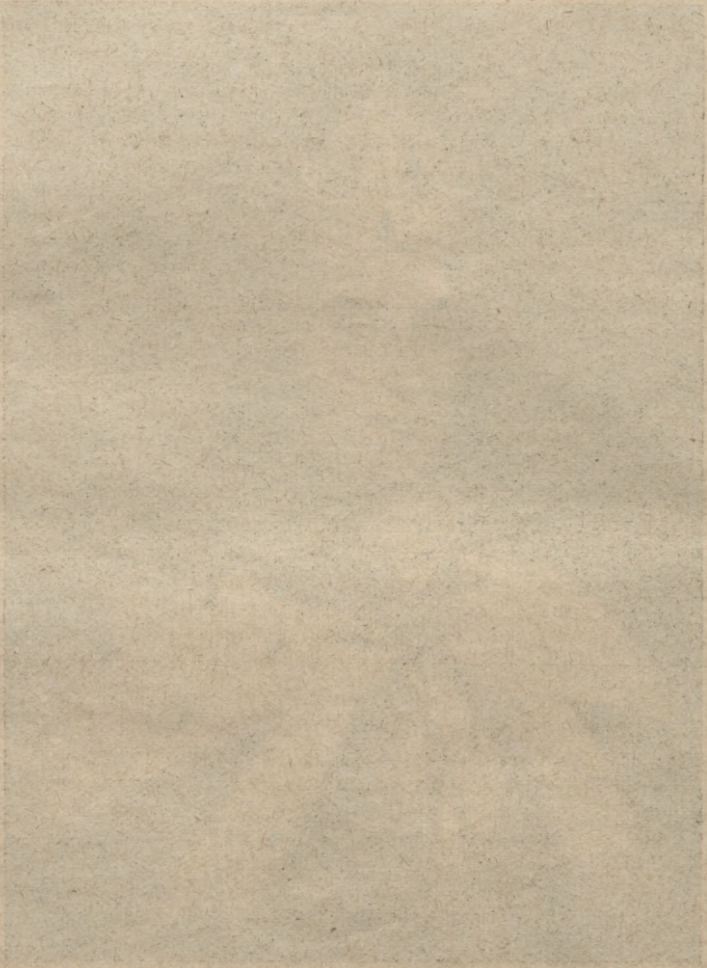
Leiši, latvieši un izmirušie senprūši, jatvingi un galindi kādreiz veidoja vienu tautu. Šī tauta pēc tam, kad bija atšķīrusies no indoeiropiešu pirmtautas, nonāk pie Baltijas jūras, apmezdamās gar Rīgas jūras līci un Baltijas jūras krastu līdz Vislai, gar Vislu līdz Pripetas iztekai; ziemeļos tās robežas sniedzās gandrīz līdz Polockai un Pleskavas ezeram. Ap 9. gadusimteni pēc Kr. šī tauta jau bija sadalījusies augstāk minētās tautās, pie kam leišu ciltis — žemaiši un augšaiši dzīvoja starp Nemunu un mūsu Kurzemi un Zemgali, tā tad apmēram tais pašās vietās, kur vēl tagad leiši dzīvo.

Ap šo laiku leišu galvenā nodarbošanās bija medniecība un zveja. Viņi medīja bebrus, mežavēršus, sūbrus, lūšus, briežus, lāčus, vilkus, kas visi tolaik leišu mežos bija lielā daudzumā. Pļavu un ganību bagātība ļāva leišiem nodarboties arī ar lopkopību. Lielā cieņā bija biškopība. Ar zemkopību leiši tai laikā nodarbojās vismazāk.

Medniecība, kā arī zemes padrūmā daba padarīja leišus par izturīgu, norūdītu un drošsirdīgu tautu. Ir zināms, piemēram, ka uz nāvi notiesātie leiši parasti paši sevi nogalināja. Tomēr tai pašā laikā leišu raksturā netrūka arī zināma maiguma un romantisma. Plaši pazīstama bija leišu viesmīlība. Seno leišu uzskats par pasauli, kas pastāv no mūžības un ko pārvalda kāda augstākā vara, kāds negrozāms liktenis, lēmums, padarīja viņus par fatalistiem, t. i. viņi bija tai pārliecībā, ka pasaulē viss notiek tā, kā tas jau iepriekš ir nolemts.

Vitauts Dižais

18
19
20
21

22

23
24
25

Tāpēc leiši nebijās nāves un jebkādas dzīves grūtības panesa ar lielu pacietību un nesatricināmu dvēseles mieru.

Seno leišu dzīves veids bija ļoti vienkāršs. Viņi ģērbās pašauštās drēbēs vai zvēru ādās, dzīvoja no neaptēstiem, neapcirstiem kokiem celtās mājās, kuŗām sākumā nebija pat dūmvada. Parastie leišu dzērieni bija ūdens, medusalus, ķēves piens. Tāpat ļoti vienkārši bija arī leišu ēdieni.

Lielā cieņā seniem leišiem bija dziedāšana, ko viņi piekopa tiklab darba dienās, kā svinībās un svētkos. No pēdējiem visiemīlotākie bija Jāņi un ļaujas svētki. Tāpat leiši svinēja arī ģimenes dzīves notikumus: kāzas, kristības, bēres. Šīs svinības un svētki stāvēja ciešā sakarā ar seno leišu ticību.

Leiši pielūdza Pērkunu, zemi, māju garus un uguni, mežu un kokus, zalkšus, sauli, Laimu, veļus. „Pērkunam kā kādam dievam, — saka kāds chronists, — nesa upuruš un zem ozoliem vienmēr liesmoja neizdzēšama uguns.“ Šo uguni pastāvīgi sargāja priesteri, kuŗus sauca par vaidelošiem; augstākais priesteris dēvēts par krīvu-krīvu. Pēdējais vienmēr uzturējās pie galvenās Pērkuna svētnīcas, kas sākumā atradās Prūsijas Lietuvā Romavē. Vēlāk šo svētnīcu pārcēla uz Viļņu, kur kādā ozolu birzē uzcēla Pērkuna elku namu. Šis nams bijis simtpiecdesmit aršinu garš, simt aršinu plats un tā sienas piecdesmit aršinu augstas. Jumta tam nav bijis, no rietumu puses bijusi viena ieeja. Kāda ozola priekšā stāvējis Pērkuna tēls. Nama iekšpusē bijusi pie sienām galerija. Vidū bijis altāris — 9 aršinas plats un 3 aršinas augsts; divpadsmit pakāpienu veduši uz šo altāri. Virs šī altāra iedobumā degusi mūžīgā uguns.

Pēc seno leišu domām, cilvēks arī pēc nāves paliek tai pašā stāvoklī, kādā bijis dzīves laikā. Augstmanis, vienkāršs cilvēks un kareivis tāds pat paliek arī pēc nāves. Bet lai tas tā notiktu, tad pirms nāves bija jāizpilda zināmas parašas. Kad miris kāds augstmanis, līdz ar viņu sadedzinājuši viņa kalpus, kalpones, drēbes, dārgumus, zirgus, medību suņus, stopu, zobenu un citas mirušā iemīlētās lietas.

Ļoti agri leišu tautā izveidojās divas ļaužu šķiras: brīvie un nebrīvie jeb vergu ļaudis. No pirmajiem, it sevišķi ja tie bija bagāti, vēlēja virsaišus, tā saucamos kunigus, kas pārvaldīja zināmu apgabalu, ko sauca par pagastu jeb valstiņu. Pār plašāku apgabalu valdīja kuniģaikštis. Pagasta vidū atradās pilskalns, kuŗā kara laikā varēja patverties cilvēki un lopī.

Dzīvodami milzīgos mežos aiz nepārejamiem purviem, leiši ilgu laiku bija pasargāti no kaimiņu tautu uzņēmšanās. Vienīgais, kas viņus ar kaimiņiem saistīja, bija tirdzniecība. Bet

tad ap 11. g. simteni sākās pirmie kaimiņu tautu uzbrukumi. Pirmie uzbrucēji bija krievi. Tā chronikas ziņo: 1012. gadā Svjatopolka dēls Jaroslavs gājis pret jatvingiem un tos uzvarējis, 1040. gadā Jaroslavs gājis pret Lietuvu; 1044. gadā Jaroslavs gājis pret leišiem un nākamā pavasarī nodibinājis Novgorodu; 1059. gadā Jaroslavs uzvarējis galindus; 1132. gadā Mstislavs gājis pret leišiem. Nedaudz vēlāk, t. i. 12. g. s. beigās, jau paši leiši bieži uzbrūk krieviem, iekarodami lielus apgabalus, piemēram Polockas apgabalu. Ap 1220. gadu leišus sāk apdraudēt vācieši — zobenbrāļu ordenis, kas bija jau paguvis ielauzties prūšu un latviešu zemē. Ap šo laiku leišiem rodas pirmais augstāks tautas vadonis Ringauds. Šis ne tikai atsita vāciešu uzbrukumus, bet arī pats iebruka vāciešu ieņemtus apgabalos. 1236. gada 22. septembrī Ringaudam nācās izcīnīt ar vāciešiem sīvu cīņu pie Raktes pils, netālu no tagadējās Žagares. Šai kaujā leiši, izplatījušies pa mežiem, ieslēdza vāciešus un uzbruka tiem no visām pusēm. Pēc niknas kaujas leiši guva uzvaru. Vāciešiem bija daudz kritušo, to starpā arī ordeņa mestrs un tie bēga pilnīgā nekārtībā. Leiši šai kaujā jau valkājuši bruņu cepures un lietojuši ieročus, ko bija pārņēmuši no krieviem. Pēc Ringauda nāves 1240. g. par leišu vadoni — dižkunigaišti kļuva viņa dēls Mindaugs.

Kļuvis par dižkunigaišti, Mindaugs vispirms salauza mazo kunigaištu varu. Pēc tam devās karā pret krieviem un pievienoja savai valstij Baltkrievijas lielāko daļu un dažus Pinskas un Volinijas apgabalus. Tas krievu kņazos radīja lielas bažas, tāpēc viņi mēģināja pret Mindaugu nodibināt plašu savienību, sacelot pret viņu arī atsevišķus leišu kunigaikškus. Tai pašā laikā Mindaugu apdraudēja arī vācieši. Tad Mindaugs spēra izšķirošu soli: viņš pieņēma kristīgo ticību un līdz ar to dabūja no pāvesta karaļa troni. Mindauga kristīšana un kronēšana par Lietuvas karali notika 1252. gadā viņa jaunajā galvas pilsētā Novogrudekā, kas atradās uz Lietuvas un Baltkrievijas robežas. Kopā ar Mindaugu kristījās viņa sieva Marta un 600 leišu augstmaņu un kareivju. Tagad zobenbrāļu ordenis Lietuvai kā kristīgai zemei nedrīkstēja vairs uzbrukt. Tāpēc Mindaugs viegli pārvarēja savus dumpīgos kunigaikškus un piespieda arī krievus slēgt mieru. Par savu labvēlību zobenbrāļu ordenis prasīja Mindaugam zināmas kompensācijas, proti, tas prasīja, lai Mindaugs atdod tam Žemaitiju. Tā kā Žemaitijas kunigaikšķi nebija Mindaugam visai uzticīgi, tad Mindaugs arī atdeva šo apgabalu ordenim. Tomēr ordenim tik viegli vis nenācās šo zemi savās rokās pārņemt, jo žemaiši sīvi pretojās. Beidzot, 1260. gadā, ar Mindauga slepenu līdz-

zināšanu Žemaitijā pret ordeni notika vispārīga sacelšanās. Ordenis mēģināja sacelšanos apslāpēt, bet velti: Kaujā pie Durbes leiši sabiedrībā ar latviešiem smagi sakāva zobeņbrāļu ordeni, kritušo starpā bija arī pats ordeņa mestrs Hornhauzens. Drīz pēc tam Mindaugs atteicās no kristīgās ticības un līdz ar to arī no karāja troņa, palikdams, tāpat kā agrāk, par leišu dižkunigaikšti. Bet tad viņa augstprātīgās un patvaldnieciskās valdīšanas dēļ pret viņu notika sazvērestība, un viņu sazvērnieki nogalināja kopā ar viņa diviem jaunākiem dēliem. Trešajam dēlam izdevās izbēgt. Par dižkunigaikšti kļuva sazvērnieks Trainiti. Bet ne uz ilgu laiku: to drīzumā nogalināja kāds Mindauga kareivju pulciņš. Pēc tam atgriezās tēvijā aizbēgušais Mindauga vecākais dēls Vaiselks, kļuva par dižkunigaikšti un bargi izrēķinājās ar sava tēva slepkavām. Pēc kāda laika arī Vaiselks krita no slepkavas rokas, un ar to izbeidzās Mindauga cilts.

Pēc Mindauga nāves Lietuva sešdesmit gadus bija bez īsta vadoņa, tomēr tā dūšīgi cīnījās pret ienaidniekiem, paturot savā varā visas Mindauga laikā iegūtās zemes. Beidzot 1315. gadā radās jauns dižkunigaikštis Gedimins. Viņš turpināja Mindauga uzvaras. Tā, 1320. gadā Gedimins galīgi iekaroja Voliniju. 1321. gadā viņš smagi sakāva pie Irpeņas upes tatārus, kas tai laikā bija savās rokās sagrābuši visu Krieviju. Pēc tam Gedimins devās uz Kijevu, kas arī atradās tatāru varā. Pēc divu mēnešu ilgas aplenkšanas Gedimins ieņēma Kijevu un Kijevas iedzīvotāji viņu apsveica kā atbrīvotāju. Iekarotās zemēs Gedimins atstāja savus pārvaldniekus. Pēc tam Gedimins veda sarunas ar Rīgas archibīskapu un pāvestu par kristīgās ticības pieņemšanu. Bet tad pēc zobeņbrāļu ordeņa nodevīga uzbrukuma Lietuvai Gedimins šīs sarunas pārtrauca. Vēlāk viņš turpināja karu ar dažiem kaimiņiem un krita 1341. g. pret prūšu ordeni; viņu nogalināja lode, ko bija šāvuši bruņinieki no tikko izgudrotiem šaujamiem ieročiem. Gedimina liķi noveda jaunajā galvas pilsētā Viļņā, kur to sadedzināja uz liela sārta kopā ar ieročiem, mīloto zirgu, vienu uzticamu kalpu un trim sagūstītiem vāciešiem.

Pēc Gedimina nāves Lietuvas valsts sadalījās starp viņa astoņiem dēliem astoņās daļās. Piecus gadus leišiem atkal nebija neviena kopēja dižkunigaikšča. Bet tad pārējo brāļu priekšgalā izvirzījās Alģerts un Ķeistuts. Alģerts dabūja galveno noteikšanu par valsts austrumu daļu, bet Ķeistuts par valsts vakaru daļu. Pirmā kārtā abiem brāļiem nācās karot pret Poliju un bruņiniekiem, kas atkal uzmācās Lietuvai. Sākumā kara laime bija abu brāļu pusē, bet tad 1348. gadā pie

Streves upes viņi cieta smagu zaudējumu. Bet viņi nezaudēja dūšu un drīz vien atkal izdzina bruņiniekus no savas zemes. Pēc tam Alģerts karu pret vāciešiem atstāja Ķeistuta zināšanā, bet pats vērsās pret austrumiem. Vispirms Alģerts atjaunoja Lietuvas varu dažos pa daļai atkritušos krievu apgabalos, un tad devās pret tatāriem, gūdams pār tiem 1362. gadā pie Zilā ūdeņa spožu uzvaru; tā leiši nonāca līdz pašai Melnai jūrai. Pēc tam Alģerts trīs reizes devās pret Maskavu, nonākot līdz tās pašiem mūrjiem un noslēdzot pēc pēdējā uzbrukuma ar krieviem goda pilnu mieru. Tai pašā laikā Ķeistuts varonīgi cīnījās pret daudz stiprākiem ienaidniekiem — vācu ordeni un Poliju. Dažas kaujas Ķeistutam vajadzēja zaudēt, pie kam divas reizes viņš pat krita vācu gūstā, bet abas reizes viņš laimīgi izbēga. — Tāds bija Lietuvas stāvoklis, kad Ķeistutam no viņa sievas Birutas piedzima dēls Vitauts — nākošais leišu lielākais valdnieks.

2.

Vitauta dzimšanas gads pilnīgi noteikti nav zināms; par tādu pieņem 1350. Ķeistuts tai laikā dzīvoja Traķos, kas bija viņa pastāvīgā dzīves vieta. Traķu pils atradās uz kādas 6 kilometri garā un 2 kilometri platā Traķu ezera salas. Ap pili bija apmests liels zemes valnis, ko apskaloja ezera ūdeņi. Visapkārt ezeram šalca drūmi mūža meži. Pili bija liela sūtņu pieņemšanas zāle, kuŗu greznoja Bicantes stilā darinātas freskas, no kuŗām pils drupās dažas saredzamas vēl līdz šim laikam. Kā šo, tā vēl citas istabas greznoja arī pie sienām piekārti dārgi un skaisti ārzemju ieroči.

Vitauta tēvs Ķeistuts, kāda chronista raksturojumā „bija garš no auguma, kalsnējs, ugunīgas acis liesmoja viņa bālajā sejā, maz matu apklāja viņa galvu, sirma barda viņa krūtis. Reti tas runāja, bet ikkuŗš vārds bija sacīts ar uzsvaru. Kad tas draudēja, tad dzīslas viņam uzpampa pierē. Viss viņa izskats modināja bailības jūtas.“ Kāds cits chronists saka: „Šis pats Ķeistuts bija jo drošsirdīgs un patiesīgs vīrs. Kad tas gribēja uzņemt kara gājienu pret Prūsiju, tad to iepriekš lika paziņot ordeņa maršalkam (jātnieku kara pulka vadonim) un tas arī patiesi atnāca. Arī ja tas ar mestru noslēdza mieru, tad viņš to jo cieti turēja. Ja viņš kādu no ordeņa brāļiem redzēja drošsirdīgu un vīrišķīgu esam, tad viņš to mīlēja un ļoti godināja.“ Kāds poļu chronists saka: „Kaut gan Ķeistuts bija pagāns, tomēr tas bija slavējams vīrs; visu Gedimina dēlu starpā viņš bija ievērojams savas saprātības un gudrības dēļ, un — kas viņu visvairāk cēla godā, viņš bija izglītots, cilvēcīgs un patiess savos vārdos.“ Šis sava tēva Ķeistuta īpašības, kuŗu

dēļ Keistuts baudīja tautā lielu cieņu un mīlestību, bija lielā mērā mantojis arī Vitauts.

Keistuta sieva, Vitauta māte Biruta, kuŗas vārds uzglabāties tautas atmiņās un pārgājis tautas teikās un dziesmās, bija žemaišu augstmaņa Vidimunta meita; viņa priekš laulībām bijusi vaidelote Palangas svētnīcā, no kurienes Keistuts viņu ar viltu nolaupījis.

Kā Keistuts, tā viņa sieva bija dziļi uzticīgi senai leišu ticībai un parašām. To garā viņš audzināja arī Vitautu, kuŗā tādā kārtā jau no agrās bērnības iesakņojās senās leišu tradīcijas, senie leišu tikumi.

Vitauta rotaļu biedri bija viņa pieci brāļi un divpadsmit brālēni, viņa tēvoča Algērtas dēli, kas, dzīvodami netālajā Viļņā, bieži Vitautu Traķos apmeklēja. It sevišķi Vitauts draudzējās ar brālēnu Jagaili.

24. dzīvības gadā Vitauts apprecēja Lukomļas un Starodubas kņazienu Mariju; 1377. gadā viņš apprecējās otro reizi ar Smolenskas kņaza Svjatoslava Ivanoviča meitu Annu.

Šai pašā gadā nomira Algērts, iepriekš pareizticībā pāriedams. Par Algērtas dižkunigaikšķa troņa mantinieku, saskaņā ar viņa vēlēšanos, kļuva viņa dēls Jagailis. Paklausot mirušā brāļa lūgumam, Keistuts sākumā Jagaili visādi atbalstīja. Bet drīz viņu starpā radās nesaskaņas un naidi. Par galveno naida cēlāju, kā domā, ir bijis Algērtas un vēlāk Jagaila padomnieks Voiduls. Keistutam, kas ģimenes lietās gribēja būt par noteicēju, nepaticis, ka Jagailis bija izprecējis šim Voidulam, zemas kārtas cilvēkam, savu māsu Mariju. Voiduls, šādas Keistuta izturēšanās dēļ dziļi apvainojies, pierunāja Jagaili atbrīvoties no nepatīkamā veča, noslēdzot ar ordeni slepenu līgumu Keistuta gāšanai. Ordenis, protams, šim priekšlikumam piekrita ar vislielāko prieku. Kādās medībās Jagailis slepeni satikās ar ordeņa pārstāvjiem un galīgi nokārtoja līguma lietu. Medībās un tām sekojošā mielastā bija klāt arī Vitauts, kas joprojām Jagaili turēja par savu draugu. Bet ne Vitauts, ne sapulces lielākā daļa nekā nenojauca par šīm slepenām sarunām. Kad drīz pēc tam ordenis sāka arvien vairāk izmākties Keistutam vien, pie kam Jagailis izvairījās no palīgā nākšanas, Keistuts sāka nojaust Jagaila nodomus; bet šīs aizdomas arvien izlīdzināja jaunais Vitauts, apgalvojot, ka Jagailim nevar būt pret viņu ļauni nodomi. Bet tad Keistuta rokās nāca jau pilnīgi droši pierādījumi par Jagaila nodevību. Tagad Keistuts rīkojās ātri un bargi. Sapulcējis savus žemaišu kareivjus, Keistuts piepeši uzbruka Viļņai, sagūstīja tur Jagaili un sagraβα savās rokās Viļņas dižkunigaikšķa troni. Voiduli, kā valsts

nodevēju, viņš lika pakārt, bet Jagaili ieslodzīja cietumā. Paklausot Vitauta lūgumam, Keistuts Jagaili drīz no cietuma izlaida, dodot viņam valdību pār Krevas apgabalu un Vitebsku.

Ticis brīvībā, Jagailis tūlīt sāka domāt par atriebību un sava Viļņas dižkunigaikšķa troņa atgūšanu. Tai nolūkā viņš atkal noslēdza draudzību ar vācu ordeni. Izlietojot gadījumu, kad Keistuts bija aizgājis karā pret Jagaila brāli Kaributu, kas liedzās atzīt Keistuta virvaldību, Jagailis pēkšņi ieņēma Viļņu, kur viņam pilsētas komendants, kā viņa slepens piekritējs, nodeva bez cīņas. Pēc tam Jagailis savienojās ar bruņiniekiem un ieņēma Traķus. Dabūjis par to zināt, Keistuts atgriezās Žemaitijā, kur satikās ar Jagaili netālu no Traķiem. Tā kā Jagaila karaspēks bijās no Keistuta karaspēka, tad Jagailis ar saviem padomniekiem mērķa sasniegšanai nolēm izlietot vilstību. Jagailis nosūtīja Keistutam sūtņus, kas viņu ielūdza kopā ar dēlu Vitautu uz miera sarunām. Viens no sūtņiem, Jagaila brālis Skirgailis, apzvērēja, ka tiklab Keistuts, kā Vitauts būšot pilnīgā drošībā. Keistuts ar Vitautu noticeja Skirgaila zvērastam un paklausīja uzaicinājumam. Bet tiklīdz viņi bija nonākuši Jagaila nometnē, ka viņus Jagailis lika apcietināt un novest Viļņā. Keistuta karaspēkam viņš lika paziņot, ka valdnieki sarunu nolūkos devušies uz Viļņu, un ka tāpēc karaspēkam jāizklīstot. Keistuta karaspēks, nekā nezinādams par sava vadoņa ļauno likteni, paklausīja un mierīgi izklīda. Pēc tam Keistutu iekala dzelzīs un noveda Krevas pilī, kur viņu iemeta kādā velvētā pagrabā. Četras dienas viņš mocījās šai pagrabā, velti mēģinādams ar sava uzticamā kalpa Omuliča palīdzību izbēgt. Piektajā naktī pie Keistuta ieradās Jagaila sūtīti vīri un nožņaudza Keistutu ar zelta auklu, kas atradās pie viņa paša apģērba. Arī Omuličs zaudēja dzīvību, savu kungu aizstāvot. Tas notika 1382. g. Lai Keistuta draugi un piekritēji nesadumpotos, izplatīja baumas, ka Keistuts pats cietumā ar savu svārku auklu nogalinājies. Tai pašā laikā Jagailis līcis noslīcināt Keistuta sievu un nokaut viņa tēvu un brāli.

Kad Vitauts dabūja zināt par tēvu un mātes nāvi, viņš sirsīga ar karsoni, murgos draudot briesmīgi atriebties, jo Jagaila izplatītajām baumām par tēva pašnāvību viņš nenoticēja. Tad viņu noveda tai pašā Krevas pilī, kur viņu gaidīja tēva liktenis. Bet no tā Vitautu izglāba viņa sieva Anna. Aizgājusi pie Vitauta cietumā ar divām kalponēm, viņa pārgērba Vitautu vienas kalpones drēbēs un nolaida viņu naktī kurvī zemē sētā; pēc tam Vitauts aizbrauca ratos, kas viņu netālu no pils jau gaidīja. Tai pašā naktī no Krevas izbrauca arī Anna ar meitu

Sofiju. Visi viņi devās pie Vitauta svaiņa Januša Mozovecka. Tā kā no šā Vitauts, izņemot pajumti, nekādu reālu palīdzību nesaņēma, tad viņš griezās pie vācu ordeņa, apsolīdams tam pieņemt kristīgo ticību, ja ordenis noslēgs ar viņu uzbrukšanas un aizsargāšanās līgumu pret Jagaili. Ordenis Vitauta priekšlikumam piekrita, apsolīdams viņam no savas puses palīdzēt atdabūt visu tēva valsti, bet ar to noteikumu, ka viņš pēc zemes atgūšanas maksās ordenim meslus. Vitautam nekas cits neatlika kā šos noteikumus pieņemt un likties kristīties. To Vitauts tad arī izdarīja 1383. g. 21. oktobrī Teplavā; par Vitauta krusttēvu bija Vigands f. Boldersheims un par krustmāti Teplavas voita sieva. Kristītais Vitauta vārds bija „Vigands“.

Tūlīt pēc šī līguma noslēgšanas un kristīšanās Vitauts, ordenim palīdzot, devās pret Jagaili. Ceļā viņam pievienojās daudz viņa un viņa tēva piekritēju. Sākās nikns karš, kurā kara laime bija te vienā, te otrā pusē. Beidzot leišu starpā radās ļaudis, kas, redzēdami, ka leiši, savstarpējās cīņās nosaiņodami, lej ūdeni vācu ordeņa dzirnavās, panāca, ka abi pretinieki, Jagailis un Vitauts, 1387. g. saderēja mieru. Jagailis atdeva Vitautam Melnkrieviju, Dienvidkrieviju un Lucku, pie kam Vitauts svinīgi apzvērēja patstāvīgu nolitiku neuzsākt.

Drīz pēc tam, proti 1386. gadā, Jagailis kristījās un apprecējās ar Polijas karalieni Jadvigu. Jagailis tādā kārtā kļuva par Polijas un Lietuvas kopēju karali. Līdz ar to viņš bija apņēmies kristīt katoļu ticībā arī visu leišu tautu. Bet tas nenotika bez pretošanās, vispirmā kārtā no to Lietuvas pavalstnieku puses, kas bija jau pa daļai piegriezušies pareizticībai. Galvenais dumpja cēlējs bija Polockas kņazs Andrējs. Viņam pievienojās Smoļenskas kņazs Svjatoslavs un vēlāk Livonijas ordenis. Šos ienaidniekus Jagailim tomēr izdevās drīz vien pieveikt. Tāpat Jagailis uzdevumā Vitauts sakāva ungārus, kas mēģināja atkrist no Polijas virsvaldības. Pēc tam Jagailis ar dažādiem solījumiem un priekšrocību piešķiršanu panāca, ka īsā laikā kristījās, katoļu ticību pieņemot, liels leišu daudzums. Vienīgi žemaiši joprojām palika pie savas vecās senču ticības.

Saskaņā ar iepriekšēju norunu, Jagailim tagad vajadzēja Vitautu iecelt par Lietuvas dižkunigaikšti. Bet Jagailis norunu neizpildīja un iecēla par Lietuvas dižkunigaikšti savu brāli Svirgaili. Ar to Vitauts jutās stiorī aizkarts, jo vairāk tāpēc, ka Svirgailis ar nepatieso zvērastu ķeistutam, bija galvenais ķeistuta nāves cēlonis. Jagailis manīja Vitauta slepeno naidu, un tāpēc visapkārt viņam nostādīja spieģus, kas uzlūkotu viņa darbību. Tomēr Vitautam atkal izdevās ar vācu ordeni no-

slēgt uzbrukšanas līgumu pret Jagaili, dodot šoreiz par līguma turēšanas drošību savus divus dēlus Jāni un Juri un vēl citus tuviniekus. Karš iesākās 1389. gadā un plosījās trīs gadus. Vitauta pusē nostājās ne tikai žemaiši, bet visas leišu tautas lielākā daļa. Divas reizes Vitauts kopā ar saviem sabiedrotiem vāciešiem aplenca Viļņu. Pirmajā aplenkšanā 1390. gadā Vitauta un sabiedroto viesu starpā atradās arī angļu princis Indriķis, kas vēlāk kļuva par Anglijas karali Indriķi IV. Piecas nedēļas Vitauts uzbruka Viļņai, pie kam, šais uzbrukumos krita Jagaiļa brālis Karigailis, un ievainoja Vitauta nāvīgāko ienaidnieku Skirgaili. Vienu pilsētas daļu uzbrucējiem izdevās ieņemt, bet pats cietoksnis vēl turējās. Uznākušo aukstumu dēļ uzbrucējiem vajadzēja atkāpties. Nākošā Viļņas aplenkšana notika 1391. gadā. Pirms došanās ceļā ordenis sarīkoja „goda mielastu“, kas ar savu greznumu un bagātību aptumšojis visus līdz tam laikam redzētos līdzīgus mielastus. Viļņa šoreiz bija ļoti stipri nocietinājusies, un tajā atradās liels aizstāvju pulks, tā ka Vitauta un ordeņa uzbrukumi palika bez sekmēm. Tad Vitauts devās pret citām pilsētām, kas viņam pa lielākai daļai jo viegli padevās. Tā tad posts Lietuvā ar katru dienu pieņēmās. Brālis karoja pret brāli, un leiši paredzēja, ka viņi tādā kārtā agrāk vai vēlāk visi kritīs vācu rokās. To redzēdams, kā arī baidīdamies par savu Polijas fronti, Jagailis nolēma ar Vitautu derēt mieru. Tai nolūkā viņš sūtīja pie Vitauta, kas dzīvoja tai laikā Rītersvēderas pilī netālu no Kauņas, Mazovijas kņazu, dusbrāli Indriķi. Vitauts no sākuma par Jagaiļa priekšlikumu neorībēja nekā dzirdēt. Bet tad Jagaiļa sūtnim palīdzēja Vitauta māsa Ringalda, kas Indriķi mīlēja. Viņa padarīja Vitautu piekāpīgāku, un kad līdz Vitauta ausīm nonāca arī ziņas par Lietuvas lielo postu, viņš bija ar mieru izlīgt. Drīz vien tad arī viņš noslēdza slepenu līgumu ar Jagaili. Tikai viena lieta darīja Vitautam lielas rūpes, tās bija bažas par ķīlā atstātiem dēliem, kuŗiem draudēja neizbēgama nāve, ja Vitauts lauztu savu līgumu ar vācu ordeni. Tāpēc Vitauts papriekš sagatavoja savu dēlu un citu tuvinieku bēgšanu. Kad tas bija izdarīts, Vitauts nometa masku, uzbruka ordeņa garnizonam Rītersvēderas pilī, sagūstīja to, nodedzināja pili, izpostīja vēl citas bruņinieku pilis leišu zemē un devās uz Viļņu. Bet te viņu panāca bēdīga vēsts. Ķīlnieku bēgšana bija izdevusies tikai pa daļai, pie kam viņa abi mīļotie dēli bija miruši: bruņinieki, dabūjuši zināt, ka Vitauts lauza līgumu, viņus nozālojuši. Nogalinātie dēli bija Vitautam vienīgie, un arī vēlāk neviens dēls viņam vairs nepiedzima. Stāsta, ka kopš tā laika Vitauts nekad vairs neesot smējies.

Politiskā ziņā toties Vitauts bija sasniedzis savu mērķi: 1392. gadā viņš noslēdza ar Jagaili līgumu, ar kuru viņš kļuva par Lietuvas dižkunigaikšti.

3.

Tagad Vitautam vispirms vajadzēja nomierināt dažus atsevišķus kunigaikškus, kas negribēja atzīt viņa varu. Tas viņam izdevās diezgan viegli, padzenot pie tam dumpīgos kunigaikškus un sev uzticīgos liekot viņu vietā.

1397. gadā Vitauts kopā ar tatāru chānu Tochtamišu, kas bija kādu laiku iepriekš pārgājis Vitauta pusē, gāja uz Azovu, sakāva tatārus, aizdzina tos uz Volgu, sagrāba milzīgas bagātības, sagūstīja daudz tatāru un nometināja tos Lietuvā. Pēc diviem gadiem Vitauts atkal gāja uz Vorkslas upi, kur bija bijis jau vienu reizi. Te viņu saņaidīja tatāru chāna Timur-Kutlaka sūtņi un sacīja viņam chāna vārdā: „Kādēļ tu nāci pret mani? Es nekad ar ieročiem neesmu gājis tavā zemē!“ Vitauts atbildēja: „Dievs man ir devis valdību pār visām zemēm; esi mans dēls un meslu devējs, ja nē, tad tu būsi mans kalps.“ Timurs apsolījās dot Vitautam meslus un atzīt to par tēvu, bet negribēja uz saviem naudas gabaliem likt izkalt Vitauta seju un leišu ģērboni. Atnāca Timura māceklis Edigejs un sākās kauja. Tā kā Vitautam bija tikai 70.000 vīru, bet Edigejam 200.000, tad Vitautam vajadzēja kauju zaudēt. Abās pusēs bija daudz kritušo; Vitauta pusē krita arī daudz poļu, kas bija viņam gājuši līdz. Tatāri ielauzās Kijevā un nonāca gandrīz līdz Luckai, bet tad, krietni izlaupījuši ieņemtās zemes, atgriezās atpakaļ savās stepēs.

Pēc tam Vitautam nācās iejaukties Smoļenskas mantošanas strīdū, kas bija izcēlies starp diviem Smoļenskas kņaza brāļiem Glebu un Juriu. Pirmajam gāja palīgā Vitauts, bet otrajam Razaņas lielkņazs Oļegs. Vitauts ielauzās Razaņas valstī pirmo reizi 1396. gadā, vairākās kaujās sakaudams pretinieka karapulkus un briesmīgi izpostīdams viņu zemi. Kādās chronikās par to rakstīts: „Leiši bruģēja ielas ar cilvēku miesām un kapāja tās ar zobeniem... Vitauts izlēja Razaņas asinis kā ūdeni.“ Razaņas valstī būdams, Vitauts ar saviem pavadoņiem apmeklēja savu znotu Maskavas lielkņazu Vasiliju. Pēdējais Vitautam par godu Kolonnā sarīkoja lielas dzīres. 1401. gadā Vitauts atkal devās pret raziņiešiem, kas bija ielauzušies Smoļenskā. Atkal Vitauta pulki smagi sakāva raziņiešus — lielā kaujā pie Okas upes. Šis zaudējums tā apbēdināja veco Razaņas kņazu Oļegu, ka tas drīz nomira. Pēc tam Smoļensku Vitauts galīgi pievienoja Lietuvai, jo kņazs Glebs

dažus gadus atpakaļ bija kritis kaujā pret tatāriem. Pēc Smoļenskas pievienošanas Vitauts nodomāja pievienot Lietuvai arī Pleskavu. Bet Maskavas lielkņazs šim nodomam pretojās, tā ka Vitauts ar savu znotu sanāca naidā. Trīs reizes viņu karapulki izgāja viens otram pretim, bet visas reizes karaspēks izšķīrās bez kaujas. Beidzot noslēdza mieru, ar kuŗu Vitauta varā palika Orlas apgabals, daļa no Kalugas un Tulas apgabaliem, daži Čerņigovas kņazu apgabali, kā arī Rževa un Veļikije Lūki. Vitauta robeža ar krieviem stiepās no Pleskavas robežām vienā pusē, tālāk gar Oku, Sulu un Dņepru līdz Moldāvijai otrā pusē.

Tā Vitauta valsts ar katru dienu auga un nostiprinājās. Viena lieta tomēr grauza Vitauta sirdi: tā bija apziņa, ka viņa mīlotā Žemaitija joprojām smok ordeņa jūgā un ka viņa divi dēli nav vēl atriebti. Tāpēc, kad 1407. gadā nomira ordeņa lielmeistars Konrads fon Jungigens, kas visu laiku bija mēģinājis ar leišiem un poļiem ieturēt miera politiku, un tā vietā nāca Ulrichs fon Jungigens, kas gribēja karu, tad Vitauts arī sāka uzmodināt kā savus pavalstniekus, tā poļus uz karu, cerēdams tādā kārtā atriebties par saviem dēliem un atgūt Žemaitiju. Kad nu 1408. gadā ordenis aizturēja kādu labības krāvu, ko poļi pa upi sūtīja neražu cietušiem Polijas apgabaliem, tad kļuva skaidrs, ka agrāk vai vēlāk starp abiem naidniekiem jānotiek izšķirošai cīņai. Tāpēc abas puses dedzīgi rīkojās gaidamajam karam. Vācu ordenis sapulcināja 90.000 vīru lielu kara pulku, kas bija labi apmācīts un kam bija jaunie šaujamie ieroči un arī liелgabali, kuŗu leišiem pavisam nebija. Lietuva un Polija pa tam bija savākusi vēl lielāku kara pulku. Tas esot sniedzies līdz 150.000 vīriem. Tā lielāko daļu veda kaujā Vitauts. Viņa vadībā atradās ne tikai leiši, bet arī Lietuvas krievu pulki un 30.000 tatāru jātnieki. Vitauts, kā teikts, agrākos gados bija atļāvis tatāriem apmesties dažos Lietuvas apgabalos, un tā kā Vitauts ļāva visām tautībām pilnīgu ticības brīvību, tad tatāri bija viņam uzticīgi pavalstnieki. Jagailis veda kaujā poļus un čekus; pēdējo priekšnieks bijis Žižka, kas vēlāk kļuva slavens t. s. husistu karos ar vāciešiem.

Beidzot pienāca izšķirošā diena. Abi karapulki 1410. g. 15. jūlijā sadūrās Prūsijā starp Grīnvaldes un Tannenbergas sādžām. Pirms kaujas divi ordeņa ziņneši nonesa Jagailim un Vitautam divus kailus zobenus, kuŗus pasniedza viņiem ar izsmieklu un izzobojumiem. Jagailis atbildējis ar kādiem dievbijīgiem vārdiem, bet Vitauts teicis: „Loti labi! Ienaidnieks mums pats dod dunci, ar kuŗu lai viņu kauj.“ Tūlīt pēc tam sākās kauja. Kaujas dvēsele, tās īstais vadonis leišiem bija Vi-

tauts, kā mēr Jagailis, kas bija kļuvis dievbijīgs, kādā uzkalnā nepārtraukti lūdza Dievu. Varonīgi cīnījies Smoļenskas pulks, tomēr vislielāko cīņas smagumu iznesa uz saviem pleciem leiši ar Vitautu priekšgalā, kas bija redzams cīnāmiēs kaujas bīstamākās vietās. Beidzot vācieši, briesmīgi sakauti, panikā bēga. Kaujā bija krituši: pats ordeņa mestrs, visi augstākie ordeņa vadoņi un amata vīri, līdz 200 ordeņa bruņinieku, 400 laicīgu bruņinieku un 40.000 vienkāršu kareivju. 15.000 vīrus sagūstīja. „Šī diena, — saka kāds vēsturnieks, — bija ordeņa slavas un varas pēdējā diena. Nākamais rīts tam atnesa negodu, pazemojumu un iznīcību visiem laikiem.“ Ienaidnieku nometnē atrada tūkstoš vāzumu ar dārgām lietām un visādiem pārtikas un citiem līdzekļiem, simtām mucu ar vīnu, tūkstošiem ķēžu un citu mocīšanas rīku, daudz darvota audekla ēku aizdedzināšanai. Lai kareivji nepiedzertos, visas vīna mucas sadauzīja. „Vīns, — saka kāds rakstnieks, — samaisījās ar asinīm un pārplūdināja lielu lauku. Šinī vīna un asins jūrā patiesībā peldēja cilvēku liķi. Ievainoto vaimanas pārkliedza uzvarētāju gaviles.“

Vēsturnieki, pat ienaidnieki, ir vienis prāti, ka uzvaras galvenais gods pieder Vitautam. Viņš gribēja nekavējoties doties tālāk uz ordeņa galveno pilsētu Marienburgu, kas jau gaidīja uzvarētājus, sagatavojot atslēgas, ko tiem pasniegt. Bet Jagailis kavējās — viņš trīs dienas no vietas turpināja lūgt Dievu. Kad beidzot gāja tālāk, pilis un citas pilsētas padevās bez kaujām, bet Marienburga aiztaisīja vārtus un pretojās. Tai steidzās palīgā Vidzemes mestrs. Tas griezās pie Vitauta. Prūsijas un Vidzemes ordeņa vārdā viņš atsacījās no Žemaitijas un solīja mūžīgu sabiedrību. Kad Vitauts pārlicinājās, ka ordenis nekā vairs nespēs viņam nodarīt un ka no dažu Prūsijas apgabalu pievienošanas viņam nekāda labuma nebūs, viņš, priecādamies par Žemaitijas atdabūšanu, ar saviem pulkiem atstāja Marienburgu. Jagailis turpināja aplenkšanu, bet bez panākumiem. Kad nu vēl vācu ķeizars Sigismunds piedraudēja ar kaŗu, gadījumā, ja gribēšot galīgi iznīcināt ordeni, tad arī Jagailis izbeidza Marienburgas aplenkšanu un noslēdza 1411. gadā Tornas pilsētā ar ordeni mieru. Miera līgums galīgi apstiprināja Žemaitijas pievienošanu Lietuvai un Dobriniešu zemes pievienošanu Polijai. Par gūstekņiem ordenis samaksāja 90.000 marku izpirkšanas naudas. Ar šo mieru ordeņa vara bija galīgi salauzta un vācieši vairs nespēja ne mazākā mērā apdraudēt leišus.

1416. gadā Vitauts taisījās jaunam kaŗam, šoreiz atkal pret tatāriem, kas bija ielauzušies Ķījevā un nopostījuši tās priekš-

pilsētas. Ar tatāriem Vitautam vēl bija veci rēķini no agrākiem laikiem, kad viņš bija cietis zaudējumus pie Vorkslas. Tagad par visu to Vitauts gribēja tatārus pārmācīt. Kad tatāru chāns Edigojs dabūja zināt par Vitauta gatavošanos karām pret viņu, viņš atrada par labāku padoties miera ceļā. Viņš nosūtīja Vitautam bagātas dāvanas un lūdza mieru. „Slaveņais dižkunigaikšti, — rakstīja Vitautam Edigejs, — mēs abi esam piedzīvojuši sirmu vecumu; lai mūsu atlikušie dzīves gadi pieder mieram. Asins, kuŗu mēs izlējuši kaujā, sen izžuvusi, rāšanās vārdus, kādus mēs viens pret otru esam teikuši, vējš ir izkaisījis; kara liesma tīrijusi mūsu sirdis no dusmām un pati laika izdzēsta.“ Vitauts, meklēdams savai valstij labumu, ne sev slavu, jo tādas viņam vairs nevajadzēja, pieņēma Edigeja lūgumu un noslēdza ar viņu mieru. Pēc šī miera visa lielā Krimas tatāru valsts padevās Vitautam, atzīdama viņu par virsvaldnieku. Edigejs naturēja savu valsti izņemot dažus apgabalus pie Melnās jūras, kur Vitauts dibināja jaunas pilsētas, kas turpmāk atradās tieši Vitauta varā. Pie Dņepras Vitauts dibināja Čerkasus un Kremenčugu, nocietināja veco Kaņevas pilsētu, Tavanoas salā Dņepras grīvā ierīkoja muižniecību. Pie Melnās jūras Vitauts uzcēla cietoksni, kur vēlāk stāvēja Očakova. Tai vietā, kur tagad Odesa, viņš lika ierīkot ostu. Pie Dņestras, stepēs un uz valsts robežām Vitauts lika celt vairākus cietokšņus. Vitauta virsvaldība pār Krimas tatāriem nebija tukšs vārds, bet viņu tiešām tatāri cienīja un godāja. Ka tas tiešām tā, to pierāda kāda Anglijas karaļa Indriķa V sūtīta bruņinieka Lannoja ceļojums pa šo tatāru zemi. Šis bruņinieks, kas kopš kādām dienām bija bijis, cauri braucot, pie Vitauta, braucis tālāk tatāru zemē. Tatāri, kas mēdza visus ceļiniekus aplaupīt, uzbruka arī šim angļu sūtnim. Bet tad, ieraugot sūtņa un viņa pavadoņu galvās cepures ar zīmēm, kas rādīja, ka viņi atrodas Vitauta kalpībā, tatāri piepeši atsacījās no laupīšanas nodoma, laipni palīdzēja ceļiniekiem tikt uz priekšu un pavādīja ar lielu godu.

Pēc tam Vitautam padevās divas krievu valstis, proti Ražanas un Tveras. Ap to pašu laiku čechi, kas tai brīdī bija sacēlušies tā saucamos husītu karos, nosūtīja Vitautam sūtniecību, kas viņam piedāvāja Bohēmijas kroni. Tā kā Bohēmija no Lietuvas centra atradās pārāk tālu, tad Vitauts šo kroni nepieņēma, bet nosūtīja čechiem vienu no Alģerta dēla dēliem Zigmuntu Kaributaiti, kas kopā ar pavadoņiem nonāca Bohēmijā un dūšīgi un laimīgi vadīja čechus karā pret vāciešiem.

Tādā kārtā Vitauta valsts stiepās no Baltijas jūras līdz Melnajai, un (gandrīz) no Lvovas līdz Ražanai, aizņemdama milzīgus apgabalus.

4.

Vitauta valsts galvas pilsēta bija Viļņa, bet ļoti bieži viņš dzīvoja arī Traķos. Par abām šīm pilsētām jau pieminētais angļu sūtnis Lannojs izsakās sekoši: „Izbraucis no Dinaburgas (Daugavpils), es iebraucu necaurejamos meža biezokņos, kas auga Lietuvas karalistē; divu dienu un divu nakšu laikā neatrazdams neviena mājokļa, beidzot, pabraucis garām septiņiem vai astoņiem ezeriem, es nokļuvu Viļņas pilsētā, karaliskā galmā. Šai pilsētā atrodas pils, kas uzcelta augstā smilšu kalnā, tai apkārt šabērtas smiltis, akmeņi un ķieģeļi; pati pils celta no koka. Šī pils ir Lietuvas dižkunigaikšča Vitauta pastāvīgā dzīves vieta. Pils tuvumā tek upe, ko sauc par Viliju. Pilsētas ēkas celtas no koka; tās velkas garā rindā; bet dažas baznīcas ir no akmens. Šis karalistes ļaudis ir kristīgie, kuŗus kristīja krustnešu ordenis. Lietuvā ir divpadsmit bīskapiņas, kuŗās runā dažādās izloksnēs; tauta nes garus matus, pār pleciem izlaistus, bet sievietes ģērbjas vienkārši. Lietuvu var nosaukt par ezeru un lielu mežu zemi. Viļņā dzīvo divas dižkunigaikšča māsas; tām es stādījos priekšā. Izbraucot tai pat dienā no Viļņas, ceļā uz Prūsiju, man nācās būt vienā no vislielākām Lietuvas pilsētām, kuŗu sauc par Traķiem; tā sastāv no slikti celtām koka mājām. Tur ir divas pilis: viena veca, koka, ar zemi apmesta, otra — ķieģeļu, franču stilā celta, ezera vidū, lielgabala šāviena attālumā viena no otras. Traķos un ārpus tiem dzīvo daudz nekristītu tatāru — īsti saračīni. Stāsta, ka šai pilsētā dzīvo vācieši, leiši, rusīni un daudz žīdu, kas visi runā katrs savas tautas valodā. Dižkunigaikštis Vitauts ir ievedis Lietuvā tādu kārtību, lai katrs ārzemnieks, kas apmeklē viņa zemi, neko neizdotu no savas kabatas ceļošanai. Dižkunigaikštis liek ceļotājiem bez atlīdzības piegādāt uzturu un, drošības nolūkos, tos pavadīt līdz robežai. Dižkunigaikštis Vitauts, kas ir iekarojis trīspadsmit svešas zemes, ir ļoti varens; viņam ir 10.000 jājamo zirgu, kas pieder viņam personīgi. Traķos ir zvērnīca, kuŗā atrodas meža vērši, saukti sūbri, brieži, meža zirgi, meža cūkas, lāči un citi dzīvnieki. No Traķiem es nokļuvu Posurvā, pie Nemunas, ļoti lielas upes. Tur ir koka pils, no visām pusēm ar zemi apmesta. Šai pilī es satiku dižk. Vitautu, viņa sievu un meitu; dižkunigaikštis, kā to viņš mēdz reiz gadā darīt, bija šeit ieradies, lai mēdītu vietējos mežos, un atradās te jau trīs nedēļas. Gar Nemunu uz leju braukdams, es nokļuvu Kauņā, kuŗā atrodas ļoti liela pils, celta pie Viliņas ietekas Nemunā.“

1419. gadā Viļņa krita par upuri milzīgam ugunsgrēkam; Vitauts netaupīja ne rūpes, ne līdzekļus, lai ātrāk atjaunotu pil-

sētu un padarītu to galvas pilsētas vārda cienīgu. Viņš tiešām isā laikā to atdzīvināja kā saimnieciskā, tā kultūrālā ziņā un izgreznoja ar ievērojamām celtnēm. Tā, Vitauts lika uzcelt katoļu katedrāli un sv. Annas baznīcu; par pēdējo Napoleons, sajūsmināts par tās skaistumu, 1812. gadā izteicies, ka viņš „uz plaukstas pārnestu to uz Parīzi“. Vitauts arī lika izgreznot Šķīstās Jaunavas Marijas katedrāli. Tāpat Traķos viņš lika celt vairākas baznīcas, dāvinot tām prāvus zemes gabalus.

1419. gadā Lietuva un Polija atjaunoja vienam gadam mieru ar vācu ordeni. Pēc gada Vitauts, nevarēdams ar ordeni salīgt, savas trešās sievas Goļšanu kņazienes Uljanas un politisku apstākļu iespaidots, pārgāja pareizticībā ar Aleksandra vārdu. Pēc tam, noslēdzis savienību ar Dānijas karali un Maskavas lielkņazu, viņš nolēma atkal pieteikt karu ordenim. Bet dažu iemeslu dēļ šis nodoms palika neizpildīts. Tāpat neizpildīts palika arī Vitauta tālredzīgais mēģinājums apvienot katoļu un pareizticīgo ticību vienā kopējā ticībā Husa garā. Šim mēģinājumam visvairāk pretojās poļi.

1421. gadā Vitautu, pēc agrāko gadu parauga, apmeklēja Jagailis, lai medītu Vilnas mežos. Viņa ierašanās šoreiz vairāk kā citām reizēm tuvināja brālēnus. Viņu attiecības, pēc kāda chronista vārdiem, ar katru dienu kļuva sirsnīgākas. Jagailis ar baudu vēroja Lietuvas dabas lieliskumu, klausījās tās mežu šalkšanā, kas atmodināja viņā pagājušo gadu atmiņas, kad viņš, kopā ar savu bērnības draugu Vitautu, pavadīja laiku brīvajā dabā. Viens no viņiem bija plašas kaimiņu valsts karalis, bet otrs varenās Lietuvas valdnieks. Ar gadiem Jagailī bija nznīkušas nepatīkamās īpašības, un viņš vairs neapskauda Vitautu, jo viņu zemju politiskā savienība abu slavu un spožumu tikai vairoja.

Tai pašā gadā Vitautu atkal apmeklēja Lannojs. Par šo apmeklējumu viņš raksta: „Izbraucis visu dienvīdus Krieviju, es sastapu Lietuvas dizkunigaikšti un viņa sievu Kremencā viena tatāru kņaza, dažu citu kņazu, kņaziņu un bruņinieku sabiedrībā. Dižk. Vitautam pasniedzu divu karaļu vēstules un dārgu Anglijas karaļa dāvanu. Dižkunigaikštis mani pieņēma ar lielu godu un trīs reizes uzaicināja mani pie pusdienas galda, nosēdināja mani starp savu kundzi un tatāru kņazu, kam bija bārda līdz ceļiem. Kādās svinīgās pusdienās, kas bija rīkotas par godu Novgorodas un Pleskavas sūtniecībām, es redzēju, sūtni dziļi klanījās, skūpstot zemi un pasniedzot sešdesmit dāvanu, kuŗu starpā bija zelts, sudrabs, zīda un vilnas audumi u. t. l. lietas. Dižk. Vitauts šķiroties no manis iedāvināja man ar zīda virsu klātus divus sobeļa kažokus, 4 zīda auduma ga-

balus, 4 zirgus, 4 cepures, šaujamo loku, bultas, 100 zelta dālderus un 25 sudraba gabalus 100 dālderu vērtībā. No zelta un sudraba es atteicos, jo Vitauts tai laikā bija dedzīgs Husa piekritējs. Pēc tam viņa kundze Uljana atsūtīja divas zelta ķēdes, nēsāšanai kaklā: vienu parastu, otru — tatāru. Manam heroldam dižkunigaikštis iedeva zirgu, kažoku, cepuri, lielus sudraba gabalus un 6 ½ dālderus zeltā. Manam rakstvedim, kuŗu es aizsūtīju pie Anglijas karaļa, dižkunigaikštis iedāvināja ar zīda virsu klātu kažoku un pieciem, maņ līdz braucošiem, muižniekiem — katram pa zīda auduma gabalam. Es biju pie Vitauta deviņas dienas.“

Šāda Vitauta ārkārtīgā devība, par kuŗu runāja visa pasaule, dažreiz izsauca iebildumus no viņa sievas puses. „Tā reiz, — stāsta chronists Dlugošs, — Vitauts dižkunigaikštes klātbūtnē iedāvināja kādam savam galminiekam 100 grivnas. Par sievas piezīmi, ka dāvana pārāk devīga, dižkunigaikštis skaļi iesmējās — un par atbildi, pielika vēl 100 grivnas, piespiežot dižkunigaikšti aplūst tad, kad dāvana bija pieaugusi līdz astoņi simti grivnām.“

Kā istam dabas bērnam, Vitautam visvairāk patika medības; pēc tām — viesu pieņemšana, izrādes, klaunu joki un dažas solidas izpriecas. It sevišķi Vitautam patika šacha spēle, kuŗai viņš nodevās ar lielu aizraušanos un baudu. Lieliskajā Vitauta zīmogā, kam viņš piešķīra lielu nozīmi, Vitauts nav attēlots ar dižkunigaikšča kroni, bet ādas cepurē, zem kuŗas redzami gaŗi vilņaini mati; virs dižkunigaikšča tērpā uzņemts gaŗš un plats sermuliņa uzpletis.

Tikpat dedzīgi, cik Vitauts karaļa, viņš rūpējās arī par savas valsts labklājību. Pēc stūrgalvīgo mazo kunigaikšņu nomierināšanas, iedomīgo bajāru savaldīšanas, viņš dēva dažādas priekšrocības kroņa zemju nomniekiem. Dažreiz lepns un augstprātīgs pret augstmaņiem, ļoti stingrs pret virsniekiem un nepielūdzams tiesas lietās, viņš vienmēr bija pieejams zemas kārtas ļaudīm: ikkuŗš karavīrs, ikkuŗš zemnieks varēja bez bailēm nākt pie viņa un stāstīt viņam par savām vajadzībām. Lielā cieņā bijuši Vitauta izdotie likumi. Kad 1492. gadā dižkunigaikšča godā cēla Jagaila pēcnācēju Aleksandru, kara virsvadonis Chreptovičs, nesniegdams tam dižkunigaikšča zizli un zobenu, lūdzis, lai viņš valdot pār valsti un tiesājot tautu „ne pēc čechu, itaļu vai vācu likumiem, bet pēc leišu un Vitauta likumiem“.

Lieli vēriību Vitauts piegriezta tirdzniecībai un rūpniecībai. Lietuva un rietumu Krievija jau agrāk bija pazīstamas ar saviem tirdzniecības sakariem ar attālākām tautām. Krieva,

Novgoroda, Pleskava bija par tirdzniecības vidutājām starp Baltijas, Kaspijas un Melno jūru. Caur Lietuvu un no Lietuvas sūtīja preces uz Baltijas ostām. Žemaitijas dzintars, visādas zivis, it īpaši silķes, kuņas vēl XIV gadu simtenī zvejoja Žemaitijas piekrastē lielā vairumā — jau no seniem laikiem vērsa uz sevi tirgotāju uzmanību. It lielā vairumā leiši pārdeva zvēru ādas, jo, kā jau teikts, leišu mežos dzīvoja daudz dažādu zvēru. Pārdeva arī linus, kaņepes, linsēklas, medu, vasku. Dzintars, kā to ziņo kāds mūks, esot bijis galvenais tirgošanās priekšmets, kas cienīts līdzīgi dārgakmeņiem. Vitauta laikā tirdzniecība attīstījās plašā mērā. Katru pamieru ar ordeni, katru līgumu ar Pleskavu un Novgorodu vai Maskavas kņazisti Vitauts izlietoja, lai paplašinātu savas valsts tirdzniecības saites. Leišu kuģi pastāvīgi peldēja pa Nemunu un veda kokus, labību un citas preces. Ar austrumu zemēm Lietuva tirgojās caur Kafas pilsētu pie Melnās jūras, ar Ungāriju caur Poliju. Novgoroda un Pleskava, vācu ostu pilsētas, bija pastāvīgos tirdznieciskos sakaros ar Lietuvu. Uz Dņepras Tavana salas, kā jau teikts, bija ierīkota muižnīca. No ievedamām precēm ņēma nodokļus un šinī ziņā bija iecelta stingra pārraudzība. Kijevā atradās austrumu zemju preču noliktava, no kurienes tad preces izvadāja pa visu valsti. Galvenās divas piestātnes bija: Palangā, pie Baltijas jūras, un Kačibajā (Odesas tuvumā) pie Melnās jūras. — Lai veicinātu un paplašinātu rūpniecības darbību valstī, Vitauts lika taisīt jaunus ceļus, celt pār upēm tiltus, ierīkoja pārceļamās vietas, lika tīrīt necaurejamus mežus, jaunus ceļus tajos ierīkojot.

Visiem pazīstama bija Vitauta iecietība pret ticībām un tautībām. Viņa valstī dzīvoja mierā un satiecībā visdažādākās tautības un ticības. Starp citu, viņš ņēma savā aizsardzībā arī žīdus, kuņus tolaik Eiropā it sevišķi vajāja. Vitauta lielā iecietība izskaidrojama ne tikai ar Vitauta iekšējo politiku, kas centās nodibināt visu iedzīvotāju sadarbību, bet arī ar to, ka Vitauts bija samērā izglītots vīrs. Viņš, starp citu, pratis runāt ne tikai leitiski un krieviski, bet arī vāciski un latīniski.

Arī ar kaimiņiem Vitauts mācēja uzturēt labas attiecības. Viņš ļoti mīlēja savu meitas dēlu, Maskavas Vasiliju. Razaņas un Tveras kņazi Vitautu dēvējuši par savu kungu. Čechi, kā redzējam, viņam piedāvāja Bohēmijas kroni. Pāvests viņu iecēla par Rīgas archibīskapa apgabala pārstāvi, protams, tad, kad viņš atkal bija pārgājis katolticībā. Vācijas ķeizars Sigismunds lika Vitautam priekšā kronēties par Lietuvas karali. — Visgrūtākā bija Vitautam satiksme ar Poliju. Poļu augstmaņi

nevarēja paciest Vitauta aristokrātu savaldīšanas centienus, arī viņa reliģisko iecietību un labvēlību pret zemāko tautu. Vitautam savukārt nepatika poļu iespaids pieaugšana Lietuvā. Tāpēc starp Vitautu un poļiem atiecības visu laiku bija saspīlētas.

5.

Ap 1429. gadu Eiropas valdnieku starpā uzpeldēja doma par krusta kaŗu rikošanu pret turkiem, kuŗu vara pastāvīgi pieauga. Visu acis tad vērsās uz Vitautu, kuŗu gribēja vēlēt par šī krusta kaŗa virsvadoni. Vitauts gan jau bija 80 gadu vecs, bet vēl spirgts un mundrs, un viņam nebija nekas pretim vēltīt savus pēdējos spēkus šim mērķim. Šīs lietas apspriešanai nolika lielu valdnieku sapulci Vitauta valstī, Luckas pilsētā.

Te tad arī tai pašā gadā notika sapulce, kāda spožuma ziņā Eiropā vēl nebija redzēta. Šai sapulcē piedalījās: karalis Jagailis ar sievu, Mazovijas, Lignicas, Pomernes firstu un ievērojamāko ierēdņu pavadībā; Maskavas lielkņazs Vasilijs Vasiļjevičs ar Tveras kņazu Borisu, Ŗazaņas kņazu Oļegu un kņaziem Odojevskiem; dāņu karalis Eriks; Perekopas, Donas un Volgas tatāru chāni; Valakijas valdnieks Elija; Vidzemes ordeņa lielmeistars Zigfrīds; Bicantes ķeizara Joana Paleologa sūtni; pāvesta Andrēja sūtnis; vācu ordeņa sūtnis; Maskavas mitropolits Fotijs; atbrauca arī vācu ķeizars Sigismunds ar savu sievu Barbaru, ievērojamu vācu, ungāru, čehu, kroatu, Raguzas firstu, hercogu, grāfu un augstmaņu pavadībā. Arī pārējiem viesiem bija līdz daudz pavadoņu un bruņinieku. Tāpat Vitautam bija līdz visi Lietuvas kunigaikšķi un citi ievērojami vīri. Pavisam šai sapulcē esot sanākuši 15.000 viesu.

Viesmīlīgais nama tēvs saņēmis viesus, cik vien krāšņi tas bijis iespējams. Ik dienas viesi izlietojuši 700 mucu visādu vīnu, medu, alus, 700 vēršus un govīs, 1400 aunus, 100 sūbrus, 100 meža cūkās, 100 briežus. Tā viesi ēduši, dzēruši un liksmojušies septiņas nedēļas.

Šai laikā sapulces galvenie dalībnieki apsprieda ne tikai krusta kaŗu lietu, bet pārrunāja arī jautājumu par Vitauta kronēšanu par karali. Kļūstot par karali, Vitauts cerēja panākt Lietuvas pilnīgu neatkarību no Polijas. Pāvests un vācu ķeizars Sigismunds izturējās pret šo projektu piekrītoši. Arī citi valdnieki tam nepretojās, jo Vitauts visādā ziņā bija kļuvis viņiem līdzīgs, pat pārāks par viņiem. Tāpat Jagailis aiz cieņības un draudzības piekrita Vitauta kronēšanai par karali. Bet Jagailis šai laikā jau atradās pilnīgā poļu diplomātu varā. Šie nu nekādā ziņā negribēja pielaist Lietuvas atkrišanu no

Polijas. Tāpēc poļu diplomāts un patriots Krakovas bīskaps Sbigņevs izlietoja visas savas runas dāvanas, lai izgāztu Vitautu kronēšanas nodomu. Bet Vitautam kronēšanas lieta bija pārāk svarīga, lai no tās tik viegli atteiktos. Viņš iekaisa un vārdiem apvainoja Sbiņevu. Tad arī Sbigņevs sadusmojās un pierunāja Jagaili aizbraukt no Luckas. Jagaiļa aizbraukšana radīja sapulces dalībniekos vispārēju nepatiku. Sarunas par šo jautājumu atlika, norunājot tās atjaunot 1430. g. Viļņā.

Poļi redzēdami, ka Vitauts no sava nodoma neatkāpsies, lika viņam priekšā kronēties par Polijas karali, pie kam Jagailis tādā gadījumā no troņa atkāptos. Bet Vitauts šo piedāvājumu noraidīja, jo viņš nevēlējās Polijas, bet Lietuvas kroni, kas vienīgais spēja Lietuvai nodrošināt pilnīgu neatkarību.

Kaut gan poļi, tā tad, visādi centās izjaukt Vitautu kronēšanu par Lietuvas karali, Vitauts tomēr beidzot panāca, ka vācu ķeizars Sigismunds apsoliņās izsūtīt viņam karaļa kroni un kronēšanas aktu. Kronēšanu sākumā nolika 1430. gada 8., pēc tam 29. septembrī. Noteiktai dienai bija jau ielūgti augsti viesi. Bet karaļa kronis nenienāca: poļu aģenti bija mācējuši notvert kroņa vedējus un tiem kroni atņemt. Tādā kārtā kronēšana izjuka.

Tad, izpildot savu augstmaņu vēlēšanos, oktobrī pie Vitautu devās Jagailis, lai kā dāvanu nodotu viņam savu kroni un atstātu viņa gādībā savus dēlus. Jagaiļa svīta mācēja pierunāt Vitautu uzsākt jaunas sarunas par šo lietu. Beidzot vienojās, ka no Polijas ieradīsies īpaša sūtniecība, kas kronēs Vitautu. Bet Vitauts jau šo sarunu laikā jutās stipri nevesels. Pavadot 15. oktobrī Jagaili uz Trakiem, viņš jau bija tik vājš, ka bija spiests nokāpt no zirga un pārsēsties savas sievas Uļjānas ekipāžā. Savārdzis nepilnas divas nedēļas un kronēšanas sūtniecību no Polijas nesagaidījis, Vitauts nomira tā pašā 1430. g. 27. septembrī, 80 gadu vecs, savas sievas un meitas dēla Maskavas kņaza Vasilija klātbūtnē.

Vitautu mirstīgās atliekas astoņas dienas nostāvēja Traķu galvenā pilī, kur no tām atvadījās dziļi skumstošā leišu tauta. Pēc tam ar lielu svinīgumu tās pārnesa Viļņā, kur tās apglabāja blakus viņa otrai sievai Annai katoļu katedrāles kapličā. Kad ar laiku šī kapliča sagrauva, tad varoņa kapa vietā novietoja karogu ar Vitautu attēlojumu jātnieka izskatā uz tā. Poļu karaliene Bona Sforcija, godinot lielo vīru, uzcēla viņam vēlāk kapa pieminekli ar viņa bisti un uzrakstu latīņu valodā. Kad laika zobs bija šo pieminekli jau galīgi sagrauzis, leišu archaio-

logs Tiškevičs 1853. gadā ar paša līdzekļiem uzcēla jaunu pieminekli, atjaunojot arī latīnisko uzrakstu.

*

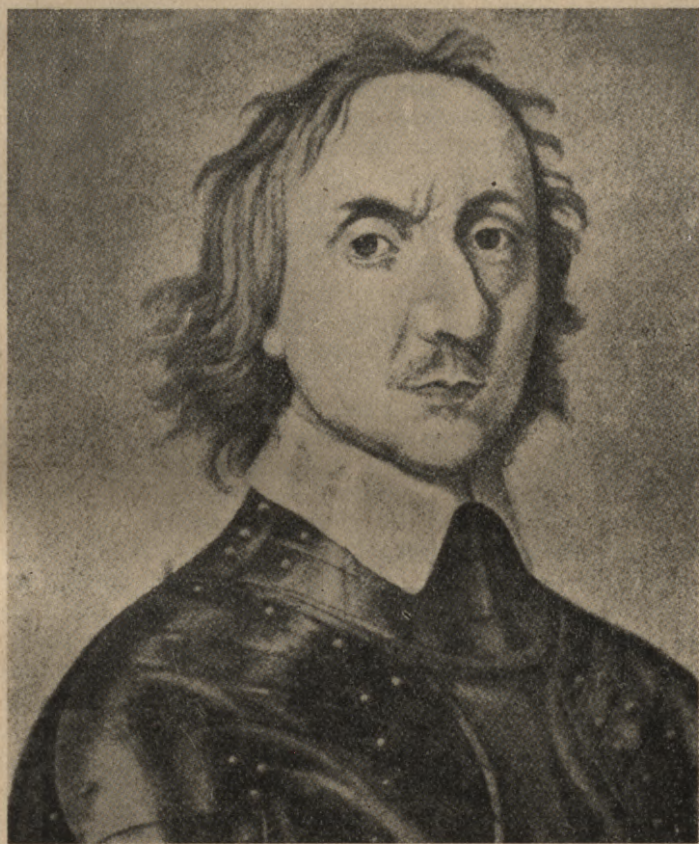
Daudz gadu ir pagājis kopš Vitauta Dižā nāves. Sen izputējusi viņa milzīgā valsts, sabrukušas viņa pilis, par mazu, nenozīmīgu miestīņu pārvērtušies Traķi, pat Viļņa, viņa senā galvas pilsēta, neatrodas viņa tautas rokās. Bet Vitauta Dižā gars un atmiņas par viņu dzīvo leišu tautā joprojām, jo Vitauts Dižais ir tiešām bijis īsts savas tautas vadonis un varonis, kas leišu vārdu savā laikā ir darijis slavenu visā Eiropā. Ar saviem daudzajiem kariem, ar savu valsts gudribu, ar saviem talantiem, pat ar savu ir despotisko, ir humāno raksturu, Vitauts Dižais lielā mērā atgādina Kārli Lielo. Viņš ir arī tā slavas cienīgs.

Olivers Kromvels

1.

Anglijas vēstures laikmets, kurā darbojās Olivers Kromvels, stāv tik ciešā sakarā ar Anglijas vēstures iepriekšējo attīstības gaitu, ka, runājot par Kromvelu un viņa laikmetu, ir nepieciešami mest kaut īsu skatu Anglijas vēsturē kopš tās pašiem sākumiem.

Kā zināms, Anglijas valsts pirmie pionieri, ja tā var teikt, bija angļi un sakši — ģermāņu cilts, kas lielā tautu staigāšanas laikmetā, t. i. 5. g. s. pēc Kr., atstāja savu iepriekšējo dzīves vietu uz ziemeļiem no Reinas un iebruka Britānijas salā, sajaukdamies ar laiku ar tās pirmiedzīvotājiem ķeltu cilts britiem. Ap 9. gadusimteni, kad angļu sakši bija tikko paguvuši apvienoties karaļvalstī, viņiem uzbruka normāņi, ieņemot Anglijas lielāko daļu. Angļu-sakšu karalim Alfredam Lielam (871 līdz 901) izdevās vienu normāņu ieņemto zemes daļu atkarot atpakaļ. Bet ne uz ilgu laiku. 11. g. simtenī Angliju no jauna iekaroja dāņu (normāņu) karalis Kanuts Lielais. Šai pašā gadusimtenī mira Alfreda Lielā pēdējais pēcnācējs un par karali kļuva Normandijas hercogs Vilhelms Iekarotājs. Viņš ievada Anglijā feodālismu, kas bija raksturīgs ar to, ka viņš saviem vasaliem (baroniem) piešķīra mazākas tiesības nekā tas bija franču feodālismā. — Pēc Vilhelma Iekarotāja nāves sākumā valdīja viņa dēls Indriķis I., bet pēc pēdējā nāves Indriķis II. no franču Plantagenetu dinastijas. Šis karalis un tāpat viņa dēls Jānis Bezzemis, pārāk despotiski valdīdami un nemācēdami uzturēt savas valsts cieņu un aizstāvēt tās intereses, izsauca savu vasalu (baronu) sacelšanos; viņiem pievienojās arī karaļa galvas pilsēta Londona ar saviem bagātiem tirgotājiem. Jānis Bezzemis piekāpās un 1215. gadā parakstīja tā saucamo lielo brīvību chartiju (Magna charta liberatum), kurai Anglijas vēsturē ir ārkārtīgi svarīga nozīme, jo tā lika pamatu angļu polītsikās brīvības attīstībai. Chartijas galvenā daļa bija tīri feodāla, t. i. tajā bija sīki noteiktas karaļa un viņa vasalu sav-

Kromvels.

starpējās tiesības. Bet chartijā bija arī panti, kas aizstāvēja zemāku vasalu, baznīcas, pilsētu, brīvu cilvēku un pat dzimtlaužu tiesības. Bija tur arī panti, kas attiecās uz valsts pārvaldīšanu, tiesām, soda uzlikšanu, izbaukšanu uz ārzemēm un t. l. Bet sevišķa nozīme bija tiem pantiem, kas nodrošināja personīgu neaizkaramību un nācijai piedalīšanos nodokļu noteikšanā. Saskaņā ar šiem pantiem bez valsts likuma jeb īpaša pēru (grāfu) lēmuma nevienam brīvu cilvēku nedrīkstēja ieslodzīt cietumā, atņemt tam īpašumu, izdzīt to no valsts un t. l. Beidzot nodokļu noteikšanai karalim bija pienākums sasaukt prelātu un baronu sapulci (lielo padomi). Bez tam bija nodibināma 25 baronu padome, kuŗas uzdevums bija raudzīties, lai karalis izpilda šo chartiju; tās neizpildīšanas gadījumā padomei vajadzēja uzsākt pret karali sacelšanos. Karaļa Indriķa III laikā, proti 1265. gadā, grāfs Simons no Monfortas, pēc vairākām sadursmēm ar karali, sasaukdams „lielo padomi“, uzaiicināja tajā ne tikai prelātus un baronus, bet arī grāfistu un pilsētu pārstāvjus. Tā bija Anglijas parlamenta nodibināšanās. Gan šo pirmo parlamentu augstākās šķiras drīz padzina, tomēr pati ideja bojā negāja, un ar 1295. g. parlaments sāka sapulcēties jau rēgulāri. Jau kopš tā laika parlaments sadalījās palātās: augšējā jeb lordu un apakšējā jeb pilsētu un miestu pārstāvju palātā. Parlamenta svarīgākā tiesība bija lemt par ārkārtējiem nodokļiem; šo apstākli parlaments izlietoja savas varas stiprināšanai. Tā, karaļa Edvarda III laikā parlamentam jau bija sekošas jaunas tiesības: 1) karalis varēja pieteikt karu, bet naudu varēja dabūt tikai no parlamenta; 2) likumus karalis varēja izdot tikai ar abu palātu piekrišanu, bet dažreiz uz palātu pieprasījumu („petīciju“) pamata; 3) par valsts lietu sliktu kārtošanu karaļa padomniekiem bija jāatbild parlamenta priekšā, pie kam parlamentam bija tiesība tos tiesāt (apakšējā palāta apvainoja, augšējā tiesāja). Kad nākošais karalis Richards II negribēja parlamenta prasībām padoties, palātas viņu atcēla, iecelot viņa vietā par karali Lankasteras hercogu. Šai pašā laikā notika zemnieku sacelšanās; kritiskā brīdī karalis paziņoja zemnieku sacelšanās vadoņiem, ka dzimtbūšana Anglijā vairs nepastāv; pēc tam karalis sapulcēja karaspēku un sacelšanos nežēlīgi apspieda, atsaukdams tikko parakstīto dzimtbūšanas atcelšanu. Nākošā karaļa Indriķa IV laikā un Indriķa V laikā parlaments ieguva vēl dažas tiesības: pirmkārt, apakšējā palāta dabūja galveno nozīmi nodokļu nobalsošanā; otrkārt, abas palātas dabūja tiesības likt priekšā karalim jaunus likumu projektus (bilus); treškārt, apakšējās palātas locekļus varēja vēlēti visi brīvie ļaudis, kam bija kāds ienākums

no zemes. Tas bija XV g. s. vidū. Otrā šī gadu simteņa pusē pēc tā saucamiem Baltās un Sarkanās rozēs kariem, kur savā starpā cīnījās divu karaļu dinastiju piekritēji, parlaments, kas nespēja zemē nodibināt mieru, zaudēja savu iespaidu valstī, bet karaļa vara kļuva stiprāka. Jaunās Tjodoru dinastijas karaļi jau sasauca parlamentu retāk, pie kam arī nodibināja īpašu tiesu, kas pēc tās zāles, kur notika tiesas sēdes un kas bija izrotāta ar zvaigznēm, saucās par zvaigžņu palātu; šīs tiesas uzdevums bija tiesāt valsts nodevējus, bet patiesībā tā vērsās pret visiem tiem, kas negribēja paklausīt karaļa varai, atņemot tiem īpašumus un pašus cietumā metot. Indriķa VIII (1509—1547) laikā Angliju skāra reformācijas vilnis: parlaments atcēla pāvesta tiesības Anglijā un pasludināja karali par angļu jeb anglikāņu baznīcas galvu; ar kanclera Tomasa Kromvela (Olivera Kromvela senča) līdzdarbību karalis atņēma agrākai katoļu baznīcai zemes, atdāvinot tās saviem uzticīgiem lordiem. Viss tas vēl vairāk nostiprināja karaļa varu. Jaunā ticība bija kaut kas vidējs starp katolicismu un protestantismu. Bet kad nāca pie varas Indriķa VIII meita Marija, kas bija fanātiska katole, tad viņa no jauna mēģināja ievest katoļticību. Nākošā karaliene Elizabete atkal otrādi, atjaunoja anglikāņu ticību. Tai pašā laikā pašā tautā norisinājās vēl kāda reliģiska kustība, proti tā saucamais puritānisms, kas prasīja askētisku dzīvi un pilnīgu reliģisku brīvību. Ar karalienes Elizabetes nāvi izbeidzās Tjodoru dinastija, un tās vietā nāca 1603. g. Stjuartu dinastija ar Jēkabu I kā pirmo šīs dinastijas karali. Stjuarti, kas līdz tam laikam bija bijuši Skotijas karaļi, gribēja Anglijā valdīt tikpat patvaldīgi kā Tjudori. Bet viņiem nebija tam vajadzīgās prasmes, un arī Anglija bija kļuvusi jau citāda. Jauno lordu pēcteči pārņēma vecās angļu aristokratijas tradīcijas, kas prasīja neatkarību; ar strauju rūpniecības un tirdzniecības attīstību bija augusi pilsētnieku un zemākās muižniecības labklājība, līdz ar to bija arī audzis apakšējās palātas iespauks. Viss tas darīja angļus lepnus un viņi skatījās uz Stjuartiem kā uz ārzemju dinastiju, kas grib uzbrukt nācijas galvenām tiesībām, jo Stjuarti, atsaukdami uz savas varas dievišķo izcelšanos, turēja sevi pāri visiem likumiem stāvošus, sacīdami, ka visas parlamenta tiesības ir tikai karaļu piekāpšanās, ko tie katru brīdi var atsaukt. Sakarā ar šādiem uzskatiem Stjuarti nēma nodokļus, ko parlamentam nebija apstiprinājis un pārkāpa citus likumus. Reliģiskā ziņā viņi centās tuvināt anglikāņu baznīcu katoļu baznīcai un apstrīdēja parlamenta tiesības iejaukties viņu reliģiskos rīkojumos. Viss tas notika taisni tai laikā, kad zemē arvien

lielāku iespaidu sāka gūt dažādas pretkatoliskas kustības, it sevišķi jau pieminētais puritānisms; tai pašā laikā parlaments, juzdams savu spēku pieaugumu, arī gribēja iejaukties reliģisko lietu kārtošānā. Viss tas radīja starp karali no vienas un parlamentu ar tautu no otras puses, ļoti saspīlētas attiecības, kas kuŗu katru brīdi varēja nāriet atklātā sadursmē. Tāds bija stāvoklis, kad Anglijas valsts un sabiedriskā dzīvē sāka darboties Olivers Kromvels.

2.

Olivers Kromvels dzimis 1599. gada 25. aprīlī Hantingdonā. Viņa tēvs Roberts Kromvels bija attālos rados ar augstāk pieminēto Tomasu Kromvelu, bet māte Elizabete Stjuart teicās esam rados ar karaļu Stjuartu dinastiju; pēdējais tomēr nav pierādīts, tā ka ir, acīmredzot, taisnība pašam Kromvelam, kas izteicies, ka pēc dzimšanas viņš ir „vidēja līmeņa džentlmenš, kas stāv ne visai augsti un ne visai zemu“.

Ol. Kromvels bija savu vecāku vienīgais dēls, bet māsu viņam bija desmit, no kuŗām trīs nomira jau agrā bērnībā. Kad Olivers bija sasniedza zināmus gadus, vecāki viņu nodeva vietējā skolā. Šai skolā par skolotāju bija doktors Berds, pārliecināts un stingrs puritānis, kas puritāņu garā audzināja arī savus skolniekus. Šeit Olivers, liekas, ir mantojis pirmos reliģiskos dīgļus, kas vēlāk izauga viņā par dziļu un nesatricināmu ticību.

Cik ilgi Olivers sabija šai skolā, ko viņš tur iemācījās, cik sekmīgi viņš tur ir mācījies un kā izlietojis savu brīvo laiku, par to nekas noteikts nav zināms. 1616. gadā 17 gadus vecs viņš iestājās Kembridžas universitātē. Priekš aizbraukšanas tēvs viņam teicis: „Iepazīstaties drusku ar vēsturi, studējiet matemātiku un kosmografiju. Tas ir nepieciešams, lai zinātu Dieva ierīkoto kārtību... Bez tam tas ir jāzina sabiedrisku lietu dēļ, jo katram tajās jāņēm dalība. Cīnaities ar slinkumu, godkārību un nedzenieties pēc izpriecām... Atzišanās koks aug nevis ārpus, bet iekšpus cilvēka, pārveidojiet viņa prātu un sagatavojiet pēdējo zināšanu iegūšanai, kuŗām nav jābūt ne pārāk teorētiskām, bet arī ne tikai praktiskām.“ Arī universitātē Olivers mantoja tādas pat nopietnas pamācības, jo universitātes mācības spēku starpā atradās daudzi puritāņi.

Pēc gada Oliveram nomira tēvs. Vai Olivers vēl atgriezās atpakaļ universitātē, nav zināms. Nav arī skaidri zināms, vai viņš pēc tam, kā to daži domā, ir studējis Londonā jurisprudenci. Ja tas tā arī būtu bijis, tad tomēr nav domājams, ka viņš no šīm studijām būtu daudz ko mantojis. Ir vienīgi

daži norādījumi, ka viņš ir labi pārzinājis matemātiku, viņam ir bijusi zināma jēga par romiešu un grieķu vēsturi, un viņš spējis arī runāt līdz par likumu lietām. Holandes sūtnis savā laikā stāstījis, ka viņš runājis ar Kromvelu latīņu valodā, tomēr viņa latīņu valodas zināšana bijusi vāja, bet no jaunām valodām viņš pratis tikai savu mātes valodu. Tāpat Olivers Kromvels maz ko jēdzis mākslās un vispār humānītārās zinātnēs. Toties jau no pašas jaunības viņš kavējies pie bībeles lasīšanas.

Par šiem Kromvela Londonas gadiem daži vēsturnieki, piemēram Gīzo, zina stāstīt, ka Olivers Kromvels šais gados dzīvojis visai zaļi. Šie apgalvojumi jaunākos laikos izrādījušies par nepierādītiem. Ka Kromvels Londonā nav dzīvojis tik atturīgu, pat askētisku dzīvi, kā vēlāk, ir tomēr ticams. Tā viņš pats izteicās vēlāk: „O, es dzīvoju tumsā un neieredzēju gaismu; es biju lielākais grēcinieks. Tas ir pareizi; es neieredzēju dievbijību, bet Dievs par mani apžēlojās.“

1620. gada augustā Kromvels apprecējās ar Elizabeti Buršjē. Tūlīt pēc kāzām, kas bija notikušas Londonā, Kromvels atgriezās savā dzimtajā mājā Hantingdonā, kur nodzīvoja vienpadsmit gadus, apsaimniekodams tēva atstāto nelielo zemes gabalu. Arēji šais gados Kromvels dzīvoja vienkārša, parasta, darbīga lauksaimnieka dzīvi, iekšēji, savā dvēselē, turpretī, Kromvels pārdzīvoja lielas reliģiskas cīņas un šaubas. Kā jau redzējām, Kromvels jau no mazotnes atradās puritāņu iespaidā. Šai iespaidā viņš pamazām piegriezās kalvinismam, kas, kā zināms, māca, ka Dievs jau iepriekš ir nolēmis vienus cilvēkus mūžīgai pazušanai, otru mūžīgai dzīvošanai. Šī mācības vieta iedvesusi Kromvelam bailes un nesaprašānu, nomākusi viņu.

Neko labu neiedvesa arī toreizējie Anglijas apstākļi. Par karali bija Stjuarts Jēkabs I, glēvs un augstprātīgs karalis. Anglija cieta no ārvalstīm pazemojumu pēc pazemojuma un kļuva par valsti, ar kuru vairs citas valstis nerēķinājās. Tas sāpīgi aizkāra angļu, protams, arī Kromvela, nacionālo lepnumu. Iekšzemē negāja labāk: te valdīja Jēkaba kaprisais ministrs Bukingens, un „daudzu gadu laikā neviens nebija dzirdējis taisnu tiesas spriedumu“. Ticīšos uztrauca baznīcas lietas. Sevišķi nemierā ar Jēkabu un drīz pēc tam, 1625. g., uz troņa nākušā viņa dēla Kārļa I darbību bija puritāņi, proti ar to, ka abi karaļi ar varu gribēja puritāņus piespiest kļūt par anglikāņu baznīcas locekļiem. „Viņi (t. i. puritāņi) neilgi priekš tam, — saka vēsturnieks Makolejs, — balstoties uz svēto rakstu pašu iztulkojumu, sacēlās pret katoļu baznīcu... Ar ne-

parastu garīgu enerģiju viņi nometa šīs greznās un valdonīgās mānticības jūgu, un bija nejdzīgi gaidīt, lai viņi tūlīt pēc šādas atbrīvošanās pacietīgi panestu jaunu garīgu tiranniju.“ Šī tirannija pie tam ar katru dienu palika uzmācīgāka; jau runāja par jaunu samierināšanos ar Romu. Tai nolūkā Kārļa I valdība centās ar varu iznīcināt visus, kas pretojās šādam samierināšanās nodomam. Cietuma sodus, mežonīgus nāves sodus, naudas sodus — visu izlietoja, lai iznīcinātu nepaklausīgos kalvinistus, puritāņus un citu reliģisku sektu locekļus. Bet velti. Visi šie nepaklausīgie ne tikai nepadevās, bet it kā apvienojās veselā nesamierināmo apvienībā.

Šai nesamierināmo apvienībai pievienojās arī Kromvels, kas pa to laiku jau bija paguvis pārvarēt savas reliģiskās šaubas un iemantot nešaubīgu ticību Dievam un viņa kārtībai. „Dievs mani neatstāja, — raksta Kromvels 1636. gadā, — Dievs nonāca manā sirdī, un es slavēšu Viņu par to, slavēšu Viņu sacīdams, ko Viņš darījis manas sirds labā. Nabadzīgā un akmeņainā tuksnesī, kur nav ūdens, Viņš man deva roku.“

Sākot ar šo laiku Kromvels visu sevi veltīja savai reliģiskai pārliecībai, t. i. kalpošanai Dievam. „Visuvarēna taisnība valda pār pasauli, — viņš teica, — labi ir cīnīties Dieva un Viņa taisnības pusē; pārāk slikti — sātāna un viņa melu pusē.“

„No diviem vislielākiem pienākumiem, kurus Dievs uzlicis cilvēkam, pirmais ir aizstāvēt reliģiju un tās sludinātājus, kuriem jādod pilna brīvība un vajadzīgā cienība, lai viņi glabātu Dieva patiesību; otrs pienākums ir pilsoņu brīvības un nacionālo interešu sargāšana. Kaut gan šis pēdējās stāv otrā vietā, tomēr pēc reliģijas tās ir lielākie labumi, ko mums Kungs Dievs ir devis, jo labāk par visām klintīm sargā mūsu zemes dzīvi. Ja kāds atzīst reliģijas un nacionālītātes intereses par nesvarīgām, tad es vēlētos, lai mana dvēsele uz visiem laikiem novērstos no šāda cilvēka.“

Pa tam Anglijas politiskais stāvoklis ar katru dienu kļuva vēl sliktāks. „Gandrīz no pašas pirmās Kārļa tronī kāpšanas dienas, — saka vēsturnieks Makolejs, — sākās tā azarta spēle, kurā uz kārtes bija likts viss angļu tautas liktenis. Parlaments deva Kārlim ļoti nabadzīgas subsidijas. Kārlis redzēja, ka viņam jāvalda vai nu kopā ar apakšējo palātu, vai arī — pretim visiem likumiem. Sekoja viņa lēmums, ar kuru viņš atlaida savu pirmo parlamentu, ievākdams nodokļus ar paša varu. Tas pats notika ar otro parlamentu. Tai pašā laikā viņš nodarīja angļu tautai jaunu, grūti panesamu apvainojumu ar to, ka pilsoņu dzīvokļos novietoja kareivjus un dažās vietās ievēda kara tiesas.“

1629. g. Kārlis sasauca trešo parlamentu. Šoreiz Kārlis piekāpās. Parlaments pieņēma bagātīgas subsidijas, bet karalis parakstīja slaveno „Petīciju par tiesībām“, apņemdams uz priekšu nekad vairs nepārkāpt Anglijas likumus. „Diena, kad karalis... sankcionēja šo aktu, — saka Makolejs, — bija prieka un cerības diena. Uz parlamenta gaviļēm atsaucās galvas pilsētas un nacijas balsis.“

Bet pēc dažām nedēļām izrādījās, ka Kārlis nemaz nebija domājis turēt noslēgto nolīgumu. Nāca gaismā vēl kaut kas daudz sliktāks: karaļa tipografs Nortons atzinās, ka nākošā dienā pēc parlamenta slēgšanas viņš dabūjis pavēli pārgrozīt biļā (likuma) tekstu un iznīcināt visus eksemplārus, kuŗos atradās karaļa istā atbilde.

Pa to laiku nacijas pārstāvju piespīestās subsidijas bija savāktas. Karaļa dotie solījumi turpretīm bija pārkāpti. Sekoja nikna cīņa. Karalis parlamentu atlaida, dažus tā ievērojamākos locekļus iemeta cietumā, pie kam viens no viņiem, sers Eliots, savārdzis cietumā vairākus gadus, turpat nomira. — Tā kā karalis ar savu paša varu vien nespēja savākt nodokļus, kas pietiktu uzsāktajam karam ar Franciju, tad viņš noslēdza ar pēdējo mieru un visu savu uzmanību piegriezta savas valsts iekšējām lietām un iesāka valdīt vēl patvaldnieciskāk.

3.

Šāda Kārļa rīcība un politika arvien vairāk un vairāk palielināja tautas sašutumu un dusmas. Vispirms tās atklāti izlauzās pret viņa ministri Bukingemas hercogu, kas krita atentātā. Bet tas neko nelīdzēja. Kārlis turpināja savu patvaldniecisko politiku. Viņu atbalstīja anglikāņu baznīcas arhibīskaps Viljams Louds, kas gribēja tuvoties katoļu ticībai un visādiem līdzekļiem vajāja kalvinistus, puritāņus un citas reliģiskas sektes. Katru valsts stūrīti pārzināja viņa spiegi, kas izspīegoja katru reliģisku sapulci un to izklīdināja. Pat privātu ģimeņu dzīve nevarēja paslēpties no Louda spīegiem. Pilnā gaitā darbojās jau pieminētā „Zvaigžņu palāta“ un „Augstākā komisija“, kas pārzināja reliģiskās lietas. Ar šo iestāžu palīdzību varēja bez ierobežojuma katru sodīt ar naudas sodu, mest cietumā, likt pie kauna staba. Pēc vēsturnieka Klarendona vārdiem, valstī nebija neviena dižciltīgā, kas nebūtu izbādūjis „Zvaigžņu palātas“ jeb „Augstākās komisijas“ nevēlību un mantkārību. — It kā tautas pacietību pārbaudīdams, Kārlis ieveda tā saucamo „kuģu nodokli“; parasti šo nodokli ņēma tikai kara laikā, bet nu Kārlis to ņēma arī miera laikā.

Tauta par to bija ārkārtīgi uztraukta un saniknota. Daudzi griezās tiesā pēc taisnības, bet tā kā tiesas bija Kārļa pusē, tad šie taisnības meklētāji tur nekā nepanāca, viņiem pat nepielāva šādas sūdzības iesniegt. Vienīgi muižniekam Džonam Hemdenam izdevās ierosināt pret šo nodokli tiesas procesu. Process turpinājās trīspadsmit dienas. Hemdena advokāta iebildumi pret „kuģu nodokļa“ ņemšanu bija tik stipri, ka tiesneši, kaut gan bija pilnīgi padevušies Kārlim, Hemdena sūdzību noraidīja tikai ar četru balsu vairākumu. „No šī brīža, saka Ģīzo, tauta pārstāja gaidīt kaut ko no valsts varas un likumiem un, pazaudējusi cerību, ieguva vīrišķību. Nemiers, kuram līdz tam laikam nebija ne vienības, ne sakara, kļuva vienprātīgs. Muižnieki, pilsētnieki, fermeri, tirgotāji, presbiteri, — visa nacija bija pārsteigta no šī lēmuma. Hemdena vārds bija visiem mutē: visur to izrunāja ar mīlestību un lepnumu, jo viņa liktenis bija tautas likteņa attēlojums, bet viņa uzvešanās darīja šai tautai godu. Karaļa kalpi un draugi tikko uzdrošinājās aizstāvēt karaļa varas likumību. Tiesneši mēģināja attaisnoties un gandrīz atzinās savā zemiskumā, domādami ar to iegūt piedošanu...“

Šo neapmierināto vidū, kā jau teikts, bija arī Kromvels. Viņš, kaut gan dzīvoja uz laukiem, uzmanīgi sekoja savas zemes sabiedriskai un politiskai dzīvei. Viņa vārdu šai laikā bieži piemin kopā ar Hemdena un otra ievērojama parlamenta locekļa Pima vārdu. Pastāv kāda leģenda, ka kādā miglainā dienā parlamenta nākošie vadoņi — Pims, Hemdens, Kromvels — bijuši pat gatavi sēsties uz kuģa un pārcelties uz Ameriku, tik grūta viņiem likusies dzīve Anglijā. Bet karaļa ierēdņi nesot pielāvuši kuģim izbraukt jūrā.

1628. gadā Hantingdona apgabals Kromvelu ievēlēja pieminētā trešajā parlamentā, kas pieņēma augstāk minēto petīciju „Par tiesībām“. Šeit jaunais parlamenta loceklis, kas vēl nebija trīsdesmit gadu vecs, iepazinās ar pirmiem tautas tiesību un brīvības cīnītājiem. Šeit viņš tuvu iepazinās ar strādīgo un tālredzīgo pieminēto seru Džonu Eliotu, ar gudro un enerģisko Pimu, ar daiļrunīgiem runātājiem un piedzīvojušiem parlamentāriešiem. Še bija arī viņa radnieks Hemdens. Šeit Kromvels pieredzēja visu divpadsmit mēnešu ilgo parlamenta cīņu ar karali. Te arī Kromvels turēja savas pirmās runas. Par Kromvela runām kāds liecinieks saka: „Kad Kromvels palātā runāja, tad viņa vārdi bija spēka un vīrišķības pilni un pierādīja, ka viņš drīzāk pārliecinās citus, nekā pats grozīs savu pārliecību. Viņa izteicieni bija asi, uzskati — noteikti, pierādījumi — dziļi, nopietni, ar svēto rakstu tekstiem sajaukti,

tā kā tiem bija liels svars un tie stipri iespaidoja klausītājus. Viņam bija spēja runāt dedzīgi, bet atturīgi; ar to viņš iekaroja palātas uzmanību un veda to sev līdz.“

Pēc trešā parlamenta padzīšanas Kromvels atgriezās savās lauku mājās. Šinī laikā viņš mantoja no sava tēvoča zemes gabalu. 1631. gadā Oliveris Kromvels, pārdevis savu Huntingdonas īpšaumu, noīrēja un izmantoja pļavas uz austrumiem no St. Ives'a, kur viņš palika dzīvot. Šeit viņš nosusināja purvus, apkopa savu saimniecību, palīdzēja puritāņiem ar naudu un no tāienes raudzījās, kas notiek Londonā. Dažbrīd viņš ņēma dalību arī vietējā sabiedriskā dzīvē. Tā reiz, būdams par miertiesnesi, Kromvels uzstājās pret kādu valdības rīkojumu, kas līdz tam laikam pašvaldības iestāžu atklātās organizācijas pārvērta aizslēgtās; bet to darot, Kromvels izturējās, pret meru un oldermaņiem tik asi, ka tie viņu iesūdzēja karaļa slepenā padomē; sekas bija tās, ka kādā jaukā dienā Kromvelu arestēja un aizveda uz Londonu, kur viņu atbrīvoja tikai pēc tam, kad viņš bija savus vārdus ņēmis atpakaļ un tos nožēlojis.

1636. gadā Kromvels ar sievu un deviņiem bērniem pārbrauca uz Ely, kur pie viņa dzīvoja arī viņa vecā māte un neaprecētās māsas.

Pēc pāris gadiem pret karali iesākās atklāta sacelšanās. Tas notika Skotijā. Par tiešo iemeslu bija Kārļa rīkojums ievest Skotijā jaunas dievkalpojumu grāmatas, kas bija domātas lietošanai visā Anglijā. Tā kā skoti bija pa lielākai daļai kalvinisti, tad viņi, visi kā viens, sacēlās pret šo Kārļa rīkojumu un steidzās parakstīt slaveno Nacionālo Kovenantu, kur ar dziļu ticību un dusmām noraidīja Kārļa mēģinājumu uzspiest viņiem ticību, kurū viņi ienīst. Uzzinājis par skotu sacelšanos, Kārlis devās uz Skotiju. Tur viņš dabūja redzēt skotu nepieķāpību, kā arī sava kara spēka nevēlēšanos iet karā ar skotiem. Tāpēc viņš pasteidzās noslēgt ar skotiem pamieru un, sava ministra Strafforda pierunāts, gatavojās jaunam, labāki noorganizētam, uzbrukumam Skotijai. Lai varētu vest šo karu, Kārlis 1640. g. sasauca parlamentu. Šai parlamentā ar milzīgu vairākumu ievēlēja arī Oliveru Kromvelu. Parlaments Kārļa karu ar Skotiju neatbalstīja, tāpēc Kārlis lielās dusmās to padzina. (Tas notika jau pēc trim nedēļām, tāpēc šo parlamentu sauc par īso parlamentu.)

Bet drīz vien Kārlim vajadzēja sasaukt parlamentu no jauna, jo viņam pilnīgi trūka naudas līdzekļu kara vešanai, jo vairāk viņam to vajadzēja darīt tāpēc, ka skoti, uzvarējuši Kārli vairākās sadursmēs, tuvojās Londonai.

4.

Jaunais parlaments, tā saucamais „Ilgais parlaments“, sa-
nāca tā paša gada beigās. No 490 „Īsā parlamenta“ locekļiem
300 bija jauni, pie kam gandrīz visi viņi piederēja tautas parti-
jai, kuras vadonis bija pieminētais Pims. Jaunajā parlamentā
bija ievēlēts arī Kromvels, tāpat Hemdens un vēl kādi Krom-
vela septiņpadsmit radinieki un draugi.

Pirmais jaunā parlamenta darbs, ar kuru tas iezvanīja re-
volūciju, kas ilga divdesmit gadus, bija Kārļa ministra un mī-
luļa Strafforda tiesāšana par valsts nodevību. Lieta ilga pie-
cus mēnešus. Nekādu tiešu pierādījumu nebija. Tad apakš-
nama deputāts Oliverš Džons, uzturēdams apvainojumu lordu
palātā, teicis: „Kāpēc lai mēs kautrējamies no likumiem, tie-
sājot cilvēku, kas pats nekad no likuma nav kautrējies?.. Vai
ir kādi vilku un lapsu medību likumi? Mēs vienkārši tos si-
tam, kur satiekam.“ Vadoties pa daļai no šāda uzskata, pa
daļai no bailēm, ka karalis neatlaiž parlamentu, abas palātas
piesprieda Straffordam nāvi. Viņu glābt varēja tikai karalis,
bet tam pietrūka drosmes aizstāvēt savu ministri, un viņš pa-
rakstīja nāves spriedumu, ko nekavējoties izpildīja, nocērtot
Straffordam galvu (1641. g. maijā).

Ar to vien parlaments neapmierinājās: drīz vien tas pie-
ņēma likumus, kas atcēla „Zvaigžņu palātu“, „Augstāko komi-
siju“, „kuģu nodokli“ un citus Kārļa nelikumīgos iestādījumus.
Tūlīt pēc tam Kārlim bija jāpiekrīt arī likumam, kas paredzēja,
ka parlamentam jāsapulcējas katrus trīs gadus un ka parla-
ments var tikai pats sevi atlaist. Ar to uz kādu brīdi parla-
menta prasības bija apmierinātas un starp parlamentu un ka-
rali ārēji iestājās it kā pamiers.

Bet tad notika atkal kaut kas, kas uztrauca visu prātus no
jauna. Proti, Irija, kas bija katoliska un jau agrāk nevarēja
samierināties ar angļu virskundzību, 1641. g. oktobrī sacēlās
pret angļu varu, mežonīgi izrēķinādamās ar daudziem angļu
kolonistiem. Tas angļu tautā izsauca veselu sašutuma vētru
Izplatījās baumas, ka šī sacelšanās notikusi ar karaļa ziņu.
Parlaments Kārlim neuzticējās jau tiktāl, ka sakarā ar Krom-
vela ierosinājumu lika priekšā karalim atteikties no karaspēka
virsvadības. Kārlis par to, zināms, negribēja ne dzirdēt. Vēl
vairāk: kādu dienu, bruņotu karavīru pavadībā, viņš ieradās
parlamentā un pieprasīja izdot Pimu un vēl četrus deputātus,
kurus viņš apvainoja valsts nodevībā. Šie pieci deputāti bija
dabūjuši jau iepriekš zināt par Kārļa nodomu un aizbēguši, tā
kā Kārlis ar šo nelikumīgo soli panāca tikai to, ka no viņa at-
krita ļoti daudzi, kas līdz tam laikam bija vēl viņa pusē. To-

mēr arī tad vēl Kārlim bija savi piekritēji, kas sastādījās galvenā kārtā no muižniecības, anglikāņu baznīcas priesteriem un lielas zemnieku daļas. Karaļa pusē bija arī, protams, rēgulārā karaspēka lielākā daļa. To apzinādamies, Kārlis gribēja ar varu savaldīt nepaklausīgo parlamentu, kas pa tam bija jau paguvis dabūt savā pusē dažus ģenerāļus un cietokšņu komendantus.

1642. gada aprīlī karalis ar savu karaspēku ieradās pie kāda cietokšņa, kas bija nostājies parlamenta pusē un pieprasīja tā padošanos. Cietokšņa komendants pacēla tiltus un aizslēdza vārtus. Karalis komendantu izsludināja par nodevēju. Tā paša gada augustā Kārlis pacēla Notingemas pils jūntā karalisko standartu, kas nozīmēja, ka karalis aicina savus vasaļus karā. Par savas kavalērijas priekšnieku Kārlis iecēla princi Rupertu.

Tai pašā laikā arī parlaments lika sapulcināt armiju, „kas aizsargātu abas palātas un visus tos, kas paklausīs parlamenta pavēlēm, un pasargātu istu ticību, likumus, pilsoņu brīvības un mieru apvienotās karalistēs.“ Par savas armijas virspavēlnieku parlaments iecēla grāfu Esseksu, „cilvēku, — kā teicis viņu apbedījot garīdznieks, — kas nebaidījās ne no kāda standarta... un kuŗa vārds sasauca zem mūsu karoga tūkstošiem cilvēku.“ Arī Kromvels ņēma dzīvu dalību parlamenta karaspēka noorganizēšanā. Viņam bija uzticēta kavalērijas organizēšana.

Par šo savu darbu Kromvels kādā sarunā izteicies sekoši: „No tā laika, kopš es kļuvu par armijas jātnieku nodaļas kapteini, es centos izpildīt savus pienākumus cik iespējams labāk, un Dievs svētīja manas pūles, jo tās viņam patika. Līdz ar to es sirsnīgi un savas dvēseles vientiesībā, kā to ir atzinuši gudri un labi laudis, gribēju padarīt arī visus savus palīgus par tādiem pašiem uzticīgiem Dieva patiesības vergiem. Man tad bija ļoti cienījams un cēls draugs, kā piemiņa mums visiem vienlīdzīgi dārga — Džons Hemdens. Iestājies armijā un ievērojais, ka mūs uz katra soļa kauj, es liku viņam priekšā paliecināt lorda Essekса armiju ar dažiem pulkiem un apsoliju savervēt tam piemērotus cilvēkus. Jūsu karaspēks, es teicu, sastāv no dažādiem amatniekiem un kalpotājiem, bet karaļa karaspēks — no džentlmeņiem un dižciltīgiem. Vai jūs tiešām domāja, ka visādi salašņas, kam trūkst īsta gara, spēs cīnīties ar džentlmeņiem, kuŗiem piemīt izturība un drošsirdība, kuŗus iedvesmo gods. Jums jāsavervē sev cilvēki, kas nekādā ziņā nebūtu sliktāki par džentlmeņiem, citādi jūs kaus vienmēr. Hemdens bija saprātīgs cilvēks un atskārta, ka es

runāju taisnību, bet tikai turēja manu priekšlikumu par neizpildāmu. Bet es to izpildīju. Uzskatāt par kā nopelnu gribat, bet tikai es paguvu pacelt tādus laudis, kas bijās Dieva un gāja cīņā pilnīgi apzinīgi. Man jums jāsaprot, ka no tā laika šos cilvēkus nekad vairs nekāva, bet, otrādi, viņi paši visur uzvarēja ienaidnieku. Par to, saprotams, ir jāpateicas Dievam, bet arī tas jāizlieto kā pamācība nākotnē: tikai reliģiozi un dievbijīgi cilvēki der taisnas lietas aizstāvēšanai.“

Tā tiešām arī bija: sākumā parlamenta karaspēks cieta neveiksmes. Bet tad, pēc Kromvela jātnieku iestāšanās karaspēka rindās, 1642. gada 23. oktobrī, kaujā pie Edžhilas parlamenta karaspēks guva pār karaļa armiju spožu uzvaru. Tas pats notika vēl dažās nākošās sadursmēs; starp citu, vienā no tām nošāva Kromvela zirgu.

Bet tad kara laime mainījās: parlamenta karaspēks cieta zaudējumu pēc zaudējuma. Pa to laiku bija arī miruši ievērojamākie parlamenta vadītāji Hemsens un Pims. Parlamenta stāvoklis bija kļuvis kritisks, kamēr Kārlis ar saviem ģenerāļiem, no kuriem viens devās uz Londonu no ziemeļiem, otrs no dienvidiem, jau priecājās par gaidāmo galīgo uzvaru pār parlamenta karaspēku. Tad ar karstiem vārdiem uzstājās Kromvels. „Nav vairs par ko prātot! — viņš teica. — Brunojieties un ejiet laukā visi, kas spēj! Dibiniet karaspēka nodaļas, pulcējiet brīvprātīgos, sadabūjiet zirgus... Es jūs lūdzu, nekavējiet laiku, esiet enerģiskāki, centīgāki... Netaupiet spēkus, izlietojiet visus līdzekļus.“ Šis Kromvela uzsaukums iedvesa parlamenta karaspēkam jaunu enerģiju. Un tad 1644. g. 2. jūlijā notika izšķirošā cīņa pie Marstonas. Karaļa armija sastāvēja no astoņpadsmit tūkstoš vīriem, parlamentam kopā ar sabiedrotiem skotiem bija ap divdesmit pieci tūkstoši vīru. Piecas stundas abas armijas nostāvēja viena otrai pretī ar vaļējiem karogiem un aizdedzinātiem degļiem. „Jūs nevarat iedomāties — raksta kāds aculiecinieks — to gara pacilātību un apņemšanos, kas bija vienāda abās pusēs. Visi jūta, ka no priekšā stāvošās kaujas iznākuma atkarājas visa cīņa. Bet iedomājieties, cik liela starpība bija naidīgo armiju ticībā un noskaņojumos! Viņu pusē bija salasījies viss pāvesta piekritēju krājums no visas Anglijas, bet mūsu pusē bija sapulcējušies visi pāvesta un tirannijas ienaidnieki kā no Anglijas, tā Skotijas. Kā viena, tā otra puse nolēma netaupīt viens otru. Zobenam vajadzēja pārcirst to mezglu, ko simtgadu laikā nevarēja atraisīt.“ — Pulksten piecos pēc pusdienas visur valdīja pilnīgs klusums. Tas bija klusums pirms vētras. Pulksten septiņos iesākās cīņa un drīz vien pa uzkalniem, kur cīņa notika, plūda

asinis. Kreisā spārnā uzbruka Kromvels ar saviem jātniekiem; sākumā viņa uzbrukumu atsita, viņu pašu ievainoja kaklā; bet tad, skotiem palīdzot, Kromvelam izdevās ienaidnieku salauzt. Toties labajā spārnā parlamenta karaspēks cieta neveiksmi un bēga. Stāvokli izglāba atkal Kromvels ar saviem jātniekiem, kā arī skotu dūšība. Beigu beigās pulksten desmitos kauja izbeidzās, un karaļa karaspēks bēga pilnīgā nekārtībā.

Pēc uzvaras pie Marstonas visi gaidīja, ka parlamenta ģenerālis Mančestrš turpinās uzbrukt karaļa armijai, bet Mančestrš kavējās. Tad Kromvels uzstājās parlamentā ar runu, kurā apvainoja Mančestršu bezdarbībā un lika priekšā visu parlamenta armiju nodot vienas centralizētas vadības rokās. Šo priekšlikumu parlaments pieņēma un par armijas vadoni iecēla seru Tomasu Ferfaksu. Lai neradītu tautā jaunas aizdomas, ka parlaments netaisni iecel par armijas vadoņiem parlamenta locekļus, parlaments, uz Kromvela priekšlikumu, pieņēma likumu, ar kuŗu aizliedza saviem locekļiem būt par armijas vadoņiem. Šis likums attiecās arī uz Kromvelu, tomēr ar viņu darija izņēmumu, un viņš galu galā palika joprojām par kavalerijas priekšnieku. Pārorganizētā armija drīz vien izcīnīja jaunu uzvaru. Tas bija kaujā pie Nezebi, kur atkal vienīgi Kromvela apķēribas un drošsirdības dēļ Kārļa armija tika galīgi sakauta. Tā bijusi asiņaina kauja. No abām pusēm ievainoto un kritušo bijis ap pieci tūkstoši. Visi karaļa lielgabali, karogi, vezumi un, galvenais, viņa kabinets ar visu korespondenci, krita parlamenta karaspēka rokā; no šīs korespondences kļuva redzams, ka Kārlis nekad nav gribējis padoties parlamenta prasībām un ka viņš vairākas reizes ir griezies pie citiem Eiropas valdniekiem ar lūgumu nākt viņam palīgā. Kromvels pēc šīs uzvaras rakstīja parlamentam: „visā tajā ir redzams Dieva pirksts, viņam vienam piekritt nedalīta uzvara. Ģenerālis Ferfakss kalpoja jums uzticīgi un godīgi. Viņš visu piešķir Dieva gribai un drīzāk mirs nekā kaut ko uzskatīs par savu nopelnu... Labie ļaudis (independenti) kalpoja jums uzticīgi. Viņi ir cerības pilni. Dieva vārdā jūs lūdzu nemazināt viņu dūšu. Gribu, lai šī cīņa radītu pazemību un pateicību sirdīs visiem tiem, kas tajā ņēma kādu dalību. Es gribu, lai tas, kas upurē savu dzīvi tēvijas glābšanai, varētu palaisties uz Dievu, zīmējoties uz sirdsapziņas brīvību, bet uz jums, zīmējoties uz to brīvību, par kuŗu viņi cīnās.“

Kaut gan smagi sakauts, Kārlis vēl nepadevās. Bet liktenis bija pret viņu: princis Ruperts apkaunojoši nodeva ienaidniekiem Bristolī, Kārlim padevīgais muižnieks Montrozs, kas gribēja noorganizēt Kārlim Skotijā palīga spēku, cieta ne-

veiksmi pie Filipa. Drīz krita arī Kārlim uzticīgais Bazinga cietoknis. „Mēs, — ziņoja par šo ieņemšanu Kromvels, — iesākām uzbrukumu pēc sešiem no rīta; signālu bija devuši četri lielgabali, pēc tam mūsu ļaudis metās uzbrukumā jautri un noteikti. Daudzi karaļa draugi krita, aizstāvot šo cietoksnī.“

5.

Pēc visa tā, Kārlis, redzēdams, ka nespēj vairs ar parlamenta armiju cīnīties, 1646. g. 26. aprīlī, iepriekš nogriezis sev matus un pārgērbies par apkalpotāju, neviena nepamanīts, ar diviem pavadoņiem izgāja no Oksfordas un nodevās skotu rokās, saņēmis iepriekš skotu apgalvojumu, ka viņš atradīsies pie viņiem pilnīgā drošībā. Izmantodami gadījumu, kad karalis atrodas viņu varā, skoti mēģināja no Kārļa izspiest sev jaunas reliģiskas brīvības. Bet Kārlis, kā pārliecināts anglikānis, atteicās skotu prasības pildīt. Par karaļa ierašanos skotu nometnē, protams, dabūja zināt arī Anglijas parlaments. Šis pēc kāda laika panāca to, ka skoti nodeva Kārli parlamenta zināšanā; Kārli internēja Hambī pilsētā.

Pa to laiku Anglijas revolūcijā bija iestājusies krīze. Zemē bija apstājusies rūpniecība, novārtā bija nonākusi arī zemkopība un tirdzniecība. Tautai smagi gūlās virsū kara laika nodokļi. Tā prasīja kara spēka atlaišanu, jo kara spēka uzturēšana prasīja daudz līdzekļu. Kad nu parlaments to gribēja darīt, tad karavīri pieprasīja pilnu atlīdzību un dažas priekšrocības. Parlaments šīs priekšrocības negribēja labprāt pildīt, un tā cēlās nemieri. Kromvels šai laikā bija vienīgais, kas mācēja šos nemierus likvidēt. Viņa vārds kļuva tautā un armijā arvien populārāks.

Vai ar Kromvela piekrišanu, vai nē, tas nav skaidri zināms, šinī laikā kāds parlamenta armijas virsnieks Džoiss ieradās ar pieci simts vīru lielu kara spēka nodaļu Kārļa internēšanas vietā un aizveda Kārli uz Njūmarketu, kur notika viņa pirmā satikšanās ar Kromvelu un kur viņš turpmāk arī palika.

Bet nesaskaņas revolūcionāru pusē turpināja pieaugt. Armija jau prasīja izslēgt no parlamenta vienpadsmit presbiteru vadoņus; par šo prasību saniknojās Londonas pūlis un ielauzās parlamentā. Palātu locekļi ar zobeniem rokās gan izdzina šo pūli, tomēr, lai būtu turpmāk drošība, viena parlamenta daļa pārcēla savas sēdes armijā, kas to vien tik gaidīja, jo ar to tās nozīme ievērojami pieauga. Sākot ar šo brīdi, armijā nodibinājās divas padomes — kara un politiskā; pēdējā sastāvēja no virsniekiem un kareivju delegātiem. Uz šīm padomēm

parlaments drīz sāka skatīties ar neuzticību un tā nonāca ar armiju jaunā konfliktā. Kromvels pagaidām galīgi nepieslējās ne vienai, ne otrai pusei. Visiem spēkiem viņš mēģināja glābt stāvokli: „Mums nāksies, varbūt, iet uz Londonu, — viņš teica kaŗavīriem, — bet labāk saprasties miera ceļā, un ja mēs tomēr iesim, tad tikai galējas nepieciešamības spiesti. Tikai tas ir drošs, kas iegūts ar miera sarunām. Kas ir iegūts ar varu, tas nekad nav pats par sevi labs, bez tam nedrošs un atnes negodu.“

1647. gada rudenī armijas politiskā padome pārvērtās par kaut ko līdzīgu satversmes sapulcei, „Mēs,“ deklarēja padome, „neesam algota armija, bet esam aicināti brīvības, mūsu pašu un tautas tiesību aizstāvēšanai, mēs ķērāmies pie ieročiem apzinīgi un apdomīgi, lai cīnītos pret patvarībām, varmācībām un apspiešanu, pret visādām partijām un personīgām interesēm.“ Turpat un vēl citās deklarācijās bija minēts arī jaunas valsts kārtības plāns, ar tīri republikānisku nokrāsu. Padome gribēja šo plānu nekavējoties censties izvest dzīvē. Bet Kromvels brīdināja nepārsteigties, neizsaukt jauna pilsoņu kaŗa uzliesmojumu, nezaudēt armijas vienību, — jo visi armijas vadoni padomes uzskatiem nepiekrita. Strīdi tomēr nerimās: vieni prasīja vēlēšanas tiesības visiem Anglijas iedzīvotājiem, titulu un šķiru iznīcināšanu, pilnīgu vienlīdzību politiskās un citās tiesībās, citi bija tam pretim; šaubījās arī Kromvels, arī viņš nevarēja šai laikā izšķirties par kādu noteiktu jaunu valsts iekārtu. Viņš tomēr neizsamisa, sacīdams: „Es nedomāju, ka te kādam pietrūktu drosmes darīt to, kas jādara katram godīgam anglim... Es ceru, ka nekādas grūtības un paredzējumi nesamulsinās mūsu sirdis, jo tajās dzīvo ticība Dievam, un ja mums priekšā stāv grūta lieta, tad šī lieta Dievam ir patīkama un tā tad ne tikai laba, bet arī savā laikā veicama.“

Pa tam pienāca ziņa, ka karalis izbēdzis no savas internēšanas vietas un nav nekur vairs atrodams. Drīz pēc tam izplatījās arī baumas, ka karalis noslēdzis ar skotiem līgumu, saskaņā ar kuŗu, par palīdzības sniegšanu pret parlamentu, apsolās Anglijā triju gadu laikā atbalstīt presbiteru ticību un vajāt independētus. Dabūjis to zināt, parlaments nolēma ar Kārli pārtraukt visus sakarus, kas nozīmēja atteikšanos no monarhijas. Tai pašā laikā parlaments deva rikoјumu sagatavoties jaunam kaŗam, jo Kārlis jau bija paguvis sacelt kājās visus savus piekritējus, kuŗu nebija mazums. Šo uzdevumu izvedot dzīvē, Kromvelam nācās apspiest kādu pulka sacelšanos; trīs dumpīgiem kaŗavīriem kaŗa tiesa piesprieda nāves sodu, bet

Kromvels lika viņiem mest žerņņus, pie kam divus vinnētājus apžēloja, bet zaudējušo nošāva.

Kādā svinīgā parlamentāriešu sapulcē, kur visi lūdza Dievu un dziedāja dziesmas, nolēma, ja Dievs dotu uzvaru, saukt Kārli pie tiesas.

1648. gada 1. maijā Kromvels, paklausot armijas virspavēlnieka Ferfaksa pavēlei, devās uz dienvidu Uelsu, lai stātos turienes parlamenta armijas priekšgalā. Pēc īsas kara darbības vietējā apkārtnē Kromvels dabūja zināt, ka karaļa karaspēks, kuŗa lielu daļu sastādīja skoti, dodas uz Londonu. Kromvels saprata, ka viņam jāaizkavē šis ienaidnieku gājiens. Sekojot šim nodomam, 17. augustā viņš uzdūrās ienaidnieka kreisajam spārnam pie Prestonas. Šī sadursme bija briesmīga. Angļi kāvās ar angļiem. Četras stundas karaļa karaspēka vadonis Langdels un viņa kavalieri, kā sauca dižciltīgos karavīrus, izturēja Kromvela labāko karaspēka nodaļu uzbrukumu, būdami mazākā skaitā. Nākošā dienā viņu vietā stājās skoti. Viņi cīnījās dūšīgi, tomēr pret vakaru arī viņi bēga. Tā Kromvels arī šai kaujā kļuva uzvarētājs un ieguva ar to lielu slavu.

Kamēr Kromvels izcīnīja šo uzvaru, tikmēr parlamentā partiju cīņas bija iedegušās no jauna. Radās cilvēki, kas uzstājās pret Kromvelu ar visādiem apvainojumiem. Lordu palāta bija kļuvusi noteikti monarchistiska un gribēja saprasties ar karali, kas, kā izrādījās, bija aizbēdzis uz Njuportas pilsētu. To pašu, t. i. saprasties ar karali, gribēja arī presbiteri, kuriem Kārlis bija apsolijs atbalstu. Tai nolūkā viņi nosūtīja pie karaļa delegāciju. Tomēr arī tagad vēl karalis neatkāpās no saviem reliģiskiem uzskatiem un stūrgalvīgi cerēja, ka viņam nāks kāds glābējs.

Šīs cerības tomēr bija veltīgas. Glābēji nenāca, bet gan arvien skaļāk kareivju starpā atskanēja balsis, kas prasīja karaļa nodošanu tiesai. Šādu priekšlikumu ienesa beidzot parlamentā. Parlaments šim armijas priekšlikumam pretojās. Tad armijas komiteja, kas sastāvēja no trim virsniekiem un trim parlamenta locekļiem dabūja no armijas vadības pavēli pārtraukt parlamenta sēdes. Komiteja nekavējoties izpildīja šo pavēli, neielaidama nākošā dienā parlamentā nevienu no opozīcijas. Nedēļu vēlāk virsnieku padome, kas tagad bija kļuvusi par valsts likteņu lēmēju, pavēlēja karali pārvest uz Vindzoras pili Londonā.

Dažas nedēļas vēlāk, pēc ilgām debatēm, Kārli nodeva parlamenta tiesai. Kad Kārli atveda tiesā, viņš paziņoja, ka parlamentam nav tiesības viņu tiesāt. Juridiski tā tas arī tiesām bija, bet tas neko nelīdzēja, jo armija un parlamenta lo-

cekļu daļa jau iepriekš bija nolēmuši karali iznīcināt. Par karaļa sodīšanu pēdējā brīdī bija arī Olivers Kromvels. Tiesa ilga sešas dienas. Sestā dienā parlamenta tiesu, kas sastāvēja no piecdesmit diviem locekļiem, atzina Kārli par tirannu, nodevēju, slepkavu, sabiedriskās kārtības ienaidnieku un piesprieda viņam nāvi. Kad Kārlim pasludināja spriedumu, viņš pieprasīja, lai viņam ļauj runāt visa parlamenta priekšā. Viņam to neļāva. 30. janvārī, daudziem skatītājiem klāt esot, Kārļa galva noripoja no ešafota, kas bija uzcelts viņa paša pils priekšā.

6.

Ar karaļa nāvi parlamentiešu grūtības neizbeidzās: joprojām viņu pašu rindās valdīja nesaskaņas un trūka noteiktas valsts varas. Tāpēc vispirmā kārtā parlaments, kas pēc „tīrīšanas“ bija samazinājies līdz simt piecdesmit locekļiem, no kuriem sēdēs piedalījās tikai ap piecdesmit, izdeva dažus valsts dzīves kārtošanas likumus, iznīcināja lordu palātu, pēc tam paziņoja, ka arī karaļa vara ir nevajadzīga, apgrūtinosa un sabiedrību apdraudoša. Tālāk nodibināja valsts padomi, kas sastāvēja no četrdesmit viena locekļa, vienam gadam vēlēta. Tiesu iekārta palika negrozīta. Maijā pasludināja Angliju par republiku, kuŗu pārvalda tautas vēlēts parlaments.

Tiklīdz tauta apzinājās šos notikušos faktus, ka tajā izvirzījās dažas galēji noskaņotas politiskas grupas. Tāda grupa bija vispirmā kārtā tā saucamie „levelleri“ (nolīdzinātāji). Viņi prasīja sirdsapziņas brīvību, visu vienlīdzību tiesas priekšā, likumdošanas varu deputātu palātām, tiesas neatkarību, vēltus sabiedriskos amatus, vispārējas vēlēšanu tiesības. Daži no šī novirziena gāja vēl tālāk, tuvodamies komūnismam un anarchismam. „Šinī laikā,“ stāsta kāds laika biedrs, „sv. Margarietas un sv. Juŗa kalnos parādījās cilvēki, kas raka zemi un apsēja to ar sēklām un apstādīja saknēm... Viņi aicina visus nākt viņiem palīgā, apsolot katram ēdienu, dzērienu un drēbes. Viņi saka, ka viņi iznīcināšot žogus un atklāšot laukus katram, kas grib strādāt. Kad viņus sauca pie atbildības, viņi teica: „Mēs negribam atņemt zemi privātiem īpašniekiem... Mēs gribam tikai atgūt atpakaļ zemi, ko tautai kādreiz atņēma normāni... Mēs — mierīgi un godīgi laudis... Mēs necīnīsimies ar jums ne ar zobenu, ne šķēpu, bet ar lāpstu un arklu... Un Dievu mēs esam izvēlējušies par savu aizstāvētāju un aizgādni.“ Nemieru tautā sēja arī presbiteri, kas bija sašutuši par karaļa notiesāšanu. Viss tas noveda pie tā, ka „levelleru“ vadonis sarīkoja pret valsts padomi un armijas vadību sacelšanos, kas skāra

arī armiju. Ātri un enerģiski rīkojoties, Kromvels šo sacelšanos apspieda, pie kam dažus dumpiniekus nošāva.

Bet tās bija bijušas niecīgas briesmas, salīdzinot ar tām, kas jaunajai valsts varai draudēja no ārpuses, proti, no Īrijas un no Skotijas, kas bija pasludinājušas Kārļa dēlu Kārli II par Anglijas karali.

Lai nedotu iespēju ienaidniekiem pirmiem uzbrukt, Kromvels nekavējoties devās pret Īriju ar desmit tūkstošu lielu kara spēku. 1649. g. 3. septembrī viņš ieradās Īrijā un aplenca Drogedas cietoksni. Sagrāvis ar lielgabaliem divās vietās cietokšņa sienas, Kromvels ieņēma tās trešajā uzbrukumā. Cietokšņa komendants ar palikušiem trīs tūkstoš vīriem ieslēdzās cietokšņa citadelē. Notika sarunas, un ienaidnieki lāva sevi atbrūņot. Tad ar Kromvela pavēli visus, kas atradās citadelē nogalināja. Pēc tam sekoja jauna pavēle: „Karstumā,” saka Kromvels, „es pavēlēju netaupīt cilvēkus, kurus satiku ar ieročiem rokās arī pašā pilsētā; jādomā, ka šai naktī tādus nogalināja ap divi tūkstoši. Kas mācēja peldēt, tie glābās ziemeļu pusē, pie kam vieni atrada patvērumu Pēterā baznīcas tornī, bet citi pilsētas mūru torņos. Tāpēc es pavēlēju nodedzināt torņus... No astoņdesmit nelaimīgiem, kas bija paslēpušies baznīcas tornī, piecdesmit nogalināja, bet trīsdesmit sadega... Vienā no mūru torņiem nogalināja visus virsniekus un katru desmito kareivi, pārējos izsūtīja uz Barbadosu; otrā tornī nogalināja tikai visus virsniekus, bet kareivjus izsūtīja uz Barbadosu. Kad cīņas karstums bija pagājis, tad virsniekus pilsētā tomēr meklēja un nogalināja aukstasinīgi. Visiem mūkiem ielauza galvas, izņemot divus. Ienaidnieku bija pilsētā trīs tūkstoši, un es domāju, ka mēs viņus visus nobeidzām. Izglābās ap trīsdesmit.“ Līdzīgi Kromvels rīkojās daudzās citās vietās visus deviņus mēnešus, kamēr viņš tur bija. Īrijas ekspedīcija beidzās ar to, ka parlaments pašās beigās piesprieda ļoti daudzām ģimenēm nāves sodu, atņēma ģimenēm zemes un izsūtīja uz citiem apgabaliem; vienai daļai atļāva izceļot uz kontinentu.

Ticis galā ar Īriju, Kromvels devās pret Skotiju, kas līdzīgi pirmajai bija nostājusies jaunā kara pusē. Skotijā Kromvelam sākumā neveicās, jo skoti izvairījās no izšķirošas cīņas un tādā kārtā nogurdināja Kromvela kara spēku. Tad beidzot pie Denbaras un pie Versteras notika izšķirošas kaujas, kurās ienaidnieku kara spēki cieta smagas neveiksmes, zaudējot tūkstošiem kritušo; arī pats karalis dabūja bēgt no kaujas lauka.

Nobeidzis Skotijas pakļaušanu valdības varai, Kromvels devās atpakaļ uz Londonu. Viņš atgriezās kā uzvarētājs ar lielu triumfu. Parlaments viņam izsūtīja pretim savus piecus

ievērojamākos locekļus, ar likumu pielika viņa gada algai četri tūkstoši mārciņu sterliņu un nodeva viņa rīcībā Hemptona-Kortas pili. Kromvels iegāja Londonā ne tikai sava štāba, bet arī valsts padomes locekļu un spīkera pavadīts, nerunājot nemaz par lordmeru, oldermaņiem, šerifiem un citām augstām personām. Milzīgs tautas pūlis sumināja Īrijas un Skotijas iekarotāju ar musketu šāvieniem un skaļiem kliegzieniem. Ar tādu sajūsmu saņemts, Kromvels izturējās ļoti laipni un pazemīgi. Ar vieglu ironiju viņš tikai piezīmēja, ka ja viņu gatavotos pakārt, tad pūlis būtu lielāks. Par saviem nopelniem viņš nerunāja, bet gan izcēla savu palīgu un citu karotāju dūšību un nopelnus, un par visām lietām slavēja Dievu kā galveno uzvaras cēloni.

Pēc visa tā Kromvels gribēja atteikties no sava ģenerāļa amata un pāriet privātā dzīvē, bet valsts stāvoklis bija joprojām tāds, ka viņš, kā viņš pats to saka, nevarēja sev to atļauties, ja negribēja, lai ietu bojā visi iepriekšējie sasniegumi. Vislielākās rūpes viņam un citiem armijas vadoņiem sagādāja tas apstāklis, ka valstī nebija vairs nekādas stabilas un spējīgas varas. Parlaments, kas tagad sastāvēja no piecdesmit vai sešdesmit cilvēkiem, rīkojās bez kāda plāna, patvarīgi un negribēja dot vietu jaunam parlamentam.

Visu to redzēdams, Kromvels, dabūjis citu armijas vadoņu piekrišanu, nolēma parlamentu padzīt. Un tā 1653. g. 20. aprīlī viņš, kopā ar majoru Harrisonu un kareivjiem, ieradās parlamenta namā. Pats viņš iegāja sežu zālē, bet kareivjus novietoja priekšstelpās. Tai brīdī deputāts Vens turēja runu par vajadzību sasaukt jaunu parlamentu. Kad Vens beidza, tad piecēlās Kromvels un griezās pie parlamenta ar runu, kurā no sākuma uzslavēja parlamenta kādreizējo centību, bet tad, arvien dūsmās iedegdamies, viņš teica: „Jums nav vairs nekādas vēlēšanās darīt kaut ko sabiedrības labā; jūs tikai gribat uz visiem laikiem paturēt varu savās rokās. Jūsu stunda ir sīsi: Dievs no jums ir atkāpies; viņš ir izvēlējis savas gribas izpildīšanai cienīgākus ieročus. Dievs vada mani un pavēl man darīt to, ko es daru.“ Vens un daži citi piecēlās, lai viņam atbildētu. „Jums varbūt liekas, — turpināja Kromvels, — ka mana runa nav parlamentāriska? — Piekrītu, bet negaidait no manis citādu runu.“ Deputātam Uentvortam izdevās beidzot izrunāt dažus vārdus: „Nekad, — viņš ieklieudzās, — parlaments nav dzirdējis šādus vārdus; jo briesmīgāki viņi ir tāpēc, ka tos ir teicis kalps, kurš parlaments savā neredzētā labsirdībā tik augsti cēlis un padarījis par to, kas viņš ir.“ Uentvorts nedabūja nobeigt, kad Kromvels metās zā-

les vidū un, uzlicis galvā platmali, kļiedza: „Ārā, ārā! Es darīšu galu jūsu plāpāšanai!“ Pēc tam, ar kājām daudzīdams, viņš turpināja kliegt: „Jūs neesat parlaments, es jums saku! Kas jūs par parlamentu! Es darīšu galu jūsu sēdēm! Pasauciet viņus! Pasauciet viņus!“ Parlamenta kārtības uzraugs tūlīt atvēra durvis un ielaida pulkvedi Volsleju ar musketieriem, To ieraudzījis, Vens iekļiedzās: „Tas ir negodīgi! Jā, tas ir netikumīgi un negodīgi!“ Tad Kromvels stiprā balsī: „Ser Henri Ven! Ser Henri Ven! Kad Deevs mani atpestīs no Henri Vena!“ Spīkers joprojām palika sēdot, sacīdams, ka viņš atstāšot savu vietu tikai varas piespiests. Tad Harrisons viņu noveda aiz rokas.

Padzinis parlamentu, Kromvels devās pie valsts padomes un padzina arī to, dabūdams pie tam no kāda locekļa dzirdēt sekošus vārdus: „Mēs zinām, kā jūs šodien no rīta esat rīkojies palātā... Bet jūs maldāties, ja domājat, ka parlaments ir atlaists; nekāda zemes vara, izņemot pašu parlamentu, nevar to atlaist. Nemiet to vērā!“ Nākošā dienā publika lasīja pie padomes sēžu nama durvīm afišu, kuŗu nakti bija izkāris kāds kavalieris: „Izīrējama palāta.“

7.

Parlamenta padzišana, kaut gan Kromvels teicis, „ka neviens nav dzirdējis, ka būtu rējis kāds suns viņiem aizejot“, tomēr vienā pilsoņu daļā izsauca naidu pret Kromvelu, citos — šaubas par notikušās revolūcijas vajadzību.

Kromvels tagad bija vienīgā nesatricināmā autoritāte. „Ar parlamenta aktu, — viņš saka, — es biju visu triju naciju — Anglijas, Skotijas un Īrijas — karaspēku virspavēlnieks. Manās rokās bija vara bez robežām.“ Šī vara Kromvelu biedējusi. Tāpēc viņš uzaicināja sev padomdevējus, galvenā kārtā no armijas, pie tam visus karsti ticīgus cilvēkus, skaitā trīsdesmit deviņus, kas vēlāk pieaicinājuši vēl piecus un visi kopā sastādīja tā saucamo „svēto parlamentu“. Būdami reliģiozi cilvēki, un pie tam kristīgie, viņi gribēja nodibināt valsts kārtību svēto rakstu garā. Bet no šiem labiem nodomiem nekas neiznāca: viņi visi bija neprašas valsts lietās un izdeva likumus un rīkojumus, kas viens otram runāja pretī un kas ienesa visā valsts dzīvē pilnīgu sajukumu. Visas šķiras jutās no viņiem apdraudētas. Tad Kromvels panāca, ka šī padome pati labprātīgi sevi atlaida. Tikai neliela daļa negribēja aiziet. Tad, stāsta kāds rojalists, pie viņiem ieradušies divi pulkveži ar kareivjiem un jautājuši, ko viņi te darot. „Meklējam Kungu,“ viņi atbil-

dējuši. „Nu tad jums vajadzēs iet kaut kur uz citu vietu, — teicis viens no pulkvežiem, — tāpēc ka, cik man zināms, Kungs šeit pēdējos divpadsmit gadus nav bijis.“

Pēc četrām dienām armijas virsnieki iesniedza Kromvelam jaunu satversmes projektu. Pēc šī projekta valdībai vajadzēja sastāvēt no protektora (t. i. valsts aizbildņa), vienas palātas un valsts padomes. Pēdējās locekļi bija ieceljami uz visu mūžu; palāta bija vēlama.

Kromvels piekrita šai konstitūcijai, un 1653. g. 16. decembrī viņu, augstāko armijas virsnieku, lordmera un oldermanu klātbūtnē, svinīgi iecēla par protektoru. Kromvels bija ģērbies sermuliņa ādu apšūtā samta mantijā un tādu pat cepurī ar zelta tresēm. Parakstījis svinīgu uzticības zvērestu jaunai satversmei, Kromvels uzlika cepurī galvā un apsēdās uz troņa, kas bija uzlikts uz grezna paklāja; citi visi stāvēja blakām ar kailām galvām. Ceremoniju vadītāji ar dažādām ceremonijām pasniedza viņam valsts zīmogu, bet lordmers iedeva viņam valsts šķēpu. Protektors, paņēmis rokās šos savas varas pieredumus, tūlīt atdeva tos atpakaļ un pēc tam, kareivju apsvēikts, atgriezās atpakaļ Uaithollā. No šīs dienas lords protektors „ieņēma augstu stāvokli un godu, kas viņam pienācās, un ko viņam parādīja visu šķiru cilvēki kā savam valdniekam.“

Kļuvis par protektoru, Kromvels nekavējoties izdeva dažus valsts dzīvi kārtojošus likumus. Vispirmā kārtā viņš ar sešdesmit septiņiem pantiem reformēja tiesu kārtību. Reliģiskās lietās viņš centās ieturēt iecietību. Viņš izdeva arī dažus policeiska rakstura rīkojumus, piemēram, aizliedza duelus, gaiļu kaujas, piedzeršanos, rupju lamāšanos, zirgu skriešanos un tamlīdz. Atjaunoja arī kādu likumu, kas prasīja, lai visi pastāvošo iekārtu atzītu par labāko.

Saskaņā ar parakstīto konstitūciju Kromvels 1654. gada 3. septembrī sasauca savu pirmo parlamentu, atklādams to, kā parasti, ar mazsakarīgu, bet svinīgu un spēcīgu runu. No tā, ka parlaments nekavējoties sāka kritizēt jauno konstitūciju, Kromvels saprata, ka opozīcija pret viņu parlamentā ir ļoti liela. Tāpēc nepagāja ne divas nedēļas, ka Kromvels lika visiem parlamenta locekļiem parakstīt apņemšanos būt uzticīgiem republikai un pastāvošai valdībai. No četri simti sešdesmit deputātiem parakstīja tikai trīs simti. Pārējie aizbrauca mājā. Tā Kromvels atbrīvojās no opozīcijas un kļuva arvien diktatoriskāks. Bet līdz ar to pret Kromvelu auga arvien lielāka opozīcija visos iedzīvotāju slāņos. Atklāja vairākas sazvērestības, kas bija likušas sev par mērķi Kromvela nogalināšanu. Ar labi nostādītas slepenpolicijas palīdzību šīs sazvē-

restības atklāja un līdzdalībniekus sodīja ar nāvi. Sevišķu vērību policija piegriezta Londonas aizsardzībai. Izsludināja kara stāvokli un aizliedza jebkādas sapulces. Katru dienu arestēja daudzas personas, izsūtot tās pēc tam administratīvā kārtībā uz Barbadosu spaidu darbos. Valsti sadalīja vairākos apgabalos, kuŗu priekšgalā nostādīja ģenerāl-majorus ar uzdevumu raudzīties, lai nenotiktu sacelšanās pret pastāvošo iekārtu. 1655. gadā Kromvela valdība izdeva rīkojumu, ar kuŗu aizliedza privātām personām pieņemt darbā no valsts dienesta atlaistos skolotājus un mācītājus. Drīz pēc tam iznāca arī rīkojums, kas aizliedza jebkam bez valsts sekretāra atļaujas iespiest jebkādus rakstus. Rezultātā vsas galvas pilsētas prese pastāvēja vienā žurnālā, kas iznāca divreiz nedēļā ar dažādiem nosaukumiem.

Liela grūtības Kromvelam sagādāja valsts fināciālais stāvoklis, jo angļi bez parlamenta piekrišanas ne par ko negribēja maksāt nodokļus. Advokātus, kas aizstāvēja nodokļu maksātāju protestus, Kromvela valdība vienkārši arestēja. Beidzot, lai valsts kasē ieplūstu vairāk naudas, Kromvels izdeva likumu, ar kuŗu varēja uzlikt īpašus nodokļus visiem, kas valdībai likās par viņai opozīcijā esošiem. Šie paņēmieni tomēr valsts kases stāvokli neko daudz neuzlaboja, tā kā beigu beigās, tāpat kā kādreiz karalis, Kromvels bija spiests 1656. g. sasaukt jaunu parlamentu. Ar ģenerāl-majoru palīdzību Kromvelam izdevās panākt to, ka parlamentā ievēlēja cik iespējams viņa valdībai uzticamas personas. Daudzus nevēlamus kandidātus iemeta vienkārši cietumā. Ar visu to, parlamentā ievēlēja daudzus opozicionārus, tā kā Kromvels bija spiests uz sātversmes pamata vairāk kā simts cilvēkiem neizsniegt ieejas atļaujas parlamenta sēdēs. Pirmo parlamenta sēdi Kromvels atklāja ar diezgan raksturīgu runu. Vispirms viņš runāja par dažiem ārpolitikas jautājumiem, pēc tam pārgāja pie mājas darīšanām. Viņš aizrādīja uz dažādām pēdējā laika savvērestībām pret jauno kārtību, uz to, ka republikāņi par daudz draudzējas ar kavalieŗiem, un nobeidza savu runu sacīdams: „Ja kaut kas mums vajadzīgs, ja no kaut kā atkarājas mūsu brīvība un mūsu labklājība, tad tā ir, es esmu pārliecināts, tikumības reforma. Tā ātrāk kā jebkas cits var sadziedēt mūsu rētas, tāpēc ka tā skar dvēseli un garu, t. i. cilvēku pašu būtību. Cilvēks ir gars. Un ja gars ir tīrs, tad cilvēks ir sava aicinājuma cienīgs, bet ja nē, tad es neredzu starpības starp viņu un dzīvnieku.“

Joprojām Kromvels gribēja ticības lietās ieturēt iecietību. Citādās domās bija parlaments, kas gribēja bargi sodīt katru

atkāpšanos no vispārpieņemtiem svētuma jēdzieniem. Tāpēc parlaments bargi sodīja kādu reliģisku sludinātāju Neileru, kuŗu tauta bija apsveikusi ar „osianna“ saucieniem, metot viņa ceļā zarus. Neileru apvainoja svētuma apgānīšanā un sodīja ar sekošu sodu: viņam bija jānostāv divas stundas pie kauna staba Vestminsterā; bija jātiek dzītam no bendes ar pletni no Vestminsteras līdz Vecai Biržai, kur atkal vajadzēja stāvēt divas stundas pie kauna staba; tad pēc kauna zīmes, burta B (blasphemy — svētuma zaimošana), uzlikšanas un mēles izduršanas ar nokaitētu naglu, bija jātiek sūtītam uz Bristolu, kur bija jāizbrauc pa visu pilsētu kailam jāšus uz zirga ar seju pret asti; pēc soda ar pletni Bristoles tirgus laukumā viņam bija jātiek atvestam Londonā un ieslodzītam atsevišķā nodaļā pie spaidu darbiem, bez tiesībām lasīt un rakstīt, uz laiku, kādu noteiks parlaments. Kad Kromvels dabūja par šādu parlamenta lēmumu zināt, viņš deva mājienu šādu sodu neizpildīt. Parlaments tam tomēr nepaklausīja un lika spriedumu izpildīt visos sīkumos. Kromvelu tas apvainoja un viņš juta, ka jāpārstrādā konstitūcija tādā garā, lai parlamentam nebūtu tiesāšanas tiesības. Šinī laikā Kromvels panāk, ka parlaments atcēla ģenerāl-majorus, kas viņam ar savu darbību bija beigās vairāk kaitējuši nekā laba darijuši.

8.

Pa tam parlamenta locekļu starpā bija radusies doma kronēt Kromvelu par karali. Ilgi parlaments sprieda par šo jautājumu un jaunas konstitūcijas ieviešanu. Arī pats Kromvels nevarēja izšķirties, vai pieņemt karaļa titulu, vai nē. Beidzot viņš nolēma to pieņemt. Bet tad pašā pēdējā brīdī parlamentā ieradās 24 virsnieku delegācija no armijas un pārliecināja parlamentu atteikties no Kromvela kronēšanas. Parlaments lāvās pārliecināties, un Kromvelu nekronēja. Tai vietā Kromvelu otrreiz pasludināja par protektoru, šoreiz vēl svinīgākā kārtā nekā pirmo reizi. Šoreiz parlamenta priekšsēdētājs Kromvelu ietērpa purpura mantijā, apjoza viņu ar valsts zobenu, iedeva viņam rokās masīvu zelta zizli un apzvērēja uzticību jaunai konstitūcijai. Tad pēc lūgšanas Kromvels ar tauru skaņām un puļa suminājumiem apsēdās uz troņa, turot zizli labajā rokā; no vienas puses viņam blakus sēdēja Ludviķa XIV sūtnis, bet no otras Holandes sūtnis.

Ar jauno konstitūciju Kromvels no protektora bija kļuvis par konstitucionālu monarhu. Slepēnās padomes locekļiem pēc šīs konstitūcijas bija jāzvēr uzticība lordam protektoram

un viņa pēcnācējiem, pie kam pašam protektoram bija tiesības iecelt sev pēcnācēju; kabinets jeb padome bija iecelams no palātām.

Kā jau teikts, Kromvels kopš atgriešanās no Īrijas un Skotijas kara dzīvoja karaļa pilī Uaithollā. Viņš dzīvoja tur dzīvi, kas atbilda viņa stāvoklim. Nereti tur notika greznas svinības. Par vienām šādām svinībām kāds Holandes sūtnis raksta: „... Ceremoniju meistars ieradās pēc mums no Viņa Augstības (tā tagad sauca Kromvelu), pulksten pus divos ar divām karietēm un aizveda mūs Uaithollā, kur divpadsmit pūtēji nospēlēja mums sagaidīšanas maršu. Lediju Njuport un manu sievu tūlīt stādīja priekšā Viņa Augstībai, — kas mūs pieņēma draudzīgi. Parunājušies mazliet, mēs pārgājām citā istabā, kur jau bija uzklāts galds... Pusdienu laikā nepārtraukti spēlēja mūzika. Pēc pusdienām lords protektors aizveda mūs citā istabā, kur drīz ieradās arī dāmas. Tur mēs dzērām vīnu un atkal klausījāmies mūziku, starp citu kādu psalmu... pēc tam mēs izgājām uz galeriju, pie upes, kur staigājām ar Viņa Augstību ap pusstundu; pēc tam atvadījāmies, un mūs aizveda tādā pat kārtā atpakaļ kā atbraucām.“

Daudzajos kauju un valdīšanas gados Kromvela redzes apvārsnis bija kļuvis plašāks; lielā vara bija nostiprinājusi viņa gribu un satikšanās ar dažāda rakstura cilvēkiem bija atīstījusi viņā savvaldīšanos, laipnību, prāta lokanību un mācēšanu klusēt. Bet viņa dabas pamatvilcieni nebija mainījušies. Gadi nebija iznīcinājuši viņā dvēseles siltumu, nebija izrāvuši no viņa sirds dažas pieķeršanās, kas bija viņa vienīgais prieks. Ar savu ģimeni viņš arī savā augstā stāvoklī bija maigs un tikpat vienkāršs kā tajās dienās, kad viņš dzīvoja provincē kā vienkāršs muižnieks. Viņa sieva no sākuma nebija apmierināta ar dzīvi pilī, bet vēlāk pierada. Viņa māte, kas arī tur dzīvoja, baidījās no katra musketes šāviena; viņai vienmēr likās, ka Oliveru nošaus. Kromvela vēstules sievai maigas rūpības pilnas. „Man nav daudz laika rakstīt, — raksta viņš no kāda karaģājiņa, — bet man tevi jānorāj par to, ka tu savās vēstulēs raksti, lai es neaizmirstu tevi un mūsu mazos. Tiešām, man liekas, ka es mīlu jūs pārāk stipri. Tu man esi pasaulē dārgāka par visu; ar to tev pietiks.“ Pēc tam viņš raksta viņai, ka viņš paliekot vecs un jūtot, ka vecuma kaites viņu nomācot. Dažus mēnešus vēlāk Oliverš raksta, ka viņš fiziski jūtoties labāk. „Bet tas mani neapmierinās, ja es nespēju vēl citīgāk kalpot manam Debesu Tēvam un Viņu mīlēt... Lūdzu par mani; es katru dienu lūdzu par tevi un par jums visiem man dārgiem, lai visuvarenais Dievs jūs svētī... Skūpsti

maziņos, Dievs lai ir ar viņiem... Pateicos par vēstulēm, raksti biežāk. Ja pie jums ierodas Diks Kromvels ar sievu, tad skūpstī arī viņus. Es lūdzu par viņiem... Es viņus abus mīlu. Tiešām, nevaru vēl daudz rakstīt. Esmu noguris, un tāpēc palieku mūžīgi tavš."

Kromvels labprāt satikās ar dažādiem reliģiskiem sludinātājiem. Vienu laiku sevišķi viņu interesēja kvakeru sludinātājs Džordžs Fokss. Viņa sprediķos Kromvels klausījās ar lielu uzmanību, laiku pa laikam izsaukdamies: „Labi!“ vai „Pilnīgi pareizi!“ Atvadīdamies no Foksa, Olivers viņam teica: „Atnāc pie manis atkal; ja mēs varētu kaut vienu stundu dienā pavadīt kopā, tad mēs saprastos. Es negribētu tev kaitēt tāpat, kā savai paša dvēselei.“ Nereti Kromvels ielaidās arī garākos reliģiskos strīdos.

1657. gadā Kromvels mēģināja sasaukt otru — lordu palātu, lai radītu līdzsvaru pirmajai. Tas Kromvelam izdevās tikai daļai, jo daudzi lordi atradās ārpus Anglijas un daudzi pavisam atteicās šai palātā piedalīties, jo viņi uzskatīja, ka viņu gods viņiem nelauj sēdēt „kopā ar kurpniekiem“, kā kāds no viņiem izteicies. Tai pašā gadā Kromvels sanāca jautājumā par otrās palātas funkcijām jaunā konfliktā ar parlamentu, un viņš to atlaida. Neilgi pēc tam viņa slavenās policijas priekšnieks atklāja plašu sazvērestību pret Kromvelu. Vairākiem sazvērniekiem nocirta galvas. Tai pašā laikā no jauna ar katru dienu grūtāks kļuva valsts kases stāvoklis: trūka naudas armijas un flotes algošanai. Pats Kromvels tagad ar katru dienu palika drūmāks un sāka izvairīties no cilvēkiem. Viņā attīstījās aizdomība, kas viņam nedeva mieru ne dienu, ne nakti. Viņš arvienu bija apbruņojies ar ieročiem un valkāja bruņas; izbraucot viņš ņēma karietē līdz dažus cilvēkus un bruņotus pavadoņus; viņš brauca ļoti ātri, bieži mainīja virzienu un nekad neatgriezās mājās pa to pašu ceļu, pa kuŗu izbrauca. Uaithollā viņam bija vairākas guļamistabas, un ikvienā pa slepenām durvīm. Viņš izmeklēja no savas kavalerijas simts sešdesmit cilvēkus, kas viņam bija pilnīgi pazīstami, piešķīra viņiem virsnieku algu un radīja astoņas nodaļas, kas pa divām viņu pastāvīgi apsargāja.

Vienīgais prieka stars, kas šai laikā pēdējo reizi atspīdēja Kromvela dzīvē, bija viņa armijas uzvara Francijā pār spāņiem 1658. gadā; šī uzvara angļu armijai sagādāja lielu slavu un pašam Kromvelam turklāt ar dārgiem akmeņiem izrotātu goda zobenu, kuŗu viņam atsūtīja Ludviķis XIV ar īpašu sūtniecību. Te jāpiemin, ka tikpat spožas uzvaras angļi Kromvela laikā bija guvuši arī pār holandiešiem.

1658. gada ziemā nomira Kromvela znots Roberts Ričs, trīs mēnešus vēlāk viņa tuvs draugs grāfs Varviks. Nepagāja ilgs laiks, kad nomira arī viņa mīļā meita Elizabete. Viņš pats jau sen slimoja ar podagru un citām slimībām, kas paasiņājās ar katru dienu. Valsts padomē un citur Kromvels parādījās reti. Vienā no šādiem izbaukumiem viņš satika Džonu Foksu. „Vēl nepiegājis gvardijas konvojam, kuŗa priekšā viņš brauca, — saka Fokss — es sajutu nāves dvesmu, kas nāca no viņa.“ Tūlīt pēc tam Kromvels saslima, lai vairs neceltos. „Slimības laikā, — stāsta kāds laika biedrs, — viņš saņēma Dieva atklāsmi, cerēja izvesēloties un kļūt darbam spējīgs. Nez' vai par kādu kādreiz ir tik daudz lūguši, kā par viņu. Visi labie un launie bija izmisumā, baidoties par iespējamām sekām, ja viņš mirtu...“

Kad vecais kareivis beidzot sajuta, ka nāve ir tuvu, viņš to sagaidīja ar padevību un stipru ticību. Viņš par daudz bieži bija redzējis nāvi, lai tās baidītos. Visāda veida garīdznieki atradās blakus istabā un iegāja pie viņa pēc kārtas, lai lasītu bībeli un lūgtu par viņu. Vienam no tiem viņš jautājis: „Sakaīt man, vai var zaudēt reiz saņemto žēlastību?“ „Nē, nevar,“ atbildējis garīdznieks. „Nu tad es esmu mierīgs, tāpēc, ka man kādreiz tā bija dota.“

Skaļā balsī un dziļi savīļņots viņš atkārtoja bībeles tekstus. Ar balsi, kas pārtraucās aiz dvēseles uztraukuma, viņš lūdzās, lai Dieva žēlastība nāktu pār zemi un tautu, lai visi savienotos vienā kopējā mīlestībā, lai reformācijas lieta plauktu un izplatītos. „Tu padarīji mani, — viņš teicis, — par Tavu necienīgu ieroci zināma labuma izvešanai Tev par godu; daudzi ir par to priedājušies un augsti mani vērtējuši, citi jau sen gaida manu nāvi. Piedod viņiem, Dievs, tiem, kas gribētu samīt tārpu, kuŗu tu esi paaugstinājis, jo arī viņi ir Tavs radījums.“ Visu nakti uz 2. septembri viņš bija ļoti nemierīgs, bet kad viņam lika priekšā izdzert zāles, lai viņš iemigtu, tad viņš atbildējis: „Es negribu ne dzert, ne gulēt. Es gribētu ātrāk mirt.“ Tai pašā laikā briesmīga vētra plosījās uz zemes un jūras, tā kā septembra pirmajās dienās saule lēca pār izpostītām mājām, ar saknēm izrautiem kokiem un nogrimušiem kuģiem un cilvēkiem. 3. septembri Kromvels mira.

Pēc trim nedēļām viņa mirstīgās atliekas privātā kārtā novietoja Indriķa VII kapellā, bet pēc diviem mēnešiem viņu apglabāja tur, kur gulēja visi karaļi, likumdevēji un lieli kara-vīri.

Bet mazāk kā pēc diviem gadiem notika mežonīga atriebšanās. Pēc apakšpalātas vienbalsīga lēmuma 1661. g. 30. jan-

vārī, Kārļa I nāves dienā, Kromvela un parlamenta ģenerāļu Airtona un Bretšo liķus kamanās atveda Taiberā, izņēma no zārkiem un tāpat pussapuvušās skrandās pakāra aiz kakla līdz saules rietam. Pēc tam tos noņēma un nocirta tiem galvas, bet ģindeņus turpat apraka. Tad trīs galvas, mietos uzdurtas, bija izliktas Vestminsterā-Holla dienvidu galā, kur karaļa slepkavas bija tiesājuši karali, un kur tās bija redzamas vēl pēc četrām dienām.

Georgs Vašingtons

Georga Vašingtona vārds, kaut gan pieder tālajai Amerikai, nav svešs arī Eiropā. Tas izskaidrojams ar to, ka viņš bija ne tikai Ziemeļu Amerikas Savienoto Valstu neatkarības un brīvības izcīnītājs un pirmais valsts prezidents, bet arī cilvēks ar izcilām tikumiskām īpašībām. Taisni šai ziņā, ar savu absolūto godīgumu, ar savu darba mīlestību un ārkārtīgo izturību, ar savu nesatricināmo taisnību un brīvības aizstāvēšanu, nepieminot nemaz viņa citas ne mazāk teicamas īpašības, G. Vašingtons ir kļuvis par augstas vērtības cilvēka un valsts vīra paraugu. Un ne tikai par paraugu, bet arī ik vienam par uzmudinājumu, līdzīgi viņam, stāvēt par taisnību un savas tēvu zemes brīvību.

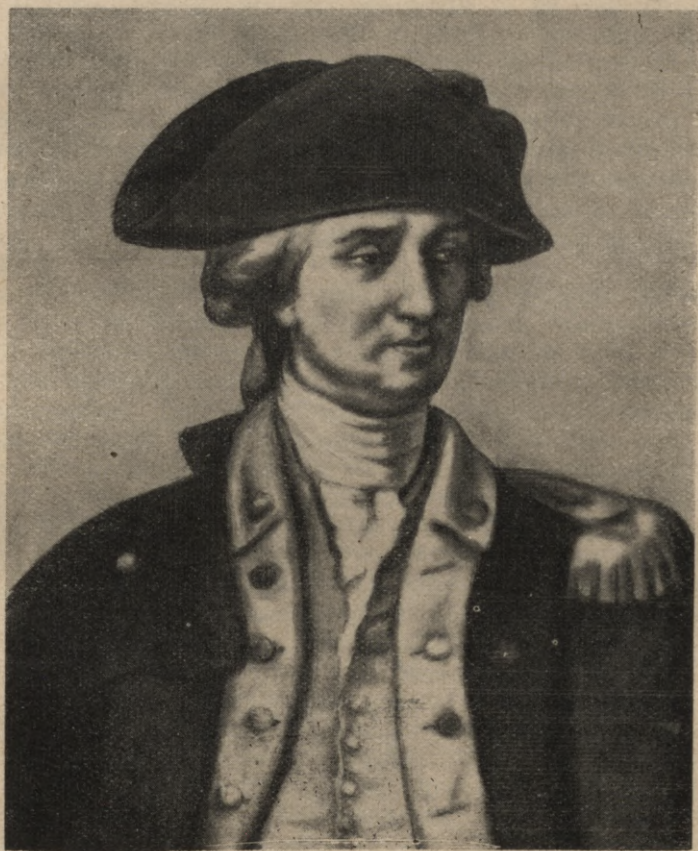
1.

Georgs Vašingtons dzimis 1732. gada 22. februārī Verdžīnijas valstī, Vestmorlandas grāfistē. No viņa tālākajiem senčiem ir zināms tikai viņa vectēva tēvs, kas apmeties Verdžīnijā 1657. gadā, t. i. 165 gadus pēc Amerikas otrās atklāšanas. Šai laikā Amerika vēl bija mežonīga zeme, pa kuŗas mūža mežiem un bezgalīgajām prērijām vēl klejoja zvēru un indiāņu bari. Bet tā bija jau arī ievērojamā mērā kolonizēta. Te bija jau sastopamas spāniešu, portugāliešu, holandiešu, franču un angļu kolonijas. Pēdējās nodibinājās galvenā kārtā Ziemeļ-Amerikā ap Atlantijas okeana piekrasti. Šo angļu koloniju starpā atradās arī Verdžīnija. Georga tēvs Augustīns tur bija godājams, turīgs plantāciju īpašnieks. Georgs bija viņa otrās laulības pirmais dēls. Georgu, tāpat kā citus bērnus, tēvs ļoti mīlējis un izlietojis katru gadījumu, lai attīstītu dēlā pienākuma un taisnības apziņu un patiesības mīlestību. Šis tēva iespaids tomēr nebija ilgstošs, jo viņš 1743. gadā nomira. Viņš atstāja pēc sevis piecus bērnus, divus no pirmās un trīs no otrās laulības. Par bērnu galveno audzinātāju un aizbildni palika viņa saprātīgā un enerģiskā sieva, kuŗai tas ar testamentu bija atstājis arī visu savu muižu pārvaldīšanu. Mātes gādībā teicami attīstījās bērnu, sevišķi Georga, garīgie un miesīgie spēki. Kaut gan skolas toreiz Amerikā nebija sevišķi labi no-

stādītas, viņa savus bērņus, arī Georgu, sūtīja skolā nevis Anglijā, kā to darija daži Verdžīnijas muižnieki, bet netālajā Viljamsburgā, lai, kā viņa teica, pati varētu iespaidot savu bērņu rakstura izveidošanos. To viņa arī panāca. Kaut gan Georgs bija mantojis no tās ātru un valdonīgu raksturu, tomēr viņas pašas piemērs iemācīja to tikt ar šo raksturu galā un savaldīt sevi, tā kā viņš vēlākā dzīvē atstāja drīzāk vēsas nekā straužas dabas cilvēka iespaidu.

Georga sekmes mācībās bija teicamas no paša sākuma. Tiklab ar savām zināšanām, kā ar savu uzcītību un dedzību tas izcēlās pārējo skolnieku starpā un iemantoja skolotāju un savu biedru ievēribu un mīlestību. Bieži vien biedri aicināja viņu par tiesnesi savos strīdos. Pēc skolas darbiem viņš labprāt piedalījās dažādās spēlēs. It sevišķi viņam patika kara spēles. Ap viņu pulcējās draugi un biedri, viņš tos iedalīja atsevišķās nodaļās, un tad ar tām maršēja, cīnījās, ieņēma kalnus un nocietinājumus, un sarīkoja pat mazas kaujas. Arvien viņš bija uzmodinātājs un pavēlētājs. Pēc tam atkal stundām ilgi viņš vingrinājās skriešanā, lekšanā, šķēpu mešanā, smagumu nešanā un cīnījās ar saviem biedriem; tāpat viņš mēģināja pierast pie izsalkuma un slāpēm, pie vētras un lietus, pie aukstuma un karstuma. Tā viņš nostiprinājās garīgi un miesīgi un arvien vairāk bija savu skolotāju un mātes prieks un lepnums.

Ar trīspadsmito gadu Georgs sāka rakstīt dienas grāmatu. Šai grāmatā viņš atzīmēja katru pamācošu notikumu, rūpīgi tur ierakstīja rakstus (no grāmatām) par pilsoņa dzīvi, par valsts likumiem, kontraktu slēgšanu, testamentiem u. t. l. Turpat viņš ierakstīja pamācošas dzejas un vienā grāmatas daļā dzīves vešanas noteikumus. Pēdējiem bija pat īpašs virsraksts: „Noteikumi par izturēšanos sabiedrībā un sarunās“. Tur viņš, piemēram, rakstīja: „1. Kad tu satiecies ar cilvēkiem, nedari neko tādu, kas varētu kaitēt kāda cilvēka cieņai sabiedrībā. 2. Neguli, kad citi runā; nesēdi, kad tie stāv; nerunā, kad tev ir jāklusē, un neej tālāk, kad citi paliek stāvēt. 3. Neesi lišķis, un nejoko ar tiem, kas jokus nesaprot. 4. Nelasi sabiedrībā grāmatas, vēstules, ne citus papīrus. Bet ja gadās, ka tas tev ir jādara, tad lūdzi papriekšu atvainošanu. Kad kāds raksta vai lasa, tad neej viņam tik tuvu, ka tu vari lasīt līdz, ja viņš tevi nelūdz to darīt, un izsaki savas domas par izlasīto tikai tad, kad tev to prasa. 5. Tava seja lai parasti ir laipna, nopietnos gadījumos nopietna. 6. Nerādi savu prieku par otra nelaimi, kaut arī tas būtu tavs ienaidnieks. 7. Ar veikalniekiem tava saruna lai ir īsa un skaidra.“ Šos

Vašingtons.

nosacījumus Georgs Vašingtons arvien centās pildīt. Šāda viņa rakstura tikumiskā nopietnība, kā arī viņa visu pieklājības likumu ievērošana sagādāja viņam daudz draugu.

Valodām skolā Vašingtons varēja mazāk laika veltīt; arī pati valodas mācība bija vāji nostādīta, tā kā viņš pat pietiekoši labi neiemācījās savas mātes valodas gramatiku. Jo grūtāk viņam nācās vēlāk šo robu aizpildīt; bet ar uzmanīgu labu rakstu lasīšanu viņš iemācījās ne tikai labu izteiksmi, bet arī skaidru, veiklu un spēcīgu stilu. Trīs pēdējos skolas gados Georgs it sevišķi nodevās ģeometrijai un trigonometrijai, un jau tad parādīja, ka viņam ir lielas dāvanas mērniecībā. Pēc skolas mācībām viņš bieži mēģināja uzzīmēt uz kartes tuvējos laukus, pie kam visus aprēķinus viņš izdarīja ar lielu noiektību.

Sešpadsmitā dzīvības gadā Georgs aizgāja dzīvot pie sava pusbrāļa Lorenča, kas bija apprecējis kāda ievērojama zemes īpašnieka meitu un tā nokļuvis rados ar lordu Ferfaksu. Šeit viņš turpināja savu iemīļoto nodarbošanos ar matemātiku un mērniecību. Ļoti bieži Georgs pavadīja lordu Ferfaksu, kad tas jāja apskatīt savus īpašumus, tā kā drīz vien viņš kļuva par veiklu un drošsirdīgu jātnieku, kas prata iebraukt pat mežonīgos zirgus. Ferfaksam patika Vašingtona enerģiskais un darbīgais raksturs, un viņš uzdeva tam darbu, kuŗā tas tagad varēja pielietot savas mērniecības zināšanas. Ferfakss lika viņam izmērīt savus milzīgos zemes īpašumus. Un tā, kāda jaunākā brālēna pavadīts, jaunais Vašingtons devās tālā apgabalā. Tiklīdz viņš bija pārgājis tuvākos kalnus, kad viņš jau atradās mūža meža vidū. Koku zari bija tagad viņa būda, sūnas viņa gulta, brīvās debesis viņa jumts. Blakus viņam un pavadonim gulēja viņu zirgi; jo bieži viņiem drāzās garām bifelu un briežu bari, pa naktīm tos baidīja lāču un vilku gaudošana. Nereti viņi nonāca pie tik dziļām upēm, ka tās varēja pārpeldēt tikai ar zirgiem. Kāda pārplūdusi upe, jo bija pavasaris, tos aizkavēja par četrām dienām. Vienu dienu viņus pārsteidza kāds indiāņu pulciņš, kas nesa sev līdz skalpu kā trofeju. Par nedaudz degvīna indiāņi rādīja viņiem kaŗa deju. Ar savu īpatnējo iekaušanos, ar savu neparasto izskatu un apģērbu uguns-kura gaismā tie izskatījušies, kā Vašingtons vēlāk stāstījis, drīzāk pēc spokiem nekā cilvēkiem. — Šis Ferfaksa zemju mērīšanas un, pa daļai, pārraudzīšanas darbs ilga 3 gadus. Visas grūtības pārvarējis, Vašingtons spīdoši veica šo darbu. Ar to viņš panāca, ka viņu vēlāk iecēla par sabiedrisko mērnieku un taksātoru. Šis amats viņam sagādāja labus ienākumus, kā arī pazīšanos ar daudzām Verdžīnijas iespaidīgām personām.

Tai pašā laikā Vašingtons neaizmirst arī savu māti un brāļus. Jo bieži viņš tos apmeklēja, rūpējās par viņu darišanām un savu brāļu audzināšanu. Brīvajā laikā viņš papildināja savu izglītību ar nopietnu grāmatu lasīšanu.

2.

Deviņpadsmitā dzīvības gadā Vašingtonam atklājās jaunas darbības lauks. Tas bija tai laikā, kad Verdžīniju sāka apdraudēt franči. Šai laikā angļu un franču īpašumu robežas Amerikā vēl nebija skaidri noteiktas, tā kā jau agrāk šis apstāklis bija par robežu strīdu cēloni. Bija vēl milzīgi neaizņemti apgabali, kuŗus kā Francija, tā Anglija turēja par saviem, un abas nacijas centās viena ātrāk par otru tajos apmetties un uzturēt savas tiesības ar apcietinājumu celšanu. Šai ziņā visvilinošākais bija apgabals uz vakariem no Allegānu kalniem. Franči pierādīja savas tiesības uz šo zemi ar to, ka 2 franču pavalstnieki 1673. gadā pa Misisipi upi bija nonākuši līdz pašam Arkanzasam un tādā kārtā, saskaņā ar starptautiskiem noteikumiem, nostiprinājuši sava karaļa varu pār visām zemēm, kuŗām tek cauri šī upe un tās pietekas. Tai pašā laikā angļi turēja sevi par šī apgabala īpašniekiem uz 1744. gadā noslēgtā līguma pamata ar indiāņu cilti Irokua. Pēc šī līguma indiāņi par 400 mārciņām sterliņu bija atteikušies par labu angļiem no augstāk pieminētā brīvā apgabala.

Tagad nu franči, pastāvēdami uz savām tiesībām, gatavojās šo apgabalu iegūt ar varu. Lai to nepieļautu, angļi visu kolonizēto zemi nostādīja aizsargāšanās stāvoklī, sadalīja to vairākos apgabalos, kuŗu priekšgalā iecēla ģenerāladjutantus ar uzdevumu komandēt apgabala miliciju. Arī jaunais Vašingtons dabūja šādu posteni. Ar lielu dedzību viņš tagad ķērās pie kara lietu studijām, zīmēja kartis un plānus un vingrinājās ieroču lietošanā.

Šo darbību uz kādu laiku pārtrauca brāļa Lorenča slimība. Pēdējās dēļ Vašingtonam vajadzēja doties brālim līdz uz Vestindiju. Nākošā gadā Lorencis mira. Vašingtons kļuva viņa īpašumu pārvaldnieks un testamenta izpildītājs. Pēc dažiem gadiem uz testamenta pamata Vašingtons mantoja mirušā brāļa Mount-Vernonas muižu, kas no tā laika palika par Gerga Vašingtona pastāvīgo dzīves vietu.

Atgriezies no Vestindijas, Vašingtons no jauna uzņēmās ģenerāladjutanta pienākumus vislielākā (ziemeļu) apgabalā. Kā vienmēr, arī šo amatu viņš pildīja ar lielu aizrautību. Katru dienu viņš rīkoja vingrinājumus kara mākslā, sagatavoja

virsniekus, ievēda milicijā arvien lielāku disciplīnu. It visur viņš bija pirmais un darbīgākais, un ar savu piemēru aizrāva aktīvāk darboties visu apgabalu.

Kad 1753. gadā pienāca paziņojums, ka lieli franču pulki, pārceļoties pār ezeriem, ieradušies no Kanādas, lai nostiprinātos Oheijo (Ohio) upes krastos, Verdžīnijas gubernators saņēma pavēli no Anglijas šos iebrucējus atsist atpakaļ, pie šīs upes izbūvēt apcietinājumus un noslēgt draudzību ar indiāņiem. Tai pašā laikā pie frančiem bija sūtāms kāds pilnvarnieks, lai ievadītu ar tiem miera sarunas un lai novērotu viņu karaspēka lielumu un stāvokli. Šo uzdevumu veikt sūtīja Vašingtonu. Pa lielākai daļai kājām, mednieka tērpā, pastāvīgās briesmās viņš nogāja pāri Allegānu kalniem četri simti jūdžu garo ceļu no Viljamsburgas līdz Kanādai. Tur viņš tomēr neko nepanāca: franči neatkāpās. Atlika sapulcināt lielāku karapulku un mēģināt tos izdzīt ar varu. To izdarīt nebija viegli, jo miermīļie Verdžīnijas kolonisti labāk aŗa savu zemi nekā gāja karot par robežām. Tomēr karapulku beidzot sastādīja un Vašingtonu iecēla par otro pavēlnieku. Kādā sadursmē Vašingtonam ar nelielu pulku izdevās atsist daudz lielāku franču pulku un saņemt gūstā divdesmit divus vīrus. Cīņa ar frančiem tomēr bija grūta, jo tie bija labāk apbruņoti un apmācīti. Bez tam amerikāņu spēkus vājināja savstarpējās ķildas. Šo ķildu dēļ Vašingtons pat atteicās no pavēlnieka posteņa. Tikai kad 1755. gadā Verdžīnijā izkāpa divi labi apbruņoti angļu pulki, Vašingtons uzņēmas šo pulku ģenerāladjutanta pienākumus. Angļiem un amerikāņiem tomēr nelaimējās. 1755. g. 9. jūlijā frančiem ar indiāņu palīdzību izdevās tos smagi sakaut, pie kam krita arī angļu ģenerālis (Bradokss). Tālāko pulku vadību uzņēmas Vašingtons. Nebaidīdamies nāves viņš kavējās visbīstamākās vietās un vadīja atkāpšanos. Zem viņa krita divi zirgi, četras lodes izurbās viņa drēbēm, pats viņš tomēr palika sveiks. Šai kaujā Vašingtons nodibināja savu karavīra slavu. Viņa gara stipruma un bezbailības dēļ izdevās izglābt vismaz sakautā karaspēka daļu.

Pa to laiku franči gāja tālāk. Tas sāka uztraukt arī miermīļīgos fermerus, tā kā arī tie tagad sāka domāt par aizsargāšanos un pretošanos frančiem. It visur daudzinaja Vašingtonu par vienīgo vadoni, arvien neatlaidīgāk prasīja iecelt viņu par karaspēka pavēlnieku. Vašingtons šo pienākumu beidzot arī uzņēmas ar noteikumu, ka turpmāk ievēdīs labāku disciplīnu, maksās karaspēkam pastāvīgu algu un doš, viņam tiesības izvēlēties virsniekus. Pēc šādas karaspēka labākas nostādīšanas Vašingtonam izdevās ienaidnieku iešanu uz priekšu aptu-

rēt un Verdžiniju aizsargāt. Franču apcietinājumu vietā pie Ohejo upes viņš nodibināja Pitsburgu, kurā novietoja arī verdžiniešu milicijas nodaļu. Pēc tam, visu godināts, viņš atstāja savu amatu, lai piegrieztos atkal miera darbam. Šai laikā Vašingtons apprecējās ar skaistu, piemīlīgu un bagātu atraitni — Martu Eustisu.

3.

Lielā Verdžinijas muiža bija toreiz līdzīga mazai karaļvalstij. Ap greznu dzīvojamo ēku atradās virtuves, noliktavas, stalli, strādnieku mājas u. t. l. Plantātors šeit bija neierobežots valdnieks. Plantāciju pārvaldnieks bija viņa pirmais ministrs. Viņš valdīja pār milzīgu daudzumu nēģeru, kas strādāja gan mājas, gan lauku darbus. Nēģeru starpā atradās visāda veida amatnieki, kā drēbnieki, kurpnieki, galdnieki, kalēji u. t. t., tā kā plantācijā varēja pagatavot visu, kas bija nepieciešams. Vienīgi modes lietas un drēbes ievada no Anglijas, kurp, savukārt, sūtīja savu plantāciju ražojumus, galvenā kārtā tabaku.

Verdžinijas muižnieku lielākā daļa visas rūpes par saviem īpašumiem atstāja savu uzraugu rokās un personīgu piedalīšanos savu īpašumu pārvaldīšanā uzlūkoja par kaunu. Citādi rikojās Vašingtons. Viņš vienmēr pats vadīja savu īpašumu pārvaldīšanu un ievēroja savā darbībā to pašu noteiktību, darbīgumu un apdomību, ar kādu tas izcēlās savās kara gaitās. Viņa godīgums bija tik tālu pazīstams, ka preču sūtījumus, kam bija virsū G. Vašingtona vārds, Vestindijas ostās nepārbaudīja.

Vašingtons parasti cēlās ļoti agri, ziemā pirms gaismas aušanas; tad viņš iededzināja uguni un lasīja vai rakstīja. Vasarā viņš ēda brokastis septiņos, ziemā pulksten astoņos. Divas mazas tases tējas un trīs maizītes no indiāņu miltiem bija viņa brokastis. Pēc brokastīm Vašingtons sēdās zirgā un jāja pārraudzīt savu muižu, visu gribēdams redzēt pats savām acīm. Jo bieži viņš strādāja kādā darbā līdz. Ja laiks nebija labs un bija jāpaliek mājās, tad viņš kārtoja savus papīrus, rēķinus vai rakstīja vēstules. Tad atkal viņš lasīja, dažreiz — visai ģimenei priekšā.

Pret saviem nēģeriem Vašingtons bija labs, rūpējās par viņu labklājību, it sevišķas rūpes izrādīdams slimības gadījumos. Viņš necieta slinkošānu un prasīja noteiktu uzdevumu pildīšanu.

Vašingtons mīlēja medīt. Apjādams savus īpašumus, viņš ņēma līdz suņus, ar kuriem palīdzību sarīkoja lapsu un citu zvēru medības. Vismīlākās viņam bija pīļu medības. Viņam patika arī zivju zvejošana. Pēdējo viņš jo plašos apmēros piekopa

tad, kad Potomakas upē veselīem bariem iepeldēja silķes: tad daudzi nēģeri stāvēja gatavi izmest tiklus.

Cik priekšzīmīgs viņš bija kā savu īpašumu apsaimniekotājs, tikpat priekšzīmīgs viņš bija arī kā vīrs un savu pabērnu tēvs, viņu īpašumu godīgs pārvaldnieks.

Šapulcēs Vašingtons runāja reti, bet ja runāja, tad istā brīdī, skaidros un noteiktos vārdos, pie kam sargājās kādam savas domas uzspiest. Viņš pastāvīgai satikās ar zemes labākiem vīriem. Viņa mājās valdīja viesmīlība.

Šo mierīgo dzīvi laiku pa laikam pārtrauca nopietnas bažas par Amerikas angļu koloniju un Anglijas attiecībām. Vašingtona taisnības sajūta bija tik liela, ka viņš nevarēja saprast, kā angļu parlaments var pārkāpt Anglijas pamatlikumus, uzlikdams Amerikas provincēm dažādas nodevas bez pašu iedzīvotāju piekrišanas. „Kēniņš,“ teica Vašingtons, „nedrīkst uzlikt nevienai nodevu bez zemes priekštāvniecības piekrišanas, un ja viņš to darīs, tad mēs stāsimies tam pretim.“ Un tāpēc, kad Anglija joprojām turpināja uzlikt jaunas nodevas, Vašingtons bez bailēm nostājās par savas zemes tiesībām. Viņš runāja un rakstīja. „Es zinu, ka nodokļu paaugstinājumi paši par sevi nav ievērojami, bet koloniju tiesību uzturēšana prasa, lai netiktu izrādīta ne mazākā piekrišana šādai nodevu paaugstināšanai. Par ko mēs naidojamies? Vai tāpēc, ka triju pensu paaugstinājums tējas nodoklim ir par smagu? Nē, mēs galvenā kārtā apstrīdām tiesības to darīt bez mūsu piekrišanas.“

4.

Kad nesaskaņas starp Angliju un tās Amerikas provincēm palika arvien stiprākas, Vašingtons un viņa domu biedri ieteica piegriezt lielāku uzmanību saviem kaimiņiem indiāņiem. Šis brīdinājums, kā vēlāk izrādījās, bija vietā, bet jau par vēlu. Indiāņi gan apsolija kolonistiem kara gadījumā ar Angliju izturēties neitrāli, bet tai pašā laikā viņi solījās angļiem par naudu un rumu skalpēt ikvienu kolonistu, kas kristu viņu rokās. Sekojot šim solījumam angļiem, indiāņi sāka izdarīt kolonistiem visbriesmīgākos varas darbus. Tas kolonistu starpā sacēla pret angļiem un viņu sabiedrotiem indiāņiem lielu sašutumu. Filadelfijā drīz vien saplūda visi, kas spēja nest ieročus, tā kā nedaudzos mēnešos apbruņojās ar ieročiem vairāk kā simts tūkstošu iedzīvotāju. Uz krūšu nozīmēm bija lasāms: „Brīvība vai nāve“. Sievietes upurēja savas greznuma lietas, pat kvakeri apbruņojās, un viņu garīdznieki aicināja karā. Visās provincēs vareni uzliesmoja tēvijas mīlestība. 1774. g. 5. sep-

tembrī Filadelfijā sanāca nacionālais kongress kuŗā ņēma da-
libu divpadsmit provinces. Sajūsma un vienības sajūta kon-
gresā dalībniekos bija tik liela, ka viņi aizmirsa savus ticības
strīdus un pretešķības un noturēja kopēju lūgšanu. Lūgšanas
laikā daudziem acīs parādījās asaras. Tūlīt pēc tam sākās
dedzīgas runas, kuŗās runātāji uzaicināja stāvēt par kolōniju
neatkarību un to tiesībām. Pēc tam izskaidroja tā saucamās
„Cilvēka tiesības“, t. i. angļu ķēniņa pavalstnieku un cilvēka
tiesības. Nolēma arī, sākot ar to pašu gadu, neievest no An-
glijas ostām preces, kā arī pašiem uz Angliju neko nevest.
Beidzot sastādīja lūgumrakstus un sūdzības Anglijas ķēniņam
Georgam III. Anglijas parlamentam, uzsaukumu visai angļu
tautai, amerikāņu pilsoņiem un kaimiņiem kanādiešiem. Šie
raksti ar savu skaidro un pārliecinošo sastādi atstāja milzīgu
iespaidu arī Eiropā. Trīspadsmit provinču iedzīvotāji jutās
stiprināti savā taisnības apziņā, kad tie redzēja, ka domājošie
un brīvību mīlošie eiropieši nostājās viņu pusē.

Arī Vašingtons atradās kongresa locekļu starpā. Kaut
gan viņš neturēja nekādas aizraujošas runas, tomēr viņš iespai-
doja kongresu ar savu noteiktību un aso prātu. Jau pēc dažām
dienām viņu uzskatīja par sapulces ievērojamāko vīru. 1755. g.
maijā un jūnijā sanāca otrs kongress, kas atrada par vajadzīgu
nekavējoties visas provinces nostādīt aizsardzības stāvokli.
Vienprātīgi Vašingtonu izvēlēja par viršģenerāli, kaut arī viņš
vairākkārt aizrādīja, ka nejutās šim svarīgam amatam sagata-
vots. Uzņēmies šo pienākumu, viņš ķērās pie lietas ar lielu
sajūsma un ticību; viņa apakšnieki zvērēja ar savu mantu un
asinīm stāvēt viņam klāt, dzīvot un mirt par kopējo lietu.
Kāds tā laika biedrs rakstīja: „Vašingtona izturēšanās ir bez-
galīgas burvības pilna. Šis krietnais vīrs upurē savu mieru,
atstāj ģimeni un draugus, un liek visu uz spēles, lai glābtu savu
tēvuzemi. Pie tam visi viņa nodomi ir skaidri un cēli.“

Vašingtons uzņēmas virspavēlniecību. Viņa pūles nepa-
lika bez sekmēm, viņam izdevās ielenkt angļu pulkus, atsist
to uzbrukumus. Pēdējo rindas palika arvien retākas un viņu
ģenerālis Hovs (Howe) bija spiests steidzīgi lūgt pastiprinājumu.
Anglija saprata, ka kolōniju sacelšanās apspiešana prasa
daudz lielākus karaspēkus. Tā kā paši angļi labprāt šai karā
negribēja piedalīties, tad Georgs III uzaicināja karā vācu fir-
stus. Daudzi no viņiem šo uzaicinājumu pieņēma, tā ka drīz
vien pret Vašingtonu sastādījās liela un spēcīga armija. Va-
šingtona karaspēks tai pašā laikā ar katru dienu kļuva vājāks,
jo bija ļoti grūti saturēt kopā vāji apbruņotos un vāji discipli-
nētos laudis. Ar bažām viņš raudzījās, kas notiks pēc gada,

kad veco karavīru kalpošanas laiks būs izbeidzies un viņam pret labi apgādāto eiropiešu karaspēku vajadzēs nostādīt tikko iesauktos jaunus karavīrus. Ne reti pietrūka naudas visnepieciešamākām karaspēka vajadzībām, tā ka dažos gadījumos Vašingtonam vajadzēja ķerties pie savas personīgās naudas. Vašingtonam trūka arī labu palīgu. Nebija pat laba sekretāra, kas pārzinātu plašo korespondenci ar nacionālo kongresu, atsevišķiem karaspēka daļu vadītājiem, dažādām komitejām u. t. t. Vajadzēja arī rūpēties par pietiekošu municiju, vajadzēja sagādāt labākus ieročus, zīmēt kartes un apspriest kara plānus. Pie pēdējo apspriešanas viņam nāca par labu kādreizējais mērīšanas darbs, kuŗu pildot tas bija labi iepazinies ar apkārtni. Pret ienaidnieku viņš izturējās nogaidoši, no izšķirošas cīņas izvairīdamies. Viņš mēģināja ar gudru atturēšanos izsmelt ienaidnieka palīgspēkus, tai pašā laikā savus laudis pieradināt pie kara dzīves, tos norūdit un pacelt viņu pašapziņu un tēvuzemes mīlestību. Arvien bija jāpatur acīs tie, kas bija iestājušies karaspēkā tikai aiz bailēm, un vispār tie, kas nebija labvēlīgi noskaņoti pret provinču sacelšanos. Šādos apstākļos bija vajadzīga liela uzmanība, nogaidīšana, savu vājo vietu slēpšana. Tāpēc kāds vēsturnieks saka: „Nevis laimīgas dienas, bet grūtumu pilni gadi, nevis ātri panākumi, bet pastāvīga izturība nodibināja Vašingtonam varoņa slavu.“

Vašingtona karošanas veids tiešām izrādījās par pareizu: pretinieku spēki pēc vairākām sadursmēm pamazām pagura, un 1776. g. martā angļu ģenerālis Hovs jau atkāpās no ieņemtās Bostonas. Vašingtons nekavējoties ieņēma pilsētu un uzmunīnāja savējos nodibināt floti ostu aizsardzībai.

Karš vēl turpinājās dažādās provincēs, kad 1776. g. 4. jūlijā Filadelfijas kongresā papriekš septiņas pēc tam pārējās sešas valstiņas pasludināja savu neatkarību no Anglijas. Angļi tūlīt kļuva piekāpīgāki, viņi nosūtīja pie amerikāņiem lordu Hovu, augstāk minētā ģenerāļa brāli, ar miera priekšlikumiem. Bet tam izdevīgais laiks bija pagājis. Tā pašā gada 4. oktobrī notika vēl tagad pastāvošās savienības nodibināšana. Apzīmējumu „Angļu kolonijas“ atmeta, un ar nosaukumu „Ziemeļu Amerikas Savienotās valstis“ jaunā savienība stājās kā jauna valsts citu pasaules valšņu vidū.

No šī brīža angļu-amerikāņu attiecības kļuva vēl asākas, vēl naidīgākas. Kara laime no jauna uzsmaidīja angļiem. Angļu ģenerālis Hovs nostiprinājās ziemeļu Karolinā, ieņemdams tik labas pozīcijas, ka Vašingtons ar saviem divi tūkstoš vīriem, kas viņam vēl bija palikuši, nevarēja tam nekā padarīt. Tai pašā laikā angļiem vēl draudzīgā iedzīvotāju daļa sāka celt

galvu un pat atklāti atbalstīt angļus. Sacēlušos provinču izredzes kļuva arvien drūmākas. 1776. gada 27. augustā angļiem izdevās smagi sakaut amerikāņus pie Flatbušas. Sakautās kara spēka daļas traucās uz Bruklinu, un Vašingtonam atkal neatlika nekas cits kā izvairīties no turpmākām sadursmēm, mēģinot nogurdināt ienaidnieku vienīgi ar sīkiem uzbrukumiem. Šo, jau pārbaudīto, kara veidu Vašingtonam vajadzēja jo vairāk uzņemties tāpēc, ka viņa kareivji bada un aukstuma dēļ, kā arī grūtas uz priekšu virzīšanās dēļ pa purviem bija zaudējuši dūšu. Pats viņš atradās pastāvīgās briesmās, jo angļi pielika visas pūles, lai sagūstītu amerikāņu kara vadoni.

Vašingtonu tas tomēr nebaidīja. Redzēdams, ka ar līdzinējo kara spēku, kas katru brīdi mainījās savā sastāvā un kas bija vāji disciplinēts, viņš neko nepanāks, viņš pieprasīja dibināt pastāvīgu armiju, kas visu kara laiku viņa vadībā paliktu apbruņota. Kongress piekrita šim pieprasījumam un atļāva viņam dibināt astoņdesmit bataljonus. Bet gaidīto tūkstošu vietā sanāca tikai simti. Šādos apstākļos viņam nācās zaudēt sadursmi pie Čatertonshilas (Chatterteonshill). Tā kā viņam bija palicis tikai trīs tūkstoš vīru, tad viņš bija spiests atdot ienaidniekam arī Nujorku un Vašingtona fortus ar divi tūkstoš vīru lielo garnizonu. Kongress aizbēga uz Baltimoru.

5.

Tas bija ļoti grūts laiks. Šais grūtos apstākļos tautas pārstāvji ķērās pie vecā romiešu līdzekļa: kara spēka vadonim piešķīra diktatora tiesības, atļāva palielināt armiju un atstāja viņa pilnīgā zināšanā virsnieku iecelšanu. Tagad Vašingtonam bija lielāka ricības brīvība. Bija krities arī angļiem draudzīgo un mazdūšīgo skaits, jo bija kļuvis skaidrs, ka savienības atjaunošana ar Angliju nekad vairs nevarēs notikt.

Pa to laiku angļu ģenerālis Hovs ar savu kara spēku bija nonācis pie Delaveras (Delaware) un nometies pretim Filadelfijai. Viņš gaidīja tikai brīdi, kad aizsals upe, lai varētu to pāriet un ieņemt sacelšanās centru Filadelfiju.

Lai tas nenotiktu, Vašingtons nolēma pats uzbrukt ienaidniekam, jo vairāk tāpēc, ka viņš ar dzimuša kara vadoņa aci redzēja, ka ienaidnieka kara spēks ir tik plaši izkaisīts, ka uzbrukumu gadījumā nespēs pretoties. Šo uzbrukumu viņš nolika 1776. g. 26. decembrī. Delaveras upē toreiz gāja ledus, un tāpēc pārceļšanās bija ļoti grūta. Divi ģenerāļi, kuriem Vašingtons pavēlēja pārcelties pār upi, atzina šo uzdevumu par neizpildāmu. Tad to uzņēmās pats Vašingtons uzticama ka-

reivju pulka pavadībā. Spēcīgs vējš dzina sniegu pār klajumu; nakts bija tumša un nepatīkama, ienaidnieks nejuta nekādu briesmu. Šie apstākļi nāca ekspedīcijai par labu. Pārvarējis viļņus un vētru, Vašingtons ar savu pulku ap pulksten trim rītā remanīti nonāca upes otrā krastā. Bez kavēšanās tie devās uzbrukumā pret stiprāko ienaidnieku nodaļu Trentonas pilsētiņā. Lai labāk pārsteigtu ienaidniekus, Vašingtons savu pulku sadalīja divās daļās un uzbruka no divām pusēm. Viņiem vajadzēja iet vēl divas jūdzes, kamēr viņi uzdūrās ienaidnieku sārgu postenim. Tā kā šis postenis bija ļoti niecīgs, tad tas atšaudīdamies atkāpās. Pa to laiku apšaudišanās bija sacēlusi kājās visu ienaidnieka karaspēku, bet tā kā Vašingtons bija jau paguvis saņemt savās rokās visus ienaidnieka lielgabalus un vērst tos pret viņiem pašiem, tad ienaidniekam atlika vienīgi vai nu tikt galīgi iznīcinātam, vai padoties. Ienaidnieks izvēlējās pēdējo, un Vašingtons šai dienā saņēma gūstā divdesmit trīs virsniekus un astoņi simti astoņdesmit sešus kareivjus.

Šie atsevišķie panākumi amerikāņu vispārējo stāvokli tomēr neuzlaboja. No lielākiem uzbrukumiem Vašingtonam joprojām vajadzēja atturēties. Šāda vilcināšanās ienaidniekam nepavisam nepatika, bet Vašingtonam tas bija vienīgais glābiņš. Tikai tad, kad ienaidnieks jau apdraudēja Filadelfiju, Vašingtons stājās ienaidniekam pretim 19. septembrī pie Brendvinas upes (Brandwyne) un 4. oktobrī pie Germantovnas (Germantown).

Ienaidnieka ārkārtīgā pārsvara dēļ Vašingtonam nācās abās sadursmēs zaudēt. Filadelfija nonāca angļu varā, un kongress aizbēga uz J o r k t o v n ' u.

1777. un 1778. g. ziema nesa Vašingtonam drūmas dienas: viņa karavīri atkal zaudēja dūšu, un viņš ne ar kādu uzpurēšanos nevarēja uzlabot savas armijas kaujas spējas un drosmi. Dažreiz likās, ka viņa stiprais gars sabruks zem tām nepatīkšanām, ko viņam sagādāja viņa virsnieku neuzticība, skaudība un apvainojumi. Pēdējā laika neveiksmes radīja arī neuzticību pret Vašingtonu kā karavadoni, tā ka blakus virspavēlniekam tika nodibināta neatkarīga kara kollēģija. Vašingtons tomēr nepadevās ne šiem saviem pretiniekiem paša mājās, ne ārkārtīgi aukstai ziemei, kas vēlreiz pārbaudīja viņa izturību. Tās bija Amerikas republikas dibinātāja un atbrīvotāja visgrūtākās dienas. Kamēr Filadelfija atradās ienaidnieku rokās, nebija ne naudas, ne kredita, armija atradās visbēdīgākā stāvoklī. Kad 18. decembrī galvenā armija, kas vairāk līdzinājās apbrūnotam ubagu baram, sasniedza ziemas nometnei paredzēto ieleju, tā bija sašļukusi līdz tūkstoš cilvēku. Tās noietais ceļš bija sa-

redzams pēc asiņainām pēdām, kas bija cēlušās no kareivju kailajām kājām pa cieto sasalušo zemi ejot. Nometnes ēkas nebija izbūvētas, trūka segu, un jau nākošā dienā izrādījās, ka pārtikas līdzekļi ir palikuši tikai vienai dienai. Atkal kaņavīru starpā uzliesmoja nemiers, pretošanās gars un radās arī nodevēji. Ljels skaits līdz tam uzticīgu kaņavīru pagriezta karogam muguru un bēga. Nedaudzās dienās brīvības cīnītāju skaits bija sarucis līdz nelielai saujiņai.

Šai ārkārtīgā trūkumā Vašingtons saglabāja visu sava rakstura lielumu un skaidrību. Kaut tūkstoši bija bēguši, — viņš nezaudēja dūšu un palika savā postenī.

6.

Ši Vašingtona ārkārtīgā izturība beigu beigās sāka nest labus augļus: 1777. g. 16. oktobrī Vašingtona ģenerāļiem Getam (Gates) un Arnoldam (Arnold) izdevās ielenkt un sagūstīt pie Saratogas angļu ģenerāli B o r g o ņ u (Bourgoyne) ar visu viņa seši tūkstoši lielo kaņavīru pulku. Ievērojams nopelns pie šīs uzvaras bija arī tiem daudziem brīvprātīgiem eiropiešiem, kas bija nākuši no Eiropas amerikāņiem palīgā. Tāds bija vēsturē pazīstamais marķīzs Lafajets, kas divdesmit gadu vecs, pametis sievu un bērnu, paša līdzekļiem sarīkotā kuģī ar kareivjiem, ieročiem un citām vajadzīgām lietām bija atbraucis no Bordo pilsētas. Tāds bija arī polis Kostjuško, grāfs Pulavskis un vācu virsnieks Fridrichs Šteubens.

Ši uzvara vareni pacēla amerikāņu pašapziņu. Mazdūšīgie jutās apkaunoti un atguva atkal drosmi; dažs drošsirdīgs cīnītājs atgriezās zem Vašingtona karoga, lai atkal cīnītos par tēvu zemes lietu. Vēl vairāk šo pašapziņu pacēla tas, ka Francija 1778. g. 6. februārī noslēdza ar Savienotām valstīm tirdzniecības līgumu, atzīdama tādā kārtā Savienoto valšku patstāvību. Drīz pēc tam abas valstis noslēdza savstarpēju aizstāvēšanās un uzbrukšanas līgumu. Šo līgumu pildot, Francija nosūtīja uz Ameriku floti ar seši tūkstoš vīriem. Lai varētu šim franču kaņaspēkam Vestindijā pretim stāties, angļi bija spiesti atstāt Filadelfiju. Vašingtons ar savu kaņaspēku sekoja un sadūrās ar viņiem 1778. g. 28. jūnijā, kur būtu ienaidniekus galīgi sakāvis, ja viņa ģenerālis Lijs (Lee) nebūtu pielaidis kādu rupju kļūdu.

Republikas stāvoklis enerģiskāku kara vešanu vēl joprojām nepieļāva. Bija vispārējs naudas trūkums. Jau bija izlaisti divsimt miljoni dolāru papīrnaudas, par kuņas izpiršanu nebija ko domāt. Un kamēr kaņaspēka vajadzības augs, zem-

kopība bija pilnīgi nolaista. Trūkums auga dienu no dienas; par vienu sudraba dolāru varēja dabūt četrdesmit papīra dolārus. Turklāt Vašingtons piedzīvoja atkal smagu nodevību. Pie ienaidniekiem pārgāja viņa ģenerālis Arnolds. Pēc tam ar mainīgu laimi karš turpinājās visu 1780./1781. gadu. Šai laikā nācās apspiest arī kādas kara spēka daļas sacelšanos Pensilvanijā. Nodevējs Arnolds bija ieguvis ģenerāļa posteni pie angļiem un veda angļiem pastiprinājumus no dienvidiem. Tāpēc Vašingtons no uzbrukuma angļiem pagaidām atturējās, ziņādams, ka viņu spēki ir daudz lielāki. Tikai 1781. g. oktobrī viņš, savienojies ar seši tūkstoši lielo franču karapulku, atrada par iespējamu ienaidniekam uzbrukt. Ar maskētām kara spēka kustībām atturēdams vienu angļu armijas daļu ziemeļos, viņš pēkšņi vērsās pret Jorktovnu un piespieda tur 19. oktobrī angļus padoties. Šī lielā uzvara sacēla visās Savienotās valstīs ārkārtīgu sajūsmu. Kongresa durvju sargs aiz prieka nokrita bez dzīvības. Tikai paša virspavēlnieka prieks tika aptumšots. Tieši no kaujas lauka viņam vajadzēja doties pie sava mirstošā padēla.

Kaujas zaudēšana pie Jorktovnas nu bija tik ļoti vājinājusi angļu spēkus, ka tie cīņu nespēja vairs turpināt. Kara pārtraukšanu prasīja arī angļu tauta, kuŗu nomāca lielie kara parādi. Tāpēc 1782. gadā angļi bija spiesti noslēgt pagaidu miera līgumu, ar kuŗu tika atzīta Ziemeļamerikas valšķu neatkarība.

*

Vašingtona darbs tomēr vēl nebija beidzies. Viņam vajadzēja domāt par savas armijas nākotni, par kuŗu kongress nebija rūpējies. Pēdējā apstākļa dēļ armijā draudēja izcelties sacelšanās. Vašingtons dabūja pat no kāda armijas veterāna vēstuli izdarīt valsts apvērsumu. Rakstītājs vēstulē apgalvoja, ka visas nelaimes ceļoties no republikāniskā valdīšanas veida, un pierādīja konstitucionālās monarchijas priekšrocības. Par monarhu, cik varēja spriest, bija izraudzīts, tautas un armijas dievinātais, pats Vašingtons. Vašingtonu šis izredzes tomēr neaizrāva. Šis priekšlikums viņu drīzāk apvainoja. „Es 'jums apgalvoju,“ atbildēja viņš ar sašutumu, „ka neviens kara notikums nav sagādājis man tik sāpīgas sajūtas, kā jūsu paziņojums par to, ka idejas, līdzīgas jūsējai, pastāv armijā; man ir jāskatās uz tām ar riebumu un jānomāc tās ar stingrību... Es nevaru iedomāties, kas manā uzvešanās ir bijis par iemeslu šādam priekšlikumam, kas, pēc manām domām, slēpj sevī vislielākos nelaimes dīglus manai zemei. Jūs nevarētu atrast ne-

vienu, kam jūsu vārdi būtu vairāk nepatīkami kā man.“ Pa tam karavīru nemiers joprojām auga. Parādījās proklamācijas, kas aicināja virsniekus sapulcēties zināmā dienā, lai apsriestu kongresa rīcību. Kāds anonīms autors (kā vēlāk izrādījās kāds armijas majors) griezās pie virsniekiem ar uzsaukumu, kurā tēloja zemes nepateicību, kas gatavoja saviem aizsargātājiem nožēlojamu bezpajumta vecumu balvas un nodrošinājuma vietā par tik daudz pārciestiem grūtumiem. Vašingtons aizsteidzās šai nelikumīgai sapulcei priekšā, nolikdams sapulci tādā pašā nolūkā nākošā dienā. Vašingtons personīgi ieradās šai sapulcē un griezās pie klātesošiem ar runu, kurā centās pārliecināt tos nedarīt neko, kas varētu aptumšot viņu slavu un pazemot viņu cieņu. Viņš uzaicināja karavīrus vēl reiz sniegt bezgalīga patriotisma piemēru, paceļoties pāri visām personīgām ciešanām un interesēm. Pēc šīs Vašingtona runas neapmierinātības sakarsētie prāti nomierinājās, daudzu acīs parādījās asaras, patriotisms uzvarēja personīgās jūtas, un sapulce nolēma izteikt pilnīgu uzticību Vašingtonam un valdībai, lūdzot tikai ātrāk izlemt viņu likteni. Vašingtons tad arī panāca, ka kongress skatīja vēl reiz cauri karavīru prasības un solīja tās apmierināt.

Kad 1783. g. 25. novembrī angļi atstāja Ņujorku, Vašingtons atlaida karaspēku. Viņa lielā iespaida dēļ viss pagāja mierīgi, kaut gan kareivji patrioti izklīda ar tukšām kabatām, spiesti apmierināties tikai ar solījumiem. Pirms tam viņš griezās pie armijas ar adresi, kurā atcerējās visas astoņu gadu laikā kopā pārciestās grūtības, norādīja, ka iekarotā brīvība dod cerību uz vispārēju labklājību un laimi, un uzmodināja karavīrus, lai viņi ir tikpat derīgi pilsoņi kā kara laikā bija kareivji. Virsniekiem viņš pateicās par viņu pūlēm vienkāršos sirsnīgos vārdos un apliecināja tiem savu draudzību un pieķeršanos.

Vašingtona atvadīšanās no karaspēka bija sirsnīga un aizkustinoša. Pirms viņa aizbraukšanas visi galvenie virsnieki sapulcējās, lai no viņa atvadītos. Kad viņš iegāja istabā un ieraudzīja sevi savu kaujas biedru vidū, biedru, ar kuriem viņam nācās dalīties tik daudz briesmās, priekos un bēdās, uztraukums pārspēja viņa parasto savaldīšanos. Piepildījis glāzi ar vīnu, viņš teica: „Ar sirdi pilnu mīlestības un pateicības es atvados no jums un novēlu no sirds, lai jūsu nākotne būtu tik pat laimīga, cik jūsu pagātne slavena un nevainojama.“ Ildzēris šo atvadīšanās glāzi, viņš teica: „Es nevaru ik vienam no jums ardievas teikt, bet es būšu priecīgs, ja jūs pie manis nāksit un vēl reiz man roku spiedīsīt.“ Pirmais viņam tuvojās

Knokss, viens no viņa palīgiem, tad cēlais Kostjuško, kuŗam Vašingtons par piemiņu bija iedāvinājis vienkāršu zelta grezenu, un daudzi citi un apskāva dziļi cienīto kaŗa vadoni. Viēnīgi viņa jaunais draugs Lafajets nebija klāt, to viņš apskāva gadu vēlāk.

Ar mēmu sveicienu un dziļi aizkustināts viņš gāja tad garām saviem cīņas biedriem, kaŗaspēka rindām uz upi, kur to gaidīja laiva no kuŗas vēl reiz sveicinādams viņš pacēla savu plātmali. Šai šķiršanās stundai bija tik neizdzēšams iespaids uz klātesošo dvēselēm, ka nolēma par mūžīgu piemiņu dibināt ordeni, sauktu romieša Cincināta vārdā, par kuŗa lielmeistaru vajadzētu būt Vašingtonam, un kuŗa locekļi laiku pa laikam sapulcētos un dibinātu fondu par labu pamestiem un nabadzībā nokļuvušiem brāļiem. No Ņujorkas Vašingtons devās uz Anapolisu, kongresa atrašanās vietu, kur viņš 1783. g. 23. decembrī nolika armijas virspavēlnieka pilnvaras.

7.

Bez grūtībām Vašingtons pārgāja no kaŗa vadoņa lomas mierīgā saimnieka lomā. Viņš atkal ķērās pie savas saimniecības, kas bija stipri cietusi viņa prombūtnes laikā, kaut gan arī kaŗa laikā viņš nebija pārtraucis katru nedēļu saņemt no sava pārvaldnieka rēķinus un sūtīt tam rīkojumus. Tai laikā, kad viņš izdarīja savus saimnieciskos aprēķinus un atrada, ka kaŗa laikā viņam cēlušies lieli zaudējumi, pienāca paziņojums, ka nacija viņam grib piešķirt par nopelniem naudas balvu. Ar pateicību, bet noteikti viņš no tās atteicās, turēdams sevi laimīgu, ka varējis upurēt savus personīgos labumus valstij.

Šai laikā Vašingtona slava sasniedza savu visaugstāko pakāpi. Viņš ieņēma Amerikas politiskā pasaulē izcilu vietu. Viņam bija neatkarīga politiska faktora nozīme.

Daudziem tā laika biedriem pietika zināt Vašingtona domas par kādu lietu, lai pārtrauktu par šo lietu spriest un šaubīties. Viņa pastāvīga sarakstīšanās ar gubernātoriem kaŗa laikā nostādīja viņu it kā tēvišķās attiecībās ar tiem. Tā aizējot no armijas vadības, viņš izdarīja to, kas katram citam nebūtu bijis iespējams: viņš griezās pie gubernātoriem ar rakstu, kuŗā aizrādīja, kas tuvākā laikā darāms valsts pārvaldīšanā. Pat viņa noteiktā atteikšanās no atlīdzības par savām pūlēm, ko pie cita varētu uzskatīt par augstprātību, izsauca tikai cieņu un mīlestību. Arī pēc aiziešanas savā muižā Mount-Vernonā viņš saglabāja visu savu iespaidu un cieņu. Viņš sarakstījās ar visiem ievērojamiem cilvēkiem Amerikā, saņēma no tiem

tik daudz ziņu kā neviens cits. Šais ziņās viņš prata ļoti labi orientēties un par katru jautājumu gūt skaidrību. Tāpēc viņu uzskatīja it kā par kādu pareģoni, un viņa spriedumu uzskatīja par neapgāžamu patiesību.

Šī slava nelāva Vašingtonam netraucēti baudīt mierīgo lauku dzīvi, kā arī nelāva pilnīgi nodoties rūpēm par savu muižu. Viņa apstākļi prasīja zināmu oikonomiju, tai pašā laikā vajadzēja uzņemt visus, kas gribēja apmeklēt slaveno patriotu. Vašingtons sakarā ar to rakstīja: „Mans dzīves veids ir vienkāršs un es nedomāju to mainīt. Glāze vīna un gabals gaļas vienmēr ir gatavi, un es priecāšos par visiem, kas grib tos ar mani dalīt. Kas domā atrast vairāk, būs vilies.“ Un tiešām, Mount-Vernonas daudzos apmeklētājus uzņēma ar to vienkāršo viesmīlību, ko viņš sev bija uzlicis par likumu. Viņa sieva, kas kara laikā bieži ar savu klātbūtni atdzīvināja drūmo nometņu dzīvi, tagad izpildīja namamātes pienākumus. Viņai bija vesels prāts un mierīgs raksturs, kas viņu darīja par patīkamu sarunu biedri. Laika biedri atzīmē, ka viņa pastāvīgi adījusi zeķes — paraša, ko tā bija ieguvusi ziemas nometnēs, kur kopā ar citām dāmām nepārtraukti adīja zeķes nelaimīgiem karēivjiem.

Vašingtona parašas šai laikā bija vienkāršas un pastāvīgas. Tāpat kā savas jaunības gados, viņš cēlās ļoti agri, nodarbojās ar savu korespondenci, pēc tam sēdās zirgā un apjāja savus laukus un fermas. Pēc agrām pusdienām viņš atkal nodarbojās un, ja bija brīvs laiks, nobeidza dienu ar lasīšanu vai kāršu spēli. Viņa interešu degpunktā tagad bija sējumi un to zelšana, dārza izdaiļošana, jaunu un retu augu stādīšana. Tikai sabiedrības uzmanība traucēja šos darbus. Tā viņš žēlojās kādā vēstulē, ka to nomācot vēstuļu plūdi. „Un mani neapgrūtinā tik daudz draugu vēstules,“ viņš saka, „bet daudzu nepazīstamu cilvēku jautājumi, kuŗu atbildēšana prasītu vēsturnieka darbu, un vēl vairāk pilnīgi tukšas vēstules ar piekrišanas, saījūsmas izteicieniem u. t. l.“

No šī darba Vašingtons atbrīvojās, to nododams speciālam sekretāram. Bet bija vēl citāda veida apgrūtinājums, no kuŗa neviens viņu nevarēja atbrīvot — tas bija pastāvīgas lūgšanas pozēt ģimetņu gleznotājiem. Vašingtons jokodamies apraksta, kā paradums nomierinājis viņa nepacietību seansu laikā: pirmo reizi tas bijis nemierīgs, otro reizi padevies ne labprāt, bet jau mierīgāk, beidzot padevies ar pilnīgu gatavību. Mākslinieku starpā, kas viņu šai nolūkā apmeklēja, bija arī pazīstamais Gudons, kas bija atbraucis no Parīzes pagatavot etīdi Vašingtona statujai, kas bija uzstādāma Verdžīnijas likumdošanas sa-

pulces namā. Vašingtona izskats mākslinieku nolūkiem bija pateicīgs: viņš bija augsta auguma, labi noaudzis, viņa seja bija bieži domīga, bet nekad norūpējusies, smaids un acis izstaroja labsirdību un laipnību, un viņš iemantoja ar to pret sevi cieņību un uzticību. Ar apkārtējiem viņš bija laipns, mīlēja bērnus un plosījās ar tiem. Visi tuvinieki viņu dievināja, un viņa klātbūtnē jutās laimīgi un apmierināti; apkalpotāji uzmanīja katru viņa kustību un centās uzminēt viņa vēlēšanās; viņa uzticamais draugs Billijs kā miera, tā kara laikā atradās pie tā. Viņa sekretārs pēc divu gadu darba viņu mājā rakstīja: „Es nekad neesmu ievērojis kaut ko, kas varētu mazināt manu cieņību pret viņu. Tuva iepazīšanās ar viņa godīgumu, taisnīgumu un atklātību visās savās darīšanās lika man dažreiz viņu uzlūkot vairāk kā par cilvēku.“ Viņa pazemība bija brīnīšķīga: viņš nekad nerunāja par sevi, nekad nestāstīja kara notikumus; pēc kāda laika biedra vārdiem, svešs cilvēks viņa sabiedrībā no tā, ko viņš runāja nevarēja iedomāties, ka viņš kaut kā ir izcēlies pasaules priekšā. Vašingtons mīlēja sabiedrību, jautrību un jaunatni, un viņu sāpināja godbijīgās bailes, kas radās sabiedrībā viņa klātbūtnē un kas izbeidza nepiespiesto jautrību; tādos gadījumos viņš steidzās aiziet, un kad jautrība atjaunojās, nemanīts piegāja pie kādām durvīm un ar prieku skatījās, kā jaunatne piecājas.

8.

Šī Vašingtona mierīgā dzīve uz laukiem neturpinājās ilgi. To atkal sauca tēvija — šoreiz valsts izveidošanas un izbūves darbā. Neviens neizjuta vairāk par viņu, cik nepieciešama jaunai valstij pareiza iekārta un centrāla valdība. Tāpēc viņš pievienojās tā saucamai federālistu partijai, kas prasīja vienas spēcīgas apvienotas valsts izveidošanu, un bija ar mieru būt par Verdžīnijas pārstāvi Federālā Konvencijā. Šī konvencija sapulcējās Filadelfijā 1787. g. maijā un vienbalsīgi izvēlēja Vašingtonu par savu prezidentu. Debates turpinājās katru dienu četrus mēnešus. Kā prezidents Vašingtons šais debatēs ņēma ļoti mazu dalību, tomēr viņa domām, kas bija visiem zināmas, bija ļoti liels iespaids. Kad bija sastādīts savienības līguma projekts, Vašingtons tam piekrita „kā labākai konstitūcijas formai, kas iespējama pašreizējos apstākļos,“ un veicināja tā apstiprināšanu, pie kam viņa iespaids bija izšķirošs.

Kad pienāca laiks izvēlēties valsts prezidentu, tad vēlētajiem nebija nekādu šaubu, — nevienam no tiem neienāca prātā cits vārds kā vienīgi Georga Vašingtona vārds. 1789. gada fe-

brūārī viņu vienbalsīgi ievēlēja par Savienoto valstu prezidentu. Šī vēlēšana viņam nenāca negaidīta; viņa draugi un viņš bija paredzējuši šo iespējāmību, pie kam draugi jau iepriekš bija mēģinājuši pārvarēt viņa nevēlēšanos uzņemties šo grūto pienākumu.

Aizbraucot stāties jaunajā amatā, viņš rakstīja savā dienas grāmatā: „Šodien ap pulksten desmitiem es teicu ardiēvas Mount-Vernonai, privātai dzīvei, mājas dzīves laimei, un ar prātu, kas bija aptumšots no visnemierīgākām domām, devos uz Ņujorku ar pilnu gatavību kalpot savai zemei uz tās aicinājumu, bet ar mazāku cerību attaisnot to, ko tā no manis gaida.“ Viņa ceļojums līdz Ņujorkai bija bezgalīgu ovāciju rinda; zvanu zvanīšana un lielgabalu šāvienī sagaidīja viņu visur; veci un jauni, sievietes un bērni drūzmējās viņa ceļā, lai viņu sveicinātu un svētītu; katrā pilsētā un miestīnā nāca pilsoņu deputācijas, veselās kavalkādes pavadīja viņa ekipāžu. Sevišķi viņu aizkustināja svinīgā sagaidīšana Trentonā, kur tas divpadsmit gadu atpakaļ bija pārdzīvojis savas kaŗa dzīves uztraucošākās stundas. Pie Delevāras upes tilta bija uzcelta triumfa arka, greznota lauru vītņēm ar uzrakstu: „Māšu aizstāvis būs arī bērnu aizstāvis.“ Pie arkas bija sapulcējušās visas pilsētas sievietes, un kad Vašingtons pagāja zem arkas, jaunu baltās drēbēs tērtu meiteņu koris nodziedāja viņam slavas dziesmu, kas izteica mīlestību un pateicību, un svieda viņam zem kājām puķes.

Par savu iebraukšanu Ņujorkā jaunais prezidents bija vēlējies, lai tā notiktu bez kādām svinībām, bet šo vēlēšanos neizpildīja. Vēl līdz pilsētai nenobraukušam, tam nācās pārsēsties lieliski greznotā laivā, kas šim nolūkam bija celta, un braukt pie pilsētas svinīgas laivu un barku procesijas priekšgalā ar mūziku un slavas dziesmām. Izkāpis malā, viņš atteicās no sagatavotās ekipāžas un gāja kājām; visas ielas bija ļaužu aizsprostotas, tā ka tikai ar grūtībām viņa varēja atbrīvot ceļu. Mājas bija izgreznotas, viņa vārds bija redzams rakstīts visādos veidos, pie logiem bija dāmas, kas viņam svieda puķes; daudzi raudāja lielā aizgrābtībā, un saucieni viņam par godu nerima visu nakti.

Šis triumfs viņu tomēr nepadarīja aklu vai augstprātīgu. Kopā ar vispriecīgākām jūtām jaucis pašas rūgtākās; viņš baidījās, ka tauta pārāk daudz gaida no viņa, un ja neizdosies attaisnot uz viņa liktās cerības, tauta savus pārmērīgos cildinājumus pārvērtīs pat pārmērīgos nozākājumos.

Bet šīs bažas bija nevietā. Ļoti drīz parādījās viņa svētīgās darbības labie augļi. Valsts saimniecība nokārtojās, papīr-

naudas daudzums ierobežojās, tirdzniecība uzplauka, atjaunojās kredīts, cēlās tautas izglītība, uzplauka arī zemkopība, un katram pilsonim radās paaugstināta drošības sajūta. Valdītājs un valdītie visos galvenos jautājumos gāja roku rokā.

Tādā kārtā Vašingtona šaubas un bažas izgaisa, un visa tauta to atklāti uzskatīja par savas tēvu zemes atbrīvotāju un aplaimotāju, bez kuŗa jaunā valsts nebūtu pastāvējusi vai arī nebūtu attīstījusies par tādu, par kādu tā attīstījās viņa laikā. Par to Vašingtons pārliecinājās it sevišķi tad, kad viņš zemes vajadzību izzināšanas nolūkos apceļoja atsevišķās valstis. Šis ceļojums visur viņu sagaidīja ar nepārprotamām mīlestības zīmēm, it visur atziņa viņa darbu svētīgumu. Viss tas piepildīja Vašingtona sirdi ar prieku, un viņš rakstīja par to: „Es esmu laimīgs šo ceļojumu izdarīdams. Zeme, liekas, visumā ir gājusi uz priekšu, darbs un tā svētība ir pieauguši, un vienkāršie tikumi nav mazinājušies. Zemkopis atrod saviem ražojumiem vieglu noņemšanu, tirgotājs droši cer uz samaksu. Katras dienas pieredzējumi padara Savienoto valšķu valdību stiprāku un populārāku. Pilnīga paklausība tās izdotiem likumiem pierāda, ka pilsoņi uzticas saviem pārstāvjiem un šo vīru godīgiem nodomiem.“ Pēc četrus gadus prezidentu Vašingtonu vienbalsīgi no jauna ievēlēja uz četriem gadiem par valsts prezidentu.

Šis otrais prezidentu Vašingtonam bez sarūgtinājumiem. Tā daudz pūļu prasīja divu partiju — federālās un republikāniskās — bieži pretējo interešu līdzsvarošana. Pats Vašingtons pēc saviem uzskatiem tuvāk stāvēja federālajai partijai, un tāpēc, kad Francijā izcēlās revolūcija, republikāņi, kas gribēja, lai Savienotās valstis ietu palīgā Francijas revolūcionāriem, sāka ļoti naidīgi izturēties pret Vašingtonu, jo viņš šo republikāņu vēlēšanos negribēja pildīt. Vašingtons saprata, ka Savienoto valšķu pareizākā politika šai gadījumā ir neitralitāte, kuŗu tas pasludināja īpašā proklamācijā. Pēdējā republikāņus sanikvoja galīgi. Presē parādījās vizzemākā veidā uzbrukumi Vašingtonam. Parādījās viltotas vēstules, ar kuŗām gribēja pierādīt, ka Vašingtons grib atteikties no revolūcionārās cīņas. Viņu arī apvainoja, ka tas izlietojot līdzekļus pāri savai algai. Vieni viņu arī turēja aizdomās, ka tas gribot kļūt karalis, otri aizrādīja, ka giljotina būtu viņam piemērots gals u. t. t. Šādi uzbrukumi nevarēja Vašingtonu brīžiem neaizkart, tā ka viņš kādā sava kabineta sēdē dusmās izsauca: „No tā laika, kamēr es palaidu brīdi, kad varēju atteikties no amata, nepajet neviena minūte, ka es to nenozēlotu.“

Šie uzbrukumi Vašingtonam tomēr izgāja no nelielas gru-

pas. Pati tauta savā vairākumā joprojām nešaubīgi ticēja Vašingtona gadīgumam, viņa spriedumiem un patriotismam, un būtu to katrā ziņā ievēlējusi arī trešo reizi par prezidentu, ja viņš pats no tā noteikti nebūtu atteicies. Pirms aiziešanas no prezidenta posteņa Vašingtons griezās pie tautas ar uzsaukumu. Vispirms šai uzsaukumā viņš aizrādīja, ka no prezidenta posteņa galīgi atteicies tāpēc, ka pārlicinājies, ka to var darīt dzimtenei nekaitējot. Tālāk, viņš aicināja tautu palikt uzticīgai savienības un nācijas vienībai, turēt amerikāņu vārdu augstāk par atsevišķas Savienības valsts vārdu, neaizrauties no izšķirībām starp dienvidu un ziemeļu, austrumu un vakaru zemes daļām, nelaut partiju cīņai traucēt mierīgo valsts darba gaitu. Zīmējoties uz ārzemju politiku, viņš ieteica atcerēties parunu: Godīgums ir labākā politika, un, cik tas saskan ar to, turēties malā no Eiropas savstarpējām cīņām, nepadoties ārzemju valšķu politiskām intrigām, izsargāties no nācionāliem aizspriedumiem — „tāpēc ka nācija, kas jūt pret citu nāciju parasto mīlestību vai parasto naidu, ir zināmā mērā savu simpatiju vai antipatiju verdzene,“ — un izturēties pret visām valstīm vienādi. Beidzot Vašingtons dod padomu sargāt reliģiju un tikumību, uzturēt vienkāršību un atturību parašās, svēti ievērot likumus un godāt pašu iecelto valdību.

9.

1797. gada martā, nolicis uz visiem laikiem prezidenta pienākumus, Vašingtons devās iemīlotā Mount-Vernona klusumā. Tur to gaidīja viņa ģimene, kas tobrīd sastāvēja no sievas un diviem mazbērniem. Bez tam tur vēl atradās Lafajeta dēls, kuŗu tēvs bija atsūtījis no Francijas Vašingtona gādībā. Ceļā Vašingtons atkal piedzīvoja jūsmīgas ovācijas, no kuŗām viņš nevarēja izvairīties, cik ļoti viņš to arī gribēja. Mājās viņu gaidīja citas rūpes. Māja un mūiža pēc saimnieka ilgās prombūtnes prasīja daudz darba un remonta, un viņš tam nodevās uzcītīgi un ar baudu. Draugu vēstules tam ziņoja visu, kas notiek sabiedrībā, pats viņš nekur ārpus saviem īpašumiem nebrauca un ne vienmēr paguva atbildēt uz vēstulēm. Daudz svešu personu, kas to apmeklēja „aiz cienības“, kā saka, „bet es domāju (teica Vašingtons), ka ziņkārība būtu te tik pat derīgs vārds“, viņu apgrūtināja. Vašingtonam nebija bērnu: viņš bija, kā laika biedri teica, tikai tēvs savai tautai. Viņa sievas bērni no viņas pirmās laulības, kuŗus tas audzināja kā savējos, mira jauni, pie kam viens no viņiem Kistiss atstāja četrus mazus bērnus; divus no tiem, zēnu un meiteni, Vašingtons adoptēja un ar

mīlestību rūpējās par viņu audzināšanu. Viņa mīlule bija mazmeitiņa Nellija Kistiss, kas vēl bērībā prata Vašingtonu izklaidēt un uzjautrināt. Zēnus arī viņš mīlēja, bet neprata ar tiem tikt galā. „Es varu vadīt cilvēkus, bet nevaru vadīt zēnus,” viņš teica. Minētā laikā Nellija jau bija pieaugusi jaunava, un tās skaistums jau vērta uz sevi Mount-Vernona apmeklētāju uzmanību. Vašingtonam rūpēja tās nākotne, un viņš deva viņai tēvišķus padomus. Kādā vēstulē, atbildot uz viņas apgalvojumiem par tās vienaldzību, kuru tai iedvēš viņas laika jaunie cilvēki, Vašingtons izsaka savas šaubas par šādu jūtu stiprumu un tikai brīdina to no pārsteidzīgas aizraušanās. „Saka,” viņš rakstīja, „ka mīlestība ir nepatvaļīga kaīslība, un tāpēc uzskata, ka tai nevar turēties pretim. Tas ir pareizi tikai pa daļai, tāpēc ka, kā viss cits, arī mīlestība ātri iedegas, ja to uztur ar bagātīgu materiālu; bet atņemot šo materiālu to var apdzēst pašā sākumā vai vismaz tās attīstīšanos aizkavēt — kaut gan mēs nevaram izvairīties no pirmiem iespaidiem, mēs tos, bez šaubām, varam pakļaut savai kontrolei.“

Vašingtona rūpes neaprobežojās ar ģimeni vien; viņš ņēma dzīvu daļību arī savu vergu liktenī. Jau labu laiku iepriekš viņš nolēma neiegūt vairs nevienu vergu, un neatlaida jau iegūtos brīvībā, vēl dzīvam esot, tikai tamdēļ, ka dažādas formālītātes šādu atlaišanu dārija viņiem pašiem par neizdevīgu. Viņš no sirds gribēja pārliecināt Amerikas Savienotās valstis iznīcināt verdzību pavisam. „Tas, — viņš teica, — pasargātu valsti no daudz nelaimēm nākotnē.“ Pats viņš jau bija par vecu, lai cīnītos par šo lietu. Kad 1798. gadā draudēja izcelties karš ar Angliju, jaunais prezidents Adams uzmudināja Vašingtonu vēlreiz uzņemties virspavēlnieka amatu. Tādā kārtā šī paša gada novembrī viņam vajadzēja braukt uz Filadelfiju organizēt pagaidu armiju, pie kam daudz rūpju viņam sagādāja federālās partijas strīdi par amatu sadalīšanu. Sabijis Filadelfijā piecas nedēļas, viņš atgriezās Mount-Vernonā, bet visas rūpes — lūdzēji, rekomendācijas vēstules u. t. l. — šekoja viņam līdz. Nākošie mēneši pagāja kara sagatavošanas darbos, kā arī savu personīgo lietu kārtošanā. Ar visiem saviem sešdesmit septiņi gadiem Vašingtons sēdēja stundām ilgi savā kabinetā ar spalvu rokā, veselās dienas pavadīja uz zirga, novērojot dažādas kara sagatavošanas darbus. Šai laikā to iepriecināja laimīgs ģimenes notikums — viņa mīlās mazmeitas kāzas, pēc kurām tā apmetās, netālu no Mount-Vernonas, muižā, kuru tai vajadzēja mantot no vectēva. Tāpat viņš nomierinājās ar sava tuvākā drauga Lafajeta likteni, par kura drošību viņš stipri bažījās. Lafajetu un tā sievu šai laikā izlaida no cietuma Austrijā,

kur viņš bija apcietināts kā Francijas emigrants franču revolūcijas laikā.

Dzīvē, liekas, Vašingtonam uzsmaidīja, pats viņš jutās stiprs un možs, bet 1799. gadā divpadsmitā decembrī tas saaukstējās, izjādams laukā aukstā un sniegainā laikā. Naktī no trīspadsmitā uz četrpadsmito sākās lielas kakla sāpes. Atsauktie ārsti nekā nevarēja līdzēt un tās pašas dienas vakarā, t. i. 1799. g. 14. decembrī Georgs Vašingtons mira. Pēdējos mirkļos viņš bija tāds pats kā visu dzīvi: vīrišķīgs, pacietīgs, mierīgs, uzmanīgs pret citiem; viņš tūlīt saprata sava stāvokļa nopietnību, deva dažus pēdējos rīkojumus, nodeva sievai savu testamentu, atvadījās no tuvākiem un ar pilnu mieru gaidīja galu. Viņa sekretārs, kas bija klāt pie viņa miršanas, raksta: „Pirms pašas nāves viņš pats paraudzīja savu pulsi; viņa seja pārmainījās, klātesošais ārsts aizvēra ar roku viņa acis, un viņš nomira bez nopūtas un bez cīņas.“

Tikai kad Vašingtona vairs nebija, sajuta ko nozīmēja šis cilvēks, „kas bija pirmais kaŗā, pirmais mierā un pirmais savas valsts pilsoņu sirdīs,“ kā bija teikts kādā rezolūcijā, ko pieņēma tautas pārstāvju palāta piecas dienas pēc viņa nāves. Visas partijas apvienojās, lai to godinātu ar svinīgām bērēm. Viņa mirstīgās atliekas apglabāja Mount-Vernonā. Saskaņā ar viņa testamentu atlaida brīvībā visus viņa vergus. Lielākas naudas summas Vašingtons bija atstājis skolām. Par viņu sēroja visas Savienotās valstis. Un ne tikai tās: kad ziņa par viņa nāvi nonāca Anglijā, visi angļu kuģi nolaida karogus pusmastā par sēru zīmi; bet Bonaparts, Francijas pirmais konsuls, paziņodams armijai par Vašingtona nāvi, pavēlēja visus karogus ietīt sēru plīvuros.

Tāda bija Vašingtona dzīve. Daba bija tam dāvājusi labas spējas un veselu prātu — bet ne vairāk; viņam nebija izcilu talantu, viņš neizdarīja lielus atklājumus zinātnē, nepārsteidza cilvēkus ar lielu daiļrunību, viņš pat nebija liels iekaŗotājs. Bet tas ļoti agri izaudzināja sevī gribas spēku, lai rīkotos vienmēr tā, kā to prasīja sirdsapziņa, lai apvaldītu savas kaislības un stādītu savu tuvāko labumu augstāk par personīgām interesēm. Ja tas nebūtu dzīvojis tādā sevišķi tēvijai grūtā laikā, viņa vārds nebūtu pazīstams visai pasaulei, bet tikai nelielam cilvēku daudzumam; bet visur viņš būtu bijis derīgs un mīlēts, tāpēc ka tam bija laba cilvēka galvenās īpašības: nesatrīcināms godīgums, darba mīlestība un augstsirdība. Un kad tam vajadzēja ņemt savās rokās veselas tautas likteni, viņa dziļā tautas un taisnības mīlestība deva tam jaunus spēkus, un viņš mācēja pacelties līdz sava uzdevuma augstumiem un kļūt par savas tēvijas glābēju.

„Vašingtona dzīve“, saka Šlossers, „un līdz ar to tēvijas glābšana no vislielākām briesmām ir jāuzskata par tikumības triumfu. Un ja bieži aplūko attiecības starp tikumības mācību un valsts gudrību, pie kam labprāt pēdējo nostāda pirmā vietā, lai tad tiktu acīs paturēts šis piemērs.“ Un kāds cits autors piezīmē: „Vašingtons sniedz visspīdošāko piemēru tam, cik daudz spēj viens nepārmērīgi apdāvināts vīrs izdarīt savas tautas un cilvēces labā, ja tas koncentrē savus spēkus vienā punktā un ja tam ir nopietna griba kaut ko derīgu panākt.“

Savienotās valstīs pastāv īsts Vašingtona kults. Viņu tur godā kā vistīrāko, visnesavtīgāko p a t r i o t u, kas stāvējis pāri visām partijām un nav ļāvies aizpriedumiem un lišķībai.

Viņu godā arī kā k a r a v a d o n i, kuŗu nebaidīja nekādas grūtības un arī kā valstsvīru ar nesatrīcināmu stingrību, kam nebija sveša arī mērenība un lēnība, kas ceļas no īstas cilvēcības. 1830. gadā Nacionālais kongress lika Vašingtona pišļus, kas līdz tam laikam atradās vienkāršā šķirstā Mont-Vernona dārzā, aizvest uz galvaspilsētu un ievietot tur uzceltā pieminekļi. Bez tam uzcēla viņam statujas Ralejā, Bostonā un Baltimorā. Vēl lielāks piemineklis Vašingtonam ir pati Ziemeļ-Amerikas Savienoto valšņu galvas pilsēta Vašingtona, kuŗas vārds izvēlēts viņam par godu. Bez tam viņa vārdā nosauktas vēl daudzas citas vietas. Viņa Mount-Vernonas muiža kopš 1858. g. pārgājusi nacionālā īpašumā.

Benjamins Franklins

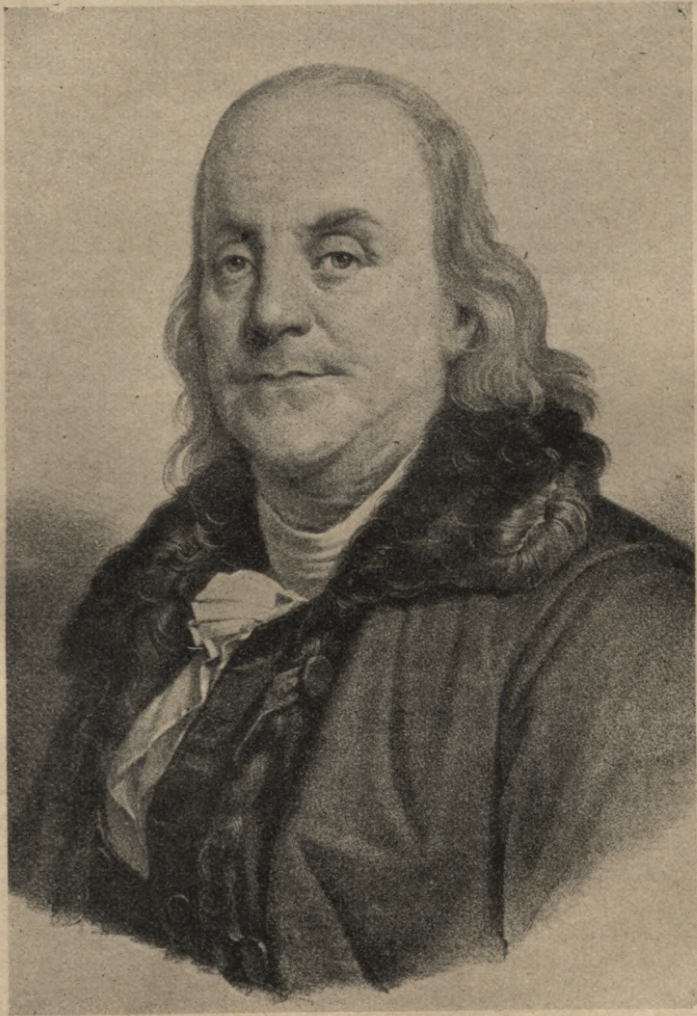
1.

Franklins ir īsts tautas dēls. Viņa senčiem kopš daudziem gadu simteņiem Anglijā piederēja neliels zemes gabals, no kura viņi dzīvoja. Tā kā zeme neienesā tik daudz, cik ģimenei bija vajadzīgs, tad Franklini jau sen sāka nodarboties ar dažādiem amatiem. No sākuma viņi bija vienkārši ogļračī, bet vēlāk daži kļuva par audējiem. Franklina tēvs prata visu ko, bet galvenā nodarbošanās bija tauku sveču un ziepju pagatavošana. Karalienes Marijas laikā Franklini stāvēja par protestantismu, tāpēc viņiem vajadzēja ciest no anglikāņu baznīcas spaidiem.

Pa daļai bēgdams no šiem spaidiem, pa daļai aiz cerībām atrast labākus dzīves apstākļus, Franklina tēvs 1685. g. izceļoja uz ziemeļu Ameriku. Amerikā Franklina tēvam nomira sieva, atstādama viņam septiņus bērnus. Tad viņš apprecējās otru reizi ar kāda diezgan izglītota amerikāņa Folžera meitu. Šai laulībā viņam bija desmit bērnu. Pēdējais, t. i. septiņpadsmitais bērns, bija Benjamins Franklins.

Franklina brāļi iemācījās vienu vai otru amatu, no kura tad viņi arī dzīvoja. Viens no brāļiem nobrauca Anglijā, izmācījās tur burtliča amatu un pēc tam, atgriezies Amerikā, nodibināja vienu no pirmajām tipografijām.

Franklina bērnība pagāja svētīgos ģimenes apstākļos. Viņa ģimene gan bija trūcīga, maizes riecieni dažu labu reizi paplāns, toties visu ģimenes locekļu starpā valdīja mīlestība un laba saskaņa. Ģimenes dvēsele bija Franklina tēvs. Viņam bija laba sirds un vesels dabisks prāts. Viņš ļoti daudz strādāja savā amatā, tā ka sabiedriskam darbam viņam atlika maz laika. Viņa vienīgais brīvais laiks bija ēšanas laiks. To tad viņš izlietoja sarunām par nopietniem priekšmetiem, vai nu ar saviem bērniem, vai kaimiņiem; šīs sarunas bijušas tik interesantas, saka Franklins savās piezīmēs, kā viņš visu mūžu ieradīs negriezī vērību uz to, kas atrodas pusdienas galdā. Nekad bērni no saviem vecākiem vai arī vecāku starpā nedzirdēja asus vār-

Franklins.

dus. Ģimenē valdīja laba veselība, tā ka visi pa lielākai daļai sasniedza sirmu vecumu.

Šādos apstākļos 1706. gadā Bostonā piedzima un savus pirmos bērnības gadus pavadīja Benjamins Franklins. Tā ka Benjamins ļoti ātri iemācījās rakstīt un viņa gars nesās uz grāmatu lasīšanu, tad tēvs nolēma viņu izskolot par garīdznieku. Tai nolūkā Benjaminu astoņu gadu vecumā nodeva tā saucamā „Gramatiskā skolā“. Šeit Franklins parādīja tik plašu apdāvinātību un guva tik lielas sekmes, ka gada beigās viņu pārcēla no pirmās klases trešajā. Bet tad Franklina tēvs līdzekļu trūkuma dēļ bija spiests Benjaminu nodot lētākā, tā saucamā „Rakstības un rēķināšanas“, skolā, kas tālākai izglītībai ceļu nepašķīra. Šai skolā Franklins mācījās arī vienu gadu. Pēc tam tēvs viņu no skolas izņēma lai apmācītu savā arodā — tauku sveču un ziepju pagatavošanā.

Tādā kārtā Franklins jau ar desmit gadiem sāka pats sev maizi pelnīt. Tēvs viņu, kā visjaunāko, pārāk pie darba nespieda, tā ka viņam atlika laiks bieži vien dzīvot pa jūru, kas atradās netālu no Franklina mājas. Te viņš kopā ar citiem zēniem peldējās, brauca ar laivu, ķēra zivis, pie kam viņš pašlaikam bija šo zēnu vadonis.

Pēc diviem gadiem tēvs pārliecinājās, ka jaunākajam dēlam sveču un ziepju pagatavošana neinteresē un nepatīk. Tad tēvs nodeva viņu mācīties dažādos citos amatos. Bet arī no tiem Franklinam neviens nebija īsti pa prātam. Viena lieta gan tāda bija — tā bija grāmatu lasīšana, kas viņu aizrāva jau skolā. Grāmatas Amerikā toreiz bija retums, un Franklins izlietoja visu savu naudu, lai iegādātos kādu grāmatīņu. Sākumā viņš lasīja par ceļojumiem, pēc tam izlasīja visas tēva reliģiskās grāmatas. Nākošās grāmatas bija Plutarcha „Dzīves apraksti“, Defo „Projektu mēģinājums“. Pēdējā grāmata, kur bija runa par banku organizēšanu, palīdzības sniegšanu nelaimē kritušiem, ceļu uzlabošanu u. t. l., atstāja uz divpadsmit gadus veco Franklinu vislielāko iespaidu.

Šī Benjaminā lasīšana kaislība pārliecināja viņa tēvu, ka Benjaminā īstais aicinājums — burtliča amats. Taisni tai laikā viņa augstāk pieminētais brālis atvēra savu tipografiju. Tur tad arī tēvs nodeva Benjaminu par mācekli, noslēgdams ar vecāko dēlu līgumu deviņiem gadiem; pēc šī līguma Benjaminam bija jāsaņem astoņus gadus tikai uzturs, vienīgi devītā gadā viņam vajadzēja dabūt arī pilnu burtliča algu.

Franklins ātri iemācījās burtliča amatu. Vēl vairāk, viņš pat iemācījās izlabot un uzlabot toreizējās nepilnīgās tipografijas mašīnas, kā arī pagatavot jaunus burtus. Tai pašā laikā

Franklins ar tādu pašu aizraušanos turpināja grāmatu lasīšanu. Tā kā dienu laika bija maz, tad viņš to darīja naktī. Dažreiz tā darīt viņam vajadzēja arī tāpēc, ka viņš grāmatu bija dabūjis tikai vienai naktij izlasīšanai, visbiežāk no grāmatu veikalu zēniem. Tad viņam laimējās iepazīties ar kādu bagātu tirgotāju, kam bija prāva bibliotēka. Tirgotājam patika Franklina nopietnība un viņš bija pārsteigts par tā zināšanām. Tāpēc tirgotājs atļāva Franklinam izlasīt savas bibliotēkas grāmatas, kuŗu starpā bija daudzi ievērojami darbi.

Šai laikā Franklins arī pats mēģināja rakstīt. Viņš uzrakstīja divas balādes par kāda kuģa bojā iešanas gadījumu un kāda jūras laupītāja sagūstīšanu. Ar tirgotāja rekomendāciju balādes iespieda, pie kam pats Franklins tās ar sekmēm izpārdeva.

Drīz pēc tam Franklins sāka rakstīt arī prozā. Lieta bija sekoša. Franklinam bija draugs Kollins, arī liels grāmatu cienītājs. Draugi bieži pārrunāja izlasītās grāmatas un apsprieda dažādus jautājumus. Kad reiz Franklins mutes vārdiem nevarēja pietiekoši labi aizstāvēt savas domas par kādu jautājumu, tad viņš nolēma savas domas uzrakstīt uz papīra un tad piesūtīt Kollinam; Kollins arī atbildēja ar rakstu; viņam tāpat atkal Franklins, un tā viņi uzsāka savā starpā rakstveida polemiku.

Šie polemiskie raksti nejauši nonāca Franklina tēva rokās. Tēvs pamācīja dēlu, sacīdams, ka nebūtu ļauni, ja viņš iepazītos ar pareizrakstības un pietura zīmju likumiem, kā arī ar laba stila prasībām. Tēva norādījumu pamudināts, Franklins centās uzlabot savu stilu. Tai nolūkā dabūja žurnālu „Spectator“, kuŗa stils skaitījās par priekšzīmīgu, un mēģināja šim stilam darīt pakaļ. Izlasījis kādu gabalu no žurnāla, viņš to saviem vārdiem atstāstīja un pēc tam salīdzināja ar žurnāla stilu. Tā viņš darīja vairākās reizes, kamēr viņam likās, ka viņa stils nav sliktāks par žurnāla stilu.

Pa tam grāmatu lasīšana turpinājās. 16. dzīvības gadā viņš izlasīja grāmatu par veģetārismu. Nekavējoties Franklins nolēma kļūt par veģetārietī. Tai nolūkā viņš lūdza brāli nemaksāt par viņu ēdienu mājā, kur ēda pārējie mācekļi, bet nodot uztura naudu viņam, pie kam viņš bija mierā ar pusi no šīs naudas. Brālis, protams, tam piekrita, un tā Franklins pats sev taisīja pusdienas, kas sastāvēja galvenā kārtā no kartupeliem, rīsa un augiem. Kaut gan uztura nauda, kuŗu viņš saņēma no sava brāļa bija ļoti niecīga, tomēr viņš prata vēl atlicināt naudu grāmatu iegādāšanai. Līdz ar to viņam atlika vairāk laika grāmatu lasīšanai, jo tagad viņa pusdienas, kas bieži vien sastāvēja no rupjas maizes un ūdens, atņēma viņam ļoti maz laika.

Ļoti agri Franklins sajuta sistēmiskas izglītības trūkumu. Tāpēc viņš centās aizpildīt savas izglītības robu. Viņš pamatīgi izmācījās angļu gramatiku, iepazinās ar retoriku un loģiku, izstudēja arī aritmētiku un ģeografiju. Bet visvairāk viņam patika grāmatas par dažādām humānītārām zinātnēm. Tā lielu iespaidu uz viņa attīstību, pēc viņa paša vārdiem, esot atstājusi Lokka grāmata „Par izglītību“.

Tai pašā laikā Franklins ievēroja īpašu sarunāšanās veidu, kas pastāvēja iekš tam, ka viņš nemēģināja kādu pārliecināt ar saviem pierādījumiem, bet gan centās, lai otrs pats nāktu pie viņa domām. Šo sarunāšanās veidu ierosinājusi kāda grāmata par Sokrātu, kas, kā zināms, piekopus līdzīgu sarunāšanās veidu. Franklina runām par labu nāca arī tas, ka viņš runāja mīkstā un pazemīgā veidā.

1721. gadā, kad Franklinam bija piecpadsmit gadu, viņa brālis sāka izdot žurnālu. Arī Franklins ņēma dalību šai lietā, bet sākumā tikai kā žurnāla iznēsātājs. Līdzstrādnieki sapulcējās tipogrāfijā, kurā reizē atradās arī žurnāla kantoris un redakcija. Te viņi sprieda par žurnāla lietām un dažādiem sabiedriskiem jautājumiem. Franklins nomanīja, ka viņš tikpat labi var spriest par šiem jautājumiem. Tāpēc arī viņš uzrakstīja kādu rakstu. Baidīdamies, ka šim rakstam atklāti iesniedzot neviens nepiegrīezīs vērību, viņš to iesūtīja anonimi, tišām rokrakstu sagrozījis. Raksts žurnāla redakcijai patika, to iespieda. Tāpat bija ar nākošiem. Beidzot, kad atklājās, kas bija šo rakstu autors, visi bija ļoti pārsteigti un raudzījās uz jauno autoru kā uz brīnumu.

Bet bija cilvēks, kam atklātā autora sekmes nepatika. Tas bija Franklina saimnieks un brālis. Viņam skauda Franklina panākumi, tāpēc viņš lika viņam darīt visrupjākos darbus. Lepnais Franklins par to apvainojās, brāļu starpā izcēlās karsti strīdi, kas beidzās parasti ar to, ka vecākais brālis Franklinu vienkārši iekāva. Šāda apstākļa iespaidots, Franklins nolēma pirmā izdevīgā gadījumā bēgt.

Gadījās, ka šinī laikā brāļa izdoto žurnālu par kādu politisku rakstu slēdza un pašu brāli ieslodzīja vienu mēnesi cietumā. Tad nolēma, ka žurnāls jāpārraksta uz Benjamina Franklina vārda. Tā ka viņš bija tikai māceklis, un tāpēc viņam nebija tiesības uzstāties kā pilntiesīgai personai, tad ar brāli noslēgto kontraktu iznīcināja, noslēdzot pēc brāļa pieprasījuma jaunu slepenu līgumu.

Dažus mēnešus žurnāls iznāca ar B. Franklina vārdu. Bet drīz brāļu starpā izcēlās jauns strīdus, un Franklins paziņoja brālim, ka viņš, izlietodams kontrakta iznīcināšanu, viņu atstāj

Brālis draudēja ar slepeno līgumu, bet tā ka Franklins bija dabūjis zināt, ka slepenajam līgumam nav likumga spēka, tad piedraudējums uz viņu neatstāja nekādu iespaidu. Tad brālis apstaigāja visus vietējos tipografiju īpašniekus un lūdza viņus nepieņemt Franklīnu darbā; tie šim līgumam paklausīja. Franklins tomēr nezaudēja dūšu un nolēma doties uz Ņujorku. Tad brālis pierunāja tēvu, lai tas ar savu iespaidu pārliecina Franklīnu palikt Bostonā brāļa tipografijā. Juzdams, ka viņš nespēs pretoties tēva iespaidam, Franklins, iepriekš pārdevis savu vienīgo īpašumu — grāmatas, iekāpa kuģī un pēc trim dienām ieradās Ņujorkā.

2.

Atbraucis Ņujorkā, Franklins gribēja iestāties darbā kādā tipografijā. Tai nolūkā viņš devās pie Ņujorkas vienīgās tipografijas īpašnieka Bredforda. Izrādījās, ka Bredfordam patlaban neviena jauna darbinieka nevajag, tāpēc viņš Franklīnu darbā nevarēja pieņemt. Franklīnam par mierinājumu viņš tikai pateica, ka viņa dēls, kam piederēja tipografija Filadelfijā, meklējot strādnieku, kas varētu būt arī par tipografijas pārvaldnieku. Filadelfija atradās vairāk kā simts piecdesmit kilometru no Ņujorkas. Ar niecīgu naudu kabatā Franklins iekāpa kādā barkā un devās uz Filadelfiju. Braukšana ar barku bija ļoti grūta, jo tā pastāvīgi apstājās, vienreiz pat tikko nocieta smagu avāriju, pasažieri pat cieta badu. Celā Franklins saaukstējās un saslima ar drudzi. Visnožēlojamākā izskatā viņu izsēdināja malā tālu no Filadelfijas, jo Filadelfijai piebraukt klāt barka nevarēja. Izbadojies, neizgulējies, no drudža drebots, netīrās un slapjās drēbēs Franklins izskatījās pēc bēguļojoša noziedznieka. Nonācis beidzot Filadelfijā, Franklins vispirms iegāja maiznīcā un prasīja par zināmu summu maizi. Izrādījās, ka Filadelfijā maize ir daudz lētāka nekā Ņujorkā, tā ka par iedoto naudu Franklins dabūja trīs lielus maizes klaipus. Franklins divus klaipus paņēma padusē, bet trešo, pa ielām iedams, sāka ēst. Šādā izskatā viņu ieraudzīja no savas mājas balkona kāda meitene, vārdā miss Read, kas vēlāk kļuva viņa sieva. Meitenes smieklu iztraucēts, Franklins devās uz krastmalu, kur beidza notiesāt iesākto maizes klaipu, bet pārējos divus izdalīja pretim nākošiem nabagiem. Atgriezies pilsētā, viņš kopā ar ļaužu pūli iegāja kādā zālē, kur kvakeri sludināja savas mācības. Šeit Franklins, apsēdies iespējami ērtāk, dažas stundas lieliski nogulēja.

Par pēdējo naudu pārgulējis nožēlojamā viesnīcā, Franklins devās uz Bredforda tipografiju. Izrādījās, ka Bredfords

jau bija vajadzīgo strādnieku salīdzis. Septiņpadsmit gadu vecā Franklina stāvoklis svešā pilsētā bez līdzekļiem nebija apskaužams. Par laimi viņam mājas vietu deva tas pats Bredfords, kuram viņš iepaticies; drīz Franklinam izdevās atrast darbu pie otra Filadelfijas tipografa Keimera.

No jauna Franklinam sākās tāda pati dzīve kā Bostonā. Tāpat kā viņa brālis, arī viņa jaunais saimnieks Keimers bija rupjš un apskauda Franklina spējas. Vispāri tomēr Franklina stāvoklis šeit bija labāks, jo Franklins tagad dabūja noteiktu algu, par kuŗu varēja arī iegādāties jaunas grāmatas. Franklins ļoti ātri iepazinās ar dažiem filadelfiešiem, tādiem pat grāmatu draugiem kā viņš. Franklins piedalījās viņu sapulcēs, kur drīz vērsa uz sevi uzmanību ar savām dziļi saprātīgām runām.

Par Franklinu ieinteresējās Pensilvanijas gubernātors Keids. Viņš iestāstīja Franklinam, lai viņš brauc uz Londonu, kur ar viņa ieteikšanas vēstulēm dabūšot kredītu tipografijas atvēršanai Filadelfijā. Franklins noticeja Keidam un kopā ar kādu filadelfieti Ralfu nobrauca Londonā. Tur izrādījās, ka Keidam nekāda kredīta nav, un, protams, arī Franklins tādu nevarēja dabūt. Atlika tikai meklēt darbu. Šoreiz Franklinam izdevās diezgan drīz atrast darbu kādā ievērojamā Londonas tipografijā. Te Franklins iepazinās ar tipografijas mākslas jaunākiem sasniegumiem. Te viņš iepazinās arī ar Londonas strādnieku izlaidīgo un bezrūpīgo dzīvi. Mazais nopietnais, dziļi tikumīgais amerikānietis likās viņiem nesaprotams un smieklīgs. Viņi Franklinu izsmēja un pat bija pret viņu naidīgi noskaņoti. Franklins mierīgi panesa šos izsmieklus, un viņu drīz atstāja mierā. Vēl vairāk, viņa piemērs pamudināja arī citus strādniekus ķerties pie grāmatu lasīšanas un krietnākas dzīves dzīvošanas. Londonā Franklins turpināja izglītoties. Par nelielu maksu viņš dabūja kādā grāmatu tirgotavā tiesības lasīt visas tirgotavā atrodamās grāmatas. Bez tam Franklins iepazinās ar visiem tipografijā ienākošiem rokrakstiem. Saliekot Volastona grāmatu „Par reliģiju un dabu“ Franklinam ienāca prātā izdot paša brošūru par grāmatā aizkartiem jautājumiem. Tā arī viņš izdarīja. Pēc tam viņš brošūru, pārdošanā nemaz nelaižot, izdalīja savu pazīstamo starpā. Brošūra vērsa uz sevi angļu intelligences uzmanību, ar to Franklinam izdevās nodibināt jaunas pazišanās Londonas literāriskos un zinātniskos pulciņos.

Starp citu viņš iepazinās ar kādu bagātu un izglītotu komersantu Dengamu, kas viņam lika priekšā braukt atpakaļ uz Ameriku, lai tur palīdzētu viņam nodibināt plašu tirgošanos ar angļu precēm. Franklinam viņš paredzēja firmas kantora pārzināšanu. Franklins šo priekšlikumu pieņēma un, pēc pusotra

gada ilgas dzīves Londonā, viņš devās atpakaļ uz Ameriku. Cēļā Franklins sāka rakstīt kaut ko līdzīgu dienas grāmatai. Šai dienas grāmatā viņš, līdzīgi Vašingtonam, ieraksta zināmus „dzīves noteikumus“. Tie skan sekoši: 1. Izvairīties no pārādiem, bet ja tie ir izdarīti, tad maksāt tos iespējami ātri. 2. Censies runāt patiesību katrā gadījumā; nedot apsoliņumus un neradīt citos cerības, kuŗas tu nevari izpildīt; būt vienlīdzīgi nopietnam kā darbos, tā vārdos. 3. Neaizrauties no projektiem, kas sola ātru bagātību, jo darbs un pacietība — ir labākie labklājības avoti. 4. Nerunāt slikti ne par vienu, kaut arī šis sliktais būtu patiesība; labāk citu kļūdas atvainot nekā tās viņiem pārvest; katrā gadījumā runāt par katru visu, ko zini par viņu labu.“

Nobraukuši Londonā, Dengams ar Franklinu noorganizēja pieminēto tirdzniecību. Veikals sekmējās, un Dengams jau runāja par to, ka Franklinam ir jākļūst par viņa komponjonu. Bet tad nejaušs gadījums izjauca šos plānus: viņi abi divi saslima ar plaušu karsoni. Ilgi Franklins atradās starp dzīvību un nāvi. Izveselojies viņš dabūja zināt, ka Dengams miris. Franklins atkal atradās bez darba un maizes.

Bet Franklinam atkal laimējās: viņu uzaicināja par savas tipografijas pārzini viņa agrākais saimnieks Keimers. Franklins enerģiski ķērās pie lietas un drīz nostādīja tipografiju tā, ka tā tai laikā skaitījās par labāko Amerikā. Tad Keimers iedomājās, ka viņš var iztikt tagad bez Franklina un gribēja tikt no Franklina vaļā. Kad viņš tai nolūkā sāka apieties ar Franklinu pārāk rupji, tad pēdējais, neteicis ne vārda, paņēma cepuri un nekavējoties izgāja no tipografijas, lai vairāk tajā neapgrieztos.

Tādā kārtā Franklins atkal palika bez darba. Bet viņa skaistās rakstura īpašības bija radījušas viņam daudz draugu, kas bija gatavi viņam katru brīdi palīdzēt. Tāds tagad radās kādā bagātā zemes īpašnieka dēla Neredita personā, kas strādāja kopā ar Franklinu pie Keimera, nolūkā pēc tipografa amata izmācīšanās atvērt paša tipografiju. Tagad nu Neredits lika priekšā Franklinam kopīgi atvērt tipografiju, pie kam viņš došot vajadzīgo kapitālu, bet Franklins savas zināšanās un veikala vešanas spējas. Franklins šo priekšlikumu pieņēma. Bet tā kā līdz tipografijas iekārtas pienākšanai no Anglijas bija jāgaida vesels gads, tad Franklins tomēr meklēja darbu kādā tipografijā. To viņš arī atrada pie tā paša Keimera, kas, iepriekš atvainojies, lika Franklinam priekšā pārvaldīt viņa tipografijas Ņujorkas nodaļu. Franklins pieņēma šo priekšlikumu un kādu laiku nodzīvoja Ņujorkā, kur viņš iepazinās ar dažām perso-

nām, kam vēlāk bija liela nozīme Savienoto valšņu neatkarības nodibināšanā.

Kad beidzot bija pienākušas no Anglijas pasūtītā tipografijas iekārta, Franklins ķērās pie savas paša tipografijas iekārtošanas. Viņa populāritāte bija tik liela, ka tiklīdz tipografija bija nodibinātā, pasūtījumi sāka ienākt viens pēc otra. Tagad Franklins strādāja vēl intensīvāk. Viņš tagad bija reizē tipografijas vadītājs, kantorists, mēchanīkis, burtu lējējs, pat dažreiz burtlicis. Viņš iesāka savus dienas darbus agrāk par visiem tipografijas ļaudīm un beidza vēlāk par visiem. Pašizglītībai viņam palika tikai nakts. To tad viņš arī izlietoja lasīšanai. Nekādus priekus un izklaidēšanās viņš sev neatļāva un dzīvoja kā īsts stoiķis. Viņa biedrs Neredits izrādījās par sliktu kompanjonu un drīz lika Franklinam priekšā atpirkt no viņa tipografiju pavisam. Franklins tam piekrita un drīz vien, bez atpūtas strādājot un tikpat kā neko savai personīgai dzīvei neizlietojot, atpirka Neredita daļu un kļuva par tipografijas vienīgo īpašnieku.

Pa to laiku Franklins jau bija paguvjis apprecēties ar pieminēto jaunavu miss Read. Tas tomēr nenotika bez dažiem šķēršļiem. Proti, kamēr Franklins bija Londonā, miss Read nesaņemdama vairāk kā gadu no Franklina nekādas ziņas, apprecējās ar kādu Rožersu. Bet nelaimīgi, tā ka, kad Franklins atgriezās Filadelfijā, viņa jau bija no sava pirmā vīra šķīrusies. Drīz pēc tam tad arī Franklins viņu apprecēja. Viņa bija Franklinam īsts draugs, ar kuru viņš dalījās visos dzīves priekos un bēdās. Viņa ņēma dzīvu dalību visās viņa lietās un prata tik saprātīgi vadīt mājas saimniecību, ka tā viņam prasīja ļoti maz naudas. Pa daļai šī apstākļa dēļ Franklins spēja jo ātri atpirkt no Neredita visu tipografiju, kā arī spēja ziedot nau-
du sabiedrības vajadzībām.

3.

Jau agri Franklinam bija šavs pasaules uzskats. Viņš bija tas, ko tagad apzīmē ar vārdu deists, t. i. viņš atzina, ka pastāv augstākā būtne, kas radījusi pasauli; bet kas neiejaucas ne vēstures, ne atsevišķa cilvēka gaitās. Tāpat kā visi deisti, Franklins neatzina reliģiju ārējās formas un apgalvoja, ka īsti ticīgs cilvēks izpaužis savu ticību nevis ar reliģisku ritu, bet ar savu izturēšanos pret tuvākiem. Šādu uzskatu pēc Franklins nepiederēja nevienai Amerikas baznīcai, bet viņš labprāt uzklausīja tos sprediķotājus, kas runāja, ka ticība jāattaisno ar darbiem; šādus sprediķotājus viņš labprāt atbalstīja, atbalstot

līdz ar to skolu, bāriņu namu, nespējnieku namu un slimnīcu dibināšanu, ko ierosināja vietējās reliģiskās draudzes. Šādi Franklina brīvdomīgie uzskati izsauca vietējo reliģisko sektu starpā zināmu samulsumu. Ar savām labajām īpašībām Franklins panāca, ka viņu visi tomēr cienīja. Līdz ar to Franklins ienesa Amerikas reliģiskā dzīvē plašāku skatu un lielāku iecietību.

Franklina sabiedriskie uzskati pastāvēja iekš tam, ka viņš prasīja cik iespējams mazāku aizbildniecību pār sabiedrību un cik iespējams lielāku sabiedrisku pašdarbību. Viņš aizstāvēja koloniju neatkarību no metropoles, grāfistu — no štātiem, draudžu — no grāfistēm un vislielāko pašdarbības brīvību kā visādām biedrībām, tā atsevišķām personām. Katram cilvēkam, pēc Franklina domām, ir jārupējas par sabiedrības interesēm, negaidot, kamēr to darīs kaimiņš, draudzes padome vai valsts vara.

Vēl pirms šāda uzskata nobriešanas Franklins jau darbojās tā garā. Vispirmā kārtā tas izpaudās tā saucamās „Juntas“ nodibināšanā. „Junta“ sākumā nebija nekas cits kā pulciņš ar pašizglītības nolūkiem. Sākumā pulciņa biedri sapulcējās reiz nedēļā, vēlāk katru dienu, nododoties dažādu jautājumu iztirzāšanai. Tā kā pulciņu biedru skaits bija ierobežots ar statūtiem, tad tie, kas nevarēja tajā iekļūt, sāka dibināt jaunus līdzīgus. Savā pirmajā „Juntā“ Franklins nodibināja bibliotēku. Tā bija pirmā publiskā bibliotēka; to pašu darīja citi „Juntas“ pulciņi, un tā šī publisko bibliotēku doma ar laiku izplatījās pa visu Ameriku.

Šai laikā Franklins sāka darboties arī kā publicists. Viņš laida klajā daudz brošūru par akūtiem dienas jautājumiem. Brošūrām bija Amerikā liela izglītojoša nozīme. Tās izplatīja Franklina idejas. Drīz Franklins sāka izdot Filadelfijā avīzi. Franklins mācēja to ar dažādu akūtu sabiedrisku, politisku un valsts dzīves jautājumu apspriešanu padarīt tik interesantu, ka tai ātri radās liels lasītāju skaits. Sekojot Franklina paraugam, arī citās pilsētās sāka iznākt šādas avīzes. Ar to bija likti pamati amerikāņu žurnālistikai. Bez avīzes Franklins izdeva vēl periodisku izdevumu „Labsirdīgā Ričarda Almanachs“, kas bija kaut kas līdzīgs kalendāram ar praktiskām ziņām un saimnieciska, kā arī sabiedriska rakstura padomiem. Almanachs bija domāts vienkāršai publikai, sevišķi lauku publikai.

„Junta“ ar tās pulciņiem - klubiem, žurnāls, avīze, bibliotēka, tipogrāfija un citi Franklina pasākumi kopā ar viņa dzīli tikumisko raksturu drīz vien padarīja Franklīnu Filadelfijā un

vispāri Pensilvanijā ļoti populāru. Citi pilsoņi prata viņu novērtēt un ievēlēja par Pensilvanijas provinces sapulces sekretāru, bet vietējais gubernātors iecēla viņu par Filadelfijas pasta direktoru. Provinces sapulcē, kaut gan Franklis bija jauns un viņa amats neievērojams, tomēr viņa iespaids bija liels, tā kā viņš panāca dažu laba sava projekta realizēšanu. Filadelfijas pastu viņš nostādīja tādā augstumā, ka tas drīz kļuva par priekšzīmīgāko pastu Amerikā. To redzot, angļu valdība Franklinu iecēla par Amerikas ģenerāl-pastmeistaru. Tai pašā laikā Franklis joprojām darbojās dažādās biedrībās; viņš darbojās arī savas pilsētas labierīcību labā, nodibinot pilsētas apsardzību un brīvprātīgu ugunsdzēsēju kolonnu. Sabiedrība par visu to Franklinam pateicās tādā kārtā, ka nākošās vēlēšanās ievēlēja viņu par provinces sapulces locekli. Par tādu viņš palika gandrīz visu savu mūžu, jo viņu ievēlēja arvien no jauna.

Viņa privātās lietas tai pašā laikā atradās ļoti labā stāvoklī. Viņa tipografija skaitījās par labāko Amerikā, tāpēc darba un peļņas tai nekad netrūka. Uz saviem strādniekiem Franklins skatījās kā uz saviem ģimenes locekļiem, palīdzēdams dažam labam no viņiem tikt par savas tipografijas īpašnieku. Veicinādams tādā kārtā grāmatu iespēšanu, Franklins veicināja arī izglītību.

Laimīga bija arī Franklina ģimenes dzīve. Ap trīsdesmito dzīvības gadu viņam jau bija bērnu pulciņš un visā ģimenē valdīja mīlestība un saskaņa. Ap Franklina trīsdesmit piekto dzīvības gadu viņa materiālais stāvoklis bija tik labs, ka viņš nolēma tipografiju pārdot, lai jo pilnīgāk varētu nodoties sabiedriskai un pa daļai zinātniskai darbībai.

Lieta tā, ka Franklins jau no bērnības interesējās par zinātnes jautājumiem, sevišķi tiem, kam bija sakars ar kaut ko praktisku, tehnisku. Un te viņš neaprobežojās tikai ar pasīvu citu izgudrojumu izlietošanu, bet gan arī pats mēģināja izgudrot kaut ko jaunu. Tā, piemēram, vēl zēns būdams, viņš uzlaboja spiestuves mašīnas. Vēlāk viņš tipografijas tehnikā izdarīja vēl citus izlabojumus. Londonā viņš grieza uzmanību uz ielas laternām un uzlaboja to gaišumu. Slavenas kļuva viņa tā saucamās „Franklina krāsnis“. Par šo izgudrojumu viņš dabūja mākslu doktora gradu. Vēl lielāki panākumi Franklinam bija elektrības pētīšanā. Sākās tie gluži nejauši. 1746. gadā Franklins Bostonā satika kādu doktoru Spansu, kas rādīja publikai „fizikas kabineta brīnumus“. Spansa eksperimenti nebija visai izdevušies, tomēr tie ieinteresēja Franklinu, sevišķi viņa eksperimenti ar elektrību. Kad atgriezās Filadelfijā, Franklina ro-

kās nāca elektriskā mašīna, kas radīja elektrību stikla riņķim gar ādas spilventiņiem beržoties. Ar šo mašīnu Franklins Filadelfijas publikai rādīja dažādus eksperimentus, ieinteresēdams par elektrības jautājumiem plašas aprindas. Ar to vien Franklins, protams, neaprobežojās. Viņš turpināja pētīt elektrības parādības. To darot, viņš vispirms atrada kaut ko, kas toreiz vēl nevienam nebija zināms, proti, ka parādības, kas vērojamas elektriskai mašīnai darbojoties ir līdzīgas tām, kas vērojamas zibeņa laikā. Lai to pierādītu, viņš uzlaida gaisā pūķi, kuram galā pielika asu metalla stieni, savienotu ar smalku stiepulīti līdz pat zemei, kur tās gals bija pievienots elektrības sabiezētājam (kondensātoram). Zibens spēra metalla stiepulītē, tā elektrība pa stiepulīti nonāca līdz sabiezētājam, no kura Franklins lielas publikas priekšā dabūja gaŗas elektriskas dzirksteles. Būdam praktiķis, Franklins nekavējoties pielietoja šo atradumu dzīves vajadzībām. Viņš radīja mums visiem ļabi pazīstamo zibeņa novadītāju un tā pasargāja daudzas augstas ēkas no zibens postījumiem. Franklins arī radīja īpašu hipotezi par elektrības būtību. Savus novērojumus Franklins uzrakstīja īpašā brošūrā, kuru nosūtīja uz Londonu saviem draugiem. Viens no viņiem, karaliskās zinātņu biedrības loceklis, iesniedza biedrībai par Franklina atradumiem ziņojumu. Bet biedrība, dabūjusi zināt, ka Franklinam nav nekādu zinātnisku graŗu, atstāja viņa brošūru bez ievēribas. Tad nejauši brošūra nāca kāda franču fiziķa rokās, kas, pārbaudījis Franklina atradumus un atradis tos par pareiziem, pārtulkoja brošūru franču valodā, ar lielu sajūsmu atsaukdamies par Franklinu brošūras priekšvārdos. Drīz pēc tam Franklina brošūru pārtulkoja arī italiešu, vācu un latīņu valodā; par to runāja visa izglītotā Eiropa. Viss tas pamudināja beidzot arī angļu zinātniekus iepazīties ar Franklina darbu; tagad zinātņu biedrība Franklina brošūru atzina par vērtīgu darbu, piesprieda viņam Kopleja zelta medaļu un ievēlēja Franklinu par savas biedrības biedru, kaut gan viņš to nemaz nelūdza.

„Visus savus pētījumus par elektrību Franklins, — saka slavenais Gūmfri Devi, — izveda ar laimīgas indukcijas (t. i. daudzu gadījumu novērošanas) palīdzību, un viņš prata vairāk kā kāds cits ar vismazākiem līdzekļiem sasniegt vislielākos mērķus. Viņa valoda un atklājumu paziņošanas veids ir tikpat brīnišķīgi, cik šo atklājumu saturs... Viņš rakstīja tā, ka bija saprotams tiklab zinātniekam, kā vienkāršam fizikas mīlotājam... Viņa vārdos zinātne parādījās tik brīnišķīgi skaistā tērpā, par kuru kaut ko labāku tās pievilcības parādīšanai nevarēja iedomāties...“

4.

Atbrīvojies no savas tipografijas, Franklins ar sirdi un dvēseli nodevās sabiedriskai darbībai. Taisni tai brīdī dienas kārtībā bija jautājums par aizsargāšanos pret spāniešiem, ar kuriem Anglija patlaban karaļa. Pēdējā savas Amerikas kolonijas bija atstājusi bez jebkāda kara spēka, tā kā spāniešu vai citu kādu ienaidnieku uzbrukumu gadījumā Amerikas kolonijas nespēja parādīt nekādu pretošanos. Tāpēc Franklins mēģināja nodibināt koloniju aizsardzības kara spēku. Tai nolūkā viņš vispirms izdabūja no provinces sapulces zināmus līdzekļus. Pēc tam viņš publicēja brošūru, kurā pierādīja, ka, ja pašas provinces iedzīvotāji nerūpēsies par savas teritorijas aizsardzību, tad viņiem nebūs no kā gaidīt aizsardzību, un viņu zemei pastāvīgi uzbruks tās tautas, ar kuriem kara Anglija; beigās viņš minēja dienu, kurā varēja sapulcēties visi, kas gribēja rūpēties par zemes aizsardzību. Paklausot Franklina uzaicinājumam, sanāca sapulce, kas pieņēma Franklina zemes aizsardzības armijas jeb milicijas dibināšanas projektu. Tai pašā dienā pierakstījās tūkstoš divi simti cilvēku, kas izteica vēlēšanos labprātīgi kalpot koloniju aizsardzībai; drīz šis skaits pieauga līdz divpadsmit tūkstošiem. Šīs nelielās armijas apbruņošanai un uzturēšanai vajadzīgos līdzekļus Franklins dabūja parakstīšanās kārtībā. Sekojot Pensilvanijas piemēram, arī citas provinces dibināja līdzīgas armijas, kas vēlāk piedalījās koloniju neatkarības izcīnīšanā.

Tiklīdz bija norimuši kara draudi, tūlīt Franklins piegriezās lietai, kurai bija lielāka nozīme nekā zemes aizsardzības organizēšanai. Tā bija pirmās Amerikas „akadēmijas“ dibināšanas lieta. Tai laikā Amerikā nebija vēl nevienas augstākas mācības iestādes, tā kā tiem, kas gribēja tālāk izglītoties, bija jābrauc uz Angliju. Lai izklūtu no šī stāvokļa, Franklins ķērās pie „akadēmijas“ dibināšanas, izsludinot tam nolūkam līdzekļu vākšanas listi. Listei bija spīdoši panākumi, un drīzā laikā „akadēmiju“, kas sevī apvienoja vidus un augstāko izglītību, atklāja. Pieteikušos bija tik daudz, ka pilsētā neatradās neviena ēka, kas spētu uzņemt tik lielu klausītāju skaitu. Tad Franklins atklāja jaunu ziedojumu vākšanas listi un savāca milzīgu summu universitātes ēkas celšanai. Pašu Franklinu izvēlēja par universitātes kūratoru, kas viņš palika līdz pašai nāvei. Šī universitāte vēl tagad ir viena no labākām augstākām mācības iestādēm Amerikā. Pensilvanijai pakaļ darot, arī citas provinces atklāja universitātes.

Paveicis dažu gadu laikā „akadēmijas“ noorganizēšanu, Franklins ķērās pie pirmās sabiedriskās slimnīcas dibināšanas.

Atkal Franklins izsludināja līdzekļu vākšanas listi, savāca lielas summas un drīz vien panāca savu mērķi: Filadelfijā pacēlās stalta slimmīcas ēka. Par tās stāvokli Franklins interesējās visu savu mūžu, ziedojot tās labā arī labu daļu no savas neatlaidīgā darbā iegūtās mantas.

Tai pašā laikā Filadelfijas pilsoņi ievēlēja Franklinu dažādos sabiedriskos amatos un uzdeva viņam dažādus svarīgus uzdevumus. Tā viņš kādu laiku izpildīja miertiesneša uzdevumu; pēc tam viņš bija par pilnvaroto komisāru miera stāvokļa nodibināšanā starp kolonistiem un indiāņiem. 1754. gadā Pensilvānija sūtīja Franklinu uz Aolbeni, kur bija jānotiek visu angļu Amerikas koloniju pārstāvju sapulcei ar nolūku izstrādāt kopēju konvenciju. No šā brīža Franklins kļuva par visas Amerikas darbinieku; šeit viņš arī lika priekšā federācijas projektu, ko vēlāk ņēma par pamatu Amerikas Savienoto Valšņu konstitūcijai. Par Aolbeni sapulces tiešo iemeslu bija gaidāmais karš starp Angliju un Franciju. Anglijas valdība ieteica koloniju gubernātoriem izlietot visus līdzekļus koloniju aizsargāšanai no gaidāmā franču uzbrukuma. Tai nolūkā gubernātori bija sasaukuši šo apspriedi. Te tad arī Franklins lika priekšā savu koloniju federācijas plānu. Pēc šī plāna katrai kolonijai būtu jāvēl pa divi priekšstāvji trim gadiem; šo deputātu kopējā sapulce darbotos karaļa ieceltas personas vadībā. Sapulcei piekristu tiesības lemt par mieru un karu, izdot jauniegūtajās zemēs likumus, vervēt karaspēku, celt cietokšņus un sarīkot kuģus krastu un tirdzniecības kuģu aizsardzībai. Visu šo pasākumu izdevumu segšanai deputātu sapulcei būtu tiesības noteikt atsevišķu koloniju iemaksas lielumu. Sapulce vienprātīgi pieņēma šo projektu, bet Londona to noraidīja.

Drīz tiešām sākās karš ar frančiem, un angļu kolonijas atradās bez jebkādas aizsardzības. Jau pašā kara laikā bija jā rūpējas par aizsardzības organizēšanu. Šai darbā Franklinam atkal piederēja pirmā vieta. Kad no Anglijas ieradās neliels karaspēks, tad viņš bija tas, kas ar saviem līdzekļiem uzturēja šī karaspēka saimniecību, jo koloniju sapulces, būdamas jau tai laikā naidīgi noskaņotas pret Angliju, šim nolūkam nedeva nekā. Armijas vadonis gan teica, ka vēlāk valdība Franklinam visus viņa izdevumus atlīdzinās, tomēr tas nenotika, jo franči pilnīgi sakāva nelielo angļu armiju, pie kam krita arī pats ģenerālis, kas vēl nebija apstiprinājis Franklina rēķinus. Tā Franklins zaudēja vairāk kā pusi no sava īpašuma. Bet tas viņu ne mazākā mērā nesārūgtināja. Otrādi, kamēr citi nezināja ko darīt, viņš vēl enerģiskāki ķērās pie aizsardzības organizēšanas. No nelaimīgās kaujas vietas viņš nekavējoties

ieradās Pensilvanijā, sasauca tur provinces sapulci un lika priekšā izdot likumu par obligātorisku iestāšanos milicijā zināma vecuma vīriešiem. Sapulce pieņēma šo priekšlikumu, un drīz milicija norganizējās. Tās pamatā lika jau agrāk noorganizēto miliciju. Līdz ar to sapulce iecēla Franklinu par visu aizsardzības darbu komisāru. Vēlēdamies ar savu personīgu piemēru iespaidot jauno miliciju, Franklins uzņēmās pirmās noorganizētās daļas komandēšanu un devās tās priekšgalā uz zemes robežām. Šeit viņš, enerģiski ar savu nodaļu strādājot, uzcēla vairākus fortus, un tikai tad nodeva komandēšanu kādam profesionālam karavīram. Pa tam Filadelfijā Franklinu sagaidīja pārsteigums: vesels Filadelfijas milicijas pulks bija viņu izvēlējis par savu pulkvedi. Viņš šo amatu pieņēma. Vēlēdamies vēl vairāk nodrošināt Pensilvanijas aizsardzību, Franklins devās uz Verdžīniju, kurai nekāds uzbrukums nedraudēja, un dabūja tur papildu spēkus. Kad viņš pēc tam atkal atgriezās Filadelfijā, Pensilvanijas gubernātors lika viņam priekšā komandēt jaunpieņākušo Anglijas karaspēku. Franklins no tā atteicās, jo viņš pārāk labi zināja, ka tādu amatu var uzņemties tikai profesionāls karavīrs.

Kad karš izbeidzās, Franklins atkal kļuva par savas pilsētas pārstāvi provinces sapulcē. Šoreiz viņam vajadzēja nostāties asā opozīcijā pret Pensilvanijas gubernātoru. Par opozīcijas tiešo iemeslu bija sekoša lieta: Pensilvanijā dzīvoja tai laikā kāda Pennu ģimene, kuras senči bija kādreiz dibinājuši Pensilvaniju. Kopš tiem laikiem Anglijas valdība Pennu ģimenei piešķīra visādas privilēģijas: tai piederēja tiesības iecelt amata personas, neizslēdzot pat Pensilvanijas gubernātoru, tās milzīgie zemes īpašumi bija atstājami bez jebkādiem nodokļiem u. t. l. Viss tas iedzīvotāju starpā izsauca rūgšanu. Kā šo iedzīvotāju pārstāvis, Franklins tagad mēģināja karot pret šīm Pennu privilēģijām, ierosinot sapulcē likumus par Pennu privilēģiju likvidēšanu. Bet gubernātors visus tai nolūkā pieņemtos likumus noraidīja, jo paši Penni viņu bija iecēlušī. Viņš pat mēģināja Franklinu uzpirkt, bet tas atbildējis, ka viņam Pennu labvēlības nevajag, jo viņš ir pats sevi pietiekoši nodrošinājis. Kad nu gubernātors, nevarēdams neko panākt šādā ceļā, sāka noraidīt it visus Pensilvanijas sapulces pieņemtos likumus, tad pensilvanieši nolēma sūtīt Anglijas karalim petīciju, lai Penniem atņem tiesības iecelt Pensilvanijas gubernātorus. Šīs petīcijas iesniegšanai un aizstāvēšanai Londonā sapulce iecēla Franklinu. No šī brīža Franklina vārds kļūst pazīstams arī Eiropas politiskā dzīvē.

5.

Franklins ieradās Londonā grūtā laikā, kad kolōniju pārstāvjiem bija nepieciešama liela veiklība, lai godam veiktu savu uzdevumu. Anglijas attiecības ar kolōnijām tai laikā bija ļoti saspīlētas. Tam par galveno iemeslu bija tas, ka Amerikas kolōnisti, būdami pa lielākai daļai dažādu reliģisku sektu locekļi, kas bija devušies uz Ameriku, lai tur varētu dzīvot brīvībā un saskaņā ar savu pārliecību, nevarēja paciest metropoles despotisko iejaukšanos viņu dzīvē. No otras puses, Amerikas brīvības gars bija dadzis acīs angļu valdībai. Tādā kārtā, kad Franklins ieradās Anglijā, Anglijas valdības aprindas saņēma viņu ar nepatiku un pat naidu, jo vairāk tāpēc, ka bija zināms, ka Franklins ir viens no Amerikas brīvības un neatkarības centienu ierosinātājiem un paudžiem.

1765. gadā Anglijas parlaments ieveda Amerikas kolōnijās zīmoga nodevas. Amerikāņi bija ļoti sašutuši par šo Anglijas valdības rīcību, jo saskaņā ar Anglijas konstitūciju, viņiem, kā Anglijas pilsoņiem, nodevas drikstēja uzlikt tikai ar viņu pašu piekrišanu. Kad nu Anglijas valdība neuzklausi amerikāņu protestus, tad pēdējie pārgāja no protesta vārdiem pie protesta darbiem: viņi ar varu sadedzināja no Anglijas pienākušos zīmogu papīrus, pie kam personas, kam bija jāizdara zīmogu papīru pārdošana, ar varu piespieda atteikties no šī nodoma.

Šie notikumi uztrauca Angliju. Parlamenta locekļu saprātīgākā daļa lika priekšā atteikties no šī nodoma, atrodot, ka amerikāņiem taisnība kā pēc konstitūcijas burtā, tā pēc tās gara; bet parlamenta lielākā daļa bija pret to. Pēc paraduma parlaments uzaicināja savā sēdē personas, kam labi zināmas šīs lietas. Uzaicināto starpā bija arī Franklins. Viņa ziņojums visus pārsteidza. No viņa paskaidrojumiem Anglija un līdz ar to Eiropa dabūja zināt, ka viņpus Atlantijas okeana ir radusies spēcīga politiska organizācija, kas pavisam negrib atrasties Anglijas ierēdņu aizbildniecībā, bet grib pati dzīvot pēc savas gribas un prāta. Franklins teicami parādīja Amerikas kolōniju oikonomisko un kultūrālo uzplaukumu. Beidzot Franklins lepni paziņoja, ka kolōnijas nekad nepadosies mēģinājumam uzlikt viņām nodokļus un nodevas bez viņu gribas un piekrišanas, ka viņi, savas tiesības aizstāvot, neapstāsies nekādu solu priekšā. Šie Franklina paskaidrojumi izsauca Anglijas valdībā vislielāko sašutumu, kas pirmā kārtā vērsās pret pašu Franklinu. Viņu atcēla no Amerikas galvenā pastmeistara amata, viņa literārisko darbību apspieda, pie kam viņš bija spiests atteikties no sava vārda atzīmēšanas uz brošūrām, jo ikvienu viņa brošūru vajāja tiesa. Arī viņa dzīvībai draudēja

briesmas, un ja viņu tai laikā nearestēja, tad tikai tāpēc, ka Franklinam Londonas iedzīvotāju starpā bija milzīga populāritāte, kas lika Anglijas valdībai atturēties no Franklina arestēšanas.

Sai laikā Franklins laida klajā vairākus politiskus pamfletus, kuros izsmēja Anglijas valdības rīcību. Viens no šiem pamfletiem saucās „Muižnieku vēstules britu koloniju iedzīvotājiem.“ Šeit viegli saprotamā valodā bija paskaidrota nodokļu jautājuma nozīme. „Lieta te grozās, — tur bija sacīts, — ne ap nodokļu lielumu, bet ap principu; te lieta grozās ap brīvību. Brīvām tautām nenogurstoši un ar vislielāko uzmanību jāsargā sava brīvība.“ Otra satira saucās „Prūšu valdīšana pār Angliju“. Šī satira bija par atbildi Anglijas valdības mēģinājumam piespiest Amerikas iedzīvotājus pirkt vienīgi Anglijas manufaktūras ražojumus. Satirā bija stāstīts, kā Prūsijas karalis, dibinādamies uz tā, ka angļu-sakši kādreiz izceļojuši no Vācijas, skaita Angliju par vācu zemi un aizliedz angļiem rīkot fabrikas vilnas un dzelzs rūdas izstrādāšanai, žēlīgi atļaujot šos produktus neizstrādātā veidā izvest uz Prūsiju, lai pēc tam angļi katrā ziņā tur pirktu gatavos izstrādājumus. Šis Franklina pamflets tik uzskatāmi parādīja Anglijas prasības neļdzību, ka to tirgotavās rautin izrāva.

Sie un vēl citi Franklina pamfleti vienai saprātīgākai angļu sabiedrības daļai atvēra acis, otru nesaprātīgāko daļu, pie kuras piederēja aristokratija un valdības aprindas, tie sanikvoja vēl vairāk. Izcietusi neveiksmi ar zīmogu nodevām un citiem nodokļiem, kas bija ņemami pašā Amerikā, angļu valdība izdomāja nodokli, ko varēja ņemt turpat Anglijā. Tas bija tējas nodoklis, ko Anglijas valdība sāka iekasēt no tējas, ko sūtīja uz Ameriku. Amerikāņi saprata šo viltīgo nodokļu piedzišanas paņēmienu un nolēma pavisam atteikties no tējas dzeršanas. Tāpēc tējas tirdzniecība Amerikā gandrīz izbeidzās, noliktavās sakrājās tējas miljoniem mārciņu. Nebija kas to pār. Jaunus, ar nodokli apliktus tējas sūtījumus amerikāņi neļāva izkraut savās ostās, bet Bostonā, kur tēju izkrāva kaņaspēka apsardzībā, pilsoņi, pārgērbusies par indiāņiem, iemeta izkrauto tēju jūrā.

Attiecības starp kolonijām un metropoli tādā kārtā kļuva arvien asākas. Anglijas valdība cerēja amerikāņus iebaidīt ar represijām. Atlaida provinces koloniju sapulces, arestēja daudzus koloniju darbiniekus, pie kam tos bija paredzēts sūtīt tiesāšanai uz Angliju, jo Amerikas zvērinātiem Anglijas valdība vairs neuzticējās.

Franklina stāvoklis Londonā bija ļoti bīstams, un angļu

draugi viņam ieteica atgriezties Amerikā. Bet viņš nolēma palikt savā postenī līdz beigām. Viņš vēl cerēja, ka Anglijas valsts vīri nāks pie prāta un nenovedīs lietu līdz pilnīgai sakaru pārtraukšanai. Šai virzienā viņš mēģināja iespaidot Anglijas valdību, tai pašā laikā tomēr neatkāpjoties no amerikāņu taisnīgajām prasībām. Bet jo lieta gāja tālāk, jo tā kļuva sliktāka. 1770. gadā Bostonā jau notika atklāta sadursme starp pilsoņiem un angļu kareivjiem, pie kam trīs neapbruņotus pilsoņus nogalināja un piecus ievainoja. Šis tā saucamais „Bostonas slaktiņš“ atstāja visās Amerikas kolonijās ārkārtīgi uzbudinošu iespaidu, sakurot naidu pret angļu režīmu līdz pēdējai robežai. Angļu ierēdņi pie tam, ziņojot par šo uzbrukumu uz Londonu, attēloja lietu tā, it kā vienīgie vainīgie bijuši bostonieši, kamēr angļu kareivji rīkojušies gandrīz kā varoņi. Franklinam izdevās vienu no šādiem ziņojumiem dabūt savās rokās. Viņš to nekavējoties publicēja ar plašiem paskaidrojumiem, kuŗos pierādīja angļu ierēdņu negodīgo rīcību. Šis publicējums izsauca kā Anglijā, tā Amerikā lielu sašutumu pret Anglijas ministrijas ierēdņiem. Ministrija gribēja Franklīnu arestēt, bet tad aprobežojās ar to, ka iesūdzēja viņu un vēl divus Amerikas pārstāvjus Londonas „Slepenajā padomē“, kas sastāvēja no Anglijas augstākiem pēriem. Šeit Franklīnu mēģināja visādi nomelnot, apvainojot viņu pat publicētās vēstules zādzībā. Franklīns uzklusīja šos apvainojumus ar tik cēlu mieru un atbildēja tik atturīgos izteicienus, ka visi klātesošie sajuta pret Franklīnu dziļu cieņu. Franklīns iznāca no „Slepenās padomes“ ar lepni paceltu galvu, aprīnošanas čukstu pavadīts.

Pa tam represijas pret kolonijām turpinājās. Bostonu nosodīja ar to, ka noslēdza tās ostu. Visam Masačuzetas apgabalam atņēma tiesnešu, šerifu un padomes locekļu vēlēšanas tiesības; aizliedza visas sapulces; visus, kas darbojās pret šo jauno kārtību, izsūtīja uz Angliju.

Tai laikā Franklīns savās vēstulēs visām kolonijām ieteica izvēlēties pārstāvjus kopējam kongresam, kam vajadzēja lemt, ko darīt, lai aizstāvētos pret angļu ierēdņu netaisno rīcību. Šo priekšlikumu visas kolonijas uzņēma ar sajūsmu un, kaut gan angļu gubernātori tam pretojās, tomēr sapulcējās kongresā Filadelfijā 1744. gadā. Šeit bija sapulcējušies Amerikas labākie vīri. Kaut gan viņi redzēja, ka amerikāņu vienīgā izeja ir Amerikas neatkarības pasludināšana, tomēr viņi mēģināja vēl reiz ar Angliju izlīgt. Tai nolūkā kongress sastādīja lūgumu, kuŗā norādīja angļu ierēdņu nodarītās pārestības un lūdza tās pārtraukt. Lūgumu nosūtīja Anglijas parlamentam. Lords Ča-

tams nodibināja sakaru ar Franklīnu un mēģināja atrast abas puses apmierinošu izeju. Bet parlamenta vairākums bija pret izlīgšanu, un tāpēc amerikāņu lūgumu noraidīja. Parlamenta sēdī, kurā notika šī lūguma noraidīšana, Franklīns aprakstīja vēstulē, kurā nosūtīja koloniju kongresam. Kongress, dabūjis no vēstules zināt par Anglijas parlamenta nicinošo izturēšanos pret tā lūgumu, nolēma pieņemt Anglijas izaicinājumu.

11 Sai laikā Franklīns atgriezās Amerikā. 1776. gadā koloniju kongress pasludināja Amerikas neatkarību. Manifesta sastādīšanā dzīvu dalību ņēma arī Franklīns. Manifesta projektu apsprieda kongress, pie kam ikviens kongresa dalībnieks prasīja manifestā vai nu kaut ko strīpot, vai arī likt tajā citādus izteicienus. Likās, ka šīm debātēm nebūs gala. Tad piecēlās Franklīns, kas visu laiku bija klusējis, un pastāstīja anekdotu par cepuru taisītāju, kas bija ataicinājis draugus apspriest izkārtnes projektu. Sākumā bijis paredzēts uzzīmēt uz izkārtnes cepuri un zem tās parakstīt: „Džons Tomsons, cepurnieks, taisa un pārdod cepures par skaidru naudu.“ Viens no draugiem piezīmējis, ka atgādinājums par to, ka cepures pārdodamas „par skaidru naudu“ apvainošot pircējus, tāpēc šos vārdus atmetuši. Otrs atradis lieku vārdu „pārdod“, tāpēc ka pats par sevi saprotams, ka cepurnieks pārdod cepures, bet neizdāvā tās par velti. Trešam licies, ka vārdi „cepurnieks“ un „taisa cepures“ ir nevajadzīga tautoloģija, kāpēc abi pēdējie vārdi atmesti. Ceturtais ieteica izmest arī vārdu „cepurnieks“, jo uzzīmētā cepure skaidri rādot, kas ir Džons Tomsons. Beidzot piektais apgalvojis, ka pasūtītājiem un pircējiem būšot vienalga, vai cepurnieks saukšoties Džons Tomsons vai citādi, tāpēc viņš licis priekšā atmest arī šo vārdu. Tādā kārtā beidzot palikusi tikai uzzīmētā cepure. — Anekdots atstājis uz kongresu nomierinošu iespaidu un manifesta projekts drīz pieņemts gandrīz nepārgrozītā veidā.

Anglija atbildēja uz neatkarības pasludināšanas manifestu ar to, ka aizsūtīja uz Ameriku lielus karaspēkus, kam vajadzēja nomierināt dumpiniekus. Sākās īsts karš, kurā sākumā amerikāņiem gāja slikti. Tāpēc kongress nolēma meklēt sabiedrotos Eiropas valšku starpā. Tai nolūkā uz Eiropu kongress sūtīja Franklīnu. Franklīns ieradās Francijā, kur viņa vārds jau bija pazīstams sakarā ar viņa zinātniskām brošūrām un pamfletiem. Franklīna personība darīja uz frančiem neparedzēti lielu iespaidu. Frančiem, kas jau bija apnikuši sava ārīgā, uz stingras etiķetes dibinātā dzīves veida, patika vienkāršās drēbēs ģērbies Franklīns — cilvēks, kas ēda, dzēra, gulēja, staigāja un sēdēja un vispāri darīja visu nevis pēc etiķetes, bet tā, kā tas

viņam likās pareizi. Ar savu godīgumu, patriotismu un spējām Franklins atgādināja frančiem senatnes dižos vīrus, par kuriem Francijā tolaik sevišķi interesējās. Viss tas franču sabiedrībā radīja amerikāņiem labvēlīgu noskaņojumu, kas noveda pie tā, ka daži franči, piemēram Lafajets, devās palīgā amerikāņiem ar paša līdzekļiem savervētu un apbruņotu karavīru pulciņu. Tālāk šis noskaņojums noveda arī pie tā, ka Francija noslēdza ar koloniju kongresu formālu savienību. Tai pašā laikā amerikāņu karaspēks Vašingtona vadībā sāka gūt panākumus, kas, frančiem palīgā ierodoties, drīz vaiņagojās ar galīgu uzvaru. 1783. gadā Anglija atzina Amerikas koloniju patstāvību.

Parizē dzīvodams, Franklins sastādīja divas grāmatas, kas iepazīstināja Eiropu ar jauno valsti. Viena no šīm grāmatām bija domāta Eiropas valdošām aprindām, bet otra — masām, kas interesējās par izceļošanas iespējamībām uz Ameriku. Pirmais darbs sastāvēja no Amerikas atsevišķo štātu konstitūciju tulkojumiem franču valodā. Otrā grāmatā Franklins iepazīstināja publiku ar Amerikas dabiskiem apstākļiem, tās ceļiem, brīvajām zemēm. Kā viens, tā otrs darbs vērta uz sevi eiropešu uzmanību.

Ap šo laiku Franklins sāka just pirmās vecuma kaites. Viņš saslima ar kādu iekšīgu slimību, kas viņam sagādāja pie katra mazākā satricinājuma lielas sāpes. Tāpēc viņš kongresam iesniedza atlūgumos un devās caur Havru atpakaļ uz Ameriku. Lai pasargātu viņu no braukšanas satricinājumiem, karaliene atsūtīja viņam nestuves. Ceļā pa okeānu Franklins, kaut gan cieta lielas sāpes, tomēr nodarbojās ar zinātniskiem darbiem, uzrakstīdams divus rakstus, vienu par kuģošanas uzlabošanu, otru par labāku dūmvadu ierīkošanu.

6.

Dzimtenē viņu sagaidīja vispārīga sajūsma. Kāds laika biedrs raksta: „Lielgabali dunēja, zvani zvanīja, no visiem apvidiem plūda tauta, lai viņam pateiktos par pakalpojumiem, ko viņš darījis savas zemes labā. Kareivji steidzās klāt, lai rādītu savus ar godu iegūtos ievainojumus, un veči stāstīja viņam, cik bieži viņi lūguši Dievu, lai tas viņiem ļauj piedzīvot viņa atgriešanos. Bet tauta stāvēja godbijības pilnā mierā un raudzījās sejā cienīgajam vīram, kas ar saviem talantiem, nopelniem un tikumiem visu sirdīs bija aizdedzinājis un uzturējis sajūsmas liesmu.“ — Augstākā mērā apmierināts, Franklins redzēja, ka viņa nodibinātās skolas, slimnīcas un citi iestādījumi atradās pilnīgā uzplaukumā.

Viņš bija tagad 79 gadus vecs un garīgi vēl svaigs un spirts. Tāpēc viņš nevarēja atteikties no goda, ko viņam parādīja ar to, ka viņu ievēlēja par Pensilvānijas štāta prezidentu. Šai amatā viņš tikpat sekmīgi kā agrāk darbojās apmēram divus gadus.

Bez šiem darbiem Franklins ņēma dzīvu dalību arī štātu kongresā, kas tagad apsprieda jaunās valsts turpmāko iekārtu. Šai darbā Franklinam bija liels nopelns tai ziņā, ka viņš prata izlīdzināt pretešķības un radīt saskaņu. „Manu personīgo pārliecību par mūsu darba trūkumiem, — teica viņš pēc konstitūcijas projekta apspriešanas, — es upurēju sabiedrības labā. Šī pārliecība radās šais sienās, šeit tā paliks apglabāta. Kas izplata tēvijā tam pretējus uzskatus un gūst sev piekritējus, tas ir ienaidnieks visiem mūsu centieniem, ienaidnieks mūsu labklājībai iekšienē, mūsu stāvoklim ārienē. Mums jācenšas izplatīt uzskats par konstitūcijas vērtību un jārāda, ka tā ir visu atzīta, tas ir ļoti svarīgi. Katras valdības spēks un īstenums atkarājas pa lielākai daļai no tā, ka aiz tās stāv sabiedrības doma, ka pilsoņi uzticas tās prātam un godīgumam. Mūsu pienākums ir visur rekomendēt šo konstitūciju un raudzīties uz to, lai tā ieietu dzīvē ar visu cieņu, spēku un godu.“

Konstitūciju pieņēma 1787. gada oktobrī, divus ar pus gadus pirms Franklina nāves. Šīs savas dzīves pēdējos gadus Franklins veltīja cīņai pret verdzību, kas tolaik vēl Amerikā pastāvēja. Jau no jaunības laikiem Franklins uzskatīja verdzību par Amerikas kauna traipu, jo viņš vispāri vienmēr bija apspiesto pusē un uzstājās pret katru varmācību. Verdzības iznīcināšanas lietā Franklins sarakstīja vairākas grāmatas. Tai pašā nolūkā viņš dibināja pirmo biedrību. Šai biedrībai drīz bija jau tik daudz piekritēju, ka Franklins, kā tās priekšsēdētājs, griezās biedrības vārdā pie kongresa ar prasību iznīcināt verdzību. „Visi cilvēki, — bija teikts šai biedrības prasībā, — ir radīti no viena un tā paša Augstākā; viņi vienlīdzīgi ir viņa rūpju priekšmets; viņiem ir vienlīdzīgas tiesības uz brīvību un labklājību. Tie ir noteikumi, kas pilnīgi sakrīt ar visu amerikāņu politiskiem dogmātiem. Saskaņā ar to, apakšā parakstījušies uzskata par savu pienākumu izlietot visus likumīgos līdzekļus, lai iznīcinātu verdzību un katrai būtei darītu pieejamus brīvības labumus. Tāpēc viņi, pārliecinādami jūs, lūdz piegriezt sevišķu vērību verdzībai, parādīt žēlsirdību šiem nelaimīgiem, mūžīgai verdzībai nolemtiem un iznīcināt mūsu zemē riebīgo pretrunu — verdzību brīvā valstī.“ Šī prasība izsauca kongresā vētrainas debātes. Verdzības iznīcināšanas jautājums vēl nebija pietiekoši nobriedis, tāpēc prasību kon-

gress noraidīja. Tomēr kongress izdeva likumu, ar kuŗu aizliedza Savienoto Valšķu pilsoņiem apgādāt citas valstis ar vergiem, kā arī ievest Savienotās Valstīs jaunus vergus; bez tam kongress atļāva katram štātam rīkoties šai jautājumā, kā tas atrastu par labāku.

Šo prasību par verdzības iznīcināšanu Franklins bija parakstījis dažas dienas pirms savas nāves. Ar šo dziļas cilvēcības pilno aktu cienīgi nobeidzās Franklina darbīgā dzīve. Pēdējās dienās pirms nāves viņš cieta lielas fiziskas sāpes, tomēr viņa prāts palika skaidrs un gars možs. Neilgi pirms nāves viņš saņēma vēstuli no Vašingtona, kas viņam rakstīja: „Ja cieņa pret laba darīšanu citiem cilvēkiem, brīnēšanās par talantu, godināšana par patriotismu un filantropisku domu veidu var apmierināt cilvēka dvēseli, — tad jums visās jūsu miesīgās ciešanās vajag būt patīkamam mierinājumam apziņai, ka jūs neesat velti dzīvojis.“ Īsi pirms miršanas Franklins teicis kādam savam draugam: „Es esmu dzīvojis gaŗu dzīvi un šīs dzīves laikā redzējis pasaules lielu daļu. Tagad es jūtu augošu tieksmi pazīt arī citu pasauli, un priecīgi ar bērna uzticību nododu savu dvēseli cilvēces lielajam un labajam tēvam, kas mani radījis un sākot ar manu dzimšanu tik žēlīgi mani pasargājis un svētījis.“ Šādas jūtas un domas pārdzīvodams, viņš slēdza acis 1790. g. 17. aprīlī.

Ziņa par Franklina nāvi ātri izplatījās kā Amerikā, tā Eiropā, visur sēras izsaucot. Amerikas kongress nolēma sērot vienu mēnesi, lai godinātu pilsoni, „kuŗa ģenijs bija cilvēka dabas skaistums un kuŗa dažādie centieni kalpoja zinātnes, brīvības un tēvijas labā.“ Līdzīgas demonstrācijas notika provinces sapulcēs, dažādās biedrībās, reliģiskās draudzēs. Daudzas Eiropas biedrības un politiskas sapulces izteica kongresam līdzjūtību. Franču nacionālā sapulce, noklausījusies skais-tu Mirabō runu par Franklinu kā patriotu un cilvēku draugu, izsludināja saviem locekļiem triju dienu sēras. To pašu darīja Parīzes komūna.

Drīz pēc Franklina nāves Filadelfijas bibliotēkas biedrība uzcēla viņam par godu marmora statuju. 1856. gadā Bostonā viņam uzcēla uz zaļā marmora pjedestala apmēram trīs metru augstu bronzas statuju.

Bismarks

Bismarks cēlies no vecas vācu cilts. Viņa senči kopš seniem laikiem bija lielu muižu īpašnieki un karavīri. „Mans tēvs un viņa trīs brāļi,“ saka savās atmiņās pats Bismarks, „cīnījās pret Franciju republikas laikā, mans vectēvs — Rosbacha laukā, mans vecvectēvs — pret Ludviķi XIV, tāpat pēdējā tēvs. Daži no maniem senčiem ir cīnījušies 30 gadu karā imperatora karaspēka rindās, daži — zviedru pusē. Viens no maniem senčiem ir cīnījies par hugenotiem algotā karapulkā.“

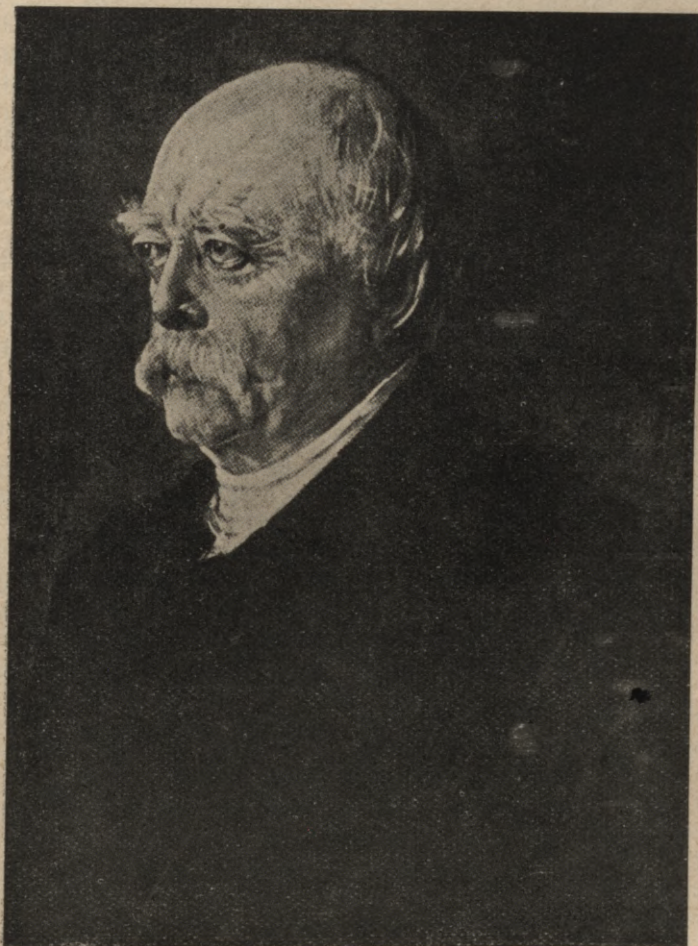
Visu šo Bismarka senču dzīve caur caurēm ir bijusi viēnāda: kara gājieni, medības, dzīres, kāršu spēle, visādas trakuļības bija šo bieži vien parupjo cilvēku dzīves saturs. Bismarka tēvs Ferdinands Bismarks, kā jau teikts, arī bija kara vīrs. Samērā drīz, proti, pēc kara sākuma pret Franciju, viņš no karaspēka izstājās un noietās uz dzīvi savā Šenhauzenas muižā. Kā karavīrs viņš kārtīgi izpildījis savus pienākumus un uzskatīts par stingru virsnieku, šeit savā muižā, turpretim, viņš labprāt nodevies visādām izpriecām: medībām, dzīrošanai utl., tā ka drīz vien viņa muižas saimniecība un viņa materiālie apstākļi nonāca bēdīgā stāvoklī. Šis stāvoklis vēl vairāk pasliktinājās pēc tam, kad viņš apprecēja kāda Berlīnes augstāka ierēdņa meitu, kas gribēja dzīvot Berlīnē, kur dzīve toreiz bija ļoti dārga. 1815. gada 1. aprīlī viņiem piedzima dēls Otto, nākošais Vācijas kanclers. Bismarka tēvs tai laikā mantoja jaunus zemes īpašumus Pomerānijā, kurp viņš nākošā gadā pārcēlās un dzīvoja Kniphofas muižā. Šeit pagāja Bismarka pirmie gadi. Viņš dzīvoja brīvībā, pavadīdams savas dienas pa lielākai daļai brīvā gaisā.

Tēvs no viņa gribēja izaudzināt priekšzīmīgu muižnieku un tāpēc jau no mazotnes mācīja viņu jāt, ņēma līdz medībās. Māte, turpretim, gribēja no sava dēla izaudzināt slavenu diplomātu, tāpēc, savukārt, rūpējās, lai viņam būtu labas manieres, lai viņš varētu runāt franciski un angļiski. Ar šo mātes vēlēšanos ir izskaidrojams, ka Bismarku 6 gadu vecumā nodeva kādā Berlīnes skolā. Šeit mazajam Bismarkam nepatika, jo bija maz gaisa, maz gaismas, slikti baroja.

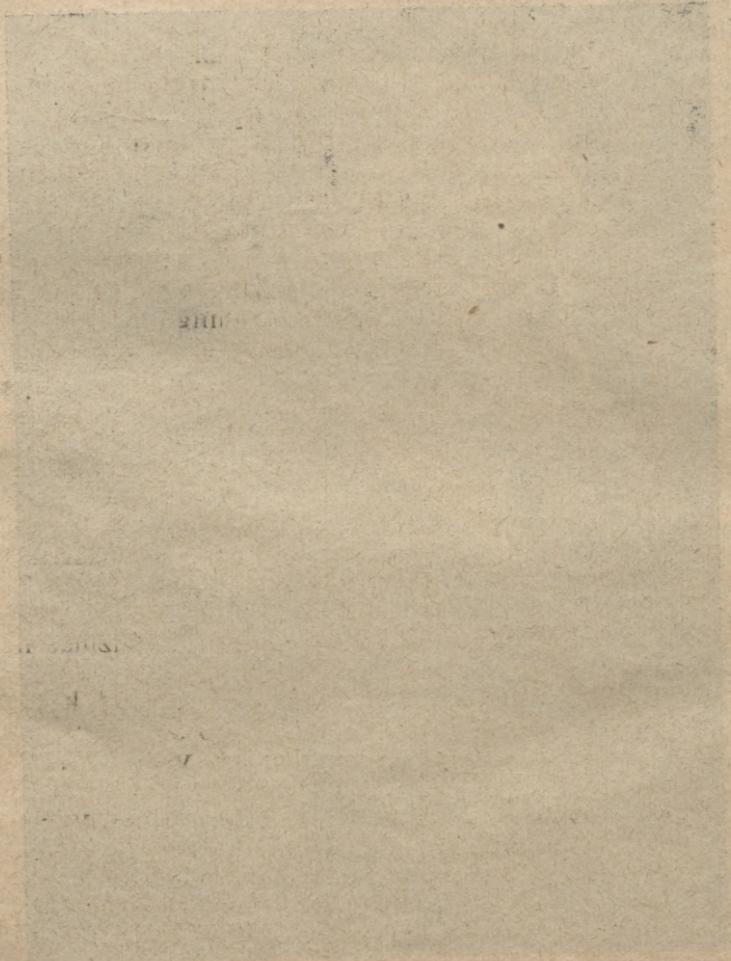
„Gaļai, kuŗu mums deva skola,“ viņš sūdzējās, „bija īpatnējas īpašības: tā bija mīksta, bet to nevarēja sagremot it kā gumijas gabalu.“ Vienīgo prieku viņam sagādāja spēles brīvā dabā; un te viņš ar savu spēku un veiklību, ko viņš bija mantojis lauku dzīvē, pārspēja visus savus biedrus. Par stundām viņš interesējās maz; viņu drusku interesēja vienīgi vēsture. Laimīgs viņš bija tikai vasarā, kad vecāki viņu aizveda uz laukiem, kur viņš varēja jāt uz zirga un medīt Pomerānijas mežos. Tā Bismarks nodzīvoja 6 gadus.

Divpadsmitā dzīvības gadā Bismarku nodeva ģimnazijā. Te viņš varēja justies brīvāks, jo vecāki viņu nenodeva pansijā — bet atļāva viņam dzīvot kopā ar vecāko brāli savā pilsetas dzīvoklī. Viņu uzraudzīja audzinātājs francūzis un viņa aukle Trīne. Pēdējai Otto uzraudzībā bija labāki panākumi nekā audzinātājam, kuŗam sava audzēkņa nesekmības dēļ nācās zaudēt vietu. Pēc iesvētišanas 1830. gadā Bismarku nodeva citā ģimnazijā, bet arī te ar mācībām neveicās. Tad Bismarku vecāki nodeva pansijā pie kāda skolotāja, kas apņēmas viņu sagatavot abitūrija pārbaudījumam. Kaut gan arī tagad Bismarks labprāt nemācījās, viņš tomēr, būdams apdāvināts, 1832. gadā abitūrija pārbaudījumu izturēja. Viss, ko viņš no ģimnazijas bija mantojis, pastāvēja dažās vēstures zināšanās, ja neskaita labu franču un angļu valodas prašanu, ko viņš bija pānācis mājās mācoties.

Šai pašā gadā Bismarks iestājās Getingenas universitātē, juridiskā fakultātē. No pirmās dienas Bismarks uzsāka mums diezgan labi pazīstamā vācu burša dzīve. Nepārtraukta dzirošana, neskaitāmi dueļi, visdažādākās trakulības bija galvenais, kas patika jaunajam studentam. Kā Bismarks pats stāsta, viņš 18 mēnešu laikā piedzīvojis 28 dueļus, pie kam ievainots viņš ticis tikai vienu reizi un arī tad tikai nejaušības dēļ: pretinieka rapiera asmens izlēcis no roktuŗa un ķēris viņa vaigu. Arī vēl vienā ziņā Bismarks pārspējis visus savus biedrus: neviens nav varējis dzēršanā tik ilgi līdzī turēt kā viņš. Komeršu laikā viņa biedri bieži vien jau gulēja zem galdā, kamēr viņš turpināja uzvaroši dzīrot. Arī visādās trakulībās Bismarks bija pirmais. Kad viņu aicināja uz universitātes tiesu par kādu pārkāpumu, viņš ieradās rīta svārkos, nakts cepurē, garu pīpi zobos, tā ka neviens nezināja, ko ar viņu lai iesāk. Ja gadījās, ka profesors bija izdarījis viņa dokumentos kādu viņam nepatīkamu piezīmi, tad viņš izdauzīja tā dzīvokļa logus, pie kam aiz uzmanības pret profesora meitām viņš to darīja ar konfektem vai cepumiem. Ja kāds viņam runāja pretī, viņš to nekaļējoties apvainoja un izsauca uz dueļi.

Bismarks.

III

IV

V

VI

VII

VIII

Pie šāda dzīves veida ar mācībām ne solis negāja uz priekšu. Paklausot mātes lūgumam, viņš pārgāja uz Berlīnes universitāti, — māte domāja, ka jaunos apstākļos ar mācībām ies labāk, bet arī te bija tas pats: Bismarks turpināja dzīvot zaļi un lekcijas neapmeklēja. Tikai tad, kad pienāca izlaiduma pārbaudījumi, Bismarks pieņēma repetitoru un iemācījās no grāmatām tik daudz, cik bija vajadzīgs, lai varētu nolikt pārbaudījumu, kas deva tiesības iestāties valsts iestādēs par ierēdni. „Kopš 4 nedēļām,“ rakstīja Bismarks par šo laiku kādam draugam, „sēdu es šeit šai apburtā pilī... Es gatavojos eksāmenam, klausos lakstīgalas, šauju mērķi, lasu Voltēru un Spinozas ētiku... Guļu tikai 6 studnas un atrodu studijās lielu prieku, divas lietas, kuŗas es ilgi uzskatīju par neiespējamām. Es domāju, ka tam par pamatu jeb cēloni ir tas apstāklis, ka es par ziemeņu stipri iemīlējies... A—ā, tu teiksi, nelaimīga mīlestība, vientulība, melancholija utt. Šāds sakars ir iespējams, tomēr es esmu jau atkal no tā brīvs un analizēju pēc Spinozas nosacījumiem mīlestības cēloni, lai turpmāk varētu to piekopt ar lielāku aukstasinību... Es tā tad vēl dažus gadus dresēšu rekrūšus, tad ņemšu sievu, apkopšu zemi un ierīkošu degvīna fabriku. 10 gados tu atradīsi šeit trekni nobarotu landsvēra virsnieku... Es valkāšu ādas bikses, ļaušos Štetinas tirgū sevi izsmiet, un ja mani sauks par barona kungu, es labsirdīgi braucīšu ūsas... Kēniņa dzimumdienā es piedzeršos un kliegšu: Lai dzīvo!... Mana dzīve ir tiešām drusku nožēlojama... Es ļoti grūti ticu, ka kārotā mērķa vispilnīgākā sasniegšana... atlīdzinās manas miesīgi un garīgi iekritušās krūtis, kas būs manas dzīves rezultāts. Bieži rodas vēlēšanās apmainīt spalvas kātu pret arklu un cepuri pret mednieka somu...“ No šīs sākumā tišām pārspīlētās un pašam par sevi ironizējošās vēstules redzams, ka Bismarkā ar visu viņa izklaidīgo un pat seklo dzīves veidu mājāja kāda dziļāka neapmierinātība, kuŗas tirdīts, viņš vēlāk atbrīvojās no sava seklā un tukšā dzīves veida. Pagaidām viņš mācījās, izturēja pārbaudījumu un iestājās par ārpus štāta ierēdni Berlīnes tiesā. Tā kā viņam šāda nodarbošanās pavisam nepatika, tad viņš savus pienākumus izpildīja vidēji, labprāt pastādāja visādus stiķus, ar apmeklētājiem bieži bija parupjš. Pēc kāda laika Bismarks dabūjis vietu Achenā, turienes gubernātorā kancelējā, bet arī te ar viņa ierēdņa karjēru negāja labāk. Šai kurortā vasarā sanulcējās labākā sabiedrība no visas Eiropas, un te tad Bismarks, prazdams labi franču un anglu valodu, satikās ar aristokrātiskajiem iebraucējiem un pavadīja laiku biežās izpriecās. Šai laikā viņš izdarīja arī kādu ekskursiju pa Angliju, Beļģiju, Franciju, gar Reinu. Viss tas maksāja

daudz naudas un nevirzīja uz priekšu viņa ierēdņa karjēru. 1837. gadā Bismarks pārgāja par ierēdņi Potsdamā. Tai pašā laikā viņš izpildīja arī karaklausību. Pa to laiku grūti saslima viņa māte, arī tēvs sāka slimot, vajadzēja kādam uzņemties muižu pārvaldīšanu. Nolēma vienu muižu daļu nodot pārvaldīšanai vecākajam dēlam Bernhardam, bet otru Otto Bismarkam. Un tā, apglabājis savu māti, ar 1839. gadu Bismarks kļuva par lauksaimnieku.

Kļuvis par lauksaimnieku, Bismarks tomēr turpināja agrāko dzīves veidu. Sabiedrības viņam netrūka: kaimiņu muižnieki, sevišķi tuvumā esošo kara spēka daļu virsnieki, bija viņam par labiem biedriem medībās, dzīrēs, visādās ekskursijās, kāršu spēlēs u. t. t. Bismarks bija labs šāvējs, ar pistoli varēja iešaut dīķī pīlei galvā vai arī iešaut gaisā uz mestā kārti. Viņš bija arī brašs jātnieks, pie kam divas reizes, pārgalvīgi jājot, tikko nezaudēja dzīvību.

Šāds dzīves veids panāca to, ka viņu sāka saukt par „trako Bismarku“, un radās paruna „Nē, vēl maz, saka Bismarks“.

Galū galā visa tā apnicis, jo viņa dvēselē joprojām valdīja dzīļa neapmierinātība, viņš devās tāļos ceļojumos pa Angliju un Franciju: viņš gribēja arī apmeklēt Ēģipti un Indiju, bet šis nodoms nepiepildījās. Atgriezies no šiem ceļojumiem un neatrazdams nekur apmierinājumu, Bismarks 1844. gadā vēlreiz mēģināja uzsākt ierēdņa karjēru Potsdamā; bet atkal viņš te varēja izturēt tikai dažas nedēļas. Sakarā ar savas svainienes nāvi, Bismarks lūdza atvaļinājumu, pēc kura viņš vairs uz Potsdamu neatgriezās, bet gan atgriezās savā vecajā vecpuiša un jūnkura dzīvē. Arēji turpinājās tā pati agrākā izklaidīgā dzīve, iekšēji, turpretim, šai laikā viņš pārdzīvoja lielas cīņas: viņš cīnījās par pasaules uzskatu, par ticību un ilgojās arī pēc ģimenes dzīves. Pirmajos vīra gados Bismarks pret reliģiju bija bijis vienaldzīgs; viņš, viņa paša vārdiem runājot, kā „panteists“ bijis kāda studiju biedra raksturojumā „skeptisks līdz galējībai“. Šī „dzīve bez Dieva“ darījusi viņu tomēr nelaimīgu, viņš ilgojies pēc personīgām attiecībām ar Dievu, bet nevarējis iegūt vajadzīgo ticības spēku. Bismarka iekšējais nemiers un neapmierinātā vēlēšanās darboties, ticēt, mīlēt sašniedza augstāko pakāpi. Nevarēdams nekā atrīvēties no šīs neapmierinātības un šaubām, Bismarks kēras pie Šekspira un Bairaona lasīšanas. Ar pēdējo viņš atrada sevī daudz kopēja. Ar lielu aizraušanos viņš lasa Bairaona Čaild-Haroldu un viņa dzejas. Šīs iekšējās cīņas turpinājās līdz 1845./46. gadam, pie kam Bismarkam vajadzējis saņemt visus savus garīgos spēkus,

lai šai cīņā nekristu. Un viņš arī nekritis, bet iemantojis beidzot ticību, no kuŗas neatkāpās vairs visu savu mūžu.

1845. gada novembrī mira Bismarka tēvs. Vecākais dēls Bernhards pārņēma daļu no Pomerānijas muižām, Otto patuŗēja Kniphofu un Šenhauzenu; aiz nezināmiem iemesliem Bismarks pēc kāda laika atstāja Pomerāniju un pārgāja uz Šenhauzenu, pie kam Kniphofu iznomāja. Jaunajā dzīves vietā Bismarks drīz vien atrada kur izpaust savu darbošanās dziņu. Viņš sāka piedalīties vairākās sabiedriskās organizācijās, kļuva par aizsargdambju pārzini un panāca, ka viņu ievēl par provinces landtaga locekļa aizvietotāju. Šai laikā viņš, riskēdams ar paša dzīvību, izglābj no noslikšanas kādu kareīvi.

Jau no pirmiem soļiem sabiedriski politiskā dzīvē Bismarks izrādījās stipri konservatīvi noskaņots, tāpēc viņš bija arī pret valdību, kas, dēmotratiskiem iespaidiem padodoties, viņu un viņa šķiru gribēja nodot ierēdņu birokratijas jūgā; tai pašā laikā viņš bija noskaņots arī pret tā šaucamo trešo šķiru (t. i. pilsētniekiem), kas arī gribēja ņemt dalību valdīšanā. Visvairāk Bismarks šai laikā rūpējās par savas muižnieku cilts patstāvības un tiesību paturēšanu. Tas viņu veda sakarā ar daudzīem citiem viņa šķiras pārstāvjiem. Tai pašā laikā viņš pamazām saistās ar kādu reliģiski pietiski noskaņotu muižnieku pulciņu. Šī pulciņa dvēsele bija Ādolfs fon Thadden-Trieglauffs, kas 1813. gadā bija devies brīvības karā (pret Napoleonu) ar Jauno derību, Faustu un Vallenšteinu somā, un kas ap 1820. g. Pomerānijā dižciltīgo starpā nostiprināja pietismu, noturēdams mājas lūgšanas un lūgšanu sapulces. Šai darbībā viņu atbalstīja viņa znots Morics fon Blankenburgs, kas, tāpat kā viņš, bija dedzīgs pietists. Pēdējais bija Bismarka skolas biedrs, viņš arī ievilka Bismarku šai pietistu pulciņā. Bet vairāk nekā šie vīri, Bismarku iespaidoja šī pulciņa trīs sievietes: Johanna fon Puttkamer, Hedviga fon Blankenburg un Marija fon Thadden. Bismarks par šī pulciņa parašu apvienot „estētisku tējas dzeršanu ar lasīšanu, lūgšanu un ananasa bolu“ mazliet zobojās, tomēr tā iespaids bija liels. It sevišķi par viņa garīgo tapšanu interesējās un rūpējās Marija Thadden, kas taisni tai laikā kļuva par Morica Blankenburga sievu. Kad pēdējā drīz pēc tam mira, Bismarks pārdzīvojis dziļu garīgu satricinājumu, kas galīgi nostiprinājis viņa ticību Dievam un mūžībai. „Viņa bija man, — raksta Bismarks, — dārga un nepieciešama persona, pirmā sirds, kuŗu es zaudēju, par kuŗu es tiešām zinu, ka tā man silti pukstēja... Tagad es ticu mūžībai.“ Drīz pēc tam Bismarks iemīlējās otrā šī pulciņa dāmā Johannā fon Puttkamer, kuŗu viņas biedrenes raksturo kā „dievbijīgu, skaidru,

dziļu meiteni, ļoti gudru, ļoti mūzikālu, ar ogļu melnām jeb spīdoši brūnām acīm, kam piemīt gaiša spīdoša gaisma". 1846. g. Bismarks lūdza Johannas roku. „Es iesāku šo vēstuli, — rakstīja Bismarks Johannas tēvam, — ka es Jums no paša sākuma paziņoju tās saturu: tas ir lūgums pēc augstākā, kas Jums šai pasaulē jāatdod, pēc jūsu meitas rokas. Es nenoliedzu, ka es varu likties pārdrošs, ja es, kas tikai nesen esmu kļuvis ar jums pazīstams, prāsu visstiprākās uzticības pierādījumu, kuŗu jūs vienam vīrietim varat dot.“ Viņa draugs Blankenburgs Ziemassvētkos nogādāja šo vēstuli adresātam. Pēdējais bija pārsteigts. „Es domāju, — rakstīja Bismarkam Blankenburgs, — ka vecais Puttkamers ar tavu vēstuli ir sists kā bullis ar cirvi pa galvu.“ Puttkamera atbildē Bismarks nomanīja šaubas un vajadzību apdomāties; bet tā kā vēstulē bija arī teikts, ka „galīga atbilde šeit un Dieva priekšā netiks viņam liegta“, tad viņš ieradās 1847. gada 12. janvārī pie Puttkamera personīgi. Tur Bismarks sastapa gan ne gluži nelabvēlīgu noskaņojumu pret sevi, bet tomēr „tieksmi uz tāli ejošām sarunām“. Šīm sarunām Bismarks beigu beigās darīja galu ar to, ka apskāva savu līgavu, sacīdams: „Ko Dievs savienojis, to cilvēkiem nebūs šķirt!“ Nākošā dienā oficiāli paziņoja Otto Bismarka un Johannas Puttkamer saderināšanos.

Šo soli Bismarks nekad nenozēloja. „Jūs nevarat iedomāties, — viņš mēdza, vēlāk teikt, — ko no manis ir izdarījusi šī sieviete.“ Un tiešām, jau sākot ar saderināšanos, Bismarka dzīves veids pilnīgi pārmainās. Viņš dzīvo tagad kārtīgu dzīvi, viņā sāk teicami attīstīties sabiedriskam darbam vajadzīgais garīgais līdzsvars un ārējās uzstāšanās drošums.

1847. g. aprīlī Fridrihs Vilhelms IV uzaicināja visu savu astoņu provinces landtagu locekļus kopējā landtagā Berlīnē. Šī landtaga uzdevums bija saprasties kopējā valsts darbā. Tomēr tālāk par strīdiem, kas grozījās ap saprašanos iepriekšējiem noteikumiem, landtags netika. Šai laikā arī Bismarks, aizvietodams kādu saslimušu deputātu, ieradās Berlīnes landtagā. 17. maijā viņš turēja savu pirmo runu. Šinī runā viņš apgalvoja, ka nevis vienošanās starp valdību un tautu pacēla 1813. gadā nacionālo apziņu, bet gan vienīgi vēlēšanās atbrīvoties no citas zemes valdnieka. Pēc tam, kādā citā runā, kad kāds no deputātiem izteica vēlēšanos, lai landtagu sasauktu katru gadu, kaut gan valdība bija tais domās, ka landtags sasaucams tikai pēc ik četriem gadiem, tad Bismarks bija noteikti pret minētā deputāta priekšlikumu. Beidzot, kad iznāca runa par lielāku tiesību piešķiršanu žīdiem, tad arī pret šo priekšlikumu Bismarks uzstājās ar lielu noteiktību, sacīdams,

ka monarchistiskas valsts pamats var būt tikai kristīgs un ka žīdiem nekādā ziņā nevar dot vietas valdības iestādēs. „Kad es iedomājos, — teica Bismarks, — ka par karaļa svētās personas pārstāvi var būt žīds, un ka man pienākums būs pēdējam paklausīt, tad es jūtos nežēlīgi pazemots, un es nevaru valdniekam kalpot ar to cieņas sajūtu un gatavību, ar kādu es viņam kalpoju tagad. Es dalos tautas noskaņojumā un nemaz nekautos par šo vienprātību ar to.“ Ar savām trim runām Bismarks vērsa uz sevi vispārēju uzmanību. Liberāli noskaņotie deputāti bija par viņa uzstāšanos sašutuši, konservatīvie, turpretim, cildināja viņu kā savu uzskatu paudēju, kā savu nākošo vadoni, kas grib atgriezties pie senajām stipras, reliģijas un muižniecības atbalstītas, valdības tradīcijām.

Pēc landtaga slēgšanas Bismarks apprecējās. Pēc kāzām viņš ar jauno sievu devās uz Itāliju kāzu ceļojumā. Taisni šai laikā Venecijā atradās arī karalis. Bismarks devās turp un izlūdza karalim audienci. Ar to viņš kļuva tuvāk pazīstams karalim, un tas vēlāk ievērojami veicināja viņa politisko karjēru. 1848. g. martā Berlīnē un citās Prūsijas pilsētās izcēlās nemieri. Pilsoņi, strādnieki, pat apbruņoti zemnieki bija nemierā ar karaļa valdīšanu un prasīja tautai lielākas tiesības un konstitūcijas ieviešanu. Karalis tam piekrita, bet tauta un karaspēks bij tik ļoti viens pret otru saniknoti, ka Berlīnes ielās jau iesākās nikna cīņa. Šī asinsizliešana tā iespaidoja karali, ka viņš pavēlēja karaspēkam atstāt pilsētu, pasludināja dumpiniekiem amnestiju un pat griezās pie tautas ar proklamāciju, kurā solījās dot tautai konstitūciju un ziedot visus savus spēkus Vācijas vienības un brīvības labā.

3

Bismarku revolūcija pārsteidza viņa Šenhauzenas muižā. Kā jau redzams no iepriekšējā, viņš bija noteikts revolūcijas pretinieks. To tai brīdī demokrātiski noskaņotā tauta tūlīt nomanīja un viņu nākošā landtagā vairs neievēlēja. Lai tomēr varētu paust savus uzskatus, Bismarks dibināja konservatīvas avīzes, dažādās sapulcēs turēja runas, pret revolūcionāro kustību vērstas, uzaicināja lauku ļaudis atturēties no piedalīšanās revolūcijā. Sevišķi naidīgi noskaņots viņš bija pret pilsētām. Lai apspiestu revolūciju, tad „vispirmā kārtā, — viņš teica, — vajag līdz pamatam iznīcināt visas lielās pilsētas, šos revolūcijas perēkļus.“ Viņš arī pārmeta karalim, ka tas bija atsaucis no Berlīnes karaspēku, nelaujot tam apspiest sacelšanos ar varu.

Šai Bismarka politiskai darbībai bija zināmi panākumi:

nākošā 1849. gadā viņu, kaut arī ar nelielu balsu vairākumu, atkal ievēlēja landtagā. Šeit viņš atkal turēja vairākas runas. Savā pirmajā runā, kurū viņam nācās turēt, daudziem smejojoties un trokšņojot, viņš paziņoja, ka viņš neparakstās zem adreses, ko landtags sūtīja karalim, pateicoteis par viņa marta rīcību un manifestu, jo viss tas, visi marta revolūcijas notikumi, šī karaļa pazemošanās, piepildot viņu ar sāpēm un nepatiku. To izrunājot, raudāšanas krampji pārtraukuši Bismarka runu. Runājot par landtaga Vācijas apvienošanas nodomiem, viņš teica: „Ja tiešām izdotos pa šo jauno ceļu, kas tagad uzsākts, nonākt pie vienas vācu tēvzemes, pie laimīga vai vismaz likumīga stāvokļa, tad būs pienācis brīdis, kurā es jaunās kārtības radītājam varēšu izteikt savu pateicību; bet tagad tas man nav iespējams.“ Savās citās runās Bismarks izteica domu, ka par Vācijas vienību pašlaik nav ko rūpēties, ka tas ir tikai sapnis un ka pašlaik vispirms visi spēki ir jāpieliek tam, lai nostiprinātu un palielinātu Prūsijas valdības varu, ka nevis Prūsiju vajag pakļaut Vācijai, bet Vāciju Prūsijai. „Liels valsts vienīgais normālais pamats, — viņš teica, — ir valsts īstās intereses, bet ne romantiski sapņi, un ir lielas valsts necienīgi aizstāvēt lietu, kas neatbilst tās interesēm... Prūsijai ir jāraksta priekšlikumi citām valstīm, un es turu par labāku, lai Prūsija paliek Prūsija, nekā, lai Prūsijas karalis pārvērstos par tautas pārstāvniecības vasali.“ Pēc tam viņš centās pierādīt, ka revolūcija ir visu Vācijas valšņu kopējs ienaidnieks, pret kurū visām valstīm jācinās kopējiem spēkiem.

Pa tam visu Vācijas valstiņu landtags, kas bija sanācis tūlīt pēc marta revolūcijas Frankfurtē, piedāvāja Fridricham Vilhelmam IV visas Vācijas ķeizara kroni. Kad nu Prūsijas landtagā apsprieda šo piedāvājumu, tad Bismarks bija noteikti par tā noraidīšanu, jo šim kronim būtu revolūcionāra izcelšanās un tas vājinātu Prūsijas politisko stāvokli. Arī pats Fridrichs Vilhelms IV bija līdzīgās domās, tāpēc Frankfurtes parlamenta piedāvājumu noraidīja. Fridrichs Vilhelms IV cerēja, ka viņš iegūs to pašu kroni, vienojoties ar Vācijas atsevišķo valšņu valdībām. Bet tam noteikti pretojās Austrija, tā kā, kad 1850. gadā Olmicā sanāca Vācijas valdību pārstāvji, tad Austrijas ministrs firsts Švarcenbergs piespieda Prūsijas karali atteikties no Vācijas apvienošanas domas, pie kam līdz ar to atjaunoja vecā veidā vācu savienību ar saeimu Frankfurtē pie Mainas, ar Austriju kā priekšsēdētāju.

Ar to Vācijā nodibinājās vecā kārtība. Prūsijai tagad bija jāpadomā par sūtni, kas viņu reprezentētu Frankfurtes saeimā. Prūsijas valdība tad lika priekšā karalim sūtīt uz Frankfurti

Bismarku. Karalis sākumā šaubījās: viņu mulsināja Bismarka jaunums (viņam bija tad 37 gadi) un viņa straujā daba. Kad karalis Bismarkam audiencē to aizrādījis un izteicis izbrīnēšanos, ka viņam netrūkst dūšas uzņemties tik grūtu un atbildīgu amatu, Bismarks viņam atbildējis: „Vēl lielāka dūša ir vajadzīga, lai mani ieceltu šai postenī... Pamēģināt, atlaist mani vienmēr varēs.“ 1851. gada 18. augustā Bismarku tiesām iecēla par Prūsijas sūtni pie Frankfurtes saeimas.

Nonācis jaunajā darba vietā, Bismarks tūlīt ieraudzīja, ka Prūsijai Frankfurtes saeimā ierāda glužiniecīgu vietu. Tāpēc Bismarks vispirmā kārtā centās radīt pret Prūsiju lielāku cieņu. Kad to viņam neizdevās tik drīz panākt, viņš ķērās pie izaicinošiem līdzekļiem, pie līdzekļiem, kam bija vismaz jāpazemina Austrijas cieņa. Tā, spītēdams parastai kārtībai, saskaņā ar kuŗu landtaga sēžu laikā smēķēja tikai priekšsēdētājs, arī Bismarks sāka smēķēt; šis piemērs ierosināja arī citus diplomātus darīt tāpat. Kādu citu reizi viņš apšaubīja Austrijas diplomāta vurdū patiesību. Kad pēdējais apvainots paaugstinātā balsī jautājis: „Ja tā nav tiesa, tad tādā gadījumā ķeizara un karaļa valdība ir melojusi?“ — „Bez šaubām, jūsu augstība,“ mierīgi atbildējis Bismarks. Vēl kādu citu reizi Bismarks ieradies Minchenē kopā ar kādu Austrijas ģenerāli parādē ar daudz ordeņiem izgreznojies; Austrijas ģenerālis, ieraudzījis šos ordeņus, jautājis viņam, kur viņš tos nopelnījis, „taču ne ienaidnieka priekšā?“ — „Jā, — atbildējis Bismarks, — ienaidnieka priekšā... Frankfurtē.“ Ar to vien Bismarks neapmierinājās. Viņš visādi centās savest naidā Prūsiju ar Austriju, un cik vien spēja, aģitēja pret Austriju. Viņš pārmeta citām Vācijas valstīm, ka tās par daudz padodas Austrijas iespaidam. Kur tik vien varēja, viņš sagādāja Austrijai nepatīkšanas: vai tas bija jautājums par Austrijas pievienošanos Vācijas muitas savienībai, vai tas bija jautājums par kopēja tirdzniecības kodeksa dibināšanu — visur viņš bija pret Austriju. Beidzot, kad 1858. g. beigās Austrijas kara priekšvakarā ar Sardiniju un Franciju Bismarks izaicinošā kārtā bija staigājis ar Sardinijas sūtni zem rokas, Prūsijas valdība viņu atsaucā no Frankfurtes un iecēla par sūtni Pēterburgā.

Pēterburgā Bismarkam nekādas īpašas diplomātiskas misijas nebija. Prūsijas un Krievijas attiecības tai laikā bija pilnīgi apmierinošas, un Bismarks varēja netraucēti nodarboties ar savu bērnu audzināšanu, krievu valodas mācīšanos un medībām. Sevišķi viņam patikušas lāču medības. Reiz šādās medībās Bismarks nomaldījies. Kādā sādžā viņš dabūjis zināt, ka mednieku sapulcēšanās vieta atrodas apmēram div-

desmit verstis tālu. Viņš jautājis kādam zemniekam, vai tas gribētu viņu turp aizvest. Zemnieks bijis ar mieru, un viņi devušies ceļā. „Vai tu mani laikā aizvedīsi?“ jautājis Bismarks, „man ļoti jāsteidzas.“ — „Ničevo“ (nekas), atbildējis zemnieks. „Tev jau kamanās nav iejūgti zirgi, bet žurkas,“ pēc kāda laiciņa teicis nepacietīgais braucējs. „Ničevo,“ teicis zemnieks un sācis tā dzīt mazos zirdiņus, ka iekšā sēdētājam tīri vai elpa aizrāvusies. „Klau, tagad jau tu brauc kā traks.“ „Ničevo“ — bijusi atkal atbilde. „Tu vēl mani izsviedīsi!“ — „Ničevo,“ atbildējis zemnieks, pie kam drīz tiešām kamanas apgāzušās. Arī tagad zemnieks teicis „Ničevo“. Sadusmotais Bismarks gribējis pārmācīt zemnieku ar kādu dzelzs stienīti, kas bija atlūzis no kamanām. Bet tad viņš apdomājies, iebāzis dzelzs stienīti kabatā un vēlāk līcis pagatavot no tā gredzenu, kurā līcis vēlāk iegravēt krievu raksturīgo „Ničevo“.

Pretēji citiem Prūsijas sūtņiem Bismarks diezgan labi iemācījies krievu valodu, ko viņam mācījis kāds students; viņš varējis tīri labi krieviski sarunāties, vienu laiku viņš pat tik ļoti pieķēries krievu valodas mācībām, ka līcis priekšā visās vācu ģimnazijās mācīt krievu valodu. Ar krievu sabiedrību Bismarks sapraties ļoti labi, jo lieliski pratis krievu augstākās sabiedrības sarunas, t. i. franču valodu. Bismarka popularitāti krievu sabiedrībā lielā mērā radījusi arī viņa teicamā sabiedriskās uzstāšanās prasme. Par krievu tautu viņš izteicies: „Krievu tautai būtu spīdoša nākotne, ja visa tā nebūtu saindēta ar dzeršanu.“ Ja Krievijā ir kautkas labs, tad par to tai, pēc Bismarka domām, jāpateicoties vienīgi vāciešiem. Krievijā Bismarks sabija līdz 1862. gadam, kad viņu aizsauca uz Berlīni.

Berlīnē, citiem vārdiem sakot, Prūsijā, tai laikā valdīja Fridriha Vilhelma IV brālis Vilhelms, jo pirmais bija miris 1861. gadā mantinieku neatstājis. Jaunais karalis bija ļoti konservatīvi noskaņots. Šī noskaņojuma dēļ viņam marta revolūcijas laikā vajadzēja pat atstāt Prūsiju. Vienīgi Bismarks un viņam līdzīgi noskaņotie simpatizēja Vilhelmam. Kad nu Vilhelms nāca pie varas un viņam bija vajadzīgs cilvēks, kas būtu līdzīgos uzskatos un spētu tos arī izvest dzīvē, tad viņš atcerējās Bismarku un nolēma viņu iecelt par savas valdības ministru prezidentu. Bismarks, atgriezies no Pēterburgas, bija ar mieru šo posteni pieņemt, bet tikai ar to noteikumu, lai viņam būtu tiesība savu nodomu izvešanā vajadzības gadījumā izlietot arī karaspēku. Vilhelms nevarēja šo Bismarka noteikumu pieņemt, jo viņš gribēja izvairīties no asins izliešanas. Lai tomēr Bismarkam dotu kādu posteni, viņš to iecēla

par sūtni Parīzē, kurp Bismarks nekavējoties aizbrauca, dzīvojot pēc tam patīkamai dzīvei Francijas kūrortos.

Pa tam Vilhelma valdīšana sāka viņa pavalstniekos radīt nemieru. Vislielāko nemieru radīja armijas nostiprināšana un palielināšana. Tā kā ārējais karš patlaban nebija gaidāms, tad tauta iztulkoja šo karaspēka palielināšanu par nodomu apspiest pašu tautu. Tāpēc tautas pārstāvji landtagā karalim nepiešķīra kara kreditus. Tā radās starp valdību un tautu pastāvīgs konflikts. Valdība atlaida vienu landtagu pēc otra, bet jaunas vēlēšanas deva karalim vēl nelabvēlīgākus rezultātus. Beigu beigās samierināšanās starp valdību un landtagu izrādījās par neiespējamu, un karalis nolēma pret tautas pārstāvniecību nostādīt Bismarku. Nekavējoties viņš izsauca Bismarku no Parīzes un iecēla 1862. g. 23. septembrī par ministru prezidenta vietas izpildītāju. Visā Eiropā šo iecelšanu saprata kā konservatīvo principu uzvaru. Vācu avīzes izteicās par šo iecelšanu sekoši: „Kēlnes Avīze“ rakstīja: „Prūsijas tauta zina, ka fon Bismarka kungs dzenas pēc ārējiem sarežģījumiem, bet valsts iekšējā dzīvē grib radīt pilnīgu sastingumu.“ Citas avīzes izteicās vēl asāk, sauca viņu par „mūžīgu buršu“, „lielībnieku“, „junkuru“ u. t. l. Konservatīvās avīzes, turpretim, bija ārkārtīgi sajūsminātas.

4.

Krīze tomēr nemazinājās. Parlamentā Bismarkam un viņa biedriem tik stipri uzbruka, ka karalis ieteica Bismarkam tur vairs neiet. Beidzot parlamentu atlaida. Tad Bismarkam sāka uzbrukt preses lielākā daļa. Viņš tomēr nesamulsa, bet sāka lietot spaidus. Viņš atcēla preses likumu un slēdza visas viņam nepatīkamās avīzes. Viss tas valdības un sabiedrības attiecības paasināja vēl vairāk. Pret Bismarku nostājās pat karaļa dēls princis Frīdrihs Vilhelms. Kuŗu katru brīdi varēja izcelties jauna revolūcija, daudz asiņaināka nekā marta revolūcija, jo valdības pusē tagad bija jau liela un labi noorganizēta armija.

Šādos apstākļos pat Bismarks sāka šaubīties par savu stāvokli. Tā kādā vēstulē viņš raksta: „Karalis ir vesels, bet viņam apkārt ir intrigu tīkls. Es gribētu, lai šo intrigu sekas būtu citas valdības nodibināšanās. Tad es varētu ar godu aiziet no mierīgi dzīvot uz laukiem... Mana tagadējā dzīve ir nepanesama, un es atzīstu par labdari katru, kas cenšas mani nogāzt.“

Bet tad nāca kāds notikums, kas lika kādu laiku aizmirst iekšējās cīņas. Proti, šai laikā nomira Dānijas karalis Frīd-

richs VII. „Tūlīt pēc dāņu karaļa nāves, — stāstīja vēlāk Bismarks, — es domāju par Šlezvīgas un Holšteinas iegūšanu.“ Šī jautājuma apspriešanai sasauca valsts padomes sēdi, kurā Bismarks uzstājās ar gaŗu runu, tik agresīva rakstura, ka pārējie padomes locekļi nosprieduši, ka viņš brokastīs pavairāk iemetis. Dānijas rīcība veicināja Bismarka nodomu piepildīšanos. Dānija, cerēdama izlietot Prūsijas iekšējās nesaskaņas, nolēma Šlezvīgu, kas līdz tam laikam, tāpat kā Holšteina, bija zināmā mērā brīvas, galīgi pievienot Dānijai. Šis Dānijas nodoms Vācijas valšķu starpā izsauca lielu sašutumu. Uz Prūsijas un Austrijas priekšlikumu Frankfurtes sapulce nekavējoties lika karaspēkam ieņemt abas hercogistes, pie kam par hercogistu valdnieku bija jāklūst Augustenburgas princim, kas pēc Fridricha VII nāves bija īstais hercogistes mantinieks. No vācu valdnieku noteiktības sabiedēts, dāņu karalis Christians lika savam karaspēkam atkāpties. Bismarks ar to neapmierinājās. Viņš panāca, ka Prūsija kopā ar Austriju, neatkarīgi no Vācijas savienības, ieņēma Šlezvīgu un Holšteinu. Vācijas savienība, valdības, palātas, tautas sapulces, visi ar sašutumu noraidīja šo Prūsijas un Austrijas patvarīgo soli, kas aizkāra ne tikai atsevišķu Vācijas valšķu, bet arī starptautiskās tiesības. Sekodams šai tautas balsij, Prūsijas landtags ar 275 balsīm pret 51 noraidīja kreditu valdības kara darbībai. Bet Bismarku tas neuztrauca. Viņš turpināja savu Prūsijas varas nostiprināšanas un paplašināšanas politiku, kaut arī pret pašas Prūsijas tautas gribu. Šai politikai sekodams, viņš noraidīja Augustenburgas prinča likumīgās tiesības būt par Šlezvīgas un Holšteinas valdnieku. Atkal pret Bismarku nostājās visa sabiedrība un landtags, bet Bismarks visam tam nepiegrieza nekādu vērību, un galu galā panāca, ka Prūsija dabūja Šlezvīgu, bet Austrija Holšteinu. Pats Prūsijas karalis Vilhelms bija ar to ļoti apmierināts un piešķīra Bismarkam grāfa titulu.

Sabiedrības nemiers tomēr nerimās. Jaunieģūtājās zemēs iesākās stipra aģitācija pret Bismarku un Prūsiju. Šlezvīgas pārvaldītājs Manteifels apspieda šo aģitāciju ar dzelzs roku. Austrijas daļas pārvaldnieks Hablencs rīkojās citādi un ļāva iedzīvotājiem zināmu brīvību. Šis pretējās politikas jaunieģūtājās zemēs noveda pie Austrijas un Prūsijas attiecību pasliktināšanās. Kā viena, tā otra puse sāka bruņoties. Šī bruņošānās radīja sabiedrībā nemieru un samulsumu. No visām pusēm ienāca lūgumi nepārtraukt mieru un atlaist Bismarka valdību, kuŗu uzskatīja par gaidāmā kara galveno vaininieci. Šie lūgumi bija sastādīti ar ļoti asiem izteicieniem; brāļu karu taļos nosauca par tēvijās nodevību. Vispārējs ienaidis pret Bis-

marku kļuva tik plašs, ka atradās kāds jauns cilvēks, kas bija nolēmis ar varu atpestīt Vāciju no Bismarka. No nedaudz soļu attāluma un pēc tam vēl tuvāk viņš izšāva uz Bismarku piecas reizes, bet neviena lode viņu neievainoja kaut cik smagāk. Šai notikumā Bismarks saredzēja Dieva roku, kas viņu bija glābusi no neglābjamas nāves. Notikums atstāja lielu iespaidu arī uz karali, kas nekavējoties atlaida landtagu un lika mobilizēt jaunu karaspēku. Generālim Manteifelam tai pašā laikā pavēlēja ieņemt Holšteinu. Ar to Austrijai bija pieteikts karš, kas nekavējoties arī sākās.

Izšķirošā kauja notika pie Kenigrecas. Pats karalis Vilhelms sekoja kaujas gaitai. Pienāca brīdis, kad varēja domāt, ka prūšiem būs jāatkāpjas, jo austriešiem bija skaitliskais pārsvars. Šai brīdī Bismarks teicis: „Ja mūs saka, es kritīšu pēdējā uzbrukumā; tikai vienreiz var mirt, un ir labāk mirt nekā būt sakautam.“ Bet tad pie horizonta karalis, Bismarks un citi armijas vadoņi ieraudzīja kādas tumšas līnijas. No sākuma visi nosprieda, ka tās ir uzarta lauka vagas. „Bet kāpēc viņas kļūst te mazākas, te lielākas?“ jautājis Bismarks. Drīz izrādījās, ka šīs līnijas ir kroņprinča armija, kas devās pārējai armijai palīgā. Kroņprinča armija pienāca taisni laikā; ar noplūsušiem zābakiem, neēduši kroņprinča kareivji metās cīņā un izšķīra cīņu par labu Prūsijai.

Pēc noslēgtā miera Austrijai bija jāizstājas no Vācijas savienības, kas kopš šī gada (1866.) skaitījās par likvidētu. Tā vietā visas vācu valstis uz ziemeļiem no Mainas nodibināja ziemeļu vācu savienību ar Prūsiju priekšgalā. Patī Prūsija ar šo karu ievērojami palielināja savu teritoriju, ieslēdzot savā valstī Hanoveras karalisti, dažus Bavārijas novadus, Frankfurti pie Mainas un citus; arī Šlezvīga un Holšteina palika pie Prūsijas. Bez tam Bismarks noslēdza ar dienvidu Vācijas valstīm slepenus līgumus, ar kuriem šīs valstis apņēmas Prūsijas rīcībā nodot savus karaspēkus, ja izceltos karš ar Franciju.

Šāds kara iznākums lielā mērā bija Bismarka nopelns, galvenā kārtā tai ziņā, ka viņš prata radīt tādu starptautisku politisku stāvokli, kur neviena cita valsts neiejaucās Prūsijas un Vācijas konfliktā. Krievijas neitralitāti viņš panāca ar to, ka veicināja poļu dumpja apspiešanu. To pašu viņš panāca no Francijas tādā kārtā, ka tās valdniekam Napoleonam III deva cerības iegūt dažas zemes Reinas kreisajā krastā. Ar Itāliju jau labu laiku iepriekš Bismarks bija paguvjis noslēgt savienību. Viss tas, turklāt labi noorganizētā Prūsijas armija, sagādāja Prūsijai uzvaru pār Austriju.

Pēc šī laimīgā kara konflikts starp tautu un karali Prūsijā kādu laiku mitējās. Prūsijas landtags bija ar mieru segt kara izdevumus, pie kam galveniem kara darbiniekiem, to starpā arī Bismarkam, kas tagad bija kļuvis par ziemeļu vācu savienības kancleru, piešķīra naudas atlīdzību.

Bet šīs labās attiecības neturpinājās ilgi. Sākās atkal nesaskaņas, vispirmā kārtā par tiem pašiem kara kredītiem. Bet tās nebija vienīgās. Naidīgi noskaņotas pret jauno kancleru bija arī jaunās savienības valstis, jo Bismarks ar varu gribēja tās arvien vairāk un vairāk pakļaut Prūsijas iespaidam. Gribēdams kaut kā apvienot arī dienvidu valstis — Bādeni, Virtembergu un Bavāriju, Bismarks sasauca šo valšņu tā saucamo muitas landtagu ar nolūku visas Vācijas valstis apvienot vismaz muitas ziņā; bet šai landtagā sanāca Bismarkam tik ne-labvēlīgs vairākums, ka nekas no kopējas muitas ieviešanas ne-iznāca. Ar vārdu sakot, Bismarka patvarīgās rīcības dēļ visur auga nemiers, kas nezin kā beigtos, ja negadītos atkal kāds ārējs notikums, ka uz laiku visu prātus saistīja pie sevis. Šoreiz tas bija briesmīgais konflikts un tam sekojošais karš ar Franciju.

5.

Kā jau minēts, Bismarks savā laikā bija Francijas ķeizaram Napoleonam III devis cerības uz dažiem Reinas kreisā krasta apgabaliem. Bet tas bija noticis tad, kad bija jābaidās no Francijas iejaukšanās Prūsijas un Austrijas karā. Tagad, kad Prūsija bija uzvarējusi un kļuvusi vēl stiprāka, no Francijas tai nebija vairs jābaidās. Tāpēc, kad Napoleons gribēja sev pievienot Luksemburgas hercogisti, Prūsija to nepieļāva, tā kā Napoleonam atlika tikai teikt to, ko viņš vairākas reizes teicis: „Bismarks mani ir visnekaunīgākā kārtā pievilis.“ Tā tas bija, bet tur nekā vairs Napoleons nevarēja darīt; izdevīgu brīdi Napoleons bija palaidis garām un tas vairs neatgriezās. Bismarks to it labi redzēja. Viņš tagad visiem spēkiem centās sanākt ar Franciju konfliktā, jo bija pārliecināts, ka Prūsija ir patlaban par Franciju stiprāka. Francija nomanīja Bismarka nodomus, un tāpēc sāka gatavoties karā, izstrādāja kara plānu, atbalstīja Prūsijas ienaidniekus un mēģināja noslēgt draudzību ar Austriju. Bismarks, turpretim, pārliecināts par Prūsijas varu pār citām Vācijas valstīm, par sabiedrotiem nerūpējās, it visur vadīdamies vienīgi no Prūsijas pašreizējo interešu viedokļa. Tā viņš konfiscēja Prūsijai pievienoto Hannoveras un Hessenas kūrfirstu īpašumus un no konfiscētām summām dibināja fondu oficiālās preses organizēšanai; viņš

noraidīja Bādenes hercoga priekšlikumu uzņemt Bādenes hercogisti ziemeļu vācu savienībā; sodu jautājumos viņš lika priekšā nāves sodu tur, kur reichstags gribēja noteikt mīkstākus sodus. Tā par varu viņš gribēja visur izvest savus uzskatus, kā viņam likās, Prūsijas un tās karaļa labā. Viņa dziļās pārliecības un spēcīgā rakstura dēļ tas viņam lielā mērā arī izdevās. Beigu beigās viņam izdevās arī sanākt konfliktā ar Franciju. Par tiešo cēloni bija Spānijas troņa mantošanas lieta. 1868. gadā Spānijā bija notikusi revolūcija, un tās karaliene Izabella bija padzīta; spānieši lika priekšā vienam Hohencolernu princim ieņemt brīvo Spānijas troni. Tad Napoleons III, baidīdamies no Prūsijas iesaistīšanās Spānijā, pieprasīja Vilhelmam, lai tas to nekādā ziņā nepieļauj. Vilhelms atbildēja, ka viņš princim gan neieteikšot pieņemt šo troni, bet ka viņš arī viņam nevarot aizliegt to darīt. Līdzīgus paskaidrojumus franču sūtnim deva arī Bismarks, šis atbildes īstais autors. Tagad Napoleons saprata, ka no Prūsijas var parnākt kaut ko tikai ar varu, un tāpēc pieteica Prūsijai karu. Sev un Francijai par nelaimi viņš to bija darījis neizdevīgā brīdī: Francija bija karā vēl gluži nesagatavota un tai nebija arī sabiedroto, Prūsija, turpretim, Bismarkam enerģiski līdzdarbojoties, bija jau paguvusi noorganizēt lielu, labi apbruņotu karaspēku, kuram kuŗu katru brīdi, saskaņā ar līgumu, tā varēja pievienot citu Vācijas valšku karaspēku. Tādā kārtā Prūsijas karaspēks ir skaitliskā, ir apbruņojuma ziņā bija pārāks par franj ukaraspēku. Tāpēc franči cieta neveiksmi pēc neveiksmes. Vislielāko neveiksmi franči cieta pie Sedānas 1870. gada 2. septembrī; šeit prūšiem padevās 80.000 vīru liela franču armija, pie kam arī pats Napoleons III krita gūstā. Drīz padevās arī franču maršals Bazēns ar 175.000 lielu armiju, kuŗu prūši bija aplenkuši Mecā. Pēc tam vācieši aplenca pašu Parīzi, kas pēc četru mēnešu ilgas pretošanās bija arī spiesta padoties. Franču nacionālas aizstāvēšanās valdība ar advokātu Gambettu kā galveno vadītāju gan noorganizēja jaunas armijas, bet tās nespēja cīnīties ar daudz stiprāko ienaidnieku. Atlikā tikai slēgt mieru, ar kuŗu Francija zaudēja Elzasu un Lotaringu, un bija spiesta maksāt vāciešiem miljardus franku lielu kontribūciju.

Visa šī kara dvēsele, ja tā var teikt, bija Bismarks. Viņš to ierosināja, viņš ar savu nesatricināmo pašpalāvību un enerģiju noveda līdz spīdošai uzvarai, kaut gan, kā redzējām, liela nozīme bija tam, ka franči bija karā vāji sagatavojušies. Zināms, Prūsijas uzvarā lieli nopelni bija vācu karavadoņiem, piemēram, ģenerālim Moltkem un kroņprincim Fridricham Vil-

helmam, sevišķi pēdējam, kas prata iedvest kareivjiem dzīvu cīņas garu. Bet tomēr šie nopelni vairāk attiecās uz pašu kauju izcīnīšanu, kamēr Bismarka nopelns paliek, kā jau teikts, šī kara noorganizēšanā un sagatavošanā, kam nevar piešķirt mazu nozīmi.

Tāpat kā karā ar Austriju, arī karā ar Franciju Bismarks ņēma aktīvu dalību. Bet viņa stāvoklis šai karā nebija visai patīkams, jo armijas augstākā vadība, nevēlēdamās Bismarka iejaukšanos kara plānu apspriešanā, slēpa no viņa visus savus svarīgākos nodomus.

Bismarks par to, protams, bija sarūgtināts, tomēr darīja cik spēja armijas gara stāvokļa pacelšanā, uzvaras izcīnīšanā. Tāpēc viņš gāja armijai līdzī līdz pašam priekšējām pozīcijām, ne reti iglāku laiku pavadīdams bez atpūtas un pietiekoša ēdiena. „Visu dienu, — viņš vēlāk stāstīja par kādu šādu gadījumu, — man nebija nekas cits kā zaldāta maizes porcija un speķis. . .“ Kādā kaujā ievainoja viņa vecāko dēlu Herbertu. Viņš apmeklēja viņu lazaretē. Redzēdams, ka lazaretē ievainotie nesapņem labu barību, viņš par paša naudu lika nopirkt ievainotiem 15 vistas, pēc tam pats sameklēja ūdeni un sanesa to krūzēm lazaretē, — pats lazaretē vadītājs nespēja nekur ūdeni sadabūt. Saticis reiz kādu kareivju grupu, viņš to pacienā ar vīnu. Tā viņš dzīvoja līdz visām vācu armijas kara gaitām.

Pēc Sedānas katastrofas Bismarks bija pirmais, kas uzsāka sarunas ar sagūstīto Napoleonu. „Vakar, — rakstīja viņš par šo gadījumu savai sievai, — plkst. 5 rītā, pēc tam kad es līdz plkst. 1 nakti biju sarunājies ar Moltki un franču ģenerāļiem par kapitulēšanu, mani uzmodināja ģenerālis Reille, kuŗu es pazīstu, lai pateiktu, ka Napoleons vēlas ar mani runāt. Nedomazgājies un brokastis neēdis, es jāju Sēdānas virzienā, sastapu ķeizaru atklātā ekipāžā ar 3 adjutantiem un 3 jātniekiem. Es nokāpu no zirga, sveicināju viņu tikpat laipni kā Tilerijā un jautāju, ar ko varu viņam pakalpot. Viņš gribēja redzēt ķēniņu; es atbildēju, ka ķēniņš atrodas no šejienes apm. 3 jūdžu attālumā . . . Mums bija grūti runāt, kad es negribēju aizkart lietas, kas sāpīgu aizkartu ar Dieva vareno roku piemeklēto . . . Tas ir vēsturisks notikums, uzvara, par kuŗu mums pazemībā jāpateicas Dievam . . .“

Karam beidzoties, Bismarks ieguva firsta titulu un ievērojamas naudas balvas. Pati Prūsija bija ieguvusi jaunas zemes un lielu kontribūciju. Un tas nebija viss. Parīzes aplenkšanas laikā, proti 1871. gada sākumā, Prūsijas karali Vilhelmu I Versalā visi vācu valšķu valdnieki vienprātīgi kronēja par Vācijas ķeizaru. Līdz ar to nodibinājās jauna Vācijas konstitūcija. Pēc

šīs konstitūcijas katrai Vācijas valstij bija sava īpaša konstitūcija un tā pārzināja savas iekšējās lietas, bet pāri tām visām pacēlās ķeizara konstitūcija, pēc kuras bija kārtojamas visas kopējās lietas; apvienotās Vācijas priekšgalā atradās ķeizars (prūšu karalis), savienības padome, kas sastāvēja no atsevišķo valšķu pārstāvjiem un reichstags, ko izvēlēja vispārīgās vēlēšanās.

6.

Ar jauno stāvokli daudzu vāciešu un sevišķi Bismarka sapnis — apvienotā Vācija, kaut arī ne pilnīgi, jo Austrija palika ārpus šīs apvienības, bija piepildījies. Bismarks pie tam bija kļuvis par ķeizara kancleru. Kā tādām viņam vajadzēja rūpēties par valsts un tās iedzīvotāju labklājību. Tā viņš pats arī saprata savu uzdevumu. „Es esmu, viņš teica, valsts kopējām vajadzībām un prasībām, miera un tēvijas zelšanas interesēm padots valsts vīrs. Es esmu jau bieži paskaidrojis, ka manas dzīves katrā periodā esmu gribējis un centies sasniegt to, ko turēju par visderīgāko tēvijai un kungam, kuŗam kalpoju.“

Par nelaimi arī lieli vīri dažreiz kļūdās. Tā bija šoreiz arī ar Bismarku, — to viņš pats pa daļai vēlāk atzina. Piesliedamies tagad reichstagā pret baznīcu nelabvēlīgi noskaņotai liberāļu partijai un vēlēdamies apvienot galvenā kārtā luterisko Vāciju arī ticības ziņā, Bismarks uzsāka asu cīņu ar katoļiem. Viņš iesāka šo cīņu ar to, ka pēc pāvesta nemaldības dogmata pasludināšanas nostājas to nedaudzo katoļu bīskapu pusē, kas šo dogmatu neatzina; pārējos bīskapus Bismarks uzskatīja par revolūcionāriem un dumpiniekiem. 1871. gadā Bismarks jau iznīcina katoļu ticības departamentu. Sekoja jezuitu izdzīšana. Bīskapiem uzlika sodus, viņus meta cietumos un atcēla no amatiem. Pēc dažiem gadiem no divpadsmit bīskapībām deviņas palika brīvas. Viņš panāca tālāk, ka izdeva likumu, kas katoļu garīdzniekiem atņēma valsts pabalstu. Tūkstošiem draudžu palika bez ganiem. Skolās trūka ticības mācības skolotāju. Katoļu teoloģiskās fakultātes nedarbojās. Diplomātiskie sakari ar Vatikānu bija pārtraukti. „Uz Kanosu mēs neiesim“, viņš mēdza teikt.

Savā naidā pret katoļu baznīcu viņš nogāja pat tik tālu, ka ievēda likumu, kas atcēla baznīcas laulības obligātoriskumu. Viss tas radīja atkal pret Bismarku tik spēcīgu naidu, ka atradās atkal cilvēks, kas gribēja atsvabināt Vāciju no Bismarka, izdarot pret viņu 1874. g. 13. jūlijā Kissingenā atentātu; bet lode tikai viegli ievainoja Bismarka roku. Tas tomēr Bismarku ne-

sabaidīja: viņš turpināja cīņu ar katoļu baznīcu tikpat enerģiski kā līdz tam.

Bet tad notika dažas pārvērtības reichstaga partiju starpā. Radās jauna, tā saucamā, centra partija, kas drīzumā iegāja reichstagā ar simt deputātiem, t. i. sastādīja visa deputātu kopskaita ceturto daļu. Konservātīvo deputātu bija ap simt desmit, nacionālo liberāļu, kuŗiem pēc franču-prūšu kara, kā teikts, pieslējās Bismarks, bija ap simt piecdesmit. Tā tas bija pirmajos gados pēc kara. Ar laiku, kad izrādījās, ka Bismarks ir joprojām noteikts konstitūcijas pretinieks, partiju attiecības reichstagā kļuva tādas, ka par Bismarku no četršimt deputātiem stāvēja tikai simt septiņdesmit. Bet Bismarka pusē bija vecais ķeizars Vilhelms I., tā ka kad viņš, sanākot ar parlamentu konfliktā, taisījās atkāpties no sava amata, ķeizars arvien teica: „Nekad“. Ar to viņš ilgi varēja turpināt savu katoļu vajāšanas darbu. Beigu beigās reichstags tomēr piespieda Bismarku atcelt likumus un rīkojumus, kas pa tiem gadiem bija izdoti pret katoļiem. Bismarkam bija jāatceļ garīdznieku iecelšanu no valsts puses, bija jāatceļ baznīcas lietu tiesa, bija jāatļauj pilna dievkalpošanas brīvība, bija jāļauj bīskapiem dibināt mācības iestādes, bija jāatjauno diplomātiskie sakari ar kuriju, ar vārdu sakot, bija jāatsakās no visiem septiņpadsmit gadu ilgā cīņā gūtiem panākumiem pret katoļiem.

Vienā laikā ar cīņu pret katoļiem, Bismarks cīnījās arī pret sociālistiem. Pēc Vācijas ķeizarvalsts nodibināšanās sociālistu vēlētāju bija ap divdesmit pieci tūkstoši; sešus gadus vēlāk to jau bija ap pieci simti tūkstošu. Šī parādība vērsa uz sevi valdības uzmanību, jo vairāk tāpēc, ka drīzumā notika divi atentāti pret ķeizaru Vilhelmu. Domāja, ka pie šiem atentātiem ir vainīgi sociālisti. Sākot ar šiem notikumiem Bismarks tad arī sāka piegriezt lielāku vērību valsts sociālajiem jautājumiem. No vienas puses viņš panāk, ka reichstags izdod likumu, kas aizliedz publisku politisku jautājumu apspriešanu. No otras puses viņš mēģina panākt likumus, kas uzlabotu strādnieku stāvokli. Tā, viņš panāk likumu par strādnieku apdrošināšanu nelaiemes un darba nespējas gadījumā. Šai nolūkā viņš pieprasa asignēt simt miljonu marku. Bet drīz izrādās, ka valsts kasē nav šādas summas, jo līdzekļu lielākā daļa aizgāja bruņošanās vajadzībām. Šādā kārtā Bismarka sociālā politika nekāda jūtama labuma strādniekiem neatnesa.

Savu valsts politiku Bismarks sauca par reālu. Vispirmā kārtā tā prasīja nodrošinātu nāciju pret ārējiem ienaidniekiem. Tāpēc bija jābrūņojas par labu apbruņošanu, kas prasīja lielus naudas līdzekļus. Reichstags tos labprāt negribēja dot. Sakarā

ar to Bismarks pastāvīgi nonāca ar reichstagu konfliktos. Lai tomēr sagādātu bruņošanās vajadzībām līdzekļus, Bismarks palielināja atsevišķo valšķu iemaksas, izgudroja dažādus nodokļus, centās ievest valsts monopolus, kā: tabakas, vīnu; kā praktisks lauksaimnieks viņš ieveda maitu labībai, lai pasargātu lauksaimnieku intereses; stādnieku interešu aizsargāšanai viņš ieveda, savukārt, maitu citzemju fabriku ražojumiem.

Viss tas tautas materiālo stāvokli uzlaboja, bet mazā mērā, jo labības maitas sadārdzināja iekšzemes maizes cenas un maitas ārzemju fabriku ražojumiem sacēla citās valstīs maitu paaugstināšanu Vācijas ražojumiem; ar pēdējo samazinājās vācu preču eksporta iespēja, līdz ar to Vācijas strādnieku darbs un peļņa. Tāpēc saciālistu piekritēju skaits turpināja augt un 1890. g. tas sniedzās jau līdz miljons pieci simti tūkstošu.

Arējā politikā Bismarks vispirms centās samierināties ar Austriju. Tas viņam arī izdevās, noslēdzot ar Austriju 1879. g. uzbrukšanas un aizsargāšanās līgumu. Tai pašā laikā Bismarks vēl reiz gribēja sarīkot kara gājienu pret Franciju, lai, kā viņš pats vēlāk izteicies, to nomāktu līdz galam (saignée à blanc). Bet Krievija bija noteikti tam pretim, un tāpēc no šī Bismarka nodoma nekas neiznāca. Kopš tā laikā Bismarks pret Krieviju izturējās vēsi un pat naidīgi. Bismarks meklēja tagad sabiedrotos nevis Krievijā, bet Itālijā, Rumānijā, Serbijā, Grieķijā, Turcijā, Spānijā, Anglijā, Zviedrijā un Norvēģijā. No šīm valstīm Itālija pievienojās Vācijas un Austrijas savienībai.

1888. gada 6. februārī Bismarks noturēja reichstagā lielu runu, kurā aizstāvēja savu projektu palielināt Vācijas armiju par pieci simti tūkstošu cilvēkiem, apgalvojot, ka tādā kārtā Vācija spēs uzstādīt pret Franciju un Krieviju, kas pa šo laiku jau bija paguvušas sadraudzēties, „pa vienam miljonam lielu labi apmācītu un labi apbruņoto armiju“, un ka Vācija „neviens, izņemot Dievu, nebaidās.“

Pēc viena mēneša, proti 1888. g. 9. martā, mira ķeizars Vilhelms I. Bismarkam pienāca, kā viņš pats izteicies, „viņa dzīves visgrūtākās dienas“, jo jaunais ķeizars Frīdrihs III. gribēja valdīt stingri konstitucionālā garā, sacelot ar to pret sevi tautā acīmredzamas simpatijas. Bet viņš bija slims un drīz, pēc apmēram trīs mēnešiem, mira. Viņa vietā nāca viņa dēls Vilhelms II. Tauta runāja par Vilhelma II kareivīgo garu un bija tai pārliecībā, ka Bismarks tāpēc paliks pie varas. Bet drīz vien izrādījās, ka jaunais ķeizars nevar ar Bismarku saprasties, nevar piekrist ne viņa patvaldnieciskai politikai pret reichstagu, ne viņa maitu politikai, ne viņa naidam pret Krieviju. Tāpēc 1890. gadā 20. martā Vilhelms II, piešķīris viņam ie-

priekš ģenerāl-feldmaršala un Lauenburgas hercoga titulus, atstādināja viņu n ovalsts kanclera amata.

Kaut gan ar godu izvadīts, Bismarks tomēr par savu atstādinājumu jutās sarūgtināts. Sekojot savam raksturam, viņš nekavējās šo sarūgtinājumu izpaust uz āru. Izlietodams viņa politikai uzticīgās avīzes, Bismarks vispirms centās ķeizaram pierādīt, ka viņš ir valstij nepieciešams cilvēks. Pēc tam viņš draudēja, ka ieradīsies reichstagā un pierādīs jaunā politikas virziena kaitīgumu. Viņš tiešām ļāva sevi izvēlēt par reichstaga deputātu, tomēr deputāta mandātu nepieņēma, jo viņš saprata, ka viņa loma mandāta pieņemšanas gadījumā reichstagā būtu drusku dīvaina. Tai vietā viņš, kur tik vien varēja, kritizēja valdības darbību. Ar to viņš beigu beigās sadusmoja Vilhelmu II, tā ka tas savās runās pat izteicies, ka viņš savā zemē „divus kungus“ nepielaidīs un ka viņš „iznīcinās“ tos, kas grauj viņa autoritāti. Tomēr, kad Bismarks šai laikā saslima, ķeizars pret viņu bija ļoti laipns: aizsūtīja viņam pudeli veca vīna un lika priekšā pārcelties uz vienu nō savām pilīm dienvidus Vācijā, kur klimatiskie apstākļi ir labāki. Pēc šī gadījuma Bismarks ar ķeizaru pa daļai salaba. Nākošā, 1894. g. janvārī ķeizars savā dzimšanas dienā uzaicināja Bismarku ierasties pie sevis Berlīnē. Bismarks ielūgumu pieņēma. Berlīnē Bismarkam parādīja lielu godu, bez tam ķeizars viņu iecēla par Magdeburgas kirasieru pulka šefu.

Ap šo laiku nomira viņa sieva, ar kuŗu viņš bija nodzīvojis laulībā 47 gadus. Sieva viņam bija bijusi īsts draugs baltās un nebaltās dienās. Viņa bija pratusi radīt viņam patīkamus mājas apstākļus. Viņa arī bija rūpējusies, lai Bismarka māja būtu par vienu no garīgās dzīves centriem. Un tiešām viņa bija panākusi, ka pie Bismarkiem nāca mākslinieki un zinātnieki, diplomāti un virsnieki, vienkārši pilsoņi un firsti. Visus šos viņa pratusi saistīt pie savas mājas ar teicamu viesu uzņemšanas prasmi, ar interesantu sarunu ierosināšanu un dažreiz ar mājas svētku sarikošanu. Viņa bija dāvājusi viņam 2 dēlus un 1 meitu. Projām esot Bismarks bija rakstījis viņai garu garās vēstules, siki dalīdamies savos iespaidos un aprakstīdams svarīgākos valsts dzīves notikumus. Šī nāve sagādāja Bismarkam lielas bēdas. Sakarā ar šo viņš rakstīja savai mātai: „Kas man bija palicis, tā bija Johanna, satiksme ar viņu, pateikšanās viņai... Un tagad viss ir tukšs...“

Dzīvoja Bismarks šai laikā pa lielākai daļai Fridrichsruā, Lauenburgas hercogistē. Muiža atradās Saksijas mežā, kuŗam cauri bija izvilktš Berlīnes—Hamburgas dzelzceļš. Aiz vienkāršās mājas bija parks: zem augstiem kokiem ceļš veda gar

plāvām līdz avotam, no kuŗa Bismarks baudīja savu pirmo rīta malku. Apkārt parkam izplētās bezgalīgs mežs — egles, priedes, skābardes. Pati māja atradās līdzienā vietā un tās iekārta liecināja par Bismarka interesēm un gaumi. Viņam patika dzīvnieku valsts: zirgu un suņu, briežu un mežcūku statuetes vai bildes greznoja viņa rakstāmgaldu un sienas. Darba istabā stāvēja vecmodīgas mēbeles. Vecajam sunim Tirasam bija pašam savs zofāis blakus viņa kunga zofajam. Guļamistabu pildīja vienkāršas, masīvas ozola mēbeles. Tur pie sienām karājās viņa ģimenes locekļu un Ūlarda ģīmetnes. Darba istabā, no kurienes atklājās plašs skats uz mežu, karājās vācu valdnieku ģīmetnes.

Šeit Bismarku tagad apmeklēja tūkstošiem cilvēku, kas vēlējās redzēt bijušo „dzelzs kancleru“, kā viņu sauca viņa stingrā rakstura dē, kā arī tāpēc, ka viņš vēl Frankfurtē būdams bija teicis: „nevis runas un vairākuma lēmums, bet dzelzs un asins izšķir laikmeta lielos jautājumus.“

Tagad, kad Bismarks vairs neatradās savas varas augstumos, viņu sāka mīlēt un cienīt arī daudzi no tiem, kas viņu iepriekš ienīda. Viņš pats bija pārsteigts un izbrīnējis par tiem simpatijas apliecinājumiem, kas nāca no visām tautas šķirām. Viņa 80. dzimundiena izvērtās par īstiem nacionāliem svētkiem. Viņu personīgi šai dienā apsveica pats ķeizars ar kroņprinci, kas ķeizarienes vārdā pasniedza Bismarkam puķes. Pie Bismarka ieradās arī valsts augstākie ierēdņi; vēlēja laimes arī ārzemju pārstāvji. Ieradās arī vācu jaunatnes pārstāvji — 6000 studentu. Vienīgi reichstaga vairākums un Berlīnes pilsētas pārstāvji nepiedalījās šais svinībās.

Lieli prieki Bismarkam sagādāja viņa bērni. „Visvairāk, — viņš teica, — Dievs ir mani svētījis ar bērnu garīgu un miesīgu augšanu, viņu saderīgu labklājību mājās, kam es visvairāk izlūdzos no Dieva svētību arī nākotnei.“ Valsts dzīvē skarba kanclers bija maigs un rūpīgs ģimenes tēvs. Tagad viņš priecājās arī par saviem bērnu bērniem.

Beidzot slimība, kas Bismarku jau bija mocījusi gadiem ilgi un vecums ņēma savu tiesu; 1898. gada naktī uz 30. jūliju, savai meitai klāt esot, ar vārdiem „pateicos tev, mans bērns“, Bismarks beidza dzīvot.

Saskaņā ar Bismarka testamentu, viņa pīšļus apbedīja turpat uz laukiem — klusi un vienkārši; bez daudzām runām un spožām ceremonijām, kā viņš to pats bija vēlējis. Uz kapa pieminekļa viņš bija lūdzis rakstīt: „Kāds ķeizara Vilhelma I uzticams kalps“. Šis uzraksts tad arī vēl tagad tur lasāms.

Bismarkam vairāk kā dažam citam valsts vīram pārmet dažas negatīvas rakstura īpašības un daudzu ko arī viņa politiskā darbībā. Viņam pārmet neiecietību, skarbumu, despotismu, viņa pēckara politikas klūmīgumu, arī to, ka Austrija bija palikusi neapvienota ar pārējo Vāciju. Šie pārmetumi nav bez pamata.

Un tomēr, ar visu to, mēs varam droši teikt, ka Bismarks bija tiešām ievērojams valsts vīrs, ievērojama personība. Par tādu viņu vispirmā kārtā darija viņa dziļā, nesatricināmā reliģiozitāte, kas viņā, kā mēs redzējam, bija laidusi saknes jau jaunības dienās. Ka tas tiešām tā ir bijis, tas ir redzams ne tikai no tā, ka viņš bieži runājis par reliģijas lietām, pastāvīgi, pat kauju laikos, vedis sev līdz un lasījis biblii un citus reliģiskus rakstus, bet arī, un, varbūt visgaišāk, no viņa vēstulēm savai sievai. Tā viņš kādā vēstule raksta: „Aizvakar es biju ap pusdienas laiku Visbādenā un ar skumjām jautku visdegunīgu gudrību aplūkoju agrāko ģeķību vietas. Kaut jel Dievam patiktu pildīt ar savu stipro un skaidro viņu trauku, no kuŗa toreiz izkūsāja 21 gadīgās jaunības šampanietis, sājas padibenes atstājot... Cik daudzi ir aprakti no tiem, ar kuŗiem toreiz mīlinājos, tukšoju kausus un metu kauliņus, kā mans pasaules uzskats kopš šiem 14 gadiem vairākkārt ir grozījies... un cik daudz, kas man tagad liekas mazs, kas man toreiz likās liels, eik daudz kas tagad cienījams no tā, ko es toreiz izsmēju... Es nesaprotu, ka cilvēks, kas par sevi pārdomā un tomēr par Dievu nekā nezina jeb negrib zināt, var ai znicināšanas un garlaicības panest savu dzīvi. Es nesaprotu, kā es to agrāk esmu izturējis; ja man vajadzētu tagad dzīvot kā toreiz, bez Dieva, bez Tevis, bez bērniem — es tiešām nezinātu, kāpēc es lai nenomestu šo dzīvi kā netīru kreklu.“ Jo spilgti izpauzās Bismarka reliģiskie uzskati arī kādā 1870. gadā turētā galda runā: „Ja es vairs nebūtu kristīgais, es nekalpotu vairs ķēniņam nevienu stundu. Ja es nepaklausītu savam Dievam un uz Viņu nepaļautos, tad zināms, es neko nevarētu dot par šīs zemes kungiem. Kāpēc lai es piepūlos un nenogurstoši strādāju šai pasaulē, kāpēc lai nepatikšanās un samulsumā, ļauju, ka pret mani ļauni izturas, ja man nebūtu tās sajūtas, ka Dieva dēļ man jādara mans pienākums. Ja es neticētu pasaules dievišķai kārtībai, kas šo vācu nāciju ir nolēmusi kaut kam labam un lielam, tad es nekavējoties mestu pie malas diplomāta amatu vai arī nemaz nebūtu to sācis. Es nezinu no kurienes lai es ņemtu savu pienākuma sajūtu, ja ne no Dieva. Ordeņi un tituļi mani nevilina. Noteikta ticība dzīvei pēc nāves — lūk, kas mani dara par rojalistu, citādi es būtu republikānietis. Tā pastāvība, ar kuŗu es

jau desmit gadu dienu no dienas uzstājos pret visādām nevēdībām, nāk tikai no manas ticības. Atņemiet man šo ticību un jūs atņemsit man dzimteni. Ja es nebūtu nešaubīgs ticīgs kristīgais, ja man nebūtu reliģijas brīnišķīgā pamata, tad jūs šādu kancleru nemaz nebūtu piedzīvojuši.“

Lielu darīja vācu tautā Bismarku arī jau pieminētā viņa dzimtenes mīlestība, kas viņam deva spēku ilgi un nenogurstoši cīnīties savas dzimtenes labā. Liels bija Bismarks arī ar savu ārkārtīgo enerģiju, ar savu milzīgo darba daudzumu, ko viņš dienu no dienas, sev miegu un atpūtu atraudams, veica savā gara rajā mūžā. Beidzot, liels paliek vācu tautai Bismarks arī ar savu Vācijas, katu arī nepilnīgu, apvienošanas darbu.

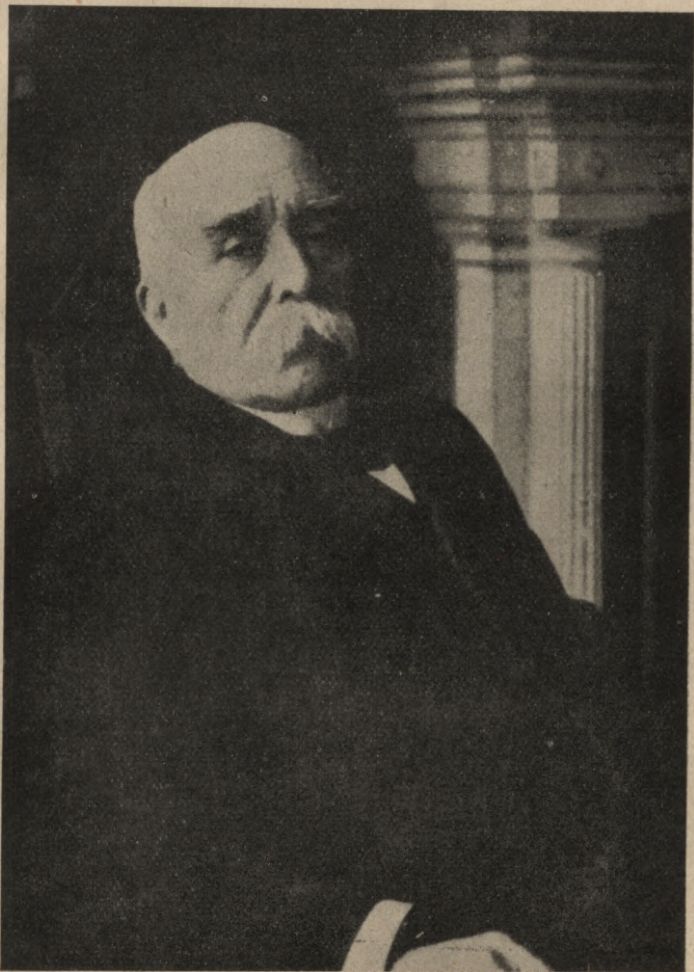
Žoržs Klemansō

Franču tauta, kuŗas īsts dēls bija Žoržs Klemansō, bija pirmā, kas Eiropas tautām pasludināja kādreiz ugunīgos vārdus: „Brīvība, brālība, vienlīdzība“. Kopš tā laika Francija ar vienu ir uzskatīta par Eiropas humānitātes un brīvības idejas īsto nesēju un aizstāvētāju. Šāda loma Francijai bija arī pasaules karā. Šai karā Francija kopā ar saviem sabiedrotiem cīnījās ne tikai par savu brīvību, bet arī par visas Eiropas par daudzu Eiropas tautu brīvību. Jo ir skaidrs, ka tikai Francijas un sabiedroto uzvara kaut arī netiešā kārtā deva brīvību un patstāvību tiklab poļiem, leišiem, čechiem, igauņiem, kā mums latviešiem, kāmēr Vācijas uzvara būtu nozīmējusi šo tautu un mūsu lēnāku vai ātrāku bojā eju. Klemansō nu bija viens no tiem Francijas patriotiem, kas ar savu lielo tēvijas mīlestību, ar savu pašai zliedzību, ar retu enerģiju palīdzēja Francijai izcīnīt šo uzvaru, kas nesa brīvību visai Eiropai.

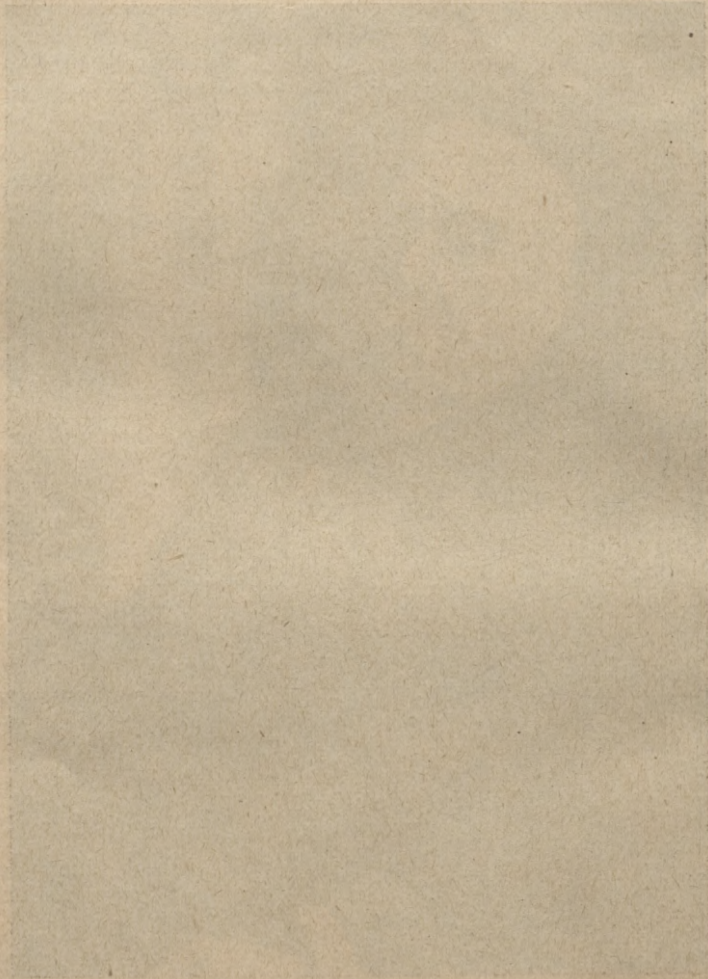
1.

Žoržs Klemansō dzimis 1841. g. 28. septembrī Vandejas sādžā Mujeron-an-Parē (Mouilleron-en-Pareds), kur viņš gūst pirmos apkārtnes iespaidus. Žorža pirmais skolotājs bija viņa tēvs Benjamins Klemansō — izglītots, gudrs cilvēks, kas nekad nebeidza papildināties ar lasīšanu un pārdomām; jaunībā viņš bija studējis Parīzē medicīnu un stipri aizrāvēs no republikāniskām idejām; viņš bija filozofs un rakstnieks, kas nepārtraukti sekoja visiem notikumiem sabiedriskā un garīgā dzīvē. Benjamins Klemansō interesējās arī par mākslu; viņš spēlēja vijoli, zīmēja, gleznoja, litografēja un veidoja. Šīs intereses Benjamins Klemansō jo agri iepotēja arī savā dēlā Žoržā, kas bija viņa otrais bērns.

14 gadu vecumā Žoržs sāka apmeklēt Nantes liceju. Nekāds spidošs skolēns viņš tur nebija: viņš vairāk aizrāvās ar sportu nekā mācībām. Kādu dienu notikusi skolēnu godalgošana, kurā Žoržs palicis tukšām rokām. Redzot savus skolas biedrus staigājam pa pilsētas ielām ar grāmatām skaistos zelta iesējumos rokās un lauru vainagiem galvās, viņam radās doma pārskriet Krebijonas ielu ar grāmatām, kuŗas viņš bija patapi-

Klemansō

24
25

nājis sava tēva bibliotēkā. Konkursam un eksāmenam tuvojoties, Žoržs Klemansō strādāja dienu un nakti, lai sasteigtu nokavēto. Tas viņam arī izdevās, un viņš beidza liceju ar labām sekmēm.

1851. g. naktī no 1. uz 2. decembri Francijā notika valsts apvērsums; valsts prezidents Ludvikis Napoleons lika arestēt likumdošanas sapulces iespaidīgākos locekļus, dažādu partiju darbiniekus un atlaida likumdošanas sapulci. Internēto starpā bija arī Žorža tēvs Benjamins Klemansō, kas, kā jau teikts, pēc pārliecības bija republikānis. Pēc tam, kad Francijā bija atkal nodibinājusies monarchija ar Napoleonu III kā imperātoru, represijas pret B. Klemansō pieauga. 1858. gadā viņu bez tiesas lēmuma nolēma izsūtīt uz Alžīru. Tāpēc viņu nekavējoties arestēja un ieslodzīja Nantes cietumā. Šeit Žoržs ar saviem brāļiem un māsām apmeklēja tēvu cietumā, kas atstāja uz Džoržu neizdzēšamu iespaidu visam mūžam. Nosūtīšanas dienā Benjamina Klemansō sievai un bērniem atļāva atvadīties no izsūtāmā, un viņi redzēja, kā viņš, ķēdēs saistīts, iekāpa cietumnieku ratos. Līdz Alžīrai Benjamins Klemansō tomēr netika: Nantes pilsētas iespaidīgākās personas panāca, ka viņu jau Marselā atbrīvoja. Sakarā ar visu šo notikumu Žoržs Kl. pārdzīvoja daudz ciešanu un naida jūtu: viņš solījies tēvam kādreiz par viņu atriebties.

1859. gadā Žoržs Klemansō iesāka studēt Nantē medicīnu. Šai laikā Žoržs kopā ar tēvu ļoti bieži ceļoja pa Franciju, iepazīstoties ar pilsētām, lauku dzīvi un vēsturiskām vietām. Pēc kāda laika Žoržs Klemansō pārgāja studēt medicīnu uz Parīzi, kur viņu tēvs nodeva kādā pansijā.

Tagad katru gadu tēvs brauca uz Parīzi un apmeklēja šeit kopā ar dēlu bibliotēkas, mūzejus, teātrus, uzturot tai pašā laikā dēlā arī liesmu, kas viņā pašā dega pret sociāliem aizspriedumiem un citiem cilvēku dzīves ļaunumiem. Kaut gan Žoržs čakli strādāja pie sava tiešā darba, viņš tomēr atrada laiku, lai noslēgtu draudzību ar Latīņu kvartālu, ar jauniem cilvēkiem, kas nodarbojās ar politiku un filozofiju. Tas bija politiska rakstura pulciņš ar noteiktu republikānisku nokrāsu. Pulciņa locekļi deklarēja, ka viņi atsakās no katra reliģijas sakrāmента: bez mācītājā kristībās, bez mācītājā laulībās, bez mācītājā nāves stundā. Viņi dibināja sabiedrību ar nosaukumu „Rikojies, kā tu domā“; šīs sabiedrības likums bija zinātne, noteikums: solidaritāte, mērķis — taisnība. Kopā ar šiem saviem biedriem Klemansō dibina 1862. gadā žurnālu „Darbs“. Žurnāls iztīrāja vēstures, morāles un literatūras jautājumus. Kaut gan politiski raksti šai žurnālā bija aizliegti, tomēr žurnāla rakstos

parādījās politisku principu un uzskatu iztīrījumi. Arī Klemanso rakstīja šai un līdzīgos žurnālos. Kādā rakstā viņš, piemēram, uzbruka rakstniekam Alfonsam Dodē, pārmetot viņam, ka viņš neattēlo dzīvi un cilvēkus pietiekoši pievilcīgā gaismā. 1863. g. 22. februārī žurnālu konfiscēja un slēdza, piespiežot izdevējam divi mēnešus cietumsoda un 500 franku naudas šoda. Arī Klemanso apcietināja un ieslodzīja Mazas cietumā. Viņu aizveda turp neērtā policijas ekipāžā, kurā viņam telpu trūkuma dēļ vajadzēja apsēsties uz ceļiem kādam miesniekam slepkavam. Cietumā, saskaņā ar reglāmentu, viņam lika izpeldēties kopā ar kriminālnoziedzniekiem kopējā vannā, tumši brūnas krāsas ūdenī; kad viņš atteicās, tad viņu tur iegrūda ar varu. Tiesā viņu aizstāvēja advokāts Hubards, bet bez panākumiem: viņu atzina par vainīgu kūdīšanā traucēt sabiedrisko mieru, jo viņš bija aicinājis strādniekus atzīmēt ar manifestāciju 1848. gada republikas proklamēšanas dienu. Par to Klemanso piesprieda vienu mēnesi cietuma soda, neieskaitot iepriekšējo apcietinājumu, kurā viņš pavadījis 47 dienas.

Pēc soda izciešanas Ž. Klemanso vispirms aizbrauca uz Obrē, kur tagad dzīvoja viņa vecāki. Pēc tam Klemanso atgriezās Parīzē, lai turpinātu studijas un cīņu par savām idejām. Te viņš kļuva par jauna, „Darba“ vietā nodibinātā, žurnāla „Rīts“ līdzizdevēju. Še viņš publicēja jaunu franču revolūcijas apoloģiju. Tai pašā laikā viņš turpināja studēt medicīnu, dzīvojot kopā ar savu draugu Lafonu kādā dzīvoklī, kur viņi bija ierīkojuši nelegālu spiestuvi. Propagandas darbs vien Ž. Klemanso licis parniecīgu, tāpēc viņš licis priekšā nolaupīt Napoleonu III. Kad pulciņa loceklis Blanki šo Klemanso projektu nokritizēja, Klemanso no pulciņa izstājās.

1865. gadā Klemanso iegūst ārsta gradu, iesākot savu medicāna karjēru Nantē. Pēc kāda laika Ž. Klemanso aizstāvēja doktora disertāciju Parīzē, tomēr zinātniskai darbībai nepiegriežas, bet aizbrauca uz Angliju, lai iepazītos ar angļu filozofiem Džonu Stuartu Milu un Herbertu Spenseru. Sabijis kādu laiku Anglijā, viņš kopā ar savu draugu G. Durlenu devās uz Ameriku, lai tur „studētu demokrātijas likumus“. Klemanso nonāca Amerikā pilsoņu kara karstumā, kas turpinājās jau 5 gadus. Šeit viņš dzīvoja Ņujorkā, mācīdamies angļu valodu un sūtot uz Eiropu korespondences par turienes notikumiem. Šai laikā viņš izlasīja milzīgi daudz grāmatu. Viņu saista Amerikas brīvie apstākļi, un viņš gandrīz nolemj tur palikt, lai mestos Amerikas cilvēku burzmā un nodotos komercijai un rūpniecībai. Viņa tēvs tam nepiekrita un nedeva viņam vajadzīgos līdzekļus. Ž. Klemanso tomēr vēl palika Amerikā un, lai varētu

eksistēt, kļuva par vēstures un franču literatūras skolotāju kādā jaunavu pansionātā Grinvičā. Šeit viņš nolēma apprecēties ar vienu no šī pansionāta skolniecēm; bet tā kā līgavas aizbildnis tik drīz nepiekrita viņa prasībai slēgt vienīgi civilu laulību, tad viņš savu izredzēto varēja apprecēt tikai pēc tam, kad bija aizbraucis uz dzimteni un atkal atgriezies Amerikā.

Pa tam bija sācies franču-vācu karš, kas no paša sākuma Francijai bija nelaimīgs. 1870. g. 2. septembrī franči zaudēja izšķirošu kauju pie Sedānas. Taisni ap šo laiku kopā ar jauno sievu Francijā atgriežas Klemansō. Napoleonu III bija vācieši sagūstījuši, tautā viņš bija zaudējis visu savu cieņu, tāpēc republikāņu aprindas, pie kurām piederēja arī Klemansō, viegli gāza Napoleona valdību, nodibinot tās vietā jaunu — republikānisku valdību. Arī Klemansō dabūja diezgan ievērojamu posteni: viņu iecēla par Parīzes 18. iecirkņa mēru. Jaunais mērs 23. septembrī proklamēja uzsaukumu, kurā uzaicināja pilsoņus atcerēties 1792. gada varoņdarbus un ziedot visu tēvijai aizstāvēšanai pret uzbrūkošo ienaidnieku. 31. oktobrī Parīzes mēri proklamēja jaunu kaujas bataljonu formēšanu, Klemansō bija viens no pirmiem, kas enerģiski ķērās pie šī lēmuma izpildīšanas. Viņš pasludināja, ka Francijas patstāvēšana ir nepieciešama pasaulei, ka tā vēstures priekšā ir atbildīga par Eiropas nākotni un ka visām partijām, kādas tās arī būtu, jāapvienojas savas tēvijai aizstāvēšanai.

Šai laikā vācieši bija jau aplenkuši Parīzi, Klemansō tagad kā neviens dzīvoja līdz aplenktās pilsētas jūtām, ienaidam, kaislībām, kas uzliesmoja parīziešu sirdīs. Viņš cerēja, ka province, Gambettas iekustināta, pievienosies Parīzes armijai un glābs Parīzi. Tomēr tas nenotika, Parīze krita un Francijai vajadzēja noslēgt ar Vāciju mieru, ar kuru Francija atdeva Vācijai Elzasu un Lotringas daļu un bija spiesta maksāt lielu kontribūciju. Gan Klemansō, kas pa tam bija ievēlēts Nacionālā Sapulcē, un viņa biedri protestēja pret šādu miera slēgšanu, tomēr šis miera līgums bija jāparaksta, jo citas izejas nebija.

Sakarā ar visām šām neveiksmēm tautas prāti bija uzbudināti augstākā mērā. Kad nu vēl tautai kādu dienu likās, ka republikāniskās valdības karavīri grib atjaunot monarchiju, tad tautas uzbudinājums izlauzās uz āru atklātā dumpī pret republikānisko valdību. Tauta uzbruka virsniekiem, policijas ierēdņiem un citām amatu personām. Tā kā kareivji atteicās tautā šaut, tad tā ļoti viegli tika ar šiem virsniekiem un ierēdņiem galā. Krita arī divi ģenerāļi. Valdība bēga, Sākās tā saucamās „Komūnas“ valdīšana. Bet tā nevilcās ilgi: valdības karaspēks ieņēma Parīzi un bargi izrēķinājās ar dumpiniekiem, nogalinot

nedēļas laikā ap 20.000 cilvēku. Klemansō pūles panākt starp Komūnu un valdību izlīgšanu bija bijušas veltas.

Pēc šiem notikumiem 1871. gada 23. jūlijā Klemansō ievēlēja par Parīzes 18. iecirkņa municipālo padomnieku. Pēc kāda viņam uzdeva pārbaudīt Parīzes vecās pašvaldības administrācijas rēķinus. Šo darbu viņš izpildīja ar lielu rūpību. Viņš rūpējās arī par iedzīvotāju sociālo apgādi, par trūcīgo bērnu sūtīšanu uz laukiem, par ārstu palīdzību, par patversmēm u. t. t.

Bez tam viņš darbojās arī par ārstu, pieņemot visus, kas vien pie viņa griezās, neprasot, vai tie spēj maksāt vai ne. Šāda nodošanās darbam pilsētas labā sagādāja Klemansō Municipālā Padomē cienījamu vietu. Ar to ir izskaidrojams, ka 1875. gadā viņu ievēlēja par Parīzes Municipālās Padomes prezidentu. Stādamijs prezidenta amatā, viņš slavēja Parīzi kā visu franču gaismas, taisnības, progresā, meklējumu pilsētu, kā milzīgu laboratoriju, „kur nonāk un šķīstās visas franču idejas, lai no turienes izplatītos pa visu zemi...” Municipālā Prezidenta amatā Klemansō sabija īsu laiku, jo 1876. gadā viņu ievēlēja deputātu palātā. Šeit jāpiezīmē, ka ap šo laiku Klemansō bija jau mantojis duelista reputāciju, jo bija neilgi pēc Komūnas sacelšanās izaicinājis virsnieku Pussargu, kas viņam bija pārmetis, ka viņš Komūnas sacelšanās laikā, kā 18. iec. mērs, nebija neko darijis divu nošauto ģenerāļu glābšanas labā. Tas tomēr nebija tiesa, jo Klemansō, riskēdams ar savu dzīvību, bija drāzies caur pūli glābt abus sagūstītos ģenerāļus, bet bija pieņācis par vēlu.

Kļuvis par deputātu, Klemansō iesāk savu darbību ar runu, kurā prasa Komūnas sacelšanās dalībnieku amnēstiju. Šī runa tūlīt radīja viņam lielu populāritāti, tā ka savas pirmās parlamenta sesijas beigās Klemansō jau bija kļuvis par Eiropas slavenību. „Times” rakstīja, ka viņam pieder Francijas nākotne, bet Bismarks jautājis Blovicam: „Vai jūs nezināt, kas ir šis Klemansō? Šim cilvēkam vajaga sekot.”

Klemansō nākošais darbs bija radikālās republikāņu partijas radīšana. Viņa galvenais līdzstrādnieks bija Gambetta. Viņi dibināja Parīzē atsevišķas sekcijas un aizsargāšanās komitejās, iegādāja ieročus — gadījumam, ja kādas grupas gribētu apdraudēt Francijas republikānisko iekārtu. Sabiedrībā ar Pelletanu Klemansō dibināja 1880. g. radikāļu partijas laikrakstu „Taisnība”. Šis laikraksts izcēlās ne tikai ar savu bargo uzstāšanos pret dažādām nebūšanām valsts dzīvē, bet arī ar lielo saskaņu un draudzību, kas valdīja līdzstrādnieku un redaktoru starpā. 1882. gadā nomira Gambetta. Radikālās parti-

jas vadība arvien vairāk pārgāja Klemansō rokās. Tā prasīja no viņa daudz darba.

Pa sesiju brīvlaikiem Klemansō mēdza dzīvot sava tēva mājās. Te viņš bija reizē zemnieks, mednieks, zemes darba cienītājs, cilvēku pazinējs. Viņš deva apkārtējiem iedzīvotājiem, ja tie vēlējās, par velti ārsta padomus. Klemansō mīlēja dabu: ar prieku un interesi viņš vēroja kokus, strautus, mākoņus, dzīvniekus u. t. t.

Klemansō nodevās arī rakstniecībai, galvenā kārtā žurnālistiskai, lai cīnītos politiskos un sociālos jautājumos. Bet dažos rakstos un stāstos viņš tēloja arī Francijas dabas skaistumu.

1892⁹³. g. Klemansō mēģināja iejaukt pazīstamajā Panamas kanāļa procesā. Lieta bija sekoša. 1879. g. Parīzē ar inženiera Lessepa iniciatīvu nodibinājās sabiedrība kanāļa rakšanai caur Panamas šaurumu; šim kanālim vajadzēja savienot Kluso okeanu ar Atlantijas okeanu. Vesels inženieru štābs devās uz Panamu un atrada par iespējamu kanāli rakt bez slūžām, aprēķinot, ka darbs izmaksās 843 miljonus franku. Pēc darbu iesākšanas izrādījās, ka aprēķins ir izdarīts nepareizi, ka darbs izmaksās vismaz divreiz vairāk. Tomēr sabiedrība turpināja darbus. Pēc kāda laika uzdevuma izpildīšanā radās jaunas grūtības. 1885. gadā Lesseps paziņoja, ka kanāļa būve maksās 1200 miljonu franku un ka kanāli bez slūžām nevar izbūvēt. Lai iegūtu vajadzīgo kapitālu, Lesseps lika priekšā izlaist jaunas obligācijas par 720 miljonu franku. Šis mēģinājums cieta neveiksmi un beidzās ar Panamas skandalu. 1889. g. kanāļa rakšanas darbi apstājās. Noskaidrojot sabiedrības stāvokli izrādījās, ka akcionāri ir zaudējuši 1500 miljonu franku. Pret Lessepu un viņa līdzstrādniekiem uzsāka tiesas vajāšanu. Starp citu apvainoja 150 Francijas parlamenta deputātus un 6 ministrus, ka viņi, saņemdami bagātus kukuļus, bija atļāvuši kanāļa sabiedrībai 2—3 miljonu lielu loterejas aizņēmumu. Publicēja uzpirkto deputātu sarakstu. Klemansō vārda šai sarakstā nebija un neviens viņu neapvainoja, bet viņa avīzes „Taisnība“ galvenais akcionārs un mēcēnāts Kornelijs Gercs bija iejaukts šai lietā. Klemansō ienaidnieki izmantoja šo apstākli, lai apvainotu Klemansō par afēras līdzdalībnieku. Vieni skaidri mēģināja rādīt, ka Klemansō ir gāzis ministrijas uz Kornelija Gerca vēlēšanas, ka viņš ir pat bijis Anglijas spiegs. Radās kāds nēģeris Nortons, kas, pēc viņa paša vārdiem, bija „Britānijas pavalstnieks, bet francūzis dvēselē“. Viņš ieradās pie franču nācionālistu partijas vadoniem un lielā slepenībā paziņoja, ka viņam, Anglijas sūtniecībā kalpojot, ir izdevies dabūt

savās rokās Anglijas ārlietu ministrijas sarakstīšanos ar Anglijas Parīzes sūtniecību. No šīs sarakstīšanās esot redzams, ka radikāļu partijas vadonis Klemansō par 20.000 angļu mārciņām pārdevis savu dzimteni Anglijai. Šos dokumentus nēģeris apsolījās pārdot par 100.000 frankiem. Bagātais nacionālistu avīzes īpašnieks bija ar mieru šo dokumentu pirkšanai dot naudu. Nēģeris mazliet nolaida, un viņa dokumentus nopirka. Nekavējoties nacionālisti pasludināja, ka zināmā dienā parlamentā deputāts Milvuā nolasīs Anglijas sūtniecībai nolaupītos dokumentus, no kuriem būšot redzams, ka „Klemansō kungs — pēdīgais cilvēks“. Tā bija milzīga sensācija. Noteiktā dienā un stundā deputātu palātā salasījās milzīgs pūlis, kas bija nodomājis iesviest Klemansō upē, ja pierādītos, ka viņš ir nodevējs. Vispārējā līdzjūtībā bija Milvuā pusē. Parlamenta sēdes sākumā deputātu un publikas prāti bija augstākā mērā sasprindzināti. Valdība veltīgi protestēja pret ārzemju sūtniecībā nozagto dokumentu lasīšanu no parlamenta tribīnes. Beidzot tribīnē uzkāpa Milvuā un stipri uztraukdamies sāka lasīt dokumentu. Klemansō, visu atstāts, bāls kā nāve pie sienas stāvot, pārtrauca katru oratora teikumu ar vārdiem: „Melis!“... „Nelietis!“ Bet lasīšanas laikā visiem kļuva skaidrs, ka te ir darīšana ar rupju viltojumu. Nēģeris Nortons nebija pat parūpējies, lai šos dokumentus viltotu daudz maz ticamākā veidā. Vēstule, ko bija it kā rakstījusi Anglijas ārlietu ministrija, izrādījās visrupjāko kļūdu pilna, viena muļķība sekoja otrai. Parakstu iniciāļi bija nepareizi. Uzbudinājums un naids, kas sākumā bija vērsti pret Klemansō, tagad vērsās pret nepatiesiem apvainotājiem. Nēģeri Nortonu notiesāja ar 3 gadiem cietumā.

Nacionālistu gājiens pret Klemansō tomēr nerimās. Viņu vairākas reizes izaicināja uz dueljiem, un kad sākās vēlēšanu cīņa, tad katru dienu pildīja avīzes ar dažādiem uzbrukumiem Klemansō darbībai un personai. Nodibināja pat īpašu „nodaļu“, kuŗas uzdevums bija traucēt Klemansō runas aģitācijas braucienā ar kļiedzienu „Aoh, yes“.

Šai aģitācijai pret Klemansō bija beigu beigās panākumi. 1893. gada vēlēšanās Klemansō neievēlēja. Likās, ka viņa karjēra tagad ir galīgi satriekta. Salauzta likās arī viņa dzīve. Klemansō vairāk nekā nebija: ne parlamenta, ne partijas, ne līdzekļu, ne draugu. Arī viņa ģimene bija izputējusi: vecāki miruši, pieaugušie bērni apprecējušies.

Bet liels cilvēks tik ātri negrimst. Lai nomaksātu parādus, kas bija cēlušies aģitācijas laikā, Klemansō pārdeva gleznas, japāņu senlietas, kuŗas viņš bija krājis daudz gadus. Lai varētu eksistēt, viņš ķērās pie rakstnieka spalvas. Viņš sarakstīja

kādu romānu un kādu lugu, iegūva Francijas labākā publicista slavu. Slavenie mākslinieki gleznoja viņa ģimenes, Rodēns izveidoja viņa bisti.

2.

Bet tad nāca pazīstamā Dreifusa prāva. Lieta bija sekoša: 1894. gadā franču ģenerālštābā konstatēja dažu slepenu papīru nozušanu. Kāda vācu apcietināta kara spiega papīros atrada pavadrakstu, kā rokrakstu eksperti atzina par līdzīgu ģenerālštāba virsnieka Alfrēda Dreifusa rokrakstam. Karātiesa atzina Dreifusu par vainīgu valsts nodevībā un notiesāja viņu mūža ieslodzījumā Velna salā. Publikas lielākā daļa, arī Klemansō, bija pārliecināts par Dreifusa vainīgumu. Bet tad par Dreifusa vainīgumu radās šaubas, un aizdomas vērsās pret kādu citu ģenerālštāba virsnieku Esterhazi. Dreifusa brālis iesniedza apsūdzību pret Esterhazi; kara tiesa, sargādama tiesas autoritāti, tomēr savu spriedumu negrozīja. Par šo lietu ieinteresējās Klemansō, kas pa tam bija nācis pie pārliecības, ka Dreifuss ir nevainīgs. Viņš, rakstnieks Zolā, sociālists Žoress tagad uzstājās par Dreifusa procesa vēlreizēju iztiesāšanu. Kā parasts, Klemansō ķērās pie šīs lietas ar visu sirdi un dvēseli. Ikdienas viņš laida klajā žurnālā l'Aurore rakstus par šo lietu. Katru dienu ap plkst. 5 viņš ieradās Monmartra ielā labot sakarā ar jaunienākušām ziņām artiķelus, kurus tas bija uzrakstījis un nosūtījis agrā ritā. Par Dreifusa lietu Klemansō ir sarakstījis rakstus, kas aizņem 7 sējumus. „Klemansō, — stāstīja Anatols Franss par kādu sarunu ar Klemansō, nakts laikā, abiem pa tukšajām Parīzes ielām staigājot, — runāja ar viņam īpatnējo kodīgo un skarbo daiļrunību... Viņš norādīja uz melu un nomaldīšanās varu, zemiskuma spēku, apgalvoja, ka pret mums sacelsies visi: vainīgie, nezinātāji, bailīgie, skeptiķi... grūtībām, viņš teica, nav gala, — beigsies vienas, radīsies citas. Grūta ir šī lieta un liels ir risks... Plkst 6 ritā Klemansō man uzsita uz pleca un teica: — Bet tomēr mēs uzvarēsim!.. — un aizskrēja.“ Šī cīņa maksāja lielus līdzekļus: dažs labs no tiem, kas šo lietu aizstāvēja, pārdeva šīs lietas tālākkārtošanai savas mantas. Klemansō maksāja ar to, ko viņš rakstīdams nopelnīja. Plašās publikas interese par Dreifusa lietu arvein vairāk auga, auga arī Klemansō loma. Viņš kļuva par tā laika politiskās dzīves centru. Atkal viņš noturēja mītiņus, izcīnīja dueļus un turpināja rakstīt asus spīdošus rakstus. Beigu beigās sekas bija tās, ka Dreifusa lietu iztiesāja otru reizi. Šoreiz arī tiesa Dreifusu atzina par vainīgu, bet ievērojot vainu

mīkstinošus apstākļus, notiesāja viņu ar 10 gadu ieslodzījumu. Pēc tam valsts prezidents viņu apžēloja. Klemansō ar šādu tiesas iznākumu nebija nekādā ziņā apmierināts. Viņš un tāpat citi Dreifusa aizstāvji turpināja cīnīties par Dreifusa pilnīgu attaisnošanu. Beidzot, kad bija savākti jauni materiāli, pats Dreifuss griezās pie tiesas ar lūgumu vēl reiz izmeklēt viņa lietu. To tiesa arī darīja: atzina Dreifušu par nevainīgu, iecēla agrākā ģenerālštāba virsnieka vietā, paaugstinot un piešķirot Goda leģiona ordeni. Tā beidzās lieta, kuŗas dēļ krita vairākas Francijas valdības un kuŗas dēļ Francijā tikko neizcēlās pilsoņu karš. Dreifusa aizstāvji tagad tika pie pie varas, arī Klemansō kļuva par senātoru.

Kā senātoram Klemansō vispirms vajadzēja ņemt dalību baznīcas un valsts attiecību norēgulēšanā. Viņš deklarēja, ka ir gatavs dot baznīcai to pašu brīvību kā visām citām pilsoņu grupām, ja tā atsakās izlietot valsts privilēģijas. Pēc kāda laika viņš atkal kāpj senāta tribīnē un prasa mācīšanas brīvību, t. i. tiesības tēvam izvēlēties sava bērna skološanas veidu. Pēc kāda laika viņš runā par Elzasu un Lotringu, būdams tais domās, ka franči nekādā ziņā nedrīkst atteikties no Elzasas un Lotringas atgūšanas idejas.

Tāpat kā tad, kad Klemansō bija par deputātu, arī tagad, par senātoru būdams, Klemansō bija labs runātājs. Daudzi viņu turēja par labāko Francijas orātoru. Viņš runāja vienkārši un koncentrēti, nelietojot lētus stilistiskus efektus. Viņa talanta īpatnība starp citu pastāvēja runas pārliecinošā spēkā. Viņa runas parasti arī bija ļoti asas, uzbrūkošas. Šādu runu, vairāku duelu un vispāri viņa asā rakstura dēļ, Klemansō jau kā deputātu iesauca par „tīģeri“.

1906. gada 13. martā Klemansō kļuva par Francijas iekšlietu ministri. Viņš tūlīt ķērās pie ministrijas ierēdņu darba ražīguma pacelšanas. Pirmā kārtā viņš to darīja ar paša paraugu, ierodoties darbā vienmēr pirmais un vakaros aiziedams pēdējais. Kad viņš dabūja zināt, ka daži ierēdņi ierodas nekārtīgi darbā, daži pat tikai, lai saņemtu algu, viņš mēģināja šīs nebūšanas novērst. Strādnieku streiku gadījumos viņš ņēma dzīvu dalību streika mierīgā likvidēšanā. Tā paša gada 17. martā viņš devās kādā ogļraču streikotāju sapulcē Tautas namā un ar savu runu panāca, ka streikotāji nomierinājās. Kad vēlāk tomēr notika ekscesi, viņš stingri piekodināja policijai un armijai izsargāties no ieroču lietošanas. Ar šādu apdomīgu iekšējo politiku Klemansō pasargāja Franciju no vienas otras sociāla rakstura sadursmes.

1906. g. oktobrī Klemansō izbrauca ceļojumā pa Franciju.

Viņš apmeklēja Vandeju, bija klāt pie kāda pansionāta iesvētīšanas; viņš apmeklēja arī savu dzimteni. It visur viņu saņēma ar lielu sajūsmu un ovācijām, un it visur viņš turēja savas parastās dedzīgās runas — par savu dzimteni, Vandejas vēsturi, par baznīcas atdalīšanu no valsts, par sirdsapziņas brīvību, par sociālismu, sociālo taisnību. Atgriezies no šī ceļojuma, viņš devās uz Vara apgabalu, kur apmeklēja Tulonu un citas šī apgabala pilsētas. Tāpat kā iepriekšējā ceļojumā viņu saņēma ar ovācijām, un tāpat viņš runāja par daudz interesantiem tematiem.

Tā paša gada 19. oktobrī demisionēja ministru kabinets. Valsts prezidents jaunu kabinetu uzdeva sastādīt Klemansō. Kā ministru prezidentam Klemansō atkal nācās nomierināt dažus sociāla rakstura nemierus. Atkal Klemansō apdomīgā rīcība panāca, ka šos nemierus samērā ātrā laikā likvidēja. Pie tam viņam vajadzēja likvidēt kādu konfliktu ar Vāciju Marokas koloniju lietās.

8. oktobrī 1908. g. Klemansō runāja Vara apgabalā par savu veikto darbu. Starp citu viņš teica: „Es dodu to, kas ir manos spēkos. Es esmu tikai mirstīgs cilvēks. Nāks citi, veiklāki, varbūt laimīgāki, bet neviens, kas būtu vairāk par mani norūpējies par Francijas godu un demokrātijas cieņu.“

1909. g. 3. janvārī Vara apgabals atkal ievēl Klemansō senātā. 9. februārī Francija paraksta ar Vāciju vienošanos Marokas jautājumos. Pēc tam Klemansō nomierina vairākus streikus. Tie bija vieni no Klemansō pēdējiem darbiem ministru prezidenta amatā. Tai pašā gadā parlaments, nebūdamis mierā ar Francijas panākumiem Marokā un Alžīrā, gāza Klemansō valdību. Kā īsts francūzis Klemansō aizgāja ar humoru. Redzēdams, ka balsošanas urnā zilās balsošanas zīmītes pieaug un ka tādā kārtā valdības krišana kļūst acīm redzama, Klemansō smaidot paņēma savas aktis un teica: „Es aizeju.“ Un drusku vēlāk: „Vai nebija ļoti prātīgi, ka es paliku savā privātā dzīvoklī. Ar lietūs sargu es atnācu ministrijā, ar savu spieķi es aizeju. Tā tad nekādu pārkrāvšanās izdevumu. Lai mani pēcnācēji ņem piemēru no šādas tālredzības.“ Pēc tam Klemansō devās uz Karlsbadi, kurp viņu izvadīja viņa draugi un līdzstrādnieki ar lielu sirsnību un visa laba novēlējumiem. Drīz pēc tam Klemansō nomaksā savus pēdējos parādus un iegūst nelielu zemes īpašumu Gizora apkārtnē, Bernuvilā. Te viņam bija gliģis paviljons un ferma, kurā viņš varēja vaļas brīžos nodoties sen iemīlotiem lauku darbiem. Katru svētdienu viņš apstaigāja savu zemes gabalu, savu kūti, putnu dārzu un pat savu mazo upi, kas tecēja caur dārzu. Te viņš sagaidīja

savus draugus un kaimiņus. Tā bija maza skaista balta māja, vienkārši mēbelēta; te atradās arī Klemansō bagātā bibliotēka. Mājas priekšā bija zaļi laukumi ar daudz rožu krūmiem; netālu bija dzirdama uzticamo mājas sargu riešana, aitu blēšana, sivēnu kviekšana, bērnu klaigāšana. Dārza upītē stalti peldēja balti un melni gulbji, lēkāja foreles, kuŗas tur bija ielaidis kāds Klemansō draugs. Šai lauku dzīves idillē Klemansō pilnu krūti baudīja lauku mieru un, lasot un debatējot, laimīgs pavadīja dienas. Viņš bija pilnīgi sirsnīgs, kad viņš teica: „Zemnieka būda jūŗas krastā ir viss, kas man vajadzīgs!“ Un viņš bija arī tad sirsnīgs, kad paklausot pirmam aicinājumam, skrēja kā kareivis pie saviem ieročiem — pie sava žurnāla, parlamenta sēdēs, orātorā tribīnē.

1910. gada 29. jūnijā Klemansō aizbrauca uz Argentīnu un Brazīliju, kur sarīkoja desmit sapulces par moderno dēmkratiju un tās lomu. Šais sapulcēs viņš runāja par dēmkratijas nodibināšanu, dēmkratiju un parlamentu, dēmkratiju un valdību, dēmkratiju un sociālismu, dēmkratiju un reliģiju, dēmkratiju un karu. Šī ceļojuma iespaidus Klemansō vēlāk publicēja ar nosaukumu „Dieŗvidus Amerikas ceļojuma piezīmes“.

Atgriezies no Amerikas ceļojuma, Klemansō nodibināja jaunu laikrakstu „Brīvais cilvēks.“ Šeit viņš turpināja iespiest savus rakstus par sociāliem un patriotiskiem jautājumiem. Klemansō prasa reformas, kas atļautu Francijai turpināt viņas humānitātes misiju. Ar baŗām viņš vēŗo Vācijas militāŗo spēku pieaugšanu un tās draudzības nostiprināšanas ar Austriju. Viņš aicina valdību laikā rūpēties par Francijas militāŗo spēku nostiprināšanu un palielināšanu, lai Vācijas uzbrukuma gadījumā Francija nepiedzīvotu to pašu, ko 1870. gadā. Viņam, kā visiem frančiem, bija liela cerība uz krieviem kā sabiedrotiem; viņš neŗaubījās arī par to, ka Anglija nāks Francijai palīgā, bet galvenām kāŗtām, viņš teica, ir jārēķinās ar paŗu spēkiem.

1912. g. 10. februāŗa senāta sēdē viņa baŗas par Francijas nākotni kļūst vēl lielākas. Šai dienā Klemansō veselības stāvoklis bija tāds, ka viņš tikko turējās kājās; tūlīt pēc tam viņam bija jāizcieŗ smaga operācija. Tikko atveseļojies, Klemansō piedalās vēlēšanu likuma reformas debatēs: „Es nevaru pielaist, — viņš teica, — ka visu to iznīcina, kas ļāva reālizēt šai zemē mieru, es gribu teikt — majoritātes principu. Es nerīkoŗos pret šo principu un, to darīdams, es palieku pie karoga.“ Republikāņu vairākums viņam piekrita. Sakarā ar to Briana kabinetam vajadzēja atkāpties. Briana vietā par ministru prezidentu nāca Bartū. Jaunais prezidents ļoti daudz mantoja no Klemansō padomiem daudzos iekŗējās politiķas jau-

tājumos; viņš daudz ko smēlās arī Klemansō artīķelos, kas iztirzāja jo pamatīgi ikvienu jaunu pōlītisku jautājumu. Tā šai laikā Klemansō ļoti daudz rakstīja par kara dienesta pagarināšanas jautājumu. Viņš prasīja karadienesta samazināšanu no trim gadiem uz diviem, jo viņš gribēja atvieglināt iedzīvotājiem kara dienesta grūtības, kas bieži pārtrauca visu dzīves darbu, visu karjēru. Bet kad kara draudi kļuva arvienu redzamāki, viņš bija pirmais, kas rūpējās par valsts nākotnes drošību. Viņš aizrādīja, uz visu nāciju runādams, ka vajag nostiprināt rītu robežas.

3.

Pienāca izšķirošais brīdis. Vācija izlietāja Sarajevas slepkavību, lai sabiedrībā ar Austriju mobilizētos pret Krieviju un Franciju. Sākās pasaules karš, Klemansō par to nebija pārsteigts, jo viņš jau sen to bija paredzējis. Viņš bija viens no pirmiem, kas tagad aicināja tautu cīnīties uz dzīvību un nāvi.

Partijas cilvēks bija viņā zudis, arī politiķis apklusis. Bija pālicis tikai francūzis, kas sauca visus tautas brāļus pie ieročiem. Viņš prasīja visu ziedot karām, lai glābtu zemi, kas neveiksmju gadījumā varētu nonākt citas tautas jūgā. Viņš gribēja panākt, lai nodibinās atbildīga valdība, kuru varētu uzlūkot par visas Francijas varas nesēju.

Lai iespaidotu notikumu gaitu, Klemansō atkal ķērās pie žurnālista spalvas. Viņš prasīja kontroli pār palātas un divu lielo armijas un ārlietu komisijām. Viņš modri sekoja frontes notikumiem. Tā, kad sākās vāciešu katastrofisks uzbrukums un oficiālie ziņojumi visādi mīkstināja, slēpa un noklusēja patiesību, pie kam vienā ziņojumā bija tomēr iezadzies, ka cīņas jau notiek pie Sommas, bet kara ministrs Miljerans un avīzes izteicās, ka stāvoklis frontē ļoti labs, — Klemansō bija citādās domās „Pie Sommas?” viņš jautāja, „Cīņas notiek pie Sommas! Kā tas varēja notikt? Vai valdība domā, ka mēs nezinām, kur ir Somma? Kara ministrs ir pilnīgi apmierināts? Varbūt Miljerana kungs mūs tur par muļķiem?”

Viņš turpināja rakstīt dienu no dienas. Viņš rakstīja par dažādiem trūkumiem sanitārā dienestā, armijas apgādāšanā utī. Valdība nezināja, ko lai ar viņu iesāk. Neviens negribēja ar viņu sapīties. „To vairs nevar pielaut! Lai viņam dod visu varu, vai lai viņu nošauj!” teica kāda to laiku ievērojama persona. Beidzot valdība viņa „Brīvo cilvēku” slēdza. Par atbildi Klemansō uzrakstīja sekošo: „Ja cenzūra neizlaidīs manu rakstu, es to nosūtīšu lasītājiem pa pastu. Ja aizturēs manas vēstules, es tās pats iznēsāšu mājās.”

„Brīvā cilvēka“ vietā Klemansō tagad sāka izdot „Saistīto cilvēku“, kurū katru dienu lasīja vairāk kā simt tūkstoš lasītāju. Katru dienu Klemansō apmeklēja daudz svežu cilvēku, kas viņam pateicās par viņa rakstiem; citi to pašu darīja vēstulēs, jo viņa raksti bija tiešām dzīvas uguns pilni. Tā viņš, piemēram, 1914. gada 5. augustā rakstīja: „Un tagad pie ieročiem! Mirt nav nekas. Vajag uzvarēt. Šim nolūkam mums vajadzīgas visas mūsu rokas. Arī visvājākam būs sava slavas daļa. Tautas dzīvē pienāk stunda, kur pār tās locekļiem drāžas varoņu laikmeta uragans.“ Dažos citos rakstos: „Viena nācija ir viena dvēsele,“ „Mēs prasām dzelzs valdību...“ „Dzimtene ir mistisks vārds, kas tur cilvēku ieslēgtu maģiskā jūtu, domu, rakstītu vai tikai izjustu tradīciju lokā.“

Klemansō populāritāte auga ar katru dienu. Viņš vienīgais runāja pilnīgi patiesību, ceļot gaismā neveiksmīgus ģenerāļus, neprašas intendantus, nedrošus politiķus. Viņš netaupīja pat pašu valsts prezidentu, kas viņu bija sanīknojis ar to, ka tas kādā oficiālā ceremonijā bija devies kara laikā dragunu eskorta pavadībā. Tauta ticēja Klemansō vārdiem. Ticēja arī viņam senāts, kas viņu ievēlēja divās kara laika svarīgākās komisijās.

Pienāca Krievijas oktobra revolūcija, krievu fronte izīra, simtiem tūkstošu vācu kareivju tagad varēja pārvietot uz Francijas fronti. Francijai pienāca kritiskais brīdis. Paklausot visas tautas balsij, valsts prezidents aicināja Klemansō par kara ministru. Stāsta, ka tūlīt pēc sarunas ar valsts prezidentu Puankarē, Klemansō devies pie ārsta un jautājis, vai viņš vēl var nodzīvot vienu otru gadu, citādi šādā brīdī viņš nevarot ņemt varu savās rokās. Saņēmis pozitīvu atbildi, Klemansō esot ieguvis indi gadījumam, ja viņam neveiktos.

Viņš ķerās pie lietas ar parasto aukstasinību un drosmi. 16. novembrī Klemansō sastādīja jaunu valdību. Klemansō deklarācija radīja skaidru stāvokļa izpratni, ugunīgu patriotismu, milzīgu enerģiju, ticību tēvijas uzvarai. „Vienu dienu — viņš teica — sākot ar Parīzi līdz vienkāršai sādžai mūsu asinīs un asarās mirkušos un granātām plosītos uzvarētājus karogus saņems ar gaviļu vētru. Šo mūsu rases skaistāko dienu, pēc tik daudz citām, radīt ir mūsu varā...“

No šīs dienas visa zeme zināja, ka pie stūres ir vajadzīgais vadonis. Klemansō karoja pret spekulāciju, neapzinīgiem elementiem, kas, uzpirkti ar Vācijas naudu, nodarīja Francijai tikpat lielu postu, kā Vācijas lielgabali un nāvīgās gāzes. Valdība visiem spēkiem cīnījās pret šiem ļaunumiem. Tumšie veikali rimās. Daudzi spekulanti un spiegi, arī pazīstamā dejotāja spiegs Mata Hari, saņēma bargu sodu.

No 1918. gada 30. janvāra līdz 2. februārim augstākā kara Padome noturēja Versalā septiņas sēdes. 4. feruāra paziņojums sabiedrotiem bija, ka Francija turpinās karu. Kara stāvoklis šai momentā bija ļoti nopietns. Vācija koncentrēja savus spēkus austrumu frontē, intensīvi fabricēja lielgabalus un municiju. Šai laikā Klemansō atspēkoja sociālistu uzbrukumus, kas gribēja vest sarunas ar lieliniekiem, kas toreiz jau bija sagrābuši savā varā vienu Krievijas daļu. Klemansō laida klājā 1918. g. 8. martā savu spēku pilno deklarāciju.

„Mana ārējā un iekšējā politika ir viens un tas pats. Iekšējā politika — es karōju; ārējā politika — es karōju. Es vienmēr karōju... Krievija mums ir neuzticīga, es turpinu karot. Nelaimīgā Rumānija ir spiesta kapitulēt, es turpinu karot, un es turpināšu līdz pēdējam elpas vilcienam.“

Klemansō piekrita 400 vairākuma balsis. Šie lepnie un niknie vārdi radīja visā Francijā, kas negribēja mirt, kas pazina šai lielajā gribas cilvēkā sevi, jaunu lielas enerģijas uzplūdumu.

4. martā Austrijas grāfs Černins apgalvoja, ka Klemansō viņam esot licis prasīt, vai viņš neesot ar mieru uzsākt miera sarunas. Uz to Klemansō asi atteica: „Grāfs Černins ir melojis!“ kas atbalsojās kā plīķis cauri visai Eiropai.

1918. g. 21. marta uzbrukums atgādināja 1914. g. augusta un septembra asiņainās dienas. Ienaidnieks bija nostiprinājis austrumu fronti. Klemansō, ienaidniekam arvien vairāk tuvojoties, reālizēja komandēšanas vienību, kas izglāba Franciju. 30. martā, saziņā ar Loidu Džordžu un Duglasu Hegu, par virspavēlnieku izvēlēja Fošu.

Varonīgā pretošanās vispirms apturēja ienaidnieka uzbrukumu. No 21. marta līdz 15. jūlijam — franču armija atsita 5 ienaidnieka uzbrukumus. Šai laikā notika Parīzes bombardēšana, kas franču intensīvitāti divkārtšoja.

Klemansō nevienu dienu neatstāja savu posteni. Pēc 27. maija uzbrukuma vācieši turpināja iet uz priekšu līdz Marnai. 5. jūnijā palāta Klemansō interpelēja. Galīgi kreisie bija nostājušies asā opozīcijā, aģitācija pret Klemansō bija tik liela, ka viņam vajadzēja nokāpt no tribīnes. Bet beidzot tomēr viņu uzklausīja. Viņš atgādināja visiem, ka viņš kādreiz sludinājis grūtas dienas. Tagad tās, viņš teica, ir pienākušas, tās vajaga paciest. Viņš runāja par kareivjiem, kas cīnās viens pret pieciem, negulot trīs naktis no vietas. Viņa runa atstāja uz deputātiem lielu iespaidu: „Tur, — teica viņš, — nevar citu darīt kā mirt; jūs, jūs varat ar savu stingro un drošo kara nostādīšanu viņiem dot uzvaru!“ Viņš apgalvoja tālāk: „Jūsu priekšā

ir valdība, kas nekad nepieņems pazemojošu mieru... Atlaižat vai paturat mūs, bet tik ilgi, kamēr mēs tur būsim, dzimteni aizstāvēs līdz pēdējam.“

Katru dienu Klemanso turpina apmeklēt fronti, drošinādam kareivjus vārdiem un ar personīgu piemēru. Viņš bija vienkāršības un bezbailības piemērs; viņš nonāca bieži līdz pirmajām tranšejām. Cik daudz reiz ļaudis, kas vakarā stāgāja pa tumšajām Parīzes ielām, redzēja ātri garām paskrienam kara ministra apgaismoto auto, kas dubļiem aplāts un izdauzītiem stikliem atgriezās no frontes. Iekšā redzēja enerģisku seju ar baltām ūsām, kurā visi pazina veco tēvijas sargu, kuŗam arvienu bija darba pilnas rokas; un vislaunākās dienās viņu ieraugot liela ticība mājāja visu sirdis.

Notikumu gaita beidzot sāka apmierināt Klemanso un Fosu. Jūlija mēnesī vācieši apstājās iet uz priekšu un sabiedrotie sāka uzbrukt. 18. jūlijā vācieši sāka atkāpties un beidzot bēgt. Ienaidnieka spēki atkal gāja garām Marnai, bija spiesti atstāt Suasonu, tad Nuajonu, Peronnu, Susi, Ternjē. Francijas ziemeļi un Beļģija jau bija ceļā uz atbrīvošanu. Tuvojās stunda, kurā ienaidniekam vajadzēja lūgt beigt uzbrukumu, lūgt miera sarunas un mieru.

No Austrijas puses jau bija ienācis pamiera priekšlikums, kuŗu sabiedrotie noraidīja. Klemanso noturēja senātā īsu runu, noslēdzot to humānitātes un taisnības garā. Viņš apgalvoja, ka Vācijai būs jāmaksā par izdarītiem postījumiem: dedzināšanu, postīšanu, vīriem, sievietēm un bērniem, par visu to, ko pasaule ir redzējusi un ko tā nekad neaizmirsīs. „Mēs, teica viņš, — meklējam tikai mieru un mēs gribam to noslēgt taisnīgi un solidi, lai nākošās paaudzes būtu pasargātas no pagātnes nekrietnībām.“ Viņš beidza spēcīgiem vārdiem, kuŗos parafrazēja Marseljēzu, un kuŗus visi saņēma ar gavilēm. „Uz priekšu tēvijas bērni, ejiet atbrīvot tautas no riebīgā spēka pēdējā nikuŗuma! Skaidrām sirdīm ejiet pretim uzvarai!.. Visa Francija, visa domātāja cilvēce ir ar jums!“

Beidzot, 5. oktobrī, Vācija, Austrija un Turcija lūdza miera sarunas un mieru. Sarunu laikā sabiedrotie turpināja iet uz priekšu, ziemeļi bija atbrīvoti. Visas tautas savilņojuma brīdī Klemanso kāpj tribīnē, pasludina uzvaru, formulē notikumu mācību: „Kungī, ar uzvaru cerība, vislielākā cerība plēš savus spārnus... Mēs esam cinījušies par savām tiesībām. Mēs gribam šīs tiesības pilnīgas, kopā ar vajadzīgām garantijām pret mežonības atgriešanos. Ar šīm tiesībām mēs no savas puses nerevanšēsīsimies par pagātnē nodarītām pārestībām.“

6. novembrī viņš nolasīja palātā pamiera noteikumus Aus-

trijai. Viņš paziņoja, ka pamiera termiņi, kurus pieprasījusi Vācija, ir noteikti un nosūtīti Vilsonam un, lai tos dabūtu zināt, Vācijas ķeizaram jāgriežas pie maršala Foša. Beigās viņš runāja par vienības nepieciešamību: „Francija to grib! Francija to grib!”

Uzbrukumus pārtrauca 11. novembrī plkst. 11. Lielgabalu šāvieni par godu atbrīvošanai svinīgi paziņoja notikušo. Parīzes iedzīvotāji pārplūdināja ielas, ielu krustojumus, bulvārus, sapulcējās Palātas priekšā, kur atradās Klemansō, un apsveica viņu ovācijām. Ļoti savilņots kā republikānis un francūzis, viņš kāpa tribīnē un teica: „Kungi, šinī stundā mums jāsolās vienmēr visiem dvēseles spēkiem strādāt vispārības labā.”

Viņš nolāsīja pamiera noteikumus, kurus deputāti noklausījās kājās stāvot, aplaudējot un pavadot tos apmierinātiem saucieniem. Šai momentā Klemansō parādījās kā dēmorkatijas dzelzs kanclers, kas paziņoja centrālās Eiropas imperijas galu, Austrijas torņa krišanu, Hohencollernu atieikšanos, apspiesto nāciju, Polijas, Serbijas, Rumānijas, Armenijas, Elzasas un Lotringas brīvības iegūšanu. Tas notika 11. novembrī,

16. novembrī Klemansō atļāva sev baudīt pirmo brīvo dienu pēc pēdējās valdības nodibināšanas. 3. decembrī viņš aizbrauca ar Fošu uz Londonu, kur tos saņēma ar milzīgu entuziasmu. 8. decembrī Republikas prezidents un Klemansō apciemoja Mecu un Strasburgu, kur tos saņēma reizē sirsnīgi un grandiozi.

Klemansō aizbrauca uz Vandeju, kur viņš jūrmalā lietū un vējā pavadīja vairākas dienas. 17. janvārī Klemansō bija atkal savā vietā konferencē kopā ar citiem franču delegātiem. Savienoto valšķu prezidentam priekšā liekot, par konferences prezidentu vienbalsīgi ievēlēja Klemansō.

19. februārī Klemansō piedzīvoja pret sevi atentātu: kāds anarchists Kotēns raidīja uz viņu deviņus revolvera šāvienus. Viena lode iestriga plaušās. Bija vajadzīga liela griba dzīvot un liela fiziska pretestība, lai pārciestu ievainojuma sekas. Pirmajā dienā Klemansō redzēja viņa vienkāršajā dzīvoklī bālu un bez valodas, ārstu un savējo uzraudzībā; ieradās daudz apmeklētāju, kas apvaicājās par viņa veselības stāvokli, pieņāca daudz ziedu un vēstules ar līdzjūtības apliecinājumiem; visa pasaule nosodīja šo atentātu. Nākošā dienā Klemansō jau atguva valodu. Astoņas dienas pēc tam viņš jau pastaigājās Versajā ar Dr. Lobry un bija atkal savā miera konferences prezidenta vietā. Kad pēc kāda laika tiesa piesprieda Kotēnam nāves sodu, Klemansō lūdza Kotēnu apžēlot; viņa lūgumu ievēroja.

7. maijā Klemansō pieņēma Trianona pilī Vācijas pilnvarotos. Piecdesmit dienu pēc tam parakstīja miera līgumu. 30. jūnijā Klemansō iesūtīja Palātas kancelejā līgumu, kas atdeva Francijai viņas vecās zemes — Elzasū un Lotringu, kas paredzēja reparāciju summas, ar Reinas labā krasta okupācijas tiesībam piecpadsmit gadiem kā garantiju tam, ka Vācija pildīs miera līgumu; līgums paredzēja arī Saras apgabala oļraktuvju iegūšanu kā kompensāciju par izpostītām ziemeļu raktuvēm. Ar to pašu līgumu Polija atguva savu kādreizējo patstāvību. Vācu kolonijas palika sabiedroto prōtektorātā, Vācijas pastāvīgā armija bija samazināta līdz 100.000 cilvēkiem. Uz agrākās Austrijas monarchijas drupām pacēlās jaunā Čehoslovākija un citas jaunas valstis.

Uzvaras svētki notika 14. jūlijā. Pēc sēru nakts sapulces ap katafalku, kas bija uzcelts zem Triumfarkas kā Francijas sēru simbols, armija defilēja garām republikas valdībai, prezidentam Puankarē un izpildu varas šefam — ministru padomes prezidentam un kara ministram Klemansō.

4.

Kara beigām sekoja dažādas grūtības: vajadzēja rūpēties par dzīves dārdzības mazināšanu, ģnerālstreiku likvidēšanu. Garas debates prasīja miera līguma ratificēšanu. Noslēdzot debates Klemansō teica: „Līgumam pagātnē nav piemēra; viņš ir dzimis no Francijas, Eiropas, visas pasaules atbrīvošanas koalīcijas. Te miers jāredz kā cilvēces solidaritāte, ko izteic tautu savienība.“ Klemansō paskaidroja, ka rezolūcijām jātiek vienbalsīgi pieņemtām no visiem četriem sabiedrotiem.

Līgumu ratificēja 2. oktobrī ar 372 balsīm pret 53, vienbalsīgi pieņēma militāro konvenciju ar Angliju un Savienotām Valstīm.

Polītika atkal atguva savas tiesības. Likumdevējas iestādes 16. novembrī izsludināja jaunas vēlēšanas. Vajadzēja notikt arī jaunām valsts prezidenta vēlēšanām. Visi paredzēja, ka par prezidentu ievēlēs „uzvaras tēvu“ Klemansō, tāpat kā viņu 1918. gadā vienbalsīgi ievēlēja par Francijas Akadēmijas locekli, kaut gan Klemansō to nebija lūdzis un arī nenoturēja iestāšanās runu, pat ne reizi akadēmiju neapmeklēja. Visu paredzējums tomēr nepiepildījās: senātori un deputāti, baidīdamies no tik spēcīgas personības kā Klemansō, 1920. g. 16. janvārī iepriekšējās kopējās vēlēšanās 408 balsis nodeva par labu kandidātam Dešanelam un tikai 389 par Klemansō. Dabūjis to zināt, Klemansō paziņoja nacionālās sapulces prezidentam: „Prezi-

denta kungs, es atļaujos Jūs informēt, ka ņemu atpakaļ saviem draugiem pilnvaru uzstādīt manu kandidātūru republikas prezidenta amatam un, ja viņi ietu tālāk un dabūtu man balsu vairākumu, es atteiktos no šādā kārtā iegūta mandāta.“

Nākošā dienā Versaļā par valsts prezidentu ievēlēja Dešanelu. Savā pateicības runā viņš daudz runāja par Klemansō nopelniem un lika priekšā nosūtīt Klemansō apsveikuma adresi. Tieši no sēdes Dešanelš devās pie Klemansō, bet Klemansō nebija mājās.

Driz pēc tam Klemansō uzsāka arī pasaules ceļojumu. Viņš apmeklēja Afriku un Āziju, kur piedalās tīģeru medībās. Tā viņš 1921. g. 17. janvārī raksta saviem draugiem: „Ļoti skaistas tīģeru medības Gvalionā. Nošāvu divus.“

Atgriezies Francijā, Klemansō piedalās savas statujas atklāšanā Saint-Herminā. Nākošā gadā viņš atklāj Nantes liceja celto mirušo pieminekli; turpmāk šo liceju sauca par Žorža Klemansō liceju. Pēc kāda laika viņš dibina laikrakstu „Nacionālā atbals“. 1922. g. 11. novembrī viņš dodas uz Ameriku, kur viņu apsveic un ar uzmanību klausās viņa runās. 20. decembrī viņš atgriežas Francijā. Tagad viņš nododas filozofijai un rakstniecībai. Vienu pēc otras viņš publicē savas grāmatas: „Demos-tēns“, „Domu vakarā“, „Klods Monē“.

1929. gadā mirst Klemansō cīņas biedrs maršals Fošs. Šai pašā gadā sākot ar 20. novembri slimība saista Klemansō pie gultas, un viņš mirst trīs dienas pēc tam, t. i. 1929. g. 23. novembrī pulksten 2 rītā.

Attaisīja Klemansō testamentu. Tur bija teikts: „Es vēlos kļūt apbedīts Kolombjē, blakus savam tēvam. Manas miesas lai ved no bērņu mājas uz apbedīšanas vietu bez pavadoņiem, bez jebkādām ceremonijām. Lai nenotiek miesas daļu atdalīšana. Nekādu manifestāciju, uzaicinājumu, ceremoniju. Ap kapu nekā vairāk, kā dzelzs sētu bez vārda, kā manam tēvam. Manā šķirstā es gribu, lai liek manu jaunības spieķi ar dzelzs ābolu un ar kazas ādu klāto mazo lādīti, kas atrodas mana stikla skapja augšējā nodalījuma kreisajā kaktā. Šai lādītē lai atstāj mazu grāmatīņu, kurā tur novietojušas manas dārgās mātes rokas. Beidzot lai tur pievieno divus izkaltētus puķu pušķus, kas atrodas uz kamīna istabā, kas iziet uz dārzu. Mazo pušķi lai ieliek grāmatā, kurā atrodas lielais pušķis un visu lai novieto man blakus.“

Saskaņā ar šo testamentu Klemansō mirstīgās atliekas naktī, vētrā un lietū, automobiļa furgonā veda uz Vandeju. Vēlā naktī no Franklina ielas furgons drāzās pa Parizes tukšajām ielām. Tam pakaļ dzinās franču, anglu un amerikāņu žurnā-

listi, kas jau iepriekš bija apgādājušies ar automobiļiem. Bet viss jau bija paredzēts: pie pilsētas izbauktuves žurnālistus aizturēja policijas prefekts, lūdzot ļaut furgonam izbaukt labu garālu priekšā. Pulksten astoņos rītā Mušanas pilsētiņas bundzinieks apstaigāja nedaudzās ielas un lūdza iedzīvotājus neiet uz Kolombjē, kur vajadzēja notikt slavenā tautieša bērēm. Tai pašā laikā, saskaņā ar Tardjē rīkojumu pa telegrafu, jātnieku žandarmerija aizsprostoja visus ceļus, kas veda uz kalniem, kuŗu virsotnēs nelielā birzī Klemansō bija sev paredzējis kapa vietu. Pa šauriem kalna celiņiem gar aizām, dubļos grimstot, furgons lēnām pacēlās līdz birzij. Visu nakti turienes iestādes bija brīvojušas ceļu, apspriedušas ar kapračiem, norīkojušas policijas posteņus. Kapa bedre bija izrakta vietā, kuŗu Klemansō bija norādījis dažus gadus atpakaļ. Tur ielaida šķirstu. Šais fantastiskās bērēs nebija ne lūgšanu, ne runu, ne reliģisku, ne civiļu apbedīšanas ceremoniju. Tālumā tarkšķēja fotografu filmu uzņēšanas aparāti, žurnālisti atzīmēja savus iespaidus.

Ar Klemansō aizgāja kapā pēdējais no Trešās Republikas dibinātājiem. Visa viņa dzīve bija saistīta ar republikas iekārtu, republikānisko ideju paušanai veltīta. Par šīm idejām runā Klemansō rakstu lielākais vairums.

Gandrīz visi pašreizējie Francijas politiskie darbinieki ir nākuši no Klemansō skolas, ir bijuši viņa kabinetu locekļi vai viņa palīgi dažādās avīzēs.

Ar saviem asiem vārdiem un rakstiem, ar savu drošo nebūšanu atmaskošanu valsts un sabiedriskā dzīvē, Klemansō bija iemantojis daudz naidnieku. Bet viņam bija karsta patriota un patiesības cīnītāja sirds, un tāpēc tauta viņu mīlēja, apsveikdama viņu, kur vien viņš parādījās ar ovācijām, par tēvijas glābēju saucot un tiklab savās sirdīs kā Francijas un Eiropas vēsturē viņam nemirstīgu pieminēkli uzcelot.

Jāzeps Pilsudskis

1.

Jāzeps Pilsudskis dzimis 1867. gada 5. decembrī Polijā, Zulovkas muižā, kas piederēja viņa tēvam. Šī muiža bija 9000 ha liela un tās saimniecību vadīja vecais Pilsudskis — mācīts agronomis. Viņš ierīkoja savā apgabalā rauga un terpentīna fabrikas, ķieģeļu cepli un vēl citus uzņēmumus. Viņš bija darbīgs un enerģisks cilvēks, kas nebaidījās no šķēršļiem. Ne mazāk enerģiska bija Jāzepa Pilsudska māte Marija. Viņa audzināja savus bērnus, pavisam 10, to starpā arī Jāzepu Pilsudski, nopietnā tikumiskā un patriotiskā garā. Viņa bieži stāstīja par poļu dumpja varoņiem, par krievu varmācībām, lasīja bērniem priekšā labāko poļu dzejnieku dzejas. „Tas bija, — stāsta par šo laiku pats Pilsudskis, — gadu desmit pēc 1863. g. sacelšanās. Atmiņa par Muravjeva lauku kara tiesām bija tik dzīva, ka ļaudis trīsēja, ieraugot krievu „činavnieka“ tērpu. Arī kad dzirdēja ieskanamies pasta ragu par zīmi, ka brauc kāds augstāks krievu ierēdnis, visiem sejas kļuva garas. Šais laikos mana māte šad un tad izņēma no kādas slēptuves, ko tā vienīgi pati zināja, kādas grāmatas. Viņa mums no tām lasīja priekšā un mēs šo to iemācījāmies no galvas. Tie bija mūsu slaveno rakstnieku darbi. Liela slepenība, kurā šī lasīšana notika, mātes uztraukums, kas pielīpa arī mazajiem klausītājiem, steidzīgā pēdu apslēpšana, kad kāds neaicināts viesis pēkšņi tuvojās mūsu muižai tai laikā, kad notika šīs „ģimenes konspirācijas“ — viss tas atstāja neizdzēšamu iespaidu mūsu dvēselē...“

Ap šo laiku sāka ciest zaudējumus tēva dažādie uzņēmumi. Kad drīz pēc tam izcēlās ugunsgrēks, kas gandrīz pilnīgi izpostīja visu Pilsudsku īpašumu — ēkas, stallus, šķūņus, kūtis, klētis, lopus, fabrikas, pat tuvējo mežu, — tad Pilsudsku bagātība ievērojami sašļuka un tie kļuva tikai par vidēji bagātiem poļu muižniekiem. Tagad bērniem vairs nevarēja turēt privātskolas, tāpēc visa ģimene pārcēlās uz Viļņu, kur guberņas licejā nodeva mācīties arī Jāzepu Pilsudski jeb Ziuku, kā viņu toreiz saukuši. Šeit no paša sākuma smagi cieta mazā Ziuka nacionālās jūtas, jo licejā bija stingri aizliegta poļu valoda, poļu

rakstnieku darbu lasīšana, un krievu skolotāji ar nicināšanu un izsmieklu izteicās par poļiem un viņu pagātni. Svētkos un svinību gadījumos liceja skolniekiem bija jāiet pareizticīgo baznīcā un jālūdz par caru, kas apspieda viņu tēviju. „Tamlīdzīgos apstākļos, — saka Pilsudskis, — mans ienaidis pret krievu režimu pieauga no gada gadā. Es ienīdu ienaidnieku un man bija kauns atzīties savā nespēkā. Mana viskarstākā vēlēšanās bija kaut kā, bet tomēr kaitēt Krievijai, un man bija klusi ciešot jāredz krievu skolotāju vislielākās bezgodības, kas stipri aizvainoja manu patriotismu un tautisko godu.“ Kad jaunais liceists par to žēlojies mātei, tā nobālējusi un, zobus sakodusi, teikusi: „Ko tagad darīt, mans dēls? Kad būsi liels, tad tiem atmaksāsi un atriebsies. Bet tagad mācies un smel zinības. Esi uzmanīgs un nelauj sevi izprovocēt...!“

Jaunais Pilsudskis paklausīja mātes padomam un mācījās labi. Tā kā no ugunsgrēka Pilsudsku bibliotēkas lielākā daļa bija izglābta, tad Pilsudskis blakus mācībām ar lielu aizrautību nodevās lasīšanai. Ar sevišķi lielu interesi viņš lasījis par vēstures varoņiem — Napoleonu, Miltiādu un Temistoklu, Epaminondu, Deciju, Mūciju Scevolu, Scipionu. „Visi viņi, — saka Pilsudskis, — mani savilņoja un darija neizsakāmi laimīgu.“

Laiku pa laikam Pilsudska vecākus aicināja uz liceju, kur tiem ziņoja, ka viņu dēls Jāzeps pārkāpj skolas nosacījumus. Tas tomēr neatbaidīja Pilsudski cīnīties pret krievu apspiedējiem. Ar Pilsudska aktīvu piedalīšanos Viļņā nodibinājās šai laikā patriotiskas audzināšanas pulciņš. Pulciņš interesējās par Polijas vēsturi un literātūru, par sabiedriskām problēmām, uzskatot par savu idejisko vadoni pazīstamo poļu dzejnieku un patriotu Mickēviču.

1884. gadā mirst Pilsudska māte. Ar to sairst Pilsudsku ģimenes dzīve. Nākošā gadā, nobeidzis liceju, Pilsudskis devās studēt medicīnu uz Čaņkovu, kur drīz vien kļūst par poļu studentu vadoni. Bet te viņš nepaliek ilgi, jo pēc gada viņu it kā par kādu pārkāpumu no universitātes izslēdz. Atgriezies 1886. g. Viļņā, Pilsudskis nodibina poļu intelligences aprindās slepenu patriotisku poļu organizāciju. Šī organizācija drīz gūst Viļņā vadošas organizācijas lomu.

1887. gadā pulciņu apmeklēja kāds krievu terrorists, uzaicinot pulciņu piedalīties atentātā pret Aleksandru III. Pilsudskis šo uzaicinājumu noraidīja. „Mēs poļi, — viņš teica, — esam galvenā kārtā ieinteresēti cīnīties pret krievu apspiešanas sistēmu, ko tie lieto Polijā un mazāk mūs interesē caru dzīvība un vispār caru maiņa. Mūsu tautas posts un poļu zemnieku un strādnieku izglītības stāvoklis mūs vairāk interesē

Pilsudskis

nekā kāda valdības maiņa Krievijā. Un, kas zina, ko tāda maiņa varētu Polijai dot.“ Bet kāds cits polis Titus Paškovskis pieņēma terorista uzaicinājumu un apņēmas pagatavot sprāgstošas vielas, jo viņš pēc izglītības bija farmaceits. To vēlāk dabūja zināt kāds provokators Kanšers, kuŗa rokās bija rākuši arī Bronislava un Jāzēpa Pilsudsku vārdi. Tā abus brāļus iepina šai teroristu lietā. Kaut gan pret viņiem nebija nekādu pierādījumu, pietika, ka viņi bija poļi, un viņus abus notiesāja — Bronislavu ar astoņpadsmit gadiem katorgā ar noņemšanu, bet Jāzēpu ar pieciem gadiem izsūtīšanā uz Sibīriju. Šeit Jāzēps Pilsudskis daudz nodarbojās ar pašizglītību, paretam arī ar medībām.

1892. gadā Pilsudskis, sodu izcietis, atgriezās Viļņā. Taisni šai laikā nodibinājās Parīzē vienota poļu sociālistiska partija ar mērķi veicināt Polijas neatkarīgas demokrātiskas republikas nodibināšanos. Šīs partijas iespāids Polijā bija ļoti liels. Viņai pievienojās arī Pilsudskis. Viņš ķērās pie poļu masas modināšanas nacionālai cīņai. Poļu sociālistiskās partijas otrā kongresā, kas notika Viļņas tuvumā 1893. gadā, Pilsudskis jau izvirzās kā šīs partijas vadonis. Kongress nolēma izdot īpašu nelegālu avīzi poļu strādniekiem Krievijā. Šī uzdevuma veikšanai izvēlēja Pilsudski un A. Sulkeviču. Abi biedri nodibināja slepenu spiestuvi un 1894. gada 12. jūnijā izlaida pirmo „Robotņika“ numuru. Pilsudskis šai laikā bija ne tikai šīs avīzes redaktors, salicējs un iespiedējs, bet arī avīzes iznēsātājs. „Visa poļu nācija grūti cieš — rakstīja Pilsudskis kādā šīs avīzes rakstā, — un tamdēļ es griežos pie jums, strādnieki un zemnieki, jo jūs ciešat visvairāk!“ Pilsudskis joprojām dibināja jaunus slepenus avīzes izdalīšanas punktus, uzmudinādams tos, kas sāka pagurt. „Man nācās, — saka par šo laiku Pilsudskis, — nevien ķerties pie darba, pie kuŗa es nebiju pieradis, bet bez tam vēl vajadzēja pat radīt jaunus vārdus, stilu, terminoloģiju, jo mūsu jaunā programma stipri atšķīrās no vecām sociālistiskām formulām, pie kuŗām bija pieraduši lasītāji, strādnieki, agitatori un partijas intelligence. Un man nācās bieži liet sviedrus nevien sēdot pie saviem rakstiem, bet arī labojot iesūtītos arņķelus...“

1895. gadā Pilsudskis pārcēla avīzes spiestuvi uz Viļņu, pie kam par viņa galveno līdzstrādnieku tagad kļuva nākošais Polijas valsts prezidents Staņislavs Voicēhovskis. Šinī laikā Pilsudskis apprecējās. Viņš apprecēja atraitni Mariju Juškēviči — dedzīgu un aukstasinīgu poļu atraitni. Laulības notika lielā slepenībā. Kāzu mielasta vietā sarīkoja izbraukumu leišu kunigaikšta Ķeistuta pilsdrupās Traķu ezera salā. Pēc kāda

gada Pilsudskis ar sievu pārcēlās uz Lodzu. Tur Pilsudska dzīvoklī pārcēla arī „Rabotņika“ drukātavu. Avīzes viena numura izdošanu prasīja piecpadsmit dienu darba. To izplatīja 2000 eksemplāros. Policijai, protams, izdevās atsevišķus eksemplārus notvert, bet ne pašu izdevēju.

Beidzot 1900. g. 21. februārī policija tomēr uzgāja slepeno spiestuvi un Pilsudski ar sievu apcietināja, ievietojot abus Varšavas citadelē. Avīze tomēr turpināja iznākt, iespiesta gan Londonā, Ķijevā, Varšavā, Rīgā.

Pa tam Pilsudska biedri mēģināja sarīkot Pilsudska bēgšanu no apcietinājuma. Norunāja, ka Pilsudskis izliksies par vājprātīgu, lai vēlāk, kad viņš sakarā ar to tiktu ievietots slimnīcā, no turienes varētu vieglāk izbēgt. Pilsudskis mēģināja izpildīt šo plānu un simulēja vājprātību — runājot nesakarīgus vārdus, plātoties ar rokām un nepieņemot ēdienu. Cietuma administrācija tomēr Pilsudska šķietamai slimībai nenoticēja, tā ka Pilsūdskim beigu beigās nekas cits neatlika, ka no simulēšanas atteikties. Bet taisni tai brīdī viņu nolēma sūtīt kā garā vāju uz Pēterburgas slimnīcu. To bija panācis kāds krievu ārsts, kas poļiem simpatizēja. Pēterburgā kāds poļu ārsts Mazurkēvičs, arī sociālistu partijas biedrs, iestājās tai slimnīcā, kur bija Pilsudskis, par ārstu un dažas nedēļas pēc tam panāca, ka Pilsudskis, pārgērbies par kara ārstu, varēja izbēgt.

Aizbraucis no Pēterburgas, Pilsudskis kādu laiku slāpstījās Rīgā, pēc tam Ķijevā, pēc tam Baltkrievijā, kur viņš satikās ar savu sievu, un beidzot pāri Krievijas robežai iebrauca Galicijā. Te viņš iepazinās ar poļu sociālistiskās partijas lideri Dašinsku. 1901. gada beigās Pilsudskis aizbrauca uz Londonu, kur satikās ar dažiem citiem partijas biedriem. Nākošā gadā Pilsūdskim bija jāatgriežas Krakovā, kur to aicināja partijas vadība. Šeit Pilsūdskim nobrieda doma, ka Polijas brīvību var izcīnīt tikai visa poļu tauta, bet ne atsevišķa šķira, un ka ir jādomā par bruņota spēka radīšanu. Ar savu labsirdību un objektivitāti, ar savu izturību un pacietību, ar to, ka viņš lietas labā varēja piedot smagus personīgus apvainojumus, ar to, ka viņš nāves briesmu nebaidīdamies braukāja partijas uzdevumā pa Krievijas apgabaliem, viņš iemantoja partijas darbinieku starpā lielu cieņu.

1904. g. 8. februārī sākās krievu-japāņu karš. Arī tam Polijas apgabalā, kas bija Krievijas varā, draudēja mobilizācija. Pilsudskis visiem spēkiem centās šo krievu nodomu izjaukt. „Mums, — viņš teica, — ir jāizjauc mobilizācija, mazākais jāizdara to par neizdevušos, vai jāliek tai šķēršļi ceļā. Galu galā tas ir bezprāts un kauns, ka mums jāiet tālumā, lai lietu savas

asinis par krievu interesēm; tas ir kauns, ka mūs kā jērus dzīs uz Mandžuriju, uz šo lielo cilvēku kautuvi... Izliesim labāk savas asinis tepat mājās par mūsu lietu, aizstāvot savas tautas godu...“ Šai lietā Pilsudskis griezās pie dažādu šķiru pārstāvjiem, bet viņa projekts nekur neatrada istu piekrišanu. Visi atrunājās ar to, ka jābūt apdomīgiem.

Tad Pilsudskim radās doma doties uz Japānu un pierunāt japāņus, lai viņi atbalsta poļu sacelšanos. Šo nodomu Pilsudskis arī realizēja. Bet Japānā viņam stājās ceļā otrs poļu vadonis Romāns Dmowski, kas bija tais domās, ka Pilsudska projekts poļiem atnesīs tikai ļaunumu. Japāņu valdība, redzējama pašu poļu nevienprātību šai lietā, atteicās no Pilsudska plāna atbalstīšanas.

Atgriezies Krakovā, Pilsudskis pāriet Krievijas robežu un noorganizē bruņotu demonstrāciju pret mobilizāciju. 1904. g. 13. novembrī notika Pilsudska pulciņa pirmā sadusme ar kazakiem. Kritušie bija abās pusēs, tomēr kazaki bēga.

1905. g. revolūcijai izceļoties, Pilsudskis noorganizē poļu kara organizāciju „Bojuvku“. „Bojuvkas“ apbruņotās nodaļas uzbruka kazakiem un nereti piespieda tos bēgt. Tās sodīja arī provokātorus, spiegos un tos policistus, kas nežēlīgi izturējās pret politiskiem apcietinātiem. „Bojuvkas“ uzbruka arī krievu pasta sūtījumiem, lai iegūtu līdzekļus cīņas turpināšanai. Tā, uzbrukumā kādai kasei „bujuvka“ ieguva 2.800.000 zelta rubļu. „Bojuvkas“ atbrīvoja arī apcietinātos revolūcionārus. Tā reiz Pilsudskis, ģeniālā kārtā pārgērbis savus ļaudis žandarmu drēbēs, īsto žandarmu vietā saņēma nosūtīšanai uz cietadelī desmit uz nāvi notiesātos „bojuvkas“ locekļus, kas tādā kārtā izglābās no drošas nāves.

1906. gadā poļu sociālistu partijā notika šķelšanās: viena daļa gribēja darboties vienīgi internācionālā garā, kamēr otra, ar Pilsudski priekšgalā, gribēja cīnīties galvenā kārtā par Polijas neatkarību. Tāpēc Pilsudskis, sākot ar šo laiku, sāk darboties arī pats uz savu roku. 1908. gadā viņš ierosina dibināt „aktīvas cīņas apvienību“ — slepenu militāru organizāciju. Tai pašā laikā Galicijā nodibinās „strēlnieku vadi“. Abas organizācijas prata iemantot Austrijas valdības uzticību un vēlāk kļūt par legālām organizācijām.

1912. gada rudenī Pilsudskis kopā ar saviem līdzstrādniekiem nodibina „Apvienoto Polijas neatkarības partijas centrālo pagaidu komiteju“, kas saskaņotu poļu militāro organizāciju darbību. Drīz pēc tam Galicijā nodibinājās tā saucamās „Bartuša dražīnas“.

Bet tai pašā laikā Lvovā nodibinājās „Poļu tautas padom-

me", kas gribēja sadarboties ar Krieviju, paralizējot, cik iespējams, Pilsudska organizācijas. Starp šīm divām poļu orientācijām vēlāk izcēlās sīva savstarpēja apkarošana.

1913. gadā Austrijā jau skaitījās ap 200 „strēlnieku vadu“ un ap 100 „Bartoša družinu“. Šo kaujas vienību uzturēšanai bija nodibināta īpaša kara kase, kurā ļoti daudz naudas ieplūda no Amerikas. 1914. g. februārī Pilsudskis ieradās Parīzē, lai pārraudzītu Parīzes strēlnieku sekcijas darbību. Šeit viņš noturēja arī kādu priekšlasījumu. „Mūsu militārās organizācijas rašanās, — teica Pilsudskis šai priekšlasījumā, — ir piegriežusi atkal Eiropas politiku vērību mūsu lietai — Polijas jautājumam, kas kopš 1863. gada sacelšanās neveiksmes bija neglābjami aizmirsts. Starptautiskās kalkulācijās un kombinācijās jau bija pieraduši ar mums vairs nerēķināties. Mūsu militārā organizācija atkal no jauna mūsu jautājumu padara dzīvu un uzved uz starptautiskas politikas skatuves. Tagad šis jautājums sāk briest un top nopietns, it sevišķi, ja ņem vērā, ka kopš 1904. gada mēs piedzīvojām veselu starptautisku konfliktu un berzēšanās rindu, kur izšķirošā loma bija bruņotam spēkam. Vienīgi šķēps tagad kaut ko sver tais svaros, kuros sver tautu likteņus. Tauta, kas šos faktus negrib redzēt, ir neglābjami pazaudējusi savu nākotni. Mēs tādi nebūsim.“

2.

Sākās pasaules karš. Poļiem vajadzēja izšķirties, ar ko iet kopā: ar Krieviju, Franciju un tās sabiedrotiem, vai ar Austriju un Vāciju. Izšķiršanās nebija viegla: bija paredzams, ka Krievijas sakaušanas gadījumā poļi nokļūtu pilnīgā atkarībā no Austrijas un Vācijas, un otrādi — pēdējo sakaušanas gadījumā poļi nokļūtu pilnīgā Krievijas varā. Pilsudskis bija par pieslēšanos Austrijai, jo viņš cerēja, ka tādā kārtā poļi drīzāk tiks pie neatkarības. Tāpēc, kad 1914. g. 28. jūlijā Austro-Ungārija pieteica karu Serbijai, Pilsudskis enerģiski ķērās pie poļu bruņotu spēku organizēšanas. „Mēs, — skanēja viņa vadītās orientācijas uzsaukumus, — nevien pazaudēsīm savu nacionālo godu, bet vēl vairāk — mēs pazaudēsīm nerakstītās tiesības uz savu neatkarību, ja paliksīm neaktīvi.“

Pirmā augustā karu Krievijai pieteica Vācija. 5. augustā Pilsudskis nodibināja poļu bruņoto spēku kadru, kas sastāvēja no 98 „stulciem“ un 74 „družinnikiem“. Šī kadra rota 6. augustā, dažas stundas pirms Austrijas kara pieteikšanas Krievijai, pārgāja Krievijas robežu. Līdz 8. augustam Krievijas robežu bija pārgājuši 1982 poļu kareivji. Kaut gan Austrijas kara

vadība bija atļāvusi Pilsudskim uzbrukt tikai līdz Jędrzejvai, Pilsudskis tomēr 12. augustā, austriešiem par lielu pārsteigumu, ieņēma jau Keļcos, kur vajadzēja notikt Austrijas un Vācijas karaspēku savienošanai. Pilsudska patstāvīgā rīcība austriešiem nepatika, tāpēc austriešu armijas vadība pavēlēja Pilsudskim vai nu izformēties, vai arī, nododot zvērestu, pievienoties austriešu karaspēkam. Pilsudskis negribēja darīt ne vienu, ne otru, tāpēc viņš vilcinājās. Pa tam tiešām apstākļi grozījās Pilsudskim par labu. 16. augustā Krakovā, ar Austrijas valdības piekrišanu, sapulcējās Austrijas parlamenta poļu tautības deputāti, kā arī delegāti no visām Galicijas poļu partijām un publicēja manifestu, ar ko nostājās Austrijas pusē. Visas agrākās poļu organizācijas apvienoja kopējā Galvenā tautas komitejā. Tūlīt nodibināja arī divus poļu leģionus. 4. septembrī Krakovā un 5. septembrī Keļcos jau 5000 leģionāru, saskaņā ar Austrijas valdības prasību, nodod zvērestu. Tā kā Austrijas valdība visādi ierobežoja poļu leģionu brīvību, tad Pilsudskis nodibināja Krievijai atņemtos apgabalos Poļu tautisko organizāciju. Šī organizācija stājās sakarā ar vācu devītās armijas vadību, noslēdzot ar to pagaidu līgumu. Saskaņā ar šo līgumu Poļu tautiskā organizācija apņēmās atbalstīt vācu karaspēka darbību, izdarot galvenā kārtā uzbrukumus un izlūkošanu krievu aizmugurē; par to vācieši atļāva vienam poļu kājnieku bataljonam un vienam jātnieku eskadronam piedalīties Varšavas ieņemšanā. Šai laikā Pilsudskis nodibina vēl kādu slepeni „Poļu kara organizāciju“. Šīs organizācijas uzdevumā kāds Pilsudska štāba virsnieks slepeni pārgāja krievu fronti un ieradās Varšavā, kur pārņēma savā rīcībā tos Pilsudska strēlniekus, kurus krievi vēl nebija paguvuši mobilizēt. Minētais virsnieks atradās Varšavā līdz tās ieņemšanai, pie kam sakaru starp viņu un Pilsudski uzturēja jaunas poliētes, kas ar dzīvības briesmām pārgāja fronti turp un atpakaļ.

22. novembrī „Poļu tautiskā organizācija“ izbeidza savu darbību, pievienojoties pārorganizētai Galvenai tautas komitejai. 1915. gada 8. augustā, t. i. 3 dienas pēc Varšavas ieņemšanas, komiteja publicēja uzsaukumus, kurā paziņoja, ka poļi turpinās cīņu ar Krieviju, lai vēlāk nodibinātu Polijas karalisti. Šis manifests Austrijas valdībai nepatika, tāpēc tā lika nākotnē stingri cenzēt poļu avīzes.

Tā paša gada 15. augustā Pilsudskis ieradās Varšavā. Nākošā dienā Varšavā Pilsudskis apspriedās ar dažiem savas partijas līderiem. Pilsudskis pastāstīja par savas karaspēka nodaļas grūtajām gaitām. Viņš aizrādīja, ka centrālo valšķu politika pret poļiem arvienu bijusi varmācīga, melu un izmanto-

šanas pilnā. „Tādos apstākļos, — sacīja Pilsudskis, — turpināt leģionāru vervēšanu nozīmētu strādāt pret nācijas godu un interesēm.“ Tie, kas šo Pilsudska runu dzirdēja, bija pārsteigti. Viņi aizrādīja, ka tādā gadījumā, t. i. atsakoties no kopdarbības ar vāciešiem, poļiem neglābjami jānokļūst poļu rusofilu un krievu iespaidā. Šo iebildumu Pilsudskis noraidīja. „Šodien, — viņš teica, — krievu vietā Polijā nostājušies vāci. Tagad jācīnās pret tiem! Es neredzu nekādu iemeslu, kamdēļ mums tagad nebūtu iespējams saprasties ar tiem poļiem, kas ir rusofili?“

17. augustā Pilsudskis, saskaņā ar vācu pavēli, izbrauca no Varšavas. Dažas dienas viņš kavējās vēl Varšavas tuvumā, kur satikās ar saviem draugiem un virsniekiem. Vienu no pēdējiem, proti Kaspržicku, viņš iecēla par Poļu kara organizācijas komandieri, liekot viņam slepeni darboties poļu karavīru vervēšanā visā Krievijas daļā. Līdzekļus šī uzdevuma veikšanai Pilsudskis prata atlicināt no tām summām, ko Austrijas valdība izsniedza leģionu uzturēšanai. Tādējādi norganizējis slepenu pretošanos vāciešiem, Pilsudskis atgriezās pie sava leģiona. Pēdējā garastāvoklis bija šai laikā ievērojami sašļucis. Kareivjus leģionārus nospieda vācu naidīgā politika. Kad dažas avīzes aizrādīja, ka centrālās valstis var palaisties uz Polijas atbalstu tikai tai gadījumā, ja tās nepārprotami pasludinās, ka Polija kļūs neatkarīga valsts, — tad vācu vara lika arestēt avīzes redaktorus.

1915. gada 1. septembrī Polijas neatkarības partijas centrālā izpildu komiteja paziņoja, ka nav pieļaujams, ka vācu armijas vadība nelauj poļu armijas daļām cīnīties kopējā frontē un ka pastāv pār leģioniem īpaša vācu komandējošā vara. „Lai panāktu visas poļu tautas piedalīšanos cīņā pret Krieviju, — bija teikts šai Komitejas paziņojumā, — ir nepieciešams, ka poļu armija tagad pārnāk uz poļu valsts teritoriju ar tādu poļu virspavēlniecību, kam uzticas visa nācija. Ir pienācis laiks, lai šī armija top par autonomu poļu armiju un lai kareivju vervēšanu šai armijai uzņemas topošās Polijas iestādes.“

Komitejas deklarācijai pilnā mērā piekrita arī Pilsudskis. Arī viņš paziņoja, ka ir jācīnās pret poļu leģionu pakļaušanu Austrijas kara iestādēm. „Kas zīmējas uz mani, — viņš teica, — tad, ja apstākļi drīz negrozīsies, es būšu spiests, un esmu to arī nolēmis, griezties pie ķeizara ar lūgumu mani atbrīvot no zvēresta, jo šī zvēresta sekas ir tās, ka jūtās pastāvīgā pret-runā starp savu pārliecību par militāro godu un patriotisko tēvijas sajūtu. Es nekādā ziņā nevaru grozīt savu uzskatu, ka

nav vēlams turpināt leģionu vervēšanu krievu Polijā. Es nevaru pavairot to nelaimīgo skaitu, kas nožēlo, ko tie darijuši.“

Sai laikā arī krievu Polijas partijas nodibināja kopēju organizāciju — Centrālo tautas komiteju. Arī šī uzstājās ar deklarāciju, kurā prasīja no Austrijas un Vācijas valdībām dot Polijai politisku pārstāvību, nostādīt leģionu priekšgalā tikai poļus un apsolīt, ka Polijai nākotnē piešķirs patstāvību. Kad šo poļu organizāciju prasības vācieši negribēja izpildīt, Pilsudskis atkāpās no pirmās brigādes komandiera amata. Pirms aiziešanas, kas notika 27. septembrī, Pilsudskis leģionāriem izlaida sekošu dienas pavēli. „Jau pagājuši divi gadi, — viņš teica šai pavēlē, — no tās mūsu sirdīm tik dārgās dienas, kad mēs no jauna pacēlām pāri poļu zemei aizmirsto brīvības karogu un devāmies cīņā par dārgo tēviju! Patlaban kauju brāzmās mums jāaizstāv vēl kāds dārgums, ko mēs iekaŗojuši uz visiem laikiem. Sīvās cīņās, asinīm iztekot, poļu brigāžu kareivji no bargā liktena izrāva svētumu, kas mums vēl nepiederēja, kad mēs devāmies kaujā — tas ir kareivja gods, to kareivju, kuru drošsirdību un iekšējo dīsciplīnu nevar vairs apšaubīt. Tik ilgi, cik es stāvēšu mūsu kareivju priekšgalā, es līdz pēdējam elpas vilcienam, nebīstoties ne no kā, aizstāvēšu poļu kareivju godu! Jau pagājuši divi gadi. Mūsu Tēvijas liktenis vēl ļoti neskaidrs. Izteiksim mūsu kopējo vēlēšanos, kaut nākošā tam līdzīgo svētku dienas pavēle jau tiktu nolasīta brīvu poļu kareivju priekšā, uz brīvas Polijas zemes.“ Kopā ar Pilsudski demisionēja vēl kādi 60 leģionu darbinieki un virsnieki. No kara dienesta izstājās arī daudzi vienkāršie kareivji. 6. oktobrī leģionus, kas tolaik sastāvēja no apmēram 14.000 vīriem, atsauca no frontes un novietoja aizmugurē Baranovičos.

Pilsudska un poļu nacionālo organizāciju uzstāšanās iespaidotas, Austrijas un Vācijas valdībaš 12. oktobrī vienojās, ka: 1. Polija būs neatkarīga dzimta karaliste. 2. Ir nepieciešama robežu taisnīgāka novilkšana Vācijas labā. 3. Suvalku guberņa neietilpst Polijā. 4. Poļu karalistei nebūs savas ārējās politikas. 5. Šīs karalistes armija būs padota vāciem. 6. Neviena zemes daļa, kas tagad atrodas Vācijā vai Austrijā, netiks pievienota Polijai. Šo vienošanos Austrijas un Vācijas valdība 1916. gada novembrī pasludināja poļu tautai. Pēdējā to uzņēma ar dalītām jūtām: vieni priecājās, otri bija neapmierināti, jo vācu solījumiem neticēja un atzina tos arī par maziem. Neapmierināto starpā bija arī Pilsudskis. Viņš tomēr bija ar mieru atbalstīt katru poļu valsts varas nodibināšanos. „Es esmu kareivis pēc gara un temperāmenta, — rakstīja Pilsudskis Varšavas ūniversitātes rektoram Brudzinskim, — un tālab ar visu

to, ka esmu zināmā mērā kļuvis it kā par poļu valsts varas vietnieku, es tomēr kopā ar saviem kara biedriem tiecos pēc zināmas valsts formas, kas noderētu kareivjiem par tēviju... Es joprojām pieturos pie šī principiālā viedokļa un, tiklīdz būšu sanēmis ziņas par kādas poļu valsts varas nodibināšanos, tūlīt arī griezišos pie tās, piedāvājot savu dienestu." Brudzin-
skis šo vēstuli publicēja. Rēķinoties ar Pilsudska iespaidu, vācu avīze „Deutsche Warschauer Zeitung“ publicēja Pilsudskim glaimojošu rakstu, kurā 5. novembra manifestu nosauca par „lielā poļu patriota Jāzēpa Pilsudska darba vaiņagojumu,“ un viņu pašu — par „vienīgo īsto poļu leģionu dibinātāju“.

1917. gada sākumā poļu leģionus sadalīja pa vairākiem garnizoniem. Tā paša gada 14. janvārī Varšavas karaļu pili sanāca uz pirmo sēdi Pagaidu valsts dome, kurā ietilpa 25 domnieki. Viņu starpā bija arī Pilsudskis, kurū dažas dienas vēlāk ievēlēja par militārās komisijas priekšsēdētāju. Šai komisijai vajadzēja darboties visvairāk, jo vāciešus galvenā kārtā interesēja taisni leģionu jautājums. Marta sākumā vācieši pieprasīja, lai Pagaidu valsts dome apstiprina tādu poļu armijas zvēresta tekstu, kurā būtu teikts, ka poļu armija ir „uzticīga Vācijas un Austro-Ungārijas sabiedrotā“.

Taisni tai laikā bija izcēlusies Krievijas februāra revolūcija. Krievu pagaidu valdība pasludināja, ka Polija ir atjaunojama kā neatkarīga valsts. Šos apstākļus vērā ņemot, Pilsudskis panāca, ka Pagaidu valsts dome atteicās apstiprināt augstāk minēto zvēresta tekstu. Otrā jūlijā, redzēdams, ka vācieši joprojām vilcinās dibināt pilnīgi patstāvīgu poļu armiju, Pilsudskis izstājās no Pagaidu valsts domes. Tikko Pilsudskis bija aizgājis, ka dome pieņēma augstāk minēto zvēresta tekstu. Pilsudskis pret šo lēmumu reaģēja ar to, ka deva leģionāriem rīkojumu atteikties no zvēresta došanas. 5200 leģionāru no 6000 paklausīja Pilsudska pavēlei. Vācu karaspēks tos nekavējoties apcietināja, atbrunoja un novietoja kara gūstekņu nometnēs. 1918. gada naktī no 15. uz 16. februāri viena poļu leģiona vadonis Hallers, ar 1500 kareivjiem, protestējot pret Brestļitovskas līgumu, pārgāja krievu pusē. Pēc kāda laika vācieši viņu gan ielenca un piespieda kapitulēt, tomēr viss šis notikums bija radījis Polijā vāciem nelabvēlīgu uzbudinājumu. Kad nu vēl atcerējās, ka 1917. gada 17. jūlijā Pilsudskis Pēterpilī poļu karavīru kongresā bija ticis vienbalsīgi ievēlēts par kongresa goda prezidentu, tad Vācijas valdība un tai simpatisējošās poļu aprindas pasludināja, ka visu šo nemieru galvenais cēlejs ir Pilsudskis. Sekas bija tās, ka 21. jūlijā vēlā naktī Pilsudski apcietināja un automobilī lielā ātrumā aizveda

uz Varšavas citadeli, kur kādreiz Pilsudskis jau bija turēts apcietinājumā. Tai pašā laikā arestēja arī valsts domes militārās komisijas priekšsēdētāja biedru Sosnovski. Nākošā dienā abus apcietinātos aizveda uz Prūsiju, kur tos internēja sākumā Dancigā, pēc tam Magdeburgā.

1917. gada 25. augustā demisionē Pagaidu valsts dome. 12. septembrī abi vācu un austriešu ģenerālgubernātori pasludina Polijas pagaidu valdības nodibināšanu. 14. oktobrī iecel Pavaldonības padomi. Pēdējā 26. novembrī iecel pirmo „Polijas karalistes“ ministru kabinetu ar J. Kucharževski priekšgalā. 1918. g. 6. februārī Pavaldonības padome pasludina likumu par valsts padomi. 11. februārī, kad pienāca ziņas, ka vācieši Helmas gubernu atdevuši Ukrainai, Kucharževska ministru kabinets, pret to protestējot, atkāpās. 27. februārī nodibinājas Poņikovska darba kabinets.

Pa tam Parīzē kopš 1917. gada darbojās poļu tautas komiteja. Šī komiteja paguva nodibināt Francijā poļu leģionu, kas cīnījās kopā ar sabiedrotiem. 1918. g. 15. jūlijā sabiedrotie sāk triekt vāciešus no savas zemes. Seko kara darbības pārtraukšana un Vācijas revolūcija. 7. oktobrī Varšavā Pavaldonības padome pasludina Poliju par neatkarīgu valsti.

9. novembrī pie Pilsudska viņa apcietinājuma istabā Magdeburgā ierodas divi privātās drēbēs ģērbusies vācu virsnieki, paziņodami viņam, ka viņš ir brīvs un ka viņam jādodas uz Berlīni, no kurienes varēšot braukt uz Varšavu. Tā arī notika. 11. novembrī, svētdienā Pilsudskis ieradās Varšavā. Iedzīvotāji viņu saņēma ar lielām ovācijām.

3.

1918. gada 11. novembrī Pavaldonības padome iecēla Pilsudski par poļu armijas virspavēlnieku. 14. novembrī Pavaldonības padome nodeva Pilsudska rokās arī civilo varu. Pilsudskim tagad vajadzēja nodibināt valdību. To viņš uzdeva darīt savam personīgam draugam sociālistam Andrejam Moračevskim. 1918. gada decembrī pēc ilgākām sarunām ar dažādiem politiskiem nogrupējumiem, par poļu pārstāvi miera konferencē Pilsudskis iecel Parīzes nacionālās poļu komitejas priekšsēdētāju Dmovski.

Pats Pilsudskis enerģiski kērās pie rēgulārās poļu armijas noorganizēšanas. 1919. gada sākumā viņš jau bija paguvis nodibināt simt kājnieku bataljonu, septiņdesmit kavalērijas eskadronu un astoņdesmit batareju, kopā simt desmit tūkstoš vīru.

1919. gada 11. februārī Varšavā sanāca Polijas Seims, 20. februārī Seims apstiprināja Pilsudski par valsts galvu. Valdības priekšgalā tai brīdī bija pazīstamais poļu piānists Paderevskis. Viņš bija pazīstams kā karsts patriots, bet kā politiķis nespēja tikt galā ar Seima politisko partiju dažādajām prasībām. Ar to viņa iespaids valstī drīz vien tā samazinājās, ka 1919. gadā viņš bija spiests atkāpties, dodot vietu L. Skuļska kabinetam, kas balstījās uz centra koalīciju.

Šis kabinets nodibinājās grūtā brīdī, jo Polijai patlaban mācās virsū lielinieki. 1919. gada janvārī lielinieki pēc vācu aiziešanas bija ieņēmuši Viļņu, Pinsku, Lidu un Brest-Litovsku. Tā kā lieliniekiem šai laikā vajadzēja vēl cīnīties ar Kolčaku un Denikinu, tad poļiem viegli izdevās lieliniekus drīz vien no minētām pilsētām izsist, nonākot pat līdz Berezinas upei. Bet 1920. g. pavasarī lielinieki ar vairāk kā 20 divīzijām, piecām kājnieku brigādēm un vienu kavalerijas brigadi no jauna uzsāka pret poļiem uzbrukumu. Poļu armija pa šo laiku bija atkal ievērojami augusi, tomēr varēja pret lieliniekiem nostādīt tikai 19 divīzijas un 6 kavalerijas brigades. Pilsudskim, kā poļu armijas komandierim, vajadzēja izvēlēties kara darbības plānu, proti, izšķirties par to, vai uzbrukt pašam, vai gaidīt ienaidnieka uzbrukumu. Pilsudskis izvēlējās pirmo, t. i. paša uzbrukumu. Sakoncentrējis armiju, Pilsudskis uzbruka Ukrainai, domādams, ka taisni no turienes visvairāk draud lielinieku uzbrukums un gribēdams tai pašā laikā atbalstīt ukraiņiešu patstāvīgo valsti. Kopā ar divām ukraiņiešu divīzijām uzbrūkot, Pilsudskis 7. maijā ieņēma Kijevu. Pa to laiku lielinieki jaunā karavadoņa divdesmit astoņus gadus vecā Tugačevska vadībā sāka uzbrukt poļiem no ziemeļiem. Pēc kāda laika lielinieku kavalerijas vadonis piespieda poļus atkāpties no Kijevas. Uz priekšu gāja arī Tugačevskis, ieņemot 1. augustā jau Brest-Litovsku. Sakarā ar draudošām briesmām, Pilsudskis 2. augustā atgriezās Varšavā, kur no Francijas bija ieradies agrākais maršala Foša štāba priekšnieks Veingands ar kādiem tūkstoš pieci simti franču virsniekiem un apakšvirsniekiem, lai palīdzētu noorganizēt pretošanos lieliniekiem. Pilsudskis piedāvāja Veigandam pat karaspēka virspavēlnieka posteni, bet Veingands, pietiekoši labi nepazīdams turienes apstākļus, šo priekšlikumu nepieņēma. Toties viņš piedalījās kara padomes sēdēs. Naktī no 5. uz 6. augustu Pilsudskis, ieslēdzies savā istabā Belvedera pilī, viens pats izstrādāja jaunu uzbrukumu plānu. Pēc šī plāna lielinieku armijas galvenie spēki bija aizvilināmi uzbrukumam Varšavai, lai tai pašā laikā poļu armija varētu uzbrukt lieliniekiem no sāniem. Šis Pilsudska plāns

labi izdevās. 14. augustā 16. lielinieku armija uzsāka uzbrukumu Varšavai, nonākot jau līdz 23 kilometram no tās. Bet tai pašā dienā poļu trieciena daļas Pilsudska personīgā vadībā uzsāka uzbrukumu Wieprz'a virzienā. Uzbrukumam bija labi panākumi, lielinieki bēga, un poļu armija draudēja apiet no muguras to lielinieku armiju, kas uzbruka Varšavai. To saprazdams, Tugačevskis pavēlēja savai armijai atkāpties. Sen gaidītā uzvara tagad bija iegūta, kaut arī tas bija maksājis poļiem ap 140.000 kareivju un 3600 virsnieku virsnieku dzīvību; apmēram tikpat daudz bija ievainoto.

Sakarā ar lielinieku uzbrukumu, 20. jūnijā bija atkāpies Skuļska kabinets. Viņa vietā nāca Grabska kabinets. 24. jūlijā nodibināja „Svētās tautas vienības kabinetu“ ar Vitosu kā priekšsēdētāju. 1921. gada 17. martā Seims pieņēma Polijas konstitūcijas tekstu. Pēc šīs 1921. gada konstitūcijas valsts suverēnā vara Polijas republikā pieder nācijai, t. i. Seimam, kuŗu vēl vispārējās vēlēšanās; pastāv arī Senāts, ko vēl iedzīvotāji ne jaunāki par trīsdesmit gadiem; republikas prezidentu ievēl septiņiem gadiem Senāta un Seima kopsēdē. Prezidentam varas nav gandrīz nekādas; viņš nevar atlaist Seimu, nevar ierosināt likumus un nevar pat apturēt likumu izdošanu.

Šī konstitūcija visu valsts varu nodeva Seima rokās. Šeit tad arī notika bieža valdību nodibināšana un gāšana, kas valsts dzīvē radīja sajukumu un nenoteiktību. Kopš 1921. gada līdz 1922. gadam mainījās pavisam kādi četri ministru kabineti.

1922. gada novembrī notika Seima un Senāta vēlēšanas. Tie sanāca 28. novembrī. Atklājot jaunā Seima pirmo sēdi, Pilsudskis teica: „Mūsu neatkarības četros gados zemes ekonomiskais stāvoklis lieliski progresējis. Mūsu valsts dzīvē izvestas ļoti svarīgas reformas, bet vēl stāv priekšā lielas grūtības. Man arī nav šaubu par to, ka nācijas karstais patriotisms un tāpat arī viņas ievēlēto pārstāvju karstā griba darboties valsts labā pārvarēs visas šīs grūtības un es ticu, ka mūsu valsts ar kopējām pūlēm jo drīz dzīvos labklājībā un zels...“

Saskaņā ar satversmi vajadzēja vēlēties republikas prezidentu. Arī Pilsudskim lika priekšā uzstādīt savu kandidatūru. Visiem par pārsteigumu viņš šo priekšlikumu nepieņēma. „Satversme, — viņš teica, — piešķir republikas prezidentam, pēc mamām domām, ļoti nepietiekoši un neskaidri noteiktu varu. Man ir pretīgā aizbildniecība. Liekas, ka neesmu piemērots tādu funkciju pildīšanai, ko uzliek valsts galvam šī satversme. Tamdēļ arī galīgi atsakos kandidēt uz šo posteni, ko jūs man piedādājat.“ 9. decembrī Saeima un Senāta kreisās partijas

kopā ar minoritātēm ievēlēja par Polijas pirmo prezidentu Gabrielu Narutoviču, Pilsudska personīgo draugu. 14. decembrī notika valsts varas pārņemšana, bet 16. decembrī, kādas izstādes atklāšanas dienā, Narutoviču nošāva kāds labā spārna literāts Nevjadomskis, kas šo slepkavību, kā domā, izdarījis nenormālā gara stāvoklī. Draudēja izcelties pilsoņu karš. Tad Pilsudskis ar savu iespaidu panāca, ka par ministru prezidentu izvēlēja ģenerāli Sikorski, kam bija vajadzīgā autoritāte, lai likvidētu varbūtējās jukas. 1922. g. 18. decembrī par republikas prezidentu ievēlēja Staņislavu Voicehovski, arī Pilsudska draugu un cīņas biedru. Sikorska kabinets Pilsudski iecēla par galvenā štāba priekšnieku.

1923. gada 28. maijā Sikorska kabineta vietā nāca otrais — Vitosa kabinets. Nevarēdams pievienoties šī kabineta politiskajam virzienam, Pilsudskis atkāpās no armijas štāba priekšnieka amata un pat atstāja armiju. 3. jūlijā Pilsudska draugi un cienītāji viņam par godu sarīko Bristola viesnīcā banketu. Šai bankētā maršals Pilsudskis (Pilsudskim drīz pēc kara beigām bija piešķirts maršala titulis), noturēja lielu politisku runu, aizrādot uz tām bīstamām parādībām, kas tai laikā bija vērojamas Polijas politiskā dzīvē. „Republika, — teica Pilsudskis, — it kā agtriežas pie seniem netikumiem. Vajadzīgs daudz darba, lai piespiestu to iet pa atjaunotas morāles ceļu.“

Atkāpies no saviem amatiem, Pilsudskis pārgāja dzīvot Zulujevkā. Par viņu nekas vairs nebija dzirdams. Tomēr katru gadu viņa vārda dienā 19. martā viņu apsveica visu armijas daļu pārstāvji, jo viņa populāritāte armijā bija ļoti liela.

1923. gada 15. decembrī atkāpās Vitosa kabinets. Tā vietā tagad nāca Grabska kabinets, kas visiem spēkiem centās uzlabot Polijas finansiālo stāvokli. Sākumā Grabska kabinetam izdevās panākt Polijas financēs zināmu uzlabojumu, bet tad 1925. gadā Polijas finansiālais stāvoklis sāka atkal pasliktināties, poļu zlots krita, visur iestājās krīze un nospiešanās. Tāpēc Grabskis 1925. gada 13. novembrī atkāpās. Grabska vietā nāca Skžinskis. 1926. gada 10. aprīlī arī Skžinskis bija spiests atkāpties. Polijā iestājās smaga politiska krīze.

Šo krīzi vērojot, Pilsudskis vairākkārt griezās pie sabiedrības un Seima ar uzaicinājumu izbeigt savstarpējo politisko apkaņošanu un veikt auglīgu valsts darbu. Šiem aizrādījumiem Seims piegriezta mazu vērību, joprojām neuzticot Pilsudskim arī ģenerālštāba priekšnieka amtau. Kad 1926. gada 11. maijā nodibinājās atkal Vitosa kabinets, Pilsudskis kādā avīzē rakstīja: „Es neuzskatu krīzi par izbeigtu. Es uzņemos cīņu ar to ļaunumu, kas ieviesies valstī, t. i. ar partiju izlaidību,

kas tikai meklē pēc savtīgiem labumiem un aizmirst valsts labklājību.“ Tas bija 1926. g. 11. maijā. Nākošā dienā, 12. maijā, Pilsudskis ieradās pie Varšavas ar dažiem karavīru pulkiem un pieprasīja valsts prezidentam Voicechovskim Vitosa atkāpšanos. Negribēdams padoties draudiem un tā lauzt konstitūciju, Voicehovskis Pilsudska pieprasījumu noraidīja. Tad Pilsudskis ķērās pie ieročiem. Naktī no 12. uz 13. maiju viņš jau bija ieņēmis visas Varšavas galvenās ēkas. Tas bija noticis bez asins izliešanas. Aizstāvēt likumīgo iekārtu, bija krituši ap 300 cilvēku, ievainoto bija ap 1000.

Vēl tai pašā naktī Pilsudskis teica žurnālistiem: „Es nevaru patlaban runāt gaŗi, jo esmu nokusis kā fiziski, tā morāli. Nevienu reizi vien, būdams par valsts galvu, esmu noraidījis varas darbus un bijis katras varmācības personīgais pretinieks. Tikai pēc grūtas iekšējas cīņas ķeros pie bruņota spēka, uzņemoties uz sevi visas sekas. Visu savu dzīvi esmu cīnījies par to, lai ievērotu cilvēka dvēseles visdārgākās īpašības — godu, drošsirdību, šķīstību, ar vārdu sakot, esmu stāvējis par cilvēka morāliskām vērtībām, kas nav atsveramas. Nekad neesmu centies pēc kādiem personīgiem labumiem vai savu tuvinieku labā. Valstī nedrīkst būt pārāk liela netaisnība pret tiem, kas ar savu darbu kalpo citiem; tāpat arī nedrīkst valdīt pārāk liela nevienlīdzība — ja tikai valsts negrib iet bojā...“

14. maijā jau visa Varšava atradās Pilsudska rokās. Vitosa kabinets atkāpās. Atkāpās arī valsts prezidents Voicechovskis, viņa vietu pagaidām ieņēma Saeima viceprezidents Raťajs. 15. maijā nodibinājās Barteļa kabinets ar Pilsudski kā kara ministru.

4.

23. maijā Pilsudskis publicēja sekošu dienas pavēli armijai: „Kareivji! — tur bija teikts, — Nav jau pirmā reize, kad jūs dzirdat manu balsi. Tas bija uz kaujas laukiem, kad jaunajai valstij kā mazam bērnam izauga zobīņi, kad mēs, manā vadībā, kopā guvām uzvaras, kas uz gadu simteņiem liks mirdzēt slavā jūsu leģionu karogiem. — Šodien es uz jums runāju pēc citām cīņām. Ja brāļi dzīvo savā starpā mīlestībā, tad starp tiem nodibinājas tādas saites, par kurām nav stiprāku visā pasaulē. Ja viņi saķīlidojas un sarauj šīs saites, tad arī strīds ir dažkārt lielāks par citiem strīdiem. Tāds ir dzīves likums. Arī mēs šo likumu apstiprinājām, cīnoties viens pret otru dažas dienas mūsu galvas pilsētā. To zemi, kurā mēs vienlīdzīgi mīlam, kurā vienlīdzīgi dārga abām pusēm, mēs slacinājām sa-

vām asinīm. Lai tad šis karstās asinis, tas dārgākais, kas Polijai ir, un uz kuŗām mēs tagad stāvam, top mums par jaunu pamatu mūsu brālībai. Lai viņas ir tā stiprā derība, kas saista no jauna samierinātos brāļus. — Stingrs, bet līdz ar to lepins likums valda pār kareivī. Visiem mums ir māsa, kas valda pār kareivju gaitām. Tā ir nāve, kas nopļauj tos, uz kuriem vērsts Dieva pirksts. Neviens cits, izņemot mūs, kareivjus, nav padots šim stingram pienākumam. Tādi mēs arī bijām, kad paņēmām vājo, drebošo Poliju uz saviem pleciem, lai to pēc kaujām un uzvarām atdotu atpakaļ saviem citiem pilsoņiem kā spēcīgu Poliju, kas var uz sevi pašauties. Bet, diemžēl, mēs to redzam tagad ķildās un mūžīgā naidā; vieni otriem lūko izplēst varu no rokām. Un kad visapkārt kūpēja strīdi un naidi, kareivis nevarēja uz to mierīgi noskatīties. Un es esmu pārliecināts, ka poļu kareivis arī būs pirmais, kas izstieps pretim brālīgu saprašanās roku. Lai neviens ārējais ienaidnieks nepriecājas, ka Polijai nav vairs aizsardzības. Kā agrāk mēs stāvam viens blakus otram savas tēviņas sargu vietās un mēs esam gatavi atdot par Poliju savas dzīvības. Atmiņas par maija cīņām Varšavā, kad mēs uzstājāmies viens pret otru, nespēj mūs šķirt, taisni otrādi, šīs atmiņas mūs vēl vairāk vienoš kā brāļus, kas pēc ķildām joprojām turpina viens otru mīlēt, un mīlēt visu savu ģimeni. — Kareivji! No jauna esmu priekšgalā par jūsu vadoni. Jūs mani pazīstat. Sevi nežēlodams, arvienu dalīju ar jums jūsu bēdas, ciešanas, šaubas un pārdzīvojumus. Jūs mani pazīstat, un ja jūs visi mani nevarat mīlēt, tad jūs tomēr varat mani cienīt kā vadoni, kas jūs vedis pie uzvarām, un kā valstsvīru, kas pie vispārējās korrupcijas un demoralizācijas ir noteikti uzstājies pret kādu personīgu labumu iegūšanu. Lai žēlsirdīgais Dievs mums visiem piedod mūsu grēkus un savu pārmācošo roku nepaceļ pār mums. Ķersimies pie darba, kas vienīgais dod spēku un sola atjaunošanu mūsu zemei.“

Vairākās intervijās un runās Pilsudskis paskaidro savus uzskatus par agrāko un jauno režīmu arī valsts vīriem, žurnālistiem, tautai. „Seima grupas, — viņš saka 29. maijā kādā intervijā žurnālistiem, — parasti izbīda par ministriem nevis visspējīgākos, bet tādus, kas prot labi runāt, intriģēt un list... Mūsu ministri strādā ražīgu darbu tikai vienu pusstundu dienā, — pārējo laiku tie nodarbināti ar apmeklētāju pieņemšanu, nevajadzīgu sarakstīšanos un ieteikšanas vizītkaršu izdalīšanu. Valdība zaudē $\frac{9}{10}$ no saviem spēkiem, lai slēgtu dažādus kompromisus ar grupām, kas izbīda kādu ministru un pēc tam draud atvilkt savu atbalstu, ja viņš neizpildīs visas šīs depu-

tātu grupas prasības. Un tamdēļ, lūk, Polijai vajadzīga stipra valdība. Kas tad īsti ir stipra valdība? Valdības spēks pastāv iekš tam, ka pieņemtam lēmumam jānodod kādi rezultāti. Saskaņā ar demokrātijas principiem, valdībai jābūt atbildīgai par tiem lēmumiem, ko tā pieņem. Jo visa demokrācija bazējas taisni uz noteiktas izpildu varas atbildības. Bet ministrs, kas nekad netiek rāts no saviem kolēģām vai partijas, ir faktiski neatbildīgs. Tamdēļ ministrus vajag padarīt neatkarīgus no partijām.“ Tai pašā dienā „Le Matin“ korespondentam, atbildot uz tā piezīmi, ka viņš, Pilsudskis, nemaz nerunājot kā diktators, Pilsudskis teica: „Vai tad patiesi ir nepieciešams būt par diktatoru?! Esmu tikai cilvēks ar saviem uzskatiem un man patīk izlemt lietas vienam pašam. Bet, kad apskatu Polijas vēsturiskās gaitas, es neticu, ka Polijā vajadzētu valdīt ar nūjas palīdzību. Esmu nūju pretinieks. Mūsu paaudze nav ideāla, bet viņai ir tiesības uz saviem uzskatiem. Nākošā paaudze būs jau labāka. Esmu pret diktāturu Polijā. Valsts galvas loma ir citāda: ir nepieciešams, lai tas pēc iespējas ātri varētu pieņemt lēmumus jautājumos, kam ir valsts nozīme. Parlamenta ķildīgums aizkavē šos nepieciešamos lēmumus. Jāpadara lieta vienkāršāka un jāatjauno prezidenta autoritāte. Es arī neteiktu, ka būtu jādara pakal Ziem. Amerikas Savienotām Valstīm, kur lielā mērā centrālās valdības varu līdzsvaro atsevišķo štātu artonomijas. Bet ir jārod kāda izeja, kas noderētu Polijai.“ Līdzīgus uzskatus Pilsudskis attīsta 30. maijā kādu 10 Seima deputātu sanāksmē pie ministru prezidenta Bartela: „Kad pēc savas atgriešanās no Magdeburgas cietokšņa, — teica Pilsudskis, — es pārņēmu Polijā visu varu, tad nevēlējos palikt par diktatoru tikai aiz pārliecības, ka atdzimušā nācija ir gudra un tai jāuzticas. Tādēļ nodevu visu varu Satversmes Sapulcei atpakaļ. Bet ko nu mēs šodien redzam? Demokrātijas idejas ir tiktāl novazātas, ka tās tagad sāk pat ienīst. Un kā katram demokrātam, man tas sāp! Šodien man būtu it viegli jūs vairs nelaist atpakaļ Nacionālās sapulces zālē, bet es vēlreiz mēģināšu — vai tad Polijā var valdīt tikai ar spēku?! Parlamentam pieder pārāk daudz privilēģiju, bet vajadzīgs, lai tiem, kas aicināti valdīt, būtu lielākas tiesības. Tamdēļ jāuzsāk kas jauns.“

31. maijā Nacionālā sapulce (Seima un Senāta kopsēde) ievēlēja Pilsudski par republikas prezidentu ar 292 balsīm par un 193 pret. Pilsudskis tomēr atteicās. Tai pašā laikā viņš pateicās Nacionālajai sapulcei, ka viņa likumīgā ceļā apstiprinājusi viņa vēsturisko darbu. Viņš pateicās arī par to, ka viņš nav ievēlēts vienbalsīgi, jo tagad esot redzams, ka Polijā ir

mazāk nodevības un viltības. Pilsudskim priekšā liekot, par valsts prezidentu ievēlēja pazīstamo zinātnieku un Pilsudska draugu Moscicki.

Kopš 1926. gada maija notikuma Pilsudska sastādītās valdības veica lielu valsts uzbūves darbu. Ar apdomīgu finanču politiku un ārēju aizņēmumu poļu zlots kļuva stabilizēts. Armija palika brīva no politiskiem iespaidiem, tauta atbrivojās no nomāktības sajūtas, Polijas ārējais prestižs auga.

1926. gada jūlijā Seims pieņēma jaunu konstitūciju, kas stājās spēkā tā paša gada augustā. Pēc šīs konstitūcijas budžeta apspriešanas laiks abās palātās — Saeimā un Senātā — ierobežots ar 5 mēnešiem; ja šai laikā budžetu nepieņem, tad republikas prezidents pats var apstiprināt valdības iesniegto budžeta projektu. Republikas prezidentam, pamatojoties uz ministru kabineta vienbalsīga lēmuma, ir tiesības atlaist abas palātas pirms viņu pilnvaru laika notecēšanas. Šādā gadījumā prezidentam ir jāpublicē motivēts paziņojums tautai. Jaunām vēlēšanām jānotiek 90 dienu laikā. Pa Saeima atlaišanas laiku republikas prezidentam pieder likumdošanas tiesības (izņemot satversmes un vēlēšanas likumus). Prezidenta izdotie likumi zaudē spēku, ja sanākušais Seims tos noraida.

1928. gada martā izvēlēja jaunu Seimu un Senātu. Šīs vēlēšanas bija ievērojamas ar to, ka tajās uzstājās jauna partija, „bloks kopdarbībai ar valdību“, iegūstot no 444 mandātiem 195. Šis bloks bija turpmāk valdības galvenais ierocis parlamentārās frontes cīņā.

1928. gada 27. jūnijā, pieņēmis budžetu, Pilsudska kabinets demisionēja. Par šīs demisijas cēloņiem Pilsudskis teica: „Es varēju aiziet atvaļinājumā, paliekot par ministru prezidentu. To tomēr nedarīju. Atteicos no amata. Kādēļ? Varbūt aiz slimības? Nē. Jūtos ļoti labi. Ja es atkāpos, tad tādēļ, ka mūsu konstitūcija ir nelaimīgi nokārtojusi republikas prezidenta un ministru prezidenta stāvokli. Pirmajam viņa paņēma visu varu un nodeva to otram. Ministru prezidents, kā šķiet, ir visuvarens, bet tas tikai tā liekas. Patiesībā viņš spiests nodarboties ar sīkumiem, viņam uzstiepti tik maznozīmīgi pienākumi, kas viņam neļauj atstāt nekādu iespaidu uz sabiedrisko dzīvi.“ — „Pēc tam, kad, — nobeidz savu paskaidrojumu Pilsudskis, — trešais Polijas republikas Seims uzsāka darbību un kad es kā ministru prezidents atkal reiz varēju konstatēt parlamentārās sistēmas „triumfus“ — tik pretējus manam temperāmentam, manā priekšā atkal nostājās dilemma: vai izbeigt kuŗu katru kopdarbību ar šo Saeimu un kopā ar republikas prezidentu izdot Polijai jaunus likumus, vai atkāpties no ministru

prezidenta amata. Es izvēlējos pēdējo. Un tai pašā laikā devu vēlreiz padomu republikas prezidentam pameklēt ārpus manis un Bartēja kādus ļaudis, kas varētu zināmu laiku pildīt ministru prezidenta uzdevumus. No otras puses, es piemeti, nāju, ka ieilgstošās krīzes apstākļos es stāšos republikas prezidenta rīcībā un uzņemšos visu tālāko valsts reformas darbu un atbildību par to.“

5.

Ievērojams iespaids kopš Polijas patstāvības atjaunošanas Pilsudskim bija un ir arī Polijas ārpolitikā. Viņš bija visnotaļ saprašanās politikas aizstāvis. Noteiktu draudzību viņš prasīja un deklarēja pret Franciju. „Es, — viņš teica kādas franču avīzes korespondentam, — drīkstu apgalvot mūsu franču draugiem, ka karš ir nodibinājies starp mūsu zemēm visciešāko solidaritāti. Neviens poļu politiķis nevarētu nodibināt politisku partiju, kas nebūtu noteikti frankofila. Katra poļu valdība, kas censtos radīt frančiem nedraudzīgu politiku, drīz vien tiktu nogāzta...“ Un maršalam Fošam Pilsudskis raksta: „Kā polis es Jums saku, ka es to zinu, ka tikai Jums un Jūsu armijai mums jāpateicas par savas tēvijas brīvību. Mēs izjūtam pret Jums vislielāko pateicību.“ 1921. gada 3. februārī Pilsudskis, sekojot Francijas prezidenta ielūgumam, apmeklēja Franciju. Atbildot viņam par godu sarīkotā dinejā Millerana vārdiem, ka „Polijas lieta arvienu ir bijusi arī Francijas lieta, un poļu tauta var pilnīgi pašauties uz Franciju arī miera laikā, tāpat kā viņa palaidās uz to kara laikā!“, Pilsudskis teica: „Francijas un Polijas solidaritāte nepamatojas uz seno draudzību vien, bet uz ciešu interešu kopību. Polija labi apzinās, ka viņas ģeogrāfiskais stāvoklis Austrum-Eiropā uzliek tai lielu miera un civilizācijas misiju, kas pilnīgi atbilst Francijas misijai rietumos. Polija centīsies izpildīt savu misiju ar visu spēku un jo ciešā sadarbībā ar Franciju, paliekot uzticīga tiem lieliem principiem, kas deva sabiedrotiem uzvaru.“ Pēc divām nedēļām, 1921. g. 19. februārī, Polijas ārlietu ministrs Sapicha un Francijas ārlietu ministrs Brians parakstīja Parīzē līgumu, ar ko Polija un Francija apņemas „nodrošināt mieru Eiropā, uzturot spēkā līgumus un gādājot par savu teritoriju drošību, kā arī kopējo politisko un oikonomisko interešu aizsardzību.“

Draudzīgas attiecības Pilsudskis uzturēja arī ar Rumāniju. 1922. gadā Pilsudskis satikās ar Rumānijas karali Ferdinandu. „Šodien, — teica Pilsudskis Ferdinandam, — atjaunoto Poliju un lielo Rumāniju vieno tiesības un taisnības uzvara. Mūsu kopējās intereses ir mūs vadījušas, vada un vadīs arvienu pa

miera ceļiem.“ 1923. gadā Rumānijas karaļu pāris viesojās Varšavā. 1926. gadā Polija un Rumānija atjaunoja līgumu, ar kuŗu tās apņemas „savstarpēji ievērot un aizstāvēt pret katru ārējo uzbrukumu savu neatkarību un politisko brīvību.“

Draudzīgas, kā zināms, ir Polijas attiecības arī ar Baltijas valstīm. Tikai konflikts ar Lietuvu vēl nav izbeidzies. Bet arī te Pilsudskis ir bijis un ir viens no tiem vīriem, kas vēlas ar Lietuvu panākt abas valstis apmierinošu saprašanos. Ieejot 1919. g. 20. aprīlī Viļņā, Pilsudskis griezās pie iedzīvotājiem ar sekošu proklamāciju. „Kopš vairāk kā simts gadiem, — viņš teica, — jūsu zeme nav redzējusi brīvību, jo viņa bija vai nu cara, vai vācu, vai lielnieku naidīgā okupācijā. Šai mūžigai vergošanai — kuŗu ļoti labi pazīstu, jo esmu šai zemē dzimis — reiz jāizbeidzas. Šai Dieva azmirstā zemē beidzot taču reiz jāsāk zaļot brīvībai un brīvām pašnoteikšanās tiesībām. Poļu armija, kuŗu es līdz šim vadīju pret varmācības un apspiešanas režīmu, arī jums nes brīvību. Es jums dodu iespēju nokārtot jūsu iekšējos jautājumus — nacionālos un konfesionālos, kā vislabāk jūs paši to gribat, bez kāda spiediena no Polijas puses. Un tikai tādēļ, neraugoties pat uz vēl rībošiem lielgabaliem, uz plūstošām asinīm, es neievedu jūsu zemē militāro pārvaldi. Noorganizēju gan civilpārvaldi, kuŗā iestāties uzaiņināšu vietējos ļaudis, kas te dzimuši.“

*

Jāzepam Pilsudskim tagad ir 67 gadi, viņa vārdi un darbi ir plaši pazīstami. Pazīstams ir arī viņa vienkāršais, spartāniskais dzīves veids. Arī ģērbjas viņš ļoti vienkārši. Gaŗas melnas bikses, pelēka tuŗurka un gamaŗas bez pieŗiem ir viņa parastais uzvalks. Galvā viņš nēsā poļu leģionāru „macuŗevku“, pie krūtīm „Virtuti Militari“ krustiņu. Vienīgi svinīgos gadījumos viņš tēŗpjas parādes formā ar ordeņiem.

Pēc izskata, — raksturo viņu K. Smogorzevskis, — „Pilsudskis ir lielāks par vidējo augumu, drusku gan saliecies uz priekŗu, bet ar slaidu stāvu un ar pilnīgi dabīgiem, vaļīgiem un vieglām kustībām. Viņa sejaŗ panti ir drīzāk skaisti un izteiksmīgi. Viņa cietie iesirmie mati ir sasukāti ezīti. Viņa augstā un platā piere ir gaiŗa, bet ne mazāk raksturīgas ir grumbas. Zem strupām cietām uzacīm, kas saauguŗas cieŗi kopā un asi nobeidzas, atrodas tēŗaudpelēkās un enerģiski-izteiksmīgās acis. Viņa skats ir caurbjoŗšs un ass, bet ļoti dzīvs un intelliģents — palaikus iedegas jautra uguntiņa. Plānās nāsis viegli iedrebas, kad Pilsudskis aizrauŗas ar runu un tāpat arī nokāruŗās ūsas darbojas līdz. Bet smakrs arvienu noteikts — iz-

dveš lielu gribas spēku. Vispār Pilsudskis izskatās drusku it kā dusmīgs, ieslēdzies dziļās domās, atturīgs... Viņš tāds esot bijis arvienu. Viņš ir pret ļaudīm draudzīgs, bet nekad familiārs. Uz „tu“ viņš tikai ar kādiem 3 vai 4 vistuvākiem draugiem. Neraugoties uz visu viņa strupumu, viņa sejas vispārējā izteiksme ir atklāta un taisnīga. Dažkārt viņš ir pat apburošs un prot cilvēkus saistīt. Ir zināmi daudzi gadījumi, kad nedraudzīgi pret viņu noskaņoti ļaudis pēc īsas sarunas ir pamatīgi grozījuši savus uzskatus un no naidniekiem tapuši par viņa apbrīnotājiem. Bet tikpat bieži arī Pilsudskis ir sev pataisījis par pretiniekiem ļaudis, kuriem pateicis acīs strupu taisnību un, negribēdams ieiet lētos kompromisos, noraidījis visādus gudrus politiķus. Kā zināms, Pilsudskim ir dažkārt pat ļoti asa mēle.“

Pilsudska pastāvīgā dzīves vieta ir Belvederas pils Varšavā. Bieži uzturas viņš arī savā Zulujevkas vasarnīcā, ko viņam uzcēla leģionāri. Ap vasarnīcu ir 12 hektaru liels dārzs, kurā Pilsudskis mēdz pastaigāties.

Pilsudskis ir iemantojis lielu tautas mīlestību un cieņu. Viņu cienī un mīl ne tikai par viņa nopelniem Polijas neatkarības izcīnīšanā, par viņa vienkāršo dzīves veidu, bet arī par viņa lielo nesavtību un taisnīgumu, par to, ka viņš nevienam necenšas pielabināties, vēsi izturas pret saviem apbrīnotājiem un nicina glaimotājus. Viņu mīl un cienī poļu tauta arī par to, ka viņš 1926. gada notikumos, glābdams Poliju no politiskas anarchijas, kaut gan varēja, tomēr neatņēma tai konstitucionālās brīvības un tiesības. Aiz visa tā ir noticis, ka jau tagad Pilsudski Polijā dēvē par... leģendu. „Vēsture, — saka poļu rakstnieks Bandrovskis par Pilsudski un viņa leģionāru darbību runādams, — jau paņēmusi šos ļaudis uz saviem milzu spārniem un neviens nezina, kādas slavas augstumos viņa tos noliks. Patlaban (domāts 1915. gads) viņi lokās putekļos un dūmos, un briesmīgās cīņās un kaujās izcieš visas lieliskās kara šausmas. Bet viņi var pasludināt, ka viņi piepildījuši lielu likteni, un vēl vairāk — viņi isredzīgās tautas priekšā pacēla priekškaru, kas šo skaisto likteni aizsedza. Savās cīņās un kara darbos tie bijuši varoņi no sākuma līdz galam... Ja viņi tikai būtu dzīvojuši laikos, kad radās leģendas, tad patiesi arī šo vīru galvas būtu rotājis zelta leģendu vainags jau pie viņu dzīvības. Jo tas, ko tie veikuši, ir taisni leģendas cienīgs!“

Ļoti atzinīgas par Pilsudski ir arī ārzemnieku liecības. „Jūsu Valsts Galva, — saka kāds franču diplomāts, — tas patiesi ir ko vērts! Mēs, franči, varbūt nevaram skaidri orien-

tēties jūsu politiskās programmās, bet mēs redzam gribu noorganizēt savu valsti un mēs apbrīnojam dažu jūsu valstsvīru gribas spēku! Pilsudskis atstāj tāda cilvēka iespaidu, kas zina, ko viņš grib un prot realizēt savu programmu..." — „Pilsudska populāritāte, — saka kāds franču publicists, — ir taisni teiksmaina — tā ir vispārīga un patiesa.“

Tomašs Masariks

Čehoslovākijas valsts prezidenta Masarika vārds Eiropā plaši pazīstams. Angļu rakstnieks Bernards Šovs vācu rakstnieka Emiļa Ludviga jautājumam, kas varētu būt Eiropas Savienoto Valšķu prezidents, ja tādas nodibinātos, atbildējis: „Es nezinu neviena cita kā Masariku.“ Līdzīgi izsakās otrs angļu rakstnieks Vells. — Mums, latviešiem, Masarika vārdam vajadzētu būt vēl tuvākam, jo viņš pieder tautai, kas līdzīgi mums ilgus gadu simteņus smakusi zem citas tautas varas, līdzīgi mums ar ieročiem rokās cīnījusies pasaules kara laikā par savu neatkarību un brīvību, un, beidzot, līdzīgi mums kā vienu, tā otru arī ieguvusi, pie tam vēl tai pašā gadā, kad mēs. Iepazīstoties ar Masarika dzīvi, mēs iepazīstamies arī ar visu pēdējo gadu desmitu čechu vēsturi, tik cieši pēdējā saistīta ar pirmo.

1.

Tomašs Masariks dzimis 1850. gada 7. martā dienvidu Morāvijā, Godoninas pilsētā. Šī pilsētiņa atrodas līdzenumā, kas nav ievērojams ne ar sevišķu dabas skaistumu, ne ar vēsturisku pagātņi. Jaukti meži, apsēti lauki, tālumā horizontā zemu uzkalnu silueti — lūk, šī līdzenuma raksturīgākais izskats.

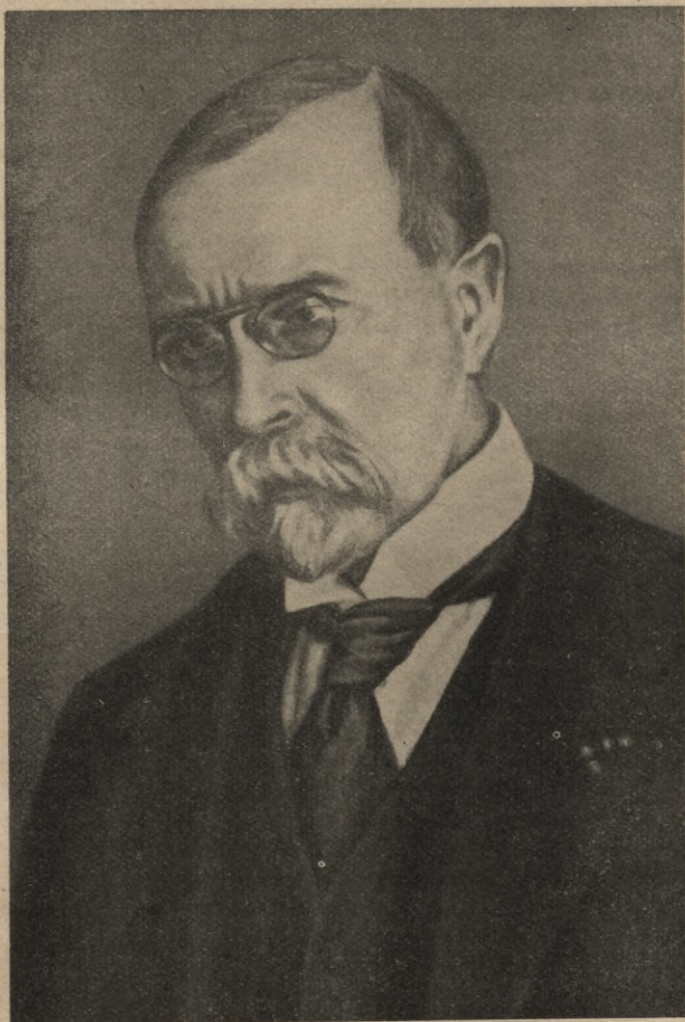
Viņa ģimene cēlusies no zemniekiem. Viņa tēvs pēc izcelšanas bija slovaks. (Masariks slovaku valodā nozīmē — miesnieks). Tēvs bija par kučieri Austrijas ķeizara Morāvijas muižās. Masarika māte Terēze, dzimusi Kropaček, bija cēlusies no Morāvijas, bet bija uzaugusi starp vāciešiem un mācījusies vācu skolā; viņas vecākiem kādā miestņā bija gaļas tirgotava. Tēvu bieži pārvietoja no vienas muižas otrā: viņam ar ģimeni nācās dzīvot pēc kārtas Godoninā, Mutenicās, atkal Godoninā, Čeikovicās, Čeičā, atkal Čeikovicās, Godoninā un atkal Čeičā. Sešdesmito gadu beigās viņš kalpoja pie privātām personām.

Tomašs bija vecākais dēls. Otrs dēls, Mārtiņš, agri nomira, izpildot kaņaklausību, bet trešais, Ludviķis, kas nomira īsi pirms pasaules kara, sākumā strādāja par burtlicī, vēlāk viņam pašam piederēja tipogrāfija un grāmatu izdevniecība Gustope-

čās; pēc tam Prāgā viņš turēja kādu krodziņu, kur milēja sa-
tikties rakstnieki un žurnālisti.

Tomaša pirmie bērnības iespaidi bija drūmi. Tai laikā ķei-
zara muižās uz strādniekiem vēl skatījās kā uz vergiem, bet
pārvaldnieki bija it kā visuvareni vergu īpašnieki. Strādniekiem
tai laikā, piemēram, nebija tiesības bez sevišķas priekšniecības
atļaujas nodot savus bērnus ģimnazijās; tā arī Tomaša vecā-
kiem nebija tiesības Tomašu nodot ģimnazijā. Masariks savās
atmiņās atceras, ka viņa tēvs par šādu verdzību bijis ārkārtīgi
sašutis un ienīdis „kungus“, kā viņš pats, mazs zēns būdams,
dedzis bērna naidā pret apspiedējiem un mocīties aiz kauna
par strādniekiem, kas bija spiesti pazemot savu cilvēka cieņu;
ne vienu vien reizi viņš par to esot raudājis, bet trīspadsmit
gadu vecumā perinājis atriebības domas pret kādu kalpotāju,
kas ne par ko apvainojis viņa tēvu.

1861. gadā Tomašs ar labām sekmēm nobeidza tautskolu.
Viņa vecāki vēlējās, lai viņš kļūtu par skolotāju. Tāpēc viņi
Tomāšu nodeva vācu reālskolā Gustopečās, — čehu vidus-
skolu tai laikā Moravijā vēl nekur nebija. Reālskolā Tomašs
nobeidza divas klases, pēc kam atgriezās pie vecākiem, kas
tai laikā dzīvoja Godoninā. Tā kā agrāk par sešpadsmit ga-
diem skolotāju seminārā neuzņēma, tad viņam nācās vēl gai-
dīt divus gadus. Pirmā laikā pēc atgriešanās viņš nodarbojās
tai laikā dzīvoja Godoninā. Tā kā agrāk par sešpadsmit ga-
dus, kamēr viņš varēs iestāties skolotāju seminārā, vecākiem
likās pārāk ilgi. Tāpēc, atsacīdamies no sava iepriekšējā no-
doma, viņi aizsūtīja Tomašu uz Vīni mācīties par atslēdznieku.
Te viņam negāja viegli: darbnīcā, kurā viņš bija nodots, ne
tik daudz viņu mācīja, kā izmantoja visādos darbos. Šie nenozīmīgie darbi viņu nomocīja, tā ka, kad turklāt kāds no darb-
nīcas tādiem pašiem mācekļiem nozaga viņam grāmatas, kurās
viņš bija atvedis sev līdz, viņš neizturēja: aizbēga no darb-
nīcas un atgriezās pie vecākiem, kas dzīvoja Čeičā. Šeit vecāki
viņu nodeva pie vietējā kalēja Beneša. Pēc divu gadu mācības
Tomašam bija jāklūst par laiku kalēju. Bet te nejaušs gadī-
jums Tomaša dzīvi novirzīja pa gluži citu ceļu. Kādu dienu,
ejot uz aku pēc ūdens, Tomašs satika skolotāju no reālskolas,
kurā viņš bija mācījies. Skolotājs pazina savu skolnieku un da-
būjis zināt, ko viņš dara un kādam amatam gatavojas, iegāja
pie Masarika vecākiem un pierunāja viņus laist Tomašu vi-
ņam līdz turpināt izglītību, jo viņš pazina Tomašu kā centīgu
un apdāvinātu zēnu. Dabūjis vicāku piekrišanu, skolotājs no-
vietoja Tomašu sava tēva ģimenē Čeikovicās, kur Tomašs ie-
ņēma skolotāja palīga vietu. Šeit enerģiskais zēns izpildīja

Masariks

ne tikai visdažādākos pienākumus skolā, bet arī baznīcā, palīdzot pie dievkalpošanas, kristībām, laulībām un bērēm. Tai pašā laikā Masariks, kas bez slovaku valodas jau mācēja vācu valodu, iesāka mācīties arī franču un latīņu valodu. Tā strādājot, viņam izdevās pēc kāda laika sagatavoties un iestāties Brno vācu ģimnazijā otrā klasē. Tas bija 1865. gadā. Šeit, dabūdam stipendiju, pasniegdams privātstundas un labi mācīdamies, Masariks varēja dzīvot jau daudz labākos apstākļos un interesēties par priekšmetiem, kas neietilpa ģimnazijas mācībās. Tā, viņš papildinājās franču valodas zināšanās, mācījās poļu valodu, lasīja Lessingu, Ģēti un Šekspiru. Šeit viņš sāka apzināties savu tautību. Tas bija politiskās dzīves un tautu nacionālās apziņas pamošanās laiks. Ungārija šai ziņā jau bija guvusi panākumus. Poļi un čehi bija uzsākuši cīņu par valodu. Dažus gadus atpakaļ bija noticis poļu dumpis. Viss tas ieinteresēja un aizrāva jauno ģimnazistu. Viņš sāka interesēties par sociālismu un apmeklēja kristīgo sociālistu sapulces. Viss tas satricināja arī jaunā Masarika ticību. Tā, kad viņam vajadzēja iet pie dievgalda, viņš atteicās. Kad nu skolas direktors mēģināja viņu pārliecināt, lai viņš kaut arī aiz vienkāršas parašas ievērošanas iet pie dievgalda, līdzīgi tam, kā to viņš pats, arī neticīgs cilvēks, darot, jaunais Masariks viņam atbildējis: „Jūs esat nelietis!“ Par šādu atbildi Masarikam, protams, ģimnaziju vajadzēja atstāt. Tad viņš pārbrauca uz Vīni, kur, kaut gan nemācījās tik centīgi kā Brno, jo visu brīvo laiku veltīja klasisko literatūru studēšanai, krievu un angļu valodai, tomēr 1872. g. sekmīgi nobeidza Vīnes akadēmisko ģimnaziju. Dogmats par pāvesta nemaldību pa to laiku vēl vairāk bija viņu attālinājis no katoļu ticības, tā ka viņš kādu laiku ģimnazijā bija pierakstīts kā grieķu uniātu ticības loceklis.

Iestājies Vīnes universitātes filozofijas fakultātē, Masariks sākumā turpināja grieķu un latīņu valodas studijas, kurām pēc kāda laika pievienoja vēl sanskrita studijas. Vienu laiku Masariks domāja kļūt par diplomātu. Pēc tam viņš pirmā vietā stādīja te dabas zinības, te jurisprudenci, te oikonomiskās zinātnes. Beidzot viņš piegriezās filozofijai un pie tās arī palika. Lai varētu eksistēt, viņam vajadzēja pasniegt privātstundas. Tas tomēr viņu netraucēja dzīvot jautru studentu dzīvi un tai pašā laikā ņemt daļību organizāciju darbībā. Tā, Masariks ļoti dzīvi darbojās čehu akadēmiskā savienībā, bija pat par tās vecāko; viņš lasīja arī lekcijas strādnieku savienībās un sapulcēs, rakstīja īsus rakstus avīzēs, parakstīdamies ar vārdu „Vlastimil“, kas čehu valodā nozīme patriotu, cilvēku, kas mīl tēviju. Viss tas tomēr Masarika studijām nekaitēja, un 1876. g.

15. martā, pēc disertācijas aizstāvēšanas „Par dvēseles būtību Platona mācībā“, viņš beidza universitāti ar doktora gradu.

2.

Šai pašā gadā Masariks, pavadīdams kādu savu skolnieku, veica nelielu ceļojumu pa Itāliju. Rudenī viņš pārbrauca uz Leipcigu. Šeit viņš turpināja nodarboties ar filozofiju, klausīdamies starp citu slavenā Vundta psiholoģijas lekcijas. Viņš interesējas arī par fizioloģiju un fiziku, arī par spiritismu un hipnotismu. Par pēdējo viņš mazliet vēlāk sarakstīja apcerējumu, kurā mēģināja hipnotismu izskaidrot nevis kā kaut ko pārdabisku, bet kā dvēseles zemapziņas spēku darbību. Ar to Masariks iezīmē savas filozofiskās darbības raksturu, kas arī turpmāk pastāvēja cīņā pret visu mistisko, pārdabisko.

Leipcigā Masariks iepazinās ar jaunu amerikānieti mišs Čarli Garrig no Bruklinas; viņa agrāk bij mācījusies Leipcigas konservātorijā, bet tagad bija atbraukusi apciemot pazīstamos. Kopēja Džona Stjuarta Milla un Bokļa studēšana tuvināja jaunus ļaudis. Masarikam patika Amerikas brīvības garā audzinātā studiju biedrene. Viņi saderinājās. Pēc saderināšanās miss Garrig aizbrauca uz dzimteni, bet doktors Masariks atgriezās Vīnē, kur, dzīvodams ļoti spaidīgos materiālos apstākļos, rakstīja disertāciju universitātes privāt-docenta grada iegūšanai. Disertācijas temats bija „Pašnāvība kā masu parādība modernajā civilizācijā“. Šis temats nebija nejaušs: par pašnāvību Masariks bija jau daudz domājis bērnībā, sevišķi pēc tam, kad tai miestinā, kur viņš tolaik dzīvoja, bija pakāries kāds strādnieks; šīs pārdomas studiju laikā padziļināja un paplašināja iepazīšanās ar filozofu Šopenhauera un Hartmaņa mācībām, kas sludināja dzīves bezjēdzību. Savā disertācijā Masariks nu mēģināja pierādīt, ka tieksme uz pašnāvībām ir laikmeta slimība, kas cēlusies no tam, ka ļaudis ir pazaudējuši savu iepriekšējo pasaules uzskatu, savu agrāko baznīcas priekšstatu par Dievu un aizkapa dzīvi, bet jaunu pasaules uzskatu, kas viņiem dotu dvēseles mieru, nav atraduši; tāpēc šo tieksmi iespējams pārvarēt vienīgi samierinot ticību ar prātu. Nobeidzis disertāciju, Masariks to iesniedza universitātē, un 1878. gadā uz īsu laiku aizbrauca uz Ameriku, kur apprecēja miss Garrig. Kopš savām kāzām viņš pastāvīgi parakstījās Tomas Garrigue Masaryk, t. i. savam uzvārdam pievienoja sievas meitas vārdu. Viņa sievas tēvs bija turīgs cilvēks, bet ar lielu ģimeni, un tāpēc nekādu pūru meitai nedeļa, kaut gan pēc tam atradās ļaudis, kas apgalvoja, ka Masarika drošās un neatkarīgās domas ir izskaidrojamas ar Amerikas dolāriem.

Jaunlaulātie, pēc tam, kad bija apmeklējuši vīra vecākus, kas tai laikā dzīvoja Brno tuvumā, apmetās Vinē nelielā dzīvoklī, kas sastāvēja no vienas istabas un virtuves; pirmā laikā kalpones viņiem nebija, un visus mājas darbus veica pati Masarika kundze. Bet vīrs, gaidot uz disertācijas pieņemšanu, nodarbojās par skolotāju. Beidzot 1879. gadā doktoru Masariku pielaida par privāt-docentu lasīt lekcijas universitātē. Masarika materiālais stāvoklis tomēr neuzlabojās, jo vairāk tāpēc, ka viņiem drīzumā piedzima divi vecākie bērni: meita Alise un dēls Herberts. Toties ar savām lekcijām Masariks vērsa uz sevi uzmanību: viņš ne tikai lasīja lekcijas, bet ar lekcijām mācīja un pa vakariem neizvairījās no sarunām ar klausītājiem savā dzīvoklī; ar to izskaidrojams viņa samērā lielais klausītāju skaits; ar to ir arī izskaidrojams, ka pēc Masarika pāriešanas uz Prāgu daži klausītāji viņam sekoja. Viens no viņa klausītājiem vēlāk nevarēja pārvarēt pašnāvības tieksmi un izbeidza dzīvi; par cienības un pieķeršanās zīmi viņš bija veltījis Masarikam visu savu īpašumu. Šī īpašuma vienu daļu Masariks atdeva veltītāja dzimtenei, vienu daļu atdeva tiem, kas pie viņa griezās pēc palīdzības, vienu daļu izlietoja mājiņas celšanai vecākiem Gustopečās un tipogrāfijas un grāmatizdevniecības nodibināšanai brālim Ludviķim, bet pārējo daļu izlietoja žurnāla izdošanai.

1882. gadā Masariku iecēla par ārpusstāta profesoru Prāgas čehu universitātē. Tā paša gada 16. oktobrī viņš nolasīja iestāšanās lekciju par angļu filozofu Jumu; šai lekcijā viņš mēģināja pierādīt, ka Jums savā cilvēka prāta atzišanas spēju apšaubīšanā (skepticismā) ir gājis par tālu, un ka cilvēka prāts kaut arī nevar iegūt tik drošas atziņas, kā tas ir matemātikā, tomēr ir pietiekoši smalks, lai atzītu to, kas dzīvei vajadzīgs. Mēnesi vēlāk, 15. novembrī, Masariks noturēja publisku lekciju par franču zinātnieku un reliģisku domātāju, pēc ticības katoli, Paskalu. „Ko tad lai mēs turam par vērtīgāku; Plātonu vai Aristoteli, Paskalu vai Jumu — jautāja lektors lekcijas beigās. — Kad es uzstādu šo jautājumu, tad es dažreiz nosveros uz vienu, dažreiz uz otru pusi. Tāda jau ir cilvēka dzīve: iedegas mūsu dvēsele un tad meklē apmierinājumu pāri zemei stāvošās sfairās, bet dažreiz no jauna priecājas par zemes ikdienišķo dzīvi un atrod tajā apmierinājumu. Vai filozofija, kas būtu pa pusei Paskala, pa pusei Juma garā, neizteiktū to garīgo noskaņojumu, kas tiešām atbilstu ir jūtām, ir prātam?“ Šajos Masarika vārdos slēpjas viņa filozofijas pamatdoma, kas grib samierināt jūtas ar prātu, grib atrast dzīvu un saprātīgu ticību.

Būdams nopietna rakstura un droši uzstādamies, Masariks ne tik daudz ar saviem vārdiem mācīja, kā ar visu savu būtni

izpauša nepārvaramu tieksmi uz priekšu pēc patiesības. Mācīdams auksti domāt un karsti just, viņš lasīja nevis skolas, bet dzīves filozofiju. Vienmēr lieliski valdot par savām jūtām un kustībām, viņš runāja vienkārši un uzstādīja skaidrus, noteiktus jautājumus, pie tam tāds, kas aizrāva kā viņu, tā klausītājus. Šis vēsuma un dedzīguma savienojums klausītājiem it sevišķi patika. Vai tas, ko viņš mācīja, bija senās filozofijas vēsture, vai ētika, vai pašreizējie filozofijas virzieni, vienmēr viņš ne tikai neizvairījās, bet tieši meklēja gadījumus, lai aizkartu arī visus dienas jautājumus, cik kutelīgi tie arī būtu bijuši. Tā, piemēram, savās lekcijās viņš apsprieda studentu dzīvi, čehu problēmas nozīmi, pastiprinātas prāta darbības vajadzību; viņš arvien pieskārs tam, kas radīja studentos pārdomas; viņš pierādīja vajadzību būt skaidram, rūpēties par veselību garu veselā miesā, piepildīt savu dzīvi ar jēgu un darīt to labāku; viņš runāja par tā saucamās vanagu kustības milzīgo nozīmi, par to, cik svarīgi ir mācīties slavu valodas un slavu literatūru; viņš ieteica iedziļināties politikas jautājumos, aizstāvēja ikdienišķa darba nepieciešamību; viņš sludināja prāta vadībai padotu mīlestību un dzimumu vienlīdzību tiesībās. „Vai tad strādnieka, amatnieka vai zemkopja sieva, — viņš runāja, — nerūpējas un nestrādā tikpat daudz kā viņas vīrs un bieži pat daudz vairāk? Lūk, tāpēc tai jābūt tādām pašām tiesībām kā vīram.“ Gatavu patiesību Masarikam krājumā nebija; viņš apmierinājās ar to, ka norādīja uz kļūdām dažādās atbildēs, modināja savu klausītāju domas, piespieda viņus domāt un meklēt un neapmierināties ar svešu atbildi aklā pieņemšanu, kaut arī šīs atbildes būtu nākušas no autoritātēm. Daudzi studenti sajūsminājās par Masariku, salīdzināja viņu ar Sokratu, kas līdzīgi viņam, ne tik daudz bija mācījis, kā jautājis, ierosinājis uz pārdomāšanu un tāpat kā Masariks bija stāvējis uz stingra tikumības pamata un ticējis prātam. Viss tas Masarika lekcijās pievilka daudz apmeklētāju, pie viņa lekcijām pierakstījās arī citu fakultāšu studenti. Viņa uzskati radīja dzīvu domu apmaiņu un strīdus arī ārpus universitātes sienām. Kāds no viņa skolniekiem vēlāk rakstīja: „Masariks, tiešām, ir netikai zinātnieks un profesors, bet arī mākslinieks un paidagogs, kas stāv sava laika augstumos un apzinās, cik liels un grūts ir viņa cilvēku un viņu dvēseļu veidošanas uzdevums. Viņš redz dzīvu dzīvi visā tās pilnībā, sarežģījumos un grūtībās, tāpēc viņam filozofija nekad nav tikai pasniegšanas priekšmets, viņa ir viņam dzīves izpaušanās un tās atslēga, pati dzīve.“

3.

Ar savu filozofisko darbību Masariks ienesa čehu filozofijas dzīvē jaunas vēsmas. Bet ar to vien Masarikam nepietika: viņš meklēja sabiedrisku darbību arī ārpus savas speciālītes robežām. Jau otrā gadā pēc apmešanās Prāgā viņš nodibināja mēnešrakstu „Ateneum“, kuŗa uzdevums bija sekot pasaules zinātniskām un literāriskām kustībām un sniegt jauno darbu kritiku. Savā programmas rakstā Masariks pasludināja: „visvairāk mēs bīstamies, ka mums pietrūks pietiekoši daudz morāliska spēka uz klausīt vienam no otra to, kas mums jāpārmet sev ar vistīrākiem nodomiem“. Mēnešraksts panāca savu mērķi. Atsaukdamiem uz visiem zinātņu jautājumiem, mēnešraksts iemācīja lasītājus izturēties kritiski pret lasāmo vielu; tas veicināja čehu sabiedrībā arī pareizu izpratni par Čehijas kultūrālām vajadzībām: par vajadzību dibināt čehu akadēmiju un otru čehu universitāti, par vajadzību izdot enciklopaidisku vārdnici, dibināt bibliotēkas, izdot speciālus žurnālus, iesākt sistematisku tulkošanu no citām valodām u. t. l.; visu to vēlāk čehi arī panāca.

Masariks viegli iekaroja studējošo jaunatni, tāpat diezgan viegli viņš iekaroja Eiropas zinātnieku uzmanību; grūtāk Masarikam nācās iekārot sabiedrības labvēlību, — bet arī tā pamazām radās. Vienīgi valdības un baznīcas aprindas bija noteikti pret viņu. Viņu nemilēja arī profesori, kas cienīja vienīgi vācu filozofiju, pret kuŗu Masariks bija vienaldzīgs un kuŗas vietā iepazīstināja publiku ar franču un angļu filozofiem, kas tolaik Prāgā vēl bija gluži nepazīstami. Vācieši viņu necieta tāpēc, ka viņš bija pārliecināts čechs un līdz ar to — slavs; viņš gan nejuta romantisku mīlestību pret slavisko, bet tomēr viņš zināja slavu valodas un literātūru, ieteica tās mācīties un modināja čehu pašapziņu. Katoli neieredzēja Masariku par to, ka viņš vēl 1880. gadā atkrita no katoļu ticības, augsti stādīja Husu, un būdams reliģiozs, negribēja būt baznīcas piekritējs. Politiskā policija cīnījās ar viņu kā ar jauna, pēc tās domām, valstij kaitīga virziena vadoni. Šis naidis un cīņas izpaudās daudzos slepenos ziņojumos un sūdzībās; viņu apvainoja visā, kas varētu viņu pazudināt reakcionāri un katoliski noskaņotās valsts varas priekšā. Šo apstākļu dēļ Masariku par štāta profesoru iecēla tikai 1898. gadā, t. i. parasto triju gadu vietā, viņš sabija par ārštāta profesoru 16 gadus, tā ka daži viņa skolnieki kļuva par štāta profesoriem ātrāk par viņu.

Pienāca tomēr laiks, kad arī plašas sabiedrības aprindas kādu laiku novērsās no Masarika. Tas notika tad, kad viņš savā žurnālā nāca klāja ar pierādījumiem, ka visai čehu tau-

tai pazīstamie senie rokraksti, kušos čechu pagātne bija attēlota pievilcīgās un skaistās krāsās, ir viltoti. Šos rokrakstus bija cēlis gaismā čechu fanātisks patriots un romantiķis Hanka un tie ar savu augstāk minēto raksturu glaimoja čechu nacionālai patmīlībai. Gan jau labi sen zinātnieki, ne tikai vācu, bet arī čechu un krievu, izteica šaubas par šo rokrakstu īstumu, tomēr čechu sabiedrība šos aizrādījumus neņēma vērā. Un, lūk, 1888. g. sava mēnešraksta februāra burtņīcā Masariks publicēja divus profesora Gebauera rakstus, kušos pēdējais prasīja atjaunot rokrakstu īstības pētīšanu. Turpat bija publicēta arī paša Masarika vēstule Gebaueram, kušā Masariks uzaiicināja Gebaueru publicēt savus atradumus par pieminētiem rokrakstiem. Masariks rakstīja: „Par mums ārzemēs smiesies. Žēl! Bet... nesaprotu, kā var apgalvot, ka tautas gods prasa rokrakstu aizstāvēšanu! Tautas gods prasa atzīt vai aizstāvēt patiesību, un vairāk neko, un morāliska vīrišķība, kas atzīst kļūdu, ir augstāka nekā kļūdas aizstāvēšana...“

Masarika uzskati radīja veselu sašutuma vētru; viņa pretinieku priekšgalā nostājās pazīstamais Gregors, avīzes „Narodni Listy“ vadītājs; arī citas avīzes uzbruka Masarikam. Ne tik daudz tās centās apgāzt Gebauera un Masarika zinātniskos pierādījumus par rokrakstu neīstumu, kā rupji uzbruka Masarikam, nosaucot viņu par kompilātoru un iedomīgu neprašu un apgalvojot, ka viņā nav nekā čehiska, izņemot vārdu un čechu universitātes profesora nosaukumu; avīze „Narodni Listy“ pat nodrukāja rakstu ar izsaucienu: „Ej pie velna, nekītrais nodevējs!“ Gājēji rādīja uz Masariku un Gebaueru pirkstiem; bija arī tādi, kas tos ieraugot nosplāvās. Grāmatizdevējs Otto, kas izdeva Athenaeum tik ļoti sabaidījās no šiem uzbrukumiem, ka atteicās no turpmākās mēnešraksta izdošanas; Masariks tad izdeva šo mēnešrakstu pats. Daži rūpējās turklāt, lai Masariku padzītu no Prāgas universitātes.

Bet Masariks visu izturēja un uzvarēja. Izrādījās, ka rokrakstus pieminētais Hanka pats uzrakstījis un pats paslēpis vietās, par kušām domāja, ka tajās atradusies senā čechu kultūra; šis pats Hanka arī vēlāk šos rakstus cēlis gaismā. Tādā kārtā patiesība, kaut arī rūgta, nāca gaismā. Kad lielais uztraukums bija rimies, tad visi saprata, cik liels garīgs spēks mājō Masarikā; daudzi saprata, ka čechiem ir vēl ar ko lepoties arī bez Hankas izgudrotiem varoņiem, un ka ir taisnība Masarikam, kad viņš ar dibinātu lepnumu cildina Husu un čechu brāļus.

Par Masariku kā par spēcīgu personību tagad sāka interesēties arī politiķi. Tā 1889. gadā vecās čechu partijas vadonis Rigers griezās pie Masarika ar priekšlikumu iestāties viņa par-

tijā; viņi nevarēja vienoties, un Masariks šai partijā neiestājās. Tad pat Masariks kopā ar doktoru Kramaržu un profesoru Kaizlu ņēma savās rokās žurnāla „Čas“ vadību, pārveidojot to par nedēļas žurnālu; drīz vien žurnāls izcēlās citu žurnālu starpā, un tā vadītājus sāka saukt par jaunas „reālistu“ partijas nodibinātājiem. Tad arī nesenais Masarika pretinieks, jaunčechu vadonis doktors Gregrs, lika Masarikam priekšā iestāties viņa partijā. Gregra priekšlikumam bija panākumi: Masariks, Kramaržs un Kaizls 1890. gada beigās iestājās jaunčechu partijā, kas nekavējoties paziņoja: „Reālistiskā virziena vadoni ir pievienojušies brīvi domājošai tautas partijai; ir panākta vienošanās visās programmas galvenās daļās, bet rokrakstu jautājums, kas bija izcēlis tik lielu strīdu, ir atzīts par tādu, kam tikai zinātniska interese, pie kam visiem dota pilnīga pētišanas un uzskatu brīvība; ar šādu pievienošanos partija ir guvusi jaunus spēkus un līdzstrādniekus, kas izceļas ar izglītību un karstu patriotismu.“

1891. gadā visus trīs, Masariku, Kramaržu un Keizlu, ievēlēja par deputātiem Austrijas reichsrātā. Ievērojama ir Masarika runa, ko viņš tajā teica 1892. g. 18. novembrī. „Mēs gribam,“ viņš teica, „čechu zemju patstāvību, lai mēs paši varētu lemt par sevi... Visu, ko tauta vispāri var un kas tai jāvar savas izglītības lietā, to mēs gribam sev visā pilnībā. Čechi nedzīvo atspoguļotā mēnešgaismā, kas nāk no vācu saules; mums bija un ir patstāvīga kultūra; mūsu tauta ir darījusi un dara daudz Austrijas un visu tautu labā. Un šī tauta, atcerēdamās savu lielo pagātni, grib atkal dzīvot patstāvīgi... Čechu tauta vēro: no viņas nav aplēsts, ka ir Austrijā, ir Vācijā viss domu raksturs ir vērsti pret mums čehiem...“

1893. gadā Masarikam izcēlās domstarpības ar savas partijas biedriem: viņš nevarēja paciest, ka viņa partijas biedri ved divkosīgu politiku — vienu Vīnē, otru Prāgā; kad turklāt radās vēl kāda personīgas dabas sadursme ar tiem pašiem, tad Masariks tai pašā gadā savu reichsrāta deputātu mandātu nolika.

4.

Atgriezies Prāgā, Masariks tā paša gada oktobrī iesāka izdot mēnešrakstu „Naše Doba“ („Mūsu Laiks“). Pēc tam viņš izdeva vairākas grāmatas: „Čechu jautājums“ (1895. gadā), „Mūsu pašreizējā krīze“ (1895. g.), Jānis Huss (Mūsu atdzimšana un mūsu reformācija)“, „Karls Gavličeks“ (1896. g.), „Sociālais jautājums“ (1898. g.). Masarika šā laika darbs un darbība bija veltīta galvenā kārtā nacionālas programmas uzstādī-

šanai. Viņš bija neapmierināts ar iepriekšējām programmām, tāpat ar to izpildīšanu, un viņš lika priekšā savus pārgrozījumus un papildinājumus. Programmas pamatu un būtību viņš redzēja humānitātes idejā: ar šo ideju bija saistīta čehu pagātne, un čehiem vajadzēja palikt tai uzticīgiem. Jau tautas darbinieks un rakstnieks F. Palackis par čehu vēstures kalngalu pasludināja Husa un čehu brāļu jeb husitu laikmetu, kad čehi pacēla brīvības karogu, kad viņi atbrīvoja cilvēka garu no viduslaiku važām. Kā zināms, Huss (1369.—1415. g.) bija ievērojams čehu reformātors, zemnieka dēls, studēja Prāgā, kur vēlāk kļuva par katoļu baznīcas priesteri; ar laiku viņš atkrita no katoļu ticības dogmām, mācīdams, ka reliģijas avots ir vienīgi svētie raksti, ka baznīca ir izredzēto kopība un nevis ārēja apvienība personām, kas atzīst Romas pāvestu par savu galvu; par to un vēl dažiem citiem uzskatiem katoļu koncils lika Husu sadedzināt uz sārta. Husa mācību tālāk izplatīja husiti jeb čehu brāļi, kas prasīja sprediķa brīvību, dievgalda viņa sniegšanu visiem draudzes locekļiem, garīdznieku nabadzību, nāves grēku sodīšanu pasaulīgās tiesās; kad karalis Sigmunds šīs prasības negribēja ievērot, sākās tā saucamie husitu kari čehu bruņinieka Johana Žižkas, Prokopa Lielā un Prokopa Mazā vadībā; husiti guva uzvaras un karš beidzās ar to, ka dažas husitu prasības izpildīja. Tam pašam laikam piederēja arī Pēteris Helčickis (1390—1460.), kas tāpat kā Huss centās sekot evaņģēlija mācībai, sirdsapziņai un veselam saprātam, sludināja askētiski morālisku dzīvi. Tai pašā garā ir darbojies arī Johans Komenskis (Komenijs 1592—1670) ievērojams čehu teologs un paidagogs.

Šo mācībām tā tad novēlēja čehiem sekot Palackis. Masariks kā skolotājs, publicists un pilsonis mēģināja šo Palacka novēlējumu izpildīt, sludinādams, ka, ja čehu tauta grib politisku un kultūrālu patstāvību, tad tai jāpieņem Husa, Chelčicka un Komenska tikumiskās mācības, jāmil domu brīvība, jātic progresam un jācenšas tautu starpā pēc godājamas vietas ne ar varu, bet ar plašu izglītību. Bet līdz ar uzticību dižajai pagātnī Masariks prasīja arī uzmanību pret tagadni, jo pēc viņa domām, nav iespējams iet uz priekšu, ja skatās atpakaļ, un nevar nerēķināties ne tikai ar tehniskiem, bet arī sociāliem tagadnes sasniegumiem. It sevišķi Masariks rūpējās pasargāt čehus no pašapbrīnošanas un iedomības; tā „Čehu jautājumā“, viņš rakstīja: „par savu tautu iespējams spriest pilnīgi bezparteijski un nav nekādas vajadzības savu tautu dievināt... Nesaprotu, kāpēc īstenības pazīšana lai traucētu dabīgu mīlestību pret savējo... Es neticu, ka pastāv izredzētas tautas, es ne-

jūtu vajadzību pazemot citas tautas, lai manējā tāpēc izceltos. Es pazīstu arī citu tautu trūkumus, bet man tie nav tik rūgti, kā manas tautas trūkumi. . . Es labprāt atzīstu citu tautu priekšrocības, bet tas uz manām nacionālām jūtām neatstāj nekādu iespaidu.“ Tā saucamais urrā-patriotisms Masarikam bija tik pretīgs, ka viņš vienreiz par sevi sacīja: „Es nekad neesmu bijis patriots, nekad neesmu patriotizējis“. Bet īstu patriotismu viņš nebeidza sludināt, sacīdams, ka dzimtene var iztikt bez ikviena no mums, bet neviens no mums nevar iztikt bez dzimtenes, un prasīdams, lai mīlestība pret tautu izpaustos darbā tautas labā. Bet šim darbam, pēc Masarika domām, ir jābūt apgaismotam un mērķim atbilstošam, un tāpēc viņš savā grāmatā „Mūsu pašreizējā krīze“ griezās pie jaunatnes ar pamudinājumu: „Students vislabāk strādā savai tautai, kad viņš rūpīgi gatavojas savam nākošajam uzdevumam. Nav ko galvu laužīt par jautājumu, kā palīdzēt tautai. Ja tu mācies medicīnu, tad vislabāk būs tautai, ja tu klūsi par labu un pratēju ārstu; bet, lūk, tu vislielāko labumu atnesīsi tautai, ja klūsi par labu un pratēju skolotāju. Un kā lai mēs citādi strādājam tautas labā?“ Tai pašā grāmatā viņš raksta: „Mīlēt tautu — nozīmē mīlēt, lūk, tūlīt tevi, tevi, ko es pazīstu, kā vajadzības man zināmas. Un ja es nemāku mīlēt tevi, tad nemīlu arī tautu. . .“ Masariks noteikti brīdināja jaunus cilvēkus no pārmērīgas pulciņu kultūras un pārāgras līdzstrādāšanas avīzēs un politiskās partijās. Pēc viņa domām, cik svarīga arī būtu politiska izglītība, tomēr jaunatnei jāgatavojas politikai ar mācīšanos. Plānveidīgu darbu, soli par soli uz priekšu ejošu, Masariks turēja labāku par apvērsumu. „Es esmu pret revolūciju, — viņš teica — pret katru varmācīgu revolūciju, ticu tikai reformācijai, reformai šī vārda visplašākā nozīmē.“ Piesliedamies Palacka domām, viņš nenoliedza tautai tiesības aizstāvēties pret apspiešanu, bet revolūciju prātā un sirdī viņš turēja augstāku par revolūciju ieročiem rokās. Strādnieku kalendārā 1895. gadam viņš rakstīja: „Franču revolūcija nepanāca savus mērķus tāpēc, ka tā palika neuzticīga sev uzstādītam uzdevumam: tā bija cēlusies pret vecā absolūtisma režīma varmācību, brīvības, vienlīdzības un brālības vārdā, bet drīz palika tikpat absolūtiska, kāda bija agrākā monarchijā; viņa sevi izķēmoja tāpēc, ka ķērās pie varmācības. Ir atļauts un ir jābūt atļautam cīnīties pret varmācību, bet varmācība pret varmācību atkal no jauna izķēmo revolūciju. Sabiedrība nepanāks humānus mērķus, kamēr cilvēcis vārdā izlietos mežonību.“ Un savā „Križē“ viņš jautā: „Ja es drikstētu ķerties pie varmācības, tad kāpēc nedrīkstēja pielietot varmācību Čingishans?“

Masarika reālās attiecības pret dzīvi lika viņam izteikt arī savus uzskatus par strādnieku kustību; to viņš izdarīja savā „Sociālajā jautājumā“. Kā jau teikts, viņš vēl jauneklis būdams, tuvu sagājās ar strādniekiem un interesējās par sociālismu; tāpēc viņš nevarēja paiet garām nenovērtējis to, ko mācīja Kārlis Markss. Un te nu jau pašā sākumā Masariks daudzam kam Marksa mācībā nevarēja piekrist. Jau „Čechu jautājumā“ Masariks apgalvoja, ka sociālais jautājums nav tikai strādnieku jautājums. „Sociālais jautājums,“ viņš teica; „nav šķiras un kastas jautājums, bet visu jautājums. Vispārējas balsošanas tiesību piešķiršana ir tikai šī jautājuma galējs un negatīvs atrisinājums, bet to vajag atrisināt visu un pozitīvi, t. i. apgaismot un sasildīt visu galvas un sirdis, dot garam uzvaru pār materiņu...“ Sociālajā jautājumā Masariks jau skaidri šķīro sociālismu no marksisma. Marksisms Masarikam ir nepieņemams tāpēc, ka tas ir dibināts uz materiālismu, kas negrib neko ievērot, izņemot oikonomiskās mācības, kas paiet garām reliģijas, mākslas un citr kultūrās sastāvdaļu iespaidiem, kas noliedz ētiku un mīlestību. Masariks nepiekrita ne tam, ka pašreizējā sabiedrība sastāv tikai no kapitālistiem un proletāriešiem, ne tam, ka viss pastāv cīņā šo divu klasu starpā, ne tam, ka visas strādnieku nelaimes slēpjas kapitālismā, bet ne cilvēku vajībās, kas sakņojas prātā un tikumības trūkumā. Visi šie iebildumi tomēr nekavēja Masariku atzīt strādnieku politisko un sociālo prasību lielākās daļas taisnīgumu. Tāpēc viņš cīnījās par vispārējām vēlēšanu tiesībām un astoņu stundu darba dienu, viņš pasludināja, ka tas ir visu pienākums rūpēties, lai nebūtu trūkuma cietēju. Ar vārdu sakot, Masariks noliedza marksismu tikumiskā un reliģiskā sociālisma vārdā. Pret reliģiju Masariks arvien izturējās kā pret pilnīgi nepieciešamu lietu; kaut gan viņš jau sen bija izstājies no baznīcas, kaut gan viņa ticības simbols ir tālu no vispār pieņemtām ticībām, tomēr viņš tic Dievam, dvēseles nemirstībai, izsacīdamies pats par sevi, ka viņš visu savu dzīvi neesot nevienu mirkli bijis ateists. Savus reliģiskos uzskatus viņš tomēr nevienam neuzspieda, būdams tais domās, ka reliģiju ir tik pat daudz, cik reliģiōzu cilvēku un pielaidzams, ka arī neticīgais cilvēks var būt labāks par ticīgu. Pēc Masarika domām, vispusīgi attīstīts cilvēks nevar iztikt bez zinātnes, mākslas, literatūras, filozofijas, politikas, tikumības un reliģijas; un viņam liekas, ka vienaldzība reliģijas lietās ir nepiedodama: lai cilvēks šaubās, netic, bet lai viņš domā par reliģiju, lai nepaiet tai garām, par to nepadomājis, tāpēc ka tāda vienaldzība dara cilvēku nelaimīgu. Beidzot, kas attiecas uz tautu tās visumā, tad tauta, kā ir izteicies Masariks, jau pavisam nevar būt bez reliģijas.

Šie Masarika uzskati zināmā mērā atgādina Ļeva Tolstoja uzskatus: arī Tolstojs, kā zināms, bija dziļi reliģiōzs cilvēks, bija pārliecināts par reliģijas nepieciešamību, ticēja, ka nevis revolūcija, nevis terors, bet evolūcija, ikdienišķa uzpurēšanās radīs labāku cilvēku dzīvi. Šo Tolstoja un Masarika uzskatu radniecība ir bijusi, liekas, par cēloni tam, ka 1887. un 1890. gadā Masariks aizbrauca uz Krieviju, lai satiktos ar Ļevu Tolstoju. Tolstojs viņu uzņēmis ļoti laipni un, kā kādā vēstulē izsakās, viņu iemīlējis, un arī vairākas reizes sarunās cildinājis Masarika gaišo prātu, vienkāršību un reliģiōzitāti. Viņi šķirās kā draugi, tomēr Masariks Tolstoja mācībai, sevišķi pēdējā tezei par nepretošanos ļaunumam, nevarēja pieslieties. Tolstojs Masarikam likās par radikālu anarchistu, kas praktiskai darbībai nespējīgs; viņš nevarēja arī samierināties ar to, ka Tolstoja darbos, kā viņam likās, trūkst zinātniskuma.

5.

Masarika uzskati čehu sabiedrībā sacēla daudz pārrunu un strīdu; dažiem tie likās ne tikai nepareizi, bet arī pavedinoši un kaitīgi; bet daudzi arī šos uzskatus aizstāvēja. Tādā kārtā Masarika vārdam radās plaša cienījama slava. Bet tad 1899. g. viņam bija jāpārdzīvo uzbrukums, kas bija vēl ļaunāks nekā tas, kas bija cēlies pret viņu sakarā ar pieminēto rokrakstu lietu.

Lieta bija sekoša: Polnas pilsētīņā atrada noslepkavotu jaunu meiteni Annetu Hruzovu; aizdomās turēja žīdu Hilsneru; tā kā slepkavība bija notikusi īsi pirms žīdu Lieldienām un tā kā likī neatrada parasto asiņu daudzumu, tad tautā sāka izplatīties baumas, ka Hilsners noslepkavojis meiteni, lai iegūtu kristīgo asinis žīdu rita vajadzībām. Šo baumu iespaidota, zvērināto tiesa bez jebkādiem tiešiem pierādījumiem piesprieda Hilsneram nāves sodu pakaŗot. Tad Masariks, kas starp citu, savas grāmatas „Jan Hus“ epigrafā bija rakstījis paša Husa vārdus „Meklē patiesību, klausies patiesību, mācies patiesību, mīli patiesību, runā patiesību, turies pie patiesības, aizstāvi patiesību līdz nāvei,“ uzskatīdams pret Hilsneru vērsto apvainojumu par vienkāršu mānticību, turēja par savu svēto pienākumu uzstāties pret nepamatoto spriedumu. Masarika avīzē „Neue Freie Presse“ nodrukātā vēstule par šo lietu pamodināja pūļa kaislības. Masarikam uzbruka ne tikai presē, ne tikai antisemiti; trokšņoja un uztraucās ne tikai pūlis; viņu apvainoja, viņam traucēja lasīt lekcijas arī studenti; visiem zināšanai paziņoja, kur viņš dzīvo, lai katrs zinātu, kādos logos

sviest akmeņus. Uzticamiem cilvēkiem vajadzēja Masariku pastāvīgi pavadīt, aizsargājot viņu no iespējamiem, pret viņu vērstiem, varas darbiem. Tad ūniversitāte viņam piešķīra atvaļinājumu līdz ziemas semestra beigām, un tikai tadā kārtā izbeidzās nekātrības, kas notika viņa lekcijās. Starp citu Masariku apvainoja, ka viņš esot žīdu uzpirkts.

Masariks vīrišķīgi aizstāvējās, un 1900. gada sākumā izlaida brošūru, kurā prasīja Hilsnera lietas otrreizēju izspriešanu; par to Masariku nodeva tiesai, apvainojot viņu mēģinājumā iespaidot tiesas spriedumu. Tiesā viņš teica: „Man rūpēja tikai taisnība, nekas vairāk. Es šeit stāvu kā apvainotais, stāvu visas sabiedrības priekšā un neviena nebaidos. Domāju, ka drīz piedzīvošu to laiku, kad Austrijas tiesneši man būs pateicīgi par to, ko es esmu uzrakstījis.“ Masarika protestam beigu beigās bija panākumi: Hilsnera lietu skatīja vēl reiz cauri Prāgā. Šoreiz Hilsneru no apvainojuma rituālā slepkavībā attaisnoja un piesprieda kā par vienkāršu slepkavību divdesmit gadu spaidu darbus.

1900. gadā Masariks kopā ar saviem draugiem dibināja jaunu čehu tautas partiju, kas vēlāk dabūja progresīvās partijas nosaukumu un kuras programma atbilda augstāk raksturotiem Masarika uzskatiem. Partijā bija maz biedru, bet tas, ka viņa pastāvēja, rādīja, ka Masarikam joprojām ir piekritēji.

1902. un 1907. gadā Masariks izbrauca uz Ameriku: pirmo reiz viņš Čikagā lasīja lekcijas par vēstures filozofiju, bet otrreiz Bostonā un dažās citās pilsētās lekcijas par reliģiju.

Šajos gados Masariks nelaida klajā nevienu lielāku darbu, toties viņš sarakstīja daudz brošūru par dažādiem dienas jautājumiem. Šai laikā Masariks izbraukāja arī visu Čehiju, Morāviju, Silēziju un Slovākiju, lasot lekcijas un piedaloties sapulcēs. Sevišķi tuva viņa sirdij bija Slovākija; viņš daudz par to rakstīja un uzmunināja slovaku jaunatni uz aktīvu politisku darbību.

1906. gadā viņam atkal vajadzēja pārdzīvot nepatīkšanas: katoļu garīdzniecība ierosināja pret viņu divus kriminālprocesus: vienu par garīdznieku apmelojumu, otru par ticības nogānīšanu; bet abās lietās viņu attaisnoja.

Nākošā gadā Masariku ievēlēja Vīnes parlamentā. Savos politiskos uzskatos Masariks bija tagad mazliet mainījies. Tā, viņš vairs neticēja, ka Austrija reiz kļūs par demokrātisku progresīvu valsti. Viņš arī bija mainījis savu uzskatu par revolūciju: tagad viņš pielaida revolūciju reformu vārdā. Vīnē viņš dzīvoja vienkārši un vientuļi, gandrīz nekur neparādīdamies, bet parlamentā izcēlās ar savām runām. Pašā pirmā gadā viņš

ar sekmēm uzstājās parlamentā pret austriešu garīdzniecības mēģinājumu iznīcināt universitāšu mācības brīvību. Nākošā gadā viņš ar tādām pašām sekmēm aizstāvēja profesoru Var-
mundu, kuŗu vajāja par brošūru „Katoļu pasaules uzskats un
brīvā zinātne.“

1909. gadā Masarikam nācās atkal būt par aizstāvi kādā tiesas procesā. Šoreiz Austrijas valdība apvainoja 53 horvatus un serbus valsts nodevībā. Ar šo procesu Austrija gribēja pierādīt, ka Bosnijas un Gercegovinas pievienošana ir nepieciešama tās pašaisardzībai. Bet pierādījums pret minētiem 53 apsūdzētiem dibinājās uz viltojuma un nepatiesām liecībām. Masariks devās uz Sagrebu un Belgradi, izzināja lietas aizkulisēs un divās savās runās parlamentā cēla šīs aizkulisēs gaismā. Rezultātā apvainotos viņš izglāba no karatavām. Augstākā instance atcēla apsūdzības rakstu, bet imperators vēlāk ar apžēlošanu šo procesu pārtrauca pavisam. Tāpat Masariks ņēma enerģisku dalību procesā pret Fridjingu, kas bija cēlis gaismā dažādus Austrijas valdības viltojumus, kuŗu nolūks bija apvainot Serbiju sazvērestības atbalstīšanā pret Austriju. Šī cīņa par patiesību, kas serbu starpā sagādāja viņam atzinību un mīlestību, maksāja viņam daudz pūļu un nepatīkšanu; bet pēdējās Masariku nebaidīja, jo viņš bija reiz devis vārdu cīņties par patiesību.

1910. gadā iznāca viņa pēdējais lielākais darbs „Krievija un Eirona“. Šis darbs bija ilgas krievu literatūras studēšana un trīs Krievijas braucienu rezultāts. Šai grāmatā atkārtojas Masarika agrākais jautājums, kā samierināt instinktu un vienkāršu mīlestību ar apzinīgumu, aukstu prātu, kā samierināt ticīgo Paskalu un skeptiķi Jumu. Krievu rakstnieki, pēc Masarika domām, no pašas krievu kultūras nodibināšanās tic instinktam, atļaudamies zemapziņas instinktu varai, viņu ideāls — neizglītoti zemnieki. Masariks tic viņu nopietnībai, mīl viņu reliģiozitāti, nebaidās simpatizēt tiem, kas met bumbas uz cariem, savu dzīvi upurējot. Tomēr patiesība, pēc Masarika domām, nav viņu pusē, jo Krievija pārdzīvo vēl viduslaikus, kamēr Vakarēiropa jau ir pacēlusies pāri dzīvnieku instinktam un dzīvo apzinīgu dzīvi saskaņā ar prāta likumiem. Instinktam jāpakļaujas zinātniskai atziņai, un filozofi Jums un Kants tomēr stāv augstāk par Dostojevski. Tagadējās demokrātijas ideāls ir apziņa, kritiska apziņa, kamēr dziļas jūtas, mīlestība un atdošanās Dievam — nepietiekošas.

6.

Pienāca pasaules karš, un sākās Masarika dzīves ievērojamākais cēliens. Masariks tai laikā bija Vācijā. Viņš bija gribējis braukt uz Parīzi un Londonu, lai mēģinātu tur atrast kādus ceļus, kā samierināt serbus ar bulgāriem. Nācās atgriezties gan ne vairs Prāgā, bet Vīnē. Tur parlamenta darbība bija izbeigta, konstitucionālās brīvības ierobežotas, politiskās partijas apspiestas, preses brīvība likvidēta.

Masariks nolēma, ka ir jārikojas, par sevi nerūpējoties. Vācijas lieluma manija, kas tik spilgti izpaudās kara sākumā, pārliecināja viņu, ka čechu tautas brīvību iespējams izkarot tikai ar revolūciju. 1914. gada rudenī viņš divas reizes apmeklēja Holandi, no kurienes viņš sazinājās ar politiskiem draugiem Anglijā un Francijā un kur slepeni satikās ar angļu publicistu Sitonu Uotsonu, kas bija pie viņa atbraucis sera Edvarda Greja uzdevumā. Sagatavojies tā paša gada ziemsvētkos braukt uz Itāliju, Masariks deva saviem domu biedriem pēdējos rīkojumus: atstāja revolūcionārās kustības plānu un norādīja, ko un kā lai dara gadījumā, ja viņš vairs neatgrieztos. Apmeklējis Romu, viņš no turienes devās uz Ženēvu, vēlēdamies tur satikties ar franču profesoru Deni, kas bija Čehijas draugs. 1915. gada sākumā Masariks gribēja doties atpakaļ uz Čehiju, pat izpildīja visas vajadzīgās pases formalitātes, kad viņa domu biedri viņam paziņoja, ka viņu sagūstīs, tiklīdz viņš pārbrauks Austrijas robežu. Tās nebija tukšas bailes, jo, ja Austrija jau bija arestējusi čechu deputātu Klopaču, pēc tam Kramaržu, tad nebija nekādu šaubu, ka Austrija arestēs tik plaši kā čechu nācionālistu pazīstamo Masariku, kas pie tam atgriezās no Itālijas, no zemes, kas pēc vācu un austriešu uzskata nebija viņiem draudzīgi noskaņota. Nāves sods, kuŗu austriešu kara tiēsa bija piespriedusi doktoram Kramaržam un Rašinam, norādīja, ko Austrijā Masariks varēja sagaidīt. Tāpēc Masariks Austrijā vairs neatgriezās. To viņš darīja ar grūtu sirdi, jo viņa ģimene bija palikusi dzimtenē un viņš saprata, cik lielas ciešanas tai gaidāmas nākotnē; bet viņš uzņēmās politiskā emigranta likteni ar stingru nodomu kalpot tēvijai līdz pēdējai iespējamībai. Viņš ņēma savās rokās čechu nācionālo kustību ārzemēs, un tam bija liels iespaids uz tādu pašu kustību pašā Čehijā; jo bez Masarika darbības kara laika apstākļos tai nekad nebūtu bijuši tik lieli panākumi.

Masarika darbībai ārzemēs bija trīs mērķi: vērst Eiropas uzmanību uz čechiem, pierādīt sabiedrotiem, ka viņu pašu intereses prasa Austro-Ungārijas sadalīšanu un patstāvīgās Čecho-Slovaku valsts dibināšanu, un, beidzot, radīt orgānu, kas,

nostādāmie čehu kustības priekšgalā, varētu vismaz starptautiskās attiecībās kļūt par čehu tautas valdību.

Kaŗa sākumā Eiropa par čehu likteni interesējās maz; pat izplatījās ziņas, ka sabiedrotie grib saglābt Austriju kā lielu federāciju. Madjāri, poļi, pat dienvid-slavi, jau bija uzsākuši Francijā savu propagandu, bet čechi, kuriem bija tiesības runāt tautas vārdā, vēl klusēja. Masariks nu bija pirmais, kas šo klusēšanu pārtrauca. Apmeties pirmā laikā Ženēvā, Masariks vispirms nodibināja dzīvus sakarus gan ar čechiem, kas bija palikuši dzimtenē, gan ar tiem, kas dzīvoja pārējā Eiropā un Amerikā. Pēc tam viņš no Šveices brauca uz Parīzi un Londonu, lai vestu sarunas ar valdību pārstāvjiem, partijām un presi. Šai braucienā viņš iesniedza seram Edv. Grejam rakstu par čehuslovasu jautājumu, Masarikam darbojoties līdzi, Parīzē sāka iznākt laikraksts „La nation tschèque“ (Čechu nācija“) ārzemnieku informēšanai, bet Ženēvā laikraksts „Československa Samostotnost“ (Čecho-slovaku patstāvība“), kas bija domāts čechiem ārzemēs, bet kas kontrabandas ceļā nonāca arī dzimtenē. Būdam Šveicē, Masariks Cīrichē un Ženēvā, Husa 500 gadu nāves piemiņas dienā, uzstājās pret Austriju ar dedzīgām runām. „Katram čecham, kas pazīst savas tautas vēsturi, — viņš teica, — ir jāizšķiras, kurā pusē nostāties: par reformāciju vai pret reformāciju, par čehu ideju vai par austriešu ideju.“ 1915. g. augustā Austrijas valdība konfiscēja Masarika īpašumu, atņēma viņa ģimenei viņa profesora algu, viņa dzīvokli izdarīja krātīšanas un arestēja viņā vecāko meitu doktoru Alisi Masariku, nododot to kaŗa tiesai Vīnē. Bet taisni tai laikā Masarika balss atskanēja arī Anglijā. Redzēdams, ka franču un angļu oficiālās aprindas vāji atsaucas uz čehu prasībām un cerībām, viņš nolēma meklēt līdzjūtību Parīzes universitātes aprindās un pie Londonas publicistiem. Šai virzienā darbojoties, Masariks panāca, ka Parīzē nodibināja slavu tautas pētišanas institūtu. Tai pašā laikā viņu uzaicināja Anglijā nolasīt lekcijas par slavu tautu vēsturi. Masariks pārcēlās uz Londonu. Viņa pirmā lekcijā, kurā viņš runāja par nelielu nāciju jautājumu Eiropas krīzē, pieņāca angļu ministra Askvita vēstule. Askvits tur rakstīja: „Mēs apsveicam viņa ierašanos Londonā. Mēs apsveicam viņu kā skolotāju, kuŗa iespaids ir jūtams visā slavu pasaulē, un kā cilvēku, kuŗa personīgas īpašības, krietnumu, vīrišķību un izturību ar prieku godinām . . . Pirmām un galvenām kārtām sabiedrotie cīnās par mazo nāciju brīvību, lai tās, atbrīvotas no vareno kaimiņu apspiešanas, varētu brīvi attīstīties.“ Angļu valdības priekšzīmei sekoja franču valdība. 1916. g. sākumā Brians Parīzē pieņēma Masariku; Brians tad bija Francijas pirmais mi-

nistrs, un viņš paziņoja Masarikam, ka franču tautas simpatijas ir čehu pusē. Tai laikā Masariks jau bija kļuvis par vispār atzītu čehu kustības vadoni ārzemēs. Vēl iepriekšējā gada novembrī viņš kopā ar deputātu Djurichu un Krievijas, Francijas, Anglijas un Amerikas čehu koloniju pārstāvjiem publicēja uzsaukumu, kas paziņoja, ka čehi Eiropas karā nostājas slavu un viņu sabiedroto pusē, nerēķinoties ar tādu vai citādu kara iznākumu, aizstāvot vienīgi tiesības. Šim uzsaukumam bija ievērojama nozīme tai brīdī tāpēc, ka sabiedroto stāvoklis pēc serbu armijas sakaušanas un krievu armijas atkāpšanās no Galicijas nebija diez cik spīdošs. Uzsaukumu parakstītāji nodibināja Parīzē tā saucamo „čechoslovaku nacionālo komiteju ārzemēs“. Priekšsēdētāja vietu tajā ieņēma Masariks, bet viņa tuvākie līdzstrādnieki bija deputāts Djurichs, doktors Benešs un slovaku zinātnieks Štefaniks. Tiklab Parīzē, kā Londonā Masariks publicēja avīzēs rakstus, kuŗos cīnījās par čehu lietu. Lielajā franču laikrakstā „Matin“ parādījās nodrukāta saruna ar Masariku, kuŗā viņš bija izteicies, ka nepieciešami iznīcināt Habsburgu monarchiju, jo tikai tādā kārtā iespējams izjaukt vācu plānus, atbrīvojot vidus Eiropas tautas un nodrošināt mieru. Šī ideja ieinteresēja plašas publikas un politiķu aprindas. Ne daudz vēlāk Masariks slavu tautu pētišanas institūtā noturēja priekšlasījumu „Pasaule un slavi“, kuŗā pierādīja, ka nav jābaidās no panslavisma, bet no pangermanisma.

7.

Ar šo propagandas darbu Masarikam tomēr nepietika; Viņš gribēja darīt arī kaut ko reālu. „Bija nepietiekoši censties pēc tiesībām tikai ar diplomātiskām sarunām; vajadzēja pierādīt pasaulei, ka mēs vērtējam savu brīvību dārgāk par dzīvību,“ — tā runāja vēlāk par to pats Masariks. Jau kara pirmajās dienās Krievijas, Serbijas un Francijas čehi tāpat kā mēs, latvieši, bija ķērušies pie ieročiem, lai cīnītos pret Vāciju un tās sabiedrotiem. Bet tie bija tikai atsevišķi un samērā niecīgi gadījumi. Vajadzēja sabiedroto priekšā nostādīt veselus čehu leģionus, kuŗus papildinātu ar čehu kara gūstekņiem, kas lielā daudzumā labprātīgi padevās sabiedroto gūstā gan Krievijā, gan Francijā. „Mēs neprasām valsts neatkarību kā žēlastības dāvanu, — rakstīja Masariks, — mēs to iegūstam ar saviem spēkiem.“ Jau 1916. g. jūlijā Francija pieslēdās Masarika domai dibināt patstāvīgu čecho-slovaku kara spēku; bet čehu Francijā bija maz, un tāpēc Masariks centās panākt, lai uz franču fronti pārsviestu tās čehu daļas, kas bija noorganizējušās

Krievijā. Sabiedroto zemēs tomēr atradās arī tādi cilvēki, kas pretojās šim Masarika plānam. Tāds bija, piemēram, iespaidīgais angļu politiķis Bakstons, kas mēģināja pierādīt, ka Austrijas sadalīšana un līdz ar to slavu, sevišķi krievu, iespaida pieaugšana var kļūt vēlāk sabiedrotiem ļoti bīstama. Masariks cīnījās pret šiem uzskatiem un turpināja dibināt leģionus. 1917. gada sākumā, pēc Krievijas monarchijas krišanas, izrādījās, ka čehu leģioni Krievijā ir vēl vairāk palielināmi un labāk noorganizējami. Tai nolūkā maijā Masariks aizbrauca uz Krieviju. Viņa mērķis bija arī pārliecināt krievu sabiedrisko domu, ka karš ir karojams līdz galam. Bet kad viņš ieraudzīja, ka krievu fronte jau atrodas sabrukuma stāvoklī un ka te čecho-slovaku leģionāriem nav vairs ko darīt, viņš sāka ar Albera Tomas starpniecību rūpēties par čecho-slovaku leģionāru pārvešanu Francijā. Lielniekiem pie varas nākot, Masariks panāca ar tiem šai lietā pilnīgu vienošanos, t. i. lielnieki bija ar mieru pārsūtīt čehu leģionus uz Franciju. Bet tad nāca Brestas miers, kas šo plānu izjauca. Tad Masariks aprobežojās ar to, ka pasludināja, ka čehu korpuss Krievijā ir čehu armijas sastāvdaļa un pavēlēja šim korpusam doties caur Sibīriju uz Vladivostoku. Pēc tam viņš pats, braukdams šim leģiona gājienam pa priekšu, izbrauca caur Sibīriju un Japānu Amerikā, Ziemeļu Amerikas Savienotās valstīs, kas tai laikā arī jau bija uzskūšas karu ar Vāciju.

Arī Amerikā Masarika darbībai bija labi panākumi. Drīz vien toreizējais Savienoto valšņu ārlietu ministrs Lansings paziņoja, ka amerikāņi jūt līdz čecho-slovaku un dienvidslavu centieniem; to pašu vēl reiz apliecināja franči, angļi un itālieši. Beidzot 1918. g. 29. jūnijā franču ārlietu ministrs Pišons paziņoja čecho-slovaku nacionālajai komitejai Parīzē, ka franču valdība atzīst čecho-slovaku tiesības uz patstāvīgu valsti un uzskata komiteju par čecho-slovaku augstāko organu un par nākamās čecho-slovaku valdības pamatu. Francijai sekoja citi sabiedrotie. Bet ar to čehu rūpes un bažas vēl nebija beigušās. Austrija mēģināja salabt ar sabiedrotiem, un jaunais Austrijas ķeizars Kārlis solīja pārvērst Austrijas monarchiju federācijā, lai ar to iegūtu Savienoto valšņu labvēlību. Tad Masariks nolēma Kārlim aizsteigties priekšā, un čehu-slovaku komiteja 1918. g. 18. oktobrī griezās pie prezidenta Vilsona ar čecho-slovaku valsts neatkarības pasludinājumu. Tas bija darīts istā laikā: Vilsons nodeva Austro-Ungārijas likteni čecho-slovaku un dienvidslavu rokās. — Kārļa manifests, kas solīja federatīvu monarchiju, bija nācis par vēlu. Tā paša mēneša 28. dienā Prāgā gāza austriešu varu un pasludināja čecho-slovaku neatkarību.

1918. g. 9. novembrī Masariks, kas tai laikā atradās Vašingtonā, saņēma doktora Beneša telegrammu no Parīzes: „Pēc sarunām ar doktoru Kramaržu un viņa piekritējiem Ženēvā mēs pieņemām sekošu lēmumu: valdības formai jābūt republikāniskai; ministru kabinetu papildinās tūlīt pēc mūsu atgriešanās Čehijā; jums, kā republikas prezidentam, jāatgriežas nekavējoties, bet pagaidām izsniedziet doktoram Kramaržam, kā pirmam ministram, pilnvaru parakstīt jūsu vietā visus papirus. Čehijas politiskais un sabiedriskais stāvoklis prasa jūsu klātbūtni. Jūsu autoritātei nav robežu, jūs gaida. Visa jūsu darbība sastop vispārēju jūsmīgu piekrišanu.“

Un, lūk, — kā vēlāk rakstīja senātors Gerbens, — universitātes profesors, par kuŗu kādreiz teica, ka tas musina jaunatni, nelielas politiskas progresistu partijas galva, kuŗu sākumā par deputātu neievēlēja neviens apgabals, filozofs, kuŗa mācība daudziem sākumā likās par samaitāšanu, ar vārdu sakot, cilvēks, kuŗa autoritāti priekš kuŗa daudzi apšaubīja, — šis cilvēks četrus gadus vēlāk atgriezās dzimtenē kā republikas pirmais prezidents un viņu sagaidīja ar nedalītu sajūsmu.

8.

Tā paša gada 22. decembrī Masariks noturēja Nacionālā Sapulcē savu pirmo lielāko runu: viņš atgādināja Komenska pareģojumu par čehu tautas atdzimšanu, pareģojumu, kas tagad bija piepildījies; pēc tam viņš runāja par Pasaules kuŗa nozīmi, proti, ka šis kuŗš ir devis uzvaru dēmokratijai; vēl viņš runāja par revolūcijas darbiem, cīņām un panākumiem ārzemēs, par čehu tautas jauniem pienākumiem un nākotnes izredzēm. „Dēmokratija, — viņš teica savu runu beidzot, — nav vis valdīšanas veids, bet darbs, lai nostiprinātu taisnības valdīšanu. Un taisnība ir cilvēces matēmatika... Mēs gribam visi, atsevišķi un visa tauta, būt cilvēki. Lielie cilvēku dzīvību, kā arī materiālie upuri nav bijuši velti. Mēs esam sasnieguši savu mērķi. Tagad mēs gribam izlietot savus spēkus, lai sasniegto nostiprinātu uz visiem laikiem.“

Zināmas bažas jaunajai republikai jau pašā sākumā sagādāja lielais kreiso elementu iespaids. Sociālistu partijas pildījās ar jauniem biedriem, tā ka 1919. gadā Čehijā nodibinājās nacionālās valdības vietā kreisā, kas pat sverās uz III internacionāles pusi. Masariks tad uzsāka pret šo virzienu enerģisku cīņu. Kādā runā Nacionālā Sapulcē viņš sacīja: „Leņins un viņa partizāņi reprezentē krievu nemācītā muŗika oikonomisku un kultūralu prīmītīvismu. Leņins ir grēkojis pret darba

dalīšanas likumu; viņš nav sapratis, ka jaunas sabiedrības radīšana prasa jaunus politiskus, oikonomiskus un sociālus speciālistus. Savās runās Leņins bieži apliecina, ka viņš un viņa partizāni ir kļūdījušies un ka no šīm kļūdām ir guvuši mācību; tikai šīs kļūdas ir pazudinājušas miljoniem cilvēku, kas upurēti gluži veltīgi... Leņina taktika ļoti atgādina Jāņa Briesmīgā rīcību. Krievu lielniecisms nav labāks par carismu.“

1920. g. 27. maijā Nacionālā Sapulce, Masarikam pieprasot, izdarija jaunas prezidenta vēlēšanas; Masariku izvēlēja no jauna ar 284 balsīm pret 60, kuŗas bija guvis vācu kandidāts. Par Masariku bija balsojusi arī sociāldemokratu partija, kuŗas viena daļa kopš Čehoslovākijas neatkarības nodibināšanās bija kļuvusi stipri kreisa. Par to čehu nacionālās partijas uzbruka Masarikam, pārmetot viņam, ka viņš pārāk nosveroties uz kreiso pusi. Radās arī balsis, kas apgalvoja, ka Masarikam neesot nekādas tiesības uz Atbrīvotāja vārdu, visa viņa loma neesot nekas cits kā leģenda.

1921. gada janvārī Masariks smagi saslima. Tās bija garo gadu pārcilvēcīgā darba sekas. Bet viņa stiprā veselība, kuŗu tas bija nostiprinājis kārtīgi dzīvojot, kā arī viņa stiprais gribas spēks, pārvarēja slimību, un viņš cēlās atkal. Vēlāk viņš teicis saviem tuviniekiem, ka viņš stipri ticējis tam, ka izveselosies, tāpēc ka viņa misija vēl neesot beigusies. Nākošos gados tiešām kļuva redzams, cik ļoti Masariks nepieciešams čecho-slovaku tautai un republikai.

1924. gadā Masarikam vajadzēja aizstāvēt pret uzbrukumiem leģionārus, kuŗu vadonis viņš joprojām bija. Leģionāriem pārmeta, ka viņi par saviem pakalpojumiem tēvijai likuši sev samaksāt. Daži bez tam vēl reiz apgalvoja, ka Čehoslovākijas neatkarību nav vis izkaŗojis Masariks ar savu darbību ārzemēs un saviem leģionāriem, bet tie, kas visu kara laiku dzīvojuši dzimtenē un proklamējuši Čehoslovaku valsts neatkarību 1918. g. 28. oktobrī. Pret šiem apgalvojumiem un uzbrukumiem Masariks kādā veco leģionāru mītiņā, tā paša gada jūnijā, uzstājās ar lielu runu. „Čehoslovaki, — viņš teica, — iekaŗoja brīvību ieročiem rokā Krievijā, Francijā un Italijā, kā to ir proklamējis Francijas republikas prezidents miera sarunās. Mēs, leģionāri, apzināties to, ko mēs esam darījuši tautas labā, un šī apziņa mums uzliek pienākumu pabeigt valsts veidošanas darbu brīvības, vienlīdzības un īstas brālības garā, pārveidot mūsu Čehoslovākijas republiku demokrātijā. Mēs šim darbam esam aicināti — ne mēs vien — bet arī visi tie, kas ir sapratuši čecho-slovaku tautas ideju. Bet mēs varam tiešām teikt bez pārspilējumiem, ka mēs esam bijuši pats jūtāmā-

kais faktors, lielākais spēks mūsu valsts atjaunošanā, un tas ir, kas mums uzliek pienākumus...“

1925. g. vasarā Čehoslovākija sanāca konfliktā ar Vatikānu, kas pārmeta Čehoslovākijai, ka tās prezidents Masariks piedalījies erētiķa Husa piemiņas svētkos. Tiklīdz Masariks bija veikli likvidējis šo konfliktu, ka viņam uzbruka dažas nacionālo partiju grupas par to, ka viņš bija pielaidis valdībā vāciešu partiju pārstāvjus. Viņam pārmeta arī, ka armijas priekšgalā bija atradies ģenerālis Gajda, kas, kā izrādījās, uzturējis sakarus ar komunistiem. Viss tas, turklāt vēl biežās kabineta krīzes, noveda pie tā, ka sāka runāt par valsts apvērsumu, kuram būtu bijis jānotiek vanagu (sokolu) sanāksmē Pragā 1926. g. vasarā. Tad Masariks uzstājās ar deklarāciju, kurā nosodīja nemiera cēlējus. „Kas grib nodibināt diktatūru un pēc kādas programmas? — jautāja, piemēram, prezidents intervijā, kas parādījās kādā Prāgas laikrakstā, — to būtu svarīgi pirmā kārtā zināt. Mūsu valsts attīstība un tās relatīvā nostiprināšanās rāda saprātīgiem cilvēkiem ceļu, pa kuru mums jāiet: stingrību darbā, kārtību valsts iekšienē un apdomību pret ārieni. Diktatūras paraugi, kādus mums sniedz citas zemes, neatbilst mūsu stāvoklim... apstākļi, kurus radījis mūsu valsts apvērsums, ir līdzīgi tiem, kas sekoja 1848. g. revolūcijai; — mums vajadzīga, pēc gaŗām mācībām, kurās mums devusi Austrija, galvu un siržu revolūcija un reforma, kur katrs palīdz un strādā un kur katrs iesāk reformu ar sevi. Skolotājiem, garīdzniekiem, rakstniekiem un žurnālistiem ir šai ziņā liels un skaists uzdevums. Mums ir vajadzīgs tas, ko sauc par speciālistu darbu; — citus un sevi politiski uzbudināt, pārspilēt partiju idejas, izkliegt vispārīgus un neizpildāmus lozungus, tas viss nekam neder. Uztraukums vēl nav darbība. Revolūcija bija, tā sakot, varoņu laikmets, tagad saprātīgi cilvēki grib mieru, lai strādātu.“

Šis un vēl citi Masarika paskaidrojumi noskaidroja stāvokli. Gajdu atcēla no amata un nacionāl-dēmokratiskā partija bija ar mieru iestāties valdībā, kurā ietilpa arī vācieši.

Jaunajai valdībai 1927. gadā bija jāriko jaunas prezidenta vēlēšanas. Čechu un slovaku tautas partija aģitēja pret Masariku. Masariks nepalika atbildes parādā. „Mans Dievs! — viņš teica kāda vācu laikraksta reportierim, — šīs vēlēšanas nav mana, bet tautas un republikas lieta; jautājums par nākošām prezidenta vēlēšanām mani uztrauc vismazāk pasaulē. Cik es būtu laimīgs, ja varētu kalpot republikai un dēmokratijai kā brīvs publicists un izlietot savu politisko pieredzi presē. Nepārtrauktā pēckara evolūcija droši rāda visiem redzīgiem

cilvēkiem, ap ko lieta grozās: radīt no vergiem brīvus cilvēkus. Es zinu, ka šis izteiciens ir drusku par stipru, bet tas raksturo stāvokli. Vecās Austrijas, Vācijas un Krievijas tautas ir gadusimteniem ilgi audzinājusi absolūtā monarchija; taisnīgi šīs trīs valstis ir karā uzvarētas un pārveidotas par republikām; lūk, kāpēc es katru dienu atkārtoju, ka mums šai ziņā (t. i. audzināšanas iespaidu ziņā) „jāatbrīvojas no austrisma“...

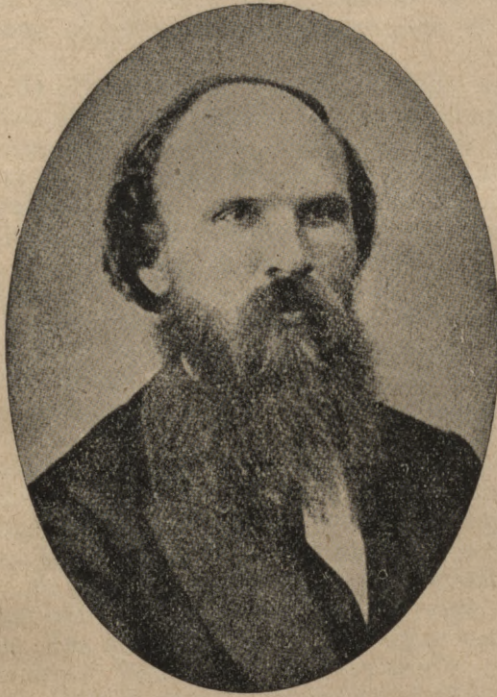
1927. g. 27. maijā Masariku no jauna ievēlēja par valsts prezidentu. Tas viņš ir vēl šo baltu dienu. Tāpat arvienu vēl Masariks bauda visas tautas mīlestību un cieņu.

Kronvalda Atis

Kronvalda Atis ir viens no dedzīgākajiem un drošsirdīgākajiem latviešu tautas vadoņiem. Ar nesatricināmu pārliecību viņš ticēja tās gaišajai, saulainajai nākotnei, ar dziļu mīlestību strādāja tās labā un ar cietu gribu vadīja to uz lielo nākotni. Savu ticību latviešu tautas nākotnei viņš apliecina vēstulē, kas rakstīta 1869. g. audžu tēvam mācītājam H. E. Katerfeldam: „Mans augstākais prieks, manas lielākās bēdas stāv latviešu tautas laimē un nelaimē. Tāpēc arī nododu savus spēkus, lai latvieši celtos savā tautībā, jo neatrodu prātīga iemesla ne vēsturē, ne tagadējo laiku būšanās atturēt atpakaļ šo tautas cilti no izglītības, kam tāda spēcīga dzīšanās un kas pati tagad sākusi attīstīties un kam tāda izdevīga dzīves vieta netālu no jūras starp divi lielām varenām valstībām... Man šķiet, zemes virsū diezgan telpas būs arī latviešiem ar latviešu valodu“... Un skolotājam E. Blūmam 1865. g. viņš atzīstas: „Draugi, amata biedri, tautas brāļi, mīļējiet savu tautu! Savās sirdīs ierādaļt visdziļāko vietu tiem, kas ir miesa no jūsu miesas un asinis no jūsu asinīm. Tie kļēdz kā tumšā mežā pakļēduši pēc saules gaismas, kas dzēmdē dzīvību. Svētais apustulis saka, ka ticība, cerība beigšoties, bet mīlestība nebeigšies.“

Minētie izraksti no vēstulēm dod skaidru liecību par Kronvalda dziļo tautas mīlestību, par viņa nesalaužamo ticību tās gašajai nākotnei. Tomēr vispirms runāsim nevis par viņa nacionālajiem uzskatiem un to izveidošanos, bet gan uzkvēšimies pie viņa dzīves gājuma un gaišās personības.

Kronvalda Atis dzimis 15. aprīlī 1837. g. Mazkrotes Vidusmuižīnā, Durbes draudzē, Lejaskurzē. Tur viņa tēvs, pēc amata skroderis, dzīvoja sākumā par modernieku, vēlāk par rentnieku. Tēvs mācēja lasīt un rakstīt. Bija ļoti centīgs un darbīgs vīrs. Māte prata tikai lasīt. Dēls ļoti mīlēja māti. Viņš raksta: „Tēvi bērniem neatstāja nekādas mantas. Bet pie mātes krūtīm bērns iezīda pagājušo laiku atmiņu. Mātes klēpī maziņo sirdis ielīksmojās ar gudrām mācībām un līdzībām. Mātes lūpas atjaunoja ticību, ka mūsu pilis neesot

Kronvalds

pavisam izputinātas. Tās esot tikai apburtas, paslēpušās zemes klēpī, no kuras tās kādu dienu lepmi sacelšoties... Šī ticība uzglabājusies līdz mūsu dienām. Es arī to mācījos no savas māmulīņas, Un ak! Neizsakāms prieks! Šī ticība nebija veltīga, nedz viltīga. Mums tagadējiem tautas dēliem laimes māte nolēmusi tādu likteni, redzēt šos laikus, kur tautas pilis sacēlas virs zemes, jo dzimtsmājas, pagastu un draudzes skolas un Rīgas latviešu biedrības nams nav cits nekas kā tādas pilis, ko cerēja nevīstošā cerībā“...

Kronvalda Atis bērībā bija dzīvs dabā un jautrs garā. Gara mošumu un dzīves prieku viņš uzglabāja līdz mūža beigām. Kad zēns bija paaudzies, vecāki to sūtīja skolā pie Stobes Krotē un pie Freiberga Mazlānos. Kaut gan mācības notika vācu valodā, tomēr zēna sekmes bija labas: uzdevumus izmācījās viegli, atbildēja labi un bieži guva uzslavas. Durbes mācītājs E. H. Katerfelds ievēroja apdāvināto zēnu. Lai pabalstītu trūcīgos vecākus, viņš pieņēma Ati par audžu dēlu. Katerfelds bija tīri labs audžu tēvs, un Kronvalds visu mūžu pieminēja viņu ar dziļu cienību un mīlestību. Viņš bija vāczemnieks, bet milēja latviešu tautu. Katerfelda mājā Kronvalds labi iemācījās vācu valodu un piesavinājās izveicību un drošību.

Pa priekšu Katerfelds sūtīja Kronvaldu Špringera privātskolā Durbē. Šeit ar mācībām viņam tik teicami vairs neveicās. Kaut gan viņš cītīgi gatavojās uz stundām, tomēr sekmes nebija nekādas labās. Intereses par mācības priekšmetiem viņam nebija. Ārpus skolas nodarbojās ar pavisam citām lietām. Lasīja darbus par Dievu, debesīm, elli un velnu. Sajūsminājās par grāmatu „Tas ar acīm redzēts ceļš uz debesīm“, kas kļuva par viņa nelaimi. Visam tam vēl pievienojās mīlestība. Par to viņš raksta 1866. g. vēstulē savai līgavai šādi: „Biju kā pazudis... Sapņoju, gudroju, prātoju, gan neko ļaunu, bet kas pēcāk palika par samaitāšanu.“

No Špringera privātskolas Kronvalds pārgāja uz Liepājas apriņķa skolu, kur mācīja latīņu un grieķu valodu. Arī šeit viņam neveicās labi ar mācībām, jo nepārstrādāja tās dvēselē. Pavadijis Liepājā piecus gadus, viņš izstājās no skolas, kas bija galīgi apnikusi. Jāatzīmē tomēr, ka Liepājas apriņķa skola bija modinājusi interesi par vācu valodu un grāmatu lasīšanu.

Izstājies no Liepājas apriņķa skolas, Kronvalds aizgāja pie ārsta Pfefera par mājskolotāju Darbianu ciemā Lietuvā. Šeit viņa dvēseles stāvoklis sākumā bija joprojām stipri uztraukts. Dabūjis zināt, ka kāds cits paņēmis viņa līgavu, viņš beidzot

atmodās. Nu redzēja, ka viņa līdzšinējā dzīve bijusi tukša, niecīga, un viņa laime izgaisusi kā ziepju burbulis. Šinī laikā viņš izlasīja Fr. Ditesa rakstu „Lehre vom Bewusstsein“, kas viņu izglāba no galīga posta. Viņš bija nokāpis ellē, tagad sākas augšāmcelšanās. Elle bija nelaimīgā mīlestība, augšāmcelšanās — Ditesa raksts. Nu vajadzēja atgūt nokavēto, pazaudēto. Viņš cītīgi mācījās, interesējās par leišu valodu, novēroja leišu dzīvi.

Kopā ar ārsta Pfefera dēliem, kas vēlējās studēt Vācijā, Kronvalds devās uz Berlīni. Viņš iestājās kā brīvklauvētājs Berlīnes augstskolas medicīnas fakultātē, kur klausījās fiziku, medicīnas zooloģiju u. t. t. Berlīnē viņš iepazinās ar vācu nacionālajiem centieniem, kas stiprināja viņa tautisko apziņu. Turpat viņš satikās ar Andrēju Spāģi, kas arī mācījās augstskolā un cīnījās par latviešu tautas atmodu. Tā Berlīnē lielā mērā nostiprinājās Kronvalda nacionālā apziņa.

Atgriezies dzimtenē, Kronvalds pieņēma mājskolotāja vietu pie mācītāja Proktora Durbē, kur pavadīja vairāk kā četrus gadus. Būdams par mājskolotāju, viņš sāka interesēties par latviešu skolu un skolotājiem. Viņš sadraudzējās ar Durbes privātskolas priekšnieku Šēferu, kas kļuva par viņa tuvāko darba biedru. Viņi nolika īpašus vakarus, kuŗos pārrunāja pedagogiskos jautājumus. Tanīs drīz vien sāka piedalīties arī apkārtējie skolotāji. Tā radās skolotāju sapulces Durbē, kas uzskatāmas par pirmajām skolotāju konferencēm Kurzemē. Durbes skolotāju sapulces modināja Kronvaldā mīlestību pret latviešu skolu lietu, kam viņš nodevās ar jauneklā dedzību. Tāpat arī rūpes par latviešu valodas izkopšanu stāvēja sakarā ar latviešu skolu lietu. Lai uzlabotu skolu un skolotāju stāvokli, Kronvalds ierosināja jautājumu par skolas avīzes izdošanu, bet, diemžēl, bez panākumiem.

1865. g. Kronvalds atstāja Durbi un devās uz Tērbatu, lai papildinātu savas zināšanas. Viņš iestājās Tērbatas pedagogiskajosursos. Sevišķu vērību kursos viņš piegriezda dabas zinātnēm, kam nodevās ar sajūsmu. Bez tam viņu saistīja priekšlasījumi par fiziku un matemātiku. Interesējās arī par vēsturi un pedagogiju. Kursos izstrādāja zinātnisku darbu „Die Heimatskunde“, kas vēlāk iznāca grāmatā.

Papriekšu Kronvalds pieņēma pagaidiskolotāja vietu Tērbatas skolotāju seminārā, bet jau pēc gada turpat kļuva par patstāvīgu skolotāju. Kā semināra skolotājs Kronvalds prata audzēkņus mudināt uz nopietnu un patstāvīgu darbu un ierosināt darba biedrus uz neatlaidīgu centību.

Šinī laikā Kronvalds sāka ievietot apcerējumus un dzejoļus

Braunšveiga „Draugā un biedrā“, piem.: „Cilvēka iekšīgs un ārīgs veids“, „Mežs un koki“, „Dzeja jeb poēzija“, „Ir beigts“, „Mīlestības svētki“ u. c. 1867. g. Latvju literāriskā biedrība nolēma izdot latvju skolas avīzi, par kuŗas redaktoru uzaicināja Kronvaldu. Diemžēl, lēmumu nereālizēja, jo valdība to neatlāva.

1868. g. nodibinājās Rīgas latviešu biedrība, un 1869. g. sāka iznākt laikraksts „Baltijas vēstnesis“. Abos pasākumos galvenais darbinieks bija Bernhards Dīriķis, vēlākais Kronvalda draugs un aizstāvis. Kronvalda iepazīšanās ar Bernhardu Dīriķi notika ar skolotāja Jāņa Dīriķa starpniecību, jo tas bija Bernharda brālēns. Ar skolotāju Jāni Dīriķi, laipnu, centīgu, omulīgu cilvēku, Kronvalds sirsnīgi sadraudzējās Tērbatā, kur viņa ģimenē pavadīja daudz jauku brīžu. Kronvalds stāvēja tuvu Rīgas latviešu biedrībai un „Baltijas vēstnesim“, kuŗā ievietoja savus rakstus, piem. „Rudens nāk“ u. c.

Tērbatā dzīvodams, Kronvalds sarakstīja grāmatu „Nacionālie centieni“, kas uzskatāms par dedzīgāko tautisko centienu apliecinājumu. Grāmata modināja dzīvu interesi latviešu un vācu sabiedrībā. Kronvalds vienmēr centās kopot un vienot latviešus. Kad Rīgas latviešu biedrībā izcēlās nesaskaņas, Kronvalds no visas sirds tās izlīdzināja un aizstāvēja vienības domu. Krietni nopelni mājas miera nostiprināšanā Rīgas latviešu biedrībā pienācās Kronvaldam.

Kronvalds dzīvi piedalījās arī Tērbatas latviešu studentu vakaros, kuŗu priekšnieks viņš bija. Vakaru biedri apņēmas kopt latviešu valodu, lietodami to runās un rakstos, mācīties gramatiku, lasīt latviešu laikrakstus un dziedāt latviešu tautas dziesmas. Tā viņš studentos nostiprināja nacionālo apziņu. No šiem vakariem izcēlās Letonijas korporācija.

Pēdējos gados Kronvaldam nebija stipra veselība. Viņa miesa bija krietni novārgusi, un viņš nopietni slimoja ar reumatismu. Lai uzlabotu veselības stāvokli, viņš devās uz Vildbadi Vācijā. Tur viņš izveselojās gan, bet atgriezās dzimtenē gluži nespēcīgs.

1873. g. vasarā Kronvalds pārcēlās uz Vecpiebalgas draudzes skolu, kur viņš strādāja par skolotāju augstākajā klasē. Šo svarīgo soli viņš spēra aiz tīra ideālisma, jo atstāja labāku vietu Tērbatā un pieņēma sliktāku vietu Vecpiebalgā. Tādu darbu spēja veikt tikai pārliecināts nacionālists, kam tautas mīlestība stāvēja pirmajā vietā. Savam darbam Vecpiebalgas draudzes skolā viņš nodevās ar apbrīnojamu sajūsmu. Viņš strādāja ar lielu aizrautību, cenzdamies dot skolniekiem nevien vērtīgas zināšanas, bet ieaudzināt viņos arī goda prātu un rak-

stura stingrību. Turklāt viņš ļoti rūpējās, lai latviešu skolām būtu vajadzīgie mācības līdzekļi. Divas mācības grāmatas viņš jau bija sarakstījis: „Mazo vācieti“ un „Dzimtenes mācību“. Tagad pa vaļas brīžiem viņš nodevās citu mācības grāmatu sastādīšanai. Bez tam viņš uzstājās ar priekšlasījumiem Vecpiebalgas labdarības biedrībā, raksturodams Veco Stenderu, Darvinu, Birgeru u. c.

1873. g. notika Rīgā pirmie vispārējie latviešu dziesmu svētki, kurās piedalījās arī Kronvalda Atis. Dziesmu svētku laikā sanāca pirmā vispārējā skolotāju konference, kurā par priekšnieku ievēlēja Kronvaldu. Dziesmu svētkos un skolotāju konferencē viņš pacēlās savas slavas augstumos. Viņa vārds bija visu mutē. Goda mielastā Kronvalda runās skaidri notēlojās jaunlatviešu stāvoklis pret veclatviešiem un vāciešiem. 1873. g. ir svarīgs nacionālās pašapziņas noskaidrošanās gads. 1874. g. notika otra vispārēja latviešu skolotāju konference, kurā par priekšnieku atkal ievēlēja Kronvaldu.

No lielajiem nodomiem, kurus Kronvalds gribēja sasniegt Vecpiebalgā, viņam izdevās realizēt samērā maz. Nāve pārtrauca viņa darbu pašos spēka gados. Viņš nomira 17. februārī 1875. g. ar nervu trieku. Savās atmiņās par Kronvaldu Kaudzītes Matīss raksta: „Kronvalda vairs nesagaidīsim, tāda vīra, ar tik lielu karstu sirdi... Mums tikai paliek apziņa, ka, kas reiz pilnam sasilis pie viņa sirds, tas vairs neizdzisis... It kā dažu reiz naktī plašs, lēns zibens piepeši pašķīr debešus un atkal aiziet... tā viņš izcēlās, īsu brīdi darbojās un piepeši nozuda... Viņa nejausā aiziešana cik necik remdē mūsu zēlumu... Neviens sapnis tam netika iztraukts, neviena cerība izgaisināta. Neviens nolūks nebija jāredz vēl tālumā. Nejausī viņš atrodas citā pasaulē...“

Kronvalda Atis ir stipra, spēcīga, patstāvīga individuālitāte. Viņā saskanīgi attīstītas visas dvēseles spējas — prāts, jūtas un griba. Viņš tiecas pēc prāta gaismas, jūtu cēluma un gribas stingrības. Sevišķi rosīgi viņā darbojas jūtas un griba. Viņš ir ētisks ideālists, kurā pārsvarā tikumiskās vērtības. Tikumiskās vērtības viņā cieši saistās ar aistētiskām vērtībām. Viņš atzīstas B. Dīriķim 13. augustā 1870. g.: „Turēsimies nešaubīgi par cilvēcības likumiem, par gaismu un patiesību. Tādā karā kāvušies tie viskrietnākie cilvēki, kas šai saulē dzīvojuši. Daudzi šai karā krituši.“ Un mazliet tālāk tai pašā vēstulē viņš turpina: „Mūsu darbs un pūliņš zīmējas tikai uz to, kā lai starp latviešiem uzplauktu atkal goda prāts, vīra sirds un cilvēcības cienīšana; jo tad zels, plauks un ziedēs augļus nesdama vispārīga miesīga un garīga labklāšanās mūsu

tēvijā.“ Tāpēc Kronvalds tik asi uzstājas pret verdzības garu, kas vēl mīt latviešos. Jau pieminētajā vēstulē viņš raksta: „Izmirs vēl daža paaudze, iekam tikai verdzības gars sāks patiesi vispārim izzust, iekam latvieši atgīdīs, ka viņu cilts ir viena no tām svētākām Eiropas ciltīm, ka mums vajag uz pašu kājām stāvēdamiem izrādīt, cik lielu bezdievību, aplamību un negantību tie pastrādājuši, ka mums verdzību uzkrāvuši.“

Ar savu lielo tikumisko spēku Kronvalds ietekmēja arī lasītājus un klausītājus, kas tam labprāt sekoja kā vadonim. Lielais tikumiskais spēks viņā savienojās ar straujū, dedzīgu temperāmentu. Ar lielu sajūsmu un aizrautību viņš nodevās savām idejām. Viņš spēja ārkārtīgi aizraut klausītājus ar savām runām. Visas viņa domas un tieksmes saistījās ar latviešu tautu. Tautas vienība, valoda un kultūra ir viņa mīlākās idejas. Kronvalds ir spilgtākais un pārliecinātākais latviešu nacionālists. 12. aprīlī 1872. g. B. Dīriķim rakstītā vēstulē viņš saka tā: „Mēs iemacīsimies pamazām tos vislielākos upurus nest savai tautai par labu, un tad iesnēsim visu, kas vien priekš latvju tautas mūžībā nolemts. — Pār pīšļiem pāri paceldamies, es redzu, ka daudz vietās krietno un nopietno strādātāju bars sagatavojas uz nāvīgu cīņīšanos. Es nojēdzu, ka mūsu „draudzē skolām“ jauks un brangs liktenis, tautai par labu un godu, klūs drīzumā piešķirts, es jūtu literātūras un valodas atdzimšanas tuvumu, es manu mūsu visniknāko ienaidnieku nedrošību un otrā pusē: tautības gara briešanu un uzplaukšanu: lai dzīvo mūsu tēvu zeme! lai dzīvo latvju sirmā tauta atjaunotā brangumā un dailumā. Augsta laime tai!“

Tagad mēģināsim pamazām, kā šī ticība latviešu tautas nākotnei viņā augusi un attīstījusies.

Kronvalds savu bērnību pavadīja pie mācītāja H. E. Katerfelda, kas viņam bija gluži labs audžu tēvs. Katerfelds stāvēja tuvu latviešu tautai un mīlēja to. Viņš viens no pirmajiem rakstīja par latviešu tautas dziesmām. Viņš tad nu arī modināja Kronvaldā mīlestību pret latviešu tautu.

Interesi par latviešu valodu, kuŗas uzplaukšanai Kronvalds piegriezta sevišķu vērību, viņš mantoja pa daļai no vāciešiem, pa daļai no latviešiem. Vācieši nopietni nodarbojās ar latviešu valodu un rakstīja par to vērtīgus darbus. Vāciešu ietekmē latvieši paši arī sāka piegriezties latviešu valodas pētīšanai, piem. Juris Alunāns u. c. Šie apstākļi modināja arī Kronvaldā dziļu mīlestību pret latviešu valodu. Viņā pamazām nostiprinājās doma, ka latviešu valoda ir dziļākais un spēcīgākais latviešu tautas balsts.

1895. g. Kronvalds uzturējās Vācijā, kur Berlīnes üniver-

sitātē kā brīvklaušitājs stūdēja medicīnu. Šeit viņš iepazinās ar vāciešu nacionāliem centieniem, kas nostiprināja viņa tautiskos centienus. Berlīnē viņš satikās un iepazinās ar A. Spāgi, kas cīnījās par latviešu tautas atmodu.

Beidzot mīlestību pret tautu modināja pati latviešu dzīve, kas pacēla Kronvaldu tautiskās kustības kalngalos.

Tagad piegriezīsimies Kronvalda Aša rakstiem, kušos viņš aplūko nacionālo jautājumu. Pie tādiem pieder „Tautiskie centieni“, „Tēvuzemes mīlestība“ u. c.

„Tautiskie centieni“ sarakstīti par atbildi vācu laikrakstam „Zeitung für Stadt und Land“ (1871. g. 246. num.). Šo rakstu varam uzlūkot par latviešu tautisko centienu programmas rakstu, par latviešu nacionālisma apoloģiju.

Kronvalds apgalvo, ka esot gan mācīti latvieši, kas ar izglītības iegūšanu svešās valodās nezaudējot savu tautību. Ja dažreiz mācīti latvieši atstājot savu tautu, tad tas, pēc Kronvalda domām, ceļoties no gara un prāta sabojāšanās. Mācītu latviešu pienākums palikt savā tautā un ziedot savas spējas un zināšanas visas tautas labā. Kultūras veidošanā piedalās ne tikai izredzētās tautas, bet gan visas tautas pēc saviem spēkiem. Tādēļ arī latviešiem jāpiedalās kultūras celšanas darbā.

Tālāk Kronvalds runā par latviešu valodas lietošanu zemākās un augstākās skolās, jo tai liela nozīme tautas izglītībā. Tādēļ pirmmācības skolās lietojama latviešu mācības valoda. Bet mātes valoda nostiprināma arī augstākās skolās. Patlaban izglītotam latvietim jāiepazīstas ar mātes valodu ārpus skolas. Viņš saka: „Tā tad mēs nekādi nevaram nolaisties laiskumā, padoties diezin kādām tikamām murgu domām, vai partiju intresēm, bet gan skaidri apzinoties, ka mūsu tagad iespējamais darbs pēc tautas garīgas un tikumīgas pacelšanas vajadzīgs un auglīgs, mums jāstrādā tautiskā garā, jāturas cieši pie prasījuma pēc nacionālām skolām un par latviešu valodas pienācīgu ievērošanu latviešu un attiecīgās nelatviešu skolās.“

Tad vēl Kronvalds aizrāda, ka ne visi vācieši centušies latviešus pārvācot. Esot bijuši arī apzinīgi vācieši, kas aizstāvējuši latviešu tautas patstāvību un palīdzējuši celt latviešu kultūru. Viņš norāda uz Veco Stenderu, K. Hugengeru u. c. Nodaļas beigās Kronvalds izsaka vēlējumus, lai latvieši un vācieši darbotos roku rokā. Tomēr viņa aizrādījums vāciešiem vienmēr ir bijis svešs un tāls. Latviešu un vāciešu sadarbības jautājumā Kronvalds krasi atšķiras no Krišjāņa Valdemāra, kas aizstāvēja latviešu kopdarbību ar krieviem.

Beidzot Kronvalds izsaka domas par latviešu nākotni, kam neticēja vācu avīze. Jā arī dažreiz par to uzmācas tumšas šau-

bas, tad tām nedrīkst nodoties. Teicams līdzeklis pret tām ir darbs. Kronvalds nobeidz savu rakstu ar vācu avīzes vārdiem: „Savu tautu celt, kultūrai un civilizācijai pie viņas arvien jo plašāk durvis atvērt, valodu izkopt un viņu darīt par augšējā uzdevuma izpildītāju ieroci, tā ir, pēc mūsu domām, visas mūsu tautiskās preses kopēja cenšanās. Šī cenšanās ir nenoliedzami laba un pelna, ka to, kur vien vajadzīgs, pabalsta katrs, kam uz to spēja un prasana,“ — bet protams, it sevišķi mācītie latvieši.“

Aplūkotais Kronvalda raksts ir pilns liela spēka un dziļas pārliecības. No tā plūst pretī karsta mīlestība pret latviešu tautu un dziļa ticība tās nākotnei. „Tautiskie centieni“ ir pats spēcīgākais latviešu tautas neatkarības un patstāvības apliecinājums latviešu literatūrā. Tā ir pravieša balss, kas tanī atskan.

Kronvalds redzēja, ka ne tikvien vācieši netic latviešu tautas nākotnei, bet arī paši latvieši šaubās par to. Tādēļ latviešos jāmodina mīlestība pret savu tēvzemi. Tad radīsies arī ticība latviešu tautai un tās nākotnei. Šinī nolūkā viņš sarakstījis apcerējumu „Tēvuzemes mīlestība“.

Raksts iesākas vārdiem: „Arī mēs atkal piedzīvojuši tādus laikus, kuŗi noprasa, lai katrs no mums aizstāv savu godu, savu brīvību, kā vien spēdams un zinādams, pat savas asinis netaupīdams. Bet šādi laiki prasa no tautas diženus vīrus... tagadējie laiki arī noprasa, lai mēs tēvuzemes draugus gaiši izšķīram no tēvuzemes ienaidniekiem. Mums vajag dedzīgas, diženas tēvuzemes mīlestības, kuŗa ir svabada no sevmīlības un no netīras kārības pēc vienīgā paša labuma. Mums pienākas un vajag savu tēvzemi kā visas tautas svētnīcu cienīt un godāt, par tās gaismību, vaļību un nemirstību no sirdsdibena gādāt un strādāt, un tāpēc gataviem būt, kad tagadējie laiki to no mums prasa.“

Savā rakstā Kronvalds tad nu min tos avotus, no kuŗiem izverd īsta tēvzemes mīlestība. Pirmais avots ir tēvzemes pazīšana. Lai mīlētu savu tēvzemi, vajaga to pazīt. Vajaga pamatīgi iepazīties ar dzimtenes dabu. Jāmīl vietas, kas latviešiem bijušas svētas, kalni, uz kuŗiem stāvējušas latviešu pilis, upes, pie kuŗām latvieši cīnījušies ar saviem pretiniekiem, jūras likumi, kuŗu vilņi latviešu kuģus nesuši.

Otrs avots ir tēvijas vēsture. Tēvijas vēsture māca latviešiem dzīvot senču dzīvi, tā paplašinot savu garīgo apvārsni. Tā audzina latviešos kristības garu, kam liela nozīme tautas dzīvē. Tā māca vienprātīgi dzīvot.

Trešais avots ir tautas valoda. Valoda vieno tautas locek-

lus un dara tos stiprus. Tā veido tautas garīgo pasauli un veicina tās kultūru. Valoda ved tautu uz pilnību.

Ceturtais avots ir krietnu ierašu cienīšana. Kronvalds aizrāda, ka daudz labu ierašu verdzības laikos aizgājušas postā. Tomēr mūsu dienās cienījams viss tas, kas vēl labs un derīgs tautas dzīvē piemiņai atstāts no sentēvu laikiem. Lai veicinātu ierašu cienīšanu, jāatjauno senie latviešu svētki un godi, kas padarīs dzīvi bagātāku un skaistāku.

Piektais avots ir tautas kopības gars. Lai kopības gars tautā iesakņotos, tad tā uz šo ceļu vedama no mazām dienām. Bērniem jāmaca, lai tie radinās upurus nest, mīlestību rādīt un draudzību kopt, kur vien pašiem vecākiem vai skolai izdevīgs brīdis atgadās. Un ja mūsu jaunā paudze sāks kaut ko labu darīt tautai, tad tā ir augs branga un stalta tēvzemes mīlestībā. Kopības garā uzaudzīnātus bērnus varēs droši vest dzīvē. „Un tad parādīsies dienu no dienas jo gaišāki, ka arī uz mums zīmējas tā mācība: ar savienotiem spēkiem iespēj ir tie maziņie brīnum daudz!“

Sestais avots ir krietnāko latviešu tautas dēlu cienā un godā turēšana. Latviešos godājami vīri atrodami gan vecos, gan jaunos laikos, piem.: Marģers, Viesturs u. c. Ja jauno paudzi iemācīsim cienīt un godāt savas tautas krietnākos vīrus, tad tā aus kājas uz krietniem un dziļiem darbiem, kuri būs līdzīgi mūsu sentēvu darbiem.

Septītais avots ir ticības mācības. Reliģijai jābūt par tēvzemes iesvētītāju. Reliģija audzina tautu un māca mīlēt pasauli. Kronvalds raksta: „Tēvzemes mīlestība ir Dieva dāvana. Jaunā audze jāmaca, ka paša Dieva prāts un vēlēšanās, ka mēs visu, kas vien labs un jauks virs zemes, un tālīdz arī tautu un tēviju mīlojam, to saudzam un aizstāvam līdz pēdīgam. Tādu ticību būs jaunai audzei iedēstīt tēvu mājā, skolā un baznīcā. Šī ticība būs auglīgs, svētīgs un stiprs pamats tēvuzemes mīlestībai uzzelt un izplaukt.“ Tā Kronvalds liek stipru pamatu latviešu nacionālajai reliģijai.

Tādi ir Kronvalda vispārīgie aizrādījumi par tēvzemes mīlestības avotiem. Tie ir visai svarīgi nacionālā audzināšanā. Tāpēc tie liekami jaunatnes audzināšanas pamatā. Jaunatne jau no mazām dienām pieradināma pie dziļas tēvzemes mīlestības.

Latviešu tautai Kronvalds kalpoja, no sirds rūpēdamies par tās valodas uzplaukšanu. Viņš labi zināja, ka latviešu valodas izkopšana nepieciešama tautas kultūras izveidošanai. Tādēļ viņš ļoti rūpējās par latviešu valodas attīstību. Viņš rakstīja apcerējumus, kurus aplūkoja lielo latviešu valodas vērtību, turēja runas, kurās aizrādīja uz latviešu valodas svarīgumu, rakstīja

vēstules, kurās uzsvēra latviešu valodas jaukumu. Tā, vēstulē P. Baumanorskam 28. martā 1871. g. viņš raksta šādus dedzīgus vārdus: „Man nav svētākas valodas par latviešu valodu; man nav mīļākas tautas par latviešu tautu; nekas man tik dziļi nerūp, kā viņas atzelšana un uzplaukšana. Tie acumirkļi manim ir tie laimīgākie, kuŗos iespēju spert kaut kādu soli savas tautas labad. Un no šā stāvokļa nekāpšu zemē, kamēr vien būšu pie pilnas atzīšanas spēka.“

Kronvalda lielā interese par latviešu valodu stāv ciešā sakarā ar valodniecības uzplaukšanu 19. g. s. sākumā un vidū. Viņš nodevās latviešu valodai A. Šleichera un A. Bilenšteina iespaidā. Viņa priekštecis valodniecības laukā ir Juris Alunāns, kuŗa pēdās min. Kronvalds cītīgi pētī latviešu valodu. Savam darbam viņš nododas mazāk kā zinātnieks, vairāk kā dzejnieks.

Kronvalds galveno vērību piegriež latviešu valodas leksikas kuplināšanai. Dedzīgi viņš nododas jaunu vārdu radīšanai. Šinī ziņā viņš rikojas ļoti vispusīgi. Viņš nostiprina rakstu valodā senvārdus un apvidus vārdus. Senvārdus un apvidus vārdus rakstu valodā viņš lieto tādā gadījumā, ja tie ir noderīgi un apzīmē priekšstatus, kam tanī attiecīga apzīmējuma trūkst. Piemēri: apvārsnis, jauda, balva, sacerēt, nolūks, veids u. c. Dažreiz viņš senvārdu nozīmi pārgroza. Tādi nozīmē pārgrozīti senvārdi ir šādi: arods (Fach; Stendera vārdnīcā: Fach im Speicher, Kornkasten), loma (Rolle; Stendera vārdnīcā: Teil einer Arbeit' u. c.

Kronvalds aizņemas vārdus arī no radniecīgām valodām, piem.: no prūšu — ķermenis, no leišu — viela. Daudz vārdu viņš darinājis pats. Liela daļa no šiem vārdiem pārgājusi tautā, iegūdamā pilsoņu tiesības, piem.: aizbildnis, apstāklis, būte, būtība, burtņica, dzenulis, dzeja, dzejolis, gleznot, jutekļi, līdzeklis, pagātne, pamacība, nākotne, priekšmets, pilnvara, satversme, raksturs, sūtnis, stāvoklis, ziedonis, zinātne, teikums, turpināt, vēstule, vēsture, cēlonis, cietoksnis u. c. Daži no Kronvalda radītajiem vārdiem tomēr nav ieviesušies valodā, piem.; dīvatrons (teātris), lāgadība (Rechenschaft), gādekļis (Pflicht), nausma (Vorteil), jaunule (novele), iestingums (Spannung), papildē (Ergänzung) u. c.

Vispārīgu latviešu valodas novērtējumu Kronvalds sniedz šādos vārdos: „Mums ir skaidra un svēta valoda, kuŗa vēl pēc daudz gadu tūkstošiem savā jaunības vaigā, jaunības spēkā liecību dod par mūsu sentēvu pirmo šūpuli, uzrāda seno latviešu jautru un spēcīgu gara darbošanos; viņai netrūkst ne smalkuma vai dziļuma, nedz bagātības, nedz veiklības.“

Kronvalds sniedz arī latviešu valodas paraugus, kuŗu nolūks rādīt tās bagātību un krāšnumu. Tā viņš top par rakstnieku. Viņa rakstnieka dāvanas nav lielas. Viņš galvenā kārtā sniedz aprakstāmo prōzu. Viņa prōzas stils ir gleznains, emōcionāls, patētisks. Par aprakstāmās prōzas piemēru minēju tēlojumu „Rudens nāk, rudens nāk.“ Tā valoda ņemta no pašas tautas mutes, stils uzskatāms, gleznains. Tēlojumā kuplā skaitā ievītas tautas dziesmas. Viss tēlojums svaigs, dzīvs, īpatnējs. Kronvalda dzejoli nav labi izdevušie: tie ir neskaidri gleznās, neveikli formā, piem.: „Ir beigts“, „Svešniecībā“ u. c.

Kronvalda Atis ir latviešu skolotāju biedrotājs. Viņš ierosina, pulcina, vieno skolotājus lielajā audzināšanas darbā. Viņš uzsver nacionālās pāidagōģijas principus, kas prasa pienācīgu latviešu valodas ievērošanu skolās. Viņš aizrāda, ka skolotājiem jāprot labi latviešu valodu, kas lietojama ģimenē un skolā. Nenogurstoši viņš liek skolotājiem pie sirds, ka laba latviešu valodas prašana ir svēta lieta, jo no tās atkarājas visas tautas kultūrālā attīstība. Tāpat viņš uzsver, ka skolniekiem mācības sniedzamas mātes valodā. Tikai tās zināšanas patiesi paplašina skolnieku garīgo pasauli, ko viņi piesavinās mātes valodā.

Par latviešu skolu un skolotājiem Kronvalds sāka domāt jau Durbē. Tur viņš pulcināja ap sevi apkārtējos skolotājus. Viņš gādāja par mācības grāmatām skolām: Durbē sarakstīja „Mazo vācieti“; Tērbatā „Dzimtenes mācību“. Bez tam viņš gribēja sarakstīt vēl šādas mācības grāmatas: vispārīgo vēsturi, fiziku, ģometriju, botaniku, zoolōģiju, aritmētiku, dzejas un konstrukcijas mācību, latviešu gramatiku.

Skolotāju sapulcē Turaidā 1869. g. Kronvalds cildina tautas izglītošanas un apgaismošanas darbu, ko veic tautskolotāji. Rakstā „Divi svētku dienas Turaidā“, vuŗā viņš notēlo Turaidas skolotāju sapulci, lasām šādus apgarotus vārdus:

„Ak, gaismas Dievs — cik spēcīga tava vara! Un man prātā šāvās, ka Jaunpils teika no vecās latviešu pils nav teika vien, jo katrs patiesīgs skolotājs ir pilskungs gaismas valstī, katra derīga skola ir gaismas pils un katrs krietni mācīts un skaidri apgaismots latvietis ir drošs, stīprs un nādzīgs kaŗotājs gaismas cīnīšanā ar tumsības tvaikiem.“

Turaidas sapulcē viņš izsaka vēlējumus, lai tautskolotāji mācās savu svēto tēvu valodu pilnīgi pazīt un nāk tam palīgā sinōnīmu izskaidrošanas darbā. Beigās viņš aizrāda, ka skolotāju sapulces telpās vajadzētu izstādīt jaunākās mācības grāmatas, lai skolotāji ar tām varētu labāk iepazīties. Tā kā katrs skolotājs nespēj visas grāmatas nopirkt, tad izstāde rādīs, par kuŗu mācības nodaļu rakstos jau cik necik gādāts un par kuŗu

steidzīgi jāgādā. Tāpat skolotāji sapratīs, vai skolas rakstniecība iet pilniem soļiem uz priekšu, vai stāv saulgozī.

Kronvalds noslēdz rakstu šādiem vārdiem: „Bet to padomu paturēsim visi vienmēr prātā, ka mūsu tauta caur caurim ātrāki nesāks par savām zemākām un augstākām skolām no tiesas rūpēties, par tām jo pilnīgi gādāt, viņas augstā godā un cienā turēdama, iekams tautas skola pati caur saviem darbiem un augļiem nebūs caur caurim pierādījusi, cik dārga un vajadzīga viņa pie tautas īstenas apgaismošanas, iekam tautas jaunās audzes nebūs pašas savā skolā gardu dzīvības maizi baudījušas un tā pārliecinātas tikušas, ka bez krietnām skolām patiesi tauta nevar godam iztikt. Tādēļ tagad tautas skolām nežēlīgi ko strādāt un cīnīties.“

1873. g. jūlijā pirmo vispārējo dziesmu svētku laikā notika pirmā vispārējā latviešu skolotāju konference Rīgas latviešu biedrībā. Tanī piedalījās ap 200 skolotāju. Sapulces dvēsele bija Kronvalds. Pirmās svētku dienas vakarā goda mielastā Rīgas latviešu biedrībā piedalījās kuplā skaitā latviešu inteliģence. Nēma dalību apzinīgi latvieši, kas dzīvoja ārpus Latvijas. Sastopami bija arī cittautieši. Mielasta laikā atskanēja runas. Runu teica arī Valkas skolotāju semināra direktors J. Cimze, kas bija svētku goda viesis un godalgu izspriešanas komitejas loceklis. Par kodolu savai runai viņš ņēma tautas dziesmu „Rīga dimd, Rīga dimd“. Pēc Kaudzītes Matīsa atmiņām, Cimze savā runā noskaidrojās, ka māsiņa, kas pieminēta dziesmā, esot latvju tauta. Turpretī trejādie bāleliņi, par kuriem runā dziesma, esot vācu skolas, Baltijas muižnieki un Rīgas pilšēta. Pret Cimzes runu tad nu dedzīgi uzstājās Kronvalds. Viņš aizrādīja, ka Cimze nepareizi piešķīris nopelnus vācu skolām. Patiesībā īstais gods pienāktos latviešu mātēm, Rīgas latviešu biedrībai un par visu kopā latviešu tautas garam, „ko katrs bērns iezīdis no mātes krūtīm un saņēmis ar pirmām vārdu skaņām no viņu lūpām — savas tautas valodā.“

Latviešu tautas gars pastāvējis tik varens un spēcīgs, ka pat seši simti gadu garais verdzības laiks neesot varējis to pavisam nospiest. Nemirstīgais tautas gars tagad sākot dzīvot no jauna latviešu sirdīs un esot tās sapulcinājis uz dziesmu svētkiem. Tas skanot no latviešu tautas dziesmām, šī mūžīgi nerimstošā tautas gara avota.

Kaudzītes Matīss Kronvalda runas iespaidu uz klausītājiem apraksta šādi: „Šī runa bija lielam, uz pārplūšanu pilnam dzirnavu ezeram pavasarī parāvusi vaļā brīvslūžas, kur nu gāzās ūdens spēks nevaldāms lejup, raudams visu sev līdz, kas sastopams ceļā, un nevaicādams nenieka par to, ko šāds strau-

juma spēks padara šim vai tam. Tādam pavasara plūdu straujumam nu līdzinājās tās sajūsmu gaviles, kas sacēlās pie galda viesiem zālē. Viņas negribēja pat aprimt un cēlās pārpārim no jauna. Jāšaubās, vai jel kad kāda runa tur ir sacēlusi lielāku sajūsmību.“ Pēc Kronvalda runas Cimze juties lielajā viesu pūlī kā atmests, pat kā nopulgots.

Sadursme starp Kronvalda Ati un Jāni Cimzi visai raksturīga. Tā rāda divu dažādu pasaules uzskatu pretstatu. J. Cimze bija veclatviešu pārstāvis, kas ieaudzis vācietības garā. Viņš bija pārliecināts, ka latviešu tautai savā tapšanas gaitā jāturas pie vācu tautas un jāsmelās izglītība no tās zinātņu un mākslas bagātībām. Par patstāvīgu latviešu tautas attīstības ceļu viņš nedomāja. Turpretī Kronvalds bija tanīs domās, ka latviešu tautai jānostājas pašai uz savām kājām. Viņš nešaubījās, ka latviešu tautas attīstības gaita klūs patstāvīga, neatkārīga. Kronvalds bija dedzīgs jaunlatvietis, kas veda savu tautu pretī patstāvībai un brīvībai. Sadursme starp Kronvaldu un Cimzi skaidri liecināja, ka sācies jauns laikmets latviešu tapšanas gaitā. Cimze bija pagātnes vīrs, Kronvalds nākotnes cilvēks un jauno laiku ļaudis uzgavilēja savam vadonim. Kronvalda runai bija liela nozīme.

Tanī pašā goda mielastā Kronvaldam nācās teikt vēl otru sparīgu runu, kuŗu vērsa pret svētku goda viesi, mācītāju un zinātnieku A. Bīlenšteinu. Pēc Kaudzītes Matīsa atmiņām, A. Bīlenšteins savā runā uzkavēies pie latviešu tautas dziesmām. Viņš aizrādīja, ka tās esot cēlušās tālā senatnē, tautas bērniības gados. Tās plūdušas tautai no sirds, tanīs mītot bērnišķīgs gars. Latviešu tauta sākot dziesmas no jauna celt godā, tomēr nevajagot to pārāk augstu vērtēt. Domādams, ka A. Bīlenšteins atzinis latviešu tautas dziesmas par bērnu dziesmām, Kronvalds nevarējis vairs savaldīties. Savā dedzīgajā atbildes runā viņš aizrādījis, ka latviešu tautas dziesmas neesot vis bērnu dziesmas, bet gan vecas un gudras tautas dzeja. „Valoda tam plūst plūdin, līdzīga putojošam kalnu strautam un aizrauj domās sev līdzā tikko ne visas mielasta dalībnieku sirdis, ja arī dažiem saprotams Kronvalda pārprātums. Nerimst ilgi atkal uzslavas troksnis, nevaicājot nemaz par to, vai priekšrunātājs pavisam pelnījis šādas gavīļu pilnas atraidības sajūsmību, būdams turklāt vēl svētku goda viesis.“

Kronvalda sadursme ar Bīlenšteinu simbolizē jaunlatviešu cīņu ar vāciešiem. Vācieši turēja latviešus savā aizbildnībā. Viņi iedomājās, ka tikai vācieši var vest latviešus pie augstākas kultūras. Pēc viņu domām, visa kultūra, ko latvieši sasnieguši, ir nākusi no vāciešiem. Latviešu garīgā dzīve ir vēl bēr-

nišķīga. Bērnišķīgums izpaužas arī latviešu tautas dziesmās, kurās latvieši atkal sāk celt godā. Šāda vācu uzskata izteicējs bija A. Bilenšteins. Turpretī Kronvalds aizstāvēja domas par patstāvīgas latviešu kultūras izveidošanu. Latviešiem kultūrālā ziņā jāklūst patstāvīgiem, neatkarīgiem. Latviešiem nepieciešama sava nacionālā kultūra. Tā redzama latviešu tautas dziesmās, kurās izpaužas vecās un gudrās tautas gars. Tā Kronvalds cīnījās par jaunlatviešu ideāliem.

Kronvalda cīņa ar veclatviešu pārstāvi Cimzi un vāciešu pārstāvi Bilenšteinu liecina, ka latvieši pamazām sāka noskaidrot nacionālo pašapziņu. Viņi atzina, ka latvietim jāklūst neatkarīgam, brīvam. Tam jāveido sava nacionālā kultūra. Citas tautas var sniegt vielu šīs kultūras veidošanai, bet tā jāpārstrādā latviskā garā. Cīņā par neatkarīgu, patstāvīgu latviešu kultūru izpaužas Kronvalda tautas modinātāja un vadoņa gars. Viņš iet sava laikmeta tautiskās kustības priekšgalā kā karoga nēsējs. Un uz šā karoga stāv vārdi: visu par latviešu tautas brīvību un neatkarību. To saprata arī Kronvalda pretinieki J. Cimze un A. Bilenšteins. Tādēļ nekāda patiesa izlīgšana starp Kronvaldu un Cimzi un Bilenšteinu neka dnenotika. Katrs no viņiem palika pie saviem uzskatiem. Tikai Cimze pamazām sāka saprasties ar tautisko virzienu.

Jūlijā 1873. gadā notika otra vispārēja skolotāju sapulce. Dalībnieku skaits bija ap 260 cilvēku. Par vadītāju ievēlēja Kronvaldu. Vairāk vispārēju skolotāju konferenču tautiskās atmodas laikmetā vairs nenotika.

Aplūkojot Kronvaldu kā skolotāju pulcinātāju, jāsaka daži vārdi par viņu kā skolotāju. Viņš ielicis savā skolotāja darbā dziļu mīlestību, prieku un prasmi. Viņš labi zinājis mācību priekšmetus un cēlis tos veikli skolniekiem priekšā. Kaudzītes Matiss viņu dēvē par priekšzīmīgu skolotāju metodiskā ziņā, nosaukdams viņu ar kāda mācītāja vārdiem par metodes mākslinieku. Tādēļ arī viņa darbam bijušas teicamas sekmes. Bez tam viņš stingri lūkojies uz to, lai skolnieku starpā valdītu gara cēlums un goda prāts. Tikai dažos gadījumos, nevarēdams ātri savus cēlās nodomus sasniegt, viņš kļuvis nepacietīgs un lietojis pret skolniekiem bardzību spriedumos un rāšanā.

Kronvalda nacionālie centieni izpaudās nevien rakstos, bet arī runās. Tomēr viņš bija lielāks runātājs nekā rakstnieks. Ar runām viņš uzstājās katrā izdevīgā gadījumā. Viņš bija dedzīgs, aizrautīgs runātājs. Viņš bija viens no visapgarotākajiem un spēcīgākajiem latviešu orātoriem. Viņa runās izpaudās dziļa pārliecība, gaiša apgarotība, aizrautīgs patoss. Ar šīm īpaši-

bām viņš savus klausītājus valdzināt valdzināja. Nebija cilvēka, kas spētu izvairīties no viņa runas suģestētāja iespaيدا.

Kronvalda izskatu runas laikā Matīss Kaudzīte savās atmiņās notēlo šādi: „Viņš nu stājas runātāju stāvoklī un zibsnī vaļā labi gaŗu runu, pretīgu Cimzes domām par vācu skolu nopelniem pie dziesmu svētku izaudzēšanas, ka acis vien zvēro un vārdi sprēgāt sprēgā, līdzīgi dzirkstelēm no šķilama krama. Un jo vairāk viņš runā, jo rādās, ka turpat uz vietas aug domu virkne, pieņemas spēks izteiksmē, rodas pierādījumu daudzums, pavadīts no milzīga jūtu spara, aiz kā visai Cimzes runai bija zudin jāpazūd, lai arī pēc Cimzes uzskatiem tā būtu bijusi cik pareizi domāta.“

Kronvalds ir orātoriskās prōzas nodibinātājs. Viņš devis vairāk orātoriskās prōzas paraugu, piem.: runu 22. maijā 1871., runu 19. februārī 1872. g. u. c. Minētās runas noturētas Tērbatas literāriskajos vakaros. Literārisko vakaru uzdevums ir mācīties latviešu valodu un to kopt. Piemēram, 23. janvārī 1873. g. noturētā runā viņš aizrāda, ka latviešu valoda ir zinātnes priekšmets, svēts mantojums no sentēviem, latviešu valodu runā dzīva tauta. Šinī pašā runā Kronvalds uzstājas pret kosmopolitismu un aizstāv nacionālismu. Lai veicinātu nacionālismu, jārunā latviski, jāmacās latviešu gramatika, jālasa latviski raksti, jāraksta latviski apcerējumi un jādzied latviešu tautas dziesmas. Runa noslēdzas šādiem dedzīgiem vārdiem: „Šādā prātā es jūs apsveicinu, izsaukdams: lai dzīvo, aug un vairojas mūsu tauta un līdz ar viņu mūsu tēvu valoda pēc mūžīgiem likumiem. Lai izplēšas tas gars, kas latvjus modinās, tāli un augsti, kā rīta blāzmas sārtums, kas līdz pat debess velvei sniedzas. Strādājiet arī šai jaunā gadā tā, ka jūsu vārds varētu pēclaikā spīdēt kā spožas zvaigznes mūsu tautas priekšā un ka jūsu darbi var derēt par ceļu rādītājiem vēlākiem strādātājiem, paša bērniem un visai nākošai audzei!“

Raksturojot Kronvalda nacionālismu, varam dēvēt to par kultūrālo nacionālismu. Tā nolūks ir celt, veidot, kuplināt latviešu kultūru. Kronvalda kultūrālajā nacionālismā vispirms ietilpst tautas vienības ideja. Viņš centās kopot, vienot latviešu tautu uz nacionālajam pamatiem. Tālāk kultūrālajā nacionālismā ietilpst latviešu valodas izkopšana. Jāsaudzē un jāizkopj latviešu valoda, jo tā ir tautas stiprākais balsts. Beidzot kultūrālajā nacionālismā iederas īpatnējas latviešu kultūras radīšana. Latviešiem jāceļ pašiem sava īpatnējā kultūra, kas skaidri atšķirtos no citu tautu kurtūras. Radot savu nacionālo kultūru, latviešu tauta varēs teikt savu vārdu arī cilvēces kultūras valodā. Jo tautas kultūra, izaugdama no nacionālās kultūras

zemes, saknes ieaug iekšā ar galotni cilvēces kultūras debesīs. No nācijas uz cilvēci — tāds ir Kronvalda sauciens latviešu kultūras laukā.

Kronvalda darba un laika biedrs Matīss Kaudzīte tā novērtē viņa darbību: „Augstākais slavas spožums Kronvaldam ir un paliek kā skaidrsirdīgam un varbūt visdedzīgākam latviešu patriotam. Pie savas tautas valodas godā celšanas un iemīlēšanas viņa lielie nopelni nenoliedzami, pavadīti no aizraujoša spēka vārdos, rakstos un priekšzīmēs. Otrs augstākais Kronvalda nopelns, kas rindojams šim pirmam cieši klāt, ir valodas izkopšana un viņas kuplināšana. Treškārt, Kronvalds pieminams kā priekšzīmīgs metodes skolotājs, varētu pat sacīt, kā metodes mākslinieks, kā izteicās kāds tā laika mācītājs pēc kādas skolotāju sapulces, kurā Kronvalds turēja priekšzīmes lekciju. Pēdīgi — ceturtkārt — Kronvalds augsti slavējams viņa pazemības un satīcības pēc, bez izšķirības ar ikkatru, augstāku vai zemāku.“

Isi savēlot visu sacīto kopā, varam apgalvot, ka Kronvalds bijis dižākais latviešu Tautas vīrs. Viņš pulcējis, kopojis, vienojis latviešu tautu, rūpējies par tās gara gaismu un dvēseles skaidrību un ticējis tās lielajai nākotnei. Ar gaišu skatu viņš raudzījies latviešu tautas nākotnē, kur tā būs prātā apgaismota, ētikā apskaidrota un gribā stiprināta. Viņš karsti vēlējis, lai latviešu tauta izveidotu savu īpatnību, kas ir vienreizīga un neatkārojama pasaules vēsturē. Šai latviešu tautas īpatnības koklei tad vajadzētu ieskanēt visu tautu kokļu koncertā. Tā būdami īpatnēji, latvieši būtu arī starptautiski, un būdami starptautiski, būtu arī latviski. „No tautas uz cilvēci ved Kronvalda ceļš. Un šī lielā gājiena priekšgalā viņš iet kā pravietis, kas zīlē tautas nākotni. Tagad Kronvalda dzīv ostarpā vairs nav, bet viņa gars vada tautu uz lielo nākotni: Viņš ieguvis latviešu tautā nemirstību. Viņš ir īsts tautas vadonis, kuŗa gars mūžīgi dzīvos latviešos. Kronvalds latviešu tautai bijis tik tuvs un miļš, ka tā viņu pieskaitījusi pie saviem svētajiem, kuŗus piemin dziļā godbijībā.

Vilis Olavs

Mūsu augstākais kalns — Gaiziņš — laikam vislabāk izceļas, kad to aplūko no Opekalna, kas atrodas kādus simts kilometrus no tā. Turpretim braucot no Ērgļiem uz Madonu, pavisam tuvu šim kalnam, grūti pat pateikt, kurš īsti ir Gaiziņš daudzo vietējo kalnu starpā.

Tāpat tas ir arī ar cilvēkiem. Stāvot pavisam tuvu lielākiem gariem, mēs tik labi saskatām visu cilvēcīgo viņos, ka mums grūti viņu atšķirt pašiem no sevis un citiem mums līdzīgiem. Tikai kad šāds cilvēks iziet no mūsu tuvākā novērojumu aploka, mēs ieraugām viņu tāpat kā Gaiziņu izceļamies pie mūsu zemes apvāršņa.

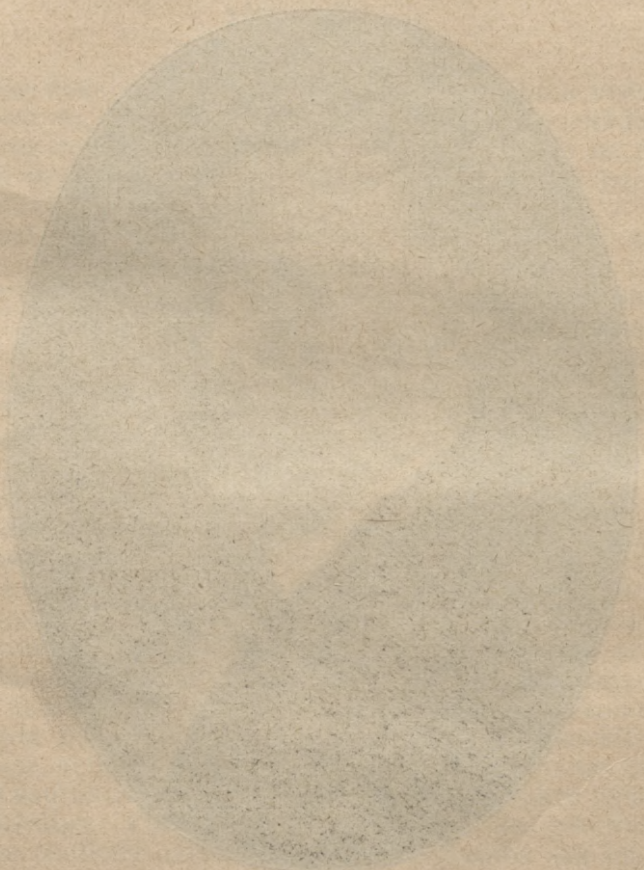
Kad netaisnīgs Vilis Olavs dzīvoja un darbojās vēl mūsu vidū, mēs viņā redzējām čaklu biedrību darbinieku, krietnu paidagōgu, varbūt arī vēl vēsturnieku-autodidaktu, bet mēs viņā vēl nesaskatījām drošu cīnītāju par augstākām idejām, nevien draudzes, bet visas tautas ganu un vadoni. Šīs īpašības Olava personībā mums noskaidrojās tikai tagad, kad mēs uz netaisnīgu tēlu un darbību varam pamest skatu jau no zināma atstatuma un salīdzinājumā ar pašas tautas likteņiem.

Pastāv divi uzskati par sabiedrības darbinieku un valstsvīru rašanos. Pirmais saskata attiecīgajā cilvēkā noteiktu dispozīciju šādiem uzdevumiem no pašiem jaunības gadiem. Pēc šī uzskata pārstāvju domām tādi cilvēki paši meklē piemērotu lauku, netiecas pēc miera un ērtībām, bet metas cīņā, liek uz kārti šaurākus tagadnes ieguvumus, lai panāktu lielākus nākotnes ideālus. Tie ir tie apustuliskie gari, kas pēc bībeles un citu seno tradīciju uztvēruma jau agrā jaunībā sāk mācīt masas pa dievnamiem un tuksnešiem, kam pieder visplašākie gara dzīves apvāršņi, bet pašiem nav vietas, kur galvu nolikt.

Otrs uzskats ir daudz vienkāršāks. Tas ir evolūcionārais uzskats par cilvēku augšanu un nobriešanu līdzī savam laikmetam un viņa sabiedriskām un politiskām strāvām. Pēc šī uzskata cilvēks var uzsākt savas gaitas kā gluži līdzīgs savai apkārtnī, bet dzīve soli pa solim ievēl to plašāku interešu aplokā, dažreiz pat it kā pret viņa paša gribu. Ne viņš meklē, bet viņu meklē. Notikumu gaita un apkārtējā sabiedrība viņu

Olavs

nostāda apstākļu priekšgalā un nelaiz to vaļā. Un uzaicinātais padodas un, upurēdams daudzkārt savas personīgās intereses, paliek plašākas sabiedrības darbā. Pie tam nevis aiz glēvuma vai pārspilētas patmīlības, bet apzinādamies, ka viņa spēki un apstākļu izpratne pieauguši un nobrieduši, un tāpēc viņš nedrīkst vairs atteikties būt lietderīgs tur, kur viņu sauc.

Šādi vīri, kaut gan izaug mūsu acīs lēnāk, un viņu autoritāte nobriest gausāk, nekā tiem, kas paši traucas iekšā cīņās un organizātoriskā darbā, mums tomēr liekas tuvāki un saprotamāki. Viņi nepaceļas pāri īstai cilvēcībai, dzīvo un izkopj arī savu personīgo dzīvi, rāda mums piemēru nevien sabiedriskā, bet arī ģimenes dzīvē. Tie neupurē saviem ideāliem visas dzīves ērtības, bet pierāda, ka dzīvei tautas labā nav tūlīņ jāizveidojas par askētismu, vai tīru mesianismu. Redzot šādus sabiedriskā gara iemiesotājus, mums pašiem vieglāk piebiedroties tiem, attīstīt un labāk izlietot savus sabiedriskos instinktus.

Šādu cilvēku tipam, pēc mūsu domām, tuvojas arī Vilis Olavs. Tāpēc arī viņa nozīmi mēs sākam pilnīgāk aptvert tikai tagad, kur mūs šķir no viņa jau zināma laika starpa. Viņa nozīme vēl izvirzās varbūt arī tāpēc, ka Olava svarīgākā darbība norisinājās drudzainā, straujā laikmetā, kad sabiedrības uzmanība bija stipri sadalīta. Tāds bija 1905. un 1906. g., kad priekšrevolūcija Krievijā un Baltijā nodarbināja visus prātus, un arī latviešu gaitas bēgļu laikos no 1915.—1917. gadam, kad katra personīgās rūpes un likteņi atkal paņēma gandrīz visu uzmanību. Otrs iemesls Olava samērā vēlai novērtēšanai ir, varbūt, arī tas, ka viņš bija vairāk prāta nekā karstas sajūsmas cilvēks. Prāta cilvēku darbība norit mierīgāk, apdomīgākā tempā, savienota dažreiz arī ar šaubām un ilgāku pārlikšanu, un tāds raksturs nekoncentrē uzreiz visus skatus uz sevi. Bet tas pats lielo pārvērtību laiks, kurā dzīvoja Vilis Olavs, sekmēja arī viņa apņēmību un darbu. Kā stiprs raksturs, viņš auga un brieda laika vēsmām līdz. Viņš neierāvās bailīgi sevī un nenolīda sānis, kad Latviju pāršalca revolūcijas ugunsgrēks un nopostīja kara vētras, kā to redzējam pie glēvām vai sentimentālām dabām. Olavs vērsa šiem satricinājumiem pretī savas krūtīs, un nekādi personīgi motīvi viņu nevarēja piespiest atkāpties no tā lauka, kurā bija to nostādījusi viņa pārlicība. Šai ziņā viņam bija daudz palīdzīga arī viņa īstā kurzemnieka sirds. Kaut arī Olavs nebija skaļas sajūsmas cilvēks, bet viņš tomēr bija īsts sirds cilvēks. Tas izpaudās viņa attiecībās pret citiem darbiniekiem, pret savu mācības iestāžu audzēkņiem un padagogiem, arī viņa ģimenes dzīvē.

Lai mūsu gara acīm tuvāk nostātos Olava tēls, pasekosim viņa mūža gaitām. Vilis Olavs dzimst tai pašā Lielupes līdzenumā Zemgalē, kas devis mums vairākus lielus patriotus: dzejniekus Plūdoni un Virzu, rakstnieku un kultūrvēsturnieku Līgotni. Pēdējais mums sniedzis arī plašāko un pilnīgāko Olava mūža un darba novērtējumu un atzīmējams arī kā Olava darbu sakopotājs un redaktors.

Nākošais tautas darbinieks ierodas šai saulē 1867. gadā, t. i. tai laikmetā, kad latvju tautā sākusies pirmā nacionālā atmoda, kad pār zemi iet Krišjāņa Valdemāra darbības slava, kad jaunie tautieši klausās viens no otra un pārraksta Juŗa Alunāna un Ausekļa patriotiskās dziesmiņas. Kritušas klaušas, sākas lielāka kustības brīvība, notiek zemes iepirkšana, drīz pēc tam nāk gatavošanās uz pirmajiem kopīgajiem tautas dziesmusvētkiem. Viss tas nevar palikt bez zināma iespaيدا un atbalss arī tādā zemnieka sētā, kādā aug mazais Vilis, toreiz vēl Plutu Vilis, jo uzvārdu Olavs viņš iegūst tikai daudz vēlākos gados, atvasinādams to no savas dzimtenes māju nosaukuma — Olavām. Mazais zēns jau agri dzird ģimenē runājam par tautas darbiniekiem, redz viņu izdotos laikrakstus un grāmatas, iesilst par tiem un par izglītību, lai pats arī reiz varētu tikt tuvāk tādai pasaulei. Savu lomu spēlēja arī tas, ka Plutu ģimenes mājas — Olavas — atradās pilsētas tuvumā, tikai kilometrus trīs no Bauskas. Pilsētu tuvums ienes lauku mājās ātrāk kultūru un lielāku rosību un uzņēmību. Bet pilsētu tuvums atklāj vērīgai acij arī dzīves pretešķības: pret lauku dabīgo vienkāršību izceļas pilsētas dzīve pēc izpriecām, lepna uzstāšanās un tamlīdzīgām lietām. Arī dažādu iedzīvotāju slāņu sociālās pretešķības vislabāk notēlojas pilsētas padurvē. Saprotams, ka jaunais Olavs kā zēns un nepieaudzis jauneklis, kamēr tas bija ciešāk saistīts ar lauku dzīvi, nevarēja darīt vēl nekādu iespaidu uz šīm parādībām, bet viņas iespaidās nākošā darbinieka jaunajā dvēselē un palīdzēja vēlāk izveidoties viņa pasaules uzskatam. No šiem iespaidiem atvasināmi, bez šaubām, Olava vēlākie raksti par tādām sociālām problēmām, kā par kalpu jautājumu u. c. Gluži līdzīgi tas bija arī ar Olava vēlāku laiku biedri Veidenbaumu, kurš arī pirmo interesi un izpratni par sociālām problēmām bija mantojis pavadot bērību uz Cēsu pilsētas un lauku robežām.

Izglītību Vilis Plute bauda vispirms elementār- un aprīkņa skolās Bauskā un pēc tam Jelgavas ģimnazijā. Raksturīgi, ka nākošajam latvietības idejas celmlauzim un nenogurstošajam cīnītājam pret vācu priekšrocībām gandrīz visa sava izglītība jāsaņem no vācu avotiem un vācu garā, ja pieskaitām klāt arī

Plutes studijas Tērbatas augstskolas teoloģijas fakultātē, kuras gars bija tāpat vācisks. Daudz citi latvieši šais vāciskās izglītības ūdeņos noslika un pilnīgi gāja zudumā savai tautībai un iznira no tiem ar dažādiem „ingiem“ uzvārdu galotnēs un vācu korporāciju krāsām pār krūtīm. Bet Olava rakstura stiprums jau te rāda savas pirmās iezīmes. Viņš izmanto vācu izglītības stiprās puses: viņu sistēmatiku, skaidro domāšanu, vēsturisko skatu uz dažādiem jautājumiem. Bet viņu neaizrauj vācu gaume, vācu buršisms, vācu lielmanības indeve un citas šīs kultūras negatīvās parādības. Viņš novēro tās un paglabā šos iespaidus tikai turpmākai kritikai par vietējiem vāciešiem. Un ja arī pielaižam, ka Olavs būtu paņēmis līdž no vācu skolas savu praktisko prasmi droši un ērti nostādīt savus pasākumus, kā piem. māju būvi skolām ar naudas iestāžu palīdzību, ko viņam pārmeta arī dažas latviešu aprindas, tad jāsaka, ka tā arī nav mūsu toreizējo pretinieku kultūras sliktā puse.

Vācu skola pie mums tautības ideju ziņā bija tomēr tolerantāka par vēlāko krievu skolu. Viņa savu pārtautošanas tendenci iepilināja audzēkņu dvēselēs nemanot, ne ar krasiem noliegumiem un pavēlēm, bet ar pašu mācības programmas saturu, ar priekšmetu ideoloģiju un uztveres veidu. Tāpēc pie daudzām vidusskolām, kur mācījās latviešu bērni, tais laikos varēja darboties latviešu audzēkņu pulciņi literāriskos un vēstures jautājumos. Šais pulciņos spēcīgākie latviešu jaunekļu raksturi sagatavojās pirmiem soļiem atklātības darbā, bet vājākos raksturus šie pulciņi daudzkārt pasargāja no galīgas pāriešanas vācu lēģerī.

Arī Jelgavas ģimnazijā Olava laikā, pagājušā gadu simtēna astoņdesmitos gados, darbojās tāds latviešu audzēkņu pulciņš. Toreizējās ģimnazijās vācieši sevišķu vērību piegriezta vēsturei, nevien tāpēc, ka šīs studijas izveido cilvēkam pareizu skatu uz notikumiem un politikas gaitu, bet arī tāpēc, ka šī priekšmeta mācīšanās vāciem bija iespējams piegriezt galveno vērību savas tautas vēsturiskai lomai, izcelt to, un arī cittautiešu jaunekļus pamazām ieaudzināt pārliecībā, ka tas labākais pasaules likteņos ir vācu politikas panākums. Rūpīgo vēstures studiju ietekmēti, arī daži audzēkņi piegriezta vēstures pētīšanai un analīzei. Arī pulciņos tas bija viens no galvenajiem jautājumiem, jo tīri dailliterāriski mēģinājumi ne katreiz sekmējās, jo ne katrs bija dzimis rakstnieks.

Arī Olavs ģimnazijā manto sevišķu interesi par vēsturi. Varbūt tur spēlējusi lomu nevien vēstures nostādīšana pašā skolā, bet arī tas apstāklis, ka latvju izcilie vīri tanī laikā arī sāka bieži cilāt jautājumu par latviešu vēstures pētīšanu. Pa-

rādās pirmie Krodznieka raksti par latvju senču cīņām un muižnieku lomu Latvijā, Kārļa Graudiņa pētījumi par latviešu senatni. Maskavas latvieši, kas toreiz garīgi vadīja latviešu tautisko kustību, sāka piešķirt pat prēmijas par latviešu senvēstures apcerējumiem. Ar šiem apcerējumiem gribēja nodibināt latvju tautas vēsturisko stāvokli, pierādīt, ka šī tauta bijusi pēc savas kultūras un spējām cienīga nostāties uz viena līmeņa ar citām tautām, kas vēlākā vēsturē spēlējušas daudz redzamāku lomu, bet tikai varmācība un nomākšana nodzinusi šo tautu no politiskās skatuves.

Olavs cītīgi studē latvju cilšu vēstures avotus pie dažādiem chronistiem un, vēl ģimnazists būdams, 19 gadu vecumā saraksta un iesniedz Reinberga prēmijas komisijai Maskavā apm. divi drukas loksnes gaŗu apcerējumu par dzimtbūšanas izcelšanos Baltijā. Vienkāršais, bet rūpīgais un labi pārskatāmais apcerējums izpelnās prēmiju un dod jaunajam Olavam pamudinājumu turpmākiem vēsturiskiem sacerējumiem, pie kuriem viņš atgriežas jau uz ūniversitātes sola.

1888. gadā Vilis Plute nobeidz Jelgavas ģimnaziju. Mājas apstākļi pa viņa izglītošanās laiku sarežģījušies, jo tēvs miris, palikusi lielāka ģimene, par kuŗu mātei daudz rūpju, tā kā materiāli Vilim no mājām gandrīz nemaz nevar palīdzēt. Tikai ar kāda krietna kaimiņa mazu naudas atbalstu Olavam rodas iespēja nobraukt uz ūniversitātes pilsētu un immatrikulēties teoloģijas fakultātē.

Par Olava teoloģiskām studijām viņa līdzšinējie biografi spriež, ka tās viņa racionālistiskam garam un pasaules uzskatam neesot labi pieklāvušās un izvēlētas it kā ģimenes iespaidā. Bet, ņemot vērā Olava simpatijas pret vēsturi un zinātniski-socioloģiskiem pētījumiem, man gribētos būt mazliet citādās domās. Vēstures un socioloģijas studijām vajadzīgs zināms filozofisks pamatojums un filozofisks domāšanas veids. Un teoloģijas fakultāte ietver daudz šādu filozofisku motīvu. Tāpēc Olavam teoloģijas fakultāte varēja likties piemērota viņa pētošā gara rūdišanai un zināmas filozofiskas erudīcijas iegūšanai. Pavisam jānoraida šur tur pavizējušās domas, ka Olavs teoloģiju izvēlējies aiz praktiskiem motīviem. Praktiski aprēķini nav vēl to jaunekļu prātā, kas tikko dodas uz studijām, ja šie jaunekļi ir apdāvināti un tiem gars slāpst pēc plašākiem apvāršņiem. Viņu gars rautin raujas uz priekšu un neatļauj tiem domāt par praktisko dzīves bazi.

Ka Olava teoloģiskās studijas nav bijušas viņam tikai blakus mērķis, pierāda arī tas, ka savu diploma darbu par pagārnības apkarošanu praviešu laikā viņš izstrādā ar tādu mīles-

tību, ka iegūst par šo apcerējumu medaļu. Un tomēr negribētos arī sacīt, ka teoloģija Olavam būtu bijusi tikai ceļš uz mācītāja darbu tā parastajā nozīmē. Kā jau pieminēju, viņam tas bija ceļš uz gara apskaidrošanu, uz iekšēju sintezi, kāda tik spēcīgi izpaužas viņa turpmākajā darbā. Arī mācītāja amats viņam bija pieņemams, bet tikai šai nozīmē, kur mācītājs ir ne tik daudz draudzes gans, kā augstāko ētisko vērtību un atziņu tulks.

Tērbatā Olavs nonāk rosīgu latviešu studentu pulcīnā. Te jānosauc J. Veismanis, G. Reinhards, P. Strautzels, Fr. Kārkluvaks, Ed. Zeibots u. c. Tie tiecas vingrināt savu garu arī kādā patstāvīgā darbā ārpus studijām. Auditorijas, kur varētu runāt uz dzīviem cilvēkiem, toreizējos apstākļos un svešumā, latviešu studentiem nebija iespējams iegūt, tāpēc atlika tikai literāriskas darbības ceļš. Jau pirms trim gadu simtiem pirmie Tērbatas latviešu studenti bija norganizējuši īpašus krājumus saviem literāriskiem un zinātniskiem darbiem. Tos sauca par „Sētu, dabu, pasauli“. Labais nodoms ne sevišķi sekmējās, jo tautisko centienu uzplūdu laikmetam sekoja atkal ilgāki depresijas gadi, kad latvietības un patstāvīgā sabiedriski-zinātniskā darba karogs nestāvēja Tērbatā augstu. Tādā kārtā līdz pag. gadu simteņa astoņdesmitajiem gadiem no „Sētas, dabas, pasaules“ bija izdotas tikai 4 burtnīcas. Pēc Olava pārnākšanas uz Tērbatu drīz tiek atjaunota šī krājuma izdošana, un īsā laikā viena pēc otras iznāk atkal divi burtnīcas. Tanīs Vilis Olavs tecina tālāk savu vēsturnieka spalvu, sniedzams rakstu par Baltijas tautu dzimtbūšanas laika pirmo posmu un lauž pirmo taku arī savā turpmākajā sociologa darbā, apcerēdams toreizējo kalpu stāvokli Baltijā. Še jāatzīmē, ka Olavs savus rakstus formulē ļoti noteikti un skaidri, atbalstās uz skaitļiem un likumdošanu, nevis suģestēdams, bet pārliecinādams lasītājus. Tas pats bija sakāms arī par viņa runām.

Par rakstu „Sētas, dabas, pasaules“ V burtnīcā Olavs saņem atkal maskaviešu prēmiju, bet kalpu jautājumā viņš nedabū līdz galam izteikties, jo pa tām starpām Tērbatas studenti noorganizē jaunu raksta krājuma izdošanu. To nosauc par „Latvju tautu“, un tas ir paredzēts sistēmatiskai latvju vēstures un dzīves apcerēšanai visās tās nozarēs, ievērojot nevien folkloru un etnografiju, bet arī praktiskos darba laukus — tirdzniecību, rūpniecību, lauksaimniecību u. c.

Minētais skaisti domātais pasākums apsika tāpat kā „Sēta, daba, pasaule“, pa daļai aiz jauneklū impulsīvās dabas, kas padodas drīz citiem iespaidiem, pa daļai tāpēc, ka studējošo personālais sastāvs mainīgs un tādas grāmatas arī grūti vēl iz-

platījās. Tomēr kādas četras grāmatas iznāca un to starpā arī Olava sarakstītā „Latvju vēsture līdz 12. gadu simteņa beigām“. Šis ir plašākais un arī patstāvīgākais Olava latviešu vēstures pētījums par to laikmetu, kuŗš vismazāk apgaismots literāriskos avotos. Te taisni bija svarīgi, ka tāds objektīvs un atturīgs apcerētājs kā Olavs ieļēj kādu gaismu. Aiz pietiekošu avotu trūkuma, mūsu belletristiskie vēsturnieki un viņu starpā pat Juris Allunāns, Auseklis un Pumpurs bija sākuši piedzejojot mazajai latvju tautai pārāk lielu pagātnes spožumu un tādu dievu Olīmpu, kāds nebūtu atradis telpu pat vislielāko tautu pasaulē. Tā vairs nebija vēsturnieku nopietnība, bet vientiesīga aizraušanās, ko varēja attaisnot tikai entuziastindzejniekiem. Kaimiņu tautu vēsturnieki par to jau sāka zoboties, un bija pēdējais laiks nākt ar apdomīgu šī laikmeta kritiku, kādu pierāda savā apcerējumā Olavs.

No Tērbatas augstskolas gadiem Olavam vēl ir arī īsākas vēsturiskas monografijas („Viesturs“, „Pauls Einhornš“ u. c.), kas iespīestas tā laika populārajā mēnešrakstā „Austrums“, kuŗu Maskavā rediģēja lektors J. Velme.

Ar augstskolas beigšanu 1893. gadā apstīkst Olava literāriskā darbība vēstures laukā. Pārnākot uz Rīgu, viņš tā ierokas citos pienākumos, ka vēstures studijām labi ja atliek pa brītiņam svinīgos brīžos. Tā uz reformācijas svētkiem 1895. g. Olavs nolasa Rīgas latviešu biedrībā referātu par Rīgas reformātoriem, bet uz I latviešu etnografisko izstādi un archaiologu kongresu, kas notiek izstādes laukā, sagatavo apcerējumu par ķēniņu latviešu pasakās. Diemžēl aiz īpatnējas referātu izvēles no kongresa organizātoru puses, kongresa dalībnieki nedabū ar šo darbu iepazīties, jo visu referātu nolasīšanai nepietiek laika.

Liekas, ka studiju laukā Olavs nebija daudz domājis par savu praktisko darbu pēc studiju beigšanas. Viņš tiecas darboties latviešu garīgās dzīves galvenajā centrā — Rīgā, bet kā viņš tur īsti ierīkosies, par to viņam pēc studiju beigšanas nav skaidrības. Ja grib nodoties mācītāja uzdevumam, papriekš jānoliek konsistorijas pārbaudījumi un jānokalpo kandidāta gadi pie kāda mācītāja. Tādu Olavs atrod Rīgas Jāņa draudzes mācītāja Veyricha personā. Bet ar kandidāta ienākumiem nevar dzīvot. Jāmeklē darbs, un neatliek nekas cits, kā uzņemties latviešu mācītāja amata kandidātiem pazīstamo sūro skolotāja ceļu. Reliģijas stundu nevienā vidusskolā nav daudz, un tāpēc eksistences nodrošināšanai jāuzņemas darbs 3—4 skolās, ar steigu īsajās stundu starpās skrienot no vienas mācības iestādes uz otru. Reliģijas skolotājam nākas stundās

loti daudz arī runāt, bet 5—6 stundas pavadīt gandrīz vienā runāšanā nav tiešām viegls darbs. Varbūt no šiem laikiem iesakņojas Olava krūtīs arī tā ļaunā slimība, kas vēlāk viņu tik piepeši izrāva no mūsu vidus.

Blakus vikāra un skolotāja pienākumiem, Olavs ar visu sirdi metas tūlīņ arī sabiedriskā dzīvē. Viņš piegriežas toreizējai ievērojamākai latviešu sabiedriskai organizācijai — Rīgas latviešu biedrībai un drīz kļūst par šīs biedrības Zinību komisijas vadītāju. Zinību komisija, kā zināms, ilgākus gadus iznesa uz saviem pleciem latviešu biedrības galveno garīgo un idejisko darbu. Un tie bija galvenā kārtā tie gadi, kad Olavs stāvēja šīs komisijas priekšgalā. Ar savu nopietno pieešanu visiem jautājumiem un līdzdarbinieku rūpīgo izvēli, viņš ievērojami pacel latviešu biedrības cieņu. Viņa organizētās komisijas vasaras sapulces ar saviem vērtīgajiem referātiem, kas atspoguļo visu tautas dzīvi un ar dzīvo domu izmaiņu tanīs, gūst plašu ievērību, un vecākie tautas darbinieki vēl tagad tās atceras ar sajūsmu. Olava redzamo lomu šai laukā raksturo arī uzbrukumi, kas iesākas Zinību komisijai no toreizējo pirmo internacionālistu puses, kas sāka baidīties, ka Olavs un Zinību komisija ar savu iespaidu pārvilks savās aprindās visu inteliģentāko latviešu jaunatni, īpaši studentus. Tāpēc tie meklēja iemeslus un vājas vietas, kur pieķerties Olava vadītām nacionālām aprindām, un lūkoja studentus uzkūdit pret Zinību komisiju ar vienpusīgu kritiku par Zinību komisijas darbību studentu stipendiju sadalīšanā. Bet Olavs ļoti veikli atsit visus uzbrukumus.

Šīs polemikas jau pievērsa Olavu tuvāk presei, un drīz vien viņa darbam biedrībā pievienojās darbs arī avīžniecībā. Tas sākas ap 1895. gadu, vispirms ar kritiskiem apcerējumiem un recenzijām, bet drīz pēc tam Olavam uztic literāriskā pielikuma vadību, kas gāja līdz vecajam dienas laikrakstam „Baltijas Vēstnesim“. Bet tīri literāriskā daļa nebija Olava sirds lieta. Savā istā elementā Olavs iejūtas, kad viņš pāris gadus vēlāk, kā publicists, uzņemas līdzdarbību žurnālā „Austrums“. Kaut gan īsu laiku tanī darbodamies, Olavs pagūst iespiest veselu virkni rakstu par dažādiem tā laika sociālās dzīves jautājumiem, atgrieždamies pie kalpu jautājuma, kurū tas jau bija apcerējis arī agrāk, cīnīdamies pret alkoholu un krogu kultūru, mācīdamies lauciniekus rūpēties par kopējiem labības krājumiem neražas un trūkuma gadījumiem, apvērtēdams amatu vīru izvēli biedrībām, rakstīdams par mācītāju stāvokli un rakstnieku pabalstīšanu u. c. Savos sociālā rakstura rakstos

Olavs mazāk kritizē, bet kā praktisks politiķis pieiet aktuāliem jautājumiem un dod lietderīgus padomus.

Visredzamāk Olava publicistiskā darbība izpaužas Rāviņa „Jaunajās Pēterburgas Avīzēs“ ap gadu simteņu maiņu, jo Pēterpils brīvākos cenzūras apstākļos žurnālists var teikt atklātākus vārdus. Vairāk brīvības Olavam šē piešķir arī viņa — politiskās daļas redaktora stāvoklis. Jau ar avīzes paraugnumura ievadrakstu Olavs pieteic cīņu vācu privilēģijām Latvijā un mūsu pašu tautiešu konservātismam, kas negrib pūlēties par tautas saimniecisko un garīgās dzīves apstākļu uzplaukšanu. Pretī sociālistu un galējo konservatīvo ekstrēmām mācībām, Olavs uzsver liberālās vidusmēra politikas prasības un tādā garā cenšas audzināt sabiedrību. Diemžēl, šai Olava spilgtajai redaktora debijai „Jaunajās Pēterburgas Avīzēs“ drīzas beigas atnesa Rāviņa neapdomīgā saimniekošana ar avīzi un līdzredaktora-feletonista Andrieva Niedras polēmiskais gājieni pret Olavu savas paša avīzes slejās. Starptautiskā žurnālistikā neiespējams, bet latviešu labai piemērots gadījums!

Olava avīznieka loma šai īsajā spīdī nepalika tomēr bez ievēribas. No vienas puses, šī darbība Olavu ciešāk sadraudzēja ar mūsu sabiedrības liberālāko daļu un tā sāk jau noīst un meklēt Olavā savu vadoni. Kad pienāk vētrainais 1905. g., Olavs ir liberālās „Balss“ redaktors un pauž sava laikraksta slejās nevien apdomību un prāta valdību pār jūtām, bet arī valdībai noteikti aizrāda reformu vajadzību un brīdina no pārmērīgām represijām.

No otras puses, šī Olava darbība krāj pret viņu vietējo vācu aprindu īgnumu, un drīz viņam jāsamaksā sava drošsirdība ar brīvības zaudēšanu. Uz vācu insinuāciju pamata tiesu palāta Olavu kā redaktoru notiesā uz gadu cietoksnī, un Olavam nākas šo sodu izciest Rīgas centrālcietumā.

Bet šī ir tikai viena puse no Olava darbības. Līdztekus žurnālistikai visu laiku turpinājās viņa paidagoga darbība, darbība biedrībās, kredītiestādēs. No jauna pienāk darbība arī Rīgas Latviešu biedrības Derīgu grāmatu nodaļā, Rīgas latviešu organizēšana uz pilsētas domnieku un Valsts Domes vēlēšanām. Īpaši šīm vēlēšanu cīņām Olavs ziedoja daudz spēka un laika, pats netiekdami uz kādu izcilu stāvokli. Sevišķi izceļas Olava loma I un IV Valsts Domes vēlēšanu cīņās 1906. un 1912. gadā un Rīgas domes vēlēšanās 1906. un 1913. gadā. Ja Valsts Domes vēlēšanās viņa uzstāšanās guva panākumus — pie latvieša Grosvalda un Zāliša ievēlēšanas Krievijas parlamentā, tad pilsētas vēlēšanās viņa nolūki panākt latvisku pārsvaru Rīgas pašvaldībā cieta katru reizi neveiksmi aiz ma-

zāk kultūrālo tautiešu saitēm ar vāciešiem un pasīvītes. Plašas latviešu aprindas nevarēja vēlēšanās ņemt dalību, jo pastāvēja augsts mantas cenzs, un caurmēra latvietis vēl nebija ticis pie lielākas turības. Olavs nepieķūsis uzstājās sapulcēs, presē un biedrībās par latviešu apvienošanu, bet, kā jau teikts, viņa pūlēm nebija vajadzīgā panākuma. Varbūt sava nozīme pie tam bija tam apstāklim, ka Olavs nebija dēmagogs, nenomelnoja savus pretiniekus, neizslēdza tos arī pilnīgi no kopdarbības, bet meklēja tādu uz proporcionālītes pamatiem. Bet vēlētāju masas dažreiz taisni meklē dēmagogus un uzgāvilē tiem kā praviešiem. Savā biedrību darbā arī Olavs negrib iet parasto ceļu, bet tiecas ieliet tanī arvien jaunu saturu, rast jaunus interesantus pasākumus. Tā jau pirmajā darbības laikmetā Latviešu biedrībā viņš iznes galvenā kārtā uz saviem pleciem I latviešu etnografiskās izstādes sarīkošanu, vēlāk atdzīvina studentu stipendiju lietu, noorganizē literātūras fondu rakstnieku pabalstiem, izkopj Derīgu grāmatu nodaļas darbību. Viņa ievada runas Zinību komisijas vasaras sapulcēs ir veseli notikumi, jo sniedz nevien pilnīgu pārskatu par pēdējā laika notikumiem un sasniegumiem latviešu kultūras dzīvē, bet uzstāda arī skaidru, pārlicinošu programmu nākamajai taktikai un darbībai.

Ap 1908. gadu dibinās jauns ievērojams latviešu kultūras centrs — Latviešu Izglītības biedrība. Lai gan strādādams Latviešu biedrībā, Olavs drīz redzams arī šīs biedrības čaklāko darbinieku vidū. Olavam sila sirds īpaši tam, kā sagādāt latviešu jaunatnei izglītību, kur tā nebūtu pilnīgi padota pārkrievošanas garam un paglabātu dzīvu savu tautību. Šis apstāklis ierosina stipras gribas cilvēku Olavu sēsties otrreiz uz augstskolas sola gadu simteņu maiņas gados un veltīt vairākus gadus tirdzniecības un oikomomisko zinātņu studijām. Kā mācītājs viņš skolu politikā nevarēja cerēt uz lielu lomu, jo Krievijas izglītības ministrija bija tanī laikā visnesaudzīgākā pārkrievošanas nesēja. Citu resoru skolās vēl valdīja brīvāks gars, un tāpēc Olavs izvēlas tirdzniecības zinātnes. Varbūt šī izvēle izskaidrojama pa daļai arī ar Olava interesi par sociālās dabas jautājumiem, jo tie cieši saistās ar oikomomiskajām zinātnēm. Beidzis Rīgas politechniku, Olavs 1904. gadā nodibina savu tirdzniecības skolu meitenēm. Tā kļūst ar savu nacionālo garu un sirsnīgo audzināšanu drīz populāra, un viņai pievienojas komercskola. Vēlāk tā paliek par kopīgu mācības iestādi abu dzimumu bērniem un paplašinās ar dažādiem praktiskiem kursiem. Vēl vēlāk skolai pievienojas arī pamatskola. Pasaules kara sākumā, pirms azvākšanās uz Pēterpili, Olava

mācības iestādes pulcina savās sienās daudz simtiem latviešu jaunekļu un jaunavu, no kuriem nākuši daudzi ievērojami vēlākās jaunās Latvijas darbinieki.

Bet kā reālpolitiķis Olavs redz, ka ar savām un savu laika biedru (Maldoņa, Ņenina) pāris vidusskolām tie nesa-glābs visu latviešu jaunatni. Jānāk uz skatuves lielākai latviešu skolu organizācijai. Un tādu viņš redz Latviešu Izglītības biedrībā, kura tiecas izkopt latvisko izglītību no paša sākuma, no pamat- jeb toreizējās elementārskolas. Un tāpēc, neskatoties uz savu lielo nevaļu, Olavs drīz nostājas šīs biedrības skolu komisijas priekšgalā un paliek tur līdz pasaules karām. Biedrība norganizē Rīgas dažādos rajonos ap duci skolu ar mātes valodu kā mācības valodu. To starpā ir viena vidusskola (proģimnazija), bet pārējās elementārskolas. Viņās mācās kopā ap 1000 bērnu. Šīs skolas bija ievērojamas nevien ar savu latvisko garu, bet arī ar to, ka bērnu vecāku un biedrības darbinieku personās tās ievilka atbildīgajā un grūtajā skolu saimnieciskās uzturēšanas darbā simtiem pieaugušu latviešu, kas senāk nebija pratuši pienācīgi vērtēt tautisko apziņu. Cīnoties par skolu uzturēšanu un līdzekļu sagādāšanu tām, tie iesila savas tautības garā un latviskojās līdzī saviem bērniem. Domāju, nebūšu pat pārspīlējis, ja teikšu, ka Latviešu Izglītības biedrības darbā un centienos radās dīglis Latvijas universitātei.

Olavs redzami darbojies līdz arī Rīgas Latviešu Labdarības biedrībā, īpaši viņas meitenu skolas kurātorijā, bet vēl svarīgāka ir viņa līdzdarbība latviešu studentu korporācijas „Talāvijas“ dibināšanā un vadībā. „Talāvija“ ir otra latviešu korporācija Rīgas politehniskā institūtā, blakus „Selonijai“. Viņas dibinātāji uzstādīja nolūku nopietnāk audzināt latvju studējošo jaunatni. Cik tas izdevies, par to spriedīs vēsture, bet minētā korporācija, saprātīgi vadīta, drīz ieņēma redzamu vietu mūsu sabiedriskā dzīvē. Tagad tā atskatās jau uz 35 gadu darbību.

Skolas, biedrību darbs, žurnālistika un citi pienākumi vēl nebija uzsūkuši visus Olava spēkus. Viņš atrod vēl laiku sarakstīt veselu virkni skolas grāmatu ticības mācībai: Bībeles stāstus, baznīcas vēsturi, katēchisma izskaidrojumu u. c. Tās bija populāri sarakstītas un plaši izplatījās. Te Olavs atrod iespēju runāt kā mācītājs ar plašāku sabiedrību, it īpaši ar jaunatni, ko dzīvē viņš nepanāca. Vērojot viņa tautisko darbību un avīžu rakstus, toreizējā vācu konsistorija tā lietas grozīja, ka Olavs netika pie patstāvīgas mācītāja vietas. Pēc kandidāta gada Jāņa draudzē Rīgā viņš gan dabūja uz īsāku

laiku palīga vietu pie slimā Lutera draudzes mācītāja Paukšēna Torņakalnā, bet kad pēc Paukšēna nāves vajadzēja vēlēt jaunu mācītāju, konsistorija izraudzījās vācu tautības draudzes ganu. Draudzes locekļi gan uzstājās par Olavu, bet tas nekā nelīdzēja. Jāsaka arī, ka neapmierināts, meklējošs cilvēks atstāj dziļākas pēdas sabiedriskā dzīvē kā pašpeticībā iegrimis apstākļu luteklis. Nav tāpēc iemesla domāt, ka Olavmācītājs būtu ierāvis dziļāku sliedi mūsu kultūrā un nacionālās domas izkopšanā kā Olavs-paidagōgs un publicists.

Liekas, ka darbinieks ar tik ideāliem centieniem savas tautas labā jāatzīst un jāpabalsta visai sabiedrībai. Bet tas nekad tā nav bijis un nebija arī Olava dzīvē. Nevien vācu aprindas, pret kuŗu privilēģijām raksta un runā Olavs, bet arī paši latvieši met tam sprunguļus starp kājām. No vienas puses tie bija kreisie internacionālisti, kam nepatika Olava nostāšanās par pakāpenisku, organisku dzīves attīstību. Savos rakstos un runās, it sevišķi ap 1904.—1906. gadiem, kad latviešu tauta nokļuva vēsturiskās ceļa jūtīs, Olavs noraida varmācīgus lauzumus un revolūcionāru taktiku, tanī pašā laikā droši prasīdams nepieciešamās reformas. Šāda liberāla viduslīnijas politika prasa gan augstāku tautas kultūru, nekā tanī laikā caurmēra latvietis, īpaši pilsētnieks, varēja uzrādīt, un tā varbūt bija Olava politikas galvenā kļūda, bet tāpēc Olava politisko ideālismu nevar noliegt.

No otras puses, Olava liberālisms nebija patīkams otram galējam spārnam — konservātiem, kas ap 1905. gadu sāka grupēties ap Fridrichu Veinbergu un viņa organu — Rīgas avīzi. To taktika bija, ar pārmērīgu padevību varas priekšā, ieņūt īslaicīgas priekšrocības, neredzot, ka visa tauta tanī pat laikā tiek garīgi nomākta un iet pretī apsikumam.

Olava mērenie, kaut arī noteiktie liberālisma principi viņa runās un avīžu rakstos toreizējām vadošām vācu aprindām šķiet gandrīz vai revolūcijas gatavošana, un viņi šos šķietamos Olava grēkus reģistrē, lai vēlāk Olavs viņu dēļ lauztu, tā sakot, kaklu. Izdevīgs brīdis arī pienāk, kad sodu ekspedīcijas pārstaigā Baltiju, un vācieši tiek aicināti par latviešu noziegumu uzrādītājiem. Tad tiek raksturots arī viss Olava grēku pūrs, un Pēterpils tiesu palāta 1907. gadā notiesā Olavu par viņa vadītās avīzes „Balss“ rakstiem uz gadu cietoksnī. 1908. gada rudenī Olavu uzaicina izciest šo sodu Rīgas centrālcietumā. Viņa taisno un skaidro dvēseli šis sods dziļi ievainoja, un soda izciešanas laiks nospieda viņu morāliski un fiziski. Grūtā darbā un dzīves cīņās aizlauztos miesas spēkus cietuma režims satrieca vēl vairāk, un pēc cietuma viņš vairs nebij tas

staltais sugestējošais vīrs, kas agrāk. Ja viņš tur pavisam nepagura, tad par to lielu tiesu jāpateicas viņa šo dzīves gadu labajam eņģelim — dzīves biedrenei Frīdai Olavai, kas dalījās ar savu dzīves biedri viņa idejās un stāvēja tam tuvu klāt ciešanās. Viņa bija enerģiska līdzdarbiniece arī Olava praktiskajos pasākumos, viņa skolās, un pateicoties viņai Olavs varēja uz ilgāku laiku atrauties no savu mācības iestāžu vadības, nesatricinot to stāvokli.

Cietuma laiks Olavam nepaiet dīkā. Viņš šeit atkārtu un padziļina savas teoloģijas studiju gados iegūtās filozofiskās zināšanas un uz savu pārdomu pamata saraksta „Galvenos virzienus ētikā“, divi daļās, pirmo tādu darbu mūsu literatūrā. Arī no nebrīvības un cietuma mūriem Olavam gribas sniegt savai tautai kādu mājienu nezaudēt grūtajos pārmaiņu gados dvēseles skaidrību un tikumisko spēku. Olava „Ētika“ bija vērtīgs ceļavadonis latviešiem nevien tumšajos reakcijas gados, bet arī vēlākajos bēgļu, kara un citu pārmaiņu laikos.

Olava sabiedriskā darbība bija patlaban vislabākajā plaukumā, kad uznāca pasaules karš. Tas gan neaizrāva Olava frontes cīnītāju rindās, bet kad izvāca Rīgas iestādes, to starpā arī skolas, arī Olavam bija jāpārceļas uz tālu svešumu. Laimīgā kārtā liktenis viņu noveda uz Krievijas toreizējo metropoli Pēterpili. Tur tuvāk krievu centrālās valdības iestādes, kurās Olavs var vairāk darīt latviešu labā. Tur salasās arī latviešu intelligences labākā daļa, ar kuru kopdarbībā var vairāk palīdzēt izklidinātai latviešu tautai. Un vajadzību bija neizsakāmi daudz, jo Kurzemes izvākšana norisinājās tik strauji, ka dažs labs nedabūja salasīt sev līdz pat visus ģimenes locekļus, nemaz nerunājot par saimniecības priekšmetiem un citām mantām. Vajadzēja uztura līdzekļu, vajadzēja darba, vajadzēja pajumtes. Bet Krievijas lielākos centrus pildīja nevien latviešu, bet arī ieņemtās Polijas un Baltkrievijas bēgļi. Pirmā palīdzības darba organizēšana notiek Rīgā, kamēr tā vēl nav izvākta. To ņem savās rokās abas latviešu lauksaimnieku centrālās organizācijas — Lauksaimnieku Centrālbiedrība un Oikonomiskā Savienība. Pirmā nodibina Bēgļu apgādāšanas komiteju, otrā — bēgļu palīdzības biedrību „Dzimtene“. Bet drīz iesākas „Dzimtenes“ aprindu uzbrukumi Bēgļu apgādāšanas komitejai, un varbūt šīs nevienprātības dēļ Olavs savā Rīgas dzīves periodā no aktīva darba bēgļu palīdzības organizācijās atturas. Bet viņš rūpējas, lai saimnieciskās organizācijas, kurās tas darbojās līdz, atvēlētu bēgļu vajadzībām prāvus līdzekļus. Bet kad 1915. gada vasarā tālākā Latvijas izvākšana novada arī Olavu uz Pēterpili, un

Krievijā rodas smags bēgļu sastrēgums, viņš bez kavēšanās ķeras pie bēgļu lietu kārtošanas. Kopā ar valsts domnieku Zālīti un Goldmani un citiem latviešu sabiedriskiem darbiniekiem, Olavs noorganizē bēgļu pārstāvju kongresu, kas ievēl Bēgļu Palīdzības centrālkomiteju, un šī centrālkomiteja izvirza Olavu par savu priekšnieku. Olavam pašam daudz rūpju par personīgo dzīvi un savu mācības iestāžu novietošanu, jo audzēkņi saradušies viņam līdz Pēterpilī un gaida nevien mācību noorganizēšanu, bet arī cer dabūt dzīvokli un uzturu, jo liels vairums viņu starpā ir jau bēgļu piederīgie un palikuši bez kādiem līdzekļiem. Olava veselība arī kļuvusi vēl nestiprāka. Bet viss tas neaizkavēja Olavu uzņemties grūto bēgļu aizgādniecības darbu, kurš prasīja visu cilvēku un vēl vairāk.

Sākas nepārtrauktu sēžu laiks un iešanas un skriešanas pa dažādām ministrijām un kancelejām pēc pabalstiem, pēc dažādiem atvieglojumiem bēgļiem. Pirmajā kārtošanas laikā jānotur pat pa 2 sēdes dienā. Gadās nepelnītas nepatīkšanas, jo svešumā nepieradušie bēgļi daudzos gadījumos kļūst slimīgi nervozi un grūti apmierināmi. Uzbrūk arī kreisā spārna prese par sikiem gadījumiem, kā par virtuvju neierīkošanu viņiem tuvu stāvošās biedrībās u. c. Bet Olava novājinātais organisms kūst kā ātri degoša svece. Vairāk ar gribas ne kā ar fizisko spēku viņš spītē grūtajai sirdskaitei, kas perinās viņa krūtīs; viņš pagūst savu darbu novirzīt ti ktaļu, ka latviešu bēgļi novietoti, cik labi to nu svešumā var. Ierīkotas bēgļu skolas, nokārtota viņu garīgā apkopšana. sazināšanās ar dzimtenē palikušiem piederīgiem, dzimtssarakstu vešana u. c. vajadzības. Šis Pēterpils laiks bija svarīgs nevien kā bēgļu aizgādniecības periods, — tur kopējā darbā noskaidrojās un nobrieda Olavā un viņa darba biedros — Jānī Čakstē, Arvēdā Bergā, Jānī Zālītī, Jānī Goldmanī un citos arī doma par latviešu tautas turpmāko stāvokli jauno laiku vēsmās, kādas nesa no Vakar-Eiropas šurp lielā kara vēji. Bēgļu Apgādāšanas centrālkomitejas aprindas noorganizē Pēterpilī arī plašu politisku laikrakstu „Baltija“. Tas apskata dzimtenē palikušo iedzīvotāju un izkaisīto bēgļu kārtējās vajadzības un pārrunā arī dažādus jautājumus par Baltijas turpmāko izbūvi, cik nu tas toreizējos apstākļos bija iespējams. Patstāvības doma toreiz gan vēl bija nobriedusi tikai līdz autonomijas prasībai. Laikrakstu vada A. Bergs un A. Būmanis, bet Olavs ar J. Čaksti parakstās kā izdevēju pārstāvji. Olavs sniedz avīzē vairākus rakstus par principiāliem jautājumiem. Gaidot jaunu atmodu savai dzimtenei, Olavs skubina izklīdināto tautu šai grūtību laikā smelt zinības, krāt piedzīvojumus un vingrināt saimnieciskās spējas. Tad tā nevien vieglāk

varēs panest bēgļu dzīves grūtības, bet kad tā atgriezīsies dzimtenē, tai būs spējīgi organizātori un norūdīti spēki. Viņš skubina uzturēt savu valodu un neaizmirst tiesības uz savu dzimteni un zemi.

Pienāca brīdis, kad izvārdzinātā tauta varēja pacelt galvu un mest drošākus skatus uz atstātās dzimtenes pusi. 1917. gada februārī revolūcija pāršalca kā atpestīšanas dziesma Krieviju, bet tā atrod jau nāves agonijā to, kam visvairāk sirds sila par savas tautas atpestīšanu. Olava sirds slimība bija kļūvusi tik ļauna, neskatoties uz īso atpūtu 1916. gada vasarā Somijas jūrmalā, ka janvāra vidū 1917. gadā viņš aizbrauc uz sanātoriju Koukalā Somijā. Bet ir jau par vēlu. Neskatoties uz pūlēm, ko ziedo viņa kopšanai, jau februāra mēnesī slimnieka stāvoklis tik ļauns, sirdsdarbība tik vāja, ka jāizsauc dzīves biedrene, lai tā būtu klāt pie slimnieka. Vēl viņu apmeklē gan tuvākie darba biedri no Centrālkomitejas, kas iepazīstina viņu īsumā ar jaunajiem notikumiem politikā. Olavs uz mirkli atdzīvojas, iesilst priekā, ka Krievijas revolūcija droši vien atnesīs labāku likteni arī latviešu dzimtenei, bet slimība nospiež viņu par jaunu, un 16. martā, pēc toreizējā vecā stila, viņš diezgan viegli aizmieg savas dzīves biedrenes rokās. Zīmīgi viņa beidzjamie vārdi dzīves biedrenei, jo tie vislabāk raksturo nelaika personību. Viņš liek sveicināt draugus un latvju tautu, kuŗu viņš esot par visu vairāk milējis, aizmirzdamš pat pienākumus pret saviem tuviniekiem.

Olava pavadišana uz dusu toreizējos apstākļos nebija sevišķi lepna, bet sirsnīga un aizkustinoša. Novietoja viņu uz pagaidu dusu Pēterpilī, kamēr to varēs uzņemt atbrīvotās dzimtenes smiltis, un Pēterpils latviešu biskaps Grinbergs kapa runā salīdzina nelaiki ar Vecās Derības Mozu, kas sataisījis savai tautai izredzēto zemi, bet pats to tikai no tālienes skatījis.

Tikai maija mēnesī 1921. gadā Olava pīšļus pārved uz Latviju un 5. jūnijā gulda Rīgas Meža kapos. Tur Olava Fonda valde uzceļ nelaikim pieminekli, un šī kapa vieta kļūst latviešu tautai un īpaši viņas jaunatnei par svētceļojuma vietu, lai nodotu godu un stiprinātu sevi tā darbinieka tuvumā, kuŗš no agras jaunības līdz nāvei bija dzīvojis savai tautai.

Par nelaika piemiņas uzglabāšanu un viņa pasākumu turpināšanu rūpējas Olava Fonds, kas darbojas Olava Pēterpils laikmeta tuvākā darba biedra A. Berga vadībā. Fonds izdevis nelaika rakstus un monografijas par viņu kā arī turpinājis dažādus vēsturisku pētījumu darbus Olava garā, izdodot tos atsevišķās grāmatās. Fonda apgādībā iznācis arī plašs apcerē-

jums par Bēglu Apgādāšanas centrālkomitejas darbību, kurā Olavam tik spilgta loma.

Fonds pārņēma arī Olava dibināto mācības iestāžu vadību un turpināja to, kamēr Rīgas pilsēta, apvienojot 1934. gada rudenī savas komercskolas, nosauca apvienoto komercskolu Viļa Olava vārdā, pārņemot no Fonda un pievienojot šai iestādei arī Olava dibināto komercskolu.

Olava dzīves ārējie notikumi nedod mums tomēr pilnīga jēdziena par viņu, un tāpēc es še atzīmēju tikai īsus šīs dzīves metus. Nav viņš kā Hannibals vai Suvorovs ar tūkstošgalvainu armiju pārspējis Alpu šļūdoņus, kā Napoleons pacēlies no kara vīra līdz Eiropas valdniekam, kā Gēte vai Vagners ar dziesmām vai skaņām aizrāvis ļaužu sirdis. Mūsu Olava nozīme un spēks izpaužas nevis viņa dzīves ārējos notikumos, bet viņa personībā, tās vērtībā un saturā. Jau viņa skolas biedri, kā Dr. G. Reinharde, liecina par Olava lielajām gara dāvanām, kādas tas pierādījis skolā. Viņš uzsver arī Olava kā jaunekļa dziļo pietāti pret savu ģimeni, skaistās dvēseles saites ar māti, pieticību personīgā dzīvē, vienkāršību un sirsnību. Jau ģimnazijā, kā māc. J. Romans savās atmiņās stāsta, Olavs sapņojis par tādu darba lauku, kur var vairāk strādāt tautas labā un pratis iedvesmot par šiem centieniem arī savus skolas biedrus.

Vēlāk, kā biedrību darbinieks un publicists, Olavs pierāda dziļu taisnības apziņu, nesalaužamu nostāšanos par savu pārliecību un tālredzīgu skatu nākotnē. Pametis vienu vēlēšanu cīņu aiz latviešu pilsoņu glēvuma un gara kūtrības, viņš tikpat dedzīgi uzņemas jaunu, jo viņu iedvesmo latviešu lietas taisnība.

Aiz laikmeta sārņiem, kādus uzpūš plašākām vai šaurākām tautas aprindām toreizējā dūmaku pilnā politiskā un sabiedriskā dzīvē, Olavs redz tomēr vienmēr savas tautas dziļāko „es“ un ētisko vērtību. To viņš nevien redz, bet rāda arī pašai tautai un viņas pretiniekiem, visgrūtākajos un bīstamākajos brīžos, kā 1905. un 1915. gados, runādams drošu un vīrišķīgu vārdu.

Apbrīnojamā darba spēja, kāda piemita Olavam, pati par sevi nebūtu vēl liels nopelns, ja Olava darbs visnotaļ nebūtu bijis stingri sistēmatisks, pakāpeniski uzbūvēts un pārdomāts. Neviena akmeņa no tiem, ko viņš bija cēlis, viņš nekad nenojauca. Viņa noteiktība dzīvē un darbā bija viens no galveniem apstākļiem, kāpēc viņš tā izauģa savas apkārtnes acis un izveidojās, kur vien iestājās, drīz par vadošo garu.

Bet noteiktība nedrīkst būt sauss pedantisms. Nel. Fricis Adamovičs savās atmiņās par Olavu, kā viņa skolu skolotājs, raksturo Olavu nevien kā cienītu priekšnieku, bet arī sirsniņu un gādīgu jaunatnes draugu un padomdevēju, kas vienmēr pūlējies ieskatīties savas jaunatnes priekos un bēdās, palīdzēt tās vajadzībās. Arvien Olavs bijis norūpējies, kā vairāk palīdzēt trūcīgiem skolēniem, domājis par dažādiem labdarības sarīkojumiem viņiem, pats iestudējis tādu izrikojumu programmas. Bet viņš audzinājis savu skolu bērnus arī kārtībā un darba mīlestībā, un šie audzēkņi vēlākā dzīvē to ir pilnā mērā pierādījuši.

Olavam bij spēja uztvert plašus jautājumus un tautas kardinālās vajadzības. Nevis sīki, bet lieliem vilcieniem viņš uzmet vai attēlo lietu būtību, tomēr viņa sniegtā glezna nav fragmentāra, bet skaidra un pilnīga. Tā ir reta īpašība būt liela vēriena cilvēkam un reizē arī visos sikumos noteiktam un konsekventam. Tikai tādi cilvēki iemieso sevī vadītāja spējas, kas viņus izceļ tautas priekšgalā. Olavs redz nevien, ka pienācis laiks izšķirošai cīņai ar vācu iespaidu, bet vēro arī pieaugošo diferenciāciju pašu tautas starpā, bezzemnieku vairošanos un kļūmīgo stāvokli. Viņš pirmais uzmet drošu domu par plaša jaunsaimniecību tīkla radīšanu. Olavs tālredzīgi nojauš, ka neapgādātie bezzemnieki veidojas par politiski nenosvērtām, viegli pārkamām masām, bet sava zemes stūrīša ideoloģija tos drīz piekļaus atkal atpakaļ tautas ķermenim, ko mēs tagad arī redzam.

Atbildīgākā loma visā dzīvē Olavam bija latviešu bēgļu laikos. Bēgļu Apgādāšanas centrālkomiteja Pēterpilī apstākļu gaitā izveidojas nevien par iestādi saimniecisko un garīgo vajadzību nokārtošanai, bet arī par pirmo latviešu politisko iestādi plašākā jēdzienā, par tautas pārvaldes institūtu. Krievi to gan nojauš, bet bēgļu lietu kārtošana nav viņiem patīkama, un tāpēc viņi pacieš šo stāvokli un daudz neiejaucas. Centrālkomitejai ir sava kultūras lietu nozare, arī savi ārlietu sakari, kas nodibinājās meklējot bēgļiem sazināšanos ar piederīgiem okupētā dzimtenē.

Te Olavs viens pats nevarēja sevišķi daudz izdarīt, bet viņa lielā nozīme bija viņa autoritāte, kas apvienoja ap Centrālkomiteju visdažādākos virzienus un domas. Liela nozīme bija arī viņa bezpartējiskumam, dvēseles mieram un līdzsvaram, kas dvesa no viņa, viņa paša darba mīlestībai un spējai ar vienu skatu uztvert visdažādākās vajadzības un jautājumus. Šīs savas spējas Olavs īsajā bēgļu laikā nedabūja ilgi izpaust, bet,

ja drusku augstāk es norādīju, ka Olavs nebija Suvorovs, kas pārveda armijas pār Alpiem, tad tomēr var sacīt, ka Olavs bija tāds tautas vadonis, kas pārveda savu tautu pāri melnajai Nāves jūrai un noveda atkal līdz dzimtenes krastiem. To nekad neaizmirsīs nevien tie 800.000 latviešu, kurus liktenis izsvieda svešumā, bet arī visi tie, kas dzimtenē dažādām saitēm bija vieni ar šiem izklidinātajiem.

Kārlis Ulmanis

Lieli vīri ir tautas lepnums un gods. Lieli vīri rada laikmetu un savas tautas dzīvi ievirza jaunā attīstības posmā. Kā pravieši viņi vada tautas pretim labākai nākotnei, veido tautas likteņus, griež vēstures ratus un rada krustceļus, kuŗos iesprauž ceļa stabus vēsturniekiem.

Tie ir vīri, kas paši nākuši no tautas un tāpēc atminējuši viņas domas un apvienojuši viņas ilgas vienā kopējā mērķī. Un pie šī mērķa viņi tautu noveduši, palīdzējuši tai to sasniegt, lai atkal sprautu jaunus saulainus mērķus, uz kuŗiem virzīt tautas ilgas.

Tie ir tautas vadoņi. Tautas vadoņi šī vārda tiešākā un labākā nozīmē.

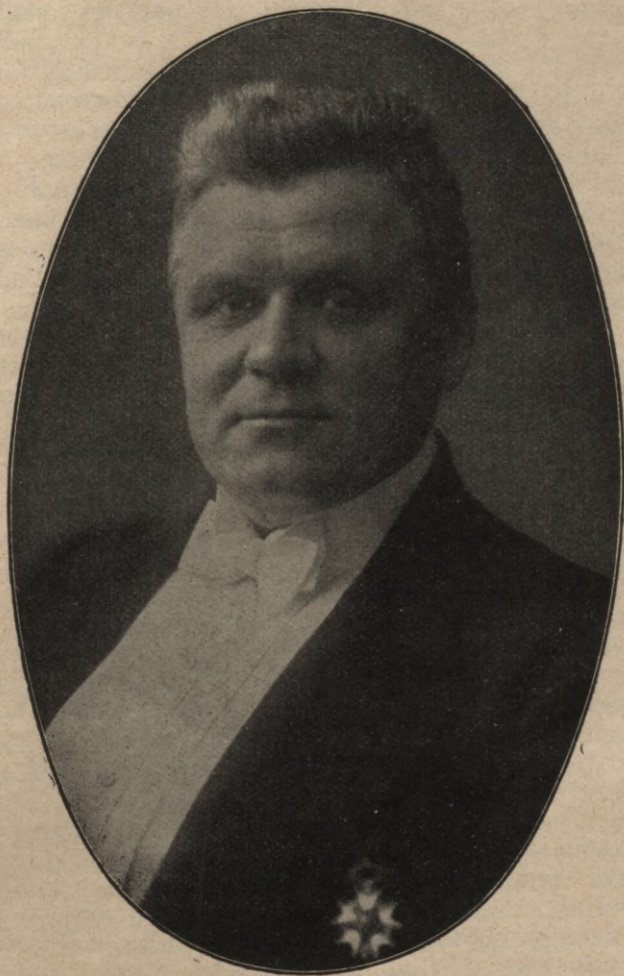
Un mums ir laime patlaban dzīvot laikmetā, kuŗu latviešu tautai ir radījis šāds vīrs.

Tas ir Kārlis Ulmanis. Kārlis Ulmanis — darbīgākais un slavenākais no latviešiem divdesmitā gadsimteņa pirmajā pusē. Bet divdesmitā gadsimteņa pirmā pusē ir slavenākais laikmets visā latviešu tautas vēsturē. Tas ir pirmais laikmets zem saules, kad latviešu ciltis ir apvienojušās par vienu kopēju nāciju, kuŗai pirmo reizi ir arī sava vienotā valsts. Bet šīs latviešu valsts dzīves organizētājs un galvenais vadītājs ir Kārlis Ulmanis.

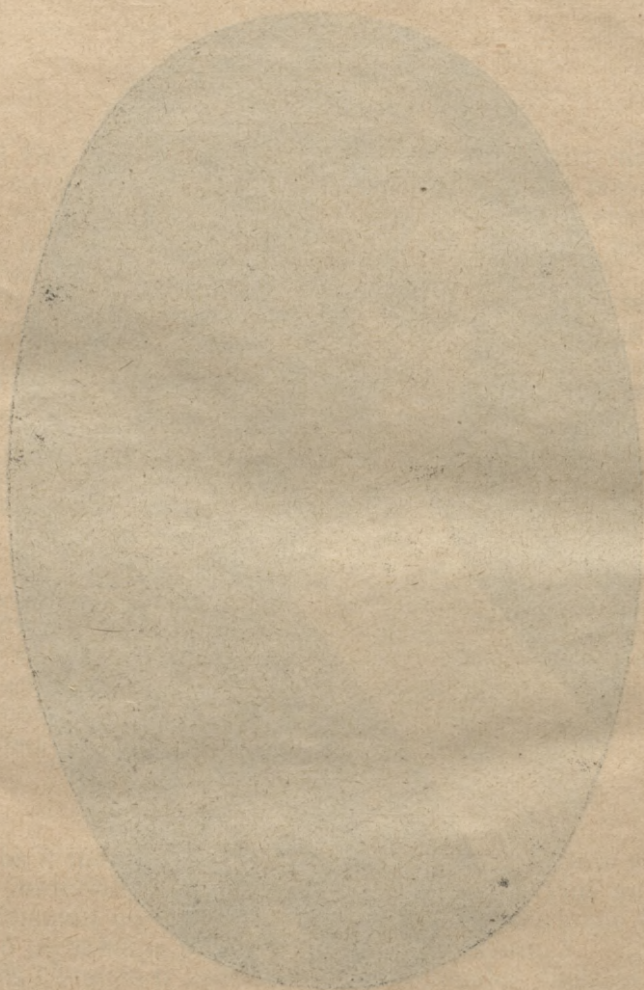
*

Kādas ir tās tekas, kuŗas minis Ulmanis savu gaitu sākumā, no kāda materiāla taisītas tās kāpes, pa kuŗām viņš no tautas vidus pamazām un neatlaidīgi kāpis vadoņa gloriozos augstumos, lielo pienākuma smagumu sev līdzī nesdams?

Kārlis Ulmanis ir zemnieka dēls. Zemgales plašajos klajos, kur pāri vienmuļajam līdzenumam, kuŗu pievilņo briestošo druŗu kuplums, visapkārt redz ilgas modinošo apvāršņa loku, ir kārts Kārļa Ulmaņa šūpulis. Un latviešu zemnieka sēta, kuŗā septiņdesmitajos gados dziļi sakņojās tieksme pēc „sava kaktiņa un sava stūriņa zemes“, Ulmanī ieaudzinājusi lielo mīlestību pret zemi, pret lauku darbu. Bet no mīlestības pret zemi un zemnieka sētu Ulmanī izaugusi lielā mīlestība pret savu tautu.

Dr. Kārlis Ulmanis

Kārlis Ulmanis dzimis 1877. gadā 7. septembrī Bērzmuižas pagasta Pikšās, kur viņa vecāki — Indriķis un Lizete Ulmaņi — bija saimnieki. Indriķim Ulmanim bija trīs dēli: Jānis, Indriķis un Kārlis; pēdējam bija lemts kļūt par zemnieku valsts dzīves vadītāju.

Kārlis Ulmanis dzima un auga laikmetā, kas latviešiem bija lielu pārgrozību un pārvērtību pilns. Tas ir straujais latviešu gruntniecības nodibināšanās laiks, kad latviešu zemnieks no kļaušu nomnieka kļuva par savas zemes īpašnieku. Tikai 1863. gada likums Kurzemes zemniekiem deva tó tiesību, ko Vidzemes zemnieki ieguva jau 1849. gadā — t. i. iegūt par dzimtu kroņa un privātmuižu zemes: iepirkt, mantot un saņemt kā dāvinājumu. Tikai ar sešdesmito gadu vidū Kurzemes latviešu zemnieks varēja savu apstrādāto un iekopto māju iepirkt un saukt par savu īpašumu, no kuŗa to vairs muiža nevarētu izdzīt pēc savas patvaļas. Bet pirmajā laikā pēc 1863. g. likuma latviešu zemnieki ļoti mazā mērā kļuva par saimniekiem. Pirmkārt, viņi vēl baidījās mājas iepirkt, ka muiža tās atkal neatņem, jo līdz tam laikam visu likumu devēja un izpildītāja bija pati muiža, un otrkārt, katram nebija vajadzīgās naudas māju iepirkšanai. Tad latviešiem radās divi vīri, kas veicināja māju iepirkšanu. Pirmais, kas skubināja zemniekus iepirkt mājas par dzimtu, paredzēdams latviešu saimnieciskā, nacionālā un politiskā spēkā pieaugšanu gruntniecībā, bija Kr. Valdemārs ar savām „Pēterburgas Avīzēm“. Viņas bija tās, kas kļiedēja arī zemnieku neuzticību un šaubas iepirkt mājas, ka muiža tās vēlāk atkal neatņem. Un šim mudinājumam bija panākumi. Bet daudz vairāk latviešu gruntniecības nodibināšanos veicināja Māteru Juris, septiņdesmitos gados vēl neatlaidīgāki mudinādams zemniekus iepirkt savas mājas par dzimtu, jo sevišķi, kad viņš 1875. gadā Jelgavā sāka izdot savu „Baltijas Zemkopi“, kuŗa programmā rakstīja: „Esiet latvieši, iepērciet savas mājas par dzimtu, izlietojiet savas juridiskās tiesības, mācieties kopt zemi.“ Šo pamdinājumu „Baltijas Zemkopis“ atkārtoja visu laiku, kamēr to vadīja Māteru Juris. Māteru Jurim Kurzemes zemniekos bija ļoti liels iespaids, bet sevišķi Jelgavas apkārtnes pagastos. Viņa ugunīgo rakstu nacionālisms apgāroja katru zemnieku māju, ja ne tiešā veidā, tad netieši. Un šis Māteru Juŗa gars ir lidinājies arī pār Bērzmuižas pagasta Pikšu mājām un viņu saimniekiem, stiprinādamus viņu nacionālismu un zemnieku kārtas pašapziņu. Tā bija liela psiholoģiska pārvērtība, liels atdzimšanas prieks, kas septiņdesmito gadu beigās ar māju iepirkšanas pirmo straujāko posmu nāca pār latviešu zemnieku sētām pēc piecdesmito un sešdesmito gadu kļaušu

nomas laika bezcerīgās nospiešanās. Un šai zemnieku atdzimšanas prieka un jaunu cerību laikā nu piedzima un sāka augt Kārlis Ulmanis.

Kārļa Ulmaņa tēvs, Indriķis Ulmanis, kad sešdesmtio gadu vidū sākās māju iepirkšanas laiks, savu māju no muižnieka iepirkdams un gribēdams ātrāk viņu izmaksāt, lai kļūtu pilnīgi neatkarīgs no muižas, sāk blakus zemnieka darbam nodarboties ar lopu tirdzniecību. Šī blakus nodarbošanās ir ienesīga un Indriķi Ulmani padara par samērā turīgu cilvēku. Viņš labi iekopj savas mājas, tā ka tās kļūst apkārtējiem lauksaimniekiem par paraugu. Pats saimnieks ir pazīstams ar savu ceņģību un taisnprātību, bet Ulmaņa mātes Lizetes palīdzību un devību slavē plašā apkārtņē. Dažreiz tēvam viņa tirgotāja gaitās uz Dobeli vai uz Jelgavu līdz brauc arī pastarītis Kārlis — mātes mīlulis un luteklis. Šie ceļojumi sniedz patīkamus pieredzējumus, bet noklausīšanās tirdznieciskos darījumos atīsta praktisko domāšanu. Kad Indriķim Ulmanim viņa trīs dēli pieaug, viņš arī tiem katram nopērk un uzdāvina mājas. Tā, Kārļa Ulmaņa vecākais brālis Jānis iegūst Šķibes pagasta Ezera-Kleišu mājas, kuŗas iekopis par priekšzīmīgu saimniecību; pie šī sava brāļa tagad diezgan bieži vietojas ministru prezidents K. Ulmanis. Vidējam brālim Indriķim dāvinātas Līvberzes pag. Brakšķu mājas. Viņš pirms kara tur ierīkojis zirgu audzētavu un sasniedzis lieliskus panākumus. Indriķa Ulmaņa audzētie zirgi piedalījušies Pēterpils un Maskavas hipodromu sacīkstēs. Kara laikā Indr. Ulmanis ar zirgiem un uzturu apgādāja armiju. Kārlis Ulmanis no tēva dabūjis dāvinājumā Līvberzes Gārdas, kuŗas vēlāk gan pārdevis, bet Pikšas pēc tēva nāves mantojis vecākais dēls Jānis.

*

Skolas gaitas Kārlis Ulmanis sāk 10 gadu vecumā. Ābeci un grāmatas lasīšanu viņam iemāca māte. Tač vecāki Kārli sūta Bērmuižas pagasta skolā, kuŗu viņš apmeklē ziemā un vasarā. Skola no Pikšām ir diezgan tālu. Lai ziemu 10 gadus vecajam zēnam nebūtu jābrien tāļš, sniega aizputināts ceļš, viņu nodod pansijā pie tēva brālēna Udzes muižā, no kuŗas skola ir daudz tuvāk.

Bērmuižas pagasta skolā Kārlis Ulmanis mācās pie diviem skolotājiem — Kristapa Cīruļa un Štolcera. Kristaps Cīrulis ir skolas pārzinis, un Kārļa Ulmaņa svaine Vilhelmine Ulmane, kuŗa šai pašā skolā gājusi pāris gadus pirms K. Ulmaņa, viņu raksturo kā ļoti teicamu audzinātāju: „Mēs visi jutām

lielu cienību pret šo skolotāju, pat bijību, lai gan viņš nekad netika uz mums dusmās blāvis, vai arī kādu bargi nosodījis. Viņa vārdi nekad nebija skarbi, bet pamācoši, glāstoši.“

Pretstats viņam bija palīgskolotājs Štolcers, nervōzs un dusmīgs. Bet viņu bērni nekad neklausīja un nemaz nebijās.

Domāju, ka skolotājs Kristaps Cīrulis ir stipri ietekmējis Kārļa Ulmaņa raksturu un devis pirmo pamudinājumu uz zinībām.

Cīrulis vēl tagad dzīvs, lai gan sasniedzis 90 gadu vecumu. Viņš dzīvo Rīgā pie saviem bērniem.“*)

Beidzis mācības Bēzrmuižas pagasta skolā, Ulmanis iestājas toreiz diezgan populārajā Jelgavas pilsētas Aleksandra skolā. Šai skolai ir apm. proģimnazijas kurss, bet viņā valda stingrs pārkrievošanas režīms. Rusifikācija nupat kā bija skārusi visas skolas, bet sevišķi neatlaidīgi viņu uzspieda valsts un pilsētu skolām. Viscītīgākais rusifikātors Jelgavas Aleksandra skolā deviņdesmitajos gados ir skolas inspektors Radčenko. Par šo Kārļa Ulmaņa skolas laiku viņa toreizējais skolas biedrs, Zālenieku pagasta Rīmeiku saimnieks D. Smiltnieks liecina sekošo: „Ulmanis dzīvoja pansijā pie mūsu skolas matemātikas skolotāja Bohonko. Es dzīvoju citā pansijā kopā ar bijušo pirmo Krievijas valsts domnieku soc.-dēm. Ozolu un 1905. g. Kalnamuižas steika kustības vadoni Valdmāni, kurī toreiz apmeklēja Jelgavas reālskolu. Ulmanis pie mums mājās šad tad atnāca, kur tad visi gudri runājām vai kopīgi gājām ārpus Jelgavas staigāt. Ulmanis jau toreiz bija kas atsevišķs starp mums pārējiem zēniem. Bija ļoti kustīgs, sabiedrisks, laipns, smaidīgs, prata iemantot visu draudzību un uzticību — bet tanī pašā laikā nevienu sev „nepielaida par tuvu“. Pret Ulmani visiem bija zināms respekts un it kā bailes no viņa. Tas pats bija novērojams arī tieši skolā. Ulmanis mācījās ne sevišķi uzcītīgi, tā vidēji, bet visi skolotāji viņu tomēr mīlēja un dažu labu reizi pat lutināja, par ko mēs pārējie skolnieki nevienu reizi vien bijām tā kā ļauni, kā greizsirdīgi. Ulmanis nobeidza pilsētas skolu un pēc tam pārgāja uz reālskolas VI klasi.“**)

Pēc reālskolas beigšanas Ulmanis kādu laiku nodzīvoja tēva mājās, nododamies praktiskai lauksaimniecībai un pēc grāmatām studēdams lauksaimniecības zinības. Še viņš savus pirmos soļus spēkā autodidakts, bet kā visur un vienmēr, šie Ulmaņa soļi ir droši un sekmīgi.

*) „Pēdējā Brīdī“ Nr. 214, 1934.

***) D. Smiltnieks — autoram rakstītā vēstulē.

1902. gadā Ulmanis jau stājas atklātības priekšā kā lauksaimniecības ideologs un aktīvs darbinieks. 22. jūnijā šai gadā Bērzmuižā notiek pirmie piensaimniecības kursi. Tos organizē tolaik ļoti aktīvā Jelgavas lauksaimniecības biedrība netaisīti prof. J. Berga vadībā, un K. Ulmanis kursos piedalās kā lektors, lasīdams par lopkopību un piensaimniecību. Šais kurss nolasītais Ulmaņa priekšlasījums 1902. g. septembrī iespiests „Zemkopī“ 36. un 37. num. Ulmanis jau tad aicina zemniekus apvienoties un dibināt kopmoderniecības, jo lopkopība nevarēs uzplaukt, ja zemniekiem nebūs kur pārdot pienu par pienācīgu cenu, kā to tagad var darīt tikai tie, kas dzīvo tuvāk pilsētām. Ar kopmoderniecību dibināšanu arī visattālākos rajonos sāks mošāki attīstīties lopkopība. Pēc piensaimniecības kursiem Bērzmuižā, Ulmanis 1902. gada vasarā uzstājas vēl ar dažiem priekšlasījumiem par lauksaimniecību.

1902. g. rudenī Ulmanis dodas uz Šveici studēt agronomiju un iestājas Cīriches politehniskās augstskolas lauksaimniecības fakultātē. 1903. g. vasarā Ulmanis atgriežas atkal Latvijā un sarīko piensaimniecības kursus Valmierā. Šo kursu rezultātā Kauguru (vēlāk Baltijas) lauksaimniecības biedrība sāk izdot „Valmieras lauksaimnieku“, lai populārizētu jaunās lopkopības un laukkopības idejas un veicinātu latviešu lauksaimniecību. K. Ulmanis šim žurnālam ir cītīgs līdzstrādnieks.

1903. g. rudenī Ulmanis dodas pa otram lāgam uz ārzemēm, šoreiz uz Leipciģu, un iestājas turienes lauksaimniecības institūtā, kuru beidz 1905. gadā. Studiju laikā Ulmanis uzstājas ar dažiem priekšlasījumiem par lauksaimniecību arī Vācijā un raksta vācu speciālos izdevumos, tāpat viņš sūta rakstus „Valmieras lauksaimniekam“, sevišķi par lopkopības jautājumiem.

Studijas beidzis un atgriezies Latvijā, Ulmanis par savu darbības rajonu izraugās Valmieru, kur viņš ar saviem priekšlasījumiem un rakstiem ļoti iecienīts. Ulmanis tūdaļ, starp citu, uzņemas arī „Valmieras lauksaimnieka“ redaktora pienākumus. Še viņš ievieto rakstus, kas vērsti pret carisko patvaldību. Bet par šiem rakstiem 1905. g. rudenī Ulmani apcietina un iesloga Pleskavas cietumā, kur viņš pavada visu ziemu. 1906. gada pavasarī, izkļuvis no cietuma, Ulmanis emigrē uz Vāciju. 1906./07. gada ziemā viņš ir skolotājs kādā Vācijas lauksaimniecības skolā, pēc kam atgriežas Latvijā, bet uzturēšanās še nav droša, jo Ulmanis ir ļoti aktīvs, viņš nevar norimt bez priekšlasījumiem, bez rakstīšanas presē. Tāpēc, radu padomam paklausīdams, Ulmanis caur Somiju dodas uz Ameriku.

Amerikā Ulmanis nodzīvo 6 gadus (1907.—13.). Šai Aizatlantijā ir cita kultūra, cits darba ritms un savādāka dzīves izpratne kā Eiropā. Tie, kas no Eiropas nomaļvalstīm aizbrauc uz Ameriku, parasti pārdzīvo kultūras lūzumu. Viņi amerikānizējas, it kā atlūst šejienes kultūrai un dzīves rāmajam plūdumam. Un kad šie aizgājēji pārnāk atpakaļ, kas reti notiek, tad par viņiem gandrīz var teikt, ka „atgriezts riecens vairs nepielīp“. Ar Ulmani tas ir otrādi. Viņš Amerikā nav amerikānizējies, bet „ulmanizējies“, kļuvis par īsti pilnvērtīgu personību. No amerikānisma viņš uzņēmis sevī tā labākās īpašības — lielu darbīgumu, aktivitāti, pietāti pret katru godīgu darbu, kuŗš vienīgais ir dzīves cēlējs un labākas nākotnes veidotājs, ātru orientēšanos un spīdošas organizatora spējas. Ne diplomam, dižciltībai, radu rakstiem vai bagātībai ir nozīme. Nē. Vienīgā vērtība ir cilvēks pats un tas, ko un kā viņš var padarīt, kaut arī viņš strādātu visvienkāršāko darbu. Tas ir pozitīvais amerikāņu dzīves uzskatā. Un to Amerikā ir mācījies pazīt un cienīt Kārlis Ulmanis. Amerikā nonācis, Ulmanis tur neatrod priekšā nekādus uzklātus galdus vai gaļas podus. Viņam jāstājas pie smagiem darbiem un arī tos nav viegli dabūt. Ulmanis ieliek avīzē sludinājumu, ka agronoms, kas beidzis augstskolu Eiropā, meklē kādu vietu. Gluži bez darba piedāvājuma viņš nepaliek. Vienam ir vajadzīgs sētnieks, otram malkas skaldītājs un trešajam — strādnieks fermā. Un Eiropā studējušais agronoms aiziet par vienkāršu laukstrādnieku uz Amerikas fermu. Visvienkāršākos darbus Ulmanis ir strādājis fermās, sviestnīcās, un tad, vienīgi pateicoties tikai sava darba atestācijai, kļuvis par fermu pārvaldnieku.

Lai vēl papildinātu savas zināšanas agronomijā, Ulmanis iestājas Nebraskas valsts lauksaimniecības institūtā, kuŗu beidz 1909. gadā, pēc kam kādu laiku tai pašā institūtā paliek par lektoru. Ar priekšlasījumiem par lauksaimniecību Ulmanis Amerikā uzstājies arī vairākās atklātās sapulcēs.*)

Aizōkeanijā Ulmanis tā tad ir gājis ļoti labā darba un dzīves uzskatu skolā, skolā, kas viņam kā nākošajam valsts dzīves organizētājam un ilggadīgam ministru prezidentam, bija nepieciešama, jo kā viņš pats saka, tad „tie vīri, kas ir kaut ko patiesi lielu izdarījuši un panākuši, kas ir uz priekšu tikuši, ir tie vīri, kas ir strādājuši, lasījuši, mācījušies un domājuši mazliet vairāk nekā bija vajadzīgs, lai varētu paēst un apģērbties; kas nebija apmierināti ar zināšanām, kuŗu pietika acumirkļa vajadzībām, bet kas allaž centās sakrāt daudz zināšanu vēlākai

*) Daži fakti no „Brīvās Zemes“ 1922. g. 21. jūnija num.

vajadzībai.***) Un tāds vīrs, kas krājis zināšanas nākotnes vajadzībām — Latvijas vajadzībām, ir Kārlis Ulmanis pats. Jau Amerikā viņa galvenā doma ir par latviešu tautu, par viņas nākotni, kuŗas atplaukumu Ulmanis vispirms saskata saimnieciskā stiprumā, lauksaimniecības uzcelšanā. Un Ulmanis ķeras pie spalvas un raksta garus rakstus par to, kā latviešu zemniekiem izkopt savas mājas un saimnieciski nostiprināties. Šie raksti ceļo pāri okeānam un še ierauga dienas gaismu. Ulmaņa rakstu galvenā izplatītāja ir Baltijas lauksaimnieku biedrība Valmierā ar enerģisko priekšnieku H. Enzeliņu, kas gādā, lai šos rakstus iespējš biedrības izdotā „Zemē“. Dažreiz Ulmaņa rakstus lasa priekšā arī zemnieku sapulcēs. No Amerikas Ulmanis darbojas līdzī arī „Zemkopī“, „Baltijas lauksaimniekā“ u. c. Savos rakstos Ulmanis mudina latviešus piegriezt lielāku vērību lauksaimniecības izglītībai, rīkot un apmeklēt speciālus kursus un skolas, kur paplašināt savas zināšanas. Kursi un skolas atmaksājas.***) Lauksaimniecības pacelšanas labā viņš katram vienmēr liek pie sirds atzīt lauksaimniecības izglītības lielo lomu. Aizvien Ulmanim ir pie rokas attiecīgi piemēri un norādījumi uz Amerikas apstākļiem. Tikpat svarīga lieta, kā lauksaimnieciskā izglītība, ir arī zemnieka kopdarbība, jo daudzi pasākumi tikai kopējiem spēkiem veicami, — kopmoderniecības, izmēģinājumu saimniecības. Tāpēc Ulmanis vērš un noskaidro latviešu zemnieku domas arī šai virzienā.***)

Tālāk atzīmējama kādā ļoti svarīga latviešu zemnieku dzīves problēma, kuŗas nokārtošanai, vai vismaz labvēlīgas nokārtošanās ietekmei, Kārlis Ulmanis, Amerikā dzīvodams, kā viens no pirmajiem ir piegriezis vērību. Tā ir saimnieku dēlu problēma. Problēma, kas radusies reizē ar latviešu gruntniecības nodibināšanos, kas bijusi par iemeslu daudzām drāmām, kas radījusi veselu sociālā noslāņojuma tipu — saimnieka jaunāko dēlu, problēma, kas ir akūta arī vēl mūsu dienās. Pēc likuma zemnieku mājas mantoja vecākais dēls. Viņš tad kalpoja ilgus gadus vecākiem bez kādas atlīdzības — cerībā tikt dienās sava tēva mājās par saimnieku, ja varēja ar tēvu satikt. Bet jaunākiem dēliem no tēva mājas jāaiziet. Viena daļa gan gadiem kalpo vecākiem bez atlīdzības; beidzot tie nāk pie atziņas, ka būtu bijis labāk sākt pašam savu dzīvi, bet tad jau ir par vēlu. Otra daļa atstāj tēva mājas, lai meklētu laimi un labāku dzīvi plašajā pasaulē. Turīgākie zemnieki savus jaunā-

*) Sabiedriski raksti, 414.

**) „Zeme“ 1910. g.

***) Lauksaimniecības pacelšanas lietā — „Baltijas lauks.“ 1910. Sab. r.

kos bērnus gan ir centušies sūtīt pilsētas skolās, lai viņi dzīvētu tiktu uz augšu, tikai ne reti pietrūkst līdzekļu, ar ko izglītību nobeigt. Bet paskolotie latvieši vairās no melnā darba un vēlāk bieži kļūst nelaimīgi cilvēki, kas no laukiem plūst uz pilsētām laimi meklēt. Šis pēdējās parādības iemesls ir nepareizi dzīves uzskati un aplama audzināšana, jo (kā Ulmanis pareizi saka), „kad latviešu jaunekļi un jaunavas sāk iet uz pilsētu skolās, tad, svētdienās un brīvdienās mājās pārbraukuši, lielākā daļa no viņiem baidās — un „papus un mamma“ arī neļauj — rociņas „apšmucēt“, it kā ziepju un ūdens trūktu viņu nomazgāšanai.“*) Vienu daļu bērnus zemnieki ar to samaitā paši, pie laika neievadīdami viņu darbības dziņu pareizās sliedēs. „Pie šīs šķiras pieder tā saimnieka 25 gadi vecā meitiņa“, saka K. Ulmanis, „kuņa gandrīz vai pagība, kad es viņai gribēju rādīt, kā govīs jāslauc. Viņa savā mūžā nebija slauceni rokā, paņēmusi.“**)

Kad saimnieku dēlu problēma Latvijā sāk pieņemt tādu veidu, kas var traucēt latviešu lauksaimniecības attīstību, Ulmanis viņu plaši apgaismo un mēģina atrisināt daudzus rakstos. Par šo jautājumu lauksaimniecības žurnālos un laikrakstos viņš ievietojis veselu rakstu sēriju: Saimnieku dēli (Zemkopis 1910), Grūtie laiki (Zeme 1912), Gluži kā pie mums (Zeme 1913), Noteikumi mūsu dēlu aizdzīšanai svešumā (Zeme 14), Tēvs un viņa dēls (Zeme 14), Dēls un viņa tēvs (Zeme 14), Tēva mājas un tēvu dēli (Zeme 14), Lauksaimniecība kā dzīves darbs (Zeme 1915), Tēvs un dēls (Zemes Spēks 1922), Tēvi un dēli (Z. Sp. 1923) etc.

Lai novērstu lauku jaunatnes, sevišķi saimniekdēlu aizplūšanu uz pilsētām, Ulmanis ieteic zemniekiem ar darbu un paraugu mācīt saviem bērniem mīlestību pret zemi, pret zemnieka darbu, maksāt saviem bērniem tādas pat algas kā kalpiem, jo ja svešais strādā un saņem algu, kāpēc lai tavs bērns nesaņemtu to pašu? Lauksaimniecības ar uzņēmību var padarīt ienesīgākas (un Ulmanis norāda, kā to darīt), tad arī saimnieka dēliem mājas dos labāku atalgojumu. Bērniem jāļauj arī zināma iniciatīva saimniekošanā, viņiem jādod savs zirgs, sava govs, kas viņus vairāk saistītu pie mājas, tiem jāļauj apmeklēt izrīkojumus, saieties ar draugiem, papriecāties; un beidzot arī viņiem pēc iespējas jāmēģina iekārtot „savs kaktiņš, savs stūrītis zemes“.

„Ja jūs esat zemkopis,“ saka Ulmanis, „un gribat, lai arī jūs dēls taptu par zemkopi, tad mācait viņu jau no mazām die-

*) K. Ulmanis — Sab. rakst. 17.

***) Sab. rakst. 39.

nām godāt viņa tēva darbu. Gādājiet par to, ka jūsu dēla prātā jo dziļi iespiežas apziņa, ka visas pasaules lielie un slavenie vīri ir bijuši laucinieku bērni.“ Un citā vietā: — „... patiesi cienīts top tikai tas vīrs, kurš var padarīt lielāko daudzumu ražīga darba, vienalga, vai tas ir smadzeņu, vai roku darbs. Tādēļ arī neviens cilvēks, vai bagāts, vai nabags, lai nekaunas strādāt ar sava paša rokām.“ Šādas domas un šādus uzskatus latviešu zemniekiem Kārlis Ulmanis ir mācījis arī vēlāk, kā ievērojamākais Latvijas valsts vīrs. Tāpat arī strādnieku dzīvi viņš ieteicis padarīt vieglāku un patīkamāku. Tad tiem būs lielāks darba prieks. Viņi nebēgs no zemes.

*

Bet no tālās Aizōkeanijas, kur Ulmanis domā šīs Latvijas izbūves domas, nav viegli sekot Latvijas dzīvei, nav viegli latviešu zemniekiem rādīt labākas nākotnes mērķus un nospraust ceļus to sasniegšanai. Tāpēc 1913. gadā, pēc amnēstijas pasludināšanas piektgadniekiem, Ulmanis steigzas uz dzimteni. Še viņš aiziet uz Valmieru, kur Baltijas lauksaimnieku biedrība viņu aicinājusi par savu agronomu. Ulmanis uzņemas arī biedrības izdotā žurnāla „Zeme“ vadību. Tagad iesākas jauns ļoti rosīgs darba posms Ulmaņa dzīvē. Zemnieku sapulces, priekšlasījumi, kursi, raksti par lauksaimniecību. Tas tagad Ulmaņa darba lauks. Un šai darbā viņš ieliek visu sevi. Nākdams tiešā sakarā ar tautu, sapulcēs un priekšlasījumos, Ulmanis dedzina zemnieku sirdis, satrauc viņu prātus.

Kas tas ir par spēku, kas izstaro no Ulmaņa visur, kur viņš parādās ļaudīs, kā toreiz, tā valsts dibināšanas un izveidošanas gados? Tā ir visa Ulmaņa pilnkanīgā un mērķtiecīgā personība, kuŗa mums še dažos vārdos jāraksturo, jo tad labāk sapratīsim to, kā no Valmieras rajona agronoma piecos gados izauga Latvijas pirmais ministru prezidents un vēlākais valsts vadītājs.

Kārlis Ulmanis sevī apvieno latviešu labāko centienu pozitīvākās īpašības, sākot ar nacionālo atmodu un šīs idejas pilnveidību neatkarīgā valstī. Ulmanī mēs varam saskatīt Kr. Valdemāra lieliskās tautas dzīves organizātora un politiķa dāvanas, Brīvzemnieka lielo darbīgumu un tautisko sirsnību un Kronvlada Aša praviētiski dedzīgo patriotismu. Tas ir 19. g. s. latviešu tautiskās kustības labākais mantojums, kas it kā iedzimis Ulmanī.

Bet kā personība ar savām rasturīpašībām Ulmanis visspilgtāk izceļas arī starp divdesmitā gadusimteņa pirmās puses lat-

viešu atklātības darbiniekiem. Ulmaņa galvenās raksturīpašības ir: 1) ticība zemei un viņas spēka visvarai, 2) darba godāšana, 3) klints cieta ticība tautai un viņas nacionālo spēku uzvarai un šīs ticības iedvešana arī citiem, 4) lielas darba spējas un līdz stūrgalvībai nelokāms raksturs.

Ulmaņa ticība zemei un viņas spēka varai cilvēku dzīvē ir tīri vai panteistiska. Šī ticība sakņojas viņa būtības visdziļākos dziļumos, un tāpēc tā nav nejaušība, ka Ulmanis ir bijis vispirms zemnieku vadonis un tagad ir valsts dzīves vadītājs.

„Es ticu, ka nekas nav skaistāks par lauku dzīvi,“ saka kādā rakstā Ulmanis, „par darbu laukā un plāvā, es negribu mainīties ne ar vienu citu, jo nekur citur mana sirds nejustu tādu prieku, kā še, manā mājā, manā sētā, kur runā uz mani tikai man saprotamu valodu ir klusā māja, ir rāmais dārzs, ir plašie mierīgie tīrumi. Es esmu lepns uz to, ka esmu zemnieks.“*)

„Es ticu, ka mūsu zeme ir bagāta un sava rūpīgā arāja pūles atlīdzinās simtkārtīgi, un ja arī mūsu zeme neslēpj sava klēpja dziļumos ne zeltu, ne sudrabu, tad to, ko daba mums nav devusi, mēs latvieši radīsim ar savu brīvā pilsoņa darbu un izturību.“

Un turpinot šīs panteistiskās ticības apliecinājumu zemei, Ulmanis citā vietā vēl saka: „Es ticu, ka mūsu zemnieka darbs nav vienas dienas darbs, ka mums jābūvē arī nākotnei, mums jā rūpējas, lai zemes auglība ietu nevis mazumā, bet kāptu kāpdama, lai mēs varētu mūsu pēcnācējiem nodot mūsu mājas labākas un auglīgākas, nekā mēs viņas saņēmām.“

Šādai ticībai uz zemi un zemnieka darbu ir arī politiski un valstiski motīvi, jo stipra un centīga zemniecība netik vien uztur līdzsvarā valsts dzīvi, bet sevišķi mums, latviešiem, tā daudzā ziņā uzskatāma arī par visas tautas dzīves sakni. Ulmaņa ticībai zemes spēka varai pamatā tā tad ir socioloģisks skats uz dzīvi.

Vissvarīgākā dzīves problēma, kurai Ulmanis pieiet kā sociologs, ir darba problēma. Darbs kā grūtību, ciešanu un prieka avots vienmēr ir cilvēka neatvairāmais pavadoņs. No darba, lai tas būtu kāds būdams, neviens cilvēks vēl nav varējis izbēgt un neizbēgs, jo tad būtu jāizbēg pašam no sevis. Bet pasaulē ir tikpat liela darba dažādība, cik vispusīga ir dzīve. Viens darbu sajūt kā dzīves atvieglojumu, kā augšup-

*) Kam mēs ticam un uz ko mēs ceram — „Zemes Spēks“ 1922.

cēlēju, viņš darbu dara ar sajūsmu un prieku. Bet otram darbā ir visu grūtību, nelaimju un likstu smagums, un tāpēc gadu simteņiem ilgi, mašīnērijai progresējot, domātāji ir meklējuši un centušies atrast līdzekļus, kā atvieglot cilvēka darba nastu. Bet vai cilvēks ar to ir kļuvis laimīgāks? Vai mašīnērijas laikmets atvieglinājis cilvēces grūtības un ciešanas? Nē. Mašīnērija bija vajadzīga cilvēces progresam. Cilvēka dabisko darba smagumu viņa nav darījusi vieglāku, bet tikai radījusi lielo bezdarba krīzi.

Un Kārlis Ulmanis nu veselā priekšlasījumā un rakstu ciklā nāk kā darba būtības filozofs, kas slavina darbu, ceļ godā darba pašvērtību. Ulmanis saka, ka darbs dod labāko saturu cilvēka dzīvei. Nevis nejaušība vai akla laime, bet darbs būs tas, kas cilvēku augšup cels un laimīgu darīs. Tāpēc Ulmanis vispirms mudina strādāt; „strādāt, strādāt!” (Lauksaimnieks 1905.). Un tad: pašam ticēt savam darbam. „Katrā darbā,” saka Ulmanis, „slēpjas daudz kas vairāk nekā tas, ko acis redz; tik ilgi, kamēr mēs neticam paši savam darbam, kamēr mēs necienām paši savu darbu, mēs redzam tikai viņa ārpusi, viņa grūtības. Bet vienīgi tikai pārdomāšana, iedziļināšanās mūsu darbā un nodošanās viņam ar miesu un dvēseli palīdzēs mums atrast mūsu darbā apslēpto nozīmi, uzrādīs mums, kur ir meklējama mūsu darba alga” (Zeme, 1914.). Bet tikai to darbu var padarīt labi un veikli, kas cilvēku saista, tāpēc Ulmanis ieteic piegriezties vairāk tiem darbiem, kas valdzina cilvēka prātu. „Mums vajag mūsu darbu mīlēt un ļauties no šīs mīlestības vadīties” (Zeme, 1915.).

Tā ir tiešām lieliska himna darbam, kuŗu sludina Ulmanis. Darbu darīt valdnieka aparotībā, bet ne verga nospīestībā! „Neviens neredzēs sevi uzplaukštam, iekams viņš nebūs nācis pie slēdziena, ka viņa darbs viņam patīk, ka viņš tō spēj darīt valdnieka aparotībā un nevis verga nospīestībā.”

Bet kā iegūt mīlestību pret darbu, kā pārvarēt darba nepatiku un pildīt savu sirdi ar darba prieku? — Ar suģestiju, ar pašiedvesmi, māca Ulmanis: „Noņemies, — vienalga, kas tev būtu darāms — šim darbam tu atdosies visumā. Tu ieliksi savā darbā visus savus spēkus, visu savu būtību. Tu strādāsi uzvarētājā sajūsmā, la tu izjustu to gandarījumu un vareņību, ko pazīst tikai uzvarētājs. — Piepildi savu darbu ar isto garu. Uzskati savu nodarbošanos kā kaut ko augstu un dievišķu, ja arī tavs darbs nav pats sevī diez cik ievērojams; gars, ar kādu tu pie viņa ķersies, būs un paliks izšķirošais. Tā būs tava celšanās vai grimšana. Nepanesamas tev ar laiku paliks atmiņas par darbu, kas darīts negribēšanā un kas slikti izdevies. Nepa-

nesams lai tev paliek paradums atstāt darbus pusdarītus, vai padarīt tos nospiešanas un negribēšanas garā, citādi tas vilksies līdzī tev uz katra soļa kā lipīgs pavediens, tas apēnos tavas turpmākās gaitas, nesdams tev pazemošanu un negodu taisni tad, kad tu to vismazāk gaidīsi. Ja ir ļaudis, kas ar to apmierināti, tā viņu darīšana, bet tu, tu spraud sev mērķi augstu un turi savus ideālus cēlus.“ Šādus skaistus vārdus par darbu un darba vērtību ir rakstījis Kārlis Ulmanis „Zemes Spēkā“ 1929. gadā.

Nevajag domāt, ka ir izredzēto vai inteliģento darbi, kurus var darīt ar šādu aparotību. Katrs darbs ir liels un nozīmīgs, ko cilvēks strādā, ieliekot tajā savu dvēseli. „Katram darbam“, saka Ulmanis, „iet līdz liela, dziļa nozīme, katram darbam iet līdz savs spožums. Mūsu pašu izredzes, mūsu pašu liktenis un visas cilvēces labklājība ir mūsu darbā. Diezin kādēļ tas tā ir, ka lielākā daļa cilvēku domā, ka dzīves spožums un slava nevar būt savienojama ar vienkāršo darbu darīšanu, ka tās ir lietas, kas piekrītas māksliniekiem, rakstniekiem, vai arī kādam citam augstākam, vai, kā to dažreiz teic, icenīgākam arodam. Uz mata tikpat daudz cienības, diženuma un slavenības ir zemkopībā, kā diplomātijā vai rakstniecībā.“

Un taisni tāpēc, ka Ulmaņa acīs visi darbi un visi arodi ir vienlīdz vērtīgi, viņš tāpat kā zemei, tic arī darbam un darba svētībai. „Es ticu,“ saka Ulmanis, „ka darbs paliek darbs, ka jādara tas darbs, kuŗu mums darīt piekrītas, vai viņš liels, vai mazs, bet es ticu tomēr, ka darbs laukā, Dieva dabā, ir skaistāks un pievilcīgāks, kā arī sniedz vairāk ierosinājuma un iedvesmes nekā darbs četrās sienās, mašīnas priekšā; es ticu, ka cilvēka darba un nodarbošanās cienību un vērtību noteic nevis tas, ko viņš dara un strādā, bet kā viņš savu darbu padara; ... es neticu „labai laimei“, bet stingrai gribēšanai, mācēšanai un varēšanai“. „Ja es ticu darbam,“ turpina Ulmanis, „ja es fticu tam, ka jāstrādā, tad es tomēr ticu arī tam, ka cilvēks nedzīvo vienīgi darbam un maizei, es ticu, ka viņam jā rūpējas arī par prāta un sirds izglītību, par savas dvēseles izdaiļošanu, jā rūpējas par to, lai varētu padarīt savu un savu līdzcilvēku dzīvi pilnīgāku un cilvēka cienīgāku.“

Darbs veido cilvēka raksturu, tāpat kā noteikts raksturs savukārt pašķir darba ražību. Liels darbs nekad nav veikts bez rakstura stingrības, bez izturības un pacietības. Tāpēc Ulmanis ir spēcīgu raksturu un lielas gribas cilvēku tipa cildinātājs un parauga devējs gribas un rakstura audzināšanai. Ulmanis necieš tos, kas vilcinās, spriedelē un svārstās. Mūžīgas šau-

bas azotē sēd tikai maziem cilvēkiem. Aiz šaubām bieži aizslēpjas arī tūlība un vilcināšanās — lielākie Ulmaņa ienaidnieki. Par šaubu un vilcināšanās slogu Ulmanis uzrakstīja garu apcerējumu, kurā starp citu saka: „Tas vīrs, kas dzīvos darbus veic, tas neklausās uz bailu, šaubu un mazdūšības čukstējumiem! Tas vīrs zina: apsvērt, izlemt — iet un izdarīt!“*)

Jānis Lapiņš turpmākā rakstā apskatīdams K. Ulmaņa sociālās domas, kurās viņš definē par izdarības ideoloģiju, pareizi saka, ka Ulmanis ir konsekventi uzticīgs darbam un gribai un „darba un gribas ideoloģijā latviešu literatūrā Ulmanim pieder izcilākā vieta. Ne kvalitātē, ne kvantitātē šai izdarības ideoloģijā latviešu literatūrā Ulmanim pienācīga sāncenša vēl nav bijis.

Šādu darba ideoloģiju, pateicoties sava rakstura aktivitātei un darbības dziļai, Ulmanis izveidojis Amerikā un uzņēmis sevī kā modernā amerikānisma pozitīvāko daļu. Tas ir amerikāņu domātājs un kultūrfilozofs O. S. Mardens, kura rakstu ietekmē Ulmanis darinājis savu darba filozofiju. Ulmanis mīl Mardenu, bieži uz viņu atsaucas un bieži Mardens ir savām domām pavada Ulmani viņa rakstos. Arī no amerikāņu domātāja R. V. Treina Ulmanis daudz mācījies.

Kārlim Ulmanim, kā sociāli humānai personībai, vēl piemīt arī tā reti sastopamā īpašība, ka savas domas un idejas viņš izsaka ar lielu pašpaļāvību un ārkārtīgu pārliecības spēku. Sevišķi liels pārliecības un ticības spēks izdveš no Ulmaņa, kad viņš runā lielas idejas vārdā. Un tāda ir ideja par latviešu tautas nākotni, par Latvijas valsti. Pirmie kara gadi Ulmanim paiet rosīgā lauksaimniecības ideoloģa darbā, bet tad nāk revolūcija, kas latviešu tautai atraisa daudzas politiskas iespējas un atļauj pacelt un mēģināt realizēt arī domu par Latvijas valsti. Nu tikai īstenībā atplaukst Ulmaņa personība, atveras iespējas viņa lielajai aktivitātei un plašā vēriena darba gribai. Jau 1917. gada sākumā Ulmanis no Valmieras pārnāk uz Rīgu un būdams agronomis iestājas Lauksaimniecības Centrālbiroja dienestā, uzņemdamies arī „Baltijas lauksaimnieka“ redaktora pienākumus.

Domas par latviešu tautas politisko nākotni, kas pirms-revolūcijas laikā stipri nodarbina latviešu atklātības darbinieku, arī Ulmanim nav likušas mieru jau visā viņa emigrācijas laikā. Ja viņš runā un raksta par piensaimniecību, tad ne tamdēļ, ka viņš šo nozari uzskatītu kā pašmērķi, bet gan tikai par līdzekli

*) Sab. raksti, 321.

tautas labklājības vispārējai vairošanai. Bet redzot, ka politiski nebrīvai tautai grūti kļūt pie labklājības, Ulmanis savā darbā par lopkopības izkopšanu un lauksaimniecības pacelšanu parallēli sāk risināt asu politisku domu. Tā, jau 1912. gadā „Zemē“, rakstīdams plašāku apcerējumu „Grūtie laiki“, Ulmanis saka: „Jā, cik jauki tas skan: izmēģinājumu saimniecības, skolas, instruktori! Bet mūsu rokas ir saistītas, mūsu spēcīgš ļoti vājš. lemesls ir vienkāršš. Par visu šo lietu izvešanu mēs varēsīm sākt domāt tikai tad, un tikai tad mēs sāksīm iet ar milzu soļiem uz priekšu, kad mēs būsīm sasnieguši mūsu spēka un mūsu skaitam piemērotu līdzdarbību vietējā pašvaldībā (autora retinājums. Ž. U.). To nevajag aizmirst! Un taisnīgā likumīgā ceļā cīnīdamiēs par mūsu tiesībām, mēs to arī sasniegsīm. Tikai nekad neaizmirsīsīm (uzsver Ulmanis) ka šis ir visa kodols.“ Tiem laikiem tie ir jau ļoti pārdroši vārdi, bet skaidrs, ka ar labprātīgām dāvanām vien latvieši nevar ne skolas celt, ne uzturēt. Zemes kase, kuŗā lielāko daļu naudas iemaksā latviešu zemnieks, lai gādā par skolām, izmēģinājumu saimniecībām etc. Bet tas viss nenotiks tik ilgi, kamēr latvieši būs tikai naudas iemaksātāji un nevis izdevēji. Un uzmetis veselu programmu par „grūto laiku“ pārvarēšanu, kuŗai pamatā latviešu politisko tiesību iekarošana, Ulmanis savu rakstu nobeidz ar ļoti zīmīgiem un pārliecinoši aizraujošiem vārdiem, kas aicina uz atmodu, uz labāku nākotni: „Grūti, protams, grūti, bet viss darbs taptu vieglāks, ja mēs beidzot sapurinātos, izberzētu miegu no acīm un nokratītu šo smago, veco dzimtbūšanas lāstu — šo visu centību nāvējošo nodošanos liktenim, šo bezdūšību, uzņēmības un drosmes trūkumu, šo verdzisko: es nezinu, es nevaru, es nemāku, es nespēju... Saņemsīm dūšu, celsīmies un sāksīm strādāt, un viena apziņa lai uztur mūs stiprus, lai dod mums jaunus spēkus, kad mēs sākam paņurt, lai uztur mūs nelokāmus un negrozāmus jauno ceļu staigājot, un šī apziņa lai ir: „mums pieder nākamajie laiki“. Nevajag uzmanīgi lasīt šos vārdus, lai saprastu viņu nozīmi, lai iegaumētu šo ulmanisko aicinājumu, jo šie 1912. gadā teiktie spēcīgie vārdi ir jau ministru prezidenta K. Ulmaņa vārdi. Tikai ar tik spēcīgi izteiktu pārliecību varēja uzvarēt šaubas, neticību un pa likteņa kāpēm iet tautas vadonības augstumos. Un Ulmanim šis gājiens uz tautas vadonību sākas ar Krievijas imperijas sabrukumu.

Kad divas nedēļas pēc 1917. g. revolūcijas Valmierā 25. un 26. martā sanāk zemes sapulce, kas izvēl Vidzemes zemes padomi — Kārli Ulmani mēs redzam kā vienu no pirmajiem un aktīvākajiem, kas ievēlēts par Vidzemes zemes padomes locekli.

Šis laiks, kad revolūcija salauzusi visus brīvības žogus, tomēr ieslīgst brīvības galējībā. Viss ir brīvs, viss atļauts. — arī politiskā organizēšanās un padomju dibināšana, kuŗa vairs nepazīst robežu. Tā, Rīgā ir nodibinājušās: sabiedrisko organizāciju deputātu padome, strādnieku deputātu padome, zaldātu deputātu padome, strēlnieku deputātu padome, bezzemnieku deputātu padome. Bez tam Rīgā darbojās Vidzemes zemes padomes ieceltā valde. Visas šīs padomes centās gūt lielāku iespaidu jaunās kārtības izveidošanā, bet patiesībā viņas skaldīja tautu grupās un šķirās un vājināja brīvības ieguvumus. Ulmanis redz un saprot šo revolūcijas radīto grupu chaosu un tāpēc ir zīmīga viņa runa kooperātoru saeimā Valkā 1917. g. 4. aprīlī, kur viņš uzsver visas tautas kopējās intereses: „Katrs par sevi mēs nekas liels neesam, bet esam kaut kas tikai visi kopā; tikai visiem, kā tautai, mums ir nākotne“*). Runāt par tautas kopību tai laikā, kad dominēja tikai šķiru lozungi, ir kas neparasts, bet tālredzīgs. Ulmanis nenoliedz partijas, kuŗas vajadzīgas kā grupu domu izteicējas, bet posts sāksies, ja viņas nogrims „savstarpēju seklu un šauru ķildu purvā“. — „Mums visdrīzākā laikā, saka turpat Ulmanis, „blakus visam citam būs jārada kopēja partiju padome, sauksim viņu par tautas vai nacionālpadomi. Šī tad būtu tā iestāde, kuŗa vadīs visas tautas gaitu politiskā ceļā.“ (Pasvītrojums mans. Ž. U.).

1917. gada aprīlī izceļas asas nesaskaņas starp Kerenska valdības iecelto Vidzemes gubernas pārvaldnieku A. Krastkalnu un sabiedrisko organizāciju deputātu padomi, kuŗu cīņā pret Krastkalnu atbalsta arī strādnieku un zaldātu deputātu padomes. Šīs padomes nolēma A. Krastkalnu arestēt un 17. aprīlī viņu no Rīgas aizveda uz Pēterpili. Pēc tam Vidzemes zemes padome kopā ar Rīgas pilsēts domi par Vidzemes gubernas pagaidkomisāru, resp., pārvaldnieku ievēlēja Dr. A. Priedkalnu un par viņa vietnieku — K. Ulmani. Kerenska pagaidvaldība šo ievēlēšanu apstiprināja, un Ulmanis nu stājās vicegubernātorā amatā. Tas viņam ir pirmais lielākais administratīvais postenis.

Kad šai laikā sāk dibināt latviešu pilsoniskās politiskās partijas, kas jādara, lai paralizētu visāda veida sociālistisko partiju tautas kūdīšanu, tad Ulmanis nodibina zemnieku savienību, ku-

*) Sk. „Liduma“ atreferējumu.

rai ja uno paša sākuma ir priekšsēdētājs. Tomēr sarkanais tvans tolaik ir tik reibinošs, sociāldemokrātu mazinieku dezorganizējošā plāpība un lielinieku uzmācība tik liela, ka gandrīz visa 1917. gada vasara paiet nevisai auglīgos politiskos strīdos. Tikai 12. augustā Rīgas pilī sanāk Vidzemes zemes padomes un Rīgas sabiedrisko organizāciju padomes sasaukts plašs latviešu sabiedrisko organizāciju un partiju priekšstāvju kongress, kurš pieņem lēmumus, ka 1) Latvijas tautai ir tiesība uz pilnīgu pašnoteikšanos, 2) Latvijai jābūt nedalītai, apvienojot Vidzemi, Kurzemi un Latgali, 3) Latvijai jābūt patstāvīgai autonomai Krievijas republikā. Kārlis Ulmanis šai kongresā ņem rosīgu dalību un, kā prezidija loceklis Jānis Lapiņš liecina, ar mirdzošām acīm viņš noklausās katru runu un priekšlikumu par vienotu Latviju.

Bet jau nepilnu mēnesi vēlāk — 1917. g. 3. septembrī — Rīgu ieņem vācu karapulki. Latviešu patstāvības centieni arī Rīgā un Dienvidvidzemē, tāpat kā līdz šim Kurzemē, tiek iežņauti dzelzs dūrē, bet ne aplūsināti, jo idejas, kas iesakņojušās tautā un viņas inteliģencē, nav ar varu apspiežamas. Rīgas okupācija latviešu tautu sašķēļ divās daļās. Viena daļa ir palikusi okupētos apgabalos, otrā — Krievijā un Latvijas neieņemtā daļā. Tāpēc arī 1917. gada rudenī nodibinās divas sabiedriskas organizācijas ar galveno mērķi propagandēt un aizstāvēt latvju tautas tiesības pašām brīvi veidot savu dzīvi dibināmā jaunajā Latvijas valstī. Šīs organizācijas ir: Latviešu pagaidu nacionālā padome un Demokrātiskais bloks. Nacionālās padomes — mūsu pirmā provizoriskā parlamenta — viena sesija sanāca Valkā un divas Pēterpilī. Nacionālpadome darbojā atklāti un viņas birojs veica ļoti plašu valstiskās propagandas darbu, arī ārvalstīs. Šis darbs bija tik sekmiģs, ka Anglijā, piem., jau 11. novembrī, tas ir nedēļu pirms valsts proklamēšanas, atzina Latviju de facto. Demokrātiskais bloks nodibinājās vācu okupētajā Rīgā un mēģināja savu darbību izplatīt pa visiem okupētajiem apgabaliem, bet, vācu spaidu dēļ, atklātu aktīvu darbību bloks nevarēja attīstīt. Demokrātiskā bloka darbība bija lielā mērā konspiratīva un Kārlis Ulmanis bija viņa galvenā vadošā figūra. Demokrātiskā bloka konspiratīvo darbību drusku atviegloja tas, ka, drīz pēc vācu ieņākšanas, Rīgā nodibinājās Latviešu palīdzības komiteja ar A. Krastkalnu priekšgalā, lai sniegtu palīdzību kara apstākļos cietuģiem latvieģu iedzīvotājiem, un K. Ulmanis bija šīs palīdzības komitejas valdes loceklis. Vāci komitejai atļāva darboties, jo tā lielā mērā bija uzņēmusies dažādas apģādības lietas. Bet palīdzības komitejas locekļa darbība palīdzēja maskēt demokrātiskā bloka slepenās sapulces.

Dēмократiskais bloks, kuŗa aktīvo dalībnieku skaits nepārsniedza 20, sastādījās no agrākās sabiedrisko organizāciju deputātu padomes Rīgā palikušiem locekļiem un dažiem citiem ievērojamākiem sabiedriskiem darbiniekiem. Tajā ietilpa arī sociāldēмократи. Bez K. Ulmaņa blokā vēl darbojās M. Skujenieks, Dr. M. Valters, Spr. Paegle, R. Benuss, E. Traubergs, Dr. P. Kalniņš, E. Bite, E. Skubiķis, K. Kurševics, K. Adamsons, A. Deglavs, M. Bružis, D. Golts, V. Straujānis, Dr. A. Butuls, K. Klevers, J. Ansbergs, A. Zēbergs. Uz politisku jautājumu slepenām apspriedēm bloks sāka pulcēties 1917. gada septembrī.

K. Ulmanis jau oktobra sākumā 1917. g. kopā ar M. Skujenieku, Dr. Valteri un Spr. Paegli ierosina domu par neatkarīgu Latvijas valsti, kas spraužama par mērķi Dēмократiskā bloka darbībai. Šai domai ir šāds formulējums: „1) Latvija ir neatkarīga, dēмократiska republika Tautu savienībā, 2) Latvijas valsts iekšējo iekārtu un viņas attiecības uz ārieni nolems viņas satversmes sapulce.“*)

Šo domu neatlaidīgi propagandējot, Ulmanis par viņas piekritējiem beidzot dabū visus Dēмократiska bloka locekļus, kuri tad iedami tautā, dažādos sabiedrības slāņos, klusi, bet pārliecinoši, sludina Latvijas valsts ideju, kuŗa ātri izplatās un gūst lielu piekrišanu. Ulmanis uzmeklē arī uzticīgas personas, kuŗas sūta slepenās misijās uz Kurzemi un Vidzemi pie zemniekiem, uzzināt viņu domas un sagatavot tos valsts neatkarības idejai. Kārlis Ulmanis vācu okupētos apgabalos tā tad ir aktīvākais Latvijas valsts dibināšanas domas pionieris.

Tā ir tāla doma, tas ir fantastu darbs. Krievija gan ir sabrukusi un iestieg aizvien dziļākā chaosā, bet Latvijas lielāko daļu okupējošo vācu spēks vēl ir visvarens. Un vāciem mūsu zemē ir lieli politiski nodomi. Jau 1915. gadā Hindenburga štābā izstrādāts plāns par Baltijas pievienošanu Vācijai personālūnijas veidā. Baltijas vācieši šos Hindenburga štāba plānus darbīgi atbalsta. Par Kurzemi ir jau attiecīgi lēmumi, Vidzemei tos gatavo, bet Igaunijas muižnieki paši jau 1917. g. 12. jūlijā, kad vācu kuŗa pulki vēl pat Rīgu nebija ieņēmuši, ir nolēmuši „uzticības pilni nolikt savu likteni Vācijas ķeizara rokās.“ Šāds lēmums caur Stokholmu ar uzticīgu sūtni nosūtīts uz Berlīni.**)

*) Spr. Paegle — Latviešu pagaidu nac. pad. un Rīgas dēмократiskais bloks, rakst. kr. „Valsts pieci gadi“, 196. lpp.

**) Sk. Igaunijas bruņniecības priekšnieka barona Ed. Delinghauzena memuārus „Im Dienste der Heimat“, 230.—234. lpp. Grāmata izdota Stuttgartē, 1930.

Krievijai sabrūkot un vācu kara pulkiem bez cīnām pamazām ieņemot visu Baltiju, Vācija nu stājas pie šī Hindenburga štāba plāna realizēšanas. Formāli Vācija lietu gribēja visprms nokārtot tā, ka Baltijas apgabali paši pieņem lēmumus par atdalīšanos no Krievijas, ko tad Vācija izmantoja Brestļitovskas miera sarunās. Lēmēji, protams, bija Baltijas vācieši. Bet šo apstākli par „pašnolemšanās” tiesībām izmantojot un sekojot Lietavas Taribas priekšzīmei, Dēmokratiskā bloka locekļi vienojās ar A. Krastkalnu un Fr. Veinbergu un 1917. g. 18. decembrī iesniedza kopīgi parakstītu lūgumu vācu austrumu frontes virspavēlniekam Bavārijas princim Leopoldam — atļaut sasaukt Latvijas okupēto apgabalu iedzīvotāju sapulci, lai varētu likt pamatus savas valsts dzīves izbūvei. Pēc šī lūguma okupācijas pārvalde piesūtīja paziņojumu, ka lūgto sapulci atļauts 22. decembrī sasaukt, vadīt un slēgt A. Krastkalnam, un ka sapulcē drikst runāt tikai par diviem jautājumiem: 1) par atdalīšanos no Krievijas un 2) par Baltijas valsts dibināšanu.

Ar to nu latviešu sabiedrības priekšā okupācijas pārvalde pirmo reizi nostādīja jautājumu par Baltijas valsts dibināšanu, kas būtu pakļauta Vācijai. Vai latvieši tam varēja piekrist un aizmirst ideju, pagaidām gan tikai ideju, par Latvijas valsti? Nē! Un visaktīvākais, kas tagad uzstājās pret šādu okupācijas pārvaldes priekšā liktu sapulces kārtību un arī pret pašu sapulci, ir K. Ulmanis. Ja personīgās sarunās neizdodas panākt sapulces atcelšanu, Ulmaņa ietekmēti Dēmokratiskā bloka locekļi iesniedz Bavārijas princim Leopoldam rakstu, kurā lūdz 18. decembra iesniegumu sapulces atļaujai atstāt bez ievēribas un ka viņi 22. decembra sapulcē piedalīties nevar un viņiem un viņu reprezentētām tautas aprindām ar šai sapulcē pieņemtiem lēmumiem nekā kopīga nebūs*).

22. decembra sapulce A. Krastkalna vadībā tomēr notiek, bet kad viņš savā atklāšanas runā, starp citu, norāda, ka „latvieši grib nostāties uz patstāvīgām kājām patstāvīgā valstī, kurā ietilptu visa latviešu zeme viņas etnografiskās robežās”, un kad sapulce pieņem arī kompromisa lēmumu, ka „latviešu valsts dibināšana pilnīgi savienojama ar Baltijas valsts ideju”, tad okupācijas pārvalde aizliedz šīs sapulces lēmumus publicēt, bet tās lēmumu daļas, kas viņai vēlamas, tā izlieto Brestļitovskas miera sarunās Vācijas nolūku sekmēšanai.

22. decembra sapulce un tās atskaņas Rīgas vadošos latviešus sašķēla divās grupās. Viena grupa, mazākā, sāka no-

*) Pēc iesnieguma kopijas.

doties vācu politiskai orientācijai, jo vāci bija situācijas kungi un daudzās zīmes rādīja, ka Baltija tiešām tiks pakļauta Vācijai, un tāpēc šie latvieši, ejot kopā ar vāciešiem un sekmējot viņu mērķus, gribēja kaut kādas tiesības nodrošināt arī latvietībai. Bet otra grupa, lielākā, visiem līdzekļiem cīnījās pret vācu mērķiem. Rietumos vēl turpinājās karš un viņi neticēja vācu, bet Sabiedroto uzvarai, pēc kam vajadzēja nākt latviešu tautas atbrīvošanai.

Un Kārlis Ulmanis, šīs grupas aktīvākais vadonis, pats ticēdams, ka tā nesīs Russō sludināto izdalošo taisnību arī latviešu tautai, šai grūtajā vācu okupācijas laikā ļoti daudziem latviešiem ir bijis nacionālisma un valsts ticības spēka avots. Ļoti zīmīgu raksturojumu par to sniedz mūsu ievērojamā rakstniece Anna Brigadere: „Okupācijas laiks bija ļaunākais un tumšākais, ko piedzīvoja Latvija. Par visu bīstamāks bija tas nāvējošais trulums un bezspēcīgā pielaiškošanās tās uzvarētājiem, kas izplatījās kā lēnām gruzdoša uguns nevien starp tautas jau kaltošiem zariem, bet arī starp zaļajiem. Tai ziemā sastapos ar tautieti, kas man ieteica apmeklēt kādas lauksaimniecības lekcijas. Es domāju, ka tās mani neinteresēs. — Nu aizejat vien un paklausaties. Nenožēlosit. — Jā, kas tad tur īsti ir? — Tur ir kāds, kas tic Latvijai un audzina viņai nākošos pilsoņus. — Aizgāju uz lekciju, kurā nelielā pārpildītā zālē lasīja Kārlis Ulmanis. Par kaut kādu lauksaimniecības nozari, varbūt arī par cūku kopšanu. Es klausījos neatceros, jo es klausījos pavisam ko citu. Es klausījos lekciju par politisku domāšanu un jauno Latviju. Un iekam ienāca vācu spiegs, kurā ierašanos lektors, pēc zīmes no kaut kāda zāles kakta, ar tikko manāmu smīnu ņēma vērā un vārdiem: Mums ir tiesības uz savu zemi, uz savu zemi, uz savu valsti. Gribēsim tikai to iegūt, un mēs to iegūsim, un neviens velns viņu mums vairs nespēs atņemt. Ar gribu un drosmi mēs to iegūsim, ar savu darbu to uzcelsim. — Tas tika izteikts ar lielu veiksmi, ne tieši, ne skaidros vārdos, bet ar tād uskaidrību, iedvesmes spēku un pārliecības siltumu, ka vajadzēja domāt, šim vīram, kas te lasīja lekcijas par lauksaimniecību, ir zināmi noslēpumaini spēki, kas būs klāt vajadzīgā brīdī, kad tikai ar pirkstu pamās: viņš pazina ceļu uz dziļiem nacionālā spēka avotiem un prata arī citiem iedvest savu pārliecību un ticību.“ (Pasvītrojumi mani, Ž. U.). Šādā Annas Brigaderes atēlotā darbā Ulmanim paiet visa 1917-18. g. ziema.

1918. g. 10. aprīlī vāci sasauca Vidzemes zemes sapulci, kurā piedalījās arī 32 latviešu zemnieku pārstāvji. Šai sapulcei vajadzēja lemt par atdalīšanos no Krievijas, un kā tālākais tad sekotu pievienošanās Vācijai. Ulmanis nu pats vai viņa uzticības personas aģitē, lai latviešu zemnieku pārstāvji nepabalsta šos vācu mērķus. Bet vāci patvarīgi tomēr panāk, ka gatavoto lēmumu pieņem, un divas dienas vēlāk sanāk apvienotā Vidzemes, Igaunijas, Rīgas un Sāmsalas zemes sapulce, kurā barona Pīlara Pilchava vadībā nolemj, ka no šiem apgabaliem dibināma „konstitucionāla monarchijas valsts ar apvienotu satversmi un pašvaldību, saistīta ar Vācijas valsti personālūnijā.“ Tā tad n ubija jau formāls lēmums par Baltijas valsts dibināšanu. Vācijas ķeizars personālūnijai principā pievienojās. Nu Latvijas valsts idejai bij nopietns un ļoti stiprs pretinieks, aiz kuŗa stāvēja vācu okupācijas karaspēks un Vācijas valsts. Pret šo pretinieku pagaidām bija tikai divi cīņas veidi: 1) memorandi un protesti Sabiedrotiem par vācu patvarībām pret latviešu tautas gribu un 2) šīs tautas gribas virzīšana pretim gaidāmai Latvijas valstij. Bet 1918. g. augustā šis pretinieks jau dabūja pirmos dragājošos triecienus: tie nāca no rietumu frontes, kur sāka rietēt vācu kara laime un līdz ar to arī aprāvās Hindenburga štāba politika Baltijā. Kara zaudējums vāciem nāca ātrāk, nekā to varēja sagaidīt, un Kārlis Ulmanis tagad attina un droši pacēla karogu, kas latvjus aicinātu un pulcētu savas valsts dibināšanas darbā.

Un šis laiks un viņa lielo notikumu atblāzma liecina, ka tautas apsolītā zemē ievcd ne materiālā vara un ieroču spēks, bet tāda nesatricināma pārliecība, nacionālā griba un ticības spēks, kāds bija Kārlim Ulmanim. Latviešu tautu vadīdams, tas izrādījās stiprāks par vāciem viņu Baltijas valsts radīšanas darbā, lai gan šejienes vācieši varēja lepoties ar gadu simtņiem ilgām politiskām tradīcijām, ar lieliem materiāliem līdzekļiem, ar reālu spēku, ar Vācijas kara pulku atbalstu. Vācija gan bija zaudējusi pasaules karu, bet viņa negribēja zaudēt savu iespaidu pie Baltijas jūras. Tāpēc jau septembrī Vācijas troņa padome ieteica ķeizaram Viļumam nesaistīties ar dibināmo Baltijas valsti personālūnijā, bet atzīt šo apgabalu patstāvību, lai turienes iedzīvotāji šejienes vācu vadībā varētu radīt it kā neatkarīgu valsti, kuŗa netieši būtu pakļauta Vācijas iespaidam un Sabiedrotiem arī nebūtu iespējams šo iespaidu likvidēt. Neatkarības atzīšanas rakstu Vidzemes, Igaunijas, Rīgas un Sāmsalas apgabaliem Viļums parakstīja 21. septembrī 1918. g., bet, cerot uz bezcerīgo laimi rietumu frontē, personālūnijas piekritēji valsts kancelejā vilcinājās šo aktu sūtīt

uz Baltiju. Viņu atsūtīja tikai mēnesi vēlāk, kad visas cerības rietumos jau bija galīgi sabrukušas. Baltijas valsts dibinātāji še nu kļuva atkal aktīvi. Vidzemes, Igaunijas, Rīgas un Sāmsalas apvienotās zemes sapulces sesijā, kas sanāca Rīgā no 5. līdz 9. novembrim, proklamēja Baltijas valsts nodibināšanu. Jaunās valsts ministru kabinetā ietilpa arī daži latvieši. Baltijas valsts aizmuguri stiprināja okupācijas pārvaldes personas un labvēlīgi pret viņu izturējās Vācijas valdības komisārs Baltijā, toreizējais sociāldemokrāts Vinnings. Vācijas revolūcija gan stāvokli sašķobīja, bet šejienes vāci jau paši bija paspējuši noorganizēt divas apsardzības rotas un novembra otrā pusē vēl divas rotas, lielgabalu bateriju un ložmetēju nodaļu. Latvijas valsts tad vēl nebija proklamēta, un vāciešiem Baltijas valsts izveidošanā būtu bijušas daudzas priekšrocības: samērā gudri politiķi, bagāti materiālie līdzekļi, savs bruņotais spēks, kauču arī neliels, un okupācijas varas atbalsts, ja viņiem netrūktu paša galvenā — morāliskā spēka un nelokāmas valstiskas gribas. Bet latviešiem šīs īpašības bija pastiprinātā mērā; ne jau visiem latviešiem, bet — tikai savas valsts fantastiem, un tāpēc vācu dibinātā Baltijas valsts sabruka kā kāršu namiņš kāpu smiltīs, kad cēlās Latvijas valsts un ar ministru prezidentu K. Ulmani piekšgalā stājās savās vēsturiskās tiesībās kā latvju tautas vienotāja.

Latvijas valsts proklamēšana 9 dienas pēc Baltijas valsts dibināšanas izskaidrojama ar diviem iemesliem. Pirmkārt, Baltiju proklamētāja vācu zemes sapulces sesija sanāca 5 dienas pirms Vācijas revolūcijas, kad še vēl bija tik dzelzains okupācijas spēks, kas ne par ko nebūtu pielaidis Latvijas dibināšanu. Vācijas revolūcija izcēlās tieši tai dienā, kad proklamēja Baltijas valsti. Un otrkārt, K. Ulmaņa domai par vienotu latviešu tautu, kurai tikai vienībā ir nākotne — savā valstī, domai, kurū Ulmanis ļoti spilgti izteicis jau 1917. g. 4. aprīlī kooperātoru saimā Valkā, vēl 1918. g. novembrī bija jāatdurās uz daudziem šķēršļiem savas tautas pārstāvjos. Lielas grūtības bija arī tāda autoritātīva organa radīšanā, kas varētu uzņemties valsts dibināšanu un proklamēšanu. Nacionālā padome, kas bija veikusi lielu valstiskās propagandas un proklamēšanas sagatavošanas darbu, galvenām kārtām sastāvēja no ievērojamāko latviešu pilsoņu sabiedrisko organizāciju pārstāvjiem, bet Demokrātiskā blokā Rīgā darbojās arī sociāldemokrāti, kurū mīlestība pret Latviju nebija liela. Kad 1918. gada rudenī Rīgā ieradās un sāka darboties Nacionālās padomes locekļu vairākums, starp abām organizācijām tomēr radās it kā antagonisms. Bet ar valsts proklamēšanu,

kuŗas sagatavoŗana daŗādos virzienos bija noritējusi ļoti roŗīgi, vairs nevarēja vilcināties. To prasīja arī nacionāli noskaņotā sabiedriskā doma. Bet kas lai proklamē Latvijas republiku? Sociāldēмократи, jauzdami sev draudzīgu aizmūguri lielnieciskā Krievijā, bija katēgoriski pret Nacionālo padomi, kuŗu viņi nevarēja ciest tās pilsoniskuma dēļ un viņas vārds „nacionālā“ vien tiem jau iedvesa ŗausmas. Viņi prasīja jaunu, no politiskām partijām sastādītu iestādi, kuŗā lai redzami būtu reprezentētas visas kreisās partijas. Bet Nacionālās padomes locekļi atkal bija pret ŗādu sadarbību ar sociāldēмократiem. Tomēr pilnīgi izslēgt sociāldēмократus no līdzdalības un līdzlemŗanas jaunajā valstī — arī nevarēja, jo viņi reprezentēja plaŗo strādniecību. Arī Sabiedrotie savu atbalstu jaunajai Latvijai būtu veltījuŗi un veltīja tikai tamdēļ, ka viņā bija apvienotas visas tautas ŗķiras.

Un Kārlim Ulmanim ir ļoti lieli nopelni, ka 1918. g. novembrī pēc lielām grūtibām viņŗ panāca ŗo politisko grupu preteŗķību nolīdzināŗanu tik tāļu, ka varēja radīt Tautas padomi, kuŗā pie viena galda nosēdās kā pilsoņi, tā sociāldēмократи, kuŗu skaitu izdevās reducēt līdz apm. $\frac{1}{3}$ no T. padomes locekļu skaita. Nacionālās padomes un Dēмократiskā bloka formāla apvienoŗanās, kā to saka Spr. Paegle,*) nenotika. Tautas padome bija jauns orgāns, kuŗu dibināja Dēмократiskā bloka locekļi un politisko partiju pārstāvji. Individuāli Tautas padomē iestājās arī daŗi Nacionālās padomes locekļi. Tautas padomes paātrinātu nodibināŗanu veicināja arī zemnieku kongress Valkā 15. novembrī, kas pēc Ulmaņa plaŗās informācijas runas vienbalsīgi izteicās par Latvijas valsts tūlītēju dibināŗanu un ievēlēja 13 zemnieku savienības deputātus Tautas padomei. ŗie deputāti ar savām pilnvarām tūdaļ devās uz Rīgu, vezdami līdzī zemnieku balsi par Latvijas valsts proklamēŗanu. 17. novembrī no pl. 8—10 vakarā Rīgas latvieŗu amatnieku biedrības krāj-aizdevu kases telpās, Kr. Barona ielā Nr. 3, konstituējot Tautas padomi un pieņemot viņas platformu, notika Latvijas valsts dibināŗanas akts. Un Kārlis Ulmanis, nenoguruŗais un ticīgais Latvijas valsts idejas sludinātājs, nu bija tas vīrs, kuŗu Tautas padome ar visu partiju pārstāvju vienbalsīgu lēmumu iecēla par Latvijas pirmo ministru prezidentu, ticot viņa nesalauŗamai valsts radīŗanas gribai, viņa nepārspējamai enerģijai un uzveļot viņa pleciem grūto, pārāk grūto darba smagumu, kuŗu Ulmanis ir veiksmīgi nesis ar Lāčplēŗa spēku. Jau pirmajā

*) Kā Latvijas valsts tapa, 203. lpp.

Tautas padomes sēdē Ulmanis teica, ka viņa vienīgā programma būs patstāvīga, neatkarīga Latvija. Visus šos gadus tā arī tiešām ir bijusi Ulmaņa darbības kvintesence. Un valsts proklamēšanas svinīgajā aktā 18. novembra pēcpusdienā Nacionālā teātra telpās visi ar prieku klausījās jaunā ministru prezidenta Ulmaņa vārdus: „Latvijas valstij jābūt demokrātiski taisnīgai valstij, lai nebūtu viņā vietas ne apspiešanai, ne netaisnībai.“

Kārļa Ulmaņa dzīvē tagad sākās grūtākais, bet slavenākais posms. Valsti vajadzēja radīt — no nekā. Visus savus gara un miesas spēkus, visu savu personību Ulmanis tagad lika valsts ēkas celšanas darbā. Un Kārlis Ulmanis un Latvija, Latvijas valsts radīšanas, izcīnīšanas un izveidošanas darbs ir kļuvis identiski jēdzieni. Latvijas vārds nav šķirams no Ulmaņa vārda un Ulmaņa vārds nav šķirams no Latvijas. Tie saplūst kopā.

Latvijas valsts vēsturē, ar viņas proklamēšanas aktu sākot, Ulmanis ir centrālā figūra visu notikumu gaitā, sevišķi brīvības un neatkarības cīņu laikmetā. Dievs zina, kas būtu noticis, ja liktenis par ministru prezidentu mums nebūtu piešķīris Ulmani — nesašķobāmo vīru, kuŗa ticība un darba spēks bija līdzīgi klintij un kuŗa darbam arī pati Laimes māte pielika savu roku. Bija brīži, kad Ulmanis pat bija stiprāks par Latvijas valsti. Valsts karājās mata galā, šķita, ka viņas vairs it kā nav, bet — Ulmanis bija, kauču arī vairs ne uz Latvijas zemes, kuŗa atradās naidīgu spēku varā, bet uz kuŗa — pie Latvijai zemes. Un ar Ulmani bija ticība Latvijai, palāvība un līdz ar to arī pati Latvija vēl bija.

Šādi kritiski momenti valsts pirmo gadu cīņās ir vairāki, bet viens savā dzīlajā drāmatismā ir apdvests ar tādu traģiska skaistuma spēku, ka tas ilgi neiziet no prāta. To tēlō O. Nonācs savā dienas grāmatā kā tā laika atkīvs līdzdarbinieks: Jaungada dienā 1919. Sliktas ziņas no frontes. Inčukalna aizstāvji sakauti, vācu kuŗa spēks apiets. Angļu flote, liels drošības atbalsts Rīgā, saņēmusi no Londonas rīkojumu neiemaisīties Baltijas piekrastes zemju iekšējās darišanās. Flote aizbrauc jūrā. „Visas cerības zudušas (saka O. Nonācs), atliek tikai grūtais lēmums — par Rīgas atstāšanu. Tiek doti rīkojumi valdības personām un tiem politiskiem darbiniekiem, kuŗiem draud atriebība no lieliniekiem, pa visādiem ceļiem atstāt Rīgu. Kad tas viss izdarīts, Ulmanis viens pats paliek sēdot pie prezidija galda sekretarajā pagaidvaldības mitekļī. Tā viņu

pēdējo reizi redzēju Rīgā, gan briesmīgu sāpju pārņemtu, bet ne satriektu; šo vīru, kuŗš šinī brīdī gan vissmagāki sajuta jauno pārbaudījumu un postu, kāds tagad velas pār Latvijas valsti, kuŗas nodibināšanā viņas ministru prezidents bija ielicis visu sirdi un dvēseli.**) (Pastrīpojums mans. Ž. U.).

Visi prom. Ar lielo pienākuma apziņu valdības galva palicis viens pats. Sāpju pārņemts viņš sēd, bet — ne satriekts, jo priekšā viņam ir Latvijas sarkanbaltsarkanais karodziņš. Un šai brīdī, šai dziļi drāmatiskā brīdī Ulmanis visskaistāk piepildījis savus paša kādreiz teiktos vārdus: „Sarkanbaltsarkans — ir Latvijas karogs; sarkanbaltsarkans — ir Latvija. Latvija priekš mums, ap mums un iekš mums! Pats galvenais, proti — Latvija iekš mums, mūsu sirdīs, mūsu pārlicībā, mūsu ticībā.**)

*

Kad mūsu aizvien augošais varonīgais karaspēks sāka pamazām iztīrīt zemi no ienaidniekiem, Ulmanis nereti devās uz atbrīvotiem apgabaliem un kā lielisks tautas runātājs iededzināja šo Latvijas ticību plašās tautas masās. Tā, man atmiņā kāda neaizmirstama Ulmaņa runa Jelgavā — otrajā vai trešajā dienā pēc bermontiešu izdzīšanas. Jelgavas iedzīvotāji gavilē... Viss plašais tirgus laukums pilns ļaudīm, galvu jūra. Tad no Pils ielas puses atskan auto troksnis. Galvju jūra sāk vilņoties, tur brauc ministru prezidents Ulmanis. Automatiski šai laužu masā pašķīras ceļš, un auto, kuŗā karavīra tērpā, ar mazo apaļo zaldāta cepurīti galvā stāv kāds spēcīgs vīrs, izbrauc laužu jūrai cauri un apstājas pie Cēra viesnīcas. Visu laiku atskanējušas ovācijas, bet kad tūdaļ uz Cēra viesnīcas balkona dzeltenā anglu kareivja mētelī parādās šis vīrs pilsētas galvas A. Stegmaņa un adv. Fr. Vesmaņa pavadībā, lielās jūras vilņojums sastingst. — Tur ir Latvijas atbrīvotāju vadonis Kārlis Ulmanis, kuŗu simti jelgavnieki redz pirmo reizi. Un tad Ulmanis sāk runāt, sākumā palēni, it kā vārdus meklēdams, drusku pasmalkā, tomēr spēcīgā balsī, bet tad it kā atvērušās vārdu slūžas, un spēcīgas straumes plūst pāri galvu tūkstošiem. Tur ir vēstis par lie-

*) O. Nonācs un V. Šreiners — Pēc 18. novembra. Tautas padomes locekļu memoriāli, 16. lpp.

**) Zem Latvijas karoga — Valsts pieci gadi, 5. lpp.

lajām grūtībām, kuŗas vajadzēja pārvarēt armijai un valdībai, aina pēc ainas, tur ir lielā karavīru varonība, tautas uzpūrēšanās, valdības atbildīgais un neatlaidīgais darbs. Tā paiet stunda, bet vārdu straumes, spēcīgas un aizraujošas plūst un plūst. Lejā pie paša viesnīcas balkona stāv kāds jauns ģimnazists un vai aprij katru vārdu, kas nāk no runātāja mutes. Tā ir jauna, bet nepazīta pasaule, ko viņam atklāj šis runātājs. Tēvijas mīlestība augstāka un cēlākā par visu — tā sauc šo jauno pasauli. Bet tad runātājs it kā aizkūst, viņa balss tiek lēnāka, runas plūsumā vārdu pēdējās daļas aptrūkst un izteikts vēl nav viss, vēl daudz ir sakāma. Bet tad, liekas, runātājs atradis ideju, kā runas plūsumā atgūt elpu. Viņš sāk runāt par Sabiedroto flotes lielo palīdzību hermontiešus padzenot no Torņakalna un šo Sabiedroto cildeno darbu uzsvērot, kādā starpteikumā runātājs iečukst sev blakus stāvošam A. Štegmanim: „Uzsauciet urrā!“ — „Lai dzīvo Sabiedrotie, urrā!“ — uzsauc pilsētas galva. „Urrā, urrā!“ — daudzkārtīgi atskan un nolīgojas viss tirgus laukums, bet kamēr urjavošana norimst, ir pagājušas savas piecas minūtes un runātājs ir paguvis krietni atvilkt elpu un atpūsties. Nu atkal runas straume plūst ar jaunu spēku, kā Kr. Barona „kaļņa strauts“. Šo elpas atvilkšanai nepieciešamo runātāja manevri novērojis mazais ģimnazists, un kad pēc kādas pusstundas runātāja balss atkal it kā aizkūst, kļūst lēnāka un teikuma vārdu pēdējās zilbes aptrūkst, ģimnazists kādā piemērotā vietā sāk saukt „urrā varonīgai armijai!“ Atkal paiet minūtes, kamēr gavilē viss tirgus laukums un runātājs atvelk elpu. Šāds manevris atkārtojas, un vairākas stundas, kamēr puse jelgavnieku ir klausījušies aizrautīgu runu, pagājušas nemanot. Uz runas beigām, kad daudzie faktu vēstījumi jau garām, klausītāju sirdis birst atkal vārdi kā patīkami kaistošas ogles, un tad... tad notiek kaut kas tāds, ko ģimnazists šāķumā neaptver un nesaprot. Runātājs saka dažus vārdus par Latvijas karogu, tad viņš paņem rokā uz balkona plandošo sarkanbaltsarkano karoga drēbi, noliecas pār to un ilgi, it kā zvēredams, skūpsta to. Tagad mazais skolnieks saprot runātāju un viņa acis pildās asarām — prieka un sajūsmas asarām. Tāda runātāja maniere ir teātrāls žests, varbūt teiks daži. Varbūt. Bet 5. klases ģimnazistam tas bija viens no tādiem sajūsmas un sirdsdegmes brīžiem, kādus neaizmirst visu mūžu.

Eduards Virza, kuŗš kopā ar Ulmani piedalījies daudzās sapulcēs un viņu kā runātāju daudz vērojis, saka, ka „Ulmanis nav parlamenta runātājs... Viņš tik lielā mērā ar tautu ir trinies, ka visās viņa kustībās, žestos un valodā tā pazīst pati

sevi. Viņā nemana nekā no inteliģenta, kas nav ne zemnieks, ne pilsētnieks, bet viņš elpo tautas plaušām. Un tam ir liela nozīme, kad viņš sapulcēs stājas tās priekšā... Viņš runā par gluži reālām lietām, bet kaut gan viņš tagad stāv uz rāmiem ūdeņiem, uzmanīgs novērotājs redzēs, ka viņš līdzinās laivai, ko cilā neredzamas straumes... No praktiskām dzīves lietām viņš kāpj uz augšu, it kā pa trepēm un piepeši staru kūlis izšaujas no viņa runas un apžilbina visus. Viņa seja metas bāla, balss citādāki skan: viņš sāk runāt par Latviju un tautas uzdevumiem. Bezgalīga ticības pārliecība nāk no viņa vārdiem un liekas, ka ja starp viņu un Latviju izšautos uguns upe, viņš uz reizi mestos tajā, lai sasniegtu Latvijas krastu.

Bet viņš saprot, kā klausītāji nevar panest pārāk ilgu entūziasmu un viņš tos tūlīt noved uz smaidošās zemes, un kāds latvisks joks un oriģināls teiciens liek atskanēt smiekliem, un visi atkal redz savā priekšā ne bargu pravieti, bet tuvu cilvēku, kas tik labprāt dzēr ķēnes pienu no pasniegtās māla krūzes.“*)

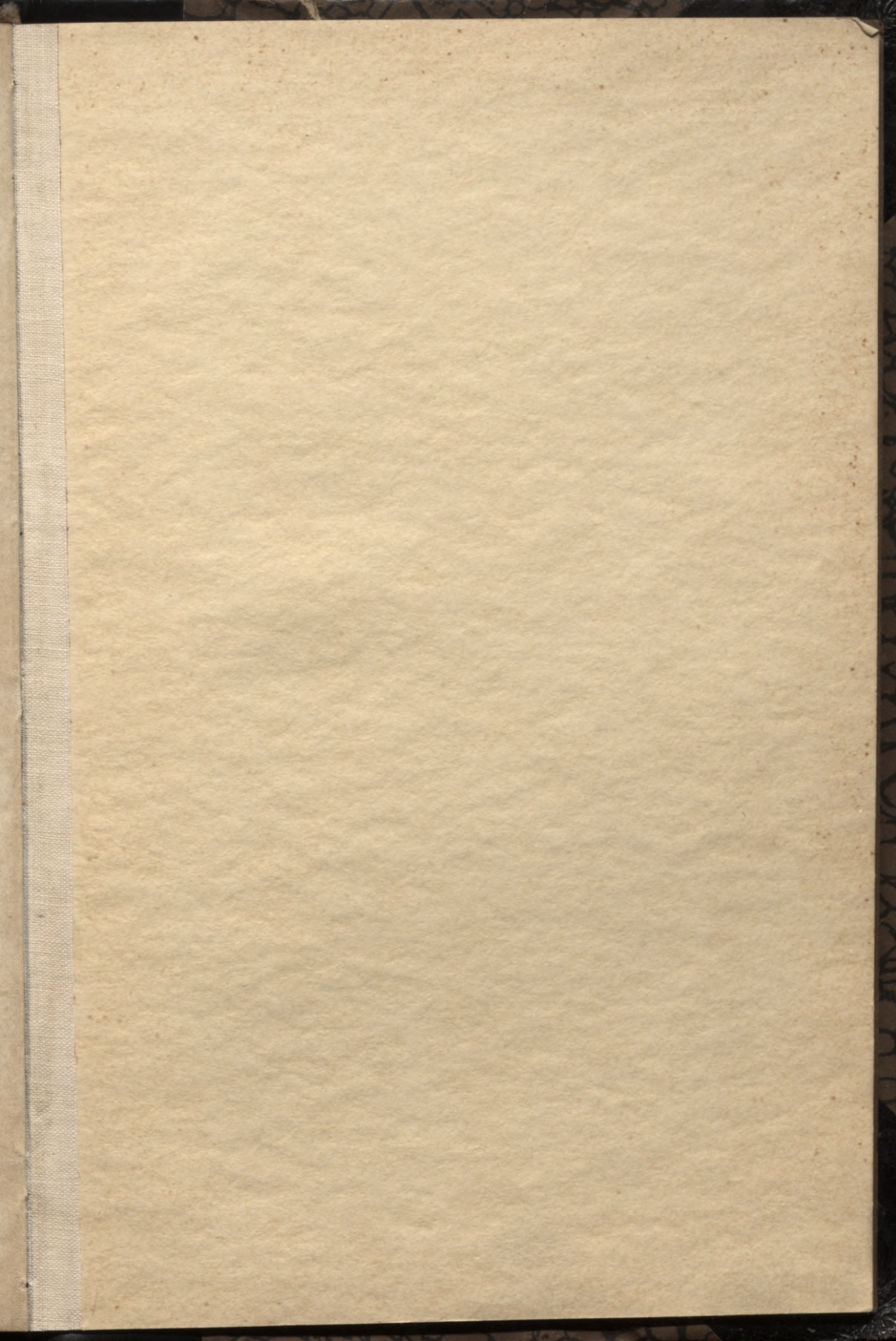
Kārlis Ulmanis visu laiku ir bijis viens no aktīvākajiem un iespaidīgākajiem latviešu politiķiem. No 19 Latvijas valdībām, astoņās viņš ir bijis ministru prezidents un dažās ministrs. Tik daudzkārtīgs ministru prezidents latviešiem neviens nav bijis. Tomēr kā personība un kā valstsvīrs vispilgtāk Ulmanis sevi ir parādījis lielajos laikmetos. Bet pirmajiem varonības gadiem mūsu valsts dzīvē sekoja atplūdi. Politiskās partijas, kuŗām bija jāvada un jāizveido izcīnītās un atbrīvotās valsts dzīve, nepareizi izprata dēmonkratijas nozīmi un pārvērtā valsti par korrupcijas purvu. Dēmonkratijas vietā uzpeldēja neierobežotais individuālisms ar materiālas dabas tieksmēm un tautas saskaldīšanu neskaitāmās grūpās un partijās. Visuvarenais, bet neatbildīgais deputātu simts bija aizmirsis, ka pilnīga brīvība nav nekas cits, kā pilnīga paklausība likumam. Varenā simta neatbildība un avantūristisku grupu patvaļas padarija neiespējamu tautas turpmāku normālu kultūralu un saimniecisku attīstību. Un kad Kārlis Ulmanis, kuŗu varonīgo gadu sikais pēclaisks arī bija ierāvis politisko partiju ikdienas darbā, redzēja, ka šādu apstākļu turpināšanās novedīs valsti pie neizbēgamas krīzes un var radīt tādus pašus stāvokļus ka Liepājas puča vai bermontiādes dienās — tad viņš cēlās, lai atkal glābtu valsti un tautu. Vispirms Ulmanis gribēja vest pie saprāta pašu saeimu, iesniedzot tādu satversmes grozījumu projektu, kas dotu iespēju valsts dzīves kārtīgākai attīstībai. Projektu saei- mai iesniedzot un aizstāvot, Ulmanis 1933. g. 10. novembrī

*) Ed. Virza — Kārlis Ulmanis kā runātājs „Brīvā Zeme“ 30. jūn. 1934.

teica: „Mūsu gala mērķis ir tauta un valsts. Bet tauta lielā mērā ir zaudējusi ticību un paļāvību uz likumdošanas iestādi un arī valsts pārvaldības iestādēm. Tauta sāk šaubīties par sprauto mērķu pareizību un zaudē ticību pati sev. Jādod tautai ticība, jādod viņai paļāvība uz likumdošanas un valsts darbu.“ — Lai gan tauta šo projektu ļoti silti apsveica, saeima viņu noraidīja. Bet Ulmanis nav tas vīrs, kas roku arklam pielicis, skatās atpakaļ, kas iesāktu darbu atstāj pusdarītu. Ko viņš reiz atzinis, ka tas nāks tautai un valstij par labu, to viņš arī izdara, bez vilcināšanās un liekas prātošanas. Jau pie satversmes grozījuma projekta Ulmanis deklarēja: „Mūsu apņemšanās ir negrozāma un nelokāma. Mēs neatlaidīsimies, mēs iziesim, ja būs vajadzīgs, cauri visiem posmiem, kamēr savu mērķi būsīm sasnieguši. Mēs to darām tautas un valsts drošības un labklājības labā!“ — Bet ar aklību sistais parlaments, kurš sevi iedomājās vis varenu, nesaprata šo „balsi no tautas“, kas runāja par tautu. Un tad Kārlis Ulmanis izdara to pašu, ko 17. g. s. Olivers Kromvels Anglijā — 15. 16. maijā viņš atlaida parlamentu un nodibināja autoritāru valsts iekārtu. Un latviešu tauta lielā vienprātībā un lielās gaviļēs akceptēja šo Ulmaņa soli un atdzima jaunai — labākai dzīvei.

Satura rādītājs:

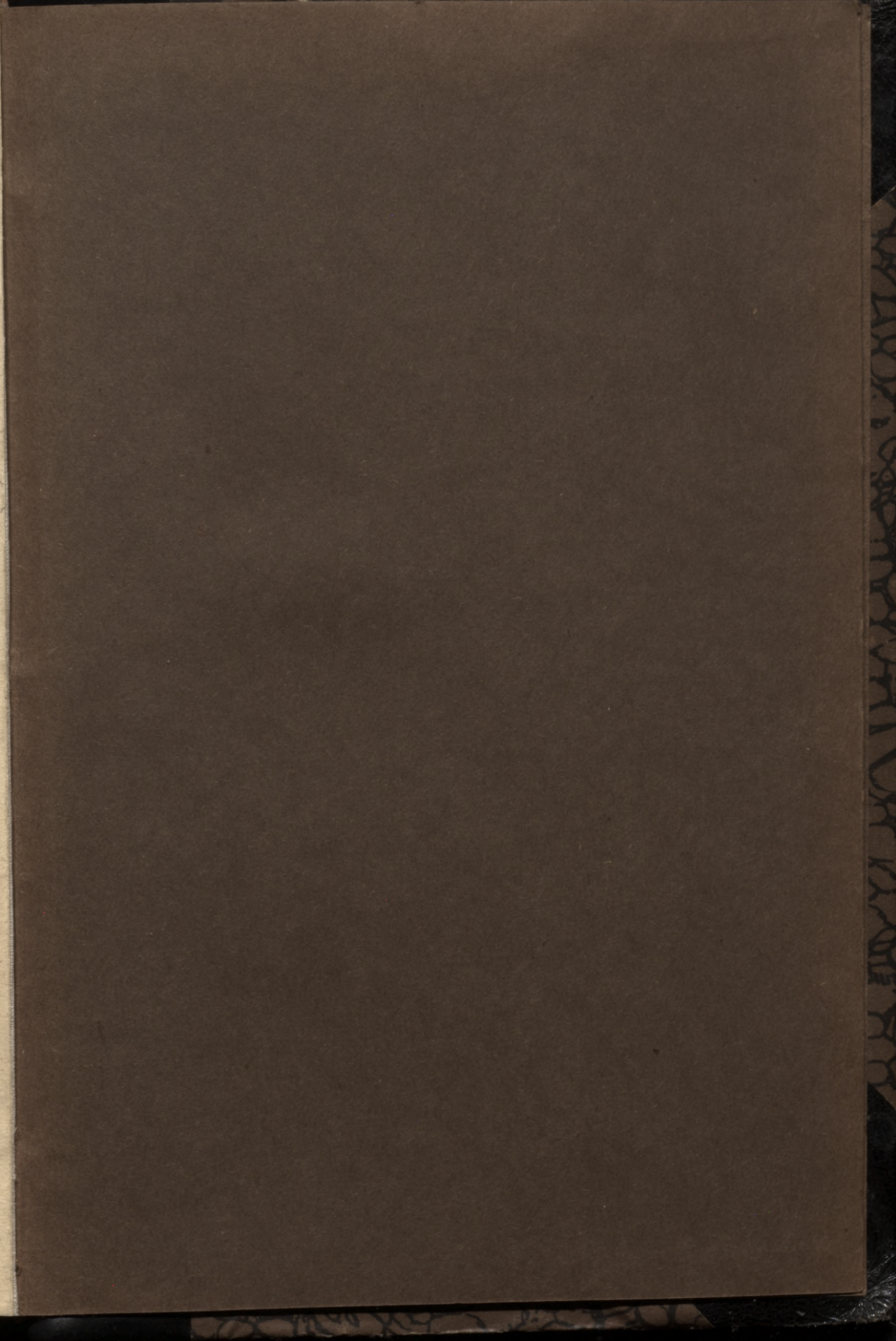
	Lapp.
Ievads — prof. A. Dauges	3
Perikls — cand. phil. G. Jureviča	11
Jūlijs Cēzars — G. Jureviča	38
Kārlis Liellais — G. Jureviča	66
Viesturis — G. Jureviča	92
Vitauts Dižais — G. Jureviča	108
Olivers Kromvels — G. Jureviča	130
Džordžs Vašingtons — G. Jureviča	161
Benjamins Franklins — G. Jureviča	186
Bismarks — G. Jureviča	207
Klemanso — G. Jureviča	232
Pilsudskis — G. Jureviča	253
Masariks — G. Jureviča	277
Kronvalds — priv.-doc. K. Kārklīņa	302
Olavs — J. Akmeņa	320
Ulmanis — Ž. Unama	340

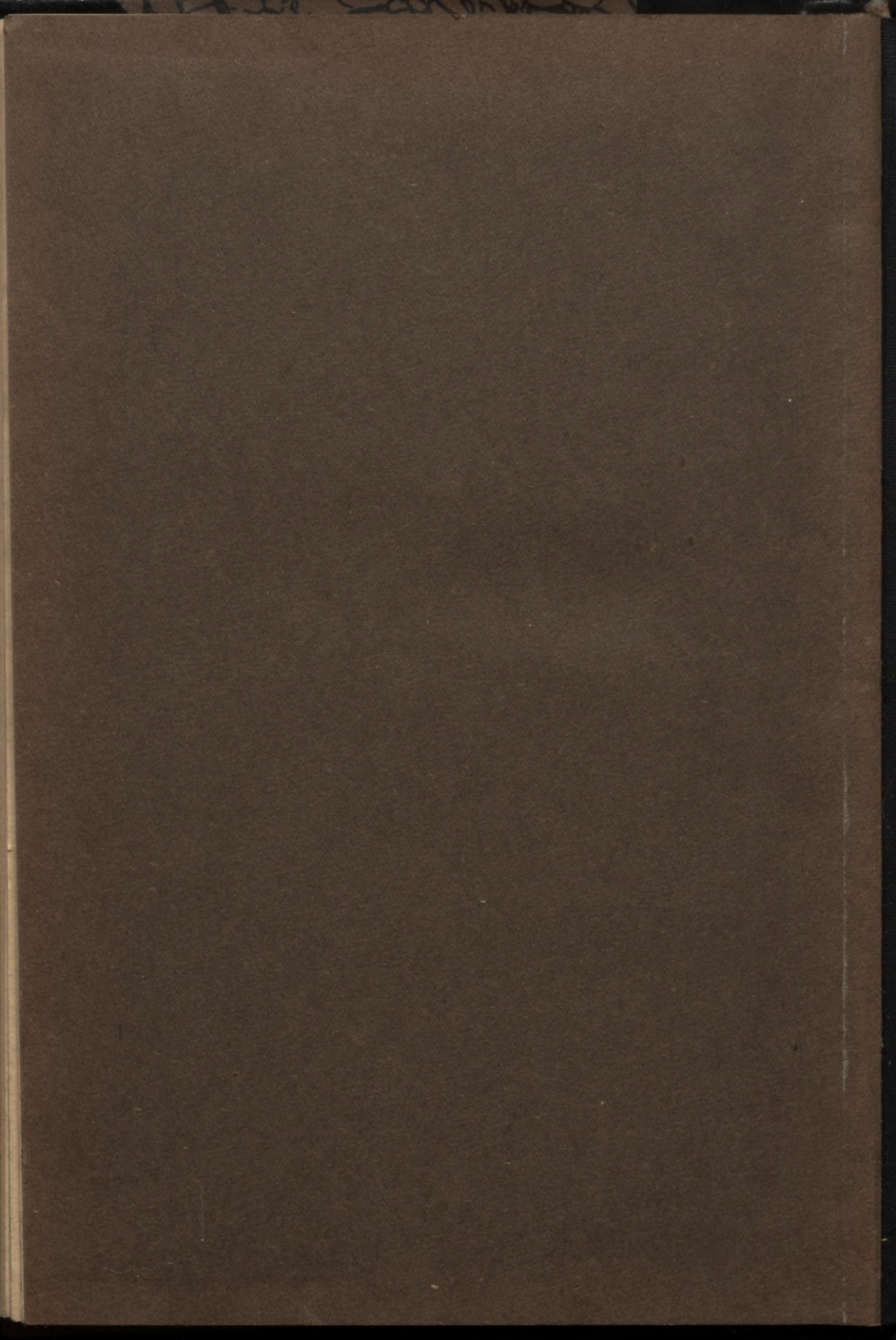

Vāku zīmējis
N. Strunķis

22 DEC 1934

4131658

LATVIJAS NACIONĀLĀ BIBLIOTĒKA

0309065355

192

192.5